КОСТА ПЕЕВ

РЕЧНИК

НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

ТОМ 6

ш204
650ден.

КОСТА ПЕЕВ

РЕЧНИК
НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
FACULTY OF PHILOLOGY "BLAŽE KONESKI"

KOSTA PEEV

DICTIONARY
OF MACEDONIAN DIALECTS IN THE SOUTH-EAST AEGEAN PART OF MACEDONIA

BOOK 6

Skopje, 2011

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“

КОСТА ПЕЕВ

РЕЧНИК
НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ
ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

том 6

Скопје, 2011

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
„БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ - Скопје

Коста Пеев

РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

Рецензенти:
акад. Блаже Ристовски
проф. д-р Максим Каранфиловски

Програмери:
дипл. инж. Тихомир Атанасовски
дипл. инж. Владимир Лазов
дипл. инж. Петар Пепељугоски

Компјутерска обработка:
дипл. инж. Владимир Лазов
дипл. инж. Зоран Петрушевски

ТАТКОВИНА

Со замислени меѓи
сум ја означил својата татковина.
Сум поставил белеги на сите нејзини граници
и на сите стратегиксси точки:
на тераси над реки, езера и над морскиот брег
кај што сум седел долго со пријатели
во летни вечери, при чашка црвено вино.
На пазариште со раскошни бои и опојни мириси
од есенското обилие.
На планински врвови,
кога низ проретчени облаци
се открива поглед во далечни предели.
До кај што сум ја пренесол својата љубов,
дотаму е мојата татковина.
А вие, ej!
На што сте смислиле да ја сведете?!

Блаже Конески

Уводни страници

До пред деценија и повеќе години, Речникот се работеше како дел од проектот на МАНУ "МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ ВО ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА", под раководство на акад. Б. Видоески. По неговата смрт проектот беше затворен и работата врз Речникот се префрли во ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК. Во составувањето на Речникот е користен архивот на Дијалектолошкото одделение при Институтот, како и Архивот на МАНУ. Поголемиот дел од материјалот е собран од авторот на Речникот. Освен тоа вршена е ексцерпција на голем број дијалектолошки и етнографски студии од кои се земени широки контексти, со цел да се илустрира не само значењето на лексичката единица, туку и да се документираат моменти од материјално-културното живеење на еден дел од македонскиот народ, кои поради познатите историски факти, неповратно тонат во заборав.

Познато е дека основниот постулат на дијалектот е територијата каде што тој се зборува. За жал нашите југоисточни говори во Егејска Македонија, во поголем дел за време на Втората балканска војна, делумно и во Граѓанската војна во Грција, останаа без тој природен постулат. За илустрација да споменеме дека познатиот македонистички центар Кукуш, можеби најважен ***"во македонскиот 19. век"****, во летните месеци 1913 г., под ужасен притисок на грчката солдатеска, беше буквално избришан од географските карти, таму не остана ниту еден Македонец – староседелец, а и денеска нема автохтоно македонско население. Наша задача*

беше, преку анкетирање на бегалци, "да го заштитиме и одбраниме од заборав", (како што напиша проф. Бл. Конески во рецензијата за двотомната монографија "Кукушкиот говор"), народниот живот на населението од односнава регија со сите негови манифестации: обичаи поврзани со одредени настани од семејниот и личниот живот, верувања и суеверија, именувања во врска со меѓусебните односи, обичаи поврзани со раѓањето и смртта, хигиена, болести (нивно именување и лекување), веселби и забави, именување и одбележување на народниот календар и празници; куќата (изградба и именување на деловите), приготвување и видови јадења, имиња на посатки, именување на делови на воденицата, чување и одгледување на домашни животни, терминологија во врска со земјоделството, именувања во врска со ловот и риболовот (средства и обичаи), одгледување на свилената буба, термини во врска со пчеларството, природни појави и верувања во врска со нив. Од истите причини: да се регистрира сето она што претставува дел од животот на прогонетите Македонци од југоисточниот егејски дел, се вадени лексички потврди и од народната поезија, односно е претставен и извесен корпус од топономастичката номенклатура.

од Авторот

Рецензии

акад. Блаже Конески

Вредноста и интересноста на оваа монографија се зголемува посебно со тоа што таа му е посветена на еден говор којшто поради познатите историски околности во Егејска Македонија е подложен на исчезнување во својата матица.

Авторот бил поставен пред задачата да врши еден вид реконструкција на кукушкиот говор користејќи ги поранешните записи и соопштувања и спроведувајќи и самиот анкети меѓу припадниците на тој говор преселени во Република Македонија. Со сето тоа работата на д-р Коста Пеев ги надминува по своето значење чисто лингвистичките рамки зашто заштитува и одбранува пред заборавот еден важен дел од национално–културното наследство на македонскиот народ.

(Извадок од рецензија)

акад. *Zuzana Topolińska:*
Коста Пеев, Кукушкиот говор, кн. 1, 2

Книгата Кукушкиот говор од К. Пеев претставува ценета придобивка за секоја славистичка, не само македонска, библиотека.

Кукушкиот говор, претставува југоисточен македонски дијалект, тој се вклучува во комплексот долновардарски говори, што се простираат во долниот тек на реката Вардар. Близината на градот Солун, родното место на Светите браќа Кирил и Методи, допринела дијалектите од односната регија одамна да го привлечат вниманието на славистите. Покрај лингвистите од бившите југословенски простори (меѓу другите и В. Облак), исто и бугарските, во историјата на истражувањата на југоисточните македонски дијалекти се запишани и имињата на А. Мазон, А. Вајан, а исто така и на М. Малецки и З. Голомб. Меѓу нив, сепак монографски опис на конкретни дијалекти дале Вајан и Голомб, но и двајцата во некоја рака, од истата причина, биле хендикепирани – им недостасувале контакти со живиот јазик, односно со информатори. Вајан го претставил јазикот на евангелскиот текст преведен кон крајот на предминатиот век на говорот од селото Кулакија, во близина на утоката на реката Вардар (во Солунскиот Залив). Голомб го претставил јазикот засведочен во дијалектни текстови собрани кон триесеттите години од минатиот век од Малецки во селата Сухо и Висока, на југоисток од Солун. Оттаму книгата на Пеев е прва, во вистинското значење на зборот, дијалектолошка монографија, што се потпира врз материјали собрани од самиот автор во непосреден контакт со информаторите, повеќе пати верифицирани на теренот. Таа своја голема шанса Пеев прекрасно ја искористил – книгата содржи богат, многустрано интерпретиран јазичен материјал.

Studia linguistica Polono-Jugoslavica, 7, Kraków, 1993
(Извадок од рецензија)

акад. Манол Пандевски

Имам чест да кажам грска зборови за делото "Кукушкиот говор" од проф. д-р Коста Пеев. Мислам дека е потребно веднаш да се каже: авторот Пеев си поставил една колку благородна, толку и тешка задача, но мошне успешно ја решил. Благородна, зашто се зафатил да го зачува од забот на времето јазикот на кукушките Македонци и научно да го обработи, за да им го соопшти на лингвистите и славистите во светот; и тешка, зашто немал на располагање доволно јазичен материјал за да ја изврши својата лингвистичка анализа.

Недостигот од материјали мојот почитуван колега го решил низ единствено можниот начин – во Струмица и по селата со години барал и пронаоѓал стари кукушани и ги молел да му раскажуваат народни приказни, песни и лични преживелици и, си составил свој оригинален јазичен фонд, кој потоа научно го обработил. Во сето тоа вложил многу време, труд и знаење. Неговите соговорници или информатори биле стари луѓе. Тие се забележани во книгата, а многумина не се веќе меѓу живите. Зошто стари? – Затоа што само старите го зачувале оригиналниот говор со кој некогаш во родниот крај се служеле сите кукушани. И уште нешто: бидејќи информаторите обично раскажуваат за бегството пред грчките завојувачи во фаталното лето 1913 година, нивните кажувања се ценети сведоштва и за историјата на македонскиот народ. Така, проф. д-р Коста Пеев со својот лингвистички труд и помогнал и на историската наука.

Делото на проф. д-р Коста Пеев е од големо двојно значење: прво, за лингвистичката наука, и второ, за историјата на нашиот народ. Градот Кукуш по население не е веќе македонски град, но, по јазичното, културното и историското наследство, тој е, и ќе остане наш, македонски. Ние сме должни тоа наследство да го чуваме и да го проучуваме. Тоа имено со своето дело го сторил професорот Коста Пеев. Дотолку е поголема нашата благодарност кон него лично и кон неговото дело.

Дел од поздравната реч на акад. Манол Пандевски на промоцијата на трудот „Кукушкиот говор" одржана во Струмица 1990 год. („**Македонија**" – илустрирано списание на иселениците од Македонија, бр. 456).

акад. *Митко Мацунков*

–... со нив беа уште, дедото Мане од Аканџалија – село во близина на Дојран, сега за жал во Грција и Јане Данилуф Петруф ќо потекло **уд дол**, *од Крецово – село во Кукушко, држејќи ги в раце* **како икони**, *обете книги од Кукушкиот говор на Коста Пеев.*

Запомни толку, дека ова не се делови од извештајот на Карнегиевата комисија за злосторствата над народот през трите војни, што се слејаа во седумгодишно страдање, ниту извадоци од некоја историја за бегалците од Долна Македонија, туку фрагменти од една лингвистичка студија за кукушкиот говор – од скапоценото дело на Коста Пеев, што Јане Данилуф Петруф во овој миг цврсто го стиска во рацете од страв ветерот да не му го дувне во Езерото – во којашто покрај граматиката и речникот се наоѓаат и текстови што ќе ги илустрираат нив.

Извадок од делото
„**Кон другата земја**“, Скопје 1993 г.

проф. *Димитар Пандев: Заштита и одбрана од заборав*

"Кукушкиот говор", покрај бројните студии и статии со проблематика од македонската дијалектологија, како и работата врз словенските лингвистички атласи, е втората монографија на Коста Пеев (по "Дојранскиот говор" 1979), посветена целосно на еден македонски дијалект.

Оваа проблематика низ призмата на строгите лингвистички методи и пристапи спрема поставениот јазичен материјал, ја претставува основната научна преокупација на К. Пеев во неговата монографија "Кукушкиот говор".

Самите топоними ја покажуваат посебната тежина на лингвистичките проучувања на Пеев, како и нивната предност. Станува збор за градови и области што во конкретни историски услови и настани од историјата на македонскиот народ (Балкан-

ските војни, Првата светска војна) биле целосно уништени и никогаш повеќе не го добиле поранешниот сјај, изглед – и говор. Прашањето за Кукуш и во тој стравичен контекст звучи уште постравично: можеби најголем македонистички културен центар во македонскиот 19. век, токму во времето на дефинитивниот акт за распарчување на Македонија, просто е збришан од картата на словенските топоними.

Пред суровите историски податоци, овојпат опстојуваат книжевноста и лингвистиката: македонската книжевност со навистина големиот број книжевни дела со егејска тема, а македонската лингвистика со засведочувања и обработка на егејскиот јазичен материјал преку монографски претставувања на одделни говори. Двотомната монографија "Кукушкиот говор" (вградена во **„Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел"**) *на Пеев, во тој поглед, е најобемно и најцелосно претставување на еден македонски говор во Егејска Македонија, а и пошироко.*

Во пристапот кон анализата, Пеев ги врши проучувањата во две посоки: на современ план – предавајќи ја современата состојба на кукушкиот говор, врз основа на реконструкција на дијалектните податоци собирани од преселници од Кукуш и од околните села; и на историски план – проследувајќи ги промените кои настанувале во развојот на овој говор, врз основа на реконструираните лингвистички податоци и на порано објавените текстови од овој говор.

Кукушкиот говор ("респектирај долновардарските, односно говорите од југоисточниот егејски дел"), според авторот споделувааат извесни заеднички црти со источното македонско наречје на фонолошко и на морфолошко рамниште. Исто така, се одделуваат од него со редица специфичности, посебно на синтаксички план, а пред сè со застапеноста на голем број балканизми, кои авторот ги објаснува како резултат од контактите на македонското население со ароманското на односната територија. Тука ја согледуваме и балканистичката проекција во дијалектолошките проучувања на Пеев.

Притоа одбележуваме дека секоја современа состојба на еден говор е само дел од историјата на самиот говор. Говорниот јазик постојано се наоѓа во фаза на промени, под влијание на

разни јазични и вонјазични фактори. Во тој поглед, монографијата на Пеев, фиксирајќи ја и обработувајќи ја современата состојба на кукушкиот говор, всушност го обработува и последното поглавје од неговата историја. Јазичниот материјал овде е уловен, не во мигот на неговото исчезнување, туку – отпосле. Неповторливоста на јазичните факти со тоа, во овој случај, станува и социолингвистичка определба.Според Пеев, не е тоа дури ни "пет до дванаесет" – време за акција, туку "дванаесет и пет" – време отпосле.

Нова Македонија, ЛИК, 12
(осврти, критики, рецензии)

Посвета

Книгата ја посветувам на **хирургот д-р Ѓорги Групчев** *за големите стручни и лични напори во справување со опасните никулци на болеста; уште и на мојот* **брат Звонко** *и* **сестра Соња** *со кои заедно во детството, во меѓусебна почит и љубов, го осознававме животот и светот.*

Коста Пеев

Благодарност

Макотрпната работа во изработката на дијалектен речник бара многу жртви и одрекнувања од авторот но и поткрепа, помош и разбирање од најблиските. Во таа смисла ја изразувам својата благодарност кон ќерките Елена и Валентина, зетовците Владимир и Пепи и особено кон сопругата Танка за нејзиниот значаен практичен придонес во реализацијата на проектот.

* * *

Голема благодарност кон мојот учител и ментор акад. Божидар Видоески којшто ми ги откриваше тајните на современите достигнувања во ареалната лингвистика и тоа низ практично вклучување, особено во меѓународните проекти Општословенски лингвистички атлас, Општокарпатски дијалектен атлас и Европски лингвистички атлас.

Коста Пеев

За крај треба да се спомене како многу важна соработката со македонските друштва во Торонто: Канадско-македонско историско друштво, Организацијата на Обединетите Македонци, исто така и со литературните друштва: Браќа Миладиновци и Григор Прличев. Соработката со нив ми отвори пат за контакти со македонските иселеници во Торонто, особено корисни поради карактерот на мојата работа. Тие организираа и промоција на ''Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел'' – 3. том (29. јануари 2006 г.), промоција во која зедоа учество и професори од Универзитетот, односно од Факултетот за словенски студии во Торонто. Споменатите контакти беа продлабочени и во соработката со одговорните уредници на весниците ''Македонија'' и ''Македонски вести''. Исто така ми беше овозможено пред Македонските иселеници да одржам предавање ''За формирањето на македонскиот литературен јазик''. Во организирањето на споменативе активности драгоцена беше помошта од моите драги пријатели ing. Одисеј Белчевски и ing. Крис Стефов.

И најпосле, сосема на крај, што би можело да биде и на самиот почеток: во активностите за собирање на дијалектниот материјал, што траеше со децении, огромна беше поддршката од Симеон Гошев од с. Турново (Струмичко) и Димитар Богоев од Струмица.

Авторот

Т

та conj 1.'па, пак' ~ *Јáгънто му-ọдгọвóруве: "По-сýј рúдишта, сýј гъргълéнки търкъл'увáх". Пóпо говикнýве сúн-му и го-пúте: "Шо правúй ти вáадън, та јáгънто глáдно устънáло"* [ВКук,П(285)]; 2. 'и' ~ *му рече: "ету синку, от тиа смокви да земиш да продаваш; ама първо да земиш от това дърво та да гледаш аф царскиј конак да ги продаваш! Та кој ке да јади от смоквите, ке да извади рогови"* [V, РМ,35].

т'а pron 1. 'лич. зам. за 3 л. ж. род' ~ *идúн дéн и зънéли грóзди. Т'á фатúлạ дạ-јạдé, ạмá н'á зъ́рну пузъ́рну, л'у сạс-ц'ál груздák*; 2. во примерите што следуваат наместо како субјектна форма има значење на директен предмет: ~ *цáр'у рéкъл: "Нéкạ ми дạдé Гóспуд' чéнду, ат нéкạ ýмр'ъ́". Нạскóро му-с'ъ́ рудúлạ мóмичкạ. Т'á* (наместо 'неа') *млóгу с'ạ јạ-чувáли* [ВБог,Зар(339)]; ~ *скрипничáфта трéва* (кантарион) *а туруýваа уф-зъ́јтúн, ráни ликýваа ус тáа* (наместо: 'ус неа')[ПК,2(103)].

таак interj 'шум што се прави при пукање' ~ *"Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф аралијата, него трче ли, трче. На аралијата му паднало криво и си рекал: "Ај, анасъ́ни! Така и така вија греуве не ми са пруступат, чунки не са един, не са два". Тоа вил'аќи, емен си зима пушката... Таак!... и чувекут на место си падна* [ТГев(147)].

тáап interj 'укажува на шумот што се прави при силен удар'~ *и шó прáве дéтто? Зéва ину-гулéм кáмен. Змéут глáва инá, кулкáва гулéма! Ќи-г-ýдре. И вó – а гулéмуто кáмен – тáап нъ́-пáшкъта, му-ъ́-скинýва пáшкъта. Змéут скóкна, тап гу-фáти, г-упъ́лти, гу-фъ́рли тáка, нáка* [ДК,Ран(142)].

табабúа f 'група луѓе, толпа' – в. **тáбур** [СКук(337)].

тáбла f 'друштвена игра, налик на шах' ~ *съ́-чýде кáк дạ гу убúе, дạ му а зéме дујнá-ѓузилúјкạта. Фáшќът дạ игráат на тáбла. Тáткуто ричéл: "Кój ќи-пáдне, ќи-му-ј-искáрме* (извадиме) *óчте"* [И,Гг(114)].

тáблица f 'училишна црна табла за пишување' (се користела во минатото кога дечињата се описменувале) [СКук(337)].

табур m 'група, обично организирана, пр. во војската' – сп. обичај: на *Прабражден* момци и девојки од сите околни села околу *Гевгелиската каза* одат на *сабур* кај

Мрзенски бајни. Навечер сите се враќаат дома, одвојувајќи се момците и девојките од секое село во посебен *табур* [ТГев(323-324)] – очигледно дека се работи за обичај од едно минато време; кај Саќов, од Кукушко: **та́бу́р** 'воена дружина' [СКук(337)].

Та́бӑнта top. 'место крај брегот на Езерото (Дојранско), во минатото таму имало кожарска работилница' [ПДој(135)].

тава f 1.'длабок сад во кој се става јадење за да се пече' ~ *за-гулемјут ниша́н дујде́а па́к то́г'иска о́сум ду́ши; све́курут, вујко́то на-мо́мчто, те́тинут дујде́, де́вирут (бра́т-му), ку́мут дујде́ и дру́зи ни́јни рудни́ни, бӑрче́дӑвци. Но́саа пе́чӑво, ри́ба уфта́ва* [ВГев,М(269)]; ~ *сӑ-спугна́ пу-лиси́цта дӑ-а-фа́те и дӑ-а-уда́ве, оти гу-излажа́. Лиси́цта дру́м! Бе́ге ли, бе́ге, вӑ́лко пу-не́, а́ма о́на по́ско́ро бе́ге. Бига́јки пулина́ уддека́ ӑдна́ вуденица. Гле́де пра́д-вудни́цта ӑдна́ та́ва сус-ка́ша* [ВКук(286)]; ~ *и́стоп-га та́афта ус-ма́лко ле́п, да не́ сто́о та́а ла́нцичка* [ПК,2(53)]; 2. изр.: **ри́шта уф-мо́рто, о́н та́фта а-туру́ве нӑ-о́гино** (= несериозен пристап во смисла на нереалност и избрзаност во објавувањето на резултатите) ~ *не́каа ра́бо́та те́шко а би́ве, а о́н ви́ке: гуто́во-ј; сӑ-фӑл'о́те* [ПК,2(190).]

тавáн* m 1.'помошна просторија веднаш под кровот на куќата' ~ *а́рно а́ма Ѓу́птино ѳсети́л о́ти зме́о не́ма така́ да-го-ѳста́ве ва́а но́ќ и за то́а са-спремѝл. На-ме́стото де́ка што ке-спија́л он, направи́л от-сно́п ӑржа́н'е чуве́к и од-е́дна ле́јка гла́ва и оти́шал го́ре на-тава́но да-спи́а* [ВГев,М(272)]; ~ *тогас мајка му си качи на тавану и му извади татковата му пушка, која беши рӑждасала* [V,PM,41]; ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ми беши страх от тиа аскерите, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам; ми дојде на умот: га кладох на врӑх таван'ут"* [V,PM, 39]; 2. 'долната преграда на таванската просторија, накај собата' ~ *уф-то: вре́ме вӑлко пуг-лидна́л на́го́ре пуд-о́ко и што́ ки-ви́де: ри́би и ри́би ви́сӑт ут-тӑва́но. Сӑ-вӑрна́ла лиси́цта и вӑлко ки-ј ре́че: "А лури́ ку́ма ли́со, уддека́ и́миш то́лко ри́би?"* [ВКук(286)]; ~ *пӑрди́ата-ј пле́тина, ус-н'а́а сӑ-кува́ли тава́нто, се́тне сӑ-мӑчка́ли ус-ма́лтӑр* [ПК,2(95)].

тавил m 'договор, спогодба' ~ *му вели на негу: "е, чунки си нал толку карагроши, сега требува да ми га дадеш!". Он му вели: "што да ти дам владика! Јазе га расипах карагрошите, л'у да ти дам един тавил!"* [V,MP, 40].

тавла* f 'послужавник, табла' ~ *кату чу така старецот, имаши една подница л'ап сос негу аф тавлата му, му даде на човека л'ап* [V,MP, 84] – од контекстот излегува дека во случајот се работи за **тавла** (= 'табла'). П. Лавров во Зборникот на Верковиќ споменатава заглавна единица ја поврува со **тавлакана** 'коњушница' (в. таму) [V,MP,378].

тавлакана f 'просторија во која се чуваат коњи – коњушница' ~ *да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак. Мајдон, отиде на пазаришитету, купи свингер и отиде аф протудракувата тавлакана* [V,PM,74]; ~ *кога гледа јурганот не талу. "Кој ми зема јурганот?" вели на л'удето му. Они не знајат. И заедноч отиде на тавлаханата, виде, ча кон'у го*

нела [V,PM,75]; ~ *кату са и опи́л, оти́де пра́ве на́ тавлахана́та, најдé та́мо четири́јси куби́ли, една́ бéла, дру́га черве́на, дру́га жӑ́лта, дру́га цӑ́рна – сéкоја со́с дру́га боја́ бéха* [V,PM,123]; ~ *и́ па́к жрја́пчето фрӑ́кна́ и гу закара́ дру́ги четири́јси кона́ки ме́сто на дале́ку. И па́к дја́тето, кога́ си отвори́ очи́те му, гле́да, си најдé а́ф една́ ца́рцка тавлахана́* [V,PM,121].

таé impf 'кога садот (пр. од глина) пропушта по малку течност' [СКук (337)]; в. **тоне**.

таибиет m 'обичај, навика' ~ *земáл сос нéгу и хизмика́рот му, вја́хнали на бӑ́рзи ко́ни да по́дат на чу́зда зе́мја дале́чна. Цифаирми́ата и́маши еди́н ха́рин таибиéт: л'у кога́ да ти́ваши на н'а́која трӑ́говиа, ки си про́стиши сос тајфа́та му* [V, PM,26]; во контекстот среќаваме посебност во врска со линеаризацијата, името атрибутот стои во постпозиција во однос на именката: **зе́мја дале́чна,** што се третира за балканизам.

таин m 'порција јадење' ~ *цӑрјўт гу зелма векu гнусниот млогу на севда и фати да праша таин сос негу на цӑрицата му. Цӑрицата га викаше тој милна. Еди́н ве́чер цӑрјўт му рече на гнусниот: "да земиш таин'ут да гу закараш на милната!"* [V,PM,60]; ~ *и така цӑрјўт аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин цӑрска софра* [V,PM,64]; ~ *и тојнака флезе таму аф онаја удаја, дека и била цӑрјўвата керка; са искрил нетри аф долапју. На цӑрјўвата керка таин докарували, и тјанака кога спиеши, тој гу изјаваши таинју* [V,PM,102]; ~ *та́јнут му е еди́н сӑ́му́н ле́п нӑ́-де́н* [СКук(337)].

таинциа m 'тој што подава порции, храна' ~ *Цӑрјўт чини една кула висока сос џамови и ги затвори нетри аф кулата сос една параџана и трите деца; еди́н ден параџаната им рече на децата: "утри да терати месу сос кокали* (коски)". *Таинциата кога дојде, му докара пак без кокали месу* [V,MP, 50].

та́јна f 1. 'работа што малкумина ја знаат' ~ *ни́м дӑ́-си-кӑ́жа́л ло́шо зӑ́-Ту́ше, зе́р о́чте ќи-ти-ј изва́де Киро* (ќе те казни). *Зӑ-вӑркузу́но мо-ј-вӑ́рзан* (многу се блиски), *и́мат не́куј гуле́ми та́јни* [ПК,2(156)]; 2. изр.: **се́каа тајна на-кирмијте** (= животното искуство кажува дека секоја тајна колку и да се чува сепак со времето излегува на површина).

та́јно adv 'кога нешто се работи скришно, недостапно за јавноста' ~ *пустáпките му-о́де, са́ке до:-фа́те, са́ке да-ви́де шо́ рӑ́бо́те, ак рӑ́бо́те не́што та́јно* [ПК,2(190)].

тајфа́ f 1.'семејство, заедница по крвно сродство' ~ *н'ӑ́куј вр'ӑ́м'ӑ́ има́лу еди́н ца́р. То́ј нӑ́мӑл тајфа́ и за ту́с че́сту с'ӑ́ мо́лил на-Го́спод'а да-му-дӑдé бӑри-една́ мо́мичка. Утмӑ́ра се́тн'ӑ́ душе́л еди́н плимати́к* [ВБог,Нег(339)]; ~ *едно́ вре́ме и́маши две́ бра́тка. Еди́нојут бе́ши мло́гу богат, кӑ́шти и́маше кату ца́рските кона́ки, пари и стока мло́гу, ама не беши мо́шне учéн. Дру́гиот бра́т бе́ши мло́гу учéн а́ма бе́ши мло́гу сироми́ах, тајфа́та му бе́ши го́ла голиша́нка* [VPM,12]; ~ *тогáс траго́вецот му да́ва дéсет хил'а́ди гро́ша и му ве́ли: "на́ ти ти́а па́ри! Иди на та́јфата ти, да ги оста́виш: ду́р да до́јӑиш ти́нака да са хра́н'ат!"* [V,PM(13)]; ~ *оди уф селта, собири по 10-20 коли и дӑ́ржи-ј* (погрешно пишува: **дружи**) *дејна, нојќа 2-3 нидели, 1 месец*

и билјăм б ниделја без ѓунљук, а дома нека му ѓина на љуѓта работта, нека му гладува тајфата [ME,P(73)]; 2. изр.: **да си глéдаш тáјфата ти** (= да се грижиш за семејството) ~ *му речé: "сега дáј ми на мéника онúа што ти дáдох, та друѓите, што си добúл тúнака да ги зéмиш и да úдиш аф твójта кăшта, да си глéдаш тáјфата ти"* [V,PM(15)].

тајче n, zool. 'младо коњче, ждребе' ~ *тихиса вун кобилата му да ги јади тринету от риба, па та стана тешка. И бабата, как јади от рибата, и она стана тешка. Дојде врелија, кобилата уродила măско тајче* [V,PM(158)]; ~ *един ден порăнч'а на бабата да тури на манц'ата зехир, да го утрои џатенто. И как влезе нетре от портата џетенто, фати да ражи тајчинто* [V,PM(158)]; ~ *и калеко и лизнал космиту, му и дошел тајчинту, го играи конот му и сос тешката бозлугана расипал много фиданчита. Тогај го виде најмалката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерут* [V,MP,159].

тáкá adv 'на извесен начин' ~ *ón ин кáжáл: "Сјá· ки-пýштáте édан прó-сик дá-сáке ут-кáмúла пáстăрмá. Знáчи, кój ки-дáде пáстăрмá уф-нéго-j сúчко, и кáмúлпа, и пá·рте". И нáпрáвúли тáкá, фáтúли áдúн прóсик* [ВДој,Н(280)]; и: **так** ~ *гарвáнката казáла "га", и тój и дáл од месóто; кугá рекла "гý", ú-дáл од-млекóто. Так изл'áгли нагóрната зем'а* [ВСер,Кал(337)].

такат m 'сила, моќ'; сп.: **Не устана гајри такат** (= кога некој е исцрпен, болен) [ТГев(248)].

така-тука interj 'укажува на шумот што се прави кога се чука, во случајот кога се сече со секира' ~ *сéтне рéкăта нă-кáмúнут и тăкá, димéк, ги-дуридúл сúте тúа, ги-јзридúл и ду-крýшкăта дујдéл тóо дéте, ду-бăлтúйата, бăлтúйата нă-крýшкăта: тáка–тýк, тáка–тýка* [ВКук,Иц(292)].

такос pron 'таков' ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царјут. Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!"* [V,PM(173)].

такоф* pron 'упатува на нешто, односно на некого' ~ *Прапáжде и дудéка му-загúне глáвата, мазéл измикáрчато ...и га уднăсéл на-жéна-му. И ричéл: "Глáвата, кажáл, на·. Тé, тáквá, тáквá-j рабóтта"* [ВДој,Н(279)]; ~ *тогáс приáтелиту му са смéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Толку имáни што ти оставú татко ти, гу изјáди. От главáта ти тéглиш..." друг му вéлиши: "таквá глáва úмаш, таквá кáпа ти перл'áга"* [V,PM,7]; ~ *е, тăкóф-ej мóо сúн, зă-чувéк кущýл'та уд-гăрбо сја·-дáве* [ПК,2(172)]; и **таквúа*** ~ *му вéли на фатéнјот човéк: Стáни си, и крéни си носúлото и óди си уф-куќата. Да óн ка стáнá, си утúди на кýќата му. Ка видé свé-тут, си чудúле, и слáвиа на Бóга, што му давáл таквúа пувéла на л'ýдито* [MV,K(266)]; сп. инсерти од народниот живот: – кога има гости (на празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Госпуд, анџак да си одме едни уф друзи, да са видме и да са чујме"* [ТГев(90)]; – кога домаќинката ќе почне да ткае не треба некои да ја прашуваат, макар на шега: *"Как, как, са кине, са кубе?", ткајачката обично му одговара: "Изúкут да си прајадиш, таков лаф да не прагувориш!"* [ТГев(364)].

такса pf'вети, обеќа' ~ *на царју млогу лошо му падна, зашто он, ако са исмалии, га такса от лафот да си не вӑрни, ами тјанака зашто стрекса да гу земи* [V,PM,90]; ~ *кату чу цӑрјут така́, бе́з да са пи́та на ни́кој, ке́рката му га та́кса на Пано́л'а да га́ дадé и га ве́ли на Ки́ра Ма́ргу: "га да́вам, Ки́ра Ма́ргу, у́три да чи́нили и́ сва́дба!"* [V,PM,140]; ~ *тогáс чифу́тино та́ксá на не́ја три мил'а́уни гро́ша, на́с да на́ зако́ли и на те́бе да ти ка́жи, ча́ умрја́хми, ча́ са́каши чифу́тинот да ни ја́ди сӑ́рцата и на три́те бра́ќа* [V,PM,130)]; – во минатото за секоја болест народот имал свои лекарства: со лековити треви, мевлеми, со миење крст, со молитва, со света водица, со ноќевање в црква, со веќавање на различни работи на некој од светците, со баење и сл. Ретко кога се барало помош од лекар, наместо тоа болниот го носеле в црква попот да го *миросе* и ќе таксат на св. Спас (така се вика црквата во Гевгелија), на Богородица или на било кој светец, некоја овца, неколку *чиреци* (вид мерка) *шарлаган* и ќе наредат околу болниот икони, еванѓелие, црквена облека и др., со надеж дека блеста ќе исчезне. Лекарот не го барале веројатно дека неговата услуга била скапа и како утеха зборувале: *"Не је он Госпуд, па да може душа да поврате"* [ТГев(227)].

таксилда́рин m 'тој што на господарот му ги прибира парите што му ги должат и воопшто ги средува сметките' ~ *кини́саха и троји́цата да те́рат кӑсме́т. Нај-гол'а́мојут на едно́ село си фа́ти гувида́р, да пасе́ се́лските гуве́ди... најма́лкојут оти́де на еди́н гол'а́м базирѓа́нин, са глави́ таксилда́рин, да му бере́ верисја́нта* [V,PM(20)]; ~ *"јаз, бра́тку, кату́ те́бе бе́х таксилда́рин, и ме најдо́ха едни́ хајду́ци, ми собле́коха и ми зема́ха си́чко"* [V,PM(21)].

таксим m 'преглед, договор' ~ *кату чу така дјатету, неколку време таму-нака са вратјаши дури да најди време, и се гледаши колај да најди за таја работа; викнал еден мајстор, таксим чини, как да чини еден лагӑм от бабината кӑшта дури на куумџиовата кӑшта* [V,PM(68)].

таксира́т m 1. 'несреќа, мака, тешкотија' ~ *бис-та́тко сум-ги-глида́ла* (чувала, растела), *шо та́ксира́т сум пра́тӑрпе́ла а́ска и- ади́н го́спо са́мо зна́а* [ПК,2(116)]; 2. 'стварите што човек (патник) ги има со себе, и што треба да ги покаже пред полиција' ~ *Тука има мос и за пумину̀вајнто преко не плајќат сӑл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вӑрва за селцка̀ товарена кола 3 гроша и толку ут кираџијцки брӑчки, чирек празни, чирек пӑлни. Тука седа чауш или мулјазим су неколко заптиј, уд него се пувелјат селта. Пӑтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* [ME,P(72)]; 3. изр.: **таксират тегли** (= доживува непријатности, се измачува) ~ *и, как фатиха мулитата да ритат, си разбегаха по гората, си рачекнаха онаа вреки. Пепељарјувут син фати да ахка, да тјухка. Еден човек отиде на царјут, му вели: "ej царју, зет-и таксират имал да тегли"* [V,PM(49)].

таксит m 'одредена позајмица со рок за враќање; во случајот: активност да ги прибира долговите' ~ *кату чу́ така́, господа́рот мло́гу си зарадува́, ча и́ма тако́в јунак таксилда́рин, извади́ за три́ годи́на му*

дадé хáкот шéс хил'áди алтăни, и му са прилóли да гу пýсни пáк на дрýго таксúт да му берé верисéнта [V,PM(23)]; ~ *отúдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу кáр. Тогáс вéки са чинú товáрот: сиромáхот направú тáмо еднá гилúа сè от злáто. Дур да чинú тúа рабóти, проминáха пет годúни, от кáк киníса на таксúт* [V,PM,14]; ~ *излезú сиромáхот от злáтенатă гимúа и отúде прáве на господáровата кăшта, чинú здрáво-жúво сос господáрот и му показá тефтéрите што рáбота направúл на таксúтот* [V,PM,15].

таксува impf – в. **такса** ~ *и тјанака си разбудила, са џаскаши млогу за да си откини от негу, ама никак не можа да чини, л'у фатила да му са люли на царскиј син, да му таксува млогу работи* [V,PM,52]; – спроти празникот *Св. Бугуројца* жените одат в црква и носат *пиндаре* (= сад со варена пченица и пет литургии). Тоа го прават за здравје на целото семејство, а ако сепак некој член се разболи тогаш *таксуват* дека спроти споменатиот празник ќе однесат в црква *пиндаре* [ТГев(29)]; – кога се спремаат стварите што младата невеста ќе ги понесе во новиот дом, таткото на девојката ги отвора сандуците во кои ќе се стават алиштата и ќе фрли внатре малку пари, малку овошје и *бубаќерно семе* и при тоа ќе рече: *"Што ти правиме, што ти купуваме, колко мужеме, алал ти чинувме, ти прустујме* (ти подаруваме), *и сус здраве и касмет да си ја носиш и скапиш"* (искинеш). Кога таткото тоа го зборува се мисли дека тој веќе ќерката *ја таксуве и удел'уве уд доліа* [ТГев(167)]; – ако болниот многу се мачи пред смртта тогаш го *таксуват*, се простуваат со него и го *теслиліат* на Бога и на анѓелите. Тоа се прави на следниот начин: ќе го повикаат попот да му прочита *пустена мулитва* и да го пречести. Тогаш домаќинот ги изговара овие зборови: *"Што са вија Ристосуви мăки, што са вија тигоби!? Чиј са вија толко греуве; зарди кого толко са мăче? Ваја душа не је толко гришувана, ваја душа неје за такви мăки! Госпуди Буже и свита Бугуројцо... Свити Јуване, златно име, и ти свити Глигоре... и ти свити Ѓорѓе сус златин мăздрак* (копје), *ако са вија мăки зарди некуј негуф грех, сите ви се мол'ме да гу простите и да гу куртулисате, и ако е ваш, ако е на вас пралигато, си гу зилајте... ако е пак наш доста беја вија мăки, му дадејте век и кувет* (сила) *куту камин да си биде здрав, куту вода да биде чист, куту свеќа да си биде прав... Ако са мăче зарди чужди греуве, нека са прасече концут, нека пластанат вија бол'ки. Салде да гу куртулисте, да гу избавте уд вија Ристосуви мăки!"* [ТГев(284)].

таксăн adj 'нешто ветено' – сп.: девојката што стасала за мажење прави магија за да дознае кој ќе ѝ биде избраник, за таа цел таа оградува парче земја од бавчата со зборовите: *"Тоа што ми је таксан, дека да је и как да је, ваја вечар на сон да ми дојде, сус него да жнијам и да гу пузнајум!"* [ТГев(43)]; ~ *шалијка бела, вапцана* (фарбана)*] Ленка на Јосиф таксана* (ветена)*] ох, ох, јаврум аман, ох] они уд гудина ки се земат* [ТГев(142)].

такăм m 1. 'работи што образуваат комплет, пр. облека' ~ *"нúа úмами зáкон: мăш човек не клáвами нéтри аф товá конáк. Ама тúнака, зашто́ си харин јунáк, ке ти зéмам*

не́три". Тој постоја̀ вӑнка портата малку вре́ме; ба́бата оти́де нетри, зема́ же́нски дре́хи еди́н такӑм [V,PM,9]– во контекстот среќаваме беспредлошки додаток за место: **постоја̀ вӑнка портата малку вре́ме** (наместо: 'вӑнка од портата') – односнава специфичност се третира за позајмица од балканската јазична алијанса; во македонскиот јазик се сфаќаше како особеност само на западното наречје, но ете ја откривме и во јужниот, егејски дел; ~ *и пак, што има на земјата дӑрва, кӑтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри! И ошти да ли чини еден таким дрехи, кату без рӑка фатени* [V,PM(88)]; ~ *тога́с то́ј извади́ от диса́кот му еди́н такӑм по-ветки дре́хи, му-даде́ на го́лојут и му ве́ли: "на́ ти ти́а дре́хи, о́блечи си и е́ла ти́нака сос ме́ни, да и́дими дур на хајду́ците!"* [V,PM,21]; 2. (кај Саќов): 'работите со кои невестата го дарува свекорот на свадбата' [СКук(377)]; ~ *каквѝ тӑкӑме и-нуси́ме нӑ-на́шта сна́а, а́ма шо фа́јда ка́ не́ сӑ-пугуди́ чуве́к* [ПК,2(116)]; 3.'прибор за правење кафе (пр. кога човек е на пат)' – кога *јасакчијата* (најмен заштитник за обезбедување на карванот што во минатото се движел до Солун и назад) го придружувал карванот тој требало да биде добро облечен и добро вооружен, на коњот имал седло, кожни *дисаги* во кои носел леб и *такӑм* (прибор за кафе, ова последново тој со гордост го користел) [ТГев(415)].

таласӑм m 'според народното предание (но и суеверие) тоа е чудовиште со голема глава, целото обраснато со остри влакна, има многу големи очи, сепак телото му се замислува како кај човекот. За *таласӑмот* се верува дека постанал од дивиот човек; кога ќе наиде човек на него толку се исплашува што му се одзема и гласот и силата, па со разрогачени очи и отворена уста се претвора во камен или дрво – провидение'; ~ *Он не можа́ да отгово́ри, дјун'а́ ѓузе́ли гу фа́ти, гу изја́ди. Дру́гиот си́н – така, и три́те си́нови ги изја́ди. Тога́с и о́н изл'азе́ учарне́нт от ву́нгли кату ара́пин, га ве́ли на дјун'а́-ѓузели́: "и́маши еди́н таласи́м на по́ртата"* [V,MP,123]; ~ *да ка дујде́ чити́ри саа́та на но́ќа, ути́ди кӑд ни́х Исус газа́ки у-во́дата. Ка гу виде́а учени́ците шо бе́ши газа́л уф мо́рито, са трумаксале, и вил'але гиа́ таласӑм би́ле. Исус е́мен и викна́ на ни́х, ем ве́ли: Ела́јтисте на у́мот, ја́-сам* [MV,K(267)]; ~ *тогас пак жрјапчето му вели: зели това л'ап та иди тамо да фӑрлиш по мӑра, ча има тамо еден таласим, што чјува нетри от портата* [V,PM,122] – во контекстот има пример за проширената употреба на предлогот **от** наместо 'зад': *чјува нетри от портата.* Народот верува дека освен Господ, кој секогаш на луѓето им прави добри работи, постојат и *некои работи* (суштества) кои секогаш му мислат лошото на човекот, тоа се: *самувили, јуди, змех, таласӑм, муравини, вампири, сенка, ѓавол, ламја, аждер, караконџул, виор* и др. [ТГев(309)]; во истиот текст, малку подолу, кога се објаснува зборот **самовила,** 'таласӑм' се јавува со значење 'судбинска ѕвезда': "по народното верување, *самовилите* се убави, недофатливи девојки, вечно млади и весели; нив не може секој да ги види, само тој што има *јак таласӑм* (јака ѕвезда), т.е. тој што нема да се исплаши кога ќе ги

виде, само тој може да ги гледа" [ТГев(309)].

талига f 'вид кола' – откако девојката (идната невеста) ќе се опрости со сите, нејзините *пубратиме* ќе ги изнесат надвор *куфчејсте* и ќе ги товарат на коњи или на кола – *талига* [ТГев(180)]; – во тоа време (пред Балканските војни – 1913) во Гевгелиско ретко се среќавало коњ, него го заменувало магарето, дури подоцна почнале да го користат коњот за влечење на *талига* [ТГев (371)]; називот *талига* го немаме сретнато на друго место.

талим m 'воена обука' ~ *нај-малката беши нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташи, на мигдан га искаруваши. И еден царјув син беши млогу талимџиа: талим имаши на кавгата и на играчката* [V,PM,70].

талимџиа m 'воен инструктор' ~ *нај-малката беши нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташи, на мигдан га искаруваши. И еден царјув син беши млогу талимџиа* [V,PM,70].

та́лпа* f 'дебеле даска' ~ *ниа вăршăхме ус-дика́на. Она-j две́ та́лпи дибе́ли, уд-до́лу ус-ка́нџи џиле́зни, му́ѓи ти́и ка́нџите и́ма ко́вăно кре́мине, ка́мине, дă-дро́бăт кла́со, жи́тто* [ПК,2(39)] – во контекстот еднинската форма **класо** се јавува со значење на збирна множина, наместо 'класје'.

та́м adv 1. 'на тоа место, таму' ~ *а-па то́: сè та́м, дека гувора́т слу́ше и на-жéна-му на-га́здата ка́жал: "Да-не́ са-изла́јши да-да́диш ут-ка́мила па-стăрма́, о́ти дулиа́н не́-j ра́бо́тта"* [ВДој,Н(280)]; ~ *а-пита́л ба́бта: "Ки-тă-пи́тăм, ба́бу, што ла́ска прику ва́-ту́лбăта у-плани́нта?" – "Си́нку, ре́кла ба́бăта, та́м жи́ви ла́мјăта што-тувăдне́кни ă-рани́ ти́". Нă-у́труту нă-о́ндинту о́де та́м* [Вод,Крон(312)]; ~ *сè си-искажа́л о́н: "Пиши́н, ре́кал, га-убра́ме ма-за́та. Е што́ кула́j најдéте: ка-тра́нин каза́н турíте, та́м да-пра-па́дне уф-каза́но"* [Дој,Н(280)]; ~ *Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а. Имше ăдно́ că-ви́кше Кăра́-мутли́ја, Сăрдумли́а, Јăни́-маале́. Та́м ăдно́ и́мше Ра́мна. Сè ти́а укул на́с. Мура́рци па́ христија́нско се́ло би́ше и Але́ксуво* [ВКук(288)]; 2. изр.: **та́м мо́-j зăвăрзăн пăпăко** (= многу често оди таму) [ПДој(137)]; пог.: **гăрнча́ро уд-де́к са́ке, ут-та́м гă-кла́ве ра́чката** (= тој што има можности работите ги реди според своите желби) [ПК,2(158)].

тамам adv 'токму, точно' 1. просторно ~ *Бабата сусе кози и јарци бише таман на среди на пăтут. Ка а фати пуледицта и она и јарци са ичикурисаа и који дек си бише там си устана* [ТГев,13]; ~ *тăмам нăбли́жуве, питу́ве па́ не́куј: "Та́-j ли ца́рскăта пăла́та?" "Та́-j". И că-răзви́куве: "О-о до́ктор, о-о до́ктор", ви́ке. Па́ о́де, не́куј адăм фăрл'у́ве, па́ ви́ке* [ПДој(148)]; ~ *и тами́н ага́ б'е́ше на-врата́та на-пештере́та, и нат-не́к от-го́ре до́јде дру́гше о́блак и пугăрм'а сас-о́ган, са-фăрли гро́м та па́дна, та ода́ри змíјета* [ВДр,ГБ(328)]; 2. временски ~ *дјатето му даде на мајсторот колку пари искал, тој фати, мајсторот, да работи тамам три месици време* [V,PM,68]; ~ *тиа богати фатиха да вел'ат от прет царјут, ча добиха еден чифлик така без мăка. Тамам дојде саатут, станаха онаа богати, си отидоха, царјут остана тамука* [V,PM,59]; ~ *тамам си-удде́ле до́ма, кути́ мла́ди си л'ăгна́ле, зе́ла та́: да-с-сублече.Он и ра́че́л: "Ти́ и́мши ништа́н, удде́ка те́-j то:*

ниша́н" [ВДој(278)]; 3. 'како што треба' ~ *Кугá дуjдéл ду-лисúцта, глéде ýлрăна лисúца нă-пắто. Сă-свăлúл ут-кóлта, ă-ритнáл?* (пишува:'рипнáл') *лисúцта, тá: нé лăрднýва. Сă-зăрăдувáл и си-ричéл: "Хá, тăлмáм мójта жéна нéлма кýрк"* [ВКук,П(285)].

та́мбура f 1.'музички жичен инструмент'; 2. изр.: **куре́мо та́мбура ми игра́а** (= чувствувам силна глад) [ПК,2(170)].

та́мичка adv (со чувствен однос) 'онаму, таму', исто: **та́м-тăки́чка** ~ *сéдни тáм-тăкúчка* [ПДој(131)].

та́мка adv – в. **там** ~ *тăкá сă вúке дéк úма нéко: кáл, нéко: дýпка, дéка гнијáло тáмка сắто, знáчи дéк прăпáжде* [ПДој(128)]; ~ *Дắрво удгувóруве ли, дắрво, нé удгувóруве. Усбăлтúта, а-брé, а-брé, гу-нăсéчуве, то: дắрвуто пăждúне, пáри пắлăн уф-нéтре. Сја: сáм нé лу-умéе шó дă-нăпрáве нă-пáрте и фắтýве, то: дắрвуто гу-турúл пáк тáлка, нă-мéстто* [ПКук,Ник(161)]; ~ *о-пуштúл, то: кáлăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúй шо бúле уддóл, прăмăтá:рто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трắси уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáлка* [ПДој,Ник(162)]; ~ *кá усắмне, óн сă-слéве пулéчка ут-типóлта. Тýкă минувáли сăбájлинта л'ýге и ги зăлóле дă-гу-нóсăт нă-нéко: вóда тáлка, шо кăжáл ѓáвулчуто. И они гу-уднéсăт тáлка, то: си-изли́: óчите и пугléдне, óчите лунúкнăт пáк* [ПДој,Ник(166)]; – во контекстот се среќаваат форми од перфективен презент: **то: си-изли́: óчите и пугléдне, óчите му-ни́кнăт пáк**. Односнава појава што ја констатиравме во југоисточните говори не е позната во западното наречје, а исто така отсуствува и во нормираниот јазик.

та́мо adv – в. **там** ~ *и Кулуф стрéкса, и чинúха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáлю гу закарá аф кăштата, лу дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; ~ *нóќа бидéќи на тáа дéн уф нaдéлата да и пóртите биле затфорéни, тáмо што биле Учéниците* [MV,K,251] – во контекстот се среќава архаична употреба на зборoформата: *бидéќи* (како замена на активниот партицип на презентот) со извесна зачувана прилошка глаголност *(нóќа бидéќи на тáа дéн)* наспрема употребата во современиот јазик како сврзник; ~ *најдé гилúа, си пазари сос гилицúата да гу извáди на еднá адá, ча тáлю úлаши от еднó сéло от нéколко дýши да зелúва парú* [V,PM,23]; и: **таму**: ~ *но има близу при нашут сăнăр гора триндафилова, којато га повели ламина керка Цăрнодреха, што е млогу страшна, та ли е страх, синку, да ти пусна, да ти не погăни талу* [V,PM,51] – во контекстот имаме специфичност во редоследот: глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: **да ти не погăни таму**; ~ *цáрут вúке: "Кáк? Мójта лóлиа вóнка нé излéзе и тувá да–стáне!" И вúкăт двá ɥинл'áта, кăчýва-га уф-пăjтóнут, дă-га-уткáрат тáму, дéк нé пéăт пéтли; úлто дă-нé-j чýăт. И зúлат-га тúja, уткáрвăт ду-аднó мéсто* [ВКук(280)]; – изр. **дéк нé пéăт пéтли** значи: 'место каде што не живеат луѓе'.

та́мока adv – в. **там** ~ *Кáк ja вид'áла дрýгата сéсра и лaштéа и са-зачудúли. Мájката р'éкла: "Е, ларú ќéрко, ja ќе-ти-напrája от-чúсто брáшно питúнки и тéбе ќе-тапýсна да-дукáраш алтăни". И-дáла лáче, кýче, петлé и си-утú тáлока*

[ВСер,Кал(336)]; ~ *и такá гу извадú нéго от хапýзот, гу пýсна. Тáмо Кулýф нéколко врéме ходúл, прóсиши по сукáките. О-тáмука пáк киниса, отúде на друг грáд, и таму Госпот му дадé едúн кăсмéт* [V,PM,9]; ~ *стáни да здúгниш онáја плóча, што е покрáј тéбика! Тáмука аф нéа уздóлу има алтăни зарúини: да ги зéмиш да си вúдиш сиромаштúата* [V,PM,30]; ~ *И они гу-уднéсăт тáмка, то: си-изми: óчите и пуглéдне, óчите му-ни́кнăт пáк. И пóсле, зăмáл вóда ут-тá: чéшмăта и óде нă-цáрувута кéрка. Пúте тáмюка, ричéл: "Оште бóлна-ј?" И-зéмăт, гă-изми́т ут-тá: вóда, óна уздăрвéве* [ПДој,Ник(166)]; и: **тамука** (в. **тамунака**) ~ *му вели на кучиџиата: "ади кучиџиа, да идими пак на бан'ата и, как ки идими при халваџината да фатиш дингилите да ги делаш, да си разбие кучиата тамука"* [VPM,56].

тамошниј adj 'за нешто што се врзува со **таму**' ~ *тамошниј цáр са случи да ýмри, и останáло санот му на цáрчината. И на онúа дни úмаши кавгá* (војна) *сос дрýг цáр. беши собрал ојска* [V,PM,9]; ~ *кăсметлúа беши големојут, понеже неговата работа га благослови Господ, отиваши напрет, и си чинил нај-богат от сички тамошни* [V,PM,82].

тамунака adv 'онаму' ~ *седнал там аф пазаришту на един крај, пролина един цар от тамунака и му вели: "што седиш тука господине"?* [VPM,58]; ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му вéли на царјут: "аман царју, јáзе да úда на кăштата ми, ми е страх, ... л'у да ида тамунака, ки ми утепат хајдутите; туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [VPM,32]; ~ *кога ки идиш тамунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му турúш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; ~ *човекот киниса от тамунака, отиде за дванајси дни на господаро му и му вели: "господар мој, царјут ти пушта кланети* (поздрави) *и ми речи да ти кажа, как не си кадăр тинака"* [VPM,36] – во контекстот среќаваме употреба на номинативна наместо очекуваната вокативна форма: *му вели: "господар мој...".*

та́н m 'производ, пифтијаста материја што се добива од сусам што се пече и меле во воденица; на раз-лични начини се употребува како храна'; од *та́нот* се прави и алва: *та́н алваси* – освен што служи за исхрана *та́н алваси* се користи за лекување (пр. се обложува бол-но грло) ~ *цáрут вúке: "Кáк? Мójта мóма вóнка нé излéзе и тувá да–стáне!" И вúкăт двá џинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткáрат тáму, дéк нé пéăт пéтли; úмто дă-нé-ј чýăт. И зú-мат-га тúја, уткáрвăт ду-адно́ мéсто ... таанут гу викат и тарáун* [ТГев(359)]; – изр. **дéк нé пéăт пéтли** значи: 'место каде што не живеат луѓе' [ТГев(231)].

т'ана pron 'лич. зам. за 3 л. ж. род' – в. **т'а** ~ *тогас и т'ана вјахна на неговата кон'а, и га варза тојнака харну по негу на вр'х кон'а сос три харни ремин'а* [V,PM(77)] – во контекстот има уште еден пример за несоодветна употреба на предлозите: **по** наместо 'за': **га варза харну по негу**.

Танка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

та́ниц* m 1.'друштвена игра во која присутните фатени за рака, еден до друг играат – оро' ~ *дод-Ли́ка ка́ би́ше мла́да, сѐ о́на гу-во́јше та́нцо;* 2. 'челна позиција во орото' ~ *сѐ о́н са́ке де́-ј нӑ-та́ницо*; 3. fig.'прв, главен' ~ *на-свáдба, на-ви́за, на-кӑрште́нка о́на-ј се́где нӑ-та́нцо* [ПК,2(111)].

Тано (или: **Танче)** – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(136)].

тантела f'украсен дел што се пришива на женска облека, чипка' – во женската облека доаѓа и: *пол'ка сус буфки* (туфки) *и тантели* [ТГев(114)]; ~ *ја́с, о́ти тӑнте́ли пле́тӑх, ич не́ мӑ вируваа л'у́јто от не́ зна́м да че́тум* [И,Гг(120)].

танчар m 1.'младич што игра напред на орото' – на вториот ден од *Бужи́к* попладне се оди *на сред-село, на саир, на оро;* има *мӑшко* и *женско.* Во *мӑшкуто оро* момците скокаат, клекнуваат, удараат на колената и изводат различни движења; *танчарот* држи в рака марамче и со него замавнува; девојките кога *"ме гледат как играјум, чак и зѐби ме разјадуват, и тоги ми се чинуве оти летум"* [ТГев(88)]; 2. 'тој што започнува да го копа првиот ред' – кога копаат или *прашат* (површинско копање), секој го тера редот што го започнал. Обично машките започнуваат, бидејќи срамота е жена да **(за)фаќе**. Тој што го почнува копањето се вика **танчар**, а тој што копа последен **пашкар** [ТГев(333)]; воопшто: 'кога некој предничи во некоја активност' ~ *то̀ нӑпре́т шо жни́е, мӑка́р а́к ко́пе нӑпре́т и о́ро а́к игра́а* [ПДој(122)].

танчарка f'девојка што го води орото' (в. **танчар)** – уште кога се в црква, на празникот *Св. Тодур,* девојчињата формираат групи (од 4 девојчиња) и се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка,* а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ми фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас";* на сличен начин ќе се заколнат и другите три девојчиња, и парчето леб ќе го фрлат на кровот од црквата со зборовите: *"Који ки праве инле куту воја леб да са исуше!"* [ТГев(44)]; ~ *то́а но́го̀ ќуте́к јаде́. Ја са́а сна́а му рӑбо́те, о́н де́тто гу-дӑрже до́ма. Же́нтӑ-му би́ше ут Кӑнту́рӑвте ут Се́аво. Аднӑ тӑнча́рка би́ше* [И,Гг(120)].

та́п interj 1. 'упатува дека нешто се случува' ~ *до́бро-ӑма то̀, ка дуј-де́л ду-не́гавӑта кӑшта, ме́сто па́ри дӑ са́ке, удде́л и нӑ-ками́лта та́п угла́мнико, гу-се́че, гу-сва́ле тува́ро* [ВДој,Н(279)]; ~ *Лиси́ца му-ве́ле: "Ја́с мо́жӑм дӑ-су́дӑм, а́ма дӑ-сӑ-удви́е ут-ти́лут" И змијӑта сӑ-удви́. "А бре́ – ве́ле – се́га у́дри су-га́гӑта!". Та́ап то̀ су-га́гӑта, уфча́рчито, ӑ-истѣлчи, ӑ-уте́па змијӑта* [ВКај,Бош(325)]; 2. 'го подржува звукот што се создава кога нешто ќе падне' ~ *"Ка́к кула́ј дӑ-на́јме?" "Кула́ј – ричел – ки-ту́рте еди́н каза́н кӑтра́н нӑ-вра́тта. То̀ кӑтра́но не́ пу́ште кула́ј д-изле́зе чуве́ко". Измика́рчӑто уста́нӑве, а га́здӑта нӑпре́ди и та́п у-кӑтра́но прӑпа́жде* [ВДој,Н(278)]; ~ *и му утфуру́ва уд-вра́ткӑта. Туга́, ста́ро вре́ме, тӑка́ има́ја – кла́па нӑ-вра́тта. И та́п вра́тта, си-о́де до́ма. Си-пӑрвно вичира́ле унӑтре, дими́к си-прӑви́ле ќе́јф це́ла ве́чер. Нӑра́нто: "А бе ѓӑ́ур, му-ве́ле, а бе кӑ́урче, зе́вај две́ ли́ри и о́ј-си!"* [ДК,Ран(134)] – во контекстот има

случај кога кратката зам. форма е во препозиција во однос на глаголот, а освен тоа се разделени со прилогот *пăрвно:* **Си-пăрвно вичирáле унăтре**.

тапалăк* m 'вид капа што во минатото ги носеле жените на тилот' – девојките денес (во почетокот на 20.век кога Тановиќ го собирал материјалот) не носат *тапалăци* и *фесуве,* но пред триесетина години носеле насекаде *сребрни тапалăци* и црвени фесови. *Фес* и *тапалăк* денеска уште се носат горе, по планинските села, но и таму ретко (пишува Таневиќ) [ТГев(267)].

тапанар* m 'тој што удира на тапан' – кога има селска слава селаните се собираат среде село *на оро* каде што ќе свират *гајдаџии* и *тапанаре* – по правило во овие говори големата носовка се рефлектирала во **ă**, во случајот резултатот **а** (*тапанаре*) може да се објасни поради неинтензивниот изговор на неакцентираните вокали кога гласовите **а** и **ă** се реализираат многу близу.

тапи́ја f 'документ за сопственост на куќа, на земјиште' ~ *óдум и áска, óт дă-нé óдум, пăт-ej, né-té-j устăпи́ја* [ПК,2(181)].

тапс'á f 1. 'плиток бакарен сад во кој се пече леб и сл.' ~ *за-ина́ тапс'á баклáвá трú прăстá ина́ ука́ ш'ик'ép, идна́ ука́ мéт, ука́ и пулувúна брáш'ну и стó дрáма ниш'иш'тé, пулувúн ука́ ш'имúгдал* [ВБог,Су(342)]; ~ *да-с'éтн'а за-в'énат крăнго и михáлката да-зафáти да-тóч'и и бáбата и лéлата зада-прустíрат инó лúсту на тапс'áта и удгóр'а фăрл'ами на-врăх лúступу ич'илúк* [ВБог,Су(342)]; ~ *му туриха три оки пиклез, три оки лет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели* [V,PM,96]; и: **тапси́ја** ~ *кирéче на-жéната-му: "Јáс ќе-хóдам на-цáрот смóкви бáкиши да мудáвам; тú клáди на-једнá тапсúја смóкви да хóдам на-цáрот"* [ВСол,К(294)] – во текстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** (во овој случај) наместо 'кај, при': **да хóдам нацáрот;** 2. 'она што е во садот (во **тапсијата**)' ~ *с'éтн'а з'éват нóж'у, ја-крастóсуват тапс'áта... ~ ја-дус'ăкуха тапс'áта, гу-завúрат лáслуто, с'éтн'а ја-пул'áват ш'úч'ката тапс'á* [ВБог,Су(342)].

тапти* impf 'притиска, гмечи' ~ *и приз оној пăт млогу аскер вăрвјаши, и млогу от она мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа* [V,PM,96].

Тáпув*– прекар запишан во Ениџевардарско ~ *се-нăружáа нéкуј шéисет дýши и му-дăдéа пýшки дă-себрáнăт áко дójде Вăндо, óти óни ут-сéлăто бéа кăту издájници. Се-свăлúја дóле и утидúја гу-фăтúја Дúмле Тáпувут* [ВЕв(299)].

тараун m 'нуз продукт што се добива заедно со *шарлаганот* по мелењето на сусам'. *Сусамот* се носи на воденица (специјална) во која се пече во фурна и кога ќе се олади се меле со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *саламура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пихтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган. Тараунот* некои го викаат и *таан* [ТГев(359)]; Саќов во Кукушко запишал: **тăрхýн** [СКук(338)].

тарапкана f 'сокровиште на пари, царска благајна' ~ *владиката му вели на сиромаху: "дај, господине, да видими, какви са тиа карагроши!" Изважда сиромаху еден карагрош, му дава, и тој да е било мишанлиа ошти от тарапканата, и гу позна владиката карагрошут* [V,PM(39)]; ~ *утиде на тáтко му, цáрја, му вéли: "тáте, јáзе сáкам да са шéтам мáлко по конáкут". И тáтко му дáде úзăн да шéта. Отúде, са шéта по тарапканúте и земá мло́гу пáри от тáму, и остáви на тарапканúте пóтпис* [V,PM,111].

тарапканофска (мишан) m 'белег од царската благајна' ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ми беши страх, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам; ми дојде на умот: га кладох на врăх таван'ут. Та от ониа карагроши имаши еден сос тарапканофска мишан"* [V,PM,39].

та́рби pl. 'ограда на двор од штици' [ПДој(120)].

та́рга f 'носилка со која двајца души пренесуваат различни работи од едно на друго место' [СКук(337)]; – в. **тезгере**.

тąргóве* impf 'купува' ~ *ка́ усąмнá на ниде́лта, Мариа Маг... и Мариа Ис... тąргувáле мирослúво бáлсам да óдат да гу мáжат. И нóго рáно на таа ниде́л'а утúшиле на гróбот, ка угријá слáнциту* [MV,K(255)].

тарос m 'смелост' ~ *сиромахут кату кабаатлија са куниши, немаши што да отговори, пак човекот царскиј му даде малку тарос да отговори без шубе* [V,PM(65)].

Тарпец Дереси top. 'дол со ниви и пасиште' (Мелникич, Серско) – Ј. Иванов укажува на можноста: **тарпец** од стсл. **трапъ** (меѓа, бразда) плус турц. **дереси** [ЈИ,Ми...(203)].

тас m 'метален сад (обично од бакар, но во текстот од злато)' ~ *Тогáс таласáмо си оплаши́, побегна́ и тóјнака флезé нéтри, видé на чéшмата да пúши еднó пúсмо такá: "кóј нé ки пúј от тáја вóда едúн тáс, мăж не си брóи"* [V,PM,122] – во контекстот среќаваме употреба на сврзникот **да** во интенсионално-декларативни реченици наместо нормативното 'дека': **видé на чéшмата да пúши**; ~ *И тојнака, кату зема от татку му парите, отиде аф едно поли, чини една чешма талу при пăтјут, чини и еден тас от злату, гу тури на чешмата* [V,PM,67]; ~ *и тóјнака, кáк вúде тáкá, от онáја вóда и пúл двé тáсови и гу земá и тáсот и гу искрú на пáзвата му* [V,PM(123)] – во контекстот има еклатантен пример за мешање на предлозите 'на' и 'во' – конкретно со предлогот **на** се упатува на внатрешност: **гу искрú на пáзвата му**; ~ *л'у гу тури, чини пет-шес дни и гу открадоха. Пак тојнака, как виде така, чини друг тас от сребро, гу тури аф чешмата* [V,PM(67)] – веќе споменавме за мешањето на предлозите **на** и **во** во југоисточните говори, во случајот, во контекстот предлогот **аф** (во) упатува на површина, наместо **на**: **гу тури аф чешмата**.

тас pron – лична зам. за 3 л. ед., ж. род: 'таа' ~ *царјув син шубех-лендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ли са читај да е мома; за јунак са гледа, ама на мома ми мириса"* [V,PM(71)]; ~ *тој как виде коџ'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж"* [V,PM(163)].

тасладисува* impf 'се радува, се фали' ~ *синот му гу пушташи на*

скол'уту, са учаши. И кату си научилу харну, тогава един ден му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, ама меника кога ки дадиш пари да тасладишам и јаз?" [V,PM,33].

тáсми pl. 'врвки од страната на опинците'; со исто значење и: *нужíчки* [ПК,2(111)].

татала f, bot. (Datura stramonium) 'вид трева, татула' – кога говедото ќе почне да *моча* крв, за да се излекува му се дава да пие *пратока;* тоа е растение кое по формата на стеблото и на плодот е исто што и *татула* (овде *татала*). Плодот и се состои од повеќе бодликави мешунки во кои има три шаренкасти семки; овие семки откако ќе се истолчат се варат во вода и потоа таа вода ја даваат на болното говедо да ја пие [ТГев(382)]; во Кукушко: **тáтула** ~ *трéва-ј, рáсте висóко, íма широ́ки лúста, дáве плóт куту урéх áма уз-бóцки, цáфте бéло куту íнка. Гă-бéрат за-лéк прутив жăлтóк* (жолтица) [ПК,2(111)].

татарин m 'човек од далекиот исток' ~ *тогас татарино му остави товарената хазна на сиромахо, та тојнака флезе сос кон'у аф реката да мини. Кату беши мошни силна водата, гу зема надол, гу одави сос кон'у барабар* (заедно) [V,PM(93)].

тáте vok., в. **татко** ~ *и дéтто, óн гу изучúл сăто да гувóре, дóктуро, му вéле нă-цáро: "Тáте дáли злáтнăта мăшúна тé-ј пó-мúла, úли јáс тú-сум пó-мúл?". "А бé сúнко, тú ми-си пó-мúл"* [ПДој(149)].

тáтки adv 'онаму' ~ *óди нă-тáтки* [ПДој(131)]; ~ *бéги (нă)тáтки, нúм сă-бýти* (немој да се туркаш) [ПК, 2(81)].

тáтко m 1.'родител од машки пол' ~ *за-гулéмјут нишáн дујдéа пák тóг'иска óсум дýши;... Нóсаа пéчă-во, рíба уф-тáва. Дунсéа вúно, рикúа, сă-густúа, сă-пуúа. Си-ричéа "сфáто". Свéкурут и тáткуто си-бăкнýват рăка* [ВГев,М(269)]; ~ *и ричé: кóлку измикáри ут тáтку ми са најадýат лéп, и јáс уд глáдус ки ýмрам. Ки стáнал ки си óдам на тáтко ми* [MV,K(281)]; ~ *стáнá свéкурут, гу-кладé нúјнут ни-шájн прăт тáтко, стáнá тáтко – нáшут гу-кладé прăт-свéкурут. Дунсéа дупл'áн (мамудúа) и два стамбола (алтăјне), папýци, чурáпе* [ВГев,М(269)]; ~ *Уф-питóкут нă-вéчăрта, спрути сăбутта, сóјут сăт ки-сă-збéре. Ки-ти-чúнат тислúм рýăбта, ки-фăрле тáткуто ичумéн и бубакéрно сéме уф-куфчéгут и пáри. Ми-ј дáве гájре, алáл ми-ј чúне* [ВГев,М(269)]; ~ *нéкуј-си гу-учúл дéјту нóгу. Гу-учúл дéјту нóгу, дéјту си-нăучúл ка-трéба, си-нăучúл нóгу. Ех, си-вăрнáлу дéјту дóма, áма гу-нăјдýва тáтку-му дăнăмăна* [ВЕв,Кор(303)]; 2. изр.: **стáр-ej нă-тáтку-ти вóло** (така се брани возрасниот кога му е префрлено дека е стар) [ПК,2(195)]; пог.: **еднóш мájка при тáтко и тóа прăт-Вилúгдин** [ПК,2(187)] – во тие денови, пред воскреснувањето, возможно дека поради маките на Христос не било дозволено да имаат интимности [ПК,2(162)].

тáтко-м-ити adj, pl. – в. **тáткуф** ~ *мájка му ричé на нéгу: Сúн ми, зашо такá ни чинú на нáс? Ету тáтко ти и јас си плáкахми, и ти пáлахми. Му рéкал на нúх: Шо ми пáлахти? Нé знáити шо трибýва да бúдам на Тáтко-м-ити рабóти* [MV,K(308)].

тáткуф* adj 1.'нешто што му припаѓа на таткото' ~ *(тáткуто) уф-кăшчата дунцéл млáда жéна. И óна гутвúла плáнуве кáк да ги мăче*

де́цата, о́ти сąка́ла дą се услубо́де уд-ни́х. Еди́н де́н Ти́на и Ива́н... гą-нąпушчи́ле та́ткувąта кӑшича и удде́ле уф-шу́лата [ВДој(276)]; ~ *"До́бро, му-рӑче́л, слу́ши, ја́ тӑка́ нӑ-стра́на, дӑ-изви́нте, ја́ еди́н та́т-куф печа́т дӑ-т-у́друм нӑ-гӑзо, на́-ти една́ шӑка́ пӑри́"* [ПДој (150)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га уткради, тебдил га чини сос други мӑшки дрехи и праве га закара кату ку́ле аф таткувата му кӑшта* [V,PM(35-36)]; ~ *тогáс децáта, кату чýха такá от тáтко им, и троúцата спáлзнáха рáка и излéзоха от тáтковата му кáшта, киниcаха и троúцата да тéрат кáсмéт* [V,PM(20)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на крат. зам. форма за неправ предмет, едн. **му**, со значење на мн. (наместо 'им'): **и троúцата излéзоха от тáтковата му кáшта**. Односнава посебност на зам. **му** од јужните се шири на север и достига до централните говори (прилепско-битолски); 2. изр.: **óште тáткуф лéп јáдум** (така се изразува млад човек кој сèуште не застанал на свои нозе) [ПК,2(187)].

тąткувни́на f ~ *тóо шо тé-ј устáвино ут-тáтку-ти, ни́ва-ли, кáшта-ли, óфца-ли, шо би́ло. Сè-ј тąткувни́на* [ПК,2(111)].

татлија f 'вид десерт полиен со густо засладена вода (шербет)' ~ *мури, ела, ела, Митро ле, ке́рко, јуф мајка на госте!] мури, мајка ки ти праве, ле керко слатка ми вичера] мури, сарлија – татлија, ле керко и чиста пугача* [ТГев(197)]; – кога е **мáртвин** домаќинката станува наутро рано за да спреми *задуша* (тоа што се раздава за душа на умрениот): **сарлија** 'вид баклава', **татлија, рибник** 'вид пита со риба на средина' [ТГев(32)].

Таушáн Кулáк top. 'ниви во околината на Черешово, Драмско', според модел од тур. јазик: именка + именка без придавско образување – tăşan (зајче) + kulak (уво); значи насловниот збор гласи: **зајче уво** наместо 'зајчево уво'; ваквиот модел се проширил во зборувањето на Македонците од Долновардарско поради големото присуство на турскиот елемент во овие краишта; на ваквите образувања ние укажуваме на соодветните места во материјалот (пошироко за ова в. во граматичкиот дел) [ЈИ,Ми...(203)].

та́хта f 'мал тесен простор што се обработува, леа' ~ *тá-ј зą-рáсąт, би́ло зą-тит'ýн, би́ло зą-типéр* [ПК, 2(111)].

Та́хта Јо́л top. 'главен пат од Серес за Валовиште' – во превод: 'даска пат', т.е. 'пат рамен како даска'. Во топонимов имаме образување позајмено од тур. јазик: непосредно прибавување на именка како атрибут (сличен е случајот и со погорната единица: **Таушáн Кулáк**). Колку било присутно турското влијание врз југоисточните македонски говори ни укажуваат примери од "Кулакиското евангелие" од околината на Солун во кој македонскиот (пошироко словенскиот) збор дополнително, за подобра комуникација се објаснува со соодветен турцизам: *mu dunsele na negu dar (bahşiş)* – str. 306; има и обратни примери: *ut va mandra (tărlo)* _ str. 311. Во историската граматика на Конески среќаваме: " Ј. Крчовски *гордост* го објаснува со турското *фодуллук*, К. Шапкарев *способ* со турското *мертебе"* (стр. 223).

Тахта Кал top. 'хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

Та́шка (и: **Ташйа**) – ж. л. име, го запишавме и во Кукушко и во Дојранско ~ *Та́шка-ј но́го вӑрти-ка́па* (така се кажува за некој што не се држи до договореното, што е превртливец), *и́ч не́ си-сто́о нала́фо, аднóч тӑка́ ве́ле, аднóч* (друг пат) *тӑка́* [ПК,2(156)].

Та́ш Ќупри́ја top. 'камен мост во близина на Драма' – се работи за комплетен турцизам, и лексички и по образување; именка се јавува како определба на друга именка, во превод: 'камен' + 'мост' [ЛИ,Ми... (203)].

Ташлӑко top. 'ниви покрај р. Струма'; турцизам, во превод 'камењар' [ЛИ,Ми...(203)].

Ташо (< Атанас) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

та́ӑн-а́лва f ~ *тӑрху́н ви́кат на а́лва шо гă-пра́ват по́виќе ус-сусáмо; уфнӑтре мóш да-ту́рӑт и кикири́ки. Ме́кта а́лва-ј тӑрху́н, о́на не́-ј бе́ла. Нă-тӑрху́но сјáа и́-ви́кат та́ӑн а́лва* [ПК,2(117)].

твој* pron 'она што ти припаѓа тебе' ~ *кату чух твојто име, ча си хубава, дојдох тука аф градо, си научих, ча твој мӑж да е јадлив и да не остава друг мӑж да ти види* [V,PM(68)]; ~ *е́ту твójут Ца́р и́ди, вјани́к на́врӑс мӑ́скичка. Ма Учени́ците не и пузнаја́ле ви́и рабóти уд на́при, туку́ когá сă прислави́ Исус, тóга са уми́ле шо би́ле ви́и писáни за́рди не́гу* [M,VK(288)]; ~ *сос таквиј и други лакардии богатскиј син и кумциовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници"* [V,PM,68]; ~ *Човéците спи́јаха. Тójнака фати́ куби́лите ги размени́, ги вӑрза́ и́нак, и на човéците му размени́ калпа́ците: твójут калпа́к тури́ на мóја гла́ва, мójут калпа́к тури́ на дру́га гла́ва* [V,PM,123].

те́[1] interj 'ете' ~ *Пра̣па́жде и дудéка музаги́не гла́ва̣та, ма-зе́л измика́рча̣то ... и га уднäсе́л на-жсéна̣-му. И ричéл: "Гла́ва̣та – ка̣жа́л – на̀. Те́, та̣ква́, та̣ква́-ј ра̣бóтта"* [ВДој,Н (279)].

те[2] pron 1. 'кратка форма за прав предмет од зам. **ти**'; 2. 'кратка форма во функција на индиректен предмет од зам. за 2. л. (наместо **ти** – со асимилација и редукција: **ти е > те е > те ј**) ~ *Днéс се-рӑзгува́рӑт, у́тре се-рӑзгува́рӑт и фли́зӑт уф-адна́ грӑди́на, дéка не́ма но́го наро́т и се́днӑт нӑ-адна́ ма́са. Гу-пи́те мóлта нӑ-де́тто: "Ут-кӑде те-ј то́о бугáсво"* [ВКук(281)].

те́[3] pron 'лич. зам. за 3. л. мн., наместо **тие**' ~ *гу најдóа џифаирџиата на пя̆тју утéпан, гу познáли, гу зарúли, пóсле ти́доа на конáку́т, дадели хабéр на пашáта. Пу́сна пашата л'у́ди да тéрат кој гу утепá. Когá си научи женáта му и децáта му, ти́даа и тé на пашáта* [V,PM,27].

тебдил adj 'маскиран, преоблечен' ~ *сиромахот еден ден зема оловиту му отиде на нивата му да ори. Оно ден и царјут изл'ази пишак и тебдил да ходи по земјата му, да види што има* [V,PM(53)].

теб pron – в. **тебка** ~ *му ре́ка̣л на не́а: Ни́мо плáкај. Да ка си наближи́, а фати́ носи́лото да му ре́ка̣л: Мла́до дете́нци, те́б ти ве́л'ам, ста́ни си. И заседна́ мя̆ртфинут и фáти да збурува* [M,VK(272)]; ~ *и́ли ја́ку са́кати да ви́дити шо и́ма пуве́ла Човéшноу Си́н да пруштáва грéхови на зе́мјата (ве́ли на то́а бо́лнијот): Те́б ти ве́лам, ста́ни си и кре́ни*

си носи́лото, и о́ди си до́ма. И на то́а ча́с стана́, и крина́ носи́лото [M,VK(284)].

тéбка pron – долга општа форма од лич. зам. за 2. л., наместо 'тебе' ~ *де́тто па́к оти́шйл кӑде о́фцете. Ќеле́шйт оти́шйл кӑде-де́тто и му-ре́че́л: "Се́га ја́с на-те́бка ќи-те-ја́дам". Де́тто каза́ло: "Че́кај да-о́дам, да се-помо́л'ам на-Бо́га"* [ВСол,Град(295)] – во контекстот имаме уште една потврда дека предлогот **на** го придружува директниот предмет: **ја́с на-те́бка ќи-те-ја́дам;** истава конструкција ја среќаваме и во примери со **тебика:** ~ *пак то́ј тога́с ве́ли: "же́ну, ја́зе сам, тога́с што ти оставиx тýка десет хил'а́ди гро́ша, да си хра́ниш сос тајфа́та, и не ми оста́виши да и́дам; а́ма ја́зе не послу́шах на те́бика и оти́дох"* [V,PM(16)]; ~ *а́ма ја́зе, кату се најдех сос тебика, нема́м, бра́те, благодаре́ние да гу зе́мам оити едно́ч, туку ти́нака да не ми оста́виш сега́, зашто́ со зор не мо́жат да ми зе́мат от те́би* [V,PM(11)]; ~ *тогáс момáта речé: "áку мóжиш тúнака мéника да ми излéкуваш, јáзе тéбика за мáж ти зелúвам". Тогáс тóјнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тјáнака си отвори устáта* [V,PM(29)].

Те́вната Ду́пка top. 'пештера, дупка во околината на Кърчово, Валовишко' – во топонимот е најавена промената на групата **-мн-** во **-вн-: тевна** наместо 'темна' [ЈИ,Ми(203)].

те́гле* impf 1. 'влече' ~ *му-вăрсáла нă-вáлко адúн кýп нă-пáшкăта и му вéле: "Флéзи пóнăстридú, óти тáм úлма пóгулéли рúби". Вáлко флизéл... Кýпо сă-нăпáлнúл сус-вóда и фăтúл дă-гу-тéгле вáлко сé пóдăлбóко* [ВКук,П(286)]; ~ *отиде хизмикáрот, гу докара дирвишинат. Флези дирвишино нетри; фати зетјут да гу тегли, пак тојнака вели "тутуш", и дервишино си закачи усат зетју* [V,MP, 98]; ~ *човéкот, кату ви́де шáјката, влéзе аф нéа, и они гу тегл'áха и гу земáха нéтри аф гимúата. И л'у го ви́доха, сúчки што́ бéха аф гимúата, си оплáшиха от нéгу* [V,MP(24)]; ~ *ламјата, така кату чула, заедноч пуснала от кал'ата на дол нејните длáги косми и му вели на цáрјув син: "фати си, синку, за мојте косми да ти тегл'а на гори"* [V,MP(51)]; 2. 'тегне' ~ *ка-дујдéли ду-дýпкăта, и лисúцта емéн óп! – скукнáла и уф-дýпкăта. (Вáлко) си-пушти́л прéднăта нóга д-ă-фáте и ă-фăти́л нóгăта. Лисúцта фăти́ла дă-ви́ке: "Жúлта тéглиш, жúлта тéглиш!"* [ВКук,П(286)]; 3. 'извлекува' ~ **те́гувăц** – *úсто-ј то: трéва, ширóчки лúста дáве. Ка́ ко:-путрăгниш óдма куту кóнци сă-чинýвăт; лúсто сă-турýве нă-рáни, да:-тéгле гнóјта* [ПДој,Н(122)]; 4. 'кине со влечење' ~ *кáјнăшо рáсте висóко, лúстто-úй сéчат, áк ги тéглиш. Стóкта ка́ гă-јáде нóго сă-издýве, умúре* [ПК,2 (57)]; 5. 'потерува' ~ *"Е шó кулáј нáјдéте: кáтрáнин кáзáн турúте, тáм дă-прáпáдне уф-кáзáно. Тó: јáс бéх шó мо:-сáчéх нă-кáмилáро углáмнико. Кáмúлта а-тáгл'áх дóма, а óн си-уддé сус-пулвúн углáмник"* [ВДој,Н(280)]; 6. 'страда, се измачува' ~ *тогас каза на вујку му, што и теглил сос диавола, и га зема нивјаста. Тој пак дјаволо пукнал, што не можја да и свăрши ништо* [V,PM,98]; ~ *тогáс му вéли цáрјут: "ах тáте, јáзе ти сам сúн на тéбека ету и другите ми двéте брáтка ги úмам тýка: едúнојут везúрин, другиот пашá. Нúа да знáиш што тегл'áхми!"* [V,PM,129];

~ тогас третата рече: "това дете да не умре до шејсет и пет гудини. Млогу ке да тегли, алма сетни цар ке да си чини". И така наречниците си отидоха [V,PM,73]; *~ едúн дéн прати от един побрáтим да тера десетина грóша на зáим, нé му дáдоха... тогáс приáтелиту му са смéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку имáни што ти оставú татко ти, гу изјáди. От главáта ти тéглиш"* [V,PM,7]; *~ тогáс му вéли на граматúкот му: "а брé сúнку, зардú мéника тóлку штó си теглúл, тúа парú, штó берá от тáму, сúчките да са твóја"* [V,PM,25]; 7. 'поднесува' *~ Царјут му рече на сиромаху: "ади сега, побратими, да идиш пак аф гората да сечеш дăрви и ошчи едноч да не кăлниш Адама ча и тој така пристапна господинцката порака, кату и тинака от жената ти теглиш сиромаштиа"* [V,MP,65]; 8. 'се управува, тргнува' *~ викнаја дванајсет попа] грмнаја толко калуѓера] си запалија бели свеќи] си замириса смирна тилјан] викнаја сите да плакат] кучка Лил'ана тоги дојде] право си тегле јув цркви* [ТГев(213)]; *~ не си чеке млад спајија[ајл'ăк време да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула* [ТГев(334)]; *~ јотад иде сијменче] Велико мори!] право тегле в ливади] ej ѓузел мори! Рипна мола да беге* [ТГев(345)]; 9. 'мери тежина' *~ му туриха три оки пиклез, три оки лет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели. И пак утрината ги тегл'аха, пак секој нешто по три оки имаши* [V,PM,97]; – **(са)** *~* на празникот **Ѓургевдин** младите се **тегл'ат** со кантар што се закачува на некое зелено дрво, зашто не чини *да са теглиш на суво дрво, оти можиш да умриш или пак цала гудина да са сушиш и да са чинеш сув куту суво дрво* [ТГев(68)]; 10. 'се изделува, застранува' *~ Ут сăта тугашна лăскотија* (блескот) *сеа можа чувек тука да најда сăл неколко трага. Уд кăдă ветăрут меѓата на полјто-ј туку речи права бразда изурана ут Солун до Воден. Сăл на две мистијна полјто баја се теглја* [ME,P(68)]; 11. изр.: **óн кăйшо гу-тéгле** (= обврските тој ги извршува, нему му се оставени) *~ пóвике тешкутúта кój гă-тéгле* [ПДој(137)]; **ду кóга ки тéглам мăка су вáс?** (= до кога вашите грешки јас ќе ги плаќам) [M,VK(267)]; **секуј на када него тегле** (секој е заинтересиран за себе да приграби повеќе) – кога се одредува штетата што нечии овци ја направиле на некој посев, не се слуша ниту газдата на нивата, ниту газдата на стоката бидејќи *секуј на када него тегле* [ТГев(219)]; **мăка ке да тегли** (= ќе живее со тешкотии) *~ мајка му, кату чу така от сина ѝ, позната ча млогу мăка ке да тегли неин син* [V,MP, 41]; *~ тогас мајка му му вели: "ах синку, не ти вел'ах јаз, да не фатиш татково ти занајат, ча млогу мăка ке да теглиш"* [V,MP (42)]; со исто значење: **тегли захмет** *~ и тој вели: "скоро златното пиле да ми го најдиш, ч'а побегна о-тука!" Ја картал'ут еднои как си пусна и, тука и талу го најде пиленто, му го даде и му рече: "хајде, сега веке нема да теглиш захмет"* [V,MP,173]; **тегле веѓи** (=

кубе дел од веѓите и ги црта за да изгледаат подолги и повисоко поставени) – спроти празникот (селска слава) девојките и младите жени си стават *кана*, односно си ја бојадисуваат косата, *си ги тегл'ат веѓите* и други активности за да изгледаат поприврлечни [ТГев(219)].

тéгло n 1. 'дрвото што го поврзува јаремот со плугот – гредел на *ѫалéзнуто рáло*' [ПДој(121)]; 2. fig. 'мачно доживување' ~ *мăка, ќи-пумине и тоо тегло, шо не-ј пумина нис-таа-глава; ~ дуjдéме уф-Мăкрúво, уф-нáшjо чúко. "Аj-гу Пăтăрузлúа". "Здрáво, жúво". "Дуjдéте ли?" И сéтне шó ки-живéйм: ут-читăрнájста ду-шăснájта гудúна, бéс фăмúл'а. Тéгло. Шо úма, нă-чувéчка глáва сè ки дójде* [ПДој,Пат(174)].

тéгло n 'стаклен сад со широка уста, тегла' ~ *áдно тéгло уд-дýjни блáго* (комфитур, слатко), *чýвум зạ-úменjо дéн* [ПК,2(111)].

тегнájте n 'кога нешто се влече, се тегне, тегнење' ~ *вудничáрут сизéл днă-мăстăгáрка и му-ọтúшăл нạ-вóлкут и-ýдри су-мăстăгáркăта нạ-вóлкут и му-скúна пáшкăта ут-тегнájте* [ВМ,Сар(316)] – во контекстот имаме посебност во образувањето на гл. именка со наставката **-jте** (**тегнајте**, место 'тегнење').

тéгне impf 'влече' – в. **тéгле 1.** ~ *óн тéгне, тéгне, си-ă-скинýва пáшкăта. Лисúцăта бéга, вăлкут пу-нéа. Лисúцăта сă-пикнá у-дýпкăта и вăлкут тăрча. Кóга фăштáше нóгăта, óна викáше: "А пýкни трéсни, корен тéгниш"* [ДК(144)].

тéгувăц m, bot., Plantago – 'лековита билка' ~ *úсто-ј то: трéва, ширóчки лúста дáве. Кá ко:-путрăгниш óдма куту кóнци сă-чинýвăт; лúсто сăтурýве нă-рáни, да:-тéгле гнójта* [ПДој,Н(122)]; ~ *тéгувицо сă-дáве нạ-стóкта сус-сóл', куту лéк* [ПК,2(111)].

тéже impf 1.'предметот врши притисок на местото каде што е поставен'; 2. изр.: **кáмино си-тéже нă-мéстто** ~ *такá сé-ј, нé сă-сéде пóвќе врéме нă-чýздо мéсто* [ПК,2(169)]; **ми-тéжăт клéпките** (= чувствувам умора, многу ми се спие) ~ *óј пустéли* (оди приготви ја постелата), *клéпките ми-утижнáа гáаре, а глéм и нă-тéп тé-ј тăкá* [ПК,2(176)].

тéжов adj – в. **тéжук** ~ *да пóнáпăкон си казá на двé мúна ут нúх шо удúле пу пăтут; и тúи ка утúшле, си искажáле на друзите; нúту на тúи си верувáле. Па нáпăкон кăди бúле вúи иденájсе-те сạ кажá, и прикạлнá на них шо имáле тéжов сăрци, и шо нé си верувáле* [М,VK(333)].

тéжук* adj 1. 'нешто што има голема тежина, опр. на лесен' ~ *Бужано, моле Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифликут] двеста пугони ливади] триста погуна угаре!] там ки се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] који ки натфрле џилезо тој ки ја земе Бужана* [ТГев(92)]; ~ *крештенликот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, зашто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала жрјапчето* [V,PM,94] – глаголската конструкција *има + гл. придавка* во контекстот ја чува првичната форма кога гл. придавка се сложувала со предметот на кој се однесува: **имал кубилата товарена**; 2. 'посебност на предметот во врска со неговата тежина, масивност' – сп. дел од свадбениот церемонијал: в недела

рано, на денот на свадбата, сета облека што невестата ќе ја облече треба да се измери колку е *тешка*, тоа се прави пред да се јави сонцето, а *кавракут* (шамијата) со што ќе си врзе косата се праќа в црква, попот да ја *литургисе*, исто така и младоженецот испраќа некоја своја работа попот да ја *литургисе*. Тоа се прави за да не можат некои *лоши очи* да ги *урочат* – суеверие [ТГев(174)]; 3. 'лош, опачен' *~на тóа врéми, застojáл Исус на иднó мéсто пóле, и нóго л'ýди и сфéт, ут сắта Јудéа и Јеросалúм, шо дуjдéле да му слýшат, и да си лекýват ут бóлкити, и шо сắ мắчиа ут тéшката бóлка ѓáволцка и си лекувáа* [MV,K(302)] – во контекстот среќаваме синтагма во која една именка се јавува како атрибут на друга: **на иднó мéсто пóле** (= на едно рамно место); *~ еднó врéме úмаши едúн сиромáх човéк, бéши млóгу мераклúа за сéкоја рáбота; úмаши и три сúнови. Женáта му си разбол'á тéшка бóлка, штóту лижáши до три годúни* [V,PM,20]; 4. fig. 'напорен, мачен' *~ пападúјката му вéли: "да гу изгóнимн!"* – *"Да гу изгóними, ама фáша царвýли ки ли извáди от гắрбо. Тýку áди на тéшки рабóти да гу тýрими, он да си пишмáни и да побéгни!"* [V,PM,127]; *~ нéкугаш уф-грáдо Дójрaн живajáле мắш и жéна. Тúи имáле двé дéца – Ивáн и Тúна. Кá имáл Ивáн дéсат гудúни, а Тúна сéдам, мájка-им сa-рaзбулéла и улрéла. И тắкá рaдóснjо живóт гу-зaминúл тéшкjо и мắчăн живóт нa-сирáци* [ВДој(276)]; 5. изр.: **нападна ме тешка дремка** (= многу ми се преспа) *~ jузела је Трена ду две стомни] да ки jоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] рано цвеќе, џанум, ал каранфил] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка* [ТГев(172)]; **устанá тéшка** (= забремени) *~ и пу тúи днúте напắкóн устанá тéшка Елисава жéната му; и сắ крúиши пéт месéци, ели вéлеши: Ету такá ли чиниí Гóспот на мójти днí и да си чúнам ризúл пу л'ýдито* [MV,K(295)]; исто така: **сắ нáшла тéшка** *~ сắ армасá Мájка му Марúа су Јóсиф, óшти нé а зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéши прáвин, и а нéкјаши да кáжи на сфéтут, тукý сắ умí да а устáва скрúшино. Кá сắ умí такá, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)]; **тежук празник** (= празник посветен на светец што се смета за важен, пр. *Свети Илии, Петровдин* и др.) *~ Крстовдин не е тежук празник*, сепак тој ден жените ништо не работат [ТГев(24)]; *~ Св. Андон е тежук и аталија* (судбоносен) *празник на луди л'уѓе*. Св. Андон е *нож* против лудилото, особено "ги гони ѓаволите". Кога некој боледува од лудило кај неговата постела, редовно се носи освен Евангелие се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога кај болниот ќе се донесе неговата икона, ако му е (на болниот) *"за умирајне, ки умре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; – бабата настојува дома до ситници да се почитуваат верските обичаи *(адете)*. Често ги подучува внуците, па и одраснатите за верата и моралот. Кога таа за некој празник ќе рече дека е *тежук*, никој од домашните нема да работи [ТГев(272)]; **падна́ те́шка мắнгла** (= се појави густа магла)

~ ви́доха, ча не мо́гат да изл'а́зат на́ глава сос тако́ф еди́н душма́нин; фати́ха ве́ки на Бо́га да си мо́л'ат, за да гу чи́ни де́ф от та́м. И по́сле две́-три́ са́ати грӑмши са чини́ на небо́то, и падна́ те́шка мӑгла [VPM,24]; **тешка куќа на мен стоје** (сите домашни работи јас треба да ги вршам) *~ дали знајши бела Радо] дали знајши ил не знајши оти сакум да-т уставум] оти не си ти јубава] куту првната гудина] аман море лудо младо! како да сум јас јубава:] тешка куќа на мен стоје] мисејне, пичејне сѐ на мене* [ТГев(349)]; **има тешка рӑка** – ако штотуку закланата кокошка многу скока, се кажува дека тој што ја заклал има лесна рака; ако пак кокошката остане неподвижна (на место) значи дека има *тешка рӑка* [ТГев(403)]; **те́жук уф сӑрцито*** (= тој што погрешно се ориентира и не сака да верува во Бога) *~ а не́разбра́ни да те́шки уф сӑрцито, тре́бу́ва да веру́ва́те на сӑти шо си кажа́ле Профи́тите* [MV,K(253)].

тезгере (и: **тезгире**) n 1.'направа за рачно пренесување на ѓубре, личи на плитко корито' *~ Ха́малите ре́коа меѓу ни́хка: "а́јди мо́ре, да гу изди́гнили, хе́м пет гро́ша хамалӑк ки зе́мили". Чорбаџи́јцкото дја́те ил ве́ли: "ој хамали, ја́зе ви да́вам три́јси гро́ша да гу изди́гнити на едно́ тезгере жрја́пчето"* [V,PM, 120]; *~ уд-дӑски, зӑ-носне: донци две тизгирина ѓубре;* 2. изр. (клетва): **уф-те́згире дӑ-гу-до́нцат** (да настрада некаде, да биде убиен, да биде неподвижен, други да го донесат дома "нӑ-те́згире") [ПК,2 (111)]; кај Саќов: **тизгире́** (со редукција) 'носилка' [СКук(337)].

те́зи pron, pl.'тие' *~ му-ре́че: дида́скале, ни́е зна́еме, о́ти ти́ си дошѐл от Бога дида́скал, о́ти те́зи ниш'а́не, што пра́виш ти́, ни́кој не мо́же да ги сто́ри, ако не е́ Го́спод сӑс не́к* [ВДр,ТЕв(327)].

те́јко m 1.'родител од машки пол, татко' *~ идно́ш најгул'а́мата што́рка флизе́ у-дуќа́нӑт и кӑ-го-виде́ таквó пра́зан, мно́го си-нажали́, и лу-ве́ли на-те́јко-ј: "Те́јко, зашо́ то́лко пра́зан дуќа́н, и зашо́-си то́лко нажа́лӑн?"* [ВЛаг,Ај(338)] – во случајот зборот е регистриран во Лагадинско, ние го запишавме и при анкетирањето во Кукушко (с. Гӑрбашел) *~ дӑ-зна́а те́јко нӑ-како́ф а́л* (мака) *сум ко́сте ќи-си-ј-ку́бе* [ПК,2(18)]; *~ те́јко ќи-саа-пусте́л'ше пудло́шката* (кожа од овца, се користи врз неа да се седне, да се одмара) *ду-уџа́ко, та́м си-се́јше* [ПК,2(91)]; *~ нӑ-те́јко а́хто* (= силна желба) *му устанӑ пу на́што, пу-Кукуши* [ПК,2(21)]; потврди наоѓаме и кај Саќов. Во кукушкиот говор вокалот **а** пред мека согласка, или шо некогаш била мека се менува во **е**: **вудинчер** (воденичар), **еџе** (јајце), **еска** (јаска), и др., па оттаму **тејко** (<тајко < татко); 2. изр.: **ка́ ќи-ста́не те́јко уд-гро́бо** (= се кажува за работа што никогаш нема да се случи) [ПК,2(169)].

текме́ n 'удар со нога, клоца' (кај Саќов: 'ритник') [СКук(337)].

те́кне* pf 1. 'се сети за нешто што било' *~ Ка-чу́л не́јниј ут л'убо́вник, ре́кӑл: "Бре́ј, зӑ-ме́не ме́сто!" Ама ка́ угуле́л пӑк! Ка удрипуве́л! Се́дне ду-че́шмата дӑ-се-изду́ше и зи́ме дӑ-се-нӑпи́е во́да. И ли́ј-ки-се, пуглидну́ве нӑ-го́ре, ви́џде пуртре́тут, тикна́ло-му, виждаџки издаха́нал: "Ах!"* [ВКук(283)]; *~ На кӑштата ми на врӑх уџакут беха чинили гаргите гн'азду; видох сос учите ми, ча една гарга гу имаши*

карагрошут на устата и гу пусна. Тогас ми текна ча гаргите ги износили фрет тиа карагрошите [V,PM,40]; ~ *"Е бре мăжо, мили мăжо, мошше се разбулех] ми тикнало пунудица, па кукошицa] ми тикнало рујно вино, богме тригудишно] ми тикнало пугачица, богме уд чиница"* [ТГев(40)]; 2. 'му дојде идеја, помисли' ~ *не́ слу́ше ни́кој, шо́-ќ му-те́кне то́о пра́ве, де́к са́ке та́м о́де, си-зе́л и ко́ло и о́р-тумта* (фразата асоцира на едно ригорозно казнување од минатото, кога казнетиот го набивале на кол) [ПК,2(193)]; ~ *Мостут икиматут му гу дава на прикупувача. Тука седа чауш или муљазим су неколко заптиј. Пăтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* (багажот). *На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку миллет вăрвише пу воја пăт, шо кола, шо камили, шо којна* [ME,P(72)]; ~ *на пăтју му те́кна и рече́ на гимициjата: "бра́те, ни́а кини́сахми да и́дими на Цариград да продаде́ми та́ја сто́ка, но не́ ки чи́ними ха́рно, зашто́ та́мо та́ја стока е е́фтина; туку да и́дили на дру́го место, де́ка вăрви сто́ката поскăпа"* [V,PM(13)].

текнефес adj 'болен коњ, што постојано фрче и кашла', болниот коњ се познава и по тоа дека брзо и лесно се заморува *и не може сулух да си земе* (= да вдиши воздух). Се лекува со *спреж* (некакво лекарство што се става на расечено место меѓу предните нозе на коњот) [ТГев(383)].

текра́р adv 'одново, повторно' ~ *му вика́ле па текра́р на чове́кот шо бе́ши сле́п и му рекóа: Да́ј сла́ва на Бóга, и ни́а зна́или на ва́ чове́к оти уф гре́хови би́ло* [MV,K(259)] – пр. за нерегуларности во категоријата род: заменката во женски, а именката на која се однесува во машки: **ва́ чове́к**.

тел' m 1. 'метална жица' ~ (има) *те́нук те́л' зă-вăрsу́вне*, или: *буцкил'а́ф те́л' шо́-ј зăгра́дувме ни́фте, дво́руфто* [ПК,2(111)]; ~ *А бре́ у бре́, а бре́ – да́п нă-трида́фил'ут. Г-убико́ли* (пишува: убуколи?) *не́го. "Е, му-ве́ле, ами кă-д-ă-ски́ниме? Ша́пка! Кă-д-ă-ски́ниме?" Су-ни́кој те́л' утту́ка, ут-пинџе́рта скина́ле ша́пкăта* [ДК,Ран(141)]; ~ *сифа́л'кăта* (прибор за ткаење) *нă-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нă-не́го сă-кла́ве џе́вичка ут-тăрска, нă-н'а́а и́ма нăмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; 2.'тенка лента од станиол со која се украсува невестата на денот на венчавката' [СКук(337)]; во Гăрбашел запишавме: **шо́ сă-ула́виш то́лко, дă не́ сă-ре́диш те́л'уве** (= се задржуваш како да се спремаш за невеста).

тел'ал m 1.'тој што во минатото објавувал званични новости, општински наредби и сл.' ~ *Гу ви́кна тел'а́лот, му ве́ли: "чи́а кăшта продава́ш?" И о́н му рече́: "ету на фала́н траго́вец"* [V,PM(15)]; ~ *тел'а́лот ви́каши по чаршиjата, свето́т артири́соваха. Еди́н де́н промина́ тел'а́лот приз кăрпа́чинот, хе́м ви́ка, за́ кăштата за педисе́т хил'а́ди га извади́ха* [V,PM,18]; ~ *тој кату седја́ши на ха́нот, еди́н ден чу́ еди́н тел'а́л да продава́ една́ кăшта, да га те́ра три́ста хил'а́да гро́ша* [V,PM(15)]; – во случајот сврзникот **да** се јавува со интенсионално декларативно значење: **чу еди́н тел'ал да продава** ('нормативно' би се рекло 'дека продава'); и: **тил'ал** ~ *Утиде́ сига́ но́го нă-дăле́ко, нă-адна́ рӑскрӑсница: дă-ка́жиме така́*

дă-óде нă-кăд Со́лун пăт. Удубре́ гу-ме́стто. И викна́ тил'а́л ф-та́а уко́лнус [ВК(283)] – во контекстот се среќава случај кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **нă-кăд Со́лун пăт**, наместо "Солунски пăт" (веќе рековме дека се работи за образец позајмен од турскиот јазик); 2. изр.: **тил'ал тури** (= разгласи на сите страни) ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на царју́т: "аман царју, ја́зе да и́да на кăштата ми, ми е страх, зашто́ женаата ми сега тил'а́л тури на селуто"* [VPM,32]; **дадохти на тел'ал** (= го објавивте на јавна продажба) ~ *а́ку не купу́вах твој́та магазија и вујковата кăшта, са́каши дру́г да ги зе́ми, зашто ја́зе сос зо́р не ги зема́х, ви́а гу дадо́хти на тел'а́л ва́што има́ни, и ја́зе гу купи́х сос пари́чки* [V,PM(16)].

те́ле n, zool. 1. 'малото од крава' ~ *"Еј-ми, ăку са́кăш, ја́с-сум ут-фил'а́н ме́сту, ут-го́рнăта зе́мна; са́кăм дă-că-вăрнăм, да́ли ќи-мо́же дă-мă-изва́диш го́ре". – "Да́ – удгувури́л пи́л'ту, ќи-тă-изва́м, а́ма пăрвну ќи-на́јдиш ме́су, ăнă-би́вăл и́ли те́ле, ќи-гу-зако́лиш, ќи-гу-удери́ш"* [ВВ,Крон(312)]; ~ *и́сто и кра́вăта тăка́, те́лето тре́бă дă-гу-пудо́јш пăрво, дудека-ј мăле́чко, по́сле о́н ќи-ци́це са́мо. Аку не са́кăме дă-ци́це тугáј гу-удби́вăме уд-ма́јкăта* [ПДој (156)]; ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, што пасјаши, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту* [V,PM(104)] – во контекстот среќаваме потврда дека во југоисточните говори се среќаваат траги од назализам: **гу фати телинту**; сп. верување: по празникот **Мартинци** има обичај **пулазувајне** – човекот што наутро прв ќе дојде ја одредува среќата во куќата, тој пожелува: ~ *плăна куќа бириќет; сус крави, сус телци, овци; на сите Госпуд да даде касмет, на неармасано – армасница; на нежинено – жена, на жин'ени деца; на деца здраве и касмет* [ТГев(16)]; 2. изр.: **ни́-уф-те́лци, ни́ уф-гуве́да** (= се кажува за девојка што била верена, но веридбата се раскинала) ~ *ја кумши́что шо́-ј ду-на́ска, зе́ ја-уставѝ ăрмáсницта, сјáа мо́мта ни-уф-те́лци, ни-уф-гувéда-ј. Ни уф-мо́мте мо́ма-ј, ни-уф-же́нте же́на-ј* [ПК,2(182)]; **те́ле дујде́, во́л ќи-с-јо́де** (= кога некој не напреднал ни малу во учењето на било што) ~ *Дру́гата гудина ба́бăта на́ дујде́ла, а́ма то́ удо́лце му-ръчел: "Дă не́ кăжу́виш о́ти зна́јш, дă-не́ ка́јш о́т сă-н-у́чи. Ќи-ви́киш: "не́ зна́м ни́што, те́ле дујде́х, во́л ќи-с-јо́дум"* [ВКук(286)]; **о́што ко́лко ќи-па́сиш те́лци** (= се однесува на неразбран човек кој не води сметка за иднината) [ПК,2(187)]; сп. загатки: **шарено теле уф ластини леже** (= лубеница) [ТГев,290]; **мокро теле уф дулап** (орман) **леже** (= јазик) [ТГев,290].

теле (са) impf 'кога кравата носи на свет нов организам, раѓа'. Сп. обичај: – спроти *Бужи́к* божем "се колат крави, кобили, рала и сл.", тоа се прави вака: домаќинот ќе земе секира, ќе замавне на кај кравата и ќе рече: *"Ваја крава ки ја закол'ум оти не са теле"*, друг член на семејството ќе го замоли домаќинот тоа да не го прави и дека идната година кравата ќе роди *(ки са теле)*, на тоа домаќинот ќе одговори: *"Е, ајде да а уставум дилми така велиш!"* [ТГев(83)].

теле́ф – изр.: **теле́ф сă-чини́** (= многу се измалтретира, се изнамачи) [ПДој(134)].

тел'че n, dem. од **тел'** (жица) ~ *вика́ла лиси́цѫта: "Ку́мо вѫ́лче ним гле́ди пу-зи́до на-го́ре, има тѫ́рѫне и гло́зи", а о́на зна́јш ги-нѫнижа́ла на-едно те́л'че или ко́нче ри́бите, ги-зѫка́чи́ла тѫка́ пу-зи́до, дѫ́ не-сми́рде* [ПДој(157)].

теме n 'горниот дел на главата' ~ *кату чу така и тојнака, разбра, как беши работата. Земал една тојага: кату как га удри на жена му две на темету, га утепа. И така остана тој жив, без да си кажи сѫрцето* [V,PM,82].

темели́са* pf 'стави темел, основа на зид, на куќа' ~ *ве́ли на ни́х Исус: не́ а пијахти* (прочитавте) *ни́кој пѫ́т уф-кни́гите: Ка́минут шо темелиса́ле мејмя́р, во́а си кладе́ уф ко́шшто на гла́вата...*

те́мен* pron 'нивен' ~ *мя́јка му заедно́ч фати́ хизмика́р за чи́фтут и о́шти едно́ч не пу́сна ни́ту пари, ниту де́те по вѫ́нката... ама не промина́ мло́гу вре́ме, на еди́н де́н измре́ха че́три де́ца та те́мната не́маши ни́кој утеше́ние* [V,MP,26]; ~ *му дадоха кајве и пил, л'апче мѫ́ричка кату гол'ам базирга́нин пу мѫ́ра да јаде. Него да му даваха на темнојут еди́н пициник му не стигаше, ама как да измалјат еди́н траговец, да му везмат иманиту без пари?* [V,MP,178].

те́мил* (и: **тимел'**) m 1. 'долниот дел од зидот, тој што е в земја' ~ *о́ди Ми́цо, зе́ва ѫдно́ мѫга́ре, тува́ра ѫдно́ ки́ло и по́л ичуме́н, туру́ва на-те́мнитто ут-зграа́та и гя́зија адна́ тиники́ја, му-кла́де́ о́гинчито, гу-зѫпа́ли́, изгуре́* [ВЕв(296)]; ~ *ка о-ко́паа Думул'а́нци тиме́л'о, зѫ-те́п лѫ́жа, зѫ-ме́н и́стина, а́дно гѫ́рне па́ри нѫ́дее* [ПК,2(164)]; 2. **тимел' удирајне** (= одбележување на настанот кога се почнува изградба на куќа) – кога ќе биде готов *тимелут* се повикуваат попот, соседите и роднините да присуствуваат на *тимел' клавајне* или *тимел' удирајне*. Тогаш домаќинот и мајсторот се симнуваат во темелот, ќе наместат три камена на крс и ќе удрат *пу еди́н чакан*; ~ *воја чакан трабуве да са праве; сус жилезо не са праве, сус бакѫ́р не са праве... или сус сребро или сус злато! Куќа ки са праве, тимел' ки са удре* (зборови на мајсторот) [ТГев(295)]. Попот потоа свети водица со која ќе го попрска темелот [ТГев(295)]; пожелувања: ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Сус радуст госте да прачеке, сус радуст госте да испрате! Да биде плѫ́на песни и џумбуш* [ТГев(296)]; 3. fig. 'основа на нешто' ~ *кога́ не ки на́јди тако́в да́л, тогас пак от го́ри ла́нцкоту гн'а́зду ки фа́ти да фти́ши но́ву гн'а́зду, без да зе́ми ни́шту ко́лку едно́ вла́кну о́т ве́ткуту, а́ми от но́ву теме́л зафа́шта* [V,PM,30]; ~ *и му ричé на не́гу: Блазе́ ти и, шо не́ ти ли́псa* (недостасува) *ни́то сна́га ни́то кра́ф, туку́ Та́тко ми шо и на небѝните. И-ја́с па́ ти ве́лам о́ти ти си Пе́тро, и наврѫ́с те́п ки кла́дам теме́л да пра́вам Црѫ́кфата ми* [MV,K(322)].

темилиса́н adj 'изграден врз темел (основа), создаден' ~ *и стана́ле, да гу извади́ле во́нка ут гра́т, и гу нуси́ле ду́ри на вра́фут плани́нцку́т, та́мо шо би́ла не́гува гра́т темилиса́на, да гу суб6́рат ут та́мо до́ло* [M,VK(325)].

темин* adj, opp. на 'светол' ~ *гу тури́ха и не́гу не́три при жена́та ама у мрѫ́чова; еди́н дру́г да си не гле́дат. И таја причи́на га пра́ват Ту́рците, за да си не гле́дат, та сетни тихи́сова са л'у́бјат. Кату*

ги затвориха аф тéлна удајá, вати женáта да плáчи [V,PM,11]; *~ и така уф тéлнуто дојдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимúата душмáнинот и гу удрú нéтри аф морéту* [V,PM,24]; *~ полјто и планијнте така сă рăсфăрлени спроти Постол шо гу прават ногу тифиричлија и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулја сăто поле су зилинилото лу, су сăта лу села и курији изредени кату бели и цăрни балки уф стредин на чудбина гулемата зилена рамнина су блатто кату гулем темин ирам* (ткаена покривка) [ME,P(71)]; *~ мори, југријала мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е] пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу телна јублачина* [ТГев(97)] – во контекстот има случај на образец позајмен од турскиот јазик, кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **југријала мисичина пу Сер пол'е** (наместо: 'Серско пол'е').

Тéмната Чошмúнка top. 'изворче во околината на с. Ловча, Драмско'; Ј. Иванов наведува дека називот е добиен според бојата на водата. Во топонимот е регистрирано присуството на деминутивниот суфикс **-инка,** специфичност на југоисточните говори: *чошминка* [ЈИ,Ми...(203)].

тéмнин* adj, opp. на 'светол' – в. **темин** *~ ричé Гóспот: Сфитúло на снáгата и óкуту лу. Окуту ако ти и чúсто, сăта снáга ти сфéтена, па áку ти и óкуто лóшо, сăта снáга ти и тéлна. Аку ти и вúделот вúки шо и уф тéб телнино, áџиба тéмното кóлко ти и?* [M,VK(264)].

темнúца f 'кога не се гледа, кога е затемнето' *~ и тој га вéли: "Амáн жéну, кату слш аф таја темнúца, не мóжими да са вúдими. Ама јазе кату ти познáх от гласóт, ча си тúнака мóјата пăрва л'уба, што са л'убахми аф хавýзот сóс мýзиките"* [V,PM,11] – во контекстот е регистрирана проширена употреба на предлогот **от,** наместо 'по': **кату ти познáх от гласóт;** *~ на нéго му бéши жúвоū, и жúвоū му бéши вúдело на л'ýдиūе; и вúделоū сфéūи на ūемнúца, и ūемнúцаūа нé гу ūузнајáле* [MV,K,251]; *~ профúтин човéк уф Галилéа нé испáги. Да пак вúки Исус а викá, éл вéле: Јáсам вúделот на сфéтут; кój úди пу мéн, нé-ј кабúл да си пуóди уф темнúца, туку ки си зéли вúделот на жúвот ду-вéка* [MV,K(261)].

тéмно adv 1.'кога е мрачно, без светлина' *~ алáх уф-тéлăнто* (= барав (нешто), беше мрачно) [ПК,2(19)] – вокалот, во група со сонант често антиципира: **темăнто** (< темното), **вăлдика** (< владика); такви примери повеќе запишавме при анкетирањето во пунктот Амбар-Ќој; 2. изр.: **уттéмно ду-тéмно** (= од зори до мрак; изразот обично е укомпониран во мисла со која се укажува на голем ангажман) [ПК,2(207)].

Тена 'ж. лич. име запишано во Гевгелиско' *~ Тено ле, тенко ластарче] дej гиди дилбер дивојче! вашо е село, Тено гулемо] има ли моми јубави?* [ТГев(346)]; *~ тáа Тéна тăквá-ј, алúс скăбрúца* (сува, лоша жена) [ПК,2(103)].

Тéнин adj 'нешто што ѝ припаѓа на Тéна' *~ Тéнинте кéрки сúте адúн óлис-сă* (си личат) [ПК,2(151)].

тéнака pron 'лич. заменка за 3 л. мн. – тие' *~ жрјáпчето му вéли: "да úдиш да кýпиш четирúјси óки смóла и четирúјси кóжи от кóза, да*

растóпиш смóлата и да ги намáкаш кóжите сóс смóла, та кáк ки íдими тáмо, јáзе ки вúкнам еднóч, тéнака ке да излéзат" [V,PM,124].

тенко adv 'opp. на дебело, начин на предење' 1. *~ оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам кука да гледам] на можам думен да вртам] на можам госте да чекам] на можам тенко да предам* [ТГев(37)]; 2. 'зборување со глас на тенор' *~ пúле-ј тáвá, óн ej сúво, пáпăл'áво* – објаснување за птицата **киркинéс** *~ киркинéс сă-вúке и зă-чувéк шо гувóре тéнко* [ПДој,Ник(126)]; 3. изр. – **тéнко прéде** : *а.* 'во лоша здравствена состојба е'; *б.* 'многу итро постапува'...

тенук* adj, 1. opp. на 'дебел' *~ "Марије, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови моји дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твоји] дек да ги турам, кажи ми?!"* [ТГев(100)]; *~ еден ден дедо Госпуд дујде пра една жена што ткајше платно, рече и "Пуможе Бог", и а пита што работе. – "Дал' си слеп или кóрав па да не видиш што работум. Há, уд тенки жици работи правум!"* [ТГев(365)]; *~ стана да-с-јоде тоја лудо младо јабанџијче] и што си веле младо јабанџијче, јубаво:] "Седи сус здраве, тенка Малишовко јубава"* [ТГев(156)]; *~ ej, бре рибо мрена рибо] мер не-к-с-јодам јас ду дома] да те кажам, мрена рибо] на мајка ми, на татко ми] да исплетат, мрена рибо] да исплетат тенка мрежа* [ТГев(16)]; *~ "Јоште сум јас, лудо, мала и малечка] јоште нелум азăр дари начинени".] "Мори моме мари, јубава дивојко] колко пари чинат твоји тенки дари?"* [ТГев,199] – во контекстот има случај што укажува на проширената употреба на множинската наставка **-и**, сп.: **твоји тенки дари** (наместо 'дарови'). Споменатава наставка како да се генерализира, бидејќи освен кај еднослоżни се среќава и кај повеќесложни именки од среден род; ваквото генерализирање го сметаме за влијание од тур. јазик; 2. изр.: **тенка мрак** (= кога ќе се изгуби дневната светлост и предметите одвај се распознаваат) [ТГев(10); и: **тéнкăта мрáчка** *~ дујдéме уф-сéлто, нáшто сéло, флизéме, слăнцито зајдé, пу-тéнкăта мрáчка, шо му-вúкăме* [ПДој, Пат(172)]; **ни тенко влакно** (= ништо) – празникот Мартинци (овој празник ги "чува" овците од волци), во планинските села се празнува 7 дена, дури повеќе од *Вилигдин* и тогаш домаќинките *~ ни тенко влакно нема да фатат уд работа* [ТГев(10)].

тéнук крáшник m 'вид пита, се прави со една дебела кора, не се кисне' [ПК,2(112)].

тéнкичко adj, n, dem. – в. **тенук** *~ тéнкичко кáминче, кá к-о-мáниш лéте, чáк и свúре* [ПК,2(31)].

т'éнц'ира* n (f) 'поголем сад во кој се вари јадење' *~ ја-звáж'дами т'éнц'ирáта сăс-ширóпу, ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тами с'éтн'а да-јид'éми* [ВБог,Су(342)]; *~ уф-гивгúр пéчме пукăнúци, óн ej кут-тéнцăре, нăпрáвно тăркăлéсто, íма врáтичка кут-кýрсијте, нис-н'áа сă-клáве пуклúва мисúрка. Он (гивгúрут) íма дăлга рăчка да нé тă-пéчат рăцто, óт(и) пукăнúците сă-пéчат нă-нóго плáмин* [ПК,2(34)]; *~ сă-нăпăрчúтéнцирто* (се истури тоа што било во тенцерето) [ПК,2(80)]; *~ сă-прувăлúтéнцăрто* (= се дупнало тенцерето) [ПДој(116)].

тéп (< **тебе**) pron 'долга форма од л. зам. за 2. лице (**ти**)' ~ *"Ах ти́, му-ре́кла лиси́ца, знӑм ја́с ко́ј тӑ-нӑучи́ тéп тӑка́, те́та Вра́на, а́ла ќи-ви́де ја́с шо́ ќи-му-пра́м нӑ-не́а". Лиси́ца ути́шила, си-лигна́ла у-а́дна тре́ва нӑ-а́дну слӑнце тӑка́* [ВВод, Крон(314)]; ~ *а́с г̄и-зна́м повике ут̄-т̄е́п т̄и́а рӑбо́т̄и, т̄о́ра́но ут̄-т̄е́п сум и-т̄рӑува́л; т̄и́ дек ши́ји, а́ска сӑ-му́шикум* [ПК,2(199)].

те́па* impf 1.'убива' ~ *тру́ја бра́тја сӑ-нагувури́ле ќӑ-о́дат ќ-а-те́пат ла́мјата. Ути́шал пишин е́н гуле́м-јут. Фурнаџи́јте му-ре́кле де́к ќ-о́ји?* [ВГев,Мир(273)]; ~ *ка́ о-зӑпӑли́а Кӑли́нуво а́с та́м би́х. Вујчи́на и́мум уф-Кӑли́нуво. Тугај стана́ та́а чу́дба. И на́ште те́пат и Ту́рцте те́пат. Адно вре́ме Ту́рцте по́сустрӑши́а. Се́тнӑн зӑпӑли́а не́колку ду́ши та́м, уф-Кӑли́нуво...са́мо де́ца шо-јзгуре́е уф-кӑшитте* [ВКук, (289)]; 2. 'нанесува удар, мава' ~ *и во́ му-ричé: "Шо́ мо́ри ти пра́виш? ... нӑ-ме́н дӑ-ми-стрӑму́вӑш – фра́с, тра́с, идно́ шӑма́р. Иши! Ти ми-те́пӑш, да-а не́ма, гу-устӑви́, бига́, си-ути́ди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *вудничáро вӑчӑра́л, вӑчӑра́л не́коӑ ка́ша, фӑти́ла, та: ка́шита са:-нӑ-мӑжа́ла, ка́ удде́л вӑ́лко до:* (< да го)*-те́пе, та: ка́ша си-нӑма́жуве нӑ-гла́вӑта, а нӑ-то́ӑ па́шкӑта мускина́л, нӑ-вӑ́лко* [ПДој,Ник(157)]; ~ *виде́х-ли да-сӑ-те́пӑт, бе́гум, нӑ-мо́ши дӑ-гле́дум, ду́шта ли-игра́а, сӑ-тре́сум* [ПК,2(31)]; ~ *ви́кни-гу куче́нциту. Гу-викáа. Куче́нциту му-ӑ-вӑрти па́шкӑта, па́к и́ди. На́јди-а же́нта сéга ти́. Ја́ во́-ј ли́лу, ричé, е́л гу-типа́, е́л па́ ти-милу́ва* [ВЕв,Кор(305)]; 3. 'изморува, исцрпува' ~ *за друмут уд ричéнто мадаф арно да се кажа, оти он му-ј ихтизалија* (многу потребен) *на кираџијата сӑл на дуждовно време; кога-ј суо ногу-ј тепа дубицте и зарди то којлјте оат повике крај друмут* [МЕ,Р(74)]; 4. изр.: **те́пум пӑт** (= се движам некаде каде што не сакам) ~ *дӑ зна́х от тӑка́ ќи-нӑпра́вте не́мише да-те́пум то́лкӑв пӑт* [ПК(Гӑр)].

тепелуче n'додавка на капата' ~ *"Мамо, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеј, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле"* [ТГев(95)].

те́пне (< тепање) n 'мавање, удирање' ~ *о́н ej биринӑја нӑ сѐ, нӑ-пи́јне, нӑ-ка́рти, нӑ-те́пне. Уф-сѐ шо́-ј ло́шо* [ПК,2(23)].

тепрем да верејим – израз што го упатува Господ кон верникот што бара помош, Господ со споменатиот израз му вика: *"Покрени се, започни а потоа Господ ќе ти помогне"* [ТГев(413)].

те́ра* impf 1. 'бара' ~ *ут-та́мка, е́, сéга те́рат кój-е. Удде́ле па́ нӑ-то: ӑрӑми́јта. Па́ дӑ-сӑ-пи́тат. Он ин-кӑжа́л: "Сја:, ди́ми тӑква́-ј рӑбо́тта, тувӑре́јте е́дна кӑми́ла па́ри. Ќа-ше́тте нӑис се́:лто"* [ВД,Н(276)]; ~ *тогáс деца́та, кату чу́ха така́ от та́тко им, и трои́цата спӑлзна́ха рӑ́ка и излезо́ха от та́тковата му кӑ́шта, кини́саха и трои́цата да те́рат кӑсле́т* [V,РМ(20)]; ~ *сè си-искӑжа́л о́н: "Пишин, ре́кӑл, гӑ-убра́ме ма:за́та. Е шо́ кула́ј нӑј-де́те: кӑтра́нин кӑза́н тури́те, та́м дӑ-прӑпа́дне уф-кӑза́но". Е, тӑко́ва, на́пкумта ут-кӑми́ла пӑ-стӑрма́ тӑра́те* [ВДој,Н(280)]; ~ *а́рна зӑве́јна ча́фка-ј, ќи-зӑги́не не́гдин, се́тне тре́бе да-а-те́рме низгра́до* [ПК,2(129)]; ~ *мо́лта трӑгна́ ме́сто дӑ-те́ре. Утиде́ сига́ но́го нӑ-дӑле́ко, нӑ-адна́ рӑскрӑсница; дӑ-ка́жиме така́ дӑ-о́де нӑ-кӑд Со́-ун пӑт* [ВКук(283)]; – во текстот

среќаваме пример кога кон именка како определба се јавува друга именка, наместо придавка – според турски образец: **Со́лун па̏т**; 2. 'сака' ~ *тогáс бахчеванџúата отúде на долúа му, вéли на дéтето: "а брé сúнку, úди, ти вúка господáрот, не знáм штó тéра да ти кáжи!" Дéтето станá, отúде на господáро, му са поклонú* [V,PM,150]; ~ *Дуjдé гарвáнката и кáк га-вид'ála тóс чув'áк, з'ála да-му-искáра* (извади) *учúте. Гарванчéта реклú: "Нимój мájко, да-му-ги-звáш на-нéгу учúте, тój ја-утепá змúата". Тój са-испла-шúл и тéра да-га-утéпа. Станáла т'а, му-кажýва: "Какó бакшúш úскаш (тéраш) да-ти-дáм"* [ВСер, Кал(336)]; ~ *зема ухтарjут и гу утнеси на царја. Царjут, кату гу зема ухтарjу, виде удол на дното му, најде еден алтăн и са почуди. Тогас тојнака позна, ча царjут гу милува и тера зент да гу чини* [V,PM(48)]; ~ *кату чу така царскиj син, са почуди, как тријси и девет братќа да ги е страх од една сестра. Тојнака рече: "јазе терам да úда, да га вида таја ваша сестра"* [V,PM(48)] – во контекстот се забележува употреба на крат. зам. форма за директен предмет во служба на дативни конструкции: **са почуди, как тријси и девет братќа да ги е страх** (м. 'да им е страх'); 3. 'врши, исполнува' ~ *и jóбити бúле прáвини кри Бóга, шо и тéраа сúти пувéли* (барања, наредби) *и прáвини Господúнови чúсти. И дéти немáле ич, óти Елисавéт бéши jáлофа и óбити бúле дúп* (многу) *устарéле на гудúнити* [M,VK(320)]; ~ *и царjут гу зема, гу кладе на бахчата му да чува талу еден тринdафил, само по едно гонце да му докарува на царjу ката заран. Млогу врjаме сиромахот таја работа га тераш* [V,PM,105]; 4. 'посакува' ~ *околу на 17 година тога рече на мајка му: "мале, да идиш да ми тераш царjувата керка! Сакам да са женам"* [V,PM,88]; ~ *му вéли: "е чéдо, сегá си дошéл тýка. Цáрjут ти сáка да му сá цéниш хизмикáрин нá нéгу. Кáк велиш, ки úдиш?" Тогáс Половúнмицáн му велú нá пóпот: "кáк тéраш тúнака, тáти, такá чúни! Ми си тáтку"* [V,PM(107)]; 5. 'принудува некого да стори нешто' ~ *"Дубрýтро, свáќе!" Она рéкла: "Ут-шо дудéка смă свáтăве?" "Ут-шó дудéка! Нáшта и вáшта бúшка бúле сéстри, мă-тираа да-а-зéам на-скани́ста (крштéнка)"* [ВГ,Ґав(274)]; ~ *Фурнаџúјте му-рéкле: "Дéк к-ójш?" – "К-óм к-а-убúам лáмјата". "Е, му-кажáле, ако-а-изéjш вáа фýрна лéп, мójш да-а-убújш". Нă-мужéл да-а-изéде. Лáмјата гу-тирáла нéјнто дéте да-вúде дáли усе лúсте и-jáде* [ВГев,Ґав(273)]; ~ *пиле пее пу турски дукајне] с уста пее, с грло збор чинуве] "Не ми е жал , кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"* [ТГев (199)]; 6. 'гони, брка' ~ *от мăра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пăтjут* [VPM,64]; ~ *кату чу тојнака така, отиде, от кăштата му, зема едно вреќе и отиде на лозето му, аф врекиту нетри си кладе носите и отвори устата на врекиту. Кату чуваш тамку, ету едни авџше терат еден зајак да гу фатјат* [V,PM(83)]; ~ *другиј ден га зема пушката, отиде*

на лов и, кату отиде аф гората, виде млогу авџии, тераха едно фил'у да утепат; вазден са мăчеха, не можиши некој да гу отепи [V,PM,41]; 7. 'очекува' ~ *тогáс и децáта му рéкоха: "да úдими, тáте, да си главúми, кату што вéлиш, áма да не на тéраш до три годúни, ча нúа, дурдé не добúими пáри, не ки дójдими"* [VPM,20]; 8. 'настојува' ~ *сиромахот отговори: "жену, ниа сега имами да јадеми, да пиеми. Што ни требува да терами, да си научими царјувите скришни работи?"* [V,PM(65)];

9. 'води, тера добиток' ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на кукá бугата, ле мале] мори, на молче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терум, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме* (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; ~ *да не ми настăпиш, лудо, меснати ми пети] меснати ми пети, лудо, на бајна бајнани] на бајна мијани, лудо, сус гебре тријани] пулека си терај, лудо, твоја брза којна* [ТГев(158)]; ~ *што си веле Јана[веле ем гуворе:["Мале, мила мале[гуведа как тирах[јуф мајка се врнах[там си пуапнах[сега не-м са-јаде"* [ТГев(158)]; 10. изр.: **те́ра фодулу́к** (= се гордее, се прави важен) ~ *óти сéкоа кój тéра фудулу́к, ки пáдни дóло, тó па шó-ј дóлно ки си чúни гулéм* [MV,K(267)]; **кулáј те́ра** (= се труди да најде начин) ~ *сąбáјле кą-видéл цáро: пáрте зéлąни! И, са: кулáј тéрат д-о:-фáтат. Имáло нéкуј ąрąлúа зąтвóрąн; ... о-пúтąт тáм шó дá-нąпрáват: "Кáк кулáј дą-нájме, дą ни-кájци?"* [ВДој,Н(278)]; **адно́ тира́, две́ најде́** (= се кажува кога некој претерува во своите барања, и поради тоа ќе доживее непријатности) [ПК,2 (151)]; **ти о-те́риш уф-купри́нта, о́н бе́ге уф-купри́фте** (= се кажува за оној што не знае да го цени, односно да го прифати она што е подобро) ~ *тúй-му-кąжувши ка да-мо-ј по-аран животто, ама он не тта-слуше, праве лоши работти* [ПК,2(150)]; [ПК,2(199)].

те́ране n 'барање' ~ *и нáпкумта цáро ги-збрáл сúте уф-сéлто: "Мójте пáри кój ги зé, дą-сą-кáже. Нąтóлко кулáј тéрąне до:-фáтуме, нąмужéме. Нéк сą-кáже ко:-нąгрáдум óште"* [ВДој,Н(280)].

тербие́ adj 'се кажува за некој што е културен, добро воспитан' [СКук (337)].

Тереќе-пазар-хан top. 'прифатилиште, вид хотел, примитивен во Солун'. Таму во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонските кирации, тие што превезувале стока [ТГев(424)].

терзијче* n, dem. – в. **тирзи́ја**. ~ *Бог да јобије, мамо, терзијчето, аман аман мила мале колишијчето!] што ми скроји, мила мале, јелеченце] што ного ме стеге чак јод мишики* [ТГев(309)]; ~ *ej Димке, Димке, јубава ти Димке!] Димка си јотишила на града Солуна] Димка си е флегла јуф масăр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлăта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче* [ТГев(204)].

те́рк m 'образец по кој нешто се прави' [СКук(337)].

терсене adv 'мачно, несреќно' ~*бидејќи гу знам селто лагам оти не ки биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село. За ва работа јас имах умут да се зафатам оше прăвнут пăт, коа киницах за патриата ми на 1898. Рабојтте така терсене*

дујдеа, уд мојта сакачка (желба) *ништо не испадна* [ME,P(69)].

тертип m 1.'ред, навика за добар ред' ~ *тогас царју́т му вели: "сега и двата да ходими, ке да постанеми, но нади јашка да ти вјахна мăра, и сетни тинака пак ми вјахнуваш мăра така да гу извадими то јакуш!" Сиромахут не позна, по кој тертип му каза царју́т* [VPM,54]; – кумот во "машката" свадба е најважен. Нему му се дава првото место и од него зависи сиот *тертип* на свадбата. За неговите желби стојат на располагање и домаќинот и домаќинката. Првата чаша со вино му се дава на кумот. Тој откако ќе се прекрсти ќе благослови: *"Ка е арно Госпуд нек даде; мир и милуст, касмет и бериќет! Да са живи млади! Госпуд да им даде век и касмет да са имáт* (да се сакаат), *да са кирдосат, Аврам и Исакува мулитва да си имат; и кумство ду века да биде!"* [ТГев (170)]; – во контекстот што следува Таневиќ го опишува животот во минатото и како дошло до новиот **тертип**: некогашните куќи биле без *"тавајне, буарџи́на и удај* (соби) *за госте"*. Зиме сите боравеле *уф куќи* (таму кај што е огништето), а през летото *уф трем;* зиме сите спијат на *софата* – подигнат дел во близина на огништето, освен младоженците; тие година дена спијат *ајрија* (одделно) *уф кулиба* (таа е соба без прозорец, но е дел од куќата). Домаќинот со жената и децата спијат на *горни кăт* – во контекстот се има зачувано определена придавска форма: *горни (кăт).* Така било во минатото, но уште тогаш кај поединци се јавувал апетит за посебност; еве како тој "апетит" го опишува авторот: "сакам *да немул никакув субаша, па да ми праве* **тертип** *и куманда. Как сакум така работум. И ако сă мăчум ама знам биле за кого* (погрешно пишува 'за кога') *пичал'ум* [ТГев (286)]; ~ *виде́ сна́ата не́ би́ве пунéјното, си-лигна́ нă-бра́шăнто* (се помири со ситуацијата), *си-о́де пуна́ште тертúпе* [ПК,2(194)]; 2. 'мајсторија' ~ *кату чула така ламјата, му вели: "сос каков тертип сака царју́т да га земи мојата мома"* [V,PM,45] – во југоисточните македонски говори со лексемата **мома** се означува млада женска особа, во случајот – ќерка.

т'е́с pron – лич. зам. за 3 л. мн. 'тие' ~ *Идúнајут бра́т гул'а́мајут на́ва напăнт'ут д'е хо́ж'даха инăја га́лица мло́гу; вилú: "Т'е́с га́лица да-ста́нат с'è о́фцă да-да́ли на-шúчкајут инса́н* (луѓе) *мл'ăку!"* [ВБог,Вис(340)]; ~ *тогај му вели тајчето: ела да побегниме, зашто нас и двата ки на погубјат оттука, и на́ тес трите косми; кога ки ми сакаш мене, да ги лизнуваш* [V,PM,158]; и: **тези** ~ *најдé едни жéни: една́ ста́ра ба́ба и трú мла́ди.. Хýбави би́ли мо́ми, ни́хната гиздавúна не мо́жи да си искáжи. Кату ги видé, тој са почýди и ве́ли на ста́рата: "ej ба́бо, дали́ ми да́ваш една́ дивójка о-те́зи"* [VPM,9]; ~ *му вели: "си́нку, те́зи дивójки не́ са за те́бика; л'у когá са́каш ти́нака л'ýба, ја́зе да ти на́јдам; е́ла по ме́ника"* [V,PM,9].

те́син* adj, opp. на 'широк' ~ *пу-н'о: пуминýве во:та. Дујдýве ду-тăра́к – тúй сă-нăре́дăни пра́чки кој-шо-зăдăржувăт дă-не́-фле́зе уф-бýкăта гýбре, гра́нки, не́ко: дру́го не́што. По́сле уд-бе́нто, прăку-тăра́ко фле́ве* (водата) *у бýкăта. Бýкăта до́лу те́сна-ј, та́: сă-ви́ке* **пујра́** [ПДој,Ник(171)]; - објаснување за *ко́рăб* (чамец што се користи во

Дојранското Езеро): *глáйвта тéсна, удзăди ширóк* [И,Гг(122)]; ~ **прéкăр-***ej тéсно мéсто кăт прăкáрăвăт* (поминува) *стóкта* [ПК,2(88)]; и: **тјасин** ~ *и как отидоха аф една гора, аф едно тјасно месту, Дели-Димо влезе аф пусиа и му вели: "скору, господине, извади на мегдан парите ти, за да добиеш душата ти"* [V,PM,67].

тéсничка adj, dem., f – в. **тесин** ~ **штăркăлóва чóпка** (цвеќе) – *тăкá и вúкме на-мóминта сălsa кá ќи-дáде сéме. Оно-j уф-адná кут чáшкичка, ил' па мóш сă-рéче, кут-чýшка, тéсничка, дăлга, алúс штăркăлóва чóпка* [ПК,2(141)].

тéсничко adv, dem., opp. на 'широко' ~ *нé дáj Бóже дă-дóот, дéк ќи-сă-зăвăртме, нóго нé-j тéсничко, нă-мójш ájн чувéк дă-прăчéкиш* [ПК,2(180)].

тескере n 1. 'документ за лична идентификација, вид пасош што се употребувал за време на турското ропство' [СКук(337)]; 2.'писмена потврда; дозвола' ~ *и тој га пусна на мајка му понуда. Ама јазе, как ти видех, ча си мошни болин, ти га дадох на тебика. Кату чу така царјут, му даде едно тескере и му рече: "иди на моја азнатар, да ти даде за калинката парите!"* [V,PM, 109].

тесла f 1.'железна направа, алатка со која мајсторите ги делкаат дрвата' ~ *по-малкиот, л'у да трăгниш да иди аф гората за дăрва да бери, не беши кабил, или балтиата ки загубиши, или хортомата; на нива да трăгниш да иди да оре, ке да загубиши теслата* [V,PM,82]; – *кираџијата* (тој што врши превоз на стока со кола) кога е на пат со себе носи *ортума* (резерва), а *арабаџијата* (тој што колата е негова) носел секирче, *тесла* и некакви дрвца да му се најдат ако е потребно нешто да поправи на колата [ТГев(419)]; 2. изр.: **уф-нéго-j и урéхо и тéслата** (= тој е главен, од него зависи како ќе се развива некоја работа) [ПДој(138)].

теслиме* pf 1. 'остави нешто во добри раце, каде што ќе биде чувано' – "женската свадба" трае пократко отколку "машката", таа завршува в недела навечер; роднините, откако ќе ја испратат невестата, т.е. ќе ја *теслимат* на деверите од младоженецот, се враќаат кај родителите на вечера и потоа се разидуваат, си одат дома [ТГев(191)]; – ако болниот многу се мачи пред смртта тогаш го *таксуват*, се простуваат со него и го *теслимат* на Бога и на анѓелите: ќе го повикаат попот да му прочита *прустена мулитва* и да го пречести [ТГев(170)]; 2. изр.: **теслим чине** (= даде, односно подари нешто) ~ *ох си киниса грејин Ил'о сус кола да јоде] ох, сус кола да јоде џанум] жито да пурдаве] ох си је стигнал грехин Ил'о јуф града Солуна] ох жито је теслим чини Ил'о и душа си даде* [ТГев(28)]; пред спиење верникот се крсти и му се моли на Бога со овие зборови: *"Свита Бугуројцо и Свита Нидел'о на помоќ да ми бидиш, уд лоши работи да на чувиш! Свита Бугуројцо и Свита Варваро, на вас ви са мол'ум, уф ваши рăци душта си ја давам, на вас тислим си ја чинувум"* [ТГев(306)].

теснава f 'кога нема доволно простор, теснотија' ~ *е, кă-зăпрéл, уддéле тúй дéчкăта дă-j искáрăт ут куф-чéго. Шо дă-вúдăт, дéцăта сă-исклáле ус-нóжувуто, сă-избудéле, сáми сă-исклáле ут-теснáва* [ПДој (163)].

тесно adv, 1.opp. на 'широко'; 2. изр.: **сă-нăјдé нă-те́сно** – кога има потреба, некоја мака: ~ *óн ќи-нă пубăрке ќá-ќ сă-нáјде нă-шéсно. Сă-нăјдé-ли нă-шéсно, јá-шj-o:-шăрче уф-нáска* [ПК,2(197)].

те́сто n 1.'брашно измешано со вода, квасец и сол, приготвено за да се пече леб' ~ *ej Димке, Димке, јубава ми Дилке!] дылми така сакиш и јас ки гу правум] ама ки те мол'ам и јазе за нешто:] ти да ми направиш бела ми пугача;] брашно ти да сејиш сус твојите клепки] тесто ти да месиш сус твојите слăзи* [ТГев(204)]; ~ *нă-Бла́гувиц* (име на празник) *нă-мăлéчките мóмички им-дýпат ýшичките, дă-им-кла́дат убéчки. Нă-тóо дéн мóмичките сă-зăýчуват дă-мéсат. Дудéк мéсат мáјките им-сóл'ат шикéр уф-тéстто. Прáвăт бла́га пугáча* [ПК,2(23)]; **ту́ри пе́чи** ~ *тó-j бáница, сă-клáве мáлчко рéтко тéсто уф-типцúита и сă-зăпéчуве, сéтне пá сă-клáве ут-тéстто, пá сă-путпéчуве и сè тăкá дур дă-сă-нăпăлне типцúита* [ПК,2(84)]; ~ *Чурéко сă-нóсе нạ-армáсăнте. Сă-прáве уд-ýбуво чúсто брáшно, а уд-гóре-j нóгу ýбуво нạшáрна ут-сáлто тéсто. Нạмáжна-j ус-шạрлáн, а сéтне-j нạсóл'на ус-шикéр* [ПК,2(132)]; 2. 'изопшто маса, из-мешана, слична на тесто (по гус-тина)' ~ *тó-j вáрни, пăрцéдни думáти, гăсто, алúс тéсто, сă-клáве уф-мáнца* (објаснување за терминот **агдá**) [ПК,2(17)].

тета f 1. 'сестра на мајката во однос на децата'; 2. 'постара жена; во случајот фигуративно' ~ *"éj-ми, óна ли-вúка: вăрпăм пáшка, сéчăм дăбúчка, пýшчи-ли пúле". – "Ух, мóри будăлá, му-рéкла тéта Врáна, су-шó, мóри, ќи-ти-сéче óна дăбúчкăта? Нéма ни-рăце, нéма ни-нóш, ни-бăлтúа"* [ВВ,Крон(314)].

тетива f 'вид жица од исплетени (усукани) црева од овца, се употребува како лак кога се дрнда памук (*бубаќ стивасајне*), а децата ја употребуваат за правење *паиди* (направа за ловење птици)'. Се приготвува на следниот начин: наесен кога се колат овци за *пастрма*, цревата се мијат во ладна вода и откако ќе се исушат ги премачкуваат со лук за да не ги јадат глувци [ТГев (361)]; во Кукушко запишавме **те-ќу́ва** ~ *пăúта* (примка, фак) *а-прáвме сáми. Ќи-зéмиш áдно дăрво куту купáнка и тéќува* (тетива), *ќи-нăпрáвиш двé крăснáти, тéќуфте ќи-j óпниш, ká ќи-завлéчиш тúа крăснáтте сáми ќи-пл'ýснат, тóги сă-фáштат пúлците* (птиците). *Пăúта а-курдúсувиш на-гýбăрто, ус-н'áа фáштат пúлци ну-двóришитта зúмно врéме* [ПК,2(94)].

те́тин m *'тó-j мăјо нạ-сéстрăта уд-мáјкạта'* ~ *зạ-гулéмјут нишáн дујдéа пák тóг'иска óсум дýши; свéкурут, вýјкото на-мóмчто, тéтинут дујдé, дéвирут (брáт-му), кýмут дујдé и дрýзи нúјни рудни́ни, бăрчéдăвци. Нóсаа пéчăво, рúба уф-тáва* [ВГев,М(269)]; ~ *нạ-свéкурут бухчăлăк, нạ-свекăрвата еднóшка, нạ-чтúри дéвире, нạ-сúте бухчăлăци, нạ-зóлва, нạ-чúн-му, нạ-вýјку-му, нạ-нéгувут тéтин, нạ-кýмут (по-отsăди)* [ВГев,М(269)]; ~ *тéтин ти Вáнуве прáваа сúрништа: áдно стáро уф-кáци, áдно мéко сúрне кут мáсло, уф-мешúни гу-пăлнаа* [ПК,2(101)] – во контекстот се забележува како именката **сирне** која што обично останала како еднинска форма, овде се јавува со наставката **-ишта,** која што служи за образување на збирна множина: **тéтин ти Вáнуве прáваа сúрништа.**

те́фе n 'хемиски елемент со жолтеникава боја, сулфор (S)' [СКук (227)].

теферичлик m 'убаво место со чист воздух и дрвја наоколу' – против болеста **охтика** (туберкулоза) се препорачува основно добра храна и престој, прошетки на *теферичлик* (на чист воздух). Некои болни пијат козје млеко, а некои од магарица [ТГев(228)].

тефтер* m 'поголема тетратка, книга во која обично се бележат сметките' ~ *Наj-гол'а́мојут на едно́ село си фа́ти гувида́р... наj-ма́лкојут оти́де на еди́н гол'а́м базирѓа́нин, са главѝ таксилда́рин, да му бере́ верисја́нта. И така́ базирѓа́нинот му купѝ еди́н ха́рин ко́н, му даде́ и тефте́рите* [V,PM(20)]; ~ *а́ма то́j, л'у излезе́ от ко́н'ут, заедно́ч зема́ диса́кот и тефте́рите, му даде́ хеса́пјут на господа́ро му, кату ка́к требу́ваши* [V,PM(23)] – глаголот **излезе** со значење 'се симна' пр. од коњ; освен во егејскиот дел, го имаме констатирано и во вардарскиот, на крајниот југоисток, во подножјето на пл. Огражден ~ *излезѝ сиромаха́от от зла́тената гимѝа и оти́де пра́ве на господа́ровата ка̏ишта, чинѝ здра́вожи́во сос господа́рот и му показа́ тефте́рите што ра́бота направѝл на таксѝтот* [V,PM,15]; и: **тифте́р** (со редукција **е > и**) ~ *"Е попе, попе, му веле увчарут, една овца ти дадех да са чинум Св. Јован, утре ки ти дунесум две, салде да ма избришиш уд тоа тифтер и да си устанум пак Стујан. Што ми трабуве толко ка̏р, јас сум сирумах чувек!"* [ТГев(27)]; ~ *муричé кадѝја на Стратин-о́ца: "Даѝдиш Стратин-о́ца, до́ма-ми да ми-прика́живаш". То́га му-ве́ли Стратин-о́ца на-кадѝја: "Пу́шти-ми ма̏ската да-това́рам тифте́рјите-ми"* [ВСол,К(271)] – во контекстот има очигледни нерегуларности во употребата на членот, што сигурно не би ги допуштил некој на кого мајчин јазик му е македонскиот: **му-риче́ кади́ја на Стратин-о́ца... то́ва му-ве́ли Стратин-о́ца на кади́ја** - и навистина запишувачот на приказната е Србин (М. Вукчевиќ).

тефтер-баша m 'човек што оди со *русалиште* и бележи колку пари имаат добиено и колку потрошено'. Додека *русалиште* играат во дворот *тефтер-башата, питропот* и еден *русалија* одат до вратата и откако со нож ќе *нарежат* крст над вратата, влегуваат внатре, еден го подава *дискосот* и домаќинот става пари внатре [ТГев(224)].

техна́ f 'тишина, спокојство, самоќа' [СКук(337)].

те́че impf 1.'кога нешто што е во течна состојба ќе почне само од себе да се придвижува по надолна површина' ~ *ка́мино ре́ка̏л: "Убва би́стра во́jчка си-те́че вра̏з-ме́н ту́ка, а́рно ме́-j, на̏-мо́жум а́с на̏-те́п ба̏лти́а да̏-ти-са́бум"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *де́тто ре́ка̏л на̏-во́ота: "Во́до, а́j изно́сjоо то̀ ка́мино". "Е-е, ре́ка̏л, сjа́а ли́рно си-те́чум, ки-до́м на̏-те́п ка́мине ти-вле́чум, не́ и́дум"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *"не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутат иде шајка шимширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)]; ~ *де́тто о-фати́ очубо́л'* (болест на очите), *ка̀ му-са̀-за̏липи́ли о́чте, ка̀ му-пуца̏рвине́ли, са̏лзи му-те́чат,*

нӑ-мо́ш дӑ-пугле́дне [ПК,2(82)]; ~ *Лиси́ца̀та ӑ-гра̀бна́ла та́вта и сј-ӑ-истури́ла ка́шта вра̀з не́. И ва̀лко ӑ-стигна́л и а дӑ-сӑ–фа̀рле вра̀з не́, и о́на фа̀ти́ла дӑ-о́хке. "Шо́-те-ј, мури́ ку́мо ли́со?" – "Вудничáро м-јӑ-ска̀па́ гла́вта дӑ-ми-те́че мо́зуко"* [ВКук,П(286)]; 2. 'трча' ~ *влези в харамијските удаи та и собрал сичките руба, што имаха, ги запали нетре на одајата да горјат; ја харамиштy, кату видеха вогинот, текоха да видјат* [V,PM(174)]; 3. изр.: **па́рта те́че куту во́да** (во голем дел од градските семејства во кои потребите се задоволуваат главно преку пазар, парите многу бргу се трошат) [ПК,2(188)]; **бери́кет да тече** (= годината да биде родна) – на празникот *Вудици* тој што прв ќе отиде на чешмата, пред да налие вода, во водата ќе фрли по малку жито од сите видови што ги донел од дома и ќе рече: *"Госпуд да даде воја гудина бериќетут куту вода да тече; да извире и ич* (никако) *да не сврше"* [ТГев(24)]; **а́к не́ те́че, ќи ка́пе** (= ако нема многу, ќе има малку – тој израз често го употребуваат занаетчиите) [ПК,2(151)]; **ли́ќте муте́чат** (= се кажува кога некој има голем мерак по нешто, пр. по јадење, по пиење, но и пошироко) ~ *ви́ј* (види) *ка́ гă-гле́де, ли́кте мутéчат* [ПК,2(174)].

те́шка adj(f) 'жена што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *туварена* или *тешка* [ТГев (103)]; ~ *Он, как зема кубилата га товари две кила. Калитата му тебдил са чини, гу виде вјахнат на вра̀х товаро. Кубилата, што била тешка, на пăтју метнала, и тојнака излези та гу зема жрјапчиту* [V,PM (94)] – во контекстот, а и на други места глаголот **излези** се јавува со значење: 'се симна'; ~ *мло́гу беши богат,... али поне́же Господ не му дадé чéду, и за това́ мло́гу си мо́лиши на Бога... и от мло́готу мо́лени Го́спод дочу не́говата мо́лба и му дадé: же́ната му остана́ла те́шка* [V,PM(7)]; ~ *дéтто тря̀гна́ нӑ-гурбе́т. Ут-дéн нӑ-дéн мо́мта се-усе́ште. Слугíните ви́кат: "Цáрскăта мо́ма те́шка". Ут-чувéк нӑ-чувéк нӑ-ба̀шта́-ј се-чу́. "Аку-ј те́шка, ви́ке ца́рут, ки-а-зăко́л'ум"* [ВКук(282)]; ~ *же́нта ка́-ј те́шка ашăрдúсуве* (= има непријатно чувство, особено во првите месеци, со нагон за повраќање) [ПК,2(21)]. Состојбата на бременост кај животните се изразува со други називи, сп.: овцата е **сјагна,** козата е **скозна,** *бишката* (свињата) е **спрасна** итн.

те́шко adv 1. 'мачно, жално' ~ *виде ли другиот стар, што идиши и ми велиши: блазе ги онца, што са родиха, и тешку на онца, што умрјаха* [V,MP, 84]; ~ *на то́а вре́ми, ка́ му дуjдé Исус на Капернáум, му утúшал идéн јузбашúја кăд не́го, сă мо́лиши на не́го ем ве́лиши: Афéндо дéтито ми лéжи уф ку́ката фатéн, и но́го сă ма̀чи те́шко* [M,VK (259)]; ~ *дојдé идéн човéк на Исус, му сă пуклуни́ на не́гу, да му ричé: Афендо, про́сти ми на дéтито мо́ј, о́ти гу фа́ќат, и па́ќи до́ло, те́шко са̣ ма̀чи* [M,VK(267)]; 2.'многу силно' ~ *не́кугаш уф-гра́до До́јра̣н живаја́ле ма̀ши и же́на. Ти́: има́ле две́ дéца – Ива́н и Ти́на. Ка́ има́л Ива́н дéса̣т гуди́ни, а Ти́на сéда̣м, ма́јка-им те́шко са̣-ра̣збуле́ла и умре́ла* [ВДој(276)]; ~ *ама Го́спот позна́ не́говата клеве́та, и затова́ на средја́ па̀тју си заоблачи́ небе́-*

ту, вати те́шко да грами́ и да ла̏ска. Та́му на па̏тјут фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту [V,PM (16)]; 3. 'напорно' ~ *Куша́ра̏та била́ да̨ле́ч изва̏н се́луту. Ма̏жа̏ ја́хнал ко́нчја̏ту, па̏к-жена̏та са̨-ка́чила̨ на кубила̨та И две́т'а̨ били́ тру́дни. Пу-па̏т'а̨ ко́нчја̏ту са̨-умури́ло и ка́за̏лу на̨-ма́јка̨-си чи-му-ја̨-мно́гу те́шку* [ВДр,ГБ(331)]; 4. изр.: **му падна́ те́шко** (= се навреди) ~ *виде́ та́му иде́н чове́к шо не́ бе́ши приме́нет да ли́чи за сфа́дба. Да му ве́ли на не́гу: Прија́тил, ка́к си дујде́ ту́ка, шо нема́л си ру́ба за сфа́дба? Па о́н му падна́ те́шку* [MV,K(270)] – во изразот се забележува нерегуларност во употреба на заменските форми, имено номинативната форна **он** се јавува во служба на датив; сп.: **о́н му падна́ те́шку** (наместо: 'нему му падна...').

тешковит adj 'незгоден, со тежок карактер' ~ *му гувори Афе́ндот да му ричé: А ло̏шо изме́ка̏р и тешкови́т, ми пузнаја ти на ме́н шо жни́јам де́ка не́ сијах, и приберу́ам де́ка не́ са̨м да́л; требу́аши и ти да гу да́диш на сара́фити мо́јто зла́то* [M,VK(271)].

тешкути́а̏* f 'мака, страдање' ~ *по́вике тешкути́та ко́ј га̏-те́гле* [ПДој (137)]; ~ *и́мум но̄го ш̄ишкуш̄и́ј, но̄го ма̏ки, ќи-ми-ш̄у́кне жа̏лчка̏ш̄а уд-ма̏ка* [ПК,2(201)].

ти́ (ти́и) pron – лич. зам. за 3 л. мн. 'тие' ~ *Дру́га̨та: "Ка́ ки-пура́сне, то̀ шо̀-ј до́јда̏н ма̏ш да̨-ј-би́де". Тре́тта па ра̨че́ла: "Уф-гуле́м гра́д д-о́де". Ут-та́м стана̏ле тѝ, сиудде́ле* [ВДој(277)]; и: **тија** ~ *ца́рут ви́ке: "Ка́к? Мо́јта мо́ма во́нка не́ изле́зе и тува́ да-ста́не!" И ви́ка̏т два́ ци́нл'ата, ка̏чу́ва-га уфпа̏јто́нут, да̏-га-утка́рат та́му, де́к не́ пе́а̏т пе́тли; и́мто да̏-не́-ј чу́а̏т. И зи́мат-га ти́ја, утка́рва̏т ду-адно́ ме́сто* [ВКук(280)]; ~ *ќе се опа́ше по́јас и пре́га̨ч со̨-алта̏н'е; ту́ри на-ра̏ците гри́мни стре́брени, – ти́ја ги-кажу́ваме ко́лби; и́ма гри́мни от ме́да* [ВЕв,Бар(301)]; – во текстот се среќаваат 2 посебности: едната лексичка, присуство на архаизмот **мед** 'бакар', сп. стсл. мѣдь, рус. *медь;* втората посебност е граматичка: употреба на номинативната, наместо формата за директен предмет – **тија ги-кажуваме колби** (наместо: 'нив ги кажуваме'); истиов случај се јавува и во следниот контекст: ~ *Со-та̏панут и со-свири̏ците ќе-о́да̨т. Ка ќе-а-зе́ва̨т мо́мја̨та, ќе-ја́да̨т, ќе-ти́ја̨т. То́гај мо́ма̨та ќе-и-дару́ва ти́ја* [ВЕв,Бар(301)] (наместо: 'ќеи-дару́ва нив').

тиа́тро n 1. 'зграда каде што се одржуваат претстави – театар' ~ *би́ме на̏-тиа́тро;* 2. 'театарска претстава' ~ *глида́ме тиа́тро ва́адин;* 3. изр.: **за̨-тиа́тро на̨-л'у́јто** (луѓето) **сте га́аре** (= за подбив сте, без почит) [ПК,2(112)].

ти́ва* impf (< 'отива') 'заминува, оди' ~ *зема́л сос не́гу и хизлиќарот му, вја́хнали на ба̏рзи ко́ни да по́дат на чу́зда зе́мја дале́чна. Цифаирми́ата и́маши еди́н ха́рин таибие́т: л'у кога́ да ти́ваши на н'а́која тра̏гови́а, ки си про́стиши сос тајфа́та му* [V,PM,26]; ~ *и кату ти́ваха два́та, хизлиќа́рот сѐ гле́даши да на́јди н'а́кој скри́шно ми́јасту да гу уте́пи, да гу укла̏ви господа́рот му* [V,PM,26-27].

ти́во interj 'извик за бркање куче' [СКук(337)].

тига́ве impf 'одлага, одложува' (сп. 'тегне, развлекува') ~ *но́го а-тига́ве ра̏бо́тта, ко́ј зна́а ќа-би́де ли* [ПК, 2(112)].

тига́чка f 'дел од разбојот, дрвото со кое се стега или олабавува основата при ткаењето' (изведено од гл. **тегне** – со редукција), се користи паралелно со **пуврӑта́ло** [ДК,Емб(104)].

тигоба (< *тегоба* – со редукција) f 'мака, духовна тежина' ~ *"Што са вија Ристосуви мӑки, што са вија тигоби!? Чиј са вија толко греуве; зарди кого толко са мӑче? Ваја душа не је толко грешувана, ваја душа није за такви мӑки!"* [ТГев(284)].

ти́де* pf 'замина, отиде' ~ *Чека кадија дно́ де́н, двӑ да хо́ди Стратин-оџа да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шчо! То́ва кади́ја пушти́ да-му-ви́кнат Стра́тин-о́џа. Ка́к ти́даха, да-трупна́ха на-по́ртата, Стратин-о́џа се-прави́ мо́лја* [ВСол,К(288)]; ~ *"Ко́ј тро́па на по́ртата? " – "Кӑде та́тко-ти?" – Та́тко-ми не-ј де́ва, ти́ди да бе́ре од тӑрн сӑме да сӑје* [ВСол,К(288)]; ~ *ти́ја ч'ин'и́ха мли́уо пи'ин'и́ца и ти́ди да-го-мили́ да-си-ч'и́н'и бра́ш'но* [Вог,Бал(343)]; ~ *гу најдо́а џифаирџи́ата на пӑтју утепан, гу позна́ли, гу зари́ли, по́сле ти́доа на кона́ку̀т, дадели хаба́р на паша́та. Пу̀сна пашата л'у̀ди да те́рат ко̀ј гу утепа́. Кога́ си научи жена́та му и деца́та му, ти́даа и те́ на паша́та* [V,PM,27] – в. **тива**.

тижа́ва f 'мака, тешкотија' ~ *и рашита́ сӑта Галиле́а Исус да прикажу̀ваше кӑт са бе́рија и си лекува̀ши се́кој бо́л'ка и се́кој тижа́ва на л'у̀дите* [M,VK(259)] – в. **тигоба**.

тизґа́х* m 1. 'работна маса во дуќан' ~ *И вӑрвӑт си хо́ра нӑ-го́ре, нӑ-до́ле, пи́ӑт, јӑт, не́ плӑштӑт, са́мо при́кӑски нӑ-чурбаџи́ата му-кӑжу́вӑт. Чурбаџи́ата не́-ј нӑ-тизґа́ут. То́ се удде́лно, уф-дру́га ста́а* [ВКук(283)]; 2. 'наредени штици, обично покрај sид, каде што се оставаат алатките, плочите', пр. во ковачка работилница: ~ *нарéди-ј плóчите на-тизґáо* [ПК,2(112)]; 3. во Ник(Доj) 'наковално' [ПДоj(121)].

тиква f, bot. 1. 'едногодишно растение, дава големи плодови од неколку кгр., од неа се вари слатко (во дијалектот: 'благо'), но исто така се пече и се јаде' ~ *ста́мбулка-ј ти́ква зӑ-пе́чне, о́на-ј бе́ла, и́ма кут дили́ме, дили́ме* (сами од себе ограничени делови од целоста), *но́го-ј бла́га* [ПК,2(86)]; ~ *плáскáтýрник ej јáдне ус-нáриндúсáна тúква,* (сторена на ситно со помош на домашна направа – неренде) *јáјца, млéко и шúкéр, пéчно уф-фýрна* [ПК,2(86)]; сп. називи на производи добиени од тиква: *'благо' – риндусана тиква, сус пикмез варена,* посолена со печен сусам; *рацел'* (= парчиња тиква што пред да се варат се ставаат во вода со вар); во Гевгелиско освен од *тиква* се варат повеќе видови слатка пр. од *суви сливки,* од кори од лубеница *(сус пикмез варени),* и др. [ТГев(89)]; сп. уште: *...нӑ ти́ӑ ут ко́рӑта шо сӑ уд лубани́ца, ут ти́ква* [ПДоj(123)]; 2. рej. 'глава' ~ *нӑу́чи идно́ по́јке уд-не́го, ма не́-му кӑжу́ва. Кӑ-сӑ-нӑдујдо́а читир-дéситте дéна, дéуто "Оф" ви́кна. Излéзи – "На̀ ти-гу во́: у́чи, у́чи – ти́ква бу́чи! У вра́гут д-о́јци су-сè не́го!", ве́ле* [ДК,Рам(141)].

тиква́рка f, zool. 'птица со жолти пердуви' [ПДоj,Ник(126)].

тиквишки* adj 1. 'нешто што се однесува на регијата Тиквеш'; 2. изр.: **тиквишка пугача** 'бело, црвено, убаво лице' ~ *мома вода пије, мале, грло ји билеје] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова] лицето*

ји било, мале, тиквишка пугача [ТГев(53)]; ~ *кинисала моља, ле џаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да измије, ле џаним] лице да измије, ле џаним] лице, бело лице] тиквишка пугача* [ТГев(196)].

тиквини́к m 1. 'јадење од тиква, вид пита' [ТГев(476)]; ~ *и́ма го́л тиквини́к* (од страната нема здебелен крај *крашник*), *и тиквини́к ус-кра́шник. То́о ја́дне сӑ-пра́ве ус-ти́ква, ја́јца, шике́р и мле́ко, се́тне* (потоа) *сӑ-пе́че* [ПК,2(112)]; 2. fig. 'погрден збор за размазано дете' – на таквото дете му викаат *галиник*, односно: *галиник-тиквиник* [ТГев(130)].

ти́ки part – за потсилување ~ *кӑжу́ве: "Ја́с ки-тӑ-дӑржум дур дӑ до́е та́тко. Кӑ ки-до́е к-тӑ пўштум. Дӑ гу-нӑпра́виш нӑ пӑрчи́ја". И му кӑжу́ве нӑ-та́тку-му: "Ја́с ки гу-дӑржум, ти́ е́л гу-за́кули" (он не́ зна́е, о́ти си́н мо е ти́ки)* [И,Гг (115)] – во контекстот е регистрирана една понапредната фаза во извлекувањето на кратката заменска форма пред глаголот (што до скоро се третираше за особеност на западното наречје), специфичност е тоа дека извлекувањето е присутно и во формите на императивот: **ја́с ки гу-дӑржум, ти́ е́л гу-за́кули**, што не се среќава на запад.

тики́не impf – в. **тикну́ве** ~ *це́л ме́сиц ка́-ј квакна́л, не́ му-тики́не да-с-о́де* [ПК,2(57)]; ~ *шака́ му-иде ла́фуш, си-пра́вме маабе́ш зӑ-што́о, зӑ-уно́о и нӑ-адно́ш му-шики́не, сј-удде́, мӑ-усшави́ нӑ-пӑшуш са́м* [ПК,2(199)].

тикла* f 'плоча, капак' ~ *замрӑкнува вӑв една го́ра. Ху́буу ла дума: "Ја ше спа тук – казва – в горӑта. Де́ ше вӑрва, казва, ше спӑ в горӑта". И, под ено дӑрво, ле́гнува там. Гледа – четирисе души хора, вӑрв'ат. Отјуват на една ти́кла, че казват: "Ач аврам!" Тиклӑта ди́гнува са* [ВДр,Кал(333)]; ~ *сл'ава, нара́н'ува ги, напӑл'н'а ги в чува́л, парите. Напӑл'н'а ги в чувал и отива на ти́клата: "Ач авра́м, капа́ авра́м". Оназ тикла – дигни се, дигни се, похлупи са, похлупи са* [ВДр,Кал(334); сп. top. **Ти́клата** 'планински гребен со карпи' во околината на с. Клепушна, Зилјаховско; Ј. Иванов наведува од лат. tegula 'плоча за покрив' [ЛИ,Ми... (204)].

тикми́л'[1] adj 'готов, комплетен' ~ *гӑ-стукми́л, тикми́л' гӑ-нӑпрӑви́л* [ПДој, Ник(134)]; ~ *има́ло типо́ла, сӑ-кӑ-чи́л нӑ-типо́лта. А пӑ ве́чӑрта сӑ-субира́ли та́мка ґа́вул'то... тре́тио кӑжа́л: "Ја́с, една́ вуденица пра́вӑт, сӑта-ј нӑпра́вӑна тикми́л', са́мо не-им да́вум дӑ- зӑврӑте"* [ПДој,Ник(166)]; кај Саќов од Кукуш: 'тоа што е во исправна состојба, спремно, што функционира' ~ *си́чко е тикми́л'* [СКук(337)].

тикмилј[2] adv 'сосема' ~ *За ва работа јас имах умут да се зафатам оше прӑвњут пӑт, коа кинисах за патриата ми на 1898. Рабојтте така терсене дујдеа, уд мојта сакачка* (желба) *ништо не испадна, ами трибувише тикмил' да не си клам на умут* [МЕ,Р(69)]; ~ *кој уд удилјувајнту уд кӑд ветрӑрут* (северот), *кој уд кулишилӑкут и алаши-вершиут су Гӑрците уд угрисланица и југут, кој ут бидејнту пу гӑрцка пувелја ув стредните векове, кој уд гӑрцката цӑрква... тикмилј сӑ изгӑрчија...*

тикнифе́с m 'тој што зборува со високи тонови, односно кива и кашла' ~ *пуштил гла́с кут тикнифе́с* [ПК,2(112)].

тикнуве impf 'се сеќава' ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ел што мисл'ум] дејна мисл'ум, нока сонум] на вичери ми тикнуве"* [ТГев,368]; ~ *му-ве́ле на-стáпу: "За́што не́ истéра кра́вите дă-пáсăт? За́што не и нăра́ни кукóшките? За́што во́да не́ нăпắлни? За́што ру́чук не́ нăпра́ј? Сéга, му-ве́ле, дă-зна́ш: ќи-тă-скắрийăм уд-нă-жéнта-ми гắзу." Та́ зил'а́ва жена. Не́ му-тикну́ва* [ДК,Палј(124)].

тил m 1. 'задниот дел од вратот и од главата' ~ *фа́ти змију́ата дă-ви́ка: "Амăн, о́ф, и́звај-мă!" И во́ ку́тре шо́ пра́ве: ă-пу́шта га́гăта шуфăшта́ше о́фци, ă-пу́шта у-кăпи́нта д-ă-изва́е змију́та. И змију́ăта сă-зăфа́ти пу-га́гăта, пу-га́гăта, му-сă-сфи́ нă-ти́лут* [ВКај,Бош(325)]; ~ *"Ја́с ă-изва́ду ва́: змију́ăта уд-о́гнут; и ă-пу́шти* (пишува 'пишти'?) *га́гăта и пу-га́гăта, ми-сă-сфи́ нă-тилут, о́куто са́ка дă-ми-гу-изва́е. Да́ли у-пра́во е?" Лиси́ца му-ве́ле: "Ја́с мо́жăм дă-су́дăм, а́ма дă-сă-удви́е ут-ти́лут"* [ВКај,Бош(325)]; ~ *и нă-тре́тјут пăт, ко́га сă-вăрну́ва, му-ве́ле: "Пăрво зе́вăј ба́лтăкут, у́дри-ми ту́ка у-ти́лут, па́ се́тне дă-си-о́дии до́ма". И то́ де́тто му-ве́ле:"Ако тă-у́дрăли ќи-тă-зăко́л'ăм". – "Не́ бе́ри га́јле, ти́!, му-ве́ле. Ако"* [ДК,Бир(150)]; ~ *гу-пи́тăт то́: во́лут: "Елăј, мо́ре во́л!" – му-ве́л'ăт. "Ва́: змију́та ја́с ă-изва́ду уд-о́гнут, а сéга, ви́ди, сфие́на нă-ти́лут, са́ка дă-ми-гу-изва́де о́куто. Да́ли у-пра́во-е?"* [ВКај,Бош(325)] – во контекстот вокатив се изразува со номинатив: **гу-пи́тăт то́: во́лут: "Елăј, мо́ре во́л!"**; 2. изр.: **и́ма о́чи и нă- ти́ло** (= се кажува за некој со голема итрина и снаодливост) ~ *сига́шните де́ца и́мат о́чи и нати́ло, о́ј* (оди, обиди се) *д-изла́јши* [ПК,2(166)]; **ка́-ќ си-ви́дум ти́ло** ~ *ќи-га-зи́ме* (за жена) *ка́-ќ си-ви́дум ти́ло* (зн.: 'никогаш') [ПК,2(169)].

тили́чка (< **теличка**, со редукција) f 'малото од крава, јуница' [ДК, Емб(104)].

тил'ме́ n 1.'сосема пресно сирење во кое нема ставено сол' ~ *ка́де на́с ни́ă са́мо о́бично пра́вăме, о́бично си́рне, и́нăче кăикăва́л, тăкви́ rắбо́ти не́ зна́јме дă-пра́вăме. Гу-кла́вăме уфсăлăму́ра. Тил'ме́ гу-ви́кăме о́ште ка́ не́-ј це́дăно. По́сле ки-ста́не ста́ро си́рне* [ПДој (156)]; 2 'млеко потквасено само од себе'.

тил'фуни́са* pf 'прати телефонска порака' ~ *на́м дур-дă-сă-нăја́дне до́јди ре́јзут. Му-бе́ге. Ми, са́: ни́е шо́ ки-пра́јне? Му-ве́л'ăм: ки-о́јте нă-тилифо́нут, ки-пу́шите дă-до́јде ше́рза, дă-тă-зе́ве. Ути́шле ду-до́лнăта ла́ала у дуј'ка́нут, та́ли си тил'фунисале* [ВМег,Цăр(319)].

тима́ре impf 'одржува добиток во уредна состојба: го мие, го чешла, го чисти' [СКук(337)]; fig. (за човек) ~ *та́а мла́та сна́а но́го о-тима́ре ста́рјо* (= се грижи за стариот, му угодува); сп. уште: *и́ч н'о́о* (< не го) *тима́ре* (= не му обрнува внимание) [ПК,2(112)].

тими́а f 'почит' – в. **тимина́** ~*Исус ричé: Да нé утéпаш, да нé бăркаш су дру́га же́на, да нé кра́диш, да нé чи́ниш испа́т на кри́во; да и́маш тими́а на та́тко ти и на ма́јка ти* [MV,K(268)]; ~ *о́ти Човéшнуо Си́н нé си до́шал да му рабо́тат, туку́ да рабо́ти, и да си да́ди не́гова́та ду́ша за́рди но́гу и за си́ти л'у́ди, да устáни здра́в и зако́н и тими́а на не́гу* [MV,K(286)].

тимина́ f 'поклон' [И,Гг(129)]; ~ *сă-кă-чу́ăт го́ре на куна́кут. Да гу-ди́гнăт*

пирдéто вúќе – пá не кăжýве, туку мúґу нójзте на чурбаџúџата испáґе прăт цáрут. Му-прáве дднá тилúнá и му-кăжýве [И,Гг(111)].

тимину́га f , bot. – в. **тимину́шка** ~ *га-úма пу-трáпуфте* (меґите), *лџ-лéчка-j, нúско рáсте, úма ýбуви, мирuзлúви кúткички* [ПК,2(112)]; ~ *сăкăзлúта лăлóка-j кúтка, цăфте бéло, рóзуво, цăрвéно, кут-тилинýга-j; сă-лóзе* [ПК,2(101)].

тимину́шка f , bot., Viola odorata 'темјанушка' ~ *пóл'то-j синáва* (место каде што доминира сината боја) *ут-тилинýшки* [ПК,2(101)].

тимисáн adj 'почитуван, благословен' ~ *и Исус ричé на нúх: Пруфúтин нé тимисáн нúкден нéма, úли уф сéлото нéгуву и уф кýката му. Да нé си чинúл тáмо нóго чýдби, зáто немáли вéра* [MV,K(296)].

тимишúло n 'предмет со магиска моќ, брани од несреќа – талисман' – суеверие [СКук(337)].

тимјан m 'вид смола што кога ќе се запали испушта пријатен мирис, со *тимјанут* свештеникот ги прекадува умрените' ~ *викнаја дванајсет попа] грмнаја толко калуґера] си запалија бели свеќи] си замириса смирна тимјан] викнаја сите да плакат* [ТГев(213)]; ~ *му дујдé врéмито да флéзи уф проскомидúата катý как имáл адéт накри Бóга; на саáтут на проскомидúата, сă угудúј да тимниатúса, ká флéгал на Господúново валтáр. Да сúти л'ýди шо бúле са мóлиа вóнка на саáтут шо ки испáднеши тимнјáнут* [MV,K(321)]; ~ *нá оновá брјáст дојдóха еднúа бизирґáни сóс четирúјси товáра нéшто тимјáн и вóсок, пòд сéнката разтовáриха и седнáли да почúнат* [V,PM,126]; и: **тимен** ~ *прăлиăтáрто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трăси уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáлика. Ут-тáм тúй сă-свăлúле, двýјцăта брáтја. Е, сја: то: гулéлшо брáт зéл тúй пó-árни шéăве, а то: Лý:то, лăлéчкио, сáмо тимéн зéл* [ПДој,Ник(162)]; ~ *сáборо* (антидепресивно средство, се користел во минатото) *сăпрудáве уф-аптéќте, óн-ej кутитимéн, зрăнцта, зрăнцта. Сигăлтниш аднó-двéчки дă-вúјши кák ще-j пóарно, нé сă-нăрвúриш* [ПК,2(100)];– во контекстот има пример за перфективен презент, појава непозната во македонскиот стандард: **си-гăлтниш аднó-двéчки**; ~ *ут-тáлика, ká сă-свăлúле, уддéле нă-една гóричка и гу-зăпăлúли то: тимéно. А-пă нă-Гóспо гу-булéл зăбо, уддéл, си-путкăдúл зăбо, му-уздăрвéл* [ПДој,Ник(162)]; односно: **тăмјáн** ~ *Ејн дéн пупăдúата и кумшúата решúле дă-сă-вéнчăт без дă-усéте пóпут. Пупăдúата сă-ублéчăве уф-бéл нивистúнски фустáн. Пóпут пучнýве дă нé:, нé: и уфнéа глéа. Ричéл: "Чăкájте мáлце дă-óдăм ду-дóма, си-гу-зăбрăвúх тăмјáнут"* [ВГев,Ґав(274)]; 2. изр.: **бéге алúс ґáвул ут-тимéн** ~ *ká-ќ мă-вúде бéге алúс ґáвул ут-тимéн, óт ме-j бурчлúа* (должник) [ПК,2(154)]; клетва: ~ **зă-тимéн и свéшти дă-j дáде** (набргу да дочека смрт, парите да ги даде за темјан и свеќи) [ПК,2(165)].

Тимјáнска Нúва top. 'ниви крај реката до с. Белотинци, Драмско'; Ј. Иванов називот го објаснува од стсл. **тимѣно, тимѣне = тина** (сп. тиња 'ситна земја, нанос од река') [ЈИ, Ми...(204)].

тимњати́са pf 'кога свештеникот ќе прекади со темјан' ~ *нăли идéн дéн уф валтáрут ки литургúсаши катý такúут шо имáле крă Бóга, катý*

как му бе́ши зако́н на ефимерíу, дуjдé сáатут да тимнjатúса, ка флизé на Господúноф валтáрут [MV,K(294)]; ~ *éту и тú да бúдиш нéл* (во изворот пишува 'мем'), *да нé мóжиш да зборýваш, дýри на тáа дéн шо ки сă чúнат вúи; зáшто нé си верувáл мóити лáфови, шо ки сă стóрат на врéмито шо ки идéл. Па л'ýдито шо бúле нáдвор да гу чéкаа на Захáриа да испáдни да му тимнjатúса* [MV,K(321)] – во контекстот директниот предмет е придружен со предлогот **на** *(гу чéкаа на Захáриа)*, специфичност која во Историската граматика од Конески се објаснува како влијание од влашките говори; ~ *му дуjдé врéмито да флéзи уф проскомидúата катý как имáл адéт накри Бóга; на саáтут на проскомидúата, сă угудú да тимнjатúса, ká флéгал на Господúново валтáр* [MV,K(321)].

тимни́к m – в. **тимни́ца** ~ *зăшó сéjте уф-тóо тимни́к, шó нé зaпал'уфте лáмбата ?* [ПК,2(112)].

тимнина* f– в. **тимни́ца** ~ *сритех мóма, мале, jуф тимнини] jуф фрулини] ja и ричех, мале дубрувечар] малоj мóме!] она не ми риче, мале, дaj Бу-добро] дaj Бу-добро* (< дaj Бог добро) [ТГев(50)]; ~ *вujнáта кóа бидé ув Гивгилúа, jáс бăх уф Сóлун. Jас бигáх на сăбáлинта. Утúăх а вґанáх лaшúнта (мáкинта), си утúăх пáк нa Сóлун. Испaднáа – зaмăркнáло, тимнúнта* [И,Гг(121)].

тимни́ца* f 'кога е мрачно, кога не се гледа' ~ *Нa-измикáро, нa-тавá дéтто, мó-j мăка óти óде нa-сирмáшките дa-убéрaве. И-тaкá, гáздата си-вaчaрáл, а óн удúл у-тимнúцата гу-уждирáл пу-ájн шaмáр* [ВДоj,Н(278)]; ~ *Ут-пăтóно фăтú дă-пýка.. И утвурúja óгин. И óн ут-нáзут, врăтнúчки úмăт кýките сéлцки, испájґа. Гу-рăнúja уф-нóгăта, árно áма мăтно врéме, тимнúца. Си-избигá* [ВЕв(299)]; ~ *лjýди шо си наóґат на телнúца видéле гулéм вúдело, и тúи шо седéле уф сéлото, и умрéнити дýши, угриá вúделот на нúх. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K (309)]; сп. **рóк тимни́ца** (кога е сосема темно и ништо не се гледа "како во рог").

ти́на f 'кал од ситен речен нанос' ~ *ká-ќ сă-исýше ти́нта станýва мúл'*; сп.: *ри́нте мирúсăт нă-ти́на; вó-та мирíсе нa-ти́на, нă-мúл'* [ПК,2 (112)].

Ти́на - ж. лич. име запишано во Дојранско ~ *нéкугаш уф-грáдо Дójрaн живajáле мăш и жéна. Тú имáле двé дéца – Ивáн и Тúна* [ВДоj(276)].

ти́нака pron 'лич. зам. за 2 л. ед. – **ти**' ~ *му вéли: "а брé сúнку... сегá ти порăчувам: éту тóлко пари ти остáвам, толку стока, ниви, лозjá, бахчи, кăшти, олови и другу, што úмал фрéт, тúнака ки ги повéлиш"* [V,PM(7)]; ~ *му вели: "сúнку, тéзи дивójки нé са за тéбика; л'у когá сáкаш тúнака л'ýба, jáзе да ти нájдам; éла по мéника"* [V,PM,9]; ~ *тогáс Кýлуф отговори и му вéли: "амáн, човéче, тинака, што си дошéл тука, да ти пúтам: тýка, што излéзох jáзе, кáк са именýва товá грáт?"* [V,PM(8)]; ~ *му вéли бáбата на нéгу: "пóстоj тýка тúнака! Jазе ки извáдел жéнски дрéхи да си приméниш, ча нúа úмами зáкон: мăш човек не клáвами нéтри аф товá конáк. Ама тúнака, зашто́ си харин jунáк, ке ти зéмам нéтри"* [V,PM,9].

тиники́ја f 1.'сад од плех, обично во четвороаголна форма, фабрички изработена' ~ *óди Мúцо, зéва ăднó*

мăгáре, тувáра ăднó кúло и пóл ичумéн, турýва нă-тéмилито утзгрáăта и гăзија аднá тиникúја, му-клăдé óгинчито, гу-зăпăлí, изгурé [ВЕв(296)]; 2. изр.: **тиникúј чýкаа пу н'áа, кá сă мăжúй** (= ја исмејуваа бидејќи како девојка била неморална) [ПК,2(199)].

тиникúјно adj, n 'направено од плех *(тиникија),* во случајот: **гăсенúк** – 'кандило' ~ *гăсенúкот тиникúјно-ј, уфнăтре úма гáс* (газија); *ус-нéго си-свéтме кá óдме уф-штáлто, прă-дубúцте* [ПК,2(37)].

тинке impf 'се слуша, одекнува лесен шум' – кога се прави куќа некои домаќини во видовите вградуваат стомни и бардиња за да одекнува кога се зборува в куќи, *да тинке кути црква* [ТГев(296)].

Тинка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

Тиохар – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

типцúа (и: **типцúи**) f 'плиток бакарен сад во кој се пече леб, месо или друго' ~ *мăсáл'* (и: *мисáл'*) *сă ткáни кăрпи, тúй сă двé дúпли, сушúјни пу едúн мéтăр. Клáвăт уф-нăтре лéп, săл'áне си нóсăт нă нúвăта типцúи, áку нóсăт рăчóк* [ПДој (135)]; ~ *сă-рéдăт кóрте, сéкаа кóра сă-пупăрске ус-сúрне, лáс и јáјца, зáадно рăзмăтни. Тăкá сă-рéде пăлна типцúа, сă-пéче уф-шпóро, мóш и пуд-вăрúник* [ПК,2(22)]; – кога е празник *уф типциа сă* печат овие работи: *рибник, печуво (уф типција пуд врник пичено месо),* баница, а од јадењата: *кисала чорба сус јајце, сарма сус месо, или ќуфте сус кисала каша, јанија, пилаф, алва* [ТГев(208)]. **тýри пéчи** ~ *тó-ј бáница, сă-клáве мáлчко рéтко тéсто уф-типцúита и сăзăпéчуве, сéтне пá сă-клáве уттéстто, пá сă-путпéчуве и сè тăкá дур дă-сă-нăпăлне типцúита* [ПК,2 (84)]; сп. обичај: – **џамаларите** секој ги дочекува со радост. Сите им даваат жито, само да бидат добро благословени. *Џамаларот, обично тој што оди со коњ или со магаре и така собира жито, благословува: "Госпуд да ти даде колко типцији* (во кои носат жито) *толко жени* (ако дарува маж)". Ако ги дарува жена ќе и кажат: *"Колко типцији – толко мăжи"* (при што сите се смеат) [ТГев(343)].

типăра adv 'допрва, потоа, дури сега' ~ *"туку на ти това кесе и това кепе, дар од меника". Типăра стана детету, му вели на старио: "харну, деду, ми ги даваш тиа шеови на меника, алш да ти питам, што да га чинам?"* [V,PM(33]; ~ *ахтаринот, му вели: "синку, јазе сам да ти отнесам дур талука!" Пак тојнака му вели: "не сакам да ми отнесиш дур талука, стига да ми кажиш сокакут, јазе типăра сам утивам"* [V,PM(34]; ~ *виде, паравиде Мајдон, рече сос умо си: "от типăра веки ке да живувам, туку ади нека станам да ида сос времето ми"* [V,PM(74]; ~ *авџиолиа, кату чу така, му одрјави на царјут: "молим ти, царју, да ида дур на дома ми, та типăра ке да дојдам да ти кажа"* [V,PM(42].

тирáнти pl. 'трегери' (дел од облеката) [ПДој,Ник(136)]; ~ *ус-нúх си-ј зăкáчуват пăнтăлóнте дéчкăта дă-нéим пáѓат. И пу-нéкуј дибéл чувéк нóсе тирáнти* [ПК,2(112)].

тирзúја[1] m 'мајстор што шие облека, шивач' ~ *и-зéл дéцта и и-зăнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тú нă-зăнáт". Цáрут гу-упитýва нájгул'éлут сúн шó зăнáт сáка*

дә-сә-ýче. – "Сáкам тирзи́ја дә-сә-ýчам" [ВКај,Ран(322)]; ~ *Катирина вино пурдавала] на секуго вино не давала] на терзији вино не давала] оти биле они конократци – де] на јураче вино не давала] оти биле они влечопинци – де* [ТГев(196)]; ~ *и он, дур да дојдат даскалите, на терзии кроил касабалијски руби за армасницата му. И с неколко дена дојдоха даскалите на Солун и тој зема от терзиите рубиту, ги занеси на Богариово* [V,MP(164)]; ~ *уф-Струлица шо сă тúа Тирзúци (кукушáне сă), шó-ј-вúкат, нúјнте стáри бúа тирзúј, зăтó-ј вúкăт Тирзúци* [ПК,2(112)].

тирзи́а[2] f 'направа за мерење тежина' ~ *тирзúита úма двá тáса* (два сада), *уф-адúнјо сă-клáвăт дрáлуфто* (тежина од 1, 2 кгр.), *а уф адúнјо* (би се очекувало: 'а уф другјут') *тóо шо купýвши* [ПК,2(112)]; [СКук (337)].

тирзијка f 'жена што умее да шие, шивачка' ~ *разбулел се дете нежинено] нити жинено, нити армасано] нема никуј коју да му носе] коју да му носе нешто пунуда] се удбрала мома уд сред-село] мома уд сред-село баш-та ми тирзијка* [ТГев(158)]; – во контекстот има уште еден пример за нерегуларност во конгруенцијата: субјектот во среден, а предикатот (л-формата) во м. род: **разбулел се дете.**

тирзијски adj 'нешто направено мајсторски – од **тирзија**' (в. таму) – панталоните *(барнавези* – во гевгелискиот говор) ги даваат *на мајстур, да ги мајстурски, тирзијски сушше,* да ги украси со *гајтани и црвена свита* (чоја) *"куту за ерген"* [ТГев(133)].

тирлик m 'мала капа исплетена од памучен конец, се става под другата капа, во минатото под фесот, за да не се поти главата' [ТГев(274)].

ти́с m 1.'ѕидана вертикала, од камења, или од тули, како дел од куќа, ограда и сл. – ѕид'; 2. изр.: **ти́сут у́ши и́ма** (= кажаното ретко кога останува тајна) ~ *óде тó у-вудини́цăта, лигнýва. Си-вéл'ăт тúа л'ýґăта шу-бúле тáму: "А брé, нúа снóшни бéме тýка, збурувáме. Тúсут уши úма. Ај дă-вúдиме тýка шó úма?" Кó ќи-вúдăт чóикут, бугáтјут. Гу-нăóжцăт тáму, г-утипýвăт и си óдăт* [ДК,Ран(126)].

ти́ска* impf 'силно допира, притиска' ~ *и ричé Исус: Кój ми фати́? Да сити си закалнýа, рéкал Пéтро и дрýзи шо бúле су нéгу: Пувéлнин свéтут ти стéгат и тúскат, да вéлиш: кój тó шо ли фати́? Исус па ричé: Ми фати́ идéн, óти јáс пикасáх шо испадна́ кувéт уд мéн* [MV,K(276)]; ~ *и му вéлеа на нéгу Ученúците: Глéдаш инсáнут шо ти тúскат, да вéлиш: Кój ми фáти? И приглиднýаши да а вúди на жéната шо му а фатúла. И жéната си уплаши́* [MV,K(324)].

Ти́сово top. 'село во Драмско, сега не постои'; Ј. Иванов називот го изведува од стсл. **тиса**, дрво Taxus beacata 'бор, кедар'[ЈИ,Ми...(204)].

тисте́ n 'направа, чукало' ~ *тóо мóш дé-ј џилéзно, мóш дé-ј уд-дăрво. Ус-нéго сă-чýке уф-ќвáнчто, а па ќвáнчто-ј алúс кутéлче* [ПК,2(112)].

тити́к adv 1. 'ако нешто стои исправено, вертикално, нестабилно' ~ *двé кирмúди, аднáта стóо титúк, вăрѕина-ј и ká ќи-флéзе врăпчáно кирмúјта шó-ј титúк пăдúне и гу-зăлýпува* [ПК,2(69)]; ~ *тóо кóшо титúк си-гу-уставúл, ќи-пáдне, сè зијáн ќи-сă-чúне* [ПК,2(112)]; 2. 'кога некој е во очекување, во готовност, на штрек' ~ *тú сè да си нă титúк,*

о́ти мо́жӑт дӑ-до́ӑт Ту́рците се́куа дики́ка (секој момент) [СКук(337)].

тит'у́н* m, bot.Nicotiana ~ *сӑ-свӑрши́ла не́каа гуле́ма рӑбо́та, да-ре́чум сӑ-збра́л тит'у́но, сӑ-ј-зӑвши́ло жси́тто. Туга́ј ви́кме от-ей кӑрчма, зӑто́о сӑ-че́стиме пи́јме кӑрчма* [ПК,2(172)].

тит'у́нче n, bot., dem., в. **тит'у́н** ~ *ни́а не́каа гуди́на сија́ме тит'у́н уф-Ке́л'-гире́н. То́-ј сӑто ме́сто а́дно по́сно, а́ма а́рно тит'у́нче ва́дӑхме, адно си́тничко, али́с ли́ри* [ПК,2 (34)].

тифири́ч m 1. 'излетничко место' – в. **тифиричлија** ; 2. 'излегување во природа на излет, *нӑ тифирич*' ~ *а́дно вре́ме бугапте Турки́ни ва́раа каавé н-а́дни ла́мбички ус-ципи́рто, ка́ о́даа нӑ-вонка, на-тифири́ч, та́а ла́мбичка а-ви́каа ципиртоло́к* [ПК,2(140)]; и: **трифирич** ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на цъ̆ркватa, хем порънчова на жената му: "динеска, жену, да сторши манџи харни, ч'а ки излеземи на трифирич дур на Карабурун!"* [V,PM(166)]; ~ *и да јутиде на царјут и му вели хем говори: "Јој ти царју, да ми дадеш златна гимиа сос секакви кӑтки, в неа да има мјасто за трифирич. Хем да ми дадеш и 40 човеци!"* [V,PM(166)].

тифиричлија adj 'место погодно за одмор и рекреација' ~ *полјто и планијнте така сӑ рӑсфӑрлени спроти Постол ишо гу прават ногу тифиричлија и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулја сӑто поле су зилинилото му су сӑта му села и курији изредени кату бели и цъ̆рни бамки уф стредин на чудбина гулемата зилена рамнина су блатто* [ME,P,(71)]; – в. **теферичлик**.

тифти́р m 'дел од детска игра со топчиња' [СКук(337)].

тифус m 'опака болест, ја викаат уште и **данга**' – болниот го лекуваат со често капење и со масирање со оцет и лук, освен тоа болниот треба да биде во затемнета просторија и да не биде изложен на силни шумови [ТГев(240)].

тих* adj – в. **тихан** ~ *и тојнака тогас си побара на главата, позна ча нема капа, и рече: "а, наистина, на пътјут, кату идех, ли дъ̆хна еден тихи ветер, белким ми падна капата"* [V, MP(47)].

ти́хан adj 'со мала јачина, тивок' ~ *И до́јде Вели́гден, и напра́виха селéнете хо́ру на-сéлуту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гиздава́та мо́ма и т'á до́јде. И на-чесá пудý ти́хан в'á̆тар, јýди са-свиха сас-в'á̆тар* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и на еди́н богáз не́три фати ло́ш ве́тър, море́ту са разл'ути, тамо он фати да са мо́ли на Бо́га за да гу куртулиса от оној бе́т... даде тихно вре́ме, и фатиха гимпи́ите да вър̆вјат* [V, MP(14)]; ~ *падна каминот покрај нихна бъ̆рзоходеца, бъ̆рзоходец си разбуди и заедноч киниса, на две џангали гу пристига ламинијут бъ̆рзоходеца и кату тихни ветер му грабна капата* [V,MP, 46].

тихи́са pf 'се згоди, се случи' ~ *без да зна́м ја́зе, ми арма́са ту́ка сос еди́н богáт човéк, ли ожéни. Ама éла мъ̆жо́т ми не тихи́са да е ха́рин, ме испанди́ и па́к сегá са́ка да ли зе́ми* [V,PM(11)]; ~ *на о́ној де́н зе́тјут рече́ на измикáрите му да това́рјат де́сет магáрита и да ги ка́рат по пра́в пъ̆нт, а́ма азма́к ки тихи́са, во́да ки тихи́са, или го́ра ки тихи́са, они по пра́в пъ̆т да́ ка́рат* [V,PM(114)]; ~ *Сиромáхот ги земá пари́те, оти́де на домá му, ве́ли на женáта му:*

"мари жéну, Господ и нас на имјáл на ýм, тихиса, дојдé едúн трагóвец тука сос стóка, и сегá са ценúх и јáзе сос нéгу да úда" [V,PM(13)]; ~ *такá викáјке, тихúса, промúнá приз цáрјувут конáк. Цáрјувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?"* [V,PM(29)].

тихи́сова impf – в. **тихи́са** ~ *Вечерóт туриха женáта аф еднá одајá без светúло ... и такá гу турúха и нéгу нéтри при женáта ама у мрáчова; едúн дрýг да си не глéдат. И таја причúна га прáват Тýрците, за да си не глéдат, та сетни тихúсова са л'ýбјат* [V,PM,11].

тихо adv 'кога нешто слабо се слуша, тивко' ~ *Пиринуго, јубава дивојко] тихо пејши дилеко се слуше] чул те уфчар преко три планини] си јуставил трло неградено] јуф трлото стадо небруено* [ТГев(56)].

тишти impf 1. 'притиска'; 2. – **(са)** fig. 'страда, измачува' ~ *вéли на цáрју: "цáрју, когá да é, Гóспод земјата ки га расипи от попови и от граматици! Земјата динéска са тúшти от чобáни и от безýмни л'ýди"* [V,PM,108].

ти́ӑ pron 'показна заменка за сите три рода во множина' ~ *тúӑ шо дúшăт рúбите* (објаснување за називот **скӑрлу́шки**) [ПДој(128)].

тјана pron 'лич. зам. за 3. л., f – таа' ~ *пак тјанака: "ах мале, човек има, скрихом ми земува хупките". Пак мајка и не верувaши. Довечереха, здигнаха софрата; она останала гладна, си легна сос мајка ѝ тјана да спии* [V,PM,34].

тјанака pron – в. 'таа' ~ *тогáс момúта речé: "áку мóжеши тúнака мéника да ли излéкуваш, јáзе тéбика за мăж ти земýвам". Тогáс тójнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тјáнака си отвори устáта* [V,PM (14)]; ~ *тéнака имáла еднá лéл'а от мајка и сéстра. Она пуснá, гу земá тáсу сóс марифет та тјáнака не можá са чúни оновá, што обештáла и цáрјут га изгонú* [V,PM,141] – изразувањето на посесивност со предлогот **од** како балканизам, доскоро се третираше како диференцијална посебност на западното наречје. Примерот од контекстот: **еднá лéл'а от мајка и сéстра** (има повеќе такви) недвосмислено го потврдуваат обратното, т.е. дека таа специфичност ја споделуваат и југоисточните говори; и: **тјанакан** ~ *кату чу така господарот и кату знајал, што зборуват между них, познал, ча хем жената му е трудна хем кубилата. Пак тјанакан му са чини товар де и де да га кажи, зашто си насмихна* [V,PM(81)].

Тјасно Вăршило top. 'падина на која има ниви'. Авторот (Ј. Иванов) не укажува на значењето на зборот **вăршило,** што нам ни е познат од дијалектните истражувања за трудот "За земјоделската терминологија во македонските дијалекти", каде што се јавува со значење: 'место каде што се врши жито, гумно'. Интересно дека терминот **вршило,** иако е регистриран во РМЈ, не се јавува со споменатово значење, а во БТР воопшто не е забележан.

тјáх pron 'долга фор. за прав предмет од 'тие', наместо **нив'** ~ *и сéтне момáта са-огодú за-едúн дрýк от-сéлото и са-ожéни и породú до трú сúна, штóто сегá ч'ол'áк кату тјáх нéма на-јунáсту, штó са-вр'áдни да-дúгат ду-пéтстóтин окú* [ВДр,ГБ(327)].

тјахни* pron 'нивен' ~ *падариту видоха, пара видоха, ча не излева на*

главица сос букосвиец, си закăлнаа за тјахна господарка: они ке да кажат на неа, ништу да не чини на авџиолиа... ~ поповата мома отиде да цăрпи вода от бунару, гу најде на Половинлицан тамо, га виде балтиата, га позна, зашто беши тјахна [VPM,106].

тју! тју! interj 'изразува незадоволство – уф, уф' ~ *гледа, дјатету нема гу тамо, гледат и јасакчијата нема гу тамо, Сички рекоха, ча он гу откраде... и га запалиха колибата, фатиха да тјухкат: "тју! тју! Как ки кажими на мăжо ми, ча хубавичкото ми дјате са изгори?"* [V,PM,94].

тјумјусук m 'писмен договор, потврда' ~ *и тјанака му вели: "синку, да направими един тјумјусук, и да идиш на царо да му речиш: царју, мој дјаду и тој татку имали един ортаклăк, та една делва алтăни останаха неделени. Дај ги да ги делими сега!"* [V,PM,100]; ~ *направи мајка му един тјумјусук, гу зема дјатету тјумјусуку, та отиде на царју, му вели: "ох царју, имаш да ми даваш"* [V,PM,100].

тјурбе* n 'гробница, смрт' ~ *стана и тојнака, отиде долу и, га виде жрјапчето тамо, са почуди.Тога станува и тој, земува една харна тојага та отиде долу, и на трите ши дал тјурбето* [V,PM,95].

тјухка impf 'офка' ~ *земаха от един кон мухи и кладоха на мулитата, и, как фатиха мулитата да ритат, си разбегаха по гората; си рачекнаха онаа вреки. Пепељарјувут син фати да аххка, да тјухка, ча харалиие му земаха иманету* [V,PM(49)]; ~ *гледа, дјатету нема гу тамо, гледат и јасакчијата нема гу тамо. Сички рекоха, ча он гу откраде... и га запалиха колибата, фатиха да тјухкат: "тју! тју! Как ки кажими на мăжо ми, ча хубавичкото ми дјате са изгори?"* [V,PM,94].

тка́је* (и: **тка́а**) impf 1.'кога од преѓа со помош на направата разбој се прави платно' – во минатото секоја *мома* од женските работи мора добро да знае: како *се тка́је*, како *се плетат чурапе, преде бубаќ* (памук), да преде *вăлна* (пишува: 'влăна'), *пласти* (за *вăток*), *вăлна кăдел'а* (за *уснова*), да *везе*, да *готве* (прави јадење), да *суке* (развлекува тесто), да *месе* и др. [ТГев(267)]; ~ *утúшле нă-чéшлăта дă-пăлнат вóда. Кóа глидáле, нă-цáрут сúнут нă-џáлут сéди. "Е-е, дă-бúди цáрут дă-ми-зéва, ричé тáа пóгулéлăта, зă-жéна, јáс ќе-му-ткáјам зă-цéла вójска сè спрéма"* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *Кă-нăближúл ăдну-сéлу, зăчýл уд-ăднá кýјќă шкрúп–шкрúп уд-нéкуј рáјзбуј. "Чéкăј, си-ричéл дéду Гóспут, дă-вúдăлı кáк ткáе тá жéнта тáму" и влизéл у-двóрут* [ВВод(309)]; ~ *ошше сум мала малечка] на два-тринаjсат гудинки] на можам кука да гледам] на можам думен да вртам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да ткајум* [ТГев(37)]; 2. 'кога од *рогус са праве (ткаје) ругузини*' – со оваа работа се занимаваат во доцна есен или зиме, кога ќе завршат со полските работи. *Рогусот* го берат од *Арџанскиот ѓол'* или од *Еницевардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се џепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци*, што служат како основа при ткаењето на *ругузините;* кога се ткае *се топат* во вода и *врвците* и *рогузот*

што се ткае. *Ругузините* служат на нив да се седе или да се спие; исто така со нив се обложуваат вратите и прозорците зимно време за да се задржи топлината. Имаат *лице* и *опко* [ТГев(352)].

ткáạн (и: **ткáјн**)* adj 'добиено со ткаење' ~ *кили́мче, до́лга ткáјно, ус-не́го сӑ-пусте́л'уве криве́то: "Но́го бо́цке то́о ира́мо, нӑ-мо́ш дạ-спи́м бис-чӑршаф"* (објаснување за називот *ира́мче*) [ПК,2(53)]; ~ *пӑштӑма́ло-ј* (скутник) *ткáјн уд-вӑ́лнӑно* [ПК,2(97)]; ~ *гӑ́сто ткáјно-ј, а́рно-ј нӑби́јно, гле́јш ду́ри ди́к* (исправено) *сто́о* (се однесува на ткаен материјал) [ПК,2(79)]; ~ *мӑса́л'* (и: *миса́л'*) *сӑ ткáни кӑ́рпи, ти́й сӑ две́ ди́пли, сушијни пу еди́н ме́тӑр. Кла́вӑт уф-нӑ́тре ле́п, сӑ-л'а́не си но́сӑт нӑ ни́вӑта типци́и, а́ку но́сӑт рӑ́чо́к* [ПДој(135)]; ~ *а́дно вре́ме и́махме ткáјни киси́на* (училишни торби), *ус-ни́х о́дӑхме на-учи́лиште* [ПК,2(58)].

ткáјне* n 'кога од преѓа се прави платно со помош на направаата разбој' ~ *Тӑка́, си́нку, Го́спут тӑ-научи́ и се́гӑ тӑ-блӑгусо́ве: де́н дӑ-о́рӑш, годи́нӑ дӑ-ра́ниш ца́ла ку́јкӑ! И си-зӑ́минал. Ка́ стигна́л у-то́ се́лто, де́кӑ ткалӑ же́нтӑ, ӑ-пи́та: "Ка́ ти о́де, ниве́сту, ткáјниту, – ти спо́ре?"* [ВВод(310)]; ~ *ткáјнто-ј по́спурли́а* (полесно, побрзо се врши) *ут-ве́зинто* [ПК,2(105)]; ~ *усно́фта, пре́дӑнто ут-кӑла́нто ги-мо́те нӑ-кро́сӑнто, ги-спримуве зӑ-ткáјне* [ПК,2(104)]; ~ *ткáјнто и-о́де уд-рӑ́ка нӑ-мо́јта сна́а* (успешно работи) [ПК,2(177)].

тла́ник m 'железна направа во огништето, пирустија – врз него се става садот што треба да се загрее' ~ *кла́д-јо* (стави го) *куте́ло нӑ-тла́нико* [ПК,2(112)].

тле́е impf 'кога мало жарче бавно согорува' ~ *ку́ти не́каа и́скра, ќи-тле́е, ќи-тле́е, ду́р се́тне ќи-сӑ-ја́ве пла́мин* – споредбата е со подмолен човек – ... *ќи-гуво́ре, ки-ј бу́цке л'у́јто дуде́к дӑ-ј-ска́ре* [ПК,2(190)].

то́: (и: **то́о**) pron — лич. зам. за 3 л. ед. 'тој' (m) ~ *Пӑ́рвӑта ра̣че́ла: "Е, де́-ј жи́ва и здра́ва, да-пура́сне гуле́ла, у́буф кӑсме́т д-и́ма". Дру́га̣та: "Ка́ ки-пура́сне, то́: ши́-ј до́јдӑн мӑ́ш дạ-ј-би́де". Тре́тта па ра̣че́ла: "Уф-гуле́л гра́д д-о́де". Ут-та́м стана́ле ти́:, си-удде́ле* [ВД(277)]; 'тоа' (n) ~ *то́-и жи́то, гу-тре́биа, пӑ гу-ме́лиа нӑ-рӑ́шници и гу-ва́риа (бӑлгу́р). Ва́риа фӑ́су́л' су-ме́су, па ќи-му-да́диа та́м нӑ-свӑдба́рите да-ја́дӑт* [ВЕв,Кор(307)].

това pron — лич. зам. за 3 л. ед. (m); в. **то́:** ~ *нај-после чини една кратунка, га тури аф чешмата.* ***Она веки га оставиха,*** *не га открӑдоха. Проминал еден ден еден сиромах приз талу и пил една вода. Това сиромах кату са напи вода, рече на дјатету без да знај ча он га има правена чешмата* [V,PM,67]; – во контекстот во заменскиот систем има сериозна нерегуларност: номинативната форма се јавува наместо долгата форма за дир. предмет (**она** наместо 'неа'): **она веки га оставиха;** втората посебност се однесува на гл. конструкција: *има-нема + гл. придавка* во која е зачувана првичната форма кога придавката се согласува со предметот на кој се однесува: **га има правена чешмата** (наместо 'правено'); третата посебност е нерегуларната употреба на предлогот **аф** (во) кога се однесува на површина, а не на внатрешност: **га тури аф чешмата.**

тованака pron 'оној' ~ *кату отйде да вичери, докара царјўт и лафот на пепеларјўвут син... и вели: "да*

видиш, џанăм цариця и моја керко, тованака пепељаров син два пăтја пусна га мајка му, зема нашут ахтар" [V,PM,48].

товарен* adj 'кога нешто е ставено врз грбот на животно, односно во кола како товар' ~ *и когá га видéха цáрските л'ýди мéчката, са почýдеха сúчки и отúдоха на цáрју, му казáха, ча Половúнмицáн на мýле мéсто донéси мéчка, товáрена сос дăрви* [V,PM,107]; ~ *тогас татарино му остави товарената хазна на сиромахо, та тојнака флезе сос кон'у аф реката да мини. Кату беши мошни силна водата, гу зема надол, гу одави сос кон'у барабар* [V,PM,93]; ~ *крештеникот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, зашто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала* ("абортирала") *жрјапчето* [V,PM,94]; ~ *прику Вардар вăрва друмут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пумпинувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша* [ME,P(72)].

тогá adv – в. **тóг'иска** ~ *си оплáшиха от нéгу, зашто не бéши човéк кату нúх, амú тój бéши едúн дúв кату жúва чýма; фатú да вúка: "скóру јадéни, ча óгладн'áх!" Тогá му извадúха, за петмúна јáстие му дадóха, гу изјáди и пák вúка: "глáдин сам"* [V,MP,24]; ~ *тјанака ки ти речи: "о-дека гу знајш тинака хендек атлатан?" Тога да кажиш: "хендек атлатан е моја бăрза кон. Тогас ки га фатиш"* [V,MP,113] – во контекстот среќаваме нерегуларност во категоријата род: *е моја бăрза кон.*

тогавинца adv – в. **тóг'иска** ~ *"да видите авџиолиата, што утепа филдишите и фил'ут, он је јунак на земјата, та аз покрај негу не сам ништу!" Тогавинца и они му рекоха: "ету јазе сам авџиолиа"* [V,PM,44].

тогас adv – в. **тóг'иска** ~ *отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо, хем е било пăлно сос драгоцени... камини. Тогас тојнака отúде на дóма му, земá еднá балтúа* [V,PM,7].

тóги adv – в. **тóг'иска** ~ *тóги бúме нóго árни, úмạхме сè, тéјко бíше нóго дăржувúт* (богат, имоќен) [ПК,2(112)]; ~ *аман тоги што си вели Попуво Јуванче: "Ванѓелино – сајирџијко, моја верна л'убо] земи моја остра сабја, удри на ког сакиш!"] Се излăжа Ванѓелина, ударила на него] си удрила Ванѓелино, али не го секла* [ТГев(41)]; ~ *"Седи, Тодор, седи, седи нимл си јоди". – "Книга ми је дошла, млада чорбаџијке] Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му вели млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене"* [ТГев (156)].

тóгин adv – в. **тóг'иска** ~ *ду-трúте дéна ки-а-изрóиш. И ут-трúте дéна ки-си-пóчниш, ки-си-дрóбиш лúшче, ки-си-нạбéриш лúс ут-цăрнúцта и ки-си-а-рáниш. И óна тóгин не-мóш да-јáде, мóќут сăл гу-смýка налúстут* [ВМег,Стр(317)]; ~ *тóгин испáднá нă-вóнка* (= тогаш излезе надвор) [ПДој,Пат(131)].

тóг'иска adv 'во периодот порано или подоцна, но не сега' ~ *зạгулéмјут нишáн дујдéа пák тóг'иска óсум дýши; свéкурут, вýјкото намóлчто, тéпинут дујдé, дéвирут (брáт-му), кýмут дујдé и дрýзи*

нúјни рудни́ни, бăрчéдăвци. Нóсаа пéчăво, рúба уф-тáва [ВГ,С(269)]; *~ един гувидар бил кúптен будала. Него го раниле селски. Вадан ки му даши ти леп и вичера, утре друґут, демек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, ц ка е кинисал да оде сус гуведа, леб не зимуве. Некуј чувек ки пумине пукрај него па ки му рече: "Дубру утро!" Тогиска са удл'утуве* [ТГев(372)].

Тóде (и: **Тодур**) – машко лич. име запишано во Енице-вардарско *~ А Вăндо дузнá óти кáк се-утипáа ут-Тóде Чифтéивут. Тóде Чифтéивут се-нăгрăдú. Пýшкăта бéше нă-Пустóл Пéткуф. Кундáкут нăйднáта стрáна злáтно кăрс, нă-друґăта стрáна Ристóс* [ВЕв(299)]; *~ "Симни се ле доло, млада чорбаџијке] уд вишни дивани, акут да ми платиш] акут да ми платиш, што сум ти рабутил] оти ки си јодам на мојут вилијат". – "Седи, Тодор, седи, седи ним си јоди"* [ТГев(156)]; *~ "Книга ми је дошла, млада чорбаџијке] Книга ми је дошла уд моја ли мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му веле млада чорбаџијка: "Оти не ли кажа, Тодоре, на мене"* [ТГев(156)]; сп. детска игра: – домалиот прст рекол: *"Ајд да крадиме"*; малиот: *"Ќи ва кажум"*, останатите (прсти) се налутиле го изнатепале и проколнале: *"Тум – тум Тодуре, не пурасни по горе"* [ТГев(119)].

Тодóров Зáбел top. 'падина со лозја и ниви' [ЈИ,Ми...(204)]; како апелатив **забел** ретко се среќава во македонскиот стандард.

тóз pron – лич. зам. за 3. л. ед. 'тој' *~ Нóсат-гу при чорбаџúјата. Штóл гу-видé, таа услубóжда ги, нă-стражáрто ил кăжýве: "Нéма дă-чýвите нă-чéшмата, свăрúй се". И тóз стрáх-му е дă-седне, се бóе* [ВК(284)] – во контекстот формата **тоз** е употребена наместо датив-ната 'нему му'.

тој pron – лична зам. за 3 л. ед., м. род; се употребува паралелно со 'он' *~ тој как виде коџ'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж"* [V,PM, 163].

тојага f 'подебел стап, мотка' *~ отговори: "тојнака е будала, барлиф, сака да кажи на жената му сăрцето му. Та и тојнака, аку сака да не умри, нека зема една тојага, да утепи жената му, да остани тојнака жив!"* [V,PM,82]; *~ тогáс лесúцата му вéли на човéка: "нéмаш тојáга? Удри еднá тојáга, отéпи га тогáс". И тóјнака га удрí еднá тојáга на змíата, гá утепá и такá си куртулúса от змíата* [V,PM,139]; *~ кату чу така и тојнака, разбра, как беши работата. Земал една тојага: кату как га удри на жена му две на телету, га утепа* [V,PM,82]; *~ стана и тојнака, отиде долу и, га виде жрјапчето тамо, са почуди.Тога станува и тој, земува една харна тојага та отиде долу̀* [V,PM,95].

тојнака pron – лич. зам. за 3. л. ед. 'тој' *~ отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо, хем е било пăлно сос драгоцени... камини. Тогас тојнака отúде на дóма му, земá еднá балтúа* [V,PM,7]; *~ тогáс момáта речé: "áку мóжиш тúнака мéника да ми излéкуваш, јáзе тéбика за мăж ти земýвам". Тогáс тóјнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тјáнака си отвори устáта* [V,PM(29)]; *~*

На Цӑрнодреха кату га замириса на човек, стана и дошла до таму близу, но, кату беши тојнака вӑнк от неин сӑнӑр не можа тјанака да гу види, ама тојнака га виде и са почуди на нејната хубавина [V,PM(51)].

тока – сп. изр.: **праве тока** (= наздравува со чукање на чашите кога се пие алкохол) – при посетата на родителите на младоженецот, кога се уговара свадбата, пред да почнат да пијат вино, помладиот од родителите ќе му бакне рака на постариот, ќе пружи рака во која ја држи *маштрабата* (поголема чаша) полна со вино, да се чукнат, *да праве тока*, и тогаш ќе речат *"Ајарлија, свато"* [ТГев(163)].

токма́к m 'голем чекан' ~ *тој отјува... Има такво, ej такова жéлезо имахме ние, токмáк го викахме. Ај тӑj жéлезо, на дӑрво навр'ано. Отјува – от глáва на глáва, от глáва на глáва – та ги истрепал* [ВДр,Кал(335)].

то́кме* impf 1. 'спрема, приготвува' ~ *му-вéле, вóлут: "Слýште вáка. Јáс нӑ-мójто гáзда двájсет гудíни му-óра, му-рӑбóта; му-пурáсти и дéца и ину- дрýго. Ето сéга устáри, мӑпуштúа у-ӑвлíята, мӑ-тóкме дӑ-мӑзӑкóле, нéма прáво"* [ВКај,Бош(300)]; ~ *ém рéкле на нúх: Да рéчити óти дуjдóа Ученúците нóка, и гу крадéле кóга заспáхти вúа. И áку сӑ слýши вóа лáф на пáшата, и нúа ки му тóкмими на нéгу, и на вáс ки ви чúними да бúдити биз гајлé* [MV,K(290)]; ~ *гу закачýат нáврас свитúлуту, и сфéти на сúти шио са уф кýката. Такá и вáшо вúдел да си сфéти при л'удито, и да прислáват Тáтко вáш шио и на небúнити. Ним си трáчити шио дуjдéх да расúпам нóмото или Профúтити, нé дуjдéх да расúпам тукý да и тóкмам* [MV,K(299)]; – (**сӑ**) ~ *утúди устрéди у-óрмӑнут нúгде. – "Урви-сӑ дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шió сáкӑш зéвӑj, устáj-мӑ жúва!" Му-гу-зé флóринут и сӑ-тóкме дазӑкóле и вá мисичúнта удрúла* [ДК,Ран(139)]; 2. 'планира' ~ *Вó јунáкут питáл: "Дéка-j?" – "Já-а тáму у-дрýгта удáа" – му-рéкле. Вó влéва ... óн су-буздугáнут – пáт! Му-и-удúра тúа глáвите, ӑ-сéче. Мóлите и-уткúнува. Бúле кéрки нӑ-нéкуа цáр. Тá гулéмта ӑ-туклúл нӑ-гулéмио брáт* [ВВод,Крон(312)]; 3. – (**сӑ**) 'се стори' ~ *на тóа врéми, ká а чý Исус шио гу фатúле на Ив., си утúди на Галилéа. И а уставú на Назарéт, да си дуjдéл и седнá на Капернáум, шио и крај мóрито, да си тóкли тó шио рéкал Профúтин* [MV,K(308)]; 4. – (**сӑ**) 'се дотерува' ~ *нóго нé-j линлúва* (мрзлива) *снáата, дáj и сáмо дӑ-сӑ-тóкме* [ПК,2(68)]; – за младите сопрузи што сакаат да се *"токмат и кицошат"* како да се *сами на глава* (самци), во таков случај жената е многу незадоволна: *"да си куту жинен чувек трабуве да си направе руби спурти него, а не да се праве пирушан акалија"* (ветрушка) [ТГев(133)].

то́кмо adv 1. 'еднакво, исто' ~ *кáк си дуjдéле и прáвнити, умдисáле шио ки-зéмат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúа да сӑ л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúа пóнапукóшнити и на нúх су нáс тóклу, шио тегл'áхми врукúната и тувáрут* [MV,K(315)]; 2. 'точно во одреден временски сегмент' ~ *Она зé jатагáнӑт и сидná узáт у-палхúрӑт да-чéка. Тóкмо у-полýнош палхúрӑт фатú да-трóпка, и мóмата дигнá јата-*

га́нӑт. Иднó си пӑхна́ харми́јата гла́вата ме́ѓу жил'а́ста мóмата го-удри́ со јатага́нӑт и му-го-сиче́ пра́вото вýхо [ВЛаг,Aj(338)]; – ве́ќе истакнавме, во уводниот дел на првиот том од Речникот, дека се работи за архаизам со прекинати изоглоси, имено **прав** со значење 'десен' не се сре́ќава во стандардот на јужнословенските јазици, но затоа го има и на исток и на запад (руски, чешки, полски). Акад. Н. Толстој го констатирал (арахизамот) по периферијата на Балканскиот Полуостров); 3. 'точно на одредено место' ~ *секој шо има удена ут Солун за Пазар, Воден или Битоља, или па уд вија трита градишта за Солун, токмо на четӑрдесит километра на зајдисла́нца ут Солун са наоѓа истум до друмут иден гулем извур; тука да се угода чувек на некој делник-ден, ки вида ногу жени* [МЕ,Р(68)].

то́лик adj, pron 'толкав, толку голем' ~ *то́лик кýп жи́то извијáх ва́адин.* Ова интересно образување освен во Кукушко го забележивме и во Гуменца. Поверојатно е да се претпостави дека се работи за чување на стара, архаична форма, отколку за влијание од српскиот јазик, на тоа не упатува географската оддалеченост (Кукуш и Гуменца се прилично на југ) како и фактот дека не се сре́ќава во другите македонски говори. Во РМЈ зборов не е регистриран, го нема и во БТР, ме́ѓутоа д-р М. Младенов го посочува во ихтиманскиот говор; сп. стсл. **толикъ**, рус. *толикий* [ПК,2(13)].

толико adv, в. **то́лко** – кога сонцето ќе се крене *два-три устена* (**устен** = мотка со која се тераат воловите, на едниот крај има шајка со која ги буца воловите), тогаш на *урачут му* се носи *рачок.* Кога жената ќе дојде кај орачот таа благословува: *"Ајарлија работа, Божиј чувече![колико зрнца толико куранчијна...[колико куранчијна толико класчијна"* [ТГев,332]. Специфичните образувања: **толико, толик**; исто така **колико, колик** ги запишавме и при анкетите со бегалци од Гуменца, населба што се наоѓа јужно од Гевгелија, но денеска во Грција.

то́лко adv 'одредена количина од нешто, во случајот многу' ~ *сӑгрӑбна́ле и Ѓýптино почна́л да и-билée óчте, а змéо го-пита́л шó то́лко сӑ-кукóте. Вóа му-одговори́л óти глéде нӑ-кój ри́д дӑ-го-фрле* [ВГ,М(272)]; ~ *а ти́ја пугулéмте бра́тка ка шита́ле, шита́ле и сӑвӑрна́ле на́зӑт дӑ-си и́дӑт дóма бес-пéт па́ри. Кóга видéле дéка пума́лиут бра́т сӑ-збугӑти́л, гупита́ле уткъ́де нӑјдéл то́лку па́ри* [ВМ,Тр(318)]; ~ *та́а ка сӑ-фтири́ла: "Ка́жи дӑ-ка́жи, пӑри́те уд-дéк сӑ и ни́и то́лко бугáти шо сӑ-чини́ме". "Слу́ши, му́р, рӑчéл, то́лко мӑ-прӑсили́, чи́м са́киш дӑ-ти ка́жум и ки-ти-ка́жум"* [ПДој(153)].

толкос[1] adv – в. **толко** ~ *и таму дека са чудиши, ету една магесница промина прет негу и му вели: "што си царју, толкос кахӑрлиа и са чудиш толко?"* [V,PM(52)]; ~ *"што ти влева тебе на работа, ниа дек за поими? Или сакаш да на купиш?" И на дјадото толкос една запрта, што му беха дали, дјадото му вели: "ва не куповам, сина мои, туку сакам да ва питам"* [V,PM,179]; – во контекстот има не нормативен редослед – глаголот и зам. форма се одделени со негацијата: **ва не куповам.**

толкос[2] adj, pron 'толкав' ~ *и кату си благодарú, змúата вéли на нéгу: "сегá ки ти закáрам на тáтко ли. Тíнака да нé си оплáшиш! Тој, как ки вúди, на мéне тóлкос илúк што ли стóри, óн ки сáка бакшúш да ти дадé млóгу злáту и срéбро"* [V,PM,52].

Тóмо – м. л. име запишано во Енице-вардарско ~ *зéва, дă кáжиме... и вúка: "Ej, Тóмо, Тóмо... Тóмо бé! Aj-бé, él, крáвăта ли е бóлна нéшто, сá дă-вúдиш". Дă-гу-извлé-чăт, сéга дă-дóјде, óти тój пушка íма* [ВЕв(299)].

Тона – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

тóне impf 'кога садот, обично од глина, испушта по малку течност, т.е. како да "сăлзе", се вика дека *тóне*' ~ *стóлнăта тóне, нăтóнуве, íзбăри-а, óна пăк пуштúла мáлчко* [ПДој(129)]; [СКук(337)]; ~ *стóл-нăта зéр пýкнина-ј, ил' пă нé-ј árно испéчина, тóне, ѓóл' нăпрăвúла пут стулнárнико* [ПК,2(112)].

тóп*[1] m 1. 'големо, далекусежно оружје'; 2 изр.: **пукнá тóпо** (= се заврши голема и важна работа) [ПК,2(149)]; **тóп нé-о-рăзбúве** (= се кажува за некого што е добро ситуиран) ~ *кój мóже ус-Мíрчо, нéго тóп нé-о-рăзбúве, вúд-мо: само кăшăта, а уф-нăтре да-нé му-прáвме маабéт* [ПК,2(199)].

тóп*[2] m 'траба платно' ~ *Е, óде бáсми дéка прудáва. Му-вéле: "А бе кăурíн, сфáли-ми тúа тупój бáсма!" Му-сфăл'ýва кăýринут. Шý-ка-шýка, шýка-шýка нé зéва. Дéсет тупój му рăшукýва, стăнýва – бéга* [ДК,Ран(134)].

топалак m, bot. 'вид трева' – кога сеното по *намлиите* (искосен ред трева) ќе се исуши, се собира во *капици* и потоа ги врзуваат со 'ржани класја или со трева *топалак*, во *фандаци*, за да може потоа да се товарат на кола [ТГев(343)].

Топáловија Чинáр top. 'падина, ниви' [ЈИ,Ми...(204)]; според прекарот **топал** 'тој што има проблем со нозете, што криви' (турц.); кога Иванов вршел топономастички истражувања во споменатиот ареал називот **чинар** (турц.) 'јавор' не постоел.

топарлак амбар m 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; сп. уште имиња на други игри: **брни капа, шук топка, чилик, длăго магаре, кусо магаре, прстин, на три нози скукајне, на чивија, на ќосница, на ќос, ќорува кубила, на топка кријајне** [ТГев(325)].

топка кријајне m 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; в. **топарлак амбар** [ТГев(325)].

Топилата top. 'вирови крај Селска Река' (Горно Броди, Серско); сп. **топила** 'вир, дупка со вода во која топат (оставаат да кисне), пр. коноп' [ЈИ,Ми...(205)].

топе* impf 1. 'кога во течност се става нешто тврдо за да омекне' (во примерите што следуваат, во првиот случај залак леб се става во манџа, а во вториот *рогузот* го ставаат во вода полесно да се ткае) ~ *кога Јана дујде[софра азăр најде[на софри си седат[Јана си ја чекат[Јана ка си дујде[на софра си сидна[сите залук топат[пуд софра си клават[Јана залук тупна[и јуф уста кладе* [ТГев(330)]; – *Рогузот* го берат од *Арџанскиот ѓол'* или од *Енице-вардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се цепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци;* кога се ткае *се топат* во

вода и *врвците* и *рогузот* што се ткае. *Ругузините* имаат *лице* и *опко* (опачина, наличје) [ТГев(352)]; 2. 'се разлага, станува на делови' ~ *јабу́лките не́мăт ли́ка, а́ма но́го că-бла́ги, că-то́пăт уф-у́стта* [ПК,2(68)]; 3. fig.'се намалува, исчезнува' ~ *то́о чуве́к не́што бутёе, ги́не, că-то́пе. Тре́бе де-ј бо́лин* [ПК,2(26)]; 4. – **(că)** 'пред бричење става сапуница на брадата за да омекне'; изр.: **că-бри́че ли кумши́йата, ти́ că-то́пи** [ПДој(138)].

то́пка f 1.'нешто со заоблена форма' ~ *ги́нгăр гă-ви́кăме нă-се́ко: тре́ва шо пра́ве бо́цки куту то́пка* [ПДој(122)]; ~ *ка́ртоп, та́а ки́тка-ј кут то́пка, и́ма бе́ла буја́, це́лта-ј ут-мале́нкички ли́хчита* [ПК,2(57)]; – во контекстот е присутна старата множинска наставка **-ета** (*лихчита* < лихчета – со редукција); ~ *пи́ле, по́мăле́нко уд-гăлăп, цăрăн и цăрве́но-си́во. Ка́ ки-ви́де ли́ши că-фăрле кут то́пка* – објаснување за птицата **киркине́с** [ПК,2(58)]; 2. 'испржено мелено месо, направено како топче – ќофте'; уште: ~ *не́т то́пки са́рма изде́х* (мелено месо со ориз, завитканo во лист од зелка, од лоза, од штавел) [ПК,2(8)]; [ПК,2(113)].

то́пки pl. 1.'полови жлезди кај машкиот пол, мадиња' (тестиси) [СКук(337)]; [ПК,2(113)]; 2. fig. 'ништо' ~ *сјо: răздили́ли му́и-ни́хка, а нă-на́с то́пки* [ПК,2(113)].

то́пкичка* f, dem. од *то́пка* ~ *пăлă-ми́да-ј тре́ва, гă-и́ма низ-ни́фте. Она-ј кут ги́нгăр, нă-ва́ро да́ве цăф кут то́пкички, си́ни* [ПК,2(94)].

топли (са) impf 'се загрева' ~ *га земá човéкот змúата, га кладé на пáзвата му, чини́ шúк на змúата, га куртулúса от омирáлото. Змúата, кату са топлú áф човéцката пáзуфа, фатú да гу јáди* [V,PM, 138]; – објаснување за садот **буклиа** ~ *(она-ј) дăрвăна, збúре кóлку двé кúла, плóска-ј. Има двé чипчúна, аднóто-ј зáткичка, дă-că-издúше, дă-мóји дă-пúји. Вóота ич нé* **că-то́пле** *уф-тáа* [ПК,2(25)] – остатоците од падежните форми кај личните заменки, во смисла на прав и неправ предмет, во југоисточните говори покажуваат повеќе нерегуларности одошто, на пр. во западното наречје, таков е и последниот случај каде што наместо очекуваната заменска форма 'неа' (долга форма за прав предмет од 'таа'), се јавува номинатив: **ич не́ că-то́пле уф-та́а;** наместо 'во неа'.

Топлица top. 'притока на р. Белица, којашто има свој почеток од топлиот минерален извор кај с. Пул'ово, Валовишко' [ЈИ,Ми... (205)]; истиов топоним, иако со подруго образување – **Тупли́ко** како име на извор, го запишавме при дијалектните истражувања во Дојранско.

топке impf 'удира со нешто по главата' [СКук(337)] (не: *тоцке?).*

топлина́ f 'жештина' ~ *дéтето сáка-ши-нека́ши, отúде да копáи. Кату не бéши научéн на таквá рáбота, и от мло́гу захмéт, от пéк слăчоф, от мло́гу топлина́ си разбол'á. Вечеро́т легна́ на до́ма бо́лин* [V,PM,138].

топо́ла (и: **тупо́ла** – со редукција на **о** > **у**) f, bot., Populus ~ *ти са мо́л'а да и́дши да ми докáраш, тáмо áф Чингú-дилибéини двóрови и́ма еднá топо́ла – вăрховето и стúгат до сúн'у нéбе – онáја топо́ла да ми га докáраш!".* [V,PM,142]; ~ *шо́ дă-прáе сéа? Că-у́ме цáрут. Еее, фáшта инă-бáба. Му-вéле: "Шо că-у́мши, цáру, тáка?" – "Ааа, нé знáш, бáбо, му-вéле. Јáс инă-чу́па вúду.*

Нă-чéшмăта и-нăпувá кójнăта. Нă-мóжăм д-ă-ýрвăм ни́кăк. Já, пи́лите нă-мóж д-ă-сéчăт тупóлта". [ДК,Лип(115)]; ~ *сички ловјаха, нихту не можа нешту да утепи. Половингăзју утепа до 40 заинци. Тогас другарите му фатиха, гу вразаха за една топола, от јадови ги земаха заинциту та отидоха на селото* [V,PM(104)]; – познатата посебност на периферните јужни говори: чување на остатоци од назализам, е зарегистрирана и во овој контекст – **заинциту**; сп. уште една фонетска псебност: **типóла** ~ *и тăкá, то: пó-гулéмјо, тáлика, пулéка, пулéка сă-кăчúл – илáло типóла – сă-кăчúл нă-типóлта. А пă вéчăрта сă-субирáли тáмка ѓávул'то* [ПДој,Ник(166)].

топтан adv 'сè одеднаш' – кога ќе ги острижат овците *руната* ги сложуваат во големи врекѝ *(араре)* и ги носат на пазар да ги продаваат, волната може да се продава кило по кило, а може и сета одеднаш – *топтан* [ТГев(375)]; – косачите кога косат трева може да се договорат да косат *на пола, на јарја,* а може и *на топтан:* кога косачот и газдата ќе се договорат да се искоси ливадата за толку и толку пари [ТГев(343)].

топуза f – в. **то̧пу́ска** ~ *едно врјаме еден цар и направил една златна топуза бозлугана и харџил за неа млогу злату. И извадил тил'ал пу фрет земја негова да вика: "кој ки изл'ази една лажа да му кажи на царју, на негу ки га дај бозлуганата!"* [V,PM,100].

то̧пу́ска f 1.'вид оружје, боздуган' ~ *утáмо̧ по̧крáј либин'úцата мú-наха пéт стотúн'и камúли. Тó камилáрино̧т úмаш'и иднá то̧пу́ска на-ракáта, а-удрú иднá то̧пу́ска си-рацúпú либин'úцата, пл'úсна иднá óда, пéтстотúн'и камúли си-удáвиха* [ВБог,Бал(299)]; ~ *прати двамина л'уди негови, които беха млогу јаки и марифетлии млогу. Единојут товар носиши кату муле и ходиши бăрзо кату зајак, а другиот имаши една топуска; дек да га удриши, кал'а са чиниши* [V,PM,63]; ~ *от мăра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пăтјут. Они удриха топузката на земјата, кал'а са чини висок, али момата са и вăрнала* [V,PM,64] – во контекстот среќаваме нарушена конгруенција: субјектот е во женски, а именскиот прирок во машки род: **кал'а са чини висок**; 2. 'парче железо, со кружна форма, како топка, се користи како дел од кантарот' ~ *нéкуј гу-мăрзе ептéн, нé-м-сă-станýве, ќи-му-рéчиш: "е, па тú кут-кăнтáр тупýска д-úмиш нă-гăзо"* [ПК,2(170)].

то́пче n, dem. 1.'мала топка' ~ *алáтка — тúа сă-крýши кут то́пчита, здрéет лéтто, нéкуј ин вúкат дúви крýши* [ПК,2(19)]; ~ *цăфте бéли-жăлтинúкави кúтки, кулку шáкта кá тé-ј рăшúрна. Сéтне дáве плóт – малéчки тупчúнка, пăрво сă-цăрвéнки, сéтне станýват цăрни* [ПК,2(25)]; – во контекстот кај именка од ср. род во множина се јавува наставката **-инка: малéчки тупчúнка** (наместо '-ињa', што сепак е пофреквентна); од истава именка имаме забележано и множинска форма во која се чува старата множинска наставка за ср. род **-ата** : ~ *бýмбаро лајнáр ej цăрăн, вáле* **то́пчита** (< топчета – со редукција) *уд-лáјна. Бýмбăр о-вúкме и рăсúпин'оо финáк – ку-*

жу́рк, шо́-ј тако́ф бумбъ́ре́с, надýјн, не́ да́ве купри́на (свила) [ПК,2 (26)]; ~ *пъ́лъ́мпи́да – тре́ва, бо́цкът ли́стъ́та ма́лце нъ́-вра́о, гъ́-и́ма уфни́ските ме́ста, ме́тъ́р и пу́л мо́ж дъ́-пура́сне, цве́то нъ́-мо́жум дъ́-вигу убја́снум, а́ли го́ре мо́ж дъ́-да́де пло́т куту ги́нгъ́р, куту то́пче* [ПДој,Ник(122)]; 2. 'китка кромитче, лук и сл.' [ПДој,Ник(124)]; 3. изр.: **кут-тупчина дъ́ бъ́рке** (= се кажува за човек што оди многу наведнат, како да бара нешто (топчиња) на земјата) ~ *шо́ не́ съ́-испра́виш ка́ о́диш, шо́-с съ́-пудвиде́л, сѐ уфзе́мта гле́диш, кут тупчи́на дъ́бъ́ркиш* [ПК,2(192)].

Топчина top. 'име на место во чија близина имало мост на р. Вардар, на патот Солун – Воден' [ТГев(428)].

топъ́л* adj 'врук' ~ *и ка ки-до́јде у-то́плуто вре́ме укулу-Вели́гдин, ки-по́чне то́ да-са-ро́е, и ки-си-гу удви́вши ка ки-и́ма пл'уска́ни се́мијна* [ВМ,Стр(317)]; ~ *умурни́к гу ви́куме ни́ъ́ кога уд-ни́где ве́тъ́р не́ма, а но́го-ј то́пло* [ПДој (130)]; ~ *фати́ момата, на́прави́ една́ пи́та, тури́ и пра́стино не́три, га извади́ пи́тата от во́ги́н, га зема́ ба́бата, га закара́ на ца́рју́в си́н о́шти то́пла, паре́шта* [V,PM, 134]; ~ *кога́ съ́-изма́лзе, къ́де на́с ту́ка, съ́-исцеду́ве, и по́сле, кога́ е о́ште то́пло, съ́-туру́въ́ си́риште и съ́-туру́въ́ нъ́-то́пло ме́сто дъ́-съ́фа́те, му-ви́къ́ме ни́ъ́* [ПДој(156)].

то́рба f 1.'мало вреќиче, ќесе направено од платно' ~ *Ќе-зе́ва мо́мчето жи́то едно́ то́вар, да ќе-о́ди на-воденицата и ќе-зе́ва една́ то́рба да пра́ви болгу́р. Ка́ ќе-си-до́јде от-вуденицата, ќе-ви́ка посестри́ми, ше́с-пе́т, та ќе-ме́сат пога́ча* [ВЕв,Ба(300)]; ~ *така́ се́тни то́јнака ве́ли на же́на му: "мари́ же́ну, у́три да ми кла́диш л'ап аф то́рбата. Јазе ки си и́да да те́рам къ́сме́тјут ми"* [V,PM(31)]; ~ *та́мо има́ло две́ бра́тќа. Они́а бра́тќа има́ли две ко́ни, ко́ните ги назо́беха и, как кла́тјаха ко́ните гла́вите, му па́ждаше чуме́нут от то́рбите* [V,MP, 116]; ~ *са-еви́ ади́н чол'а́к на-окно́то и рукна́: "Побра́тим'е, на́-ти за-захме́те и за-мл'а́куто, што́то ма-хра́неше". И фъ́рли прос окно́то адна́ заши́ена то́рба и ште́ше сабори* (сабори?) *къ́штата, като́ фъ́рли то́рбата* [ВДр,ГБ(333)];– од контекстот излегува дека во Драмско, како и во Кукушко постои преглас на 'а' > 'е' зад меки согласки (или што некогаш биле меки), сп. **са-еви́** наместо: 'са-јави'; 2. изр.: **гъ́-тури́л гла́въ́та уф-то́рба** (= се изложил на голем ризик) [ПДој(136)]; ~ ***о́н гла́фта уф-то́рба сјаа къ́лде́л*** (< **кладе** 'стави'), *не́ съ́-жа́ле* [ПК,2 (157)]; **секуј уд своја торба јаде** (= своите потреби сам си ги подмирува) [ТГев(327)]; **ѓу́пска то́рба** 'мало вреќиче каде што може да се стави сѐ' ~ *он-ej али́с ѓу́пска то́рба, нъ́мо́ж съ́-нъ́си́те, шо́-ќ му-па́дне – ја́де* [ПК,2(151)]; **се́коо ме́сне то́рба тре́съ́не** ~ *ка́ нъ́-мо́жъ́хме дъ́-си-ку́пме нъ́-адно́ч вре́јка бра́шно, купу́вахме пу-ма́ллчко кулку зъ́-адно́ ме́сне. Ет то́-ј то́о, се́коо ме́сне то́рба тре́сне* [ПК,2(192)].

торбичка* f, dem. – в. **то́рба** ~ *И тој зима́л една лъ́жица — имало лъ́жици там, зимал с лъ́жицата, от фрет по една лъ́жичка, по една лъ́жичка. По три от четри́есе души, зел ги, и кла́ва в торбичката и си изл'ава* [ВДр,Кал(333)]; – кога *седбата ки се ужниje* (или *дужниje)* на крајот од нивата се остава *на деду Госпуд брада* или *божја брадичка*, т.е. се

остава околу 1 кв. метар *седба* неожниена. Штом ќе се остави *божјата брадичка* жетварите ги фрлат своите српови во вис, зборувајќи: *"Уд гудина сус здраве; ду гудина живи и здрави да бидме! Госпуд повиќе да даде. Ниja на него сус торбичка, он на нас сус врејќичка!"* [ТГев(336-337)].

Тóриште top. 'падина со ниви и пасишта'; основно значење: место каде што се фрла **тор** = стајско ѓубре' + суф. **-иште** (с. Куманич, Драмско) [ЈИ,Ми...]. Како апелатив во македонскиот стандард не се употребува, сп. срп. **тор**, буг. **ториште**.

торник m 'вториот ден во неделата'; народот верува дека *торник* е нерекен ден; сп. ако некој се разболи *уф-торник* тешко дека ќе преживее; има и: **торник треска** 'болест, грозница'; клетва: **други торник да не та прачеке!** Тој ден не се започнува некоја нова и важна работа и оттаму: *торник – удморник* [ТГев(9)].

торфанда adj 'првосозреани плодови' ~ *и така сетни тојнака зема смоквu, отиде при царјувут конак, фати да вика: "смокви продавам!" Кату беха торфанда смоквите, друк не можи да га купи, царјут га купи* [V,PM(35)].

тóс[1] m 'некакво примитивно лекарство' ~ *кăзăлиiши тá-j бóл'ка* (болест), *гу-рéжăт мéстто дéк сă-пујáве, сéтне сă-клáве тóс и ду-тáм ej лéкут* [ПК,2(63)].

тóс[2] pron – в. **тузи** ~ *гарвáнката утíшила да-лувú, да-дукáра скáкаш, да ил дадé да-јáдат на-гарванчéта. Дујдé гарвáнката и кáк га-вид'ála тóс чув'ák, з'ála да-му-искáра* (извади) *учíте. Гарванчéта реклú: "Нимój мájко, да-му-ги-звáш негу учíте, тój ја-утепá змиáта"* [ВСер,Кал(336)]; ~ *утíва идúн д'ăду на-гул'ámајут брáт, прóсјак, му-вилú: "Дáj мăра мл'ăку!" Тóс му-вилú: "Аку íмаш' парă, да ти дáм мл'ăку". Тóс д'ăдуту вилú: "Ej, Бóж'и, кáк б'ăха гáлицă, пák гáлицă да-стáнат!"* [ВБог,Вис(340)]; ~ *три јуврјаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бишти тузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го бишми, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)].

тóцке impf 'удира со глава, буца' ~ *тóо кóч* (овен) *нóго тóцке; сúлно сă-туцнá(х)ме ус-глáфте* [ПК,2(113].

тóцки adv 'толку малку' ~ *и сéга óде сúну му-нóсе млéко нă-лáмјăта, му-тýра млéко и му-вéле: "Нé зă-тóцки пáри!" Сă-нăл'ýтфа лáмјăта, гу-прикăлнýва:"Дă-сă-здăрвиш!, му-вéле. Дă-сă-стóриш! Дă-сă-фáтиш!" Тó сă-фáтфа нă-мéстуто* [ДК,Палј(123)].

тóч'и[1] impf 1. 'развлекува тесто, прави кори (за пита, за баклава) – сучи' ~ *за-чинá тапсá баклавá трú прăстá инá укá ш'чикéр, идná укá мéт, укá и пулувúна брáш'ну. С'éтн'ă инá укá мáслу, с'éтн'ă загу-зам'ásат ч'ástуту да-с'éтн'а за-в'énат крăнго и михálката дазафáти да-тóч'и* [ВБог,Су(342)] – во контекстот среќаваме траги од некогашниот назален изговор на големата носовка: *да-с'éтн'а за-в'énат крăнго* ; 2. 'пресипува, преточува вино од еден сад во друг' – кога ќе се собере грозјето се тура во *груздуберско* (или *груздарско*) *курито* каде што прво ќе се исече со мотика а потоа се гази со нозе. Кога добро ќе се изгази тогаш *се точи шира* (благо вино), од која

се вари *пеклез*, а останата *шпира* заедно со *кумијната* ја оставаат во коритото да *преврие* и да стане вино [ТГев(354)]; [ПК,2(140)]; *"Ej бре, слäнце, варај слäнце!] дал гу виде мој ли татко?"– "Бре нивесто црна-јока] твој ти татко вино точе] вино точе бре нивесто] да ки дојде ф-теб на госте"* [ТГев (55)].

то́че[2] impf 1.'остри некаков предмет за сечење, пр. секира, нож и сл., со помош на острилски камен' [СКук(337)]; 2. изр.: **си-ј то́чум зäјпто** (= се приготвувам, очекувам убаво јадење) ~ *уд-уфчéра си-ј-то́чум (óструм) зäјпто зä-бáница* [ПК,2(194)].

то́чко[1] pron, adj, dem. од 'толкав' ~ *то́чко дéтинце, áма сè знáа;* скратена форма од **то́лкувичко,** која исто така се употребува: ~ *то́лкувичко-ј áма сíчко мо́же дäрäбóте* [ПК,2(113)].

то́чко[2] adv, dem. од 'толку (малку)' ~ *сíно нé дáве ни то́чко* (= синот не дава ниту малку) [ПК,2(113)].

тр'або́ва impf – в. **трибува** ~ *кój ни сä родú от óда и от дýх, не мóже да флéзе фав цáрстото бóжје... Тр'або́ва вúе да сá родúте от гóре, вéтарä л'у кäдé úска дýе та гласä му слýшеш лá ни знáеш у дé úде и кäдé хóди; такá е с'áки, шту е родéн от дýха* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *тојнака извади и другио алтäн, гу даде на дјадоту. Тогас дјадоту му вели: "синку ако имаш харна жена, не ти трјабова на свадба да идиш"* [V,PM(93)].

трае (и: **траа**) impf 1. 'опстанува, издржува' ~ *вäрхо на курáбо сä вúке чилó, úма двé чилáта, утстрáнäта нä-курáбо úма двäнájсе нугáл'ки уд дäбуво дäрво, дäбо пó трáа* [ПДој(128)]; 2. 'трпи' ~ *и така киниса и отиде аф гората, шетал млогу време гладин без л'ап, без вода жадин, и на толко време не излезе прет негу никаков дивик; и не можиши веки да траи от гладиа* [V,PM(83)]; 3. – **(са)** 'не зборува' ~ *да кáк си видé жéната шо нéма да сä скрúи, дујдé путрисéна, и му кажá на нéгу за шт'о сибéп гу фатú, му си кажá на нéгу áлут спрäту сита л'уди, да кáк си лекувá уф чáс. И он му рéкал на нéа: Тráи си кéрко, вéрата ти уткинáла* (спасила) [MV,K(276)]; 4. изр.: **ако децата не траат** (= кога во семејството децата умираат) – детето се крштева уште првата недела од раѓањето, а најдоцна втората. За кум се зема истиот што ги венчал родителите, освен ако е беден па не може да ги поднесува трошоците, или *ако деца не трајат* (т.е. ако умираат) [ТГев(113)].

Трајан – машко лич. име запишано во Гевгелиско. Ова име носи симболика (т.е да 'трае, да опстои'), обично се дава на дете во семејство во кое децата умираат; на женското дете во споменатава ситуација му ставаат име **Трајанка** [ТГев(121)]; и **Трäјáн** – име запишано во Кукушко ~ *Трäјáн бúше гудинáче* (и: *гудишнáк*) *кá бигáше* – се мисли на бегството по погромот јули 1913 г. кога Кукуш и околните села беа уништени [ПК,2(36)].

Трáјчо – 1. 'машко лич. име запишано во Кукушко' – в. **Трајан** ~ *на нáш Трáјчо нóго му-нóсе глáфта, чéра цéло кúло мäстúка, нéмаше сáат, гä-испú* [ПК,2(177)]; ~ *Тýл'уфци сä-вúкат тúа нáште рудníни шо сéдат ду-пáрко, уд-нúх-ej тóо Тýл'ув Трáјчо* [ПК,2(114)]; 2. изр.: **Трáјко мó-ј úмто** (= препорака: да се избегнува конфликтот во комуникација со посилниот, односно со претставник од власта и сл.); сп. **трае (се)** 'молчи' [ПК,2(150)].

тра́к* m 1.'отпечаток, останка од нешто – трага' ~ *тра́гуве шо сӑ, ут шо́ са́ке не́ка-j ду́ра сӑ-ви́ке: чуве́чка ду́ра, гуве́цка ду́ра или уд за́ју ду́ра* [ПДој,Ник(131)]; 2. 'правец' ~ *уд кӑда ветя̆рут* (север) *мѐата на полјто-j туку речи кӑто права бразда изорана ут Солун до Воден и гора долу ода по една трага су друмут* [ME,P(71)].

тракали* pf 1. 'обори на земја'; 2. 'со удар откине, симне плод од дрво' ~ *кѐраи'ији о̣та́м вра̣в'ӑха, гл'е́дат на-то̣ва́ дрӑво о́р'а̣х'и пӑлно, ко́ји ш'о̣ про̣ми́нава фрӑл'а̣ва̣т грамуди за-да-тра̣ка́лат о́р'а̣х'и* [ВБог, Бал(344)]; 3. – **(са)** 'се преметка по земјата' ~ *бело просо пак са тракалише на нака̀и на вака̀и, и ка му са бактиса слушака̀и, наеднаш застана, фати да и гледа сите криво и им риче: "Мулчејте, мулчејте, ајнаци ценабетлер"* [ТГев, 342]; 4. 'измести' ~ *ка усамна́ на нидела̄, Мариа Маг̄... и Мариа ... та̄рг̄увале миросливо балса́м да о́да̄т да г̄у ма́жа̄т. И но́г̄о ра́но на та́а нидел'а ута̄ишле на г̄ро́бо̄т, ка уг̄рија́ слӑница̄то, ем вел'але миг̄у ни́х: Кој ќи ни та̄ра̣ка́ли на на́с пло́ча̄та* [MV,K(255)]; 5. fig.'победи' ~ *са-наја́дух зе́лник, х'ич' не́-ми-бии'и сла́тук, зе́х мӑра млекци, хапна́х и са-наја́дух. Ра́нуту стана́х на-и'е́сти, си-ч'ини́х идин ч'а́ј, санапи́х... па́к излегух на-кавине́ту, најдо́х другари, игра́хми кни́ги, матракали́ха, плати́х ја́с каве́тта* [ВБог,Нег(339)].

тра̣кал'а́н* adj 'отстранет, турнат' ~ *на иде́н де́н уф суббо́та, пустре́т но́ќ до́шле же́ни навра̣з гро́бут, и а нуси́ле ба́лсам мѝрослив шо та̣ргува́ле. Да а најде́ле пло́чата тра̣калја́на ут гро́бут. Да как си фле́гле, не а најде́ле сна́гата Господи́нова Исус* [MV,K(333)].

тракало n 'кружна направа со чија помош се движат колите'; во Гевгелиско во минатото имало 2 вида коли: *арабаџијска* – има 4 *тракала*, служи за превоз на потешки предмети и *кулешка* – со 2 *тракала*, служи за превоз на полесни предмети [ТГев,421]; ~ *прику Вардар вӑрва друмут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сӑл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вӑрва за селцка товарена кола 3 гроша; ут кари (концки коли су две тракалијна) 2 гроша* [ME,P(72)].

тра́мпа f 'кога се врши размена на некои предмети од еден кај друг сопственик' ~ *а́јде дӑ-на̄пра́авме тра́мпа ус мо́јут ко́јн' и тво́јта куби́ла* [СКук(337)]; ~ *пра́вме тра́мпа, о́н ми-да́ве урис, а́с му-да́вум фа̣су́л'* [ПК,2(113)].

тра́мпе impf 'разменува со некого едно со друго' [ПК,2(113)].

трандафил m, bot. Rosa damascena 'украсно растение со убави, мирисливи цветови, ружа' — домаќинот им одговара: *"Таја куќа што а палте, ваја е. Дилми сте фрлиле толко мирак на мој трандафил, е па неје он поаран уд вас. Нек сте живи вија – ки ви гу дадум!"* [ТГев(162)]; – секоја куќа има бавча во која освен *трандафил* садат различни цвеќиња: *црно око, стратур, звезда, бусил'ук, невин, миндер, кӑз назли, шебој, пулинско, малока, чингел', џафак, анамчиче* [ТГев(304)]; и: **триндафил** ~ *и царјут гу зема, гу кладе на бахчата му да чува таму един триндафил, само по едно гонџе да му докарува на царју ката заран. Млогу врјаме сиромахот таја работа га тераши*

[V,PM,105]; ~ *Е, а́ма та́ ба́бӑта му-ре́кла та́ка: "Шо́ ќи-збо́рниш – сѐ триндафи́ли д-изле́гӑт уд-у́спта". Та́ шо збурва́ла – сѐ триндафи́ли, ша́пки ле́пи, ле́пи... Де́уто де́ удел – сѐ пруда́вӑл* [ДК,Палј(122)]; ~ *еден вечер, што му дошло на сиромахот, кату легнал да поспие, малку сон да земи, отиде еден скакал на триндафилот и гу изјади гонцету* [V,PM,105]; односно: **трӑндафул** ~ *нашјоо трӑндафул ут-гранка-ј пудведин* (зафатен, добиен). *Ќи-ти-пудведум и нӑ-тебе на-есин* [ПК,2(91)].

трандафилов adj 'нешто што се однесува на трендафил (на ружа)' – на шега го прашуваат домаќинот: *"Ваја ли је кука на Н–Н? Ни кинисаме сус тоја намера, оти чујаме да е он арин чувек и оти има една арна бахча, а уф неја една арна трандафилова китка. Нија пак имаме един арин каранфил, па дујделме да са пугодме: или ти да ни ја даиш, или пак нија да ти гу тисли чинме"* [ТГев,162] – во контекстот има употреба на сврзникот **да** со интенсионално-декларативно значење, наместо 'дека': **оти чујаме да е он арин чувек**; и: **триндафилов** ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха цӑрнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора триндафилова* [V,PM(20)].

трано n 1.'вид храна, зрна од тесто, сушени на сонце, им се додава сирење, варени се јадат, обично наутро'; 2. изр.: **а уставили трано да суши** (така се кажува за девојката што се сакала со некое момче, но тоа од некои причини ќе се ожени со друга девојка) [ТГев,141].

трап m, top. 1.'длабнатина (природна или ископана), често на крајот од нивата'; освен како апелатив се среќава и како топ. на повеќе места во Серско-Драмската регија, сп. *Капи́нски Тра́п* 'падина' (Черешово, Драмско), *Ники́лски Тра́п* 'падина, пат кон манастирот' (Калапот, Зилјаховско) [ЈИ,Ми...(129)]; исто така: 'насипот меѓу ископаното': ~ *га́зи сѐ пу-тра́по, ними пу-ре́дуфто* [ПК,2(113)]; 2. изр.: **ќи-сјо: нӑпӑлне тра́по** (= ќе настрада некаде, ќе погине) ~ *ного̄ шки́пе, лумпу́ве, ама ќи-сјо: -нӑпӑлне пра́по* [ПК,2(201)].

трапе́за* f 1. 'маса на која има поставено јадење' ~ *тогас веки, вечерот, кату отиде да вичери сос цариката и сос момата му, на трапезата кату зборуваха, докара царјут и лафот на пепеларјувут син* [V,PM,48]; ~ *и затова да знаиш, ча твој брат је роден аф онаа трите вечера: на прӑмнојут вечир, как беши трапезата пӑлна и неговата кӑшта така ке да е пӑлна* [V,PM,84]; и: **трепеза** ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́ма адет, кога́ се роди́ де́те мӑшко и са-сабира́т ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабира́т фре́т со́е-хми да-едат и пиет и благосла́вет де́тето на-трепе́зата* [ВДр,Фр(326)]; односно: **тӑрпеза** 'долга маса од исковани штици, во дворот, *зӑ-но́го го́сте, нӑре́дни ус-јадни́ици, зӑ-сва́дба, зӑ-кӑрите́нка, зӑ-саи́р, зӑ-тӑкви́ рӑбо́ти* [ПК,2(117)]; 2. 'јадењето кога е поставено на маса' ~ *дојде́ чифу́тино да ја́ди, жената му кладе́ трапе́за. Чифу́тино виде́, ча не́ма га глава́та, и сӑрце́то и џие́рот; ве́ли на жената: "ко́ј ги ја́ди глава́та, и сӑрце́то и џие́рот?"* [V,PM,129]; 3. изр.: **гу зема сос него аф една**

трапеза (= го прими како многу близок, па дури и да јадат заедно) ~ *тогá отидé и Кулýф на óјска, и Гóспод му дадé јáкос млогу и марифет; са чинú онбашúа. От млóгу лýндр што бéши, цáрјут гу земá сос нéгу аф еднá трапéза, јадјáха кату брáтка* [V,PM,9].

трáс interj 'се однесува на шумот што се прави од удар (пр. со рака)' ~ *и вó му-ричé: "Шó мóри ти прáвиш? ... нă-мéн дă-ли-стрăмýвăш" – фрáс, трáс, иднó шăмáр. Иш! Ти ми-тéпăш, да-а нéма, гу-устăвú, бигá, си-утíди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *Мájката р'ákла: "Е, марú кéрко, ја кe-ти-напрáја от-чúсто брáшно питíнки и тéбе кe-та-пýсна да-дукáраш áлтăни". Кугá са-стéмнú дујдé калакáнзар и вúка: "Трáс, трáс девójко, отóри ка-та-јáда!"* [ВСер,Кал(336)].

Тратана top. 'расклонување на ридови' – во околината на Белотинци, Драмско; изведен од **трат** (печурка што се користи при секнување оган; според Ј. Иванов станува збор за исчезнат апелатив, возможно за бугарскиот, но во македонскиот јазик зборот се зачувал) [ЈИ,Ми... (203)].

трáте* pf 1.'остави' ~ *вéл'ат га трáтíл жéнта, другá зимáл, óни сизнáат кój нă-кój тăртíл;* 2. изр.: **смéх трăтúхме** (= се изнасмеавме) ~ *уфчéра бúхме уф-нíх збрáни, сă-нăпијáме и адúн смéх шó мутрăтúхме* [ПК(Гăрб)].

трахана f – в. **трано** ~ *и о-тáлу стана, отиде на цáрјут, му вели: "ах пехер, ниа сакахли да дојдими фрет тука, алиа мајкá ми кладе трахана да чини"* [V,PM,62].

трáче* impf 1.'мисли, претпоставува, му се чини' ~ *Лисúцата утúшила, си-лигнáла у-áдна трéва нă-áдну слăнце тăкá, и спúе тáму. Тéта Врáна пушитáла узгóра и ă-видéла тáли дéка лéже. И утúшила, а-трăчúла спúе* [ВВод,Крон(314)]; ~ *гу закачýат нáврас свитúлуту, и сфéти на сúти шо са уф кýката. Такá и вáшо вúдел да си сфéти при л'удито, и да прислáват Тáтко вáш шо и на небúнити. Ним си трáчити шо дујдéх да расúпам нóмото или Профúтити, нé дујдéх да расúпам тукý да и тóкмам* [MV,K(299)]; ~ *сáта тија планини су сáта му градишта, села, су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по пољто, су друзи турлиј шаренила, шо ти са трача, оти то шо а правил ва дујната истиклим гу избрал стридурекут уф Постул* [ME,P(71)]; ~ *лесúцăта фăтúла дă-рúе у-зéмин, а вóлците си-рéкле: "Гróбови ни-кóпăт". Пéтăлут па ут-грéда нă-грéда, а вóлците си-рéкле: мéсто пáла зă-дă-нă-убéсăт. А бúбăта фăтúла да-вúка: брáк, брáк, брáк! Вóлците си-трăчúле óти му-вúка: Елáјте,...* [ВМег,Сар(315)]; ~ *кá сă свариú сиúрут, да ки стáнат ка ки си удéле, дéтито Исус устанá на Јерусалúм; Јóсиф и мáјка му нé знајáле. Трáчиа шо бил су дружúната нáпри, удúле бајá виздéн, и гу пáлаа на рудníнити и на пузнајáти л'ýди* [MV,K(308)]; 2. 'губи' – во изразот: **си-гу-трáче врéмто** (= денот, работата му поминува без резултати); за споредба на споменатиот лексички архаизам (од последниот контекст) в. во чеш. јазик **tratiti** 'губи', уште во срп.

трéба impf 1.'нужно е' ~ *нéкуј-си гу-учúл дéјту нóгу. Гу-учúл дéјту нóгу, дéјту си-нăучúл ка-трéба, си-нăучúл нóгу. Ех, си-вăрнáлу дéјту*

до́ма, а́мма гу-нӑјду́ва та́тку-му дӑнӑма́ӑна [ВЕв,Кор(303)]; ~ *ко́а ӑ-кӑчу́вӑа* (невестата на коњ), *му-пе́еја та́ква пе́сна шо-ӑ-и́мӑа ут-ста́ро вре́ме о́ште. Та́а пе́сна тре́бӑше дӑ-с-пе́е то́гӑј ко́га ќӑ-ка́чӑт ниве́стӑта. Ко́ј ќи-чу́ше си́те ќи-сӑ-рӑспла́кӑа. Та́ка жӑл'у́вити пе́сни* [ВЕв,Кор(307)]; ~ *уф-пе́тукут ќи-кáниа. Нивéјсти су-рáзни дúскути кáниа уф-сéлту рудни́ни или прија́тел'и и си́те нӑ-ко́и тре́бӑши дӑ-и-кáнӑт* [ВЕв,Кор(307)]; 2. изр.: **а́к сӑ-фа́тиш нӑ-о́рто тре́бе до-игра́јш** (= тоа што се започнало треба и да се заврши, без обзир) [ПК,2(150)].

Требе́жето top. 'земјоделски термин: ниви добиени со чистење, требење на просторот од камења, грмушки' (забележано во Горни Пороj, Валовишко) [ЈИ,Ми...(206)].

тре́би (и: **тре́бе**)* impf 1. 'чисти воопшто' ~ *тре́бум кла́нцут* (извор) [СКук(337)]; 2.'чисти земја, градина од треви' ~ "*А, брӑ, ричé, гуспудúн – тúја имáле то́гӑј кӑ́ту го́спови* (господа?) –, *лáј-га* (**лаги** = мисли), *и́мӑм идна́ ӑвлúа, се́куј пӑ́т а-тре́бам ут-тре́ви, ут-тӑквúа, па́ и́мма* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *Е, ва́ ни́вӑта, ричé, ва́ зе́мјӑта, ва́ тре́вӑта е-не́јна, не́јно че́до. Ко́лку дӑ-и-тре́биш, ко́лку дӑ-ӑ-чи́ниш, та́ па́к ќи-ни́кни. То́ му-ј, не́јно че́до* [ВЕв,Кор(305)]; – в село младите, момците освен што ги чуваат воловите, при орањето со *купачелник* од земја ги вадат корењата и ја *требат* земјата од друг коров [ТГев(282]; 3. 'кога од ориз, грав и др. зрнести плодови вади каменчиња и др. непотребни примеси' ~ *де́цӑта се́диа су-мо́лите, пра́ва сме́шки, пе́сни пе́иа, мо́лити ве́зиа та́му, а изгутву́ва ниве́стӑта, та́м шӑ́лува, ра́зни приѓа́ча, прикúјӑта, чуре́пи пле́тиа и по́сле тре́биа жúто, бӑлгу́р* [ВЕв,Кор(306)]; ~ *тре́бум урúс* [СКук(337)]; 4. 'кога добичето што јадело отровни треви ќе почне да се дуе и постои опасност да умре, домаќинот од дебелото црево со рака ја вади (ја *требе)* отровната трева'. Отровната трева се вика *брол*, таа е од родот на пирејот, сочна е и пријатна за јадење, но е опасна [ТГев(382].

трева bot. 'ниско диво растение, основна храна на тревопасните животни' ~ *Е, ва́ ни́вӑта, ричé, ва́ зе́мјӑта, ва́ тре́вӑта е-не́јна, не́јно че́до. Ко́лку дӑ-и-тре́биш, ко́лку дӑ-ӑ-чи́ниш, та́ па́к ќи-ни́кни. То́ му-ј, не́јно че́до* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *место брке да кундисе] арисал место биндисал] насрет село на мирата] на таја трева зилена] крај тија чешми шарени] крај тија води студени* [ТГев(98)]; ~ *"Ах ти́, му-ре́кла лисúцта, зна́м ја́с ко́ј тӑ-нӑучи́ те́п тӑка́, те́та Вра́на, а́ма ќи-ви́де ја́с шо́ ќи-му-пра́м нӑ-не́а". Лисúцта утúшила, си-лигна́ла у-а́дна тре́ва нӑ-а́дну сла́ње тӑка́* [ВВод,Крон(314)]; ~ *от мӑ́ра час типа́ра дојдоха четирјсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава* [V,PM,42]; ~ *Учéјтисте ут цве́тицте уф урма́нут как пура́стат ни́што са мӑ́чат, ни́што пре́дат. Ви ве́л'ам на ва́с о́ти ни́што Сол... су то́лко ца́ритина шо имáл ут Бо́га са размини́ кату́ на ти́а иде́н. Или тре́вата уф чиúрут, ва́ден ли́чи, и у́три си кла́л у-фу́рнута* [MV,K (264)]; сп.: **арамијска трева** (или: **ајдучка трева**) – лековита трева. Кога детето е слабо, суво и не напредува се вели дека е *маразливо*. На таквото дете му даваат мед

измешам со семе од тревата *гингер (Lapa Minora)* и 'ржана вода. Некои варат и му даваат *аралиjска (ajдучка) трева*, други *кантарион;* се разбира во поново време бараат лекар [ТГев(124)].

трéм* m 'покриен, но незаграден дел од куќата, нешто како претсобје' ~ *Кă-нăближúл ăдну-сéлу, зăчýл уд-ăднá кýjкă шкрíп–шкрíп уднéкуj рájзбуj. "Чéкăj, си-ричéл дéду Гóспут, дă-вúдăм кáк ткáе тá жéнта тáму" и влизéл у-двóрут. Вá жéнтă ткáлă тáм, нă-трéмут* [ВВод(309)]; – денешните куќи во многу се разликуваат од некогашните кои биле без: *"тавајне, буарцjна и удај* (соби) *за госте".* Зиме сите бораваат *уф куќи* (таму кај што е огништето), а през летото *уф трем;* зиме сите спијат на *софата* – подигнат дел во близина на огништето, освен младоженците [ТГев(286)]; сп. обичај: — на вториот ден од *Бужиќ* в црква одат само старци и баби, откако ќе заврши црквата во групи од 5-6 души одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). *Гостинската соба*, каде што ќе ги сместат гостите е покриена *сус шарени черги,* уште од *тремот* (претсобјето) гостите ќе речат: *"Ристос са роди! За ного гудини!"* [ТГев(88)]; ~ *Жéнтаму уф-дрýга удája сéди. Прăвúа ручóк, сиднáа, му-вúка: "áj, ричé, вó пóрцuто зéви-го, дă-му-нóсиш нă-тó шó нáj-ми-j мúло". Ама вó, кá испăднá нáдвур нă-трéмут, муă-фăрли jăдéjнту нă-кучéницту* [ВЕв,Кор(304)] – во контекстот забележуваме посебност во линеаризацијата: придавката и честичката за суперлатив не се во контакт: **нă-тó шó нáj-ми-j мúло**.

трéмче n, dem. – в. **трем** ~ *Чинúчка ќ-ójме дa-чýкме. Кăрájанăвта кýка бúше тăквá: кă ќи-флéjши уф-кýќта, нă-дéсно úма удájка (за-гóсте), на прáво трéмче* [И,Гг(119)].

трен* m 'превозно средство што се движи по шини, воз' ~ *куту сурмáси чувéци, кăрáме дубúци н-ájн тăргóвиц, дуjдéме тýка. Нă-трéно нé ни сă-дáвă пáри, трăгнáме пéшки, зă-тúă пáри ќ-ójме* (< ќе одиме) *нă-Сóфjа* [ПДоj(172)].

Трена — ж. лич. име запишано во Гевгелиско ~ *jузела је Трена ду две стомни] да ки jоде Трена на Бел-Дунав] да налиje Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано* [ТГев(172)].

тресе impf 1.'на брзина придвижува нешто' ~ *му дуjдé на Исус идéн човéк, му сă пуклунú на нéгу, ем му вéли: Дидáскале, ти дунсóх дéтито ли на тéб, а úма ѓáволцка рăѓа, и дéка ки пикáса шо ки гу фáти, гу трéси и сă упинýа* [MV,K(284)]; или: 'истура, тресе, пр. покривка за да се исчисти, т.е. да паднат некои ситници, пр. трошки, што се имаат нафатено' – кога *софрата* (дрвена, округла направа со куси нозе врз која се става јадење) ќе се стресе, се внимава да остане и некое парче леб, да падне на земја, зашто не е добро *софрата празна да се тресе* [ТГев(289)]; или: 'раздвижува, во случајот гранки, за да паднат плодови' ~ *"Аман, устăвéjте-ме, ним мă-утипувájте, ас ки-в-уднéсум н-ăдно мéсто". Ги-уднисéла пуд-ăднá гóрница сус-édри гóрнички. И имвéле: "Ас ки-сă-кáчул нă-гóрницта, ки-трéсум гóрнички"* [ВКук,П(287)]; 2. — **(са)** 'трепери, пр. од студ, страв и сл.'~ *он кату ја одри сос стапот, она по стапот си здигна и си завила на неговата шиа. Тогај тој си оплаши многу, си тресиши кату листу* [V,PM,175] – во повеќе

испитани пункта во кукушко-дојранската регија именката 'лист' се јавува во ср. род: **листо** ; ~ *и вóа бирбáтин измикáр извадéјти гу на надворéшна темнúца, тáмо шо сă мáчат и си трéсат зáбите* [MV,K(271)]; ~ *тоги, лелем, та прапала тенка Ванѓелино] те прапала да те најде Попуво Јуванче] кога гледе – што да виде, куту лис са тресиш* [ТГев(41)]; ~ *фати да вика и побратилиту му: ади братку, елајти и виа аф фурната, ама земајти и мăра вогин, ча изпразнах!" И сè едно са тресеши* [V,PM,46]; ~ *мéчкăта кă-г-вíшла, сă-уплăшúла. – "Лéле, вó ќи-бúде јýнăк!" Дублизúла ду-нéго. Тó ут-стрá сă-кáчфа нă-иднă крýша. Сă-кáчфа нă-иднă-крýша, сă-трéсе. И трисéштем тó ут-стрá...* [ДК, Лип(119)]; 3. '**ги тресе** работите што се испрани, ги поминува низ чиста вода, ги испира' [ТГев(242)]; 4. изр.: **нă-динáро сă-трéсе** (= се кажува за некој што е претерано штедлив) ~ *бугáт-ej, áма пá нă-динáро сă-трéсе* [ПК,2(184)]; **јака тресе** (= многу се жали од некого) ~ *кумшúјте уд-нíхка јáка трéсат* [ПК,2(168)].

треска f 1.'болест со висока температура, грозница'; со удвојување на заглавната единица се засилува значењето ~ *тýкă, ричé, вá вéчăр ки лúните, áла-ний сме куту дудулúнка, óти дóш вăрнá, нă-излукрúл. "Тýкă ки-прăнăќýвăте". Арну-áлă тóă дéн трéска врăс трéска нăмéне, óти бóл'ăн, ем бéгум* [ПДој, Пат(173)]; сп. празноверие: – ако некој подолго време боледува го носат на различни *ликувити војчки* (< 'лековити водички'), како што се: *Ѓавучка војчка уд очи и уд глава* (: кај с. *Ѓавуто*, извира од карпа на самата обала на р. Вардар), *Мачковска војчка*, лекува од *треска* (кај с. *Мачуково*, сега за жал во Грција), *Бајалска војчка* (кај с. *Бајалци* – пак против треска) итн. [ТГев(285)]; – освен *треска* (грозница), најчести болести што ја напаѓаат породилката се: *глава* и *ум вртејне* (против овие болести народот се лекува на следниов начин: се зема половина *ока* (**ока** = кгр. и половина) црно вино и во него ќе натопат еден *екши симид* (киснат симид), и откако лебот ќе престојн три дена, породилката секое утро ќе зема по 2-3 лажици од тоа [ТГев(112)]; кај Верковиќ: **трешка** ~ *как виде царјут магарешката глава, трешка гу фтреси от страм. И сички јунаци са почудиха и вел'аха: "тју! бре толкос царјут не и можал за момата му да најди един јунак"* [V,PM(90)]; 2. 'болест, маларија' ~ *нóго тíјахме сулфáта* (лекарство кинин од кое пожолтува кожата) *прутиф трéска; áдно врéме ká нé бúше исýшно Мăнуспíтуфскуто Блáто уф-Стрýлница нóго бул'дýваа ут-трéска* [ПК,2(108)].

треске impf – в. **тресне** 1. и 3. – народот верува дека Свети Илија в рака држи голем *буздуган* и кога грми со него ја гони ламјата, а кога ќе го фрли *буздуганут* тогаш *треске* (= удира гром) [ТГев(74)].

трéскичка f 'ситно парченце од дрво, деланка' ~ *трéскички úма кул чикóро дéк ıj-сéчıе дăрвата; и збúрме за-пóтпал.* Сп.: *ój* (оди) *збéри нéкаа трéскичка да-запáл'ум óгино* [ПК,2(113)].

тресне pf 1.'удри, пр. со рака'; 2. 'доживее непријатност' ~ *"Фати се, Бојо, на оро] орото грубе биз тебе] моми си плакат за тебе]*

иргејне питат пу тебе"] – "Как да са фатум, лудо, на оро] тате не ми купи фустан" – "Пукнала, Бојо, триснала!] от не ми кажа понапред" [ТГев(369)]; ~ *о́н те́гне, те́гне, си-ă-скину́ва па́шкăта. Лиси́цăта бе́га, вắлкут пу-не́а. Лиси́цăта сă-пикна́ у-ду́пкăта и вắлкут та́рча. Ко́га фăшта́ше но́гăта, о́на вика́ше: "А пу́кни тре́сни, корен те́гниш"* [ДК(144)]; 3. 'удри гром' – кога ќе дојде празникот Св. Илија, тогаш се мисли дека е *сред-лето*. Тоа е тежок празник, никој ништо не работи, зашто е *аталија* (опасен) – *може да те млăсне и тресне* (= да те удри гром) [ТГев(74)]; – кога грми народот верува дека Св. Илија ја *трăчке* ламјата со боздуган, а кога ќе *тресне* (удри гром) дека ја убил [ТГев(432)].

Треснатио Дап top. 'место, даб во кој удрил гром' (Дервент, Валовишко) [ЈИ,Ми...(206)]. Во југоисточните говори на повеќе места е запишан глаголот **тресне** со значење 'удри гром', погоре споменавме пример од Гевгелиско: *може да те млăсне и тресне* (= да те удри гром) [ТГев (74)].

тре́с(ă)не n 1.'прави движења за да се истресат, отпаднат некои работи што се нафатени' ~ *ка́ нă-мо́жăхме дă-си-ку́пме нă-аднóч вре́јка бра́шно, купу́вахме пу-ма́ллчко кулку зă-аднó ме́сне. Ет то́-ј то́о, се́коо ме́сне то́рба тре́сне* [ПК,2(192)]; 2. изр.: **трисе́ни зắби** (= силна нервоза, страв, крцање заби) ~ *па о́н му падна́ те́шку. То́га ричé цáрот на изметчи́ите* (слугите): *Вдрзáјти на во́а ръ́ци и но́зи и извадéјте та́му шо́-ј пла́ч и трисе́нито зắбите* [MV,K(270].

треснова* impf 'истура ситни работи (во случајот трошки)' ~ *На крај морету имаши еден гол'ам камин, та истом по ручокот хождаши чобанинот, седјаши на камино да ручјаши. После ручокот тресноваши трохите от софрата на морету* [V,PM(169)].

трет* num 'кога нешто следува зад она што е второ' ~ *Зме́о ạ-пикна́л ра́кта уф-гла́афта и искара́л не́колку во́шки. Гу́птино па́к искара́л це́ла ша́ка, ... кажа́л да са про́бат и уф-тре́то* [ВГев,Мир(272)]; ~ *Пắрвата ра́чела: "Е, де́-ј жи́ва и здра́ва". Дру́гата: "Ка́ ки-пура́сне, то́: шо́-ј до́јдăн ма́ши да́-ј-би́де". Тре́тта па ра́чела: "Уф-гуле́м гра́д д-о́де". Ут-та́м стана́ле ти́:, си-удде́ле* [ВДој,(277)]; ~ *Гă-испи́е во́:та, гу-ту́ре пра́стăно и ричел: "Та́а ке́: нă-фто́рио бра́т". Оде уф-тре́тта удáа, на́јма́ле́чкăта де́ка би́ла, та: шо гă-услубуди́ли, и ту́ка и́сто та́ка́. Ричел: "Та́: ки-би́де нă-ме́не"* [ПДој,Ник(168)]; ~ *нă-тре́тију па́т ри́ба излуви́х, зима́ме дă-га-изва́рме. Ръ́стăрбуше́јки, но́ждум една́ че́ша. И му ви́ке мо́лта: "Ама што ху́бава при́кăска ми-гувóриш, тăква́ при́кăска не́ бих-чу́л"* [ВКук (284)] – во контекстот се забележува несоодветна конгруенција: субјектот во ж., а предикатот (л-фор.) во м. род – *ви́ке мо́лта: "...не́ бих-чу́л"*.

три́: impf 1. 'допира и движи нешто'; 2. изр.: **му-три́: со́л' нă-гла́вăта** (= го малтретира, го измачува) [ПДој (137)].

трибу́ва impf 1. 'има потреба, треба' ~ *"Ки-на́јдиш ме́су, ăнă-би́вăл и́ли те́ле, ки-гу-зăко́лиш, ки-гу-уде́риш, ме́суту ки-гу-кла́јш ба́шка, та ко́жта кă-нăпо́лниш во́да... ко-ки-ре́чăм – крáк! ăнă-чăпчáк во́да ки-ми-ту́риш дă-сă-нăпи́ăм". Јуна́кут не́кua би́вăл зăкла́л, пра́ви́л ме́су ко́лку трибува́л* [ВВод,Крон];

(312)]; ~ *авăллйа-j зă-нóсне, трибу́ве дă-т-пулогне некуj* (прид. **авăллиа** се однесува за нешто што е нестабилно) [ПК,2(17)]; ~ *пу́ле та́му ăнă-змйа. И во́ извájћа то́ буздуга́нут – па́т! Та́ мájкă-му нă-ти́а пили́ича ... о́де и-му-ве́ле: "Шо́ са́кăш дă-тă-пудáрум шо́ мı-уткина́ че́ăта". – "Ка́жи, шо ти-трибу́ва"* [ВВод,Крон(312)]; и: **требува** ~ *па́к извади́ и за децата дре́хи, извади́ ха́рни посте́ли, пе́рници, извади́ л'а́п, ма́нци и другу, што му требу́ваши, извади́ си́чко, си напа́лни́ ка́шитата му* [V,PM,148]; ~ *а не́разбра́ни да ше́шки уф са́рцишо, шребу́ва да веру́ваше на са́ши шо си кажа́ле Профи́шише* [MV,K(253)]; ~ *тогáс тој ве́ли на кадијскиј чове́к: "на ме́ника, бра́те, не ми тре́буват алтăни, же́на ми требуваши, же́на земáх, да га и́мам до ве́к"* [V,PM(11)]; ~ *му вели: "а а́бре, зашто ногите си клаваш аф сенката и главата на слăнцету?" Тогас Дели-Димо му вели на негу: "ej гиди, побратими де, ногите требува човек да има на ихтибар". Богатиот фати сос негу да са цинглешисува* [V,PM,66]; односно: **тр'äбу́ва*** ~ *ja-зва́ж'дами т'е́нц'ира́та сăс-широ́пу, ja-турнувами на-вра́х баклава́та, сă-натуп'о́ва и фа́ш'тами с'е́тн'а да-jид'е́ми; тр'äбу́ваши да-би́ш'и халúс баклавá* [ВБог,Су(342)]; – кога има гости (за празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Госпуд, анцак да си одме едни уф друзи, да са видме и да са чујме"*. Штом ќе се напијат кафе гостите си заминуваат со зборовите: *"Имаме оште пријател'е, трабуве и них да убидме и да и видме што работат"* [ТГев(90)]; ~ *един ден са субрале сите жита, малце да са пуразгуворат. И дудека са сите заедно, чунки биз них не може ништо да биде, и да не са они трабувише сăт свет кора́јна да jаде...*; 2. 'кога нешто се прави во врска со некое верување, по навика, се објаснува со: *така трабуве*' – пр. кога паѓа град народот верува дека Господ сака да ги казни луѓето. Тогаш ги вадат надвор *кацията* (лопатка за жар) и *сацакот* (троножец). Ако ги запрашате зошто тоа го прават тие немаат одговор, туку ќе речат: *"Трабуве"* [ТГев(432)]; – проширената употреба на имперфективната наставка **-ува (требува)**, што се додава на имперфективен глагол (**треба**) одамна ја забележил истражувачот на долновардарските говори Ст. Романски: **што ти-трибу́ва** (м. 'треба'); 3. изр.: **не трабуве глас да пуште** (= да не прозбори) – кога жената *вапцуве* (бојадисува) не треба да зборува, не *трибуве глас да пуште уд себе*, да не би и бојата *испаѓала* [ТГев (365)]; поговорка: **деца не трабуве пу пăтут да са мочат, да не са разболăат** [ТГев(248)]; сп. **тр'абóва**.

триште́н adj 1. 'удрен од гром'; 2. fig. 'здрвен, со изгубен поглед' ~ *тóо па́ ка́-j зaстанáл, алúс триште́н: "пудмăрдни се мáлчко де́"* (истави се, тргни се) [ПК,2(113)]; сп. **тре́сна** (удри гром).

три num 1. '2+1' ~ *вел'а́л: шо Чове́шнуо Си́н и́ма да си придáди на гре́шни л'у́ди уф ра́цити, и ки си убе́си навраз дăрвото, и на трúта де́на ки-ужива́ви* [MV,K(334)]; 2. изр.: **сă-пра́ве нă-три́-и-пу́л** (= иако му е познато се прави како да не знае) ~ *ас му-кăжу́вум он сă-пра́ве нă-шри́-и-пу́л* [ПК,2(197)].

тригйса* pf – в. **тригйсува** ~ *утúдуха на-мисúр'ут, тригйсаха мисúр'ут,*

зл'ази два́ тувáра; ха-тувáр'ạха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-јáхна д'áдуту и трăгнáха да-си-пójат [ВБог,Вис(340)]; ~ *на нéгу му бéши úмету Панóл, на самовúлата Кúра Мáргу. Двата́ сетни ги чý-ваха лóзите, и дојдé врјáме, ги тригúсаа лóзите, собráха хák трú алтăни от лóзите, хакóт тóлку бéши* [V,PM(139)].

три́гус m 'гроздобер' [ДК,Емб(106].

тригúсува impf 'бере плодови од растенија' ~ *утринат'á úш'таха да-пójат да-тригúсуват (да б'éрат) мисúр'ут; му-вил'áт на-д'áдуту: "Тú-си стáр ч'ув'áк, с'ăт' у-думá сăс-мáлкат'ạ, нăј да-пójми на-мисúрут* [ВБог,Вис(340)]; и: **тругúсва*** 'бере грозје' ~ *Тóлку врéме тúа итăрвите нé-ă-сакáле тáа пóмă-лéчкăта нивéста. Пóлúчна бúла. И сéă кă-дă-ă-зăгúнăт? Дóшло врéме дă-тругúсфăт лóзја и óни му-рéкле нă-тá· пóмăлéчкăта итăрва: "Ај дă-тă-пúкниме у-бóчфа дă-ă-чúш"* [ВКај,Рак(324)].

трије impf 1. 'притиска, гмечи' (пр. болно грло се *трије* со зејтин, зејтинот може да биде и помешан со спирт, кога гушата ќе се *истрие* се обложува со кромид и зејтин; ~ *бóлиста* ***булмăдá*** *мăлéчките, бибúнта гă-прáвăт. Имат нóго бăлгáме* (шлајм), *нă-мóж дă-ј ис-пл'ýт и зă-тóо бáпте ус-прăс им-ги-вáдăт, им-трúит нă-грăпчето на-плéшките. Тó-ј ут-стýт, ák измăрзне малéчкуто óш ká цúце* [ПК,2(26)]; 2. – (са) 'се струга' – на *Ѓургевдин* младите се л'ул'ат со јаже што се префрла преку некоја погодна гранка, но пред тоа на гранката се става крпа за да не се *трије* јажето [ТГев(158)].

тријан* adj 'иструган, исчистен од нешто нафатено' ~ *да не ми нас-тăпиш, лудо, месната ли пети] меснати ми пети, лудо, на бајна бајнани] на бајна мијани, лудо, сус гебре тријани* [ТГев(158)].

тријси num '20+10' ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха цăрнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора триндафилова* [V,PM(20)].

Трикала top. 1.'град во Грција'; 2. изр.: **трикала да фатиш, дома да не си дојдиш** (клетва: = да се изгубиш во свет, во неповрат) [ТГев(319)].

три́ма num 'тројца' ~ *Măжắ јáхнăл кóнчјăту, пăк-женắтạ сạ-кáчилạ на кубúлатạ И двéт'ạ билú трýдни. Пу-пăт'ạ кóнчјăту сạ-умурúло и кáзăлу нạ-мáјкạ-си чи-му-јạ-мнóгу тéшку. Кубúлăта му-рекла́: "Тéб'ạ ти-јạ-тéшку чи-нóсиш ăдăн, ам-já шту-дạ-рéкạ кăтó нóс'а трúлıа"* [ВДр,ГБ(331)].

тримéжде impf ~ *ká-ј чувéк бóлин, сè гúне, сè сăне* (се суши) [ПК,2 (113)]; – детето може да тримежде од болеста **сакмаџа**; – кога детето е жолто и постојано *тримежде* (не сака да јаде, ќе ја обеси главата и има температура) се вели дека има *сакмаџа;* таа се лекува на следниот начин: со разблажен оцет и лук на детето ќе му тријат грпчето и рамењата, или пак (ако е многу жолто): ќе се земе жолта *крушница* (измет од кокошка) и една жолчка, тоа ќе се измеша и ќе му се даде на детето да го јаде; ако детето е повеќе *сијно* отколку жолто, пак од болеста *сакмаџа,* ќе земат малку зејтин, малку шеќер и малку лук, па сето тоа заедно ќе го истолчат и од таа смеса му даваат на детето да јаде, а исто така ќе го измажат по телото [ТГев(123)].

тримире impf – во почетокот, кога се држи *Гулемјо (Виликденски) пос* три дена ниту се јаде ниту се пие, тоа се вика: *држи тримире.* На третиот ден се оди в црква на литургија и на верникот му се дава чашка *света вода* од *Богојавлејне* и *нафура* (залче лепче) а тој ги *целива* иконите (глаголот *целива* се употребува само во црквената терминологија, инаку се вели *бакнуве*).

трио́н m 1.'мала пила (бичкија), има рачка, се употребува за поситни работи' [ПДој(120)]; – во минатото во с. *Бугројца* (Гевгелиско) некоја жена *Фаришја* селаните ја обвинувале дека прави магии, дека е вештерка, Таневиќ запишал како некој ѝ рекол: *"Знам оти си маѓесница, ама ако та видум да флезиш уф мој двор, знај оти сус тријон ки та закол'ум"* – ова е указание колку зло може да донесе една заблуда и празноверие, особено ако е колективно [ТГев (67)]; 2. 'вид нож' ~ *то́-ј ус-сі́тни зъ́пчта, зъ-ре́жне ло́зе* [ПК,2(113)].

трипа́ри* impf 'се тресе, трепери' ~ *ко́н'у му ве́ли: "сега́ ка́к ки промі́ними от зла́тната ја́бъ́лка, да гле́даш да иски́ниш еди́н да́л и да побе́гнимш". И то́јнака вјахна́... и от дале́ку как виде́, ја́бъ́лките трипа́раха от сла́нцету, простр|а ръ́ка́та му, искина́ еди́н дал* [V,PM(113)]

трипе́зник m 'крпа врз која се става јадење'; сп. **трапеза*** ~ *во́, да-про́стиш, са-мучал у-то́ ќу́пут ун'ъ́тре и ва́ де́н, у́тре, ва́ де́н у́тре гу-нъпъ́лнил то́ ќу́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ке за-да-у́мре. Устъ́ре́л ви́ке. Си-ј-викал де́цта, му-ре́къ́л: "Сі́нку, до́нсте-ми иди́н бе́л трипе́зник"* [ВМег,Зб(321)].

Трипун рижач m 'име на светец' – празникот Св. Трипун паѓа некаде кон крајот на февруари, оттогаш почнува да "мириса" на лето: *Свети Трипун сече, ама на лето мирисе.* Од тој ден луѓето почнуваат со работа в поле, особено во лозјата и бавчите. *Свети Трипун* бил винар и имал многу лозја. Кога го режел лозјето (сп. **рижач** < реже, со редукција) тој слушнал како пее некоја девојка и се *продвикнал: ох, ох, ох,* но тоа била неговата сестра *(Св. Бугројца)* и според легендата *Госпуд* го казнил и тој режајќи со српот си го отсекол носот зашто се *продвикнал* на сестра му, мислејќи дека е туѓа жена. Тој ден треба во секое лозје да изрежат по три лозници (*главини* – во говорот) и секоја *главина* треба да се попрска со пепел и со *света водица.* Жените на празникот *Свети Трипун* ништо не работат, особено ја избегнуваат работата со игла. По ручекот одат в поле и берат зелје, бидејќи тој ден треба да се вкусне *зилинило* [ТГев(29)].

трисили́ште n 'такво место што, ако се стапне, ногата пропаѓа' ~ *тъ́ка́ съ́ ви́ке де́к и́лма не́ко кал, не́ко ду́пка, де́ка гнија́ло та́лка сато, зна́чи де́к пръ́па́жде* [ПДој(128)]; уште го викаат и **мучурлу́к** ~ *уф-Мунуспи́туво и́лше лучурлу́к, а́ма о-исушија* [ПК,2(113)].

трискал'ав* adj 'тој што често боледува од треска, грозница' ~ *младо си саках, мале] лудо си зимах] се пугудило, мале] сѐ булникаво, мале] сѐ трискал'аво* [ТГев(142)].

трискута́вица f 'продолжителен шум, трескање' [ПК,2(8)].

трисинина f 'ситни конци, влакна што паѓаат *(се тресат)* при ткаењето'; сп. верување: кога брдото со набрди-

лата ќе се наполнат и не можат да се движат платното се сече, момците не треба да влегуваат во собата ниту да згазнат на *трисинината* бидејќи не ќе можат да се оженат [ТГев(364)].

триснувајне n 'удирање гром'; сп. суеверие: при пороѓајот, за да се олесни, некои бабици носат *камин уд триснувајне,* наводно паднат од небото кога удрил гром, тој камен го ставаат во вода и потоа и го даваат на породилката да го смука, или да се напие од водата [ТГев(105)].

триста num '200+100' ~ *му рече: "това гу рече, л'у тинак инак не можиш да чиниш, туку да му кажиш на тјах, да пуснат един чирак, тој да пушта, тинака да сучиш – не три педја, туку триста лактја!"* [V,MP,59].

трису́л'ка f (m) 'плашливец, од ситници се притресува' ~ *алáн пạ ти́ шо трису́л'ка си, уд-ни́што ќи-ј-нăпăлниш гáштте* (ќе се посере) [ПК,2(114)].

трису́л'ки pl. 'дрвца што удираат по воденичкиот камен и така житото што се меле паѓа рамномерно'; со истово значење на односниов терен (кукушки) запишавме и: **чăкăлда́ци**.

трисупа́шка f, zool. 1.'вид птица со долга опашка што потреперува кога се движи, оттаму и името'; 2. fig. 'плашливец' ~ *дóд Рáјна-ј трисупáшка, сă-бóо пéт дă-ј кáже нă-снáата* [ПК,2(114)].

Три́те Чу́чура top. 'ниви и чешма во околината на Горно Броди, Серско' [ЛИ,Ми...].; во македонскиот јазик називот **чучур**, делот од чешмата од кадешто истекува водата, се третира за дијалектизам, во стандардот место него се употребува **шопур**.

трифи́л' m, bot. Trifollum 'детелина' [СКук(337)].

три́ци pl. 1. 'остатоци од брашно' ~ *трíици устáнуват ká гу-сéет брáшнуто;* 2. *трíици пăдíнат и ká-ј бíчạт дăските* [ПК,2(114)].

тро́ adv 'малку' ~ *сă-кáчфа крíвјут нă-слéпјут и óдăт. Пу-пăтут дéк удéа нăóжцăт иднă крýша. А вá фтăсáла. Е, лéпи, жăлти крýши. И му-вéле: "Нé зăстăнýвăме дă-јáдиле трó крýши?"...; ~ óдăт у-Сăбуцко нạ-кăдíјта, му-вéл'ăт: "Кạдú, тăкá и-тăкá, вó кýпут и-пóлн пáри, тáтку-ни устáви клéтва зạ-дạ-н-гу-дéлиш ти́". – "Арну", рекăл кăдијта. Фăтíл а-пуслáл удájта сукилíле. Му-рéкăл: "Сéга, вó кýпут ќи-м-гу-кáчте нạ-глáфта, трó-пу-трó"* [ВМег,Зб(321)]; ~ *му-вéл'ăт: "Кулкáви цíте пурăстéа? Двé цú и иднă-мáчка ти-рóди". А-фăрлíле* (мајката) *при-пáтките тáму, у-крушнíците. – "Фăрлите-му трó лéп, нéка јáде!", му-рéкăл. И тá кóга и-вíшла, му-рéкла: "Гóспуди, шó рéку јáс, ти́ шó ми дáди"* [ДК,Лип(114)] –во контекстот кратката заменска форма за неправ предмет **му** за м. род се јавува обопштен и за женски: **фăрлите-му трó лéп** (се однесува за мајка).

тро-тро adv (удвоеност од стилски причини – да се потенцира) ~ *бидејќи тука руден, и като шо гу имам пумнато детинството ми и шо гу знам селто и рабојтите, лагам оти не ќи биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село* [МЕ,Р(69)].

троица* num 'тримина' ~ *тогáс децáта, кату чýха такá от тáтко им, и троúцата спăлзнáха рăка и излéзоха от тáтковата му кăшта, кинúсаха и троúцата да тéрат*

кӑсме́т [V,PM(20)]; ~ *другáрите вел'áа: "ету ту́ка и́ма за́јци. Да и́дими!" Ама о́н, на́противо, и́диши та́мо, де́ка не́ма за́јци, зашто́ са́каши да на́јди врја́ме да побе́гни: не бе́иш за да си вӑрни наса́т. Другáрите, кату не послу́шаа, о́н утепа́ трои́ца ду́ша от другáрите* [V,MP,111]; ~ *едно́ врја́ме три́ аргáти побрáтими би́ли, рабо́теха и трои́цата по шејсе́т па́ри на де́н, работи́ха така́ мло́гу врја́ме* [V,MP,117] – во југоисточните говори чести се примерите со нерегуларна употреба на предлозите, во контекстот предлогот **по** се јавува наместо 'за': **рабо́теха и трои́цата по шејсе́т па́ри на де́н**; и: **тру́јца** ~ *тру́јца бра́тја сӑ-нагувури́ле кӑ-о́дат к-а-те́пат ла́мјата. Утишӑл пиши́н е́н гуле́мјут. Фурнаџи́јте му-ре́кле де́к к-о́ји?* [ВГев,Мир(273)]; ~ *бӑшча́-и ве́ле: "Е, ка́к мо́же ни́ дӑ-тӑ-да́ме нӑ-кӑвӑџи́цкио си́н, а ца́рцки си́нуве ко́а тӑ-мо́л'ат". "Не́, ве́ле, ја́с не́го си-гу-са́кум". Шо́ ки-нӑпра́вӑт? – и тру́јцӑта ги-збӑру́вӑт, ти́ стро́јницште шо́ сӑ* [ПДој(146)]; ~ *идно́ врӑл'а сӑ-бӑли три́ бра́та сирумáси, н'ӑсӑ им'áли ра́бута, сӑ-ч'у́д'аха ш'о́ да-пра́јат. Идúн д'е́н' трӑгнуват тру́шцата да-по́јат на-ра́бута* [ВБог,Вис(340)].

тролетница f 'треска, грозница што трае долго време односно што се повторува' – народот мисли дека болеста **треска** доаѓа ако некој јаде зелено овошје или пие вода *наштину (на гладно) срце,* или ако јаде врука лубеница што стоела на сонце. Има две врсти: едната почнува *сус ладно*, другата *сус топло.* Ја лекуваат прво со прочистување, за *сурлек* се зема *рачиново* (рицинус) а потоа се зема *сулфато* (кинин). Освен *тролетница,* споменатава *треска* ја викаат и *тригудишна* [ТГев(239)].

трон* m 'царски стол' ~ *му ре́кал на них: Истина ви ве́л'ам на ва́с, о́ти ви́а шо дујдо́хте пу ме́ни, на то́а сӑд, ко́га ки си се́ди Чуве́шнуо Си́н уф прислáве́нио тро́нот не́гуво, и ви́а ки се́дите на дванáдесет тро́нови* [MV,K(263)]; ~ *ним сӑ пла́ши Мариа; о́ти си на́шал да́р ут Бо́га. И ету ки устáниш те́шка уф сӑрцито, и ки си ро́диш де́ти, и ки му ка́жиш и́мито Исус. Во́а ки би́ди гуле́м, и ки му да́ди на не́гу Господи́н Бо́г сто́л (тро́нут) та́ткува* [MV,K(316)]; ~ *ричé Го́спот: Ко́га ке си до́јди Чове́шноу си́н со сла́вата не́гува и си́ти сфе́те́ни* (светци), *то́га ке си се́ди наврас тро́нјот прислáве́нио не́гуво* [M,VK(281)].

тронче m 'дебелко' – според Ст. Романски од придавката **тром-ав,** сп. **глух-чо** од 'глух'; ~ *едно време имаши еден јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши еден тончу шишку, дибел кату бӑчва* [V,PM(66)].

тро́па impf – в. **тро́пне** ~ *"Кóј тро́па на по́ртата? " – "Кӑде та́тко-ти?" – Та́тко-ми не-ј де́ва, ти́ди да бе́ре од тӑрн сӑме да сӑје* [ВСол,K(288)] – запишувачот на приказната (М. Вукчевиќ) дијалектниот прилог **дева,** што значи 'пред малку' го употребил не соодветно. Споменатиот прилог од југоисточните македонски говори го разгледува акад. Н. Толстој во статија "Руско-македонски лексички паралели"; ~ *ши́ гу-вӑргáлиш то́о бу́ре, не́ли гле́јш ко́лко тро́пе, рӑзбуди́ ма́алта* [ПК,2(32)]; ~ *Уни́ пучна́ли да-тро́пат. "Уто́ри девојко, да-та ја́да!" Уна́ са-исплаши́ла и каза́ла: "Ма́ченце, ку́ченце ка́к да-ка́жа?" – "Ка́жи, дука́рај-ми*

(донеси ми) *чи́с"* [ВСер,Ка(336)]; ~ *му-дӑди́л еди̇н-гӑрс па́ри, му-ричел́: "На́ ви́е па́рте да̣-си-рӑбо́тиш, да̣-ј-чину́виш, да̣-си-ј-бро́јиш, ка̣-ки-та̣-ви́дӑт сна́јте да̣-ви́јш да́л' не́-к-та̣-са́кӑт". И во́ му-ј-дӑди́л ти́е па́рте и си-и-бро́е, си-и-тро́пе унӑ́-тре у уда́јта* [ВМег,Зб(321)].

тро́пке(а) impf – в. **тро́пне** ~ *"Мури, иди види, Митро ле ќерко] кои тропке на порти, Митро кои тропке на порти!"] "Мури, на порти си тропке, ле мале, мојто армасниче, мале] мури, пило, се јупило, ле мале, мури, пӑтило, мале"* [ТГев(172)]; ~ *кога ки идиш тамунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; ~ *Она зе́ јатага́нӑт и сидна́ узат у-палхи́рӑт да-че́ка. То́кмо у-полу́ноши палхи́рӑт фати́ да-тро́пка, и мо́мата дигна́ јатага́нӑт. Идно́ си пӑхна́ харми́јата гла́вата ме́ѓу жил'а́ста мо́мата го-удри́ со јатага́нӑт и му-го-сиче́ пра́вото ву́хо* [ВЛаг,Аj(338)] – во контекстот се среќава лексичкиот архаизам **прав** 'десен' (сп. во словенските јазици и на запад и на исток).

тро́пне* pf 'со удар на нешто направи шум' ~ *Че́ка кади́ја 'дно́ де́н, двӑ́ да хо́ди Стратин-о̨ца да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шчо! То́ва кади́ја пушти́ да-му-ви́кнат Стра́тин-о̨ца. Ка́к ти́даха, да-трупна́ха на-по́ртӑта, Стратин-о̨ца се-прави́ мо́ма* [ВСол,К(293)].

тропкӑне n 'шум од удар'; сп. **мрежа зӑ-тропкӑне** 'име на рибарска мрежа со која се лови во Дојранското Езеро, правена е од *кӑрел'* (многу јак конец, во минатото го купувале од Солун), со неа ловат *плӑтици* и *крапуве* (имиња на риби), долга е околу 50 м., широка 3 м., се поставува ноќно време' [ПДој(128)].

троскувиц m, bot. 'вид трева, пиреј, Andropogon ischaemum' – коренот од оваа трева се додава на бојата што се добива од ореови лушпи и корење што се варат заедно со *стипса* и модра галица и така се добива *кавету́злија (браун) боја* [ТГев(358)] .

тро́скут m, bot. 'пиреј' – в. **троскувиц** ~ *то́о тро́скуто али́с те́л' кӑ сӑ-зӑплите́л пу-це́лта ни́ва* [ПК,2 (114)].

трошени́ n 'кршење' ~ *лешиѝцата фати́ да си пла́чи но́гите и́: "о́х, носи́нки, носи́нки за плака́ни, гла́ва за трошени́! Та́тко ли не бе́ши кадиа да сӑ́ди, ја́зе што́ са́ках кадиа да си чи́нам и да сӑ́ндја човек и злиа"* [V,PM,139] – во контекстот има потврда за присуството на остатоци од назализам, сп. **да сӑ́ндја**.

Трохал'ато top. 1. 'падина со карпи' (Ловча, Драмско); 2. 'рушевини, остатоци' (Руждене, Драмско) [ЈИ, Ми...]; од стсл. **трохa** – називот е општословенски (руски, српски, полски итн.); во македонскиот се среќава како **трошка** 'сосем мало парченце, пр. од леб'.

тро́ши* impf 'opp. на економисува, односно на штеди' ~ *та́ткуто водил еса́п, икунулисува́л, пурӑсна́ли де́цта, фати́ли до-рӑсту́рат има́нто, дӑ-тро́шат, та́ткуто нӑ-мо́ж дӑ-ј-кума́нде, ви́кме: гу-пушти́ фро́нто* [ПК,2(158)]; ~ *на́јмале́чката ке́рка ки-т-јаа зӑпа́ле че́ргата, дими́к но́го тро́ше, ил' па-ј не́каа чипӑри́јӑк* [ПК,2(176)]; ~ *ѓуле́м думаки́н-е́ј, не́ ѭро́ше, но́ѓо чу́ве, уднои̇́ѭо две́ ѭра́ве* [ПК,2(203)].

трошка adv 'малу' ~ *тија планини шо гу упашуват полто на југ и*

угри-сланца на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сă пулја морјто, сă пулја кату да не е трошка уд полјто заградено [ТГев(253)].

трошкација m 'тој што не ги штеди парите' – *думаки́нот* не седи *ајл'ак* (без работа). Тој дава пример на другите во работа, штедливост, јадење, пиење и во сè. Добриот и паметен *думаки́н* обично не е *трошкација* и *уварда* – да чести кого ќе стигне [ТГев(282)].

тру́де (са)* impf 'настојува, се грижи за нешто' ~ *ги-срат*на́л еди́н ста́р чуве́к, тугáј ги-пука*н*и́л да-до́јдат при-не́го да-живе́ат. Он би́л но́гу бугáт, а́ма на*м*а́л ни-же́на, ни де́ца. Ива́н и Ти́на устана́ле при де́уто. Он са-трудѝл да-им-ги-за ме́не рудѝта*л*'то [ВДој(277)].

тру́дна adj 'жена (односно општо за женско суштество) што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *туварена* или *тешка* [ТГев(103)]; ~ *а ва́ тре́ка́та остăна́ла тру́дна, а́ма ја-не́ма дă ро́ди. Ама ко́а рудѝла о́на, си-кучѝла и ку́чка́та, са-ма́чила и ма́чка́та* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *ăдна́ ýтрин ч'ул'а́ка ка́зăл на-женắта-си да-и́дăт и ви́дат уфцéт'а. Куша́-рăта била́ дале́ч извăн се́луту. Мăжắ јáхнăл ко́нчјăту, пăк-же-нắта са-ка́чила на кубѝлата И две́т'а били́ тру́дни* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *дојде време, са ужени и от три месици трудна га остави жената му на дома му, и отиде тојнака на чуздина да работи* [V,PM,86]; ~ *от то вечер ако останеш трудна и ако родиш мома и да нарасти да гу продадеш това прăстен, да чиниш прикиа* [V,PM(55)].

трујајне n – на места каде што водата не истекува риби се фаќаат и со *трујајне*. Има треви што се отровни, тие се иситнуваат се мешаат со тесто и се фрлат во водата. Освен отровни треви, некои како отров користат и жолчка од овца или говедо, којашто исто се меша со тесто и се фрла во водата и рибите јадејќи го отровното тесто умираат и бидејќи водата не истекува луѓето ги собираат [ТГев(396)].

трума́кса (са)* pf 'се избезуми' (?) ~ *да ка дујдé чити́ри сáата на но́ка, утíди кăд ни́х Исус газáки у-во́дата. Ка гу видéа учени́ците шо бéши газáл уф мо́рито, са трумаксáле, и вил'áле гиá талăсăм би́ле. Исус é*мен *и викнá на ни́х, ем ве́ли: Елáјтисте на у́мот, ја́-сам* [MV,K(267)].

трундѝр m 'дабово дрво, стои напречно на **кура́бо**' ~ *нă-трундѝро и́ма прувáл'ăно дýпки ко́лко-ј широ́к кура́бо, дéка сто́т чивѝјте, нă-ти́ чивѝј флéвăт дýпките нă-трундѝро. Кура́бо-ј широ́к ме́тăр и двајсе, дăлк ej пéт и шéјсăт, вăрхо нă-кура́бо сă-ви́ке чило́* [ПДој(128)] – **кураб** (= чамец што се движи во Дојранското Езеро).

труп* m 'големо, дебело дрво, трупец' ~ *та́-ј но́го гуле́ма бичкúа, ус-н'áа се́чат ма́ăже тру́пуве, шо́-ј но́сат ут-пла́нинта* [ПК,2(114)].

трупа́л'ка f ~ *та́-ј но́го гуле́ма бичкúа, ус-н'áа се́чат ма́ăже тру́пуве, шо́-ј но́сат ут-пла́нинта* [ПК,2(114)].

трупузама́ндал m 'вид волнен покривач' ~ *ус-трупузама́ндал нивéстте и-пукрúват куфчéјсте. Трупузама́ндало и́ма ут-трúте стра́ни ре́си, о́н ej тка́јн* [ПК,2(114)].

трушни́стап m 'детска игра со стап што се фрла така за да падне на земјата на еден од краиштата' [СКук(337)].

трă impf 'притиска со движење врз нешто, трие' ~ *и тојнака, кату га зема, отиде аф реката, га трă сос песок, га чини бела-бела кату сребро* [V,PM(41)].

трăгне* (и: **тăргне**) pf 1. 'замине за некаде, се упати' ~ *змéо пăк кąжăл дą-са-прóбат и уф-трéто. Дą-нóсąт вóда нą-рúдо и кój ќе-однéсе пóвеќе вóда, ќе-бúде пó-јунăк. Змéо земăл нéколку кожúнки од-вóл, и нąпăлнúл вóда тр̨гнăл да и-нóсе* [ВГев,М(272)]; ~ *ýтрąта-дéн тр̨гнăле дą-ą- брќат лéчкąта. И ствáрно ą-нąдéле дéка лéже удáвąна, а кýчто жúво, си-сéде ду-нéа* [ВГев,Мир(273)]; ~ *И óна гутвúла плáнуве кăк да ги мăче дéцата, óти сąкăла дą се услубóде уд-нúх. Едúн дéн Тúна и Ивáн... гą-нąпушчúле тáткувąта кăшча и удделе уф-шýмата. Фáтąни зą-рăка Ивáн и Тúна нис-шýмата тăргнăле дą-óдат* [ВДој(276)]; ~ *úмше аднá дувúца сус-аднó мăшко дéте. Кýпи-му мájка-му трú вăди-ци. Тó утúде нă-рéкăта рúба дă-лóве. Фáти-си аднá рúбичка. Трăгнá нă-пăзáро дă-óде, срешнáą-гу Еврéјто* [ВКук(280)]; ~ *éту кăк: фăрли сувăл'кăтă су-дéснăтă рăка, стéгни гу-нáпкулı кóнцут! А сéгă фăрли суфăл'кăтă су-лéвăта рăкă удлéву и пá стéгни кóнцут. Пуглидăл дéду Гóспут, пуглидăл и си-тăргнăл* [ВВод(310)]; ~ *иднó мăгáре кą-гo-истирáле от-дóма и-си-тăргнăло пo-нăтут дą-си-пăла кăслéт. Пунą-тáмка си-нăјдéл днó кóч и-мувéле нą-мăгáрто: "Дéка, побрáтиме, кóјш?"* [ВМ,Сар(315)]; ~ *ду-гудúнта дéду Гóспут пá тăргнăл пу-зéмјăтă и прáво нă-тá нúвтă (при-урáчут: "Дубрýтру, јунáче!"* [ВВ(310)]; 2. 'истави (са)' ~ *гу тúтáа на нéго: Кój тóа човéк шо тти рéкąл: крéни си носúлотo, и óди си? Па тóа уздравéн нé знáшш кó-и, óтш Исус сą тр̨гнá на стрáна* [MV,K(256)] ; ~ *вéли, вúки Исус на нúх: Дéца, дáли úмати нúшто за јадéни? Му гувуріле на нéгу: Нéмами. Па óн ричé на нúх: Фăрлéјти на дéсната стрáна уф кáшкут грúпот да ки нájдите. Фăрлúа вúки, да нé мужáле да гу трăгнат* (пишува 'трегнат)') *на грúпут, ут нóгу рúби шо бúле* [MV,K(337)] ~ *му вéли на бишкáринот: "тúнака да зéмши еднá крáва јаловúца, да га закóлши, да га удéрши, кожáта ѝ да га чúнши едúн мéх, да га напăлнши млéку – чá арáпинот когá спúе, бизáј от мóмата – та тúнака да га трăгнши мóмата, да му кладéш на арáпинат на устáта му мéхот"* [V,PM,117]; ~ *тáткуму сă-тимóса мрăва и му-р'éч'и: "јáла, áку-си тú áкш'иус, јáхни-гу!" и тој му-вилú: "трăгн'ăти-сă утáм!"* [ВБог,Су(343)]; ~ *такá си оплашúха и си трăгнаха нasám: вúдоха, ча не мóгат да изл'áзат нá глава сос такóф едúн душмáнин; фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат,* [V,PM(24)]; ~ *Пумúнвăт врáпците. – "Шó плáчиш, бáбо, цéл дéн, му вéле, тýка?" – "Бре́, нă-мóж дă-гу-нăпăлнăм ришéтто вóда". – "Трăгни-сă уттáм", му-вéле. Сă-нăридýвăт сăте врáпци, му-гузăтúнăт ришéтто* [ДК,Лип(116)]; 3. 'нанишани' – за добриот ловџија се кажува: "*А, и дедо му бише арин лувач!* (или: *авџија). Дека ки тргнише – там удирише!"* (каде ќе нанишанеше таму погодуваше) [ТГев(385)]; 4. 'настрада' ~ *и тój му велú: "ох господúне, отúдох хáрно и собрáх, штó пúшши тефтéрот, амá сегá нá вăрновани без мăра са куртулисáх от умирáчката". И*

му казá сíчку, кáк штó трăгнáл аф гимíата сос гóрниш душмáнин [V,PM,25]; 5. изр.: **му-тăргнá пу-дúрта** 'почна да го следи, односно прогонува' (сп. **дира** = отпечаток од стапало) [ПК,2(178]; со блиско значење: **му-тăргнá пу-шúита** ~ *кá мо-j-тăргнáл пу-шúита (дúрта), кóː* (< *кé* го) *свăрше, кóːизéде дéтто, áјле* (многу) *лóш чувéк тóо Мијáл'. Нóго мj-оːмăчe дéтто* [ПК,2(178]; **тăргне** (со некого) 'се здружи' (со некого) ~ *árно си-тăргнáл ус-тáа жéна, нă-крáј кu-тă-изваде* (иронично: *кé* стигнете до крај) [ПК,2(178]; но: **му-тăргнá** (= работата, односно трговијата, му се одвива успешно, т.е. напредува) ~ *ут- кá сă-дилí* (одделu од поширокото семејство) *му-тăргнá* [ПК,2(178]; **си тăргнáл пу-нéгăвjо акăл** (= прифатил некое туѓо убедување); или: ~ **сă-уjдисáл си ус-нéгăвjо акăл** [ПДоj(116)]; **му-трăгнá куршýмо** 'го уби' [ПК,2 (177)].

трăгнýва* impf 1. – в. **трăгне** ~ *иднó врăм'ą сă-бăли трú брáта сирумáси, н'ăсă им'áли рáбута, сă-ч'ýд'ąха ш'ó да-прáјат. Идúн д'éн' трăгнуват трýщата да-пóјат на-рáбута* [ВБог,Вис(340)]; ~ *зúме цáрскио сúн кóјн и едní дисáги, и нăпăлнуве злáто и тăргнýве зă-трú гудúни дă-рăбóте тăргувúа* [ПДоj(146)]; 2. 'истава нешто, отстранува' ~ *грéде пăндăрут ину-врéме, сă-кáчфа нă-скáлта, кóа пýле – двé спúјăт узгóре. И óн му-ă-трăгнýва скáл'та, ă-фăрл'а пóнáка и си-óде* [ВКаj,Ран(323)] – во контекстот имаме запазени траги од назалниот изговор: **пăндăр-ут**.

трăгнувата n 'заминување, тргнување'~ *ка ки дојше летто ли пеше* (зборуваше): *ами јас коа ки си ом* (одам*) дома. Тогај јас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека. Сал то шо живеел 8-10 г. на чужбина (чуздина), сăл то, велјам, ки може да знае сè то, шо му идише на умут прид нашто трăгнувата* [МЕ,Р(68)].

трăговúа f 'купување – продавање, односно размена на стока'~ *земáл сос нéгу и хизмиќарот му, вјáхнали на бăрзи кóни да пóдат на чýзда зéмја далéчна. Цифаирцúата úмаши едúн хáрин таибиéт: л'у когá да тúваши на н'ákоја трăговúа, ки си прóстиши сос тајфáта му* [V, PM (26)].

трăгýва* impf 'купува'~ *кá пуминáл сýбота сприту недéл'ата, Марúа и Магдалéна трąгувáле балсáми мирослúви, да дујдéле да гу намáжат на Исус. И нóгу рáно на недéл'ата утúдоа на грóбут* [MV,K(332)] – во контекстот среќаваме уште една потврда за нефункционирањето на категоријата род, односно за нарушената конгруенција: субјектот е во женски а предикатот (л-формата) во машки род: **ка пуминал субота;** во истава реченица има и фонетска посебност: големата носовка се континуира со **у (субота),** наместо нормалната замена со **ă**.

трăнкуслúва f, bot. 'слива со сини, ситни плодови' [ПДоj(127)]; ~ *тá-j цăрна слúва, вăргăлéста-j* (округла), *нé-j длăгнăвéста, здрéе кул Свит-Илúа. Она-j пúтима, áма úма и дúва трăнкуслúва. Тáа слúва гă-вúкат и сáмо* **трăнка**. *Има трăнки сúтнички кут-бăрбул'áшки; ги-збúрат, ги-сý-шат зą чáј, шо о-пúшт зą-уд-мéх кá о-бóле чувéк. Трăнките рáстąт уф-рáмно, здрéет кá ки-пáдне слáна нą-ésин* [ПК,2 (114)].

трăнче* n – в. **тăрн** ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на кýка*

бугата, ле мале] мори, на момче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терум, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, на момче малечко] мури, за вода ќи одам, ле мале] и оно пу мене:] "Мури, чеки, чеки мила ле додо] трнче се набудех"* [ТГев,197-198].

Трӑпе – машко л. име запишано во Гевгелиско ~ *Ви́кна Ви́да од висо́ка Ри́да, чу́ Трӑпе сӑ зъ̆гна́* (потрча) *за̨ чти́ри зъ̆рна* (загатка = крава и теле) [ДИ,Гг(122)].

трӑпка f 1. 'нестрпливост' ~ *жена́ му, кату чу́ла така́, га фати́ една́ трӑпка и фатила да му ве́ли: "ско́ру, мӑжу, ка́жи ми, што си засони́л!". Па́к то́јнака га ве́ли: "о́х же́ну, ка́к да ти ка́жа? Ми е стра́х"* [V,PM(30)]; 2. изр.: **тӑрпки мӑ-ла́зат:** *а.* 'студено ми е' ~ *да́ј-дӑ-сӑ нӑме́т̄нўм* (да ставам нешто на грбот), *т̄ӑрт̄ки мӑ-т̄улъ́за́а*; *б.*'се уплашив' ~ *ка́ виде́х ка́ и́де т̄ӑрт̄ки мӑ-т̄улъ́за́а, но́го с-уп̄лӑши́х, т̄ијан би́ше* [ПК,2(199)].

трӑси pf 'удри гром' ~ *о-пушти́л, то: ка́мӑно уд-да́л нӑ-да́л, уд-да́л нӑ-да́л. Ти́ӑ што би́ле уддо́л, прӑмӑта́рто, уддува́ле нӑ-пӑза́р, о́ни ричёле ди-ј-трӑси уд-го́ре и избӑга́ле. Уставӑви́ле си́чко та́мка* [ПДој,Ник(162)].

трӑска (трска – кај Таневиќ) f 1. 'водено растение, успева на блатни терени' ~ *мома вода пије, мале, грло ји биле̨је] устата ји била, мале, чаша фикијова] лицето ји било, мале, тиквишка пугача] вегите ји биле, мале, морски пијавици] снагата ји била, мале, морска рамна трска* [ТГев(53)]; ~ *сифа́л'кӑта* (прибор за ткаење) *нӑ-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нӑ-не́го сӑ-кла́ве це́вичка ут-тӑрска, нӑ-н'а́а и́ма нӑмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; ~ *Ки сӑ-иско́ве уддо́ле души́ме и по́сле нӑ-ку̀ши́нта ки сӑ пу́ичӑт нӑго́ре дӑрва и сӑ-нӑпра́ве купи кӑичка. Ка́ ке: чӑти́сиш ус-чити́ри ку̀ше́та, сӑ-пукри́ве су-трӑска* [ПДој(127)]; ~ *ко́рда сӑ-ви́ке нӑ-тӑрлуто што-ј зъ̆гра́дӑно, што ле́жӑт о́фците, пукри́јно-ј то:, уд-е́днӑта стра́на-ј ди́гнӑно, сус трӑска кӑд на́с и пра́вӑме* [ПДој,Ник (125)]; – *свиролут* или *дудукут* се прави од сува *трска;* за *свиролот* избираат *женски трски* при што се внимава страните да бидат тенки; *кафалут* се прави од *питул бозил'* [ТГев(323)]; 2. 'направа, долг стап на кој се закачува јадица кога се ловат риби' ~ *"Ви́ја де́ца ги-на́јдух пу-Ва́рдӑр; ло́вӑм ри́би пу–Ва́рдӑр и гле́дӑм идно́ сӑнду́че". Ја́с су-трӑскӑта гу-зъ̆кӑчу́вӑм, извлеку́вӑм нӑ-кра́јта, ко́а утво́рӑм, ко́а гле́дам две́ де́ца* [ВЕв,Кр(302)]; 3. 'мерка за должина' (= 3 аршина – стара мерка) – во минатото земја кога се купувало за куќа таа се мерела на 3 начина: *на аршин, ус рачкур* (чекор) и *на трска. Трската* е мерка за должина од три *аршина* (*аршин* е стара мерка, помала од метро) [ТГев(295)].

трӑсна pf 'удри гром'; сп. **кӑмӑн ут-трӑснувӑне** (*не́ о́т гу и́ма* – информаторот изразува сомневање дека постои таков камен, како остаток од удирањето гром) [ПДој (129)].

трӑчке* impf 'гони, брка' – кога грми народот верува дека Св. Илија ја *трӑчке* ламјата со боздуган, а кога ќе *тресне* (удри гром) дека ја убил [ТГев(432)]; ~ *и пушти́*

измикáрите кăд јарąмíите, да си зéмат максýлут (родот). *Па јарąмíите а зéле на измикáрите, ут нíх кój а бúле, кój а типáле, кój су кáмини а трąчкáле* [MV,K (269)]; ~ *ричé Гóспот на Ученí-ците нéгови: Да си чýати ут сфé-тут, óти ки крéнат рăцити навраз вáс, и ки ви трăчкат, и ки ви нóсат на сăдбити* (судови), *и ки клáдат на апсанáта* (затвор), *ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто íми* [MV,K(317)]; ~ *íлим чýнким нé сти ут вóа сфéт, тукý јáс ви прибráх на вáс ут сфéтут, зáрди тóа ви пúзмат* (измачуваат) *сфéтут на вáс. Не и пóгулém измикáрут ут ágата нéгуво. Аку ли трăчкáле на мéне, и на вáс ки ви трăчкат* [MV,K(296)].

трăчнано adj – в. **трăчке** ~ *ка ки дójше летто ми пешше* (зборуваше): *ами јас коа ки си ол* (одам) *дома. Тогај јас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека. Сал то шо живеел 8-10 г. на чужбина (чуздина), сăл то, велјам, ки може да знае сè то, шо му идише на умут прид нашто трăгнувата, пулијнта по кој шо са има трăчнано су децата* [ME,P(68)].

трăш! interj 'извик кога се тераат кози' [ТГев(447)].

трăшти impf 'кога закланата кокошка скока, се препелка' – ако многу *трăшти* (скока), значи дека тој што ја заклал има "лесна рака" [ТГев(403)].

тувá[1] pron 'тоа' ~ *цáрут вúке: "Кák? Мójта мóма вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!" И вúкăт двá цинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткá-рат тáму, дéк нé пéăт пéтли; úмто дă-нé-ј чýăт. И зúмат-га тúја, уткáрвăт ду-аднó мéсто* [ВК(280)] – во контекстот имаме употреба на перфективен презент: **мójта мóма вóнка нé излéзе** (место: 'не излегува'); на лексички план бара објаснување фразата: **дéк нé пéăт пéтли** – значи: 'сосема пусто, ненаселено место, бидејќи пеењето на петлите, се слуша во радиус дури на 5-6 км. околу селото'; ~ *éс нé знáм прúкаски, но штó сум-истéгл'ал – тувá ки-си-кáжум."Ес бúх на мájка еднó дéте, си-лóвăх рúби, прудáвах-ги"* [ВК(284)]; ~ *и сéтне молáта са-огодú за-едúн дрýк от-сéлото и са-ожéни и породú до трú сúна, штóто сегá ч'ол'áк кату тјáх нéма на-јунáсту и са-жúви óште, óти тувá скóру стáна* [ВДр,ГБ(329)]; *в. това.*

тýва[2] adv 'овде, тука' ~ *он ја речи на девојката: "да погледаш овците! Јазе ки ходам тува на едно село на гости" И она фатила таму по полету да паси овците* [VPM,169]; ~ *најстина пăтникут шо има пумиңато по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му испаѓа прид, се наоѓа прид иден "паметник" шо му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 гудини* (станува збор за родното место на Ал. Македонски – Пела) [ME,P (68)]; ~ *Тогај стројникут дáр ќе-адарýва мóмąта алтăн "фрулúна"... мóмąта ќе-го-дарýва су-шамúја. Тогај вéќе мóмąта је армасáна, и двé до трú годúни армасáна ќеóди, тáм нéма кáко тýва да-óдат л'убóвници* [ВЕв,Ба(300)]; и: **тýа** ~ *"Кóлку пáри сáкăш зă-вó-дéјту?" – "Иднó милиýн" "Ех, хéе, ричé, иднó милиýн. Тýа нăнáки зă-пéтстóтини ил'áди се-прудáвăт, ти милиýн сáкаш"* [ВЕв,Кр(304)].

тувáр m 1. 'нешто што се става на грбот на коњ (или магаре), односно

во кола, за да биде пренесено од едно на друго место' ~ *до́бро-дȧма то́, ка дуjдéл ду-нéгȧвата кȁшта, мéсто пáри дȧ сáке, уддéл и нȧ-кȧ-ми́лта тáп углáмнико, гу-сéче, гу-свáле тувáро* [ВДоj,Н(279)]; ~ *тогáс цáрjут сóс благодáрéние му товарú нá деветjá жрjáпчинта дéвет товáра прикúа, и тójнака вjахнá на кубúлата, и нивjáстата вjахнá нá хендéк атлатáн, и си утúдоха* [V,PM,48]; ~ *пак тоj му са моли: "аман, калитати, дај ми кубилата! Јазе едно кило чиница ки товарјам". И тојнака му га даде кубилата. Он, как зема кубилата га товари две кила. Калитата му тебдил са чини, гу виде вјахнат на врăх товаро* [V,PM,94]; ~ *Ќе-зéва мóмчето жúто еднó тóвар, да ќе-óди на-воденúцата и ќе-зéва еднá тóрба да прáви болгýр. Кá ќе-си-дójде от-вуденúцата, ќе-вúка посестрúми, шéс–пéт, та ќе-мéсат погáча* [ВЕв,Ба(300)] – во контекстот се забележуваат посебности во линеаризацијата: во стандардот кај приближните броеви на прво место стои помалиот, а по него следува поголемиот број, во контекстот е обратно, освен тоа прво е дадена именката а потоа бројот: **ќе-вúка посестрúми, шéс–пéт** – возможно од стилски причини; 2. 'количински, колку што може да се стави од двете страни на самарот, односно на грбот на добичето'. ~ *утúдуха на-мисúр'ут, тригúсаха мисúр'ут, зл'ази двá товáра; ха-товáр'ȧха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-jáхна д'ȁдуту и трăгнáха да-сипójат* [ВБог,Вис(340)]; ~ *на Бога са моле] дож да заврне] бериќет да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте] да са чинат сите лозја] грозде да дават сус туваре* [ТГев(435]; ~ *крештенликот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, зашто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала жрјапчето* [V,PM,94]; 3. 'бреме' ~ *прати двамина л'уди негови, които беха млогу јаки и марифетлии млогу. Единојут товар носиши като муле и ходиши бăрзо като зајак* [V,PM,63]; 4. 'добиче што се товари'– значењето од предметот товар, се проширило и на добитокот што го носи товарот' ~ *имáло ину-врéме ину-сирумá чóек. Е, сéки дéн у-плáнинăта óде си бéре дăрва. Си бéре дăрва су-тóвăрут. И идну-дéн нáшăл идну-сидéло уд-врáпче. И зéва двé jájца* [ДК,Ран(143)]; ~ *Ќ-излéзи – óдма тúа мăските, тúа кójнăта – оау! И сăте сă-исплáшиле тúа товáрите* [ДК,Ран(142)]; 5. fig. 'оптеретување материјално' – кога кумот не стои добро со средства, тој со благослов го отстапува кумството бидејќи ќе заклучи дека не може *да гу бугле* (= да се грижи за крштеникот), т.е. *пуд толко товар не може да испадне* (= буквално: со толкава тежина не може да ја совлада угорницата) [ТГев (276)]; 6. fig. 'грижа' ~ *и татку му му вели: "синку, јазе на тебика оставјам тувару: јазе не знам как да дочакам цар..."*; ~ *и óн му гувóри и вéли на нéгу: А бизвéрна рóда, дýри кóга ки бúдам су вáс? Ду кóга ки ви нóсам вáшо товáр? Дунсéjте гу вáка на лéне. И му дунсóа на нéгу кăд нéгу* [MV,K (285)]; 7. fig. 'мака, тешкотија' ~ *когá бúла óколо на деветjа лéсици блúзу вéки за да рóди, едúн дéн, кату седjáли сóс цáрjут, сá*

лафу́вали, царйцата, ѳт млóгу товáр штó имáла, от прéт цáрјут прáднала [V,PM,154]; ~ *елáјте кăд мéне сíти шо си мăчити и товáр шо нóсити, и-јáс ки ви куртулúсам на вáс. Зевáјте јáремут наврăс вáс, да ки си нáјдити леснутíа уф вáши дýши, шо и јáримут ми и чúст, и товáрут ми и лéсин* [MV,K(310)]; 8. изр.: ~ **са чини́ товáрот** (= се обезбеди, се осигури – материјално) ~ *напăлниха стóката аф гимíите и кинúсаха от тáмо, отíдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу кáр. Тогáс вéки са чини́ товáрот: сиромáхот направúтáмо једнá гилúа сé от злáто* [V,PM,14]; ~ *тојнака, кату собрá тóлку пáри, са чини́ товáрот; от нéколку днí сéтне кинúса да úди на дрýг грáт, за да берé верисéнта* [V,PM,20]; **гусвăли́х товáро** (= завршив многу важна работа); исто: **слигнáх товáро** (= се ослободив, грижите се намалија) [ПК,2(195)]; исто: **свăли́ сумáро** ~ *му-ул'ăкнá – дéцта кá ки му пурáснăт* [ПДој(137)]; **нă-нéго-ј товáро** (= се кажува за оној што обезбедува егзистенција на семејството) ~ *сè нă-нéго-ј рăбóтта, óн сă-мăче нáјпóфке* [ПК,2(187)]; или: **тéгле товáрут** (= се измачува) ~ *кáк си дујдéле и прăвнити, умдисáле шо ки-зéмат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúа да сă л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúа пóнапукóшнити и на нúх су нáс тóкму, шо тегл'áхми врукúната и товáрут* [MV,K(315)].

тувари pf 'стави товар врз грбот на животно, односно во направа за превоз (пр. кола)' ~ *ут-тáлика, é, сéга тéрат кój-е. Удделе пá нáтó: ąрąмíјта. Пá дą-сą-пúтат. Он ин-кąжáл: "Сјá, дúми тąквá-ј рąбóтта, товąрéјте édна кąмíла пáри. Ќа-шéтте нąíс сéлто"* [ВДој,Н(279)]; ~ *тогас зетјут му вели на цáрјут: "пехер мој, дај ми пиркиата и момата! Ке да идам на мојта кăшта да седна, ча јазика имам мајка". И цáрјут заедно̀ч товари пиркиата на неколку мулита, му га даде и нивјастата* [V,PM,60]; ~ *тогај дјадото источи остра сабја, да ја посечи змиата от стредја. Пак дјадото вели: "да ти даде цáрјут 40 мулинта и 40 чифта вреки ч'а за поими да товарими иманиту!" Ја детенто вели: "котро имани дедо?"* [V,PM,174] – во контекстот среќаваме 2 посебности: една морфолошка: проширена употреба на предлогот **от** наместо 'на': **ја посечи змиата от стредја**; втората посебност е лексичка, употреба на архаичната заменска форма **котри: детенто вели: "котро имани дедо?"** (сп. во рус. јазик); ~ *му вели: "братко, хатăр да не ти остани, јазе, кобилата ми е трудна, не ти га давам!" Пак тој му са моли: "аман, калитати, дај ми кубилата! Јазе едно кило чиница ки товарјам!"* [V,PM,94[; ~ *едно време еден катарџиа, кату отиваши на гората да бери дрва, на пăтјут најде една желка млогу причудна, га зема, га товари аф едно муле* [V,PM,78]– предлозите **во** и **на** во југоисточните говори се мешаат, во контекстот предлогот **аф** (во) е употребен наместо 'на', т.е. упатува на надворешност: **га товари аф едно муле** (наместо: 'на едно муле').

туваруве impf – в. **тувари**; сп. обичај што се практикува во младото семејство поврзан со настанот кога малото дете ќе ги направи првите чекори, т.е. прв пат ќе стапне на

своите нозе: ~ *та́-j пугáча наутлúа, намажна ус-шăрлáн, дă-лăске. Сă-прáве ка́ заóдуве дéтинцто, нójсто му-j-вăрсýват ус-цăрвéн кóниц, гу-тувáруват сăчки, сéтне ус-бăлтúа гу-сéчат кóнцо, а нă-глáфта м-о-кăршат пугáчта. Тóо адéт гу-прáват нéкуj и сjáа, дă-нé náћe дéттo* [ПК,2(90)]; ~ *На 32 км. на заjди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку милет вăрвише пу воjа пăт, што кола, што камили, што којна... да-j кирџите тогаj беа по гулеми: ут Солун туварувиа џуџето за Воден или Негуш или Бер* [МЕ,Р(72)].

тува́рӑн* adj 1. 'нешто (добиток, кола и сл.) врз кое има ставено товар' ~ *Пу-тó: дрýми вăрвéли уд-врéме нă-врéме пăзăрúи. И éт-ти адúн мăтрăпáс нă-кóла (нă)тувáрна сусрúби вăрве пу-дрýмо. Кугá дуjдéл ду-лисúцта, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто* [ВКук(285)]; ~ *пóпут имáше тувăрéно ину-тóвăр литурúj. А-фăрли лисúцăта узгóре нăсáмăрут. Си-óде, си-óде пулéка* [ДК,Дур(143)]; ~ *ут-двá, трú днú с'éтн'ą му-утидýха на-ч'урбаџ'újата трú кóни тувáр'ąни с'è хрусó и мý ха уставúха кóниту на-двóрут* [ВБог,Вис(341)]; ~ *Га хóж'да нив'ă-стата, шó да вúди! Има млóгу т'урл'ý мáнџ'а. Сă-jáли, сă-пúли, и с'éтн'ą д'ăдуту ха-харитúса, áфану стáна. Ут-двá, трú днú с'éтн'а му-утúдуха на-ч'урбаџ'újата трú кóни тувáр'ąна с'è хрусó* [ВБог,Вис(341)]; 2. 'жена (односно женско суштество) што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *туварена* или *тешка* [ТГев(103)]; 3. fig. **тува́рна** (слúва и др.) – се кажува кога овошката дала многу род [ПК,2(199)].

тува́дне́кни adv 'завчера' ~ *óн видéл нéшчу дăлéку у-плăнúнта, кáту дă-му-лăскáл нéшчу. Зăтó* (пишува: *'зăтá'*) *а-питáл бáбта: "Ќи-тă-пúтăм, бáбу, што лăска прику вáтýлбăта у-плăнúнта?" – "Сúнку, рéкла бáбăта, тáли жúви лáмjăта шǫ-тувăднéкни ă-рăнú тú"* [ВВод,Крон(312)].

туга́ва adv – в. **туга́j** ~ *бýкăта дóлу тéсна-j, тá: сă-вúке пуjрá. Нă-пуjрáта сă-турýве éдно дăрво што сăвúке сăвăк. Тó: гă-зăпúре вó:та, нé гă-зăпúре нéго гă-рăспрăснуве дă-нé удúре нă-чáрго и нé вăрте вудни́цта. Кóга сăвáко сă-путрăгнуве нăзăди, тугáва вéч вó:та чúсто си-удúре нăчáрго* [ПДоj,Ник(171)]; ~ *áк сáкиш пă дă-прáвиш кúсăло млéко, óбично, зă-jáдăне, тугáва тóă сă-зăтóпл'уве пă сă-турýве уд-нéго, мăjá сă-вúке тáа, пá де кúсăло млéко. Квáс упутрăбýвăме зă-лéбо* [ПДоj(156)]; ~ *И óни вéчăрта, лéгнăт дă-спú:т, áли су устáвăт стрăжáр бýдăн. Пăрво стрăжăрчúл нáj-гулéмjо брáт. Исто тăкá и зă-срéднио нéлиа, нúшто нé биде́ло. Пóсле кóга мусă-прăспáло, óн тугáва гу-рăзбýде нáj-мăлéчкио* [ПДоj,Ник(167)].

туга́j adv 'во одредено време (во минатото, односно во иднината)' ~ *Уф-дąлечúнта гу-виде́ле грáдо и рąдóсно сą-упатúле прéма нéго. Дудéка да стúгнат ду-нéго, углąднéле... ги-срąтнáл едúн стар чувéк, тугáj ги-пукąнúл дą-дójдат при-нéго дą-живéат* [ВДоj,(277)]; ~ *и úде. Вéчąрта си-нójце акрáно, уф-кąвąнéто, пусąдéле и удде́ле нą-óрто. Тугáj, éдно врéме, сè нą-пăто сąбрáле, игрąjáле н-éjн тăпан, н-édна гájда* [ВДоj,(277)]; и: **туга́** ~ *туга́*

девójката стáна да си úде насéлуту и са-ч'ýдеше дáл да зéме н'áшту, и си рéче: "Сегá нéка сакóртолúсам (спасам) *и сéтне пák шта-са-вắрна"* [ВДр,ГБ(329)]; и: **тугáс** ~ *и тáтку-му тугáс му-дáди дувáта и му-р'éч'и: "Брắкај ш'арóка з'ém'a, Македунúја т'ą ни-з'éва т'éб'ą!"* [ВБог,Сух(343)].

тугáјце adv – в. **тугáј** ~ *тугáјце згудú се, и ác сắ-згудúх тáмка* [ПК,2(47)]; ~ *тугáјце дујдéла кắркóнцулắта* (од митологијата = вампир) *уф-вудни́цắта* [ПК,2(65)].

тугашин* adj 'нешто од минатото време, некогашен – в. **тугáј**'~ *му-ј пуварија мислите на по-вичка ут 2200 гудини напред, кога се наоѓаше стридурекут* (центарот) *на сắта тогај позната дујна – тука. Ут сắта тугашина лắскотија* (блескот) *сеа можа чувек тука да најда сắл неколко трага, като во су исчувана има "Пел", узгора е един чифлик на трилина сајбији* [МЕ,Р(69)].

Тудóруво top. 'име на село во Кукушко, за жал сега во Грција'~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вáдắн гáре лúните". Он фắтúл врắска сус тóй пýсто Тудóруво, сус Шýгуво. Нă-зắкắрá ут-тáм, нă-Чáмắфта вудинúца, уф Мурáрци нă-нусúл. Спắднá: двýјца мурирчéне* [ПД,Пат(172)].

ту́жба f 'поднесок до судот против некого' ~ *дă-ти-ýдрум лијýр нă-ту́жбắта* (= да ти ставам печат на тужбата) [ПК,2(73)].

тузú pron 'тој' ~ *"...нą-нúкуј нéлą дą-кáзувắш чи-гу-рắзбúрąш. Штóм кáжеш нą-н'ákуј, нą-чắсă штą-умрéш". Чул'áką сą-вắрнăл нą-нúвắтą и лéгнăл пуд-крýшắтą. В тузú врéм'ą нą-дắрóту кáцнăлу ắднó пúл'ą и сикáзăлу: "Дą-знáја тузú чул'ák тáм дéту лежúл, чи úма зăкупáну гắрн'ą сắс-пắрú"* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *тогај рибата му беши дал едно ребро от неа си и му вели: "на тузи мој ребро, и на морету ако ти стани ихтиза нешто, да го лизниш реброто, јазе ке ти дојдам!"* [V,PM (173)] – во контекстот има уште една потврда дека категоријата род во југоисточните говори не функционира: **рибата му беши дал едно ребро от неа си** ; со истиов пример се коригира тврдењето на Ј. Иванов, подоцна прифатено од други лингвисти, дека во случајот: **тој рекла** (< рекълъ) има вокализација на крајниот ер, фактички се работи за мешање на родот; и: **туз** ~ *кату глендаши рибите, как јадјаха трохи, сшир му са праши и повики туриши леп на рибите. Един ден му вел'ат на чобано: "е баштју, до сега ниа бехме загубени, туку ти што на стори туз добро си нарастохли"* [V,PM(169)].

тузлу́ци pl. 'широки, шајачни панталони, ги носат старите' [ПК,2(114)].

ту́к[1] m 'стопена свинска маст' [ПДој (119)]; ~ *нóго ту́к устąнáло уфтáфта* [ПК,2(114)].

ту́к[2] adv 'овде' ~ *ни плáнúнцко, ни пóлцко бúше сéлто Штéмница. Тắкá бúше кути-дójдắно, нúвите му-бúą кути нă-ритчúна тắкá, áма сă-рắбóтắа. Тумбáрки, тумбáрки сè. Ту́к ắднá тумбáрка, тáм ắднá тумбáрка* [ВКук(288)]; ~ *јас, кą сум сă-свикнáла сáма, нă мóжум ус чувéк. Дą úме нúкуј зóр вúке, дą тắкá. Јáс сă нąучúх – ту́к си спúјам* [И,Гг(120)] – во контекстот зам. форма **никуј** се јавува намето 'некој': **дą úме нúкуј зóр** (односнава специфичност често се среќава во долновардарските говори); и: **тука** – бабицата до крштевката често го посетува новороденчето и навечер

кога си заминува редовно се поздравува со зборовите: **"Јас уд тука – Госпуд тука!"** [ТГев(110)]; истиов благослов се користи и кога земјоделецот ќе заврши некоја работа в поле и при тргнување на кај дома ќе се прекрсти и ќе рече: *"Ниja уд тука, Госпуд тука!"* – т.е.: сработивме тоа што требаше и сето тоа сега е во божји раце па тој нека чува [ТГев(306)].

тук[3] (< туку) adv 'само' ~ *тýк óде на-тăкá, на-вáки, нé знáа шó да-прáве* [ПК,(114)].

ту́кана adv – в. **ту́к**[2] 'овде' ~ *клáден адúн кáмен пендесéт хил'áди окú, штóто ни е возлúожну л'ýде да сифл'áзат. И тогá, като вúде гúздава дивójка, одáри-си рăки от-главáта и си-тијá рéче: "Нéка си-зéмех л'уштóто да-úсках, когá б'áх фчéра тýкана!"* [ВДр,ГБ(329)].

тука-там adv 'овде-онде' ~ *Лисúцта... ги-убисúла рúбите нă-тăвáно и пá си-излизéла дă-бăрке нéкуј дрýк килипýр. Сă-шушкáла тýка-тáм, и ét-ти-о вăлко прăд нé:. "Дéк сикинисáла мурú кýмо лúсо?"* [ВКук (286)]; и: **ту́ка-та́мо** ~ *станаха сúчки, отúдоха до гимпúште, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши. И дýри да га здúгнат стóката от гимпúште, дур да зéми хесапите, тýка-тáмо, чини тáмо една годúна* [V,PM(14)]; ~ *и тој вели: "прăстенјут ми падна нетри на морету". Тогај рибата, тука таму баркајке, гу најде и лу го даде. И пак гимпата трăгнала* [V,PM(173)]; ~ *кога стáна дјун'á-ѓузелú, едúнојут обрáз си надý кату чúр, фатú да вúка на халájките и да вéли: "товá вéчер қату спúјахми, мăж дојдé при мéни". И она стана, вјахна на кубилата, киниса сама да гу тера на негу и тука и таму приближи да гу стигни* [V,PM (123)].

ту́кичка adv (со чувствен однос) 'тука, ваму'; исто: **ту́к-тăка́чка** [ПДој,Пат(131)].

тукма́к m 1. 'голем чекан од 3-4 кгр.'; ~ *кá мă-чăлусá* (удри) *устóо тукмáко свéјсте и-видéх* (= почувствував силна болка) [ПК,2(200)]; сп. опис на настани од животот и работата во селското газдинство: – кога се прави **уборник** 'просторија, непокриена во која се затвораат говедата летно време': прво се подигнува *аралдувар* (зид), а тој се прави на следниот начин: се прави калап од даски во кој се става специјална добро измешана кал, влегува човек и со *тукмак* удира врз калта за да се набие и откако ќе се исуши се вади калапот и станува зид [ТГев (302)]; кај Саќов од Кукушко: 'дрвен чекан со округла форма', со него се исправат метални садови, пр. кофа, шиник и сл., што претходно се полнат со зрна од жито и сл., за свитканото да ја добие претходната форма [СКук(337)]; 2. fig. 'за приглуп човек' ~ *тукмáк и нă тукмáко, уд нúшто нé рăзбúре* [ПК,2(114)].

ту́к–ту́к, **ту́па–ту́ка** interj 'подражавање на звукот што го испушта кокошката' ~ *имáла тá двé кукóшки уд-мáјкă-му шу-умрéла: инă-кукóшка устăнáта и идну пéтăл. Тúа викáле: "тýк-тýк, тýпа-тýка-тýка, тýптýп!" Тúа жéјнте си-рéкле: "Шó вúка тýка вó пéплу?"* [ДК,121].

туктақá adv 'овде близу' ~ *нăвăрни уф-наска, јá туктақá сéдме, ај-го сă-глéде* [ПК,2(114)].

туктаки́чка adv – в. **туктақá** ~ *прáви гајрéт* (издржи, стрпи се) *óште мáлко, туктақúчка-ј чéшмăта;* ~

не́-ј туктаќи́чка та да ре́чиш ќи-прăтăрчум [ПК,2(114)].

ту́ку conj 1.'но, ама' ~ *уфча́ро ко́а гу-виде́л то́а, каза́л о́ти не́ са́мо шо ме́чката избега́ла, ту́ку и ку́что го-снема́ло ус-не́а. Чуве́ко му-кажа́л да не́ се-секи́ре, ту́ку у́тре да-о́дат да-ви́дат де́ка е ме́чката удáвана* [ВГев,Мир(273)]; ~ *а́ма ја́зе, кату се најдех сос тебика, немам, бра́те, благодаре́ние да гу зе́мам оити едно́ч, туку ти́нака да не ли оста́виш сега́, зашто́ со зор не мо́жат да ли зе́мат от те́би* [V,PM(11)]; ~ *ќи му ре́чам: та́тко грешиx на не́бито и на те́бе, и не са́м вре́дин да си ка́жам тво́јо си́н, туку́ чи́ни ме кату́ ви́а измиќа́рити. Оити дале́ку биде́ќи о́н, гу виде́ та́тко му и му тăрча́ да му падна́ уф гăрдити* [MV,K(281)] – зборо-формата *биде́ќи* во контекстот носи партиципско обележје како траги од минатиот развој на јазикот; ~ *третојут, нај-малкујут син, му вели на татку му: "тате, двата ми братќа отидоха и си не вăрнаха. Туку јазе ќи си ида сега: или и јазе да загинам, или да ги најдам братите ми"* [V,PM(51)] – во контекстот има уште еден пример за несоодветна линеаризација: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: **и си не вăрнаха**. Освен **туку**, се среќава и формата **туки** ~ *шо́ а́к н'о́о* (< не го) *ка́ниш, о́н па́ ќи-си-до́јде. – Е, ќи-си-до́јде ту́ки не́ка́нăн го́с зăд-вра́тта се́де* [ПК,2(180)]; 2. изр., клетва: **туку ти две очи** *(закăлнувајне)* – се употребува кога од некого се бара да ја каже вистината, пр. кога сведочи, или кога од некого се бара да чува некоја тајна, тогаш го *закăлнуват* со изразот: **"Туку ти две очи"** или: **"Жи-ти деца!"**, односно **"Жи-ти младост!"**, **"Живо-ти едно чедо!"** [ТГев(308)]; постојат и обратни ситуации кога некој правдајќи се дека тој не наклеветил, односно дека ја чувал тајната, тогаш тој се *закăлнуве:* **"На младоста си да не се наситам!"** (ако јас сум го рекол тоа)*;* **"Едно дете имам, живо дома да не го најдум!"** (ако ...); или: **"Нидел'а да не прачекум, ако сум рекла!"**; **"Три деца имам, сите да ми испукат** (испоцркаат), **уф еден гроп да и закопам, ако сум кажала!"** [ТГев(308-309)].

ту́кăтка f, zool. 'птица од специјалниот вид кокошки, мали и многу шарени' [ПДој(126)].

ту́кăшин m 'староседелец': за бегалците од Кукушко, затекнатите во Струмица и Струмичко биле **ту́кăшни**; ~ *ту́кăшните ѝ ви́кăт интири́а* 'кошула', *дула́ма* бегалците од Кукушко [ПК,2(41)]; ~ *ка́ дујде́ме ут-Куку́шко, уд-до́лце, ту́кăшните ни-сă-сме́јаа о́ти сме пра́ви́ли но́го кăта́к, дими́к сме штидо́ли шуви́кат сја́а, ѓо́о сме ја́де́ли ба́ница ус-ле́п* [ПК,2(41)].

ту́ла f 'градежен материјал, цигла'~ *кăштта би́ше сѐ ус-суро́ва* (непечена) *ту́ла и плитини́ца* [ПК,2(108)].

ту́ле (сă) impf 'се труди да остане незабележан, се крие' [СКук(337)]; ~ *о-виде́х ка́ сă-ту́ле зăд-си́до; — испа́дни ни́м сă-ту́ли; — туле́јки-се дујде́ зад-ме́не и мă-удри́ уф-ти́ло.*

тул'бен* m 'крпа со која се врзува косата, односно се притегнува капата' ~ *на-вра́тта ми-дăдéа едно́ ма́шко де́те прăд ме́не; му-дăдéх а́дна́ куши́л'а и а́дна́ кăрпа и а́дна́ јабу́лка. Уф-пунидéлникут пусéстримте ца́-ублéчат уф-нивéстини фуста́јне, пубра́тимте ус-шаќми́јки (тул'бéјне) на-гла́вта* [ВГев,С(271)]; кај Саќов

од Кукушко значењето е слично: 'крпа со која жената си ја врзува главата' (поточно: 'косата') [СКук (337)].

тулéјка f 'ноже со кое се чисти делот од ралото што ја разрива земјата – ралникот' [ПК,2(114)].

тулýм m 'стомак' (погрдно) ~ *вúј, вúј кóлкуф лу-сă-чинúл тулýмо нạ-тóо, идвáј óде;* ~ *сј-о: нăпăлнú-ли тулýмчто?* (дали се најаде?– обраќање кон дете) [ПК,2(114)].

тулýмба f 'метална направа за вадење вода од земја, пумпа' [СКук(337)].

Тулумбáс* top. 'име на место во Енице-вардарско' ~ *Тýрците и прăвúја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулúбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулúбăта, нă-ŕóлут сус-вójскăта, удрí ăртилéрија дă-бúе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут севúка* [ВЕв(297)].

тулумлúја adj 'дебел човек, со голем мев'~ *тóо зéт-ти кá-ј стạнáл áјн тулумлúја, чúниш ки-рóде* [ПК,2 (114)].

тулуп m 1.'топка од памучни кадели (овде *питрики*) приготвени за предење'; 2. fig. 'бело, негувано лице' ~ *Лúка шо íма áдно лúце алúс тулýп; ... кá сé-ј чинúла жéн-му алúс тулýп (уд јáдне)* [ПК,2(114)].

тум–тум interj. 'имитира звук од удар'; сп. детска игра: — домалиот прст рекол: *"Ајд да крадиме"*; малиот: *"Ќи ва кажум"*, останатите (прсти) се налутиле го изнатепале и проколнале: *"Тум–тум Тодуре, не пурасни по горе"* [ТГев(119)].

тýмба* f – в. **тумбáрка** ~ *óн видéл нéшчу дăлéку у-плăнúнта, кáту дă-му-лăскáл нéшчу. Зăтó а-питáл бáбта: "Ќи-тă-пúтăм, бáбу, шо лăска прику вá-тýмбăта у-плăнúнта?"* [ВВод,Крон(312)]; ~ *уф-Кýкушко нéмахме плáнни нóго, сáмо íмше пу-нéкаа тýмба. Сè бúше пóле.* Сп. фам. име: *Тýлбуфци, тíа сă áјн сój, живéет уф–Струмица. Стáрта Тýмбуфца ликýвише усбáбини лéкуве* [ПК,2(114)]. Таневиќ запишал top. **Тумба** 'име на место на патот Стојаково – Солун, таму ноќевале кирациите, имало ан' (се однесува на периодот пред Балканските војни) [ТГев(423)].

тумбарéс* adj 'нерамен, со тумби' ~ *тáа глáфта мó-ј адна тулбарéста, цéлта мó-ј вăрги, вăрги* [ПК,2 (114)].

Тумба Хан top. 'прифатилиште, примитивен хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

тумбáрка f 'подигнато место, малечок рид' ~ *ни плăнúнцко, ни пóлцко бúше сéлто Штéмница. Тăкá бúше кути-дójдăно, нívите му-бúạ кути нă-ритчúна тăкá, áма сă-рăбóтăа. Тулбáрки, тулбáрки сè. Тýк ăднá тулбáрка, тáм ăднá тулбáрка* [ВКук,Шт(288)].

тýнч m 'метал месинг' ~ *звóнците шó-ј вăрsýват нạ-кójсте сă ут-тýнч* [ПК,2(114)]

Тýпавици top. 'сега валавици, таму се валаат клашни, а порано печки за топење на железна руда, во реонот на Долно Броди, Серско'; според Ј. Иванов називот е изведен од стсл. кор. **туп-** (< теп-), стсл. **тєти** 'удира, бие', поради вкрстување со **тупа** -**е**поминало во -**у**- [ЈИ,Ми...].

тупајне n 'ставање нешто во течност, во случајот залак во јадење' – *за рачок* обично се спрема течно јадење, *за тупајне* или *за макајне* [ТГев(477)].

тупал adj, indecl. 'се кажува за некој што криви кога оди', исто така и:

сакат [ТГев(227)]; ~ *тупа́л-ej то́о шо мо́j но:кта сака́та, то́ шо́-j уса́дна но́га, и о́н ej тупа́л* [ПК,2(114)].

тупан m 'купа земја со која се обележува меѓата на ливада' [ТГев(477)].

тупарва adv 'допрва' ~ *"Гори, лудо, гори, тупарва ки гориш] кога ки ме видиш* (пишува: 'водиш') *бела ем црвена] бела ем црвена ф ново прамнинена] бела прамнинена, ситно наридена] китки наридена, дробно јуплитена"* [ТГев(144)].

тупа́ч m 1.'грутка земја, тврда' ~ *целта нива-j тупаче, ак не завăрне ка ќа-копме кој знаа* [ПК,2(115)]; *багí ле́п си-купи́л, ќи-ни-уста́не, тупа́ч ќи-сă-чи́не* [ПК,2(22)]; 2. fig. 'груб, несмасен' ~ *не́-о-гле́ји, кут тупа́ч-ej уф-убра́зо;* или: *уста́в-гу то́о тупа́ч, за-ни́што не́ мо-j* (< не му е) *гајле́; уф-Да́биле,* кај преселници од Крецово (Кукушко) има фам. име: *Тупа́чци, ти́а сă-це́л со́j, а́с ги-зна́м* [ПК,2(115)[.

тупа̨чли́во (ме́сто) adj 'место, нива со многу грутки (тешко за копање)' ~ *ама́ан каквó-j тупа̨чли́во, дур до:-иско́пме ма́jчинто мле́ко ќи-сjо:-прӑ-пла́чме* [ПК,2(115)].

тупен adj 'нешто што било во допир со течност' – младичот што го оставила девојката го исмеваат со зборовите: *"Та уставија тупен, па не бричен!"* [ТГев(144)].

тупли́к m 1. 'топло време во зимски период' ~ *ка́-j фа̨ти́л а́jн тупли́к сне́го ф-а̨днӑш ќи-ста́не* (ќе се стопи) [ПК,2(115)]; 2. 'затоплен предмет' (плочка, парче ќерамида и сл.) ~ *ту́р-му нӑ-ме́шинцито тупли́к, по́-ско́ро ќи-му-за̨ми́не* [ПК,2(115)].

ту́пне* pf 'чукне, удри' ~ *Лиси́цта упи́шла, си-лигна́ла у-а́дна тре́ва нӑ-а́дну слӑнце тӑка́, и спи́е та́му. Те́та Вра́на пушта́ла узго́ра и ӑ-виде́ла та́м де́ка ле́же. И упи́шла, а-трӑчи́ла спи́е. Ту́пни ту́ка, ту́пни та́му, не́ мӑрда и́ч* [ВВод,Крон(314)].

тупта́н adv 'сè заедно, одеднаш' ~ *буста́но о-пруддéх тупта́н, да̨ не́ пруда́вум су-дéнуве, па́рче пу-па́рче* [ПК,2(115)].

тупузли́а и́гличка f 'игла со главиче', се слуша и второ име: **jӑвуди́цка и́гличка**; сп. **ту́пус** 'боздуган', односно 'железна топка' [ПК,2(56)].

тупук* m 'потпетица на кондури' – тој што порачува чевли на кондурацијата му вели: *"Такви папуци да ми направиш што са мажат буја и да лӑскат, сус високи тупуци"* [ТГев(134)].

ту́пус* m – и: **топуска** ~ *една слӑза и-капна́ла на-лице́то-му. Мо̨мче́то са-разбуди́ло. "За́што, мари́ мо́ме пла́чеш?" Уна́ каза́ла: "Сига́ ќе-до́jде лам'а́та и ќе-ма-из'а́де". Дуjде́ лам'а́та и он рипна́л и сӑс-ту́пузо ја-утепа́л* [ВСер,Кал(337)].

ту́пӑн' adj 'дебел штоф обработен на валавица' ~ *ви́куле ти́: уфча́рто шо́-j но́сӑт а́ко не́-j ту́пӑно, а а́ко-j пӑ ту́пӑно, а́ко-j ва́л'ӑно ке́пе сӑ-ви́ке* – објаснување за називот **черга** [ПДоj(118)].

тупӑни́ца[1] f 1.'јадење за деца направено од трошки леб измешани со сирење, сето тоа стиснато в крпче' [ПДоj(118)]; во Кукушко: ~ *пра́ва̨т уфчӑрчи́нта тупӑни́ца усле́п и си́рне, уф-кӑрпа ќо:-* (< ќе го) *за̨ви́и, ќо-нӑпра́вӑт кут то́пка и гу-ја́дат* [ПК,2(115)]; 2. ~ *то́-j ја́дне, сă-пра́ве нӑ-са́сра, ре́тко за̨-виче́ра. Сă-пра́ве ус-ма́с, си́тин су́х ле́п и си́рне, уф-та́ва ќо:-за̨пӑржат ма́лличко и сă-ја́де* [ПК,2(115)].

ту́пӑница[2] f – кај Саќов (од Кукушко): 'детска игра во која со рака се удираат по грбот' [СКук(377)].

тура́ f 'грб врз турските монети' [СКук(377)].

ту́ре pf 1.'стави' ~ *бíшкăта гă бáгрăме кá ки сă ту́ре врéла вóда и сă-кýбе* [ТГев(477)]; ~ *Имáло нéкуј ąрąмíа зąтвóрąн;... о-пíтąт тáм шó дá-нąпрáват: "Кáк кулáј дą-нájме, дą никáји?" "Кулáј – ричéл – ки-ту́рте едíн кąзáн кąтрáн нą-врáтта. Тó кąтрáно нé пу́ште кулáј д-излéзе чувéко, áма нéка-ј дăлбóко"* [ВДој, Н(278)]; ~ *сè си-искąжáл óн: "Пишúн, рéкąл, гą-убráме мазáта. Е шó кулáј нąйдéте: кąтрáнин кąзáн турíте, тáм дą-прąпáдне уф-кąзáно"* [ВДој,Н(280)]; ~ *му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, ама меника кога дадиш пари да тасладишам и јаз?". И татку му, што да чини, ни́каши да му расипа хатăрот, му даде триста гроша. И тојнака, как га зема грошовету, га тури аф назвата му* [V,PM,33]; 2. 'наполни' ~ *"Ки-нájдиш мéсу, ăнăбúвăл íли тéле, ки-гу-зăкóпиш, ки-гу-удéриш, мéсуту ки-гу-клájши бáшкą, тá кóжта кă-нăпóлниш вóда... ко-ки-рéчăм – крáк! ăнă-чăпчáк вóда ки-ми-ту́риш дă-сă-нăпíйăм"* [ВВод,Крон(312)]; ~ *И дéтто се излăжуве, искáрве чéшкăта утпáзвăта, нăпăлне гă вода – сенăпăлнуве сус-злáто. Мóмта вúке: "Дáј дă-ту́рум и éска вóда, дáли е вéрно"* [ВКук(282)] – во контекстот е регистрирана фонетската специфичност, карактеристична за кукушкиот говор: прегласот на **'а'** во **'е'** зад меки согласки, или што некогаш биле меки – **'еска'**, исто и: **'ес'**, место 'јаска, јас'; 3. 'спушти, наведна' ~ *да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] рано цвеќе, џанум, ал каранфил] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка] тури глава Трена уф бусил'че] пушти нози Трена уф замбулче* [ТГев(172)]; 4. 'намести, смести' ~ *óн пуддáве* (поткупува), *пóлéсно дă-му-сă-свăрше рăбóтта; зéре-ј пуддéл нéкаа пáра шó-ј турí нă-рăбóта сúте дéца* [ПК,2(91)]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чинúха пазарлăк; и такá гу зелиá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăштата, му дадóха харни дрехи. Вечерóт туриха женáта аф еднá одајá без светúло ... и такá гу туríха и нéгу нéтри при женáта ама у мрăчова* [V,PM,11]; 5 'назначи, ангажира' ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM,64]; сп. поговорка: **гу-тури́ли вăлко дă-ј чу́ве óвцте** (= му довериле важна работа на нечесен човек) [ПК,2 (158)]; ~ *пападúјката му вéли: "да гу изгóними!" – "Да гу изгóними, ама фáша царвýли ки ми извáди от гăрбо. Тýку áди на тéшки рабóти да гу тýрими, он да си пишмáни и да побéгни!"* [V,PM,127]; ~ *и зăпóчнувăт миш-туríи дă–вăрвăт. Ту́ре двáма стражáре нă-чéимăта, кój ки-рéчи: "ах"!* [ВКук(283)]; ~ *дјатето, от што бéши мераклúа, тури едúн арáпин покрај жрјáпчето, и му вéли на арáпинот: "да му дáваш да јáди, што сáка!" Пák нá жрјáпчето храната му бúла: стафúди, мúгдали, орјáхи, лéшка и дрýги таквúи* [V,PM,64]; 6. 'приближи' ~ *Тогáс купúла смóкви от нéгу и хапнáла, и си насмéа и му вéли: "господúне, далú мóжиш да пóзнајш, што мараз úмам јáзе?" И тójнака и вéли: "да ти вúдам дивójку". И приближúј при нéа, турí ухóто му аф мóмин курéм* (стомак) *отгóри*

[V,PM(29)] – во долновардарските говори предлозите **во** и **на** често ги среќаваме со неправилна употреба, односно се мешаат, во случајот предлогот **во** упатува на надворешност наместо **на**: **турѝ ухóто му аф мóмин куре́м**; 7. 'наложи' ~ *кату ҷу така ҷарјув син, турил закон, молите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)]; ~ *Тој им вели: "Да видими, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирле". Протудрак сос оно улут гу беши земал хизмиќар, за да гу испечи, и аскерот му да тури да пејат хубави песни*]V,PM(73)]; 8. – **(сă)** 'се истури' ~ *Идни-пе́сни, идну ќилйане́, инă-гăга – сфи́ре. Ца́рут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Ѓу́птино шу-свѝре". "Та шапкăта, му-веле, ут-триндафил'ут дај-ă". Е, дур зе́вăт ца́рут дă-му-ă-да́де та́ шапкăта нă-не́го и дава́штем – ррр, сă-сто́ри про́со. Сă-ту́ри то́ про́суто* [ДК, Ран(141)] – во контекстот се забележува една синтаксичка посебност, нашироко позната во југоисточните говори: има дупло изразување на определеноста: именката иако е членувана се доопределува со показна заменка: **Сă-ту́ри то́ про́суто**; 9. изр.: **ки-не́ма ме́сто де́к да-тă-ту́ре** (= многу ќе те почести) ~ *ут-ка́ ки-гу-изл'ăку́виш де́тто, ца́ро кине́ма ме́сто де́к дă-тă-ту́ре те́бе. Ки-ти-да́ве например, е́дна укóл'а* [ПДој(148)]; **си тури водата** (= се измоча) ~ *и кога дојде оно ден за да гу обесат, гу извадиха вăнка, гу закараха близу вăжету. Му вели на џелапите: "ви са мол'а, џелати, да ми оставите да си турам водата"* [V,MP,66]; **тури име** (= именува некого, му даде име) ~ *дојде́ вре́ме, роди́ла едно́ мо́мче и спрăт турскиј за́кон му турили името Кулуф* [V,PM,7]; ~ *еди́н де́н гу најдо́ха едни́ чоба́ни и гу зема́ха, гу откра́доха от ме́чката, фати́ли гу, приминѝли гу, исчисти́ли гу и и́мето му тури́ли Мица́н* [V,MP,145]; **ту́ре ръ́ка** (= присвои нешто) ~ *зи́м-сј-о: ѿво́јо де́л, зе́р ѿ́ури-ли ръ́ка о́н, на мо́јш да-сј-о: -зи́миш* [ПК,2(199)]; **ту́р–му пе́пăл** (= подобро да ја оставиме таа работа и да не зборуваме повеќе) [ПК,2(199)] – возможно дека оваа фраза стои во врска со стариот начин, кога се пишувало со мастило и за да се исуши мастилото се ставало пепел со што напишаното станувало невидливо; **тури на работа** (= вработи) ~ *бахчеванџиата му ве́ли: "ej ги ти, господа́р мо́ј, ги пу́штам така́ на́ про́сти учи́тели да си нау́чат ма́лко, та се́тни да ги ту́рја на ра́бота"* [V,MP,149]; ~ *дими́к дăдел рушве́т нă-не́кој гуле́м чове́к до:-ту́ре нă-рăбо́та* [ПК,2(152)]; **ту́р-си пири́с на-у́стта** (= биди внимателен како се изразуваш, размислувај што ќе кажеш) [ПК,2(199)]; ~ *пи́смото ве́лиши така́: "господи́не, мо́ј пе́рвиј писа́р! Това́ де́те, што ви пра́штам ту́ка, заедно́ч да и́дити на бизисте́н да ку́пити дре́хи и да гу ту́рити и него на ра́бота* [V,MP(152)]; **ту́ри ја́јца пут куко́шка** 'насади кокошка за да изведе пилиња' ~ *о́на ќи-ј-ле́же три́ неде́ли и ќи-иска́ре пи́лчки* (пилиња) [ПК,2(80)]; **ту́ри нă-кăла́п** 'извршш силен притисок врз некого' ~ *а́рно тă-тури́ли нă-кăла́п, нă-мо́јш дă-сă-ма́рдниш* [ПК,2(184)]; **земја́та ки си ту́риши** (= ќе пропаднеше светот) ~ *вечеро́т, кога́ оти́доха да спа́т а́ф удаја́та, си чини́ заедно́ч стра́шин*

гӑрме́ш и лӑ́скани, земја́та ки си ту́риши мутлак [V,PM,131].

ту́рва impf – в. **турнува** 1. 'става'; 2. изр.: **гу турва́т затвур** (= го затворат) ~ *"Ка́жи, ве́ле, ка́жи шо́ бе́ше то́ смива́тто?" – "Же́но, ве́ле, ки-ти-ка́жӑм. Идну-вре́не на́-и́нӑ пӑши́ца, ве́ле, ја́с му бе́ измика́р, се́тне се реши́ ӑ-зака́ла, му зе́ во́ фло́ринут". Жента ја́ве нӑ-ни́куј, гу-фа́шта́т та́му не́го, гу-ту́рва́т за́твур* [ДК,Ран(140)]– во случајот претставува интерес образувањето на гл. именка со наставката ***-те: шо беше то́ (за)смива́те(то).***

тури́ца f , bot. Agropyrum repens 'вид трева, многу отпорна – пиреј' [ДК,Лип(104)].

турла́к m 'простак' ~ *устав-гу то́о турла́к, гле́јши о́т не́-т разби́ре* [ПК,2(115)]; првично значел 'полјанец' [ПДој(134)].

турла́ци pl. 'вид панталони, потури, специјално скроени, ги носеле во Кукуш и Кукушко' [СКук(337)]; ~ *ја́ уф-Сру́мица-ј Пакето́ ста́рјоо, о́н-еј кукуше́ниц, ду ско́ро ги-но́шше турла́цте* [ПК,2(115)].

т'урли́а f 'вид' ~ *от та́мо оти́де на мердеве́но на́ ска́лата. Ска́лата и́маши четири́јси басами́ци, посте́лени сѐ сос ца́ха и они бе́ха се́какава т'урли́а; зема́ от ни́х по една́ парчи́нка* [V,PM,123];

т'урл'у́ adj 'различен' – в. **т'урлиа** ~ *на-нив'а́стата и́-вили́ д'а́дуту: "По́т' (оди) у-дру́гата ка́шта да-дунис'е́ш' ма́нца!" Нив'а́стата вили́: "Н'е́ма ми ш'о́гуд'а". И вили́ д'а́дуту: "По́т' да-ви́диш'!" Га хо́ж'да нив'а́стата, шо́ да ви́ди! Има мло́гу т'урл'у́ ма́нц'а* [ВБог,Вис(341)]; ~ *су мо́јто и́ми дја́воли ки истера́т; ки прикажу́ват но́ви и́зик, зми́и ки утепа́ле; се́кој турл'у́ за́ир шо ки пи́јат, не-ј кабил да му вла́пса; на бо́лнити ки си клава́ле ра́ѓити, и ки си леку́ват* [MV,K(333)]; ~ *са́та тија планини су са́та му градиита, села, манастира, курији и др. работи, су са́та поле шо гу имат упашано като су зунка* (виножито), *су блатта́, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи турлиј шаренила* [ME,P(71)].

Турли́н top. 'име на место во околината на с. Герман, Валовишко'. Називот е добиен според името **турлин** 'птица колку кукавицата, јајцата ги снесува на земја' [ЈИ,Ми...(208)].

турлинтурна f, zool. 'вид риба' (кај Сакóв од Кукушко 'риба штука') – освен *турна* во Гевгелиско и Дојранско се забележани уште следниве називи на риби: *платица* (слична на *црвено-перка*, но поголема), *јегул'а* (односно: *јангула), бубуџан* [ТГев(391)].

ту́рна f, zool. 'риба' – в. **турлинтурна** ~ има тесна долга уста, *о́на-ј али́с шту́кта* [ПК,2(115)].

турни* pf – в. **турнува** ~ *отиде да улови, дека да најди, от чешмата мајката, и терајке-терајке га најде и га затӑкна. Тогас тојнака отиде, му рече на балтаџиите да износат ракиата, га износили, и тојнака га турна аф куритата* [V,PM(43)] – во контекстот има потврда за тоа дека југоисточните говори, освен со источното споделуваат карактеристики и со западното наречје, во случајот се работи за балканистичката посебност – изразување на посесивност со предлогот **од** (наместо 'на'): **да најди, от чешмата мајката**; ~ *тојнака отговори на неа: "сос пари не ги продавам, туку сос едно "ха-ха!" и една паница просу". Му докара и една паница просу. Как чини да*

му гу турни аф кошничката, са турна на земјата [V,PM,72]; ~ *и когá фатí ширлаанцíата да скáка хóро, кóн'ут игрáиши, кáминиту и дăрви игрáјаха, мéховиту сос ширлаáно паднáха на зéмја, са тýрна ширлаáнот, кóн'ут побéгнал* [V,PM,126] – потврда за тоа дека категоријата род во југоисточните говори не функционира наоѓаме во контекстот, во множинската форма **дăрви** во која именка од ср. род 'дрво' се јавува со наставката **-и**, карактеристична за именките за машки и женски род. За односнава појава може да се допушти влијание од тур. јазик, во смисла на позајмен образец – една наставка за сите именки.

турни́ка f 'јадење од пченкарно брашно' [ДК,Ран(103)].

турнува* impf 'истура' ~ *ја-звáж'дами т'éнц'ирáта сăс-ширóпу, ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáиш'тами с'éтн'а да-јид'éми* [ВБог,Су(342)].

ту́рта f 'пита од пченкарно брашно' ~ *сă-прáве уд-мисíркино брáшно, сíрне, јáјца, шарлáн. Ќо:-зăбăркиш и ќо:-пéчиш* [ПК,2(115)].

турту́рка f, zool., Columba turtur 'птица слична на гулаб – гургулица, грлица' [СКук(337)].

туру́ве* (и: **ту́рве**) impf 1. 'става' – в. **ту́ре** 1. ~ *Уф-пунидéлникут пусéстрилте ц-сă-ублéчат уф-нивéстини фустáјне, игрáат óро, сă–цăрнат, мéчки сă-прáват, нивéстта пулíаве на-свéкурут и свăкăрвăта; óни туру́вăт пéпăл* [ВГев,С(271)]; ~ *Испăднáле на-нúвăта и-си-нáшле еднá жéл'ка и си-рéкле: "Кăтóка нéмăме дéца, ќи-си-а-зéвме за-на-чéдо мéсто". Си-отíшле двéте на-цăрква мăш и жéна и му-рéкле да-му-туру́ва вóда да-не-зăвáре гăрнто* [ВМег, Сар(314)]; ~ *пăникóт ej дăска длăга, răздéл'на-ј нă-прăгрáди, уф-сéкаа прăгрáда сă-туру́ве пу-áјн* (еден) *сăмýн дă-кúсне* [ПК,2(94)] – во контекстот има посебност во редоследот – атрибутот се јавува во постпозиција: *ej дăска длăга*; што се третира за влијание од балканската јазична алијанса; ~ *ка видé чéшката, зачудú се: "Брéј... рúбăта чéшка изгăлтáла!" Зéме дéтто дă-га-измíе чéшкăта и тáа се-нăпăлнú сус-злáто. Истýрве-гу злáтто уф-кисéто и тýрве гă уф-пáзвăта* [ВК(281)]; 2. 'подметнува' ~ *лéпи и-рóжца. Ружцéштем мутуру́ва двé кучинúшта тá. Дур сă-свéсте, вáка-нáка му-клáвăт иднă-мáчка. Тúа дéцăта у-инă-мăлáтка и клáвăт, óдăт и-пýштăт пу-рéкăта* [ДК,Лип(114)]; 3. 'истура' ~ *óди Мúцо, зéва ăднó мăгáре, тувáра ăднó кúло и пóл ичулéн, туру́ва нă-тéмилито ут-згрáăта и гăзија аднá тиникúја, му-клăдé óгинчито, гу-зăпăлú, изгурé* [ВЕв(296)]; сп. обичај во врска со настанот кога малото дете ќе почне да оди: кога детето ќе *прааде* му месат *пугача;* парчиња од погачата ги раздаваат по соседите зборувајќи: *"Јован* (или *Ристо*) *праади и ви пуштуве пунуда да дојдите да гу видите";* тој што ќе добие парче погача ќе каже: *"Госпуд да му даде здраве и касмет и гулем да пурасне!";* тогаш *му са сече сопка*: ќе му ги врзат двете нозе една со друга, ама лабаво за да може да оди, и пред да падне некој од домаќините ќе го пресече конецот и ќе го зграби детето, друг ќе земе стомна (или друг сад со вода) и ќе почне да *туруве* вода зборувајќи: *"Куту вода брз да биде"* [ТГев(122)]; 4. 'троши (пари)' ~ *вéли нă-дéјтто:*

"А бре, ти́ ни́шчо не́ си-знаја́л; што́ си па́лал то́лко вре́ме нӑ-скул'о́то, а́?" Ку́тро̣то та́тко-ти – ве́ли па́к по́по̣т – не́ка туру́ва су-гӑр-сту̣т па́ри зӑ-те́пка, а ти́ дӑ-не́ зна́ји што́-ј то̀ си́нгӑр-ви́нгӑр, а?" [ВЕв,К(288)]; 5. 'растура, прави нешто да се сруши' ~ *во́а, кӑ сиде́л до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – ка стӑнува́ле са̨ба́алин, сӑ-углиду-ва́ле на̨ углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н ју́нак не́ма дӑ-и́ма на̨ све́тут". Ка̨ удира́л на̨ зи́дут гу-турува́л* [И,Гг(112)]; 6. – **(се)** 'завршува, се прекинува' ~ *по́сле та́му и́мӑше дру́ги не́кои убича́и, што́ му-ви́кӑт бла́гӑта рӑкија... А уф-пе́тукут ќи-о́јшӑ ниве́стӑта и зе́тут, ќи-о́диа нӑ-ну́нкуту. Ќи-о́диа нӑ-ма́јкӑ-му сӑ́бута нӑ-ве́чӑрта. И ниде́л'ӑта ќи-си-о́диа на́зут и та́ка сӑ-туру́вӑша сва́дбӑта* [ВЕв, Ил(308)].

турфа́ adj, indecl. 'чуден, недобар' ~ *турфа́ ја́дне пра́виш ти́а̨ де́нуве;* сп. и: *турфа́ убле́чин дујде́* [ПК,2 (115)].

ту́рцки и: **турски(ј)** adj 'нешто што се однесува на Турција' ~ *Ја́с сӑ-ви́кум Дими́ш Го́це Ми́труф, ро́дин ил'а́да о́сумсто дивејсе диве́тта гуди́на уф-се́ло Ште́мница. Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а̨. Имше ӑдно́ сӑ-ви́кше Кӑра́-мутли́ја, Сӑрдумли́а, Јани́-маале́* [ВКук,Шт(288)]; ~ *ка-ту шеташи, најде́ едни же́ни: една́ ста́ра ба́ба и три́ мла́ди. Ху́бави би́ли мо́ли, ни́хната гиздави́на не мо́жи да си иска́жи; бе́ха соблече́ни сос ту́рски дре́хи* [V,PM,9] – глаголската форма **собле́че** обично (и во дијалектниот и во нормираниот јазик) означува: кога ќе се симне облеката, овде обратно: **бе́ха соблече́ни сос ту́рски дре́хи**; ~ *на́шта ко́ла би́ше пиргили́сна а́дно а́рно, кут не́каа ту́рцка ниве́ста ка́к но́сӑт* [ПК,2(85)]; ~ *се́лто не́ма Ту́рци, и́ма две́ста ку́ки, не́ма Ту́рци, ни́ не́куӑ дру́гӑ ве́ра. Се́лто пӑрво би́ло нӑ-мӑде́то зӑ-Вала́ндӑво, сӑ-вика́ло Аништа, а́ма о́ти сӑ-дили́ло пу-ту́рско гу-нӑричели́ фӑртали* [ПДој, Фур(174)]; *Ду́диф До́л* (top.) ~ *фӑти́ја но́кта и-извӑди́ја во́нка нӑ-ӑдно́ до́л; Ду́диф Дол се-ви́кӑше, нӑ-ӑдни́ кӑпи́ни и-фӑрли́ја и се дӑде́а о́ти и-зӑгрӑди́ја та́м, ту́рскӑта во́јска и-зӑгрӑди́ та́м* [ВЕв(298)]; ~ *Пу́шкӑта бе́ше нӑ-Пусто́л Пе́ткуф. Кунда́кут нӑ-ӑдна́та стра́на зла́тно кӑрс, нӑ-дру́гӑта стра́на Ристо́с. Су-пу́шкӑта зла́тна ут-ту́рскӑта вла́с се-нӑгрӑди́, па́ри зе́ма ут-ни́х. И ӑдно́ вре́ме дузна́ва Вӑндо и се-свал'у́ва ӑдна́ ве́чер нӑ-се́луто* [ВЕв(299)]; ~ *тиле пее пу турски дуќајне] с уста пее, с грло збор чинуве] "Не ми е жал, кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ли е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини"* [ТГев(199)].

Ту́рчин* m 'припадник на турската народност' ~ *Ште́мница би́ше на́што се́ло, та́м сӑ-бе́рше и пӑ-за́ро уф-пито́к. Не́ би́ше но́го гуле́мо, а́ма ко́лко сто́ дисти́на кӑшти. Сӑдӑмдӑсе́-усумдӑсе́ кӑшти христија́не двӑ-три́јсе кӑшти, тӑка́ не́што, Ту́рци* [ВКук,Шт(288)].

турши́ја f 'грозје што се чува зимно време во "слачична" вода' – на *Бӑдни вечар* ќе ја стави *софрата* на *горни кӑт* (погодно место за одмарање покрај огништето) и на средина ќе стави леб, овошје, малку *мацун* (изварен сок од грозје или друго овошје), малку *туршија* (грозје), малку расол со

зелка, малку *комбуса* (пиперки, млади динчиња, зелени патлицани во киселина), бел лук и др. Домаќинот особено внимава за *Бѓдни вечар* да сочува лубеница и калинка. Кога се ќе се нареди на *софрата* децата со *паурче* со ракија и со *сарлија* одат до вратата и едното дете ќе рече: *"Ел, дедо Бужиќ, да вичерме"*, другото ќе одговори: *"Вичирајте, синко, нек ви е слатко!"* [ВКук(288)]; потоа ќе продолжат со вечерата. Заб.: од други говори називот *турлија* има значење на споменатата *комбуса*.

ту́с pron 'тоа' ~ *н'ѓкуј вр'ѓм'ѓ имѓлу идѝн цѓр. Тój нѓмѧл тајфѓ и за ту́с чѐсту с'ѓ мо́лил на-Го́спод'ѧ дѧ-му-дѧдѐ бѧри-идна́ мо́мичкѧ. Утмѓрѧ сѐтн'ѓ душѐл идѝн плимѧтѝк* [ВБог,Нег(339)].

ту́тким adv 'скоро речи, како да' ~ *сѓ-вѓрна́а измо́рни, ту́тким дѓ-сѓло́зе купа́ли* [ПК,2(83)]; ~ *кѓ тѓ гле́дум тѐбе, ту́ткин мѓјка а гле́дум* [ПК,2(115)].

тутурклѝф adj 'тој што не се сообразува, непостојан' ~ *но́го-ј тутурклѝф, ѝч нѐ знѓји на-како́ф амѝн ко:-* (ќе го) *пугоди́ш;* со исто значење и **пѓрфѓтни́чуф** ~ *ус-то́о пѓрфѓтни́чуф нѐ знѓји кѓк ќииспа́дне, нѝм сѓ-фа́шти ус-тѧко́ф* [ПК,2(115)].

ту́фка[1] f 'украс од куси кончиња собрани како топче, се ставаат на детска облека, на уздата на коњ и сл.' [ПДој(118)].

туфка[2] impf 'се жали, офка' ~ *пра́ле шо пра́ле сидна́ле тро́ дѓ-пучи́нѓт. Же́нѓ-му нѓ-о́ѧта гу-зѓбурви́ла са́пуну нѓ-идну-ка́мен и до́шле ча́фки и му-гу-крина́ле. Ко́гѓ ви́шла же́нѓта фѓти́ла дѓ-ту́фка: "'Ту́ф, ту́ф. Шо ни сѓ-сто́ри"* [ДК,Деб(155)].

ту́фкичка f, dem. – 'во случајот мала шишарка од трева, по форма личи на **туфка** (в. таму)' ~ *пире́-ј но́го ло́ша тре́ва, ра́сте уф-урѝзо. Пло́до не́-ј збе́рин уф-мѓле́чкичка ту́фкичка, и́ма цѓрни зрѓнцта* [ПК,2(85)].

туф-туф interj 'изразува жалост' ~ *пра́ле шо пра́ле сидна́ле тро́ дѓ-пучи́нѓт. Же́нѓ-му нѓ-о́ѧта гузѓбурви́ла са́пуну нѓ-идну ка́мен и до́шле ча́фки и му-гу-крина́ле. Ко́гѓ ви́шла же́нѓта фѓти́ла дѓ-ту́фка: "Ту́ф-ту́ф! Шо ни-сѓ-сто́ри, ни устѓна́ја пл'а́чките не́испра́ни"* [ДК,Деб(155)].

ту́чин adj 'победен (во игра, во натпревар)' ~ *признава́л или не́, ти́ би́ше ту́чин* [ПК,2(116)].

тучно adj (обично во n) 'многу мрсно јадење што не е погодно за јадење' [СКук(337)]; од истава регија со исто значење Саќов запишал и: **тѓжно** – в. таму; сп. **ту́шница**.

Ту́ше 'м. лич. име, често се среќава во Кукушко' ~ *ни́м дѓ-си-кѓжа́л ло́шо зѓ-Ту́ше, зе́р о́чте ќи-ти-ј изва́де Киро* (ќе те казни). *Зѓвѓркузу́но мо-ј-вѓрзѧн* (многу се блиски), *и́мат не́кој гуле́ми та́јни* [ПК,2(156)]; ~ *Ту́ше-ј нѓ-путстри́к уд-зѓстрин, о́ш гу-не́ма дѓ-сѓ-вѓрне; о́фците и-стри́жат уф-пу́кта же́га* (кога температурите се многу високи) *на-куре́мо и кул пѓшкѓта, то́о о-ви́киме путстри́к* [ПК,2(93)].

ту́шница f, bot. 'вид трева со дебели сочни лисја, како да се мрсни' ~ *тѓ:-ј тре́ва зѓ-би́шките, ни́ско ра́сте, пу-зе́мѓта-ј то:, жѓлти ки́ткички си́тни цѓфте, и да́ве но́го се́ме, цѓрно, си́тно. То: са́мо во́да-ј, и кѓ ќа:-иску́биш но́го вре́ме ки-сто́: тѓкѓ, нѐ сѓ-чису́шуве ле́сно;* изведено од стсл. **тоѕкъ, тlѣти** (= станува дебел) – општословенски корен, го има во рус., чеш., полски и др. [ПДој,Ник(123)]; сп. во ЕРБЕ(642). Исто или слично објаснување запи-

шавме и во Кукушко: ~ *та́-j тре́ва, га-и́ма пу-грӑди́нте, и́ма мале́чки, дибе́ли, ме́ки ли́ста, пӑлни ус-во́да. Цъ̆фте жӑлтички, си́тнички ки́ткички, на́j гӑ-ја́ат прӑси́нта* [ПК,2(116)] – во контекстот по испуштањето на прилогот 'него' прилошката функција ја презема честичката за суперлатив 'нај': **на́j гӑ-ја́ат** (наместо: 'нај него'); сп. во ЕРБЕ(642). Саќов називот **тушница** го објаснува погрешно со **лапад**, а тоа е друго растение; сп. во БТР (365): **лапад** 'полско растение од родот на киселец, има крупни долги лисја што се користат во исхраната – Rumex, штавел' .

тъ̆бане pl. 'дрвен оквир на тркало, составен од повеќе делови, наплати (оттаму множинската форма: **тъ̆-бане**); врз него доаѓа железен оквир' [ПДој,Пат(128)].

тъ̆битли́а adj 'со тежок, посебен карактер' ~ *чуве́к шо́-j но́го лимо́н-ш̄ӑби-ш̄-ли́а, но́го ма́ани но́жде* (наоѓа), *се́ не́му-сă-аре́суве* [ПК,2(205)].

тъ̆га́р m 'голем сад од глина во кој ги молзат овците' [СКук(337)]; во Дојранско запишавме: **тъ̆а́р** ~ *то: мо́же де́-j куту кури́тце нӑпра́вӑно, вӑртле́сто и дӑлбо́чко. Уд зе́мна ги-пра́ва:, зъ̆-ме́сане ле́п и дӑржӑне ту́к дъ̆-ки́сне; куту ли́ен, са́мо-j уд-зе́мна* [ПДој(120)].

тъ̆гӑресуве impf 'се излежува'; во случајот: 'го подржува тој што се **тъ̆гӑресуве**' ~ *мо́јта ну́ка тъ̆ка́ съ̆-мӑжи́ зъ̆-ади́н го́л пиштол* (сиромашец), *си́н-ми це́л живо́т ги ра́не, ги тъ̆гӑре́суве* [ПК,2(157)].

тъ̆жал'ка f 'жена ангажирана да го оплакува умрениот' [СКук(337)].

тъ̆́же* impf 'тагува по нешто' ~ *но́го тъ̆́жум пу пӑрвӑта же́на* [СКук(337)].

тъ̆́жно adj n 'многу мрсно јадење што не е погодно (за јадење)' [СКук(337)]; – ова е објаснување на Саќов, нашите истражувања упатуваат дека **тъ̆́жно,** освен на 'многу мрсно' често се однесува на јадење што е многу засладено ~ *на-ме́н ме́-j бӑклӑва́та тъ̆́жна, нъ̆-мо́жум да-а-ја́дум* [ПК,2(116)]; в. **ту́чно** (од истава регија).

тъ̆́з pron 'таа' – в. **тузи́** ~ *са́му чул'а́ка де́ту рӑзбу́рӑл изи́ка на жуо́тните рӑзбра́л и ка́зӑл на-уфча́ра да-ни-дуи́ тъ̆́з о́фца. Се́тне ка́зӑл на-чуба́нина да-му-зъ̆ко́л'а ъ̆дно́ ја́ган'а* [ВДр,ГБ(331)].

тъ̆зи́ӑ* f, zool. 1. ~ *лувпи́ско ку́че, пулви́нте и съ̆-то́лкувички така́* (значи мали), *те́нка-j, дӑлга-j. За́јцо ка́ ќо:-* (< ќе го) *ско́рне, нъ̆-мо́ш д-избе́ге уд-н'а́а. Де́к де́-j ќо:-пути́сне* (притисне, зграпчи). *Тази́:та гу-тъ̆́рче за́јцо* [ПК,2(116)]; описот што го запишавме во Дојранско не е толку прецизен: ~ *то́-j гуле́мо ку́че што ло́ве, за́јци по́вичке ло́ве, фа́ке ги за́јците, а не́ зна: дӑ нӑду́ш̄уве* [ПДој(120)]; 2. изр.: **нъ̆-за́јцо ви́ке бе́ги, нъ̆-тъ̆зи́ита дрӑ́ш** ~ *то́-j за-не́кој лицуме́рин чуве́к, ш̄о са́ке и ус-то́о де́-j а́рин и ус-дру́ѓоо* [ПК,2(116)]; 3. fig. 'слаба жена' [ПК,2(116)].

тъ̆j adv 'така' ~ *чул'а́ка па́к ка́зӑл на-уфча́ра да́-ни-гу-ко́л'а. На́јсе́тне си-ре́кӑл на-умъ̆́: "С'а́ кӑко́ту зе́ме, не́ка гу-зъ̆ко́л'а". Женъ̆́та гле́дӑла и са-чу́дила зъ̆ш̄то́ тъ̆́j лйажъ̆́-хи ни ш̄ите да-ко́л'а с'а́ку ја́гне* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *му-рекла́: "Шта-ли-ка́жеш с'а́ зъ̆ш̄то́ ма-сва́ли уткўби́лӑта, зъ̆ш̄то́ ни-и́скаше да-са-изду́и нӑ́з-о́фца и зъ̆ш̄то́ изби́рӑше тъ̆́j ја́гнетӑта. Ти́ кри́еш н'а́ш̄ту и ни-ш̄те́ш да-ми-ка́жеш"* [ВДр, ГБ(331)]; ~ *тогас чобанот му вели: "сакин царју, да не си кладеш на умот за тас работа, ч'а моите*

ланџици тъ̄ј шетат по човеците!" [V,PM(176)].

тъ̆ка adv 1. 'на еден определен начин' ~ *Они па́ бе́гат. Кóа да ви́дат – па́ зад ни́х и́де. Кóа съ̆-зъ̆въ̆ртувъ̆т, а́ да-ј-фта́се, кóа гле́ат па́ пу-ни́х. Ду́р да-и-сти́гне гле́дат нъ̆зӑди и-стрити́ве а̨дин ста́р де́до. И де́то и-ти́те: "Де́к тъ̆ка́ бре́ де́ца?"* [ВГ,М(269)]; ~ *ни плъ̆ни́нцко, ни по́лцко би́ше се́лто Ште́мница. Тъ̆ка́ би́ше кути-до́јдъ̆но, ни́вите му-би́а̨ кути нъ̆-ритчи́на тъ̆ка́, а́ма съ̆-ръ̆бо́тъ̆а. Тумба́рки, тумба́рки сѐ. Ту́к ӑдна́ тумба́рка, та́м ӑдна́ тумба́рка* [ВКук(288)]; 2. 'потоа' ~ *ќа-а-ка́ча̨т на̨ ко́јнут, ќа-а-иска́ра̨т ут-се́лто на̨во́нка, ќи-съ̆-про́сте ус-та́ткуто, ус-ма́јка̨та, ќи-чи́не ми-та́јне, ќи-ба́кне рӑ́ка, да-тъ̆ка́ ќа̨-а-ка́ча̨т на̨-ко́јнут* [ВГев,С(269)].

тъ̆кли́т adj 'нешто што не е оригинално, што е фалсификат' ~ *то́ гро́ши е тъ̆кли́т; ~ ти́ си тъ̆кли́т бо́лин* (= лажно болен) [СКук(337)].

тъ̆́кму adv 'точно' ~ *и си фати́ сос не́гу да си бори́чка тъ̆́клу три́ де́на и три́ но́ќа, дур веки хајду́тинот аман му рече́: "бра́те, позна́х ча си по-ју́нак от ме́ника"* [V,PM,21]; ~ *и така си фати тамо да носи сос двете магаринта камини, и носил мъ̆ра-млого две години. На магарите на гъ̆рбовето му са чиниха едни рани от самарот, хем вон'ајаха. Ги зема и есапот от мајсторит тъ̆́кмо* [V,PM,21] – во контекстот се присутни две посебности, едната морфолошка, употреба на множинската наставка **-и** со именки од среден род: **магари-те,** и на тој начин односна наставка станала универзална кај сите именки независно од родот, кој и така во овие говори не функционира; втората посебност е лексичка – присуство на архаизмот **вони** (= непријатно мириса, смрди), сп. рус. вонять (= испушта смрѓава).

тъ̆кми́че (съ̆)* impf 'се натпреварува' ~ *ли, ричѐ, на́шио ца́р и́ма мо́ма, зъ̆-мо́мӑта съ̆-тъ̆кли́чӑме ко́ј дъ̆-иска́ра по́вике пъ̆ри́, тъ̆-дъ̆-зи́ме мо́мӑта; ни́и сме тру́ја̨* [ПДој (150)].

тъ̆кни* pf 'турне' ~ *пак по́пот на папади́јката ве́ли: "папади́јку, дове́чера кога́ ки ле́гними, не́гу да гу кладе́ми кра́ј река́та та, ка́к ки за́спи, да гу тъ̆́кними а́ф река́та да си ода́ви и ниа да си куртули́сами"* (= спасиме) [V,PM,128].

тъ̆ксирътли́ӑ adj, indecl. 'измачен, несреќен' [ПДој(117)]; ~ *ни́а кукуше́не сме ќупте́н тъ̆ксирътли́а наро́т. Сме си устави́ли сѐ душе́јче, сме дујде́ли ус-адна́та ду́ша* (сосема без ништо, само "со себе") *дур ду-ту́ка. То́о на́шјо-ј гуле́м тъ̆ксира́т, и кут на́с тъ̆́кви́ тъ̆ксирътли́ј не́-ќ съ̆-ро́дът* [ПК,2(116)].

тъ̆ксу́ване n 1. 'веќавање'; 2. изр.: **ут-тъ̆ксу́ване ќӑшта не́ съ̆ ръ̆си́пуве** (= многу често веќавањата не се остваруваат) [ПДој(138)].

тъ̆кша́ве* impf 'веќава' – в. **тъ̆ксу́ване** ~ *сѐ съ̆-тъ̆кша́вум и сѐ нъ̆-мо́жум до́м нъ̆-цӑрква* [ПК,2(116)]; ~ *и́ма не́кој не́ съ̆-стръ̆му́ва̄т, тъ̄кша́ва̄т о̄т ќи-тъ̄и-да́а̄т се́тне кӯт да-не́ -било, ни-да́ва̄т, ни и́ч би́ле* [ПК,2 (207)].

тъ̆кър-тъ̆кър interj 'за повикување и вабење на кокошки'; во регијата ги констатиравме уште следниве извици со односна намена: **тъ̆́ка-тъ̆́ка** и **ти́ка-ти́ка** [ПК,2(116)].

тъ̆ла́с m 1.'стругутини од рендосани штици' ~ *збе́ри тъ̆ла́с ут-ти́ил'ъ̆рто, у́тре са́ке* (треба) *дъ̆-пе́рум;* 2. 'кадрица' ~ *ко́·ста мо́-ј* (< му е) *тъ̆ла́се, тъ̆ла́се* [ПК,2(116)].

тъ̆ман adv 1. 'точно, што одговара' ~ *до́бро а́ма, мъ̑рува́јќи-гу, зна́чи, съ̆-спуштѝл де́фо уф-не́тре, до:-*(< да го) *ме́рът тъ̆ма́н. Ка́ му-чу́кне дистѝна кирфѝј узго́ре и де́фо не́тре фа́тен* [ПДој,Ник(160)]; 2. изр.: **чи́ниш не́-ј тъ̆ма́н** (= како да не е со сиот ум) ~ *нъ̑-мо́јш съ̆-ръ̑збе́риш, ти́ адно́ о́н дру́го ти ве́ле, чи́ниш не́-ј тъ̆ма́н* [ПК,2(180)].

тъ̆мбура́ f 'ориентален, жичен инструмент' [СКук(337)].

тъ̆муру́т adj 'тој што е постојано намуртен и не разговара – намќор, иако можеби не прави лошо, сепак не е пожелен' [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̑кшѝло n 'религиозен предмет' ~ *тоо некој гу-викът чесъ̑н кръ̑с. Донцин-ej уд-Божи-гроп, ус-него съ̆-"ликуве уд очи"*, т.е. ако е некој *урочен* [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̑хли́ф adj 'тој што многу работи со стремеж за збогатување' [ПДој (116)]; ~ *зе́то ме́-ј но́го тъ̆мъ̑хлѝф, сѐ са́ке де́-ј не́гъво* [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̑хќа́р m, adj 'незаситник' ~ *тъ̆мъ̑хќа́р-ej и нъ̑-ръ̑бо́тта и нъ̑-ја́динто* [ПК,2(116)]; [СКук(337)]; ~ *ѳу-це́л де́н ръ̑бо́ѳе, нъ̑-мо́јш-до:* (< да го) *ви́јш дъ̑-съ̆-зъ̑бъ̑рке усна́ро́ѳ, но́го-ј ѳъ̑мъ̑хќа́р, чи́ниш усо́ръ̑л'ѳо ќи-живе́е* [ПК,2(199)]; ~ *има чуве́ци шо́ съ̆ но́го ѳъ̑мъ̑хќа́р, ръ̑бо́ѳаѳ де́не ве́чъ̑р, уд-адно́ѳо две́ ѳра́ваѳ, дур и уд-адна́ о́фца две́ ко́жи бъ̑ркаѳ* [ПК,2(203)]; и: **тъ̆мъ̑ќар** ~ *у-то́ вре́ме пирсѝцката кралѝца рудѝла две́: идно́ ма̑шко и идно́ же́нцко. Пирсѝцку́т кра́л би́л тъ̆ко́ф тъ̆мъ̑ќа́р – це́лта дъ̑ржа́ва ъ̑-има́л зъ̑бурче́но. Па́ри има́л но́гу, а́ма тъ̆мъ̑ќа́р* [ДК,Ран(129)]; – в. **тъ̆мъ̑хли́ф**.

тъ̆мъ̑хќъ̑рла̑к m 'алчност, незаситеност' ~ *тъ̆ко́ф тъ̆мъ̑хќъ̑рла̑к не́ трибу́ве* [ПК,2(116)].

тъ̑нгара-ма̑нгара interj 'укажува на шум што се создава кога нешто ќе се стркала' ~ *Ва̑лко ја̑-пуштѝл но́гата и фа̑тѝл а̑дна́ жѝла. Лисѝцта викна́ла: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Ва̑лко чтъ̑ја́ки о́ти но́гата ја̑-фа̑тѝл, съ̆-упна́л те́гле, те́гле и ќу́п! – съ̆-скина́ла жѝлта и ва̑лко тъ̑нгъ̑ра-ма̑нгъ̑ра съ̆-тъ̑ркъ̑л'ал*[ВКук(286)].

тъ̑н-гъ̑н, тъ̑н-гъ̑н interj 'укажува на шум што се создава кога нешто несмасно се движи' ~ *съ̆-ка́чфа то́, дръ̑се. Тугъ́ј ина̑-ме́чка гре́де удна́ка. Кри́вјут къ̑-ви́жва ме́чкъ̑та, тъ̑н-гъ̑н, тъ̑н-гъ̑н, пуле́ка, пуле́ка съ̆-пикну́ва у-ина̑-къ̑пи́на* [ВКај,Тр(274)].

тъ̑нту́ра f 'алкохолен пијалак, ликер со канела' [СКук(337)].

тъ̑на̑ди́суве impf 'препознава' [СКук (337)].

тъ̑пан m 1.'народен музички инструмент на кој се удира од две страни на разапната кожа' ~ *и и́де. Ве́чърта си-но́јце акра́но, уф-кавање́то, пусаде́ле и удде́ле на-о́рто. Тугъ́ј, е́дно вре́ме, сѐ на-пъ̑то са-бра́ле, играја́ле н-е́јн тъ̑пан, н-е́дна га́јда* [ВД,Д(277)]; ~ *засвира́а кимъ̑ни́нта* (виолините), *зачука́а тъ̑пъ̑нто* [ПК,2(58)]; ~ *царју́т кату чини кал'ата, зе́мја и секакви свирки да свират и тъ̑пъ̑ни да тъ̑пат, свадба курдиса. Са собраха от сичката земја јунаци* [V,PM,61]; 2. – множинската форма **тапајне** го покрива значењето: 'музичка група од народни инструменти' — свадбата почнува во сабота навечер кога ќе дојдат *тапајне* (група од тапан, зурла и "џура"), ќе почнат да свират и младите да играат. Штом *тапа̑нот* (би требало 'тъ̑пъ̑нут') ќе удри присутните ќе речат: *"Ха, саји било свадба брej... Е, сега праличе, умјасе на свадба. Свадба биз тапајне, црква*

биз поп! На свадбата душа даве тапӑн" [ТГев(168)]; ~ *свáтовете ќе-се-собéрạт ф-нéговата кýќа да ќе-óдạт за мóмạта да-а-зéмạт. Со-тӑпанут и со-свúрците ќе-óдạт* [ВЕв,Бар(301)]; ~ *Тáткạто на-момạта ќе-одговóри: "Мóмạта хазя́р-е, áко сáкаш да-прáвиме свáдба... ќе-си-зéвăш тӑпӑн'е, – на-пéтăкут óште тӑпӑнут ќе-го-зéваш, цéла свáдба сáкам да-прáвиш* [ВЕв,Ба(288)] – од контекстот излегува дека паралелно и со исто значење се употребуваат и едниската и множинската форма (*ќе-си-зéвăш тӑпӑн'е... на-пéтăкут óште тӑпӑнут ќе-го-зéваш*); 3. изр.: **нé чукнáа тӑпӑнто** (= не е толку итно, *шó сă-вáркши* (се брза) *тóлко, нé чукнáа тӑпӑнто, úма врéме óште* [ПК,2(182)]; **глáфта мé-j (алúс) тӑпӑн** (осеќам тегоби во главата) ~ *úч, амáн, мóлчи, от дă-знáји глáфта мé-j тӑпӑн* [ПК,2(156)] – во контекстот, во гл. форма **молчи** рефлексот на некогашното вокално **л** е регистриран како 'ол', што претставува исклучок, бидејќи не се сложува со генералната замена која гласи **'ăл'**, може да се претпостави дека се работи за лабијализација; **удират тупан** (= кога некој не ја заврши на време работата, конкретно во земјоделските активности, соседите го предупредуваат со тоа што во нивата ќе издигнат поголема грутка земја во вид на пирамида (тоа се вика: "му удираат тупан") и на тој начин индиректно се врши јавен притисок врз неработникот [ТГев(333)].

тӑпи* impf 'удира на инструментот **тӑпӑн**' ~ *цáрјут кату чини кал'ата, зема и секакви свирки да свират и тӑпӑни да тӑпат, свадба курдиса. Са собраха от сичката земја јунаци* [V,PM,61]; односно удира на **дајре** ~ *си-клáшила инă, кăт-шу-си-клáвăт Тýрците вáка нă-лúце. Си-у-пукрúла лúциту. Зéла дáјре шу-тӑпăт. Фă-тúла дă-тӑпа. Му-кăзáла иднă-пéсна лéпа и нáјсéтне сă-уткрúла* [ДК,Палј(122)] – во контекстот има посебност во линеаризацијата: атрибутот е лоциран по именката, поточно именката е меѓу два атрибута: **иднă-пéсна лéпа;** на лексички план глаголот **каже** се јавува со значење 'отпее'.

тӑптúсе pf 1. 'се занесе, прифати нешто малку реално' ~ *кá-j тӑптисáл пуаднá, áма биз-акăл устăнá* [ПК,2 (116]; 2. изр.: **тӑптисáл си ус-нéго,** или: **си тӑргнáл пу-нéгăвјо акăл,** или: **сă-уjдисáл си ус-нéгăвјо акăл** [ПДој(116)].

тӑптисуве impf 'се занесува во нешто, се збудалува' [И,Гг(129)]; в. **тӑптúсе.**

тӑпýс m 'голем чекан' [ПДој(121)].

тӑпӑнáрин 1. 'тој што чука на тапан' – в. **тапанар;** 2. изр.: **алúс тӑпӑнáрин** (= неуреден, несмасен) ~ *сă-зăстрăмúх кá о-видéх уф-чăршúната, алúс тӑпӑнáрин, кá сă-рăстурúл, сă-рăзвличéл, дă-тé-j стрáм* [ПК,2(152)].

тӑрáк m 1.'земјоделска алатка, гребло' [ПДој,Ник(122)]; 2. ~ *пред вуднúцăта úма зúдăно, зă-вóта дă-сăсубúре – тóă сă-вúке бéнт. Пу-н'о пуминýве вóта. Дујдýве ду-тӑрáк – тúă сă-нăрéдăни прăчки кој-шо-зăдăржувăт дă-нé-флéзе уф-бýкăта ѓýбре, грáнки, нéко другó нéшто* [ПДој,Ник(171)].

тӑрáно-друбáрник m 'јадење, пита правена со кори од страната, а во средината се става тарана' [ПК,2 (116)].

тӑрбуши́на* f 'внатрешен орган, желудец' ~ *нúа мисúркино* (пчен-

карно) *нé јáјме от нъ̆-бóцке нъ̆-тъ̆рбуши́нта* [ПК,2(73)]; ~ *тóо јáгънто ръ̆стъ̆рбу́ш-го, изли́ј-гъ̆ тъ̆рбуши́нта, ту́р-ја да съ̆-сва́ре, ту́р-ги и цре́фцта* [ПК,2(116)].

тъ̆рбу́шник m – в. **тъ̆рбушина** ~ *уд-мисúркино лъ̆-бóле тъ̆рбу́шникут, мъ̆-бóле и кá јáдум мъ̆рсну* [ПК,2 (116)].

тъ̆ргúнъ̆не* n 'заминување за некаде' ~ *ричéли: "Ти ва: вéчъ̆р ус-нáс ки-дójдиш, ќ-óјме* (< ќе одиме) *нъ̆-цáро, ки-флéзъ̆ме уф-нéгувио сърáј и ки уткрáдъ̆ме тáм шо-и́ма, пáри, твá, дру́го". И óн, ни-пéт ни-шéс, мóра д-óде ус-ни́х. И тръ̆гну́ве. Арно, áма на тъ̆ргúнънто, óн знá: óти ки-съ̆-ръ̆здéне, нéгувите брáте ки-ви́йт óти нéго гу-нéма* [ПДој, Ник(168)].

тъ̆ргóвац m 'тој што заработува од купување и продавање' ~ *имáло édно врéме нéкуј тъ̆ргóвац кój шатáл уд-грáт на-грáт. Шатáјќи дујдéл на-нéко: пристáнишче, испаднáл уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна* [ВД,Д(277)]; ~ *óдат и на-óрто нáјýбува тá: мóма. И рачéл на-пубрáтимто: "Тá: мóма, вá: вéчар да:-зéмум ни́шчо нé сáкум". Пубрáтимо му-удгувури́л: "Ти тъ̆ргóвац, тá: сéлцка мóма, нáјалчак, на-гувáдар ej, кáк ќа:-зéмиш?"* [ВД,Д(277)]; ~ *и тръ̆гнáме пéшки, прáво. Цивúлни тръ̆гнáме, ки-пъ̆тýвме дéнцки. Кój кá ки-нъ̆-стрéтне: "Уд-дéк сте брé?" "Ми, бижáници сме-ни́й, нъ̆-адни тъ̆ргóвци кърáме стóка, зъ̆-пáри. Нé ни съ̆-плáште нъ̆-пъ̆мпýро, тъ̆кá ки-с-óјме, пéш* [ПДој,Пат(172)].

тъ̆ргýва* impf 'купува, пазари' ~ *ка усамнá на нидéлаша, Марúа Маг... и Марúа ... шаргувáле мирослúво балсáм да óдаш да гу мáжаш. И нóго ráно на шáа нидéл'а уши́шле на гróбош, ка угрија слáнцишо, ем вел'áле мигу ни́х: Кój ќи ни шрáкáли на нáс шлóчаша* [MV,K(255)].

тъ̆ргувúа f 'дејност поврана со размена на стока, односно на капитал' ~ *зúме цáрскио сúн кójн и едни́ дисáги, и нъ̆пълнуве злáто и тъ̆ргнýве зъ̆-трú гудúни дъ̆-ръ̆бóте тъ̆ргувúа* [ПДој(146)].

Тъ̆ргувúшче top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' ~ *бизбéли тáму съ̆-прáвело нúкуј пáзър, чúнки бúло гулéмо сéлуто* [ДК,Деб(154)].

тъ̆ркáле (съ̆)* pf – 1. в. **тъ̆ркáл'уве** ~ *Вълко јъ̆-пуштúл нóгъ̆та и фъ̆тúл ъ̆днá жсúла. Лисúцта викнáла: "О-о, лéле, нóгичка!" Вълко чтъ̆јáки óти нóгъ̆та јъ̆-фъ̆тúл, съ̆-упнáл тéгле, тéгле и кýп! – съ̆-скинáла жсúлта и вълко тъ̆нгъ̆ра-тъ̆нгъ̆ра съ̆-тъ̆ркъ̆л'ал* [ВКук,П(286);] во контекстот е зачуван лексичкиот реликт **чтајаки** (= мислејќи) за што имаме пишувано на неколку наврати во статии поврзани со дијалектната лексика; сп. во рус. јазик: **считаю что ты неправ;** ~ *уф-сýбута пу вéчара кăд зóра, на идéн дéн пу сýбута, дујдé Марúа Магд. и дрýгата Марúа, а глéдаа гróбут. Ету и пóтрис сă чинú голéм, оти Ангел Господúноф ислéгал ут нéбито, ка си наближúа трăкалá плóчата ут врáта, и си сéдиши пу узгóри* [MV,K(289)] – во контекстот, заменатa на големата носовка со **у** (**субута**) претставува црквенословенизам; ~ *удделе пукрăј мó:рто, ки-лéжăт нъ̆-нéко: сăртче тăкá. Нéго ко:* (< ќе го) *-тýрăт уткăде мó:рто, ут-тáа стрáна. Кá ки зáспе он, ко-тъ̆ркáл'ăт уф-мó:рто* [ПДој,Ник(163)]; ~ *дóнци áјн вăргăлéс кáмин, до:-тъ̆ркáл'ум уд-гурни́цта* [ПК,2(32)]; 2. изр.: **сă-тъ̆ркъ̆л'áло гърнито си-нъ̆јдело кăпáко** ~ *сă-пугудúле и мăжуш*

и жéнта; *какóф тóо, тъ̆квá тáа* [ПК,2(198)]; **сă-тъ̆ркăл'á мéсицо** – поминаа 30 дена, еден месец [ПК(Гърб)].

тъ̆ркáло n 1 'направа во форма на обрач, круг' [СКук(337)]; ~ *глăвúна сă-вúке и нъ̆-кóлта нéшто, нă-тъ̆ркáлто* [ПК,2(34)]; ~ **будúло-j** *ус двé тъ̆ркăлúна, тó-j фрéнцко тъ̆ркáло* (велосипед) [ПК,2(25)] – во контекстот се среќава проширена употреба на множинската наставка **-ина** (-иња) и кај именките од ср. род на **-о** (сп. село – села): **ус двé тъ̆ркăлúна** (наместо 'търкала'); в. **тъ̆ркăлéк**; 2. fig. 'буква' – за извесен дел од полуписменият народ буквите биле 'тркалца' ~ *нé сум пúсмин, нé знáм да напúшум ни áдну тъ̆ркáло; нéли дéцта уф-шкóлто и úчат да пúшат тъ̆ркáлцта* [ПК,2 (116-117)].

тъ̆ркáл'уве* impf 'кога нешто се движи со обраќање, со тркалање' ~ *гó-пúте: "Jáгнăнце, бéгнăнце, шó прáвú, тъ̆ вăгл'ăне жвáкиш?" Já-гăнто му-ъ̆дгъ̆вóруве: "По-сýj рú-дишта, сýj гăргăлéнки тъ̆ркăл'увáх"* [ВК,П(285)]; ~ *кá сé-j чинúл алúс вал'úга* (валјак), *до:-тъ̆ркáл'увши* – се кажува за некој што многу се здебелил [ПК,2(32)].

тъ̆ркăлáче n, dem. (в. **тъ̆ркáло**) 'тркалце' ~ *прéшлино-j тъ̆ркăлáче уд-дăрво или ут-кирлúтка, сă-клáве нă-вăртéно кóга сă прéде нă-фýрка*, (за да го држи конецот опнат) [ПК,2(88)].

тъ̆ркăлéк m 'направа во кружна форма, тркало' [ПДој,Пат(130)]; ~ *тóо кулишúта Бráнку, óт играjше ду-гулéм ус-тъ̆ркăлéци, сáа-j цéл мăш, áма му-устăнá пърмóн* (прекар) *Тъ̆ркăлéко Бráнко* [ПК,2(117)].

Тъ̆рлис top. 'големо село во подножјето на пл. *Черна Гора*, Драмско'. Според Ј. Заимов називот е изведен од **тъ̆рло** и наставката **-иш** (по истиот модел како топ. **Мъ̆гл-иш, Череп-иш**); постои и друго мислење: од **трьлѣсые** (= **три леса**, т.е. три шуми) [ЈИ,Ми...(209)].

тъ̆ркăлéс* adj 'заоблен, во форма на круг, на топка' ~ *уф-гивгúр пéчме пукăнúци, óн ej кут-тéнцăре, нăп-рáвно тъ̆ркăлéсто, úма врáтичка кут-кýрсújте, нис-н'áа сă-клáве пук-лúва мисúрка. Он (гивгúрут) úма дăлга рăчка да нé тă-пéчат рăцто, óт(и) пукăнúцте сă-пéчат нă-нóго плáмин* [ПК,2(34)].

тъ̆рлúца f 'објало, завивач за нозете' [ДК,Емб(103)]

тъ̆рло (кај Таневиќ погрешно: **трло**) n 'ограден и покриен простор со помошни простории за чување овци и преработка на млекото' ~ *раз-глáсаве низ-нéговта околúја дáли ќа-се-нájде нéкуj дă а-унúшите мéчката. Нă-тóа се-jавýве едúн чувéк ... Тóа чувéк óде уф-сéлто и пúте дéка-е тóа уфчáр. И откóа му-кăжýват, óн óде уф-трлто* [ВГев,Мир(273)]; ~ *Пиринуго, jубава дивojко] тихо пejши дилеко се слуше] чул те уфчар преко три планини] си jуставил трло неградено] jуф трлото стадо небруено* [ТГев(56)]; ~ *што им веле ем гуворе:] "Не je била бела Јана] не je била на мен касмет] тук je била на вас девит] на вас девит верни псета"] Си фатиле девит псета] кој уд нога кој уд рăка] ja нусиле jуф кулиби] jуф кулиби пра трлото* [ТГев(202)]; ~ *газдата нă-кýто му-кăжáл нă-уфчáро да-нé се-секúре зă-тóа, тýку дă-му-кáже ът-кôа стрáна влéве мéчката уф-трлто* [ВГ,Мир(273)]; ~ *кóрда сă-вúке нă-тъ̆рлуто шо-j зăгрáдăно, шо лéжăт óфците, пукрújно-j то:, уд-éднăта стрáна-j дúгнăно, сус тръ̆ска кăд*

нáс и прáвъ̆ме [ПДој,Ник(125)]; во контекстот што следува зборот **тъ̆рло** се објаснува со тур. (< грч.) **мандра** што укажува дека голем дел од населението во овие краишта било двојазично; сп.: ~ *катý как ми знáи Тáтко ли, и-јáс а знáм на тáтко ли, и дýшата му сам дал за óфцити. Имам и дрýзи óфци, шо нé са ут вá мáндра (тъ̆рло)* [MV,K(299]. Во материјалите вакви случаи забележивме на повеќе места, сп. кај Верковиќ: *рјакáтъ̆ ни ја пријева морето зашто не зева корбан (жертвъ̆)* [V,PM,284]; од гевгелискиот говор: *испáжќе на Стáмбул – л'ýјто (инсáнут) съ̆ бérат* [И,Гг(111)].

тъ̆ркáс m 'вид брава со која се затвора надворешна врата' [ПДој(120)].

тъ̆рн* (и: **трън**, односно **тъ̆рън**) m 1.'мал израсток на кората на некои растенија, со остар врв, боцка' ~ *отúде и бишкáринот да ги пасé. Кубúлата са чинú јарибúца сос јарибúче и фати тáмо да си фъ̆рка по трънету* [V,PM(117)]; ~ *да тáму шо сéиши, кој зъ̆рно ут сéмито му паднá на пъ̆тут и си газá, и ут нéбито пилúштити гу издóа. Па дрýгуто паднá уфстрéт уф трънити, да кáк си пурастóа трънúте, гу удавúле* [MV,K(273)]; ~ *напрáвъ̆т пъ̆зърлъ̆кут, гу-фáшќе зъ̆ ръ̆кта, му-гу-дáве, гу-клáве уф пъ̆тóнут; дéтто му кажýве: "Мъ̆купú ти мене, дмá днá кóла трънје ќи-úмши нъ-гъ̆рбут"* [И,ГГ(111)]; ~ *óт, óт* (според нашите истражувања би требало: 'о·т, о·т'), *пупъ̆то, и лисúцата ки-му-рéче нъ̆вълко: "Ама ко· ки-влéзъ̆ме уф-мéне, сáмо прът-тéбе дъ̆-си-глéји, дъ̆-нé дúгиш глáва нъ̆-гóре, óти гóре úма тъ̆рне и глóже, ки-т съ̆-избóт óчте"* [ВКук(286)]; сп. **къ̆рáчъ̆ли** (= *трън, рáсте висóко, úма плóдуве куту пáрички* [ПДој,Ник(124)]; 2. 'грмушка со многу трње' ~ *"Кóј трóпа на пóртата?" – "Къ̆де тáткоти?" – Тáтко-ми не-ј дéва, тúди да бére од тъ̆рн сáме да сáје, да зникнат да ќе-въ̆рват кирајџúи собабáки да ќе-се-закачýат бабáките по тъ̆рните* [ВСол,К(288)]; 3. 'многугодишно растение со бели цветови и трње по гранките – багрем (акација)' [ПДој(137)]; ~ *кá-ј ръ̆сцъ̆фтин тъ̆рънo нóго árно мирúсе* [ПК,2(117)]; 4. изр.: **ут-тъ̆рън нъ̆-глóк** (= од лошо на полошо; – **глок** е голем трн); **ус-тъ̆рън дъ̆-мáјш, нéма шó дъ̆-зъ̆кáчиш** (= се кажува за некое бедно семејство, односно за сиромашна куќа во која нема намештај и сл.) [ПК,2(206)]; **нъ̆-тъ̆рън зъ̆дóјн** (= кога некој се однесува премногу нервозно, зајадливо) ~ *нáшјо млъ̆дéш нъ̆-тъ̆рън ej-зъ̆дóјн, нъ̆-мóјш до·-пувéлиш, нъ̆мóјш лáф дъ̆-му кáш, нъ̆-ъ̆днóш съ̆-л'ýтът* [ПК,2(186)]; **кут-нъ̆-тъ̆рне** (= се кажува кога гостинот не останува, туку за малку време се кренува да си оди) ~ *já, тéтти Рáјна тъ̆квá бúше. И мáјкти тъ̆квá-ј. Ќи-дóјде, нé сиднáла óште ќи-с-јóде* [ПК,2(171)]; **тъ̆рън уф-óчте-ј** (= кога постои голема нетрпеливост) ~ *дóд Рáјна тъ̆рън уф-óчте и-бише нъ̆-снáаше, сјáа нéк съ̆-нъ̆шире* (кога *дóд Рáјна* веќе ја нема) [ПК,2(199)]; **тъ̆рне му въ̆рше нъ̆-глáвъ̆та** (= го малтретира, го измачува) [ПДој(137)]; ~ *дéне вéчър тъ̆рне му-въ̆рше нъ̆-глáфта ич си-нéмат живóт* [ПК,2(199)].

тъ̆рнáк m 'копито од овца или коза' [ПДој,Пат(125)]; ~ *тóо нóхут мъ̆боле, сјáа вúј кáк рáсте нъ̆-крúво, él нóго-ј јáк, úч нé съ̆-сéче, сáнки тъ̆рнáк* [ПК,2(117)].

тъ̀рнáрка-бáнца f 'пита со кори и тарана' ~ *тáа бáница съ̀-прáве ус-тъ̀рáно* [ПК,2(23)]; в. **тъ̀рáно-друбáрник**.

тъ̀рнáрка f, zool. ~ *тó-j пúле, кулк адна jáрбица-j, шарéнко-j* [ПК,2(117)].

тъ̀рнáрник m 'непроодно место со многу трње' [ПК,2(8)].

тъ̀рнóриц m 'земјоделска алатка' ~ *тó-j куту сътъ̀р* (голем касапски нож), *ус-длъ̀га ръ̀чка, ус-нéго сък-кóсат тъ̀рне* [ПК,2(117)].

тъ̀рпан m 'направа за косење трње' – в. **тъ̀рнóриц** [ПК,2(117)].

тъ̀рпéзник m ~ *тó-j ткájн чъ̀риáф, кул мéтъ̀р нъ̀-мéтъ̀р; ус-нéго сънóсе ръ̀чóк нъ̀-нúфта;* со исто значење: **пишкúр** ~ *збéр-jо лéбо уф-пишкúро, дъ̀-н'о:-* (< не го) *пулáзе нéшто* [ПК,2(117)].

тъ̀рпи* impf 'издржува, поднесува немаштина, болка, навреда' ~ *áку зъ̀бáве ръ̀чóкут, пá к-сѝ áпниле, нé ки-тъ̀рпиле – шо вéл'ът! Пу ръ̀чóкут ки-пулéгнът мáлце. Нáпкумта ки-дóе пъ̀ ки-ужúнъ̀ват* [И,Гг(119)]; ~ *Ама вó, кá испъ̀днá нáдвур нъ̀-трéмут, лу-ъ̀-фъ̀рли jъ̀дéjнту нъ̀-кучéницту. Тá, пу-иднó врéме, кът̀рпé, тъ̀рпé, нéмъ̀ше кáк, лу-уjдé. "А-бé, ричé, вúj си-игрáете тýка, já дъ̀-тъ̀рпам сéга"* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *тогáс приáтелиту лу са слéjаха и му вел'аха : "ájде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку имáни што ти оставú татко ти, гу изjáди. От главáта ти тéглиш..." И тójнака веки не мóжиши да тъ̀рпи пéзите, едúн дéн земá иднó въ̀же* [V,PM,7]; ~ *на трети j ден не можала веки да тъ̀рпи и, как га били и мачили, и тjанака рече: "от Бога да најте! Толко не знајти да ни познајти от дрехите, што имахми и двата един таким? Тојнака беши мој јунак"* [V,PM,90]; и: **тарпи** ~ *му вели на авџиолиа: "е господине, ошти един марифет имам да ви кажа! Ету една фурна га горја три дни, та ки влезити нетри и, аку можити да тарпити, ке да ви га дам момата"* [V,PM,46]; ~ *и тја му постела башка. Легнаха. Момата беши заспала, и детенто ч'увајке, ч'увајке заспал. Ја дедото познал, как детенто нема да тарпи* [V,PM,174].

тъ̀рпка* f 'морница' ~ *тъ̀рпки мъ̀ лáзат* (= измрзнав, студено ми стана) – *дáj да сa намéтнум, тъ̀рпки мапулъ̀зáа; ...*

тъ̀рпъ̀зане pl. 'дрвена ограда на скала' (се јавува во множинска форма бидејќи е составена од повеќе дрвца вертикално поставени) [ПДој(120)].

тъ̀рскичка f, dem. – в. **тръ̀ска** и **тъ̀рстúга** ~ *уф-бъ̀рдуто* (дел од разбојот) *съ̀-вдинýват нúшките. Тó-j нъ̀прáвино уд-двé дъ̀рфцта кутлéтвички мъ̀лéчки, луґи них-úма тъ̀рскички нъ̀рéдно, съ̀-вúкат зъ̀пци; уф-тиа зъ̀пци съ̀-увдéнуве уснóфта кá ткájме* [ПК,2(28)].

тъ̀рстúга f , bot. 'водено растение, успева на блатни терени' – в. **тръ̀ска** [СКук(337)].

тъ̀ртéлка f, zool. ~ *тá-j пчéла, нé ръ̀бóте, óна азъ̀р jáде. Н'áа гъ̀утéпувът дрýjсте пчéли, уф-кóшо шó-съ̀* [ПК,2(117)].

тъ̀ртка f 'голема брадавица' ~ *нъ̀лúцто úма адна тóлкува тъ̀ртка* [ПК,2(117)].

тъ̀ртни́к m 'најзадниот дел на птица, од **тъ̀ртникут** излегуваат перјата на опашката, *он ej-мъ̀рсин'* [СКук(337)]; со исто значење и **трътка** ~ *ас ногу а-сакум тръткътта ут-кукошка* [ПК,2(117)].

тъ̀ртóр m 'чорбесто јадење од ситни парчиња краставица, лук и оцет, се користи обично летно време за освежување' Дој; во Кукушко

запишавме: *тъ̀ртóро гу-прáвме лéтно врéме, ка̀ съ̀-кóпе уф-жéшкуто, или у-жéтва. Съ̀-прáве ус-лýк, крáстуфца, уцéт, сóл' и вóда; съ̀-јáде уз-дрýго јáдне* [ПК,2(117)]; во Ник: **уд лýк сълáта;** во односно село запишавме: **дујрънчáне вúкът тъ̀ртóр** [ПДој(119)].

тъ̀ртуве (< **тратуве)** impf 'остава'– в. **трáте** [ПК,2(117)].

тъ̀рхýн m ~ *вúкат на áлва шо гъ̀-прáват пóвиќе ус-сусáмо; уф-нъ̀тре мóши дъ̀-тýрът и кикирúки. Мéкта áлва-ј тъ̀рхýн, óна нé-ј бéла. Нъ̀-тъ̀рхýно сјáа ѝ-вúкат тáън áлва* [ПК,2(117)].

тъ̀рче* impf 'се движи со брзи чекори' ~ *пред слънце заоѓајне, един чувек пу друмут трче ли, трче. Арамијата ка гу виде оти са варке, му скина една лубаница и испадна да гу прачеке. Али тоа што трчише не саке да застане, да ја земе. "Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф арамијата, него трче ли, трче* [ТГев(147)]; ~ *лувачут* (ловецот) треба *"да може да трче куту заиц, да са крије куту лисица и да биде лек и ачиѓозлија* (да бúде со *"отворени очи"*) *куту врапчан"* [ТГев(385)]; ~ *женáта как гу вúде јунáкот, фатú да гу вúка: "скóру тъ̀рчи, брáтку, да ми отéмниш от тáс дошмáнка змúа, ча ки ми изјáди и мéника и двете ми мáлки!"* [V,MP,73]; ~ *фъ̀тúја нóкта и-извъ̀дúја вóнка нъ̀-áднó дóл; нъ̀-áдни кáпúни и-фъ̀рлúја и се дъ̀дéа óти и-зъ̀гръ̀дúја тáм, тýрскъ̀та вójска и-зъ̀гръ̀дúј тáм. Пучнá стрáжéние, кáвга* (војна) *дъ̀ се-прáви, дъ̀-се-бúјат и тъ̀рчът вójските* [ВЕв(298)] – зборот **стрáжéние** (воено судрување) информаторот веројатно го има примено кога служел во бугарската војска.

тъ̀рчанúк adv 'дојде со трчање' ~ *да кá дујдé Исус на тóа мéсту, приглúдна да гу видé, и му рéкал: Захарие слéзи си, óти вáден, ми и на кýката твójа да си дójдам. И слизé тъ̀рчанúк, да гу прибрá радóсин* [MV,K(267)]; ~ *да тъ̀рчанúк хóдиа јóбити зájно, да дрýгут Ученúк си утúди пóскóро ут Пéтрос, да дујдé нáпри он на грóбот. Да ка приглúдна видé савáнити шо бúле сáми; нé флизé вúке. Иди и Пéтрос шо óдиши пу нéгу, и флизé уф грóбут, и а глидáл савáните шо стójа тáму* [MV,K(336)]; ~ *на тúи днúти, станáла Марúа да си утúшла тъ̀рчанúк пу рúдут на грáт Л...., и флéгал уф Зааринината кýка, и радувáла на Елисáвет. Да как сă чýла Елисáвет на Мáринúна радувáни, му сă-грајáло дéтито нéјно уф сърцито; и сă наблудú Ел... ут Сфéти Дýх и а викáла су гулáм глáс* [MV,K(300)] – во контекстот има уште една потврда дека во примерите наведени од Ј. Иванов за наводна вокализација на крајниот **ер** во: *енра боп, силна аскер, тој рекла,* по логично и поприфатливо е објаснувањето што тргнува од морфолошкиот фактор – нестабилност на категоријата род, што се потврдува со примерот од контекстот, обратен од наведените на Иванов: *Марúа... флéгал уф Зааринината кýка.*

тъ̀рчке impf, dem.1. 'се движи брзо'– в. **тъ̀рче;** сп. обичај: ~ *тá-ј пугáча нъутлúа, намáжна ус-шърлáн, дъ̀ лъ̀ске. Съ̀-прáве кá заóдуве дéтинцто, нójсто му-ј-върсýват ус-цъ̀рвéн кóниц, гу-тувáруват съ̀чки. Тóо адéт гу-прáват нéкуј и сјáа, дъ̀-нé пáќе дéтто, дъ̀-си-тъ̀рчке пó-лéсно* [ПК,2(90)]; 2. 'гони' ~ *уддéве гътъ̀рчке низ-двóро и нъ̀-мóши дъ̀-гъ̀-*

фа́те; според акад. Н. Толстој на кукушкото: **удéве** (пред малку) **би́ше ту́ка** соодветствува руското **давеча, стсл.** давѣ; 3.'врши важна работа'; сп. го објаснувањето за изразот: **му-флизé му́ӑ пут па́шкӑта:** *~ не́кој ако тӑ́рчке нӑ-ва́м, нӑ-та́м* [ПДој(137)].

тӑрцума́н m 1.'тој што преведува, односно овозможува комуникација меѓу луѓе што зборуваат различни јазици' [СКук(337)]; 2. 'способен, вешт човек' *~ устáв-гу не́го, тӑрцума́н не́ мо-ј ра́мен* [ПК,2(117)].

тӑрӑнбу́ка f 'музички инструмент' *~ та́-ј нӑпра́вӑна ут-пра́с* (земја, глина), *ди́бо не́-ј ут-ко́жа, ус-н'а́а свíрат пу-сва́дби, пу-цимби́ше;* сп. фам. име *Тӑрӑмбу́кци ~ те́јко ут-Тӑрӑнбу́кци о купи́ ме́стто* (станува збор за дворно место) [ПК,2(117)].

тӑсте́ n 'толчник' *~ уф-пӑни́ца сӑ-кӑ́лве лу́к, сӑ-чу́ке, а то: шо кӑ́лве ej* **тӑсте́** (од тур. deste = она што може да се земе в рака – Дој); во Ник: *кӑлӑва́тник* [ПДој(120)] – сп. **кӑ́лве** 'удира'.

тӑткувни́на f 'имот оставен во наследство од таткото' Ник, во Дој **бӑшчини́** [ПДој(117)].

тӑтли́а f 'ориентално слатко, со јајца се прави, слично е на **реванија**' *~ о́на сӑ-пра́ве ус-пре́сно си́рне, бе́ло бра́шно, ја́ја и сӑ-пе́че. Се́тне сӑ-пупа́ре сус ширбе́т. Си́рӑнто са́ке де́-ј епте́н пре́сно, биз ич со́л'* [ПК,2(117)] – во контекстот се среќава една појава, до неодамна непозната – употреба на перфективен презент: **се́тне сӑ-пупа́ре.**

тӑукчи́а m, zool. 'ловциско куче, пилчар' [СКук(337)].

тӑхта́ f *~ то́-ј куту ле́а, са́ло изди́гнӑна висо́ко* (на неа се сади расад) [ПДој,Ник(117)].

тӑхтӑби́т m, zool. 'инсект, се крие во дрво, односно во дрвени предмети; кога ќе се убие пушта лош мерис – стеница' [СКук(337)]; во споменатава регија (кукушка) се среќава и во формата: **тӑхта́ба** *~ о́на уф-шти́ците живе́е, но́го шти́пе, а́к тӑ-шти́пне ќи-т-нӑпра́ве бужу́ре, бужу́ре;* односно: **тӑхтӑби́та** *~ а́к гӑ-уте́пиш па, но́го сма́рде* [ПК,2 (117)].

Ќ

ќар m 'добивка' ~ *"Е попе, попе, му веле увчарут, една овца ти дадех да са чинум Св. Јован, утре ки ти дунесум две, салде да ма избришиш уд тоа тифтер и да си устанум пак Стујан. Што ми трабуве толко ќар, јас сум сирумах чувек!"* [ТГев(27)]; ~ *тогáс фатúха гимиúите, напáлниха стóката аф гимúите и киніcаха от тáмо, отúдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу ќáр* [V,PM,14]; ~ *ќá си утúди вúки óн, тóа шо бéши зéл пé-ти карагрóшови, и рабутú су нúх, и ѝ чинú ќáр óшти пéт карагрóшови. И тó шо а зé двéти, и óн такá, и чинú ќáр óшти двé. Тó шо а зé идногото утúди да купá на зéмнјата, и гу скрú злáтоту ут ágата* [MV,K (271)]; ~ *но на гимúата нáјдох еднú побрáтими двалина, са чинúхми ортáци за да дójдими тýка да ги продадéми и ќарот да гу дéлими* [V,PM,8].

ќарува* impf 'печали' ~ *дојдé врјáме, цáрјут улрјá, останáха деветјá сúнови, не можáа да си га чýват царчúната. Дојдé дрýг цáр, му га земá царчúната. Тénака станáха и деветјá брáтќа, сéкој отиде да ќарýват* [V,PM,119].

ќебе n 'дебела покривка, со неа се покрива човек кога спие' ~ *Кóа глидáле, нă-цáрут сúнут нă-цáмут сéди. "Е-е, дă-бúди цáрут дă-ми-зéва, ричé тáа пóгулéмăта, зă-жéна, јáс ќе-му-ткájам зă-цéла вójска сѐ спрéма". Стрéднăта ричé: "Нă-мéн дă-зéва, зă-цéла вójска дă-му-прáвăм ќибúјна"* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *Одма дрýгăта. "Ајде жéно, кóа ќе-прáвиш ќибúјна зă-вójскăта?" – "Хé-хе, мăжу, шó те глéдăм, ричé, тúја нă-лýди врéмијна сạ-збóрăт!"* [ВЕв,Кр(301)].

ќејф m 1. 'пријатна расположба, нешто што се присакува' – на младата невеста, до година дена не ѝ замераат ("ѝ гледаат низ прсти") ~ *"Нека ѝ е прустено! Уд чужда е кýка! Не е пураснана уф нас, па да знаје пу ќејфут да ни чине"* [ТГев(83)]; ~ *дýшита уф-нóсо мé-ј дójдăна удрăбóта* (преоптеретен сум), *а óни кéјфо си-глéдат* [ПК,2(160)]; ~ *тóо шó-ј думаќúн сáмо дóма сă-услубóжде ќá мó-ј кéјфо* [ПК,2(122)]; ~ *ама Кулýф нéмаши кéф, зашто от нéгу погол'ám имáл покрáј нéгу. Фатúха мóмите да му прáват шакă и да са учáл'ат на нéгу, áма тój сѐ кахăрлúа, сѐ са чýдиши*

[V,MP, 10]; 2. изр.: **му-сă-рăсипýва ќéјфут** (= станува нерасположен) ~ *кóга лигнáле двéте нáвичéрта крáлцкăта ќéрка му-вéле: "Дáли бúло кăсмéт рибáр су-крáлцка ќéрка дă-лéгне?" И дéтто ооор, му-сă-рăсипýва ќéјфут. И кăди пóл нóши, шó си имáл нúку пáра – шшшт, нă-бигáјне* [ДК,Ран(128)]; и обратно: **нé му-гу-рăсипáл ќéфут** (= не го навредил) ~ *мóжи и влăдúкта дă-знăјáл дéка пóпут у-вó· сéло нé-ј пеáн, áма тóгăј тăкá бúл вéкут. Тá· рăбóта трăјáла нóго врéме и дéјто нúкујпăт нé му-го-рăсипáл ќéфут нă-пóпут* [ВЕв,К(293)]; **си-прăвиле кејф** (= уживале сексуално) ~ *и му утфурýва уд-врáткăта. Тугá, стáро врéме, тăкá имáја – клáпа нă-врáтта. И тáп врáтта, си-óде дóма. Си-пăрвно вичирáле унăтре, димéк си-прăвíле ќéјф цéла вéчер. Нăрáнто: "А бе ѓăýр, му-вéле, а бе кăýрче, зéвај двé лúри и óј-си!"* [ДК,Ран(134)]; близу по значење: **óна сј-о·-глéде ќéјфо, за-дéцта пéт пáри нé дáве** [ПК,2(188)]; **нé му-прáвам ќéјф** (= не го удостојувам, не се понижувам) ~ *нé му прáвам ќéјф, áска нă-нúкој нé-му-вúм чáлмата* [ПК,2(180)]; и: обратно: **му-правéл ќéфут** (= му угодувал, му ги задоволувал желбите) ~ *дéјто и нă-пóпут му-правéл ќéфут и кáто нă пóп су-óиче пóгулéм ифтибáр му-кăжувáл зă-сè шо·-писáл у-тá· пăлéна книíга* [ВЕв,К(293)].

ќел' f 'кожна болест кај овците од која им отпаѓа волната'. Заболеното место го лекуваат на следниот начин: во неголем сад со вода ќе сипат лажичка *кăна* и ќе ја стават на оган за да превриe; потоа болното место на кожата се мачка со споменатава течност [ТГев(283)].

ќел'аф* adj 'тој што има рани по кожата' – кога се караат жените паѓаат и тешки навреди, како: *вошла, смрдл'ива, арамија, уруспија, маразлива* (болникава), *ќел'ава кучка* и сл. [ТГев(319)].

ќелеш m 'погрден назив за личност што не ни е симпатична по различни основи' ~ *дéтто пăк отúшăл кăде óфцете. Ќелéшăт отúшăл кăдедéтто и му-речéл: "Сéга јăс натéбка ќи-те-јáдам". Дéтто казáло: "Чéкај да-óдăм, да се-помóл'ам на-Бóга"* [ВС,Град(295)]; ~ *кă-дујдéл нă-трéттă гудúна, тó мáлуту мурéкăл: "Јăс ќ-óм, ќи-гу-чýвăм вá гудúна!" – "Ај-бé, ти ќи-óји, бéгăј нáкă, ќăлéшу!"* [ВВ,Крон(311)].

ќемер m 'свод на дупка во која се пече вар'; ќе се најде некое погодно место *на завит* (каде што не дува ветар) и ќе ископат една дупка, длабока. Потоа од каменот што ќе се пече вар прават ѕид наоколу дупката, во средината ќе остават празен, кружен простор, во кој ќе наложат оган. Ѕидот сè до отворот на дупката се ѕида право, а потоа почнуваат да прават свод (*ќемер*) од истиот камен; потоа се запалува огинот којшто гори и дење и ноќе 5–6 дена [ТГев(351)]; во РМЈ освен 'свод' значи и 'појас'.

ќепе m 'машка надворешна волнена облека, се прави од влакна од коза, помешани со волна'. Се употребува против дожд бидејќи козјите влакна не примаат влага [ТГев(418)].

ќéпче n 'мал сад, метален' ~ *úмше áдно бăкăрно ќéпче, кój-знáа кáк, "гу-пузнајáл" нéкуј, áј-го тóлко врéме нé сум о-видéла* [ПК,2(158)].

ќесе n 'мало вреќиче; во случајот дел од мрежата за фаќање риби, што се вика *сертме*' – *сертмето* се плете од јак ленен конец, во форма на конус. Врвот на конусот се вика *кубе*, а основата *ќесе*. на

ќесето има закачено *ќустеци*. За да тоне побрзо *ќесето* во водата му врзуваат оловни парчиња [ТГев (393)].

ќимӑнé n 'народен жичен инструмент' ~ *то́ дја́улут шио́ пра́ве? Сӑ-чи́не идну-дéрвии. Идни-пéсни, идну ќимӑнé, инӑ-гӑ́га – сфи́ре. И та́лм дӑ-оде дӑ-сфи́ре, кӑ́j-ни́. Цáрут му-вéле: "Брé ви́кните-гу то́ Гу́птино шу-свúре"* [ДК, Ран(141)].

ќила́р m 'помошна просторија' ~ *на́шта, са́а ти вéл'ум уд-дво́рут ка́ ќи-флéjии – трéм. Уф дéснӑта стра́на – уда́та. Са́а – ку́ќта: на дéсно со́фа с уџа́к. Го́ре нӑврӑс бина́та – два́ димини́ка. До́лу – гувéата. Аку нéлӑт дуби́ци (гувéда), на лéавта стра́на и́ма ќила́р. Уф а̣дно́то ко́ше на-ку́ќта* [И,Гг(118)]; и: **ќирал** ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дӑ-сӑ-пу́л'ӑт пу-ку́jќите шу-бéа и уднáдруф вӑрусáни. А уднӑ́тре имáја: тримój, удáj, чӑр-дáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

ќо́мер m 'јаглен' [ДК,Лип(105].

ќоруф adj 1.'тој што не може да гледа, слеп' ~ *едйн ден дедо Госпу̣д ду̣jде пра една жена што ткајше платно, рече и "Пумож Бог", и а пита што работе. – "Дал' си слеп или ќорав па да видиш што работум. На́, уд тенки жици работи правум!"* [ТГев(365)]; – девојчињата се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка*, а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ми фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас"* [ТГев(44)]; 2. изр.: **ќо́руф мӑ-пра́ве** (= ме тера да верувам во нешто што очигледно не е така) ~ *ду́рмин о-виде́х ка́ о-зимá и па́ не́ прӑзна́ве, ачи́к-ашкире́ ќо́руф мӑ-пра́ве* [ПК,2(152)]; **аро́вна, асре́тна ма́jка и за ќо́рво че́до** (= кога нешто премногу се присакува; човек, кога е желен, страден за нешто, се задоволува и со малку) [ПК,2(21)]; клетва: **ќорав да одиш** [ТГев(319)].

ќо́рву ку́тре n, zool. 'вид кртица, живее под земјата, прави ходници' ~ *са́а ќи-мо:-на́jме* (најдеме) *лига́лто* (прибежиште, гнездо) *нӑ-ќо́руфто ку́тре...*

ќо́рву-пи́де n ~ *та́-j пугáча, сӑ-пра́ве: ка́т зе́ле, ка́т мисúркино те́сто и шарла́н. Се́тне сӑ-пе́че* [ПК,2 (117)].

ќорува кубила f 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; освен **ќорува кубила,** има и други детски игри: **брни капа, чилик, длӑго магаре, на три нози скукајне, на топка крijајне** [ТГев(325)].

ќо́р-ку́тӯк adj 'сосема пијан' – во тур. = 'слепа пенушка' [ПДој(134)]; ~ *ка́ о-виде́х нӑ-чӑрши́ша умре́х уш-ширáм, не́-зна́а дéка-j, шо дӑ-ш-ка́жум: ќо́р-ќу́шӯк* [ПК,2(202)].

ќо́с m, zool. 'име на птица' ~ *лисúца кӑ-нӑучи́ла о́ти и́ма та́м пили́ша о́де дӑ-му-и-са́ка. И му-ви́ка: "Ќо́с Кусу́ле, вӑ́ртӑм па́шка, се́чӑм дӑ-би́чка, пу́шчи-ми пи́ле"* [ВВод, Крон(314)]; ~ *на́пкумта ути́шла при-Ќо́с Кусу́ле те́та Вра́на, гу-нӑој'а́ дéка пла́ка. "Шо́ пла́кӑш, Ќо́с Кусу́ле?" – "Е, ка́к дӑ-не-пла́кӑм? Три́ пили́ша и́мӑк, две́те ми изиде́ лисúца"* [ВВод,Крон(314)].

ќосница (на ќос) m 'назив на детска игра, ја играат машки деца' [ТГев (325)].

ќофте n 1.'мелено месо приготвено за јадење како топчиња и така пржени'; 2. изр.: **ќофте о-напрăви́** (= силно го изнатепа) [ПК,2(150)]; ~ *ка́-о-пӯтисна́, у́дри, у́дри, ќо́фте̄ о-напрăви́, не́ вир у́:м уд- не́го̄ го̄а́ре чувéк дă-би́де* [ПК,2(150)].

ќо́ше (и: **ќуше́**) n 'место каде што се допираат две, односно три страни (плоскости)' ~ *и така́ влезе́ не́три а́ф градо́, фати́, заседна́ на едно́ ќуше́, на едно́ кра́јче, про́сиши. И е́ту еди́н господа́р голе́м ас една́ каро́ца со́с кушиа́ дохо́ждаше* [V,PM (152)]; ~ *на́шта, са́а ти вел'ум уд-дво́рут ка́ ќи-флеј ш – тре́м. Уф де́снӑта стра́на – уда́:та. Са́а – ку́ќта: на де́сно со́фа с уџа́к. Го́ре нӑврӑс бина́та – два́ димини́ка. До́лу – гуве́ата. Аку не́мӑт дуби́ци (гуве́да), на ле́авта стра́на и́ма ќила́р. Уф ӑдно́то ќо́ше на-ку́ќта* [И,Гг(118)]; ~ *Кули́бӑта и́ма со́ј, со́ј ги–ви́кӑше ти́: шо сӑ дӑ́буви ко́луве, сӑ-зӑбо́јџӑт уф-зе́мӑта пуд во́:та и по́сле ки сӑ-нӑре́дӑт кути кӑ́шча. Ки сӑ-иско́ве уддо́ле души́ме и по́сле нӑ-ќуши́:нта ки сӑ пу́шчӑт нӑго́ре дӑ́рва и сӑ-нӑпра́ве кути кӑ́шчичка* [ПДој(127)] – во контекстот има употреба на перфективен презент **(и сӑ-нӑпра́ве кути кӑ́шчичка)**, појава раширена во јужните говори, непозната во македонскиот јазичен стандард; сп. обичај: – кога сватовците ќе дојдат по невестата, сите ќе поседнат до трпезата да се напијат и почестат само младоженецот не смее да седне и за сето време стои покрај *ќошето* (аголот од собата); во врска со тоа има и изрека: *"Куту млад зет стоје уф ќоше"* [ТГев(176)].

Ќо́ш Буруни́ top. – в. **Ќошко** 'таму се фрла грип (вид рибарска мрежа) во Езерото (Дојранско)' [ПДој(135)].

Ќо́шко top. – в. **ќоше** 'парче земја, полуостров што навлегува во Езерото (Дојранско)' [ПДој(135)].

ќуле m (n) 'тој што е во потчинета, ропска положба' ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га уткради, тебдил га чини сос други мӑшки дрехи и праве га закара кату ќуле* [V,PM (35-36)]; ~ *и тогај Марин изваќа алтӑно и чеврета, хем му вели на Теодорак: "ету господине, тиа не са ли от невеста ти?" Тога и он поверува. – "Е харно, сега од вас сакам три дена мјухлет, та јаз сам на вас роб, ќуле"* [V,PM,166]; ~ *"Ќи-гу-фа́тум, си-прӑмисл'ӑве, ќи-м гу-ски́нум вра́тут куту нӑ куко́шка". Кӑ фа́шќӑт д-сӑ бо́рӑт, Јарӑм минӑре́то сӑ-умури́л. Гӑјре́т, гӑјре́т, де́тто сӑ-усил'уве, Јарӑм Минӑре́то пӑпсу́ве. "Нӑ мо́жум, ро́п сум на-те́бе, ќуле́ (роб)". Сӑ-прӑда́аве* [И,Гг(113)].

ќуме́р m 'направа каде што се чуваат парите' ~*кл'у́чуфто̄ уп̄-ќуме́ро сӑ -у-ба́:п̄та. Она ус-ни́х сти́ци, не́куј дане́-и-г̄и-зи́ме сӑ-бо́о* [ПК,2(202)].

ќуп[1] m 'голем земјен сад' ~ *"Си-вӑрса́х нӑ-па́шќӑта ӑдна́ ле́јка, влизе́х уфре́ќӑта ле́јќӑта сӑ-нӑпа́лни́ сус-ри́би". "Е, а́јде, мури́ ку́мо ли́со, дӑ-м-уднесиш и ас дӑ-фа́тум ри́би". Удде́ли нӑ-ре́ќӑта, лиси́цӑта му-вӑрса́ла нӑ-вӑ́лко ади́н ќу́п нӑ-па́шќӑта* [ВК,П(286)]; ~ *Удде́ли нӑ-ре́ќӑта, лиси́цӑта нӑ-вӑ́лко му ве́ле: "Флези по́нӑстридиј, о́ти та́м и́ма по́гуле́ми ри́би". Вӑ́лко флизе́л и фӑти́л до:-вле́че ќу́по* [ВК,П(286)]; ~ *во́, дӑ-про́стиш, сӑ-мучал у-то́: ќу́пут унӑ́тре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нӑпӑлни́л то́: ќу́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ќе зӑ-дӑ-у́мре. Устӑре́л ви́ќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *"Е, рӑче́ла, а́ска не́ фӑшча́х*

гуле́ми ри́би. Д-о́ш нӑ-вудинча́ро, пуд-думи́ӑзлӑко, ча́рко де́ка вӑрте, ри́би и́ма ја́ тӑквы́". "Ки-си-вӑрзиш нӑ-па́шкӑта еди́н ќу́п, они флезя̆т уф-ќу́по и ки-ги-иска́риш нӑ-кра́јта" [ПДој(157)].

ќуп² interj 'укажува на шум што се прави кога нешто се скинува' ~ *Вӑлко јӑ-пуштил но́гӑта и фӑтил ӑднӑ жи́ла. Лиси́цӑта викнала: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Вӑлко чтя̆јӑки о́ти но́гӑта јӑ-фӑтил, сӑ-упнал те́гле, те́гле и ќу́п! – сӑ-скинала жи́лта* [ВКук(286)].

ќуптен adv 'сосема' ~ *еден гувидар бил ќуптен будала. Него го раниле селски. Вадан ки му даши ти леп и вичера, утре друґут, демек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, и ка е кинисал да оде сус гуведа, леб не зилуве* [ТГев(372)]; ~ *ќуте́н би́ше пе́рнина* (девојка со несериозно поведение) *та́а мо́ма, кӑ сӑ-ми́ӑжи́ ко́ј зна́а* [ПК,2(84)]; ~ *то́о пипе́ро ќуптен сӑ-измилизи́л, ни л'у́те, ни и́ч би́ле* [ПК,2(51)]; ~ *си-дујде́ зӑша́рӑн* (малку алкохолизиран), *не́ би́ше ќуптен пи́јӑн (пи́јн)* [ПК,2(49)].

Ќу́пчишча top. 'извор од карпа'; сп. **ќуп** 'голем глинен сад' [ПДој (135)].

ќури́ца f, zool. ~ езерска птица, голема е колку кокошка, кафена боја има, *кӑси но́зе,* шија *кӑса,* клун мал но широк, црвени очи, лови ноќно време [ПДој(127)].

ќурк m 'горна зимска облека од кожа, *палто-ј тоо, пуставно-ј уд-горе кӑдифе; кул врато има лишичкини кожи'* ~ *кугá дујде́л ду-лиси́цӑта, гле́де у́мря̆на лиси́ца нӑ-пӑто. Сӑ-свӑпи́л ут-ко́лта, ӑ-ритна́л* (пишува:'рипна́л') *лиси́цӑта, та́: не́ мӑрдну́ва. Сӑ-зӑрӑдува́л и си-ричел: "Ха́, тӑма́м мо́јта же́на не́ма ќу́рк"* [ВКук,П(285)]; ~ *Вангилино, моја прва л'убо] сано́ќ ли си на ря̆ка лижала,] дури ря̆ка, ря̆ка ју-трпнала] дур на можам ќурк да си наметнам] ќерки ли са ќурк наметнале* [ТГев(53)].

ќурлеми́чки adv 'невнимателно' ~ *не́ ми́сле, не́ гле́де, ќурлеми́чки о́де* (сп. **ќорав** = слеп) [ПДој(116)]; ~ *сѐ шу ќи-фа́те ќурлими́чки о-фа́ште* [ПК,2(118)]; ~ *изгле́д-јо ше́јо а́рно, се́тне о-ку́пи, ним ќурлими́чки, зе́м-јо пра́во* [ПК,2(51)] – во контекстот среќаваме императивна форма во која кратката зам. форма се јавува во препозиција во однос на глаѓаголот: **се́тне о-ку́пи**, што не се среќава ниту во западното наречје (каде балканизмите се најмногу присутни) ниту во нормираниот јазик.

ќурлиме́ n 'погрден израз'~ *ќурлиме́ и на ќурлиме́то, и́ч не́ гле́јши де́к о́јши* (одиш), *е́т мӑ-стӑпна́* [ПК,2(118)].

ќурси́а* f 'печка'~ *са́ке да-ј-исчи́стиме бури́јте* (ќунците) *тӑ-дӑкла́јме ќурси́ита* [ПК,2(26)]; ~ *уф-гивги́р пе́чме пукӑни́ци, о́н ej кутте́нцӑре, нӑпра́вно тӑркӑле́сто, и́ма вра́тичка кут-ќурси́јте, нис-н'а́а сӑ-кла́ве пукли́ва мисирка. Он (гивги́рут) и́ма дӑлга ря̆чка да не́ тӑпе́чат ря̆цто, о́т(и) пукӑни́цте сӑпе́чат нӑ-но́го пла́мин* [ПК,2(34)]; ~ *шо́ стӑ-тури́ли ќурси́ита кутучи́р, нӑ-мо́јши дӑ-пуми́ниш. Ста:* (< сте ја) *тури́ли нӑ-стре́т уда́а* [ПК,2(172)]; ~ *по́тпӑл сӑ си́тни сӑчкички* (прачки) *ки-нӑре́јши уфуја́ко или пӑ уф-ќурси́ита и ки-ј-путпа́лиш; збе́ри-ј ти́а дӑла́нкички, а́рни сӑ зӑ-по́тпӑл* [ПК,2(87)].

ќусе́ m 'човек без брада' ~ *кугá умр'ӑ та́тко-му сигá му-да́ва на д'ацата ш'о́ да-чи́нат: "кугá ки-ч'и́н'иш' мли́ву да-по́ш' на-удини́ца да-миле́ш' бра́ш'но на-ќусе́ дирмиц'и́ да-н'а̣ миле́ш' бра́ш'но"* [ВБог,Бал(343)].

ќу́ске impf 'кога животно удира со роговите' ~ *ни́м о́ди бли́зо, зе́р но́го ќу́ске то́о ко́чо* (овенот), *ма̀ка̀р ја́гнито, а́ко-ј по́-гуле́мко* [ПК,2(118)]; сп. **ќусем** [ПДој(125)].

ќусе́м m, zool. 'кастриран овен, во др. говори **угич;** *то́-ј чу́кин* (оплодната функција му е отстранета), *истри́жин, му-устава̀т ва̀лна са́мо на̀га̀рбо и пу но́јсто. Он ги-во́де о́фците, о́т еј си́лин, ќу́ске* (удира со роговите)' [ПК,2(118)]; [ПДој(125)].

ќуспе n 'нуз продукт, ситни остатоци, како трици што остануваат откако ќе се исцеди *шарлаганут* од мелениот *сусам'*. Се добива на следниот начин: *сусамот* се носи на воденица (специјална) во која прво се пече во фурна и кога ќе се олади се меле со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *саламура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пифтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган.* Тоа што останува се вика *ќуспе* [ТГев (359)]; ~ *ќуспе́то гу-пра́ва̀т пи́ти, пи́ти. Ус-ќуспе́ ги-ра́на̀т би́шките* [ПК,2(118)].

ќусте́к* m 1.'синџирче обично за џебен часовник' ~ *но́го фудул би́ше на́ш Ко́л'о, сѐ му-ви́шше ќусте́ко на̀га̀рдите* [ПК,2(118)]; 2. од рибарската терминологија: синџирче на кое се закачува парче олово за да служи како тежина – *сертмето* (мрежа за фаќање риби) се плете од јак ленен конец, во форма на конус. Врвот на конусот се вика *кубе,* а основата *ќесе.* на *ќесето* има закачено *ќустеци.* За да тоне побрзо *ќесето* во водата, му врзуваат оловни парчиња [ТГев(393)].

ќутек m 1.'мавање, тепање' ~ *и татко му фати, му даде еден ќутек харин и гу изгунил от кајштата му. И кату отиваши џјатету плачештем на пајју, гу стрјати џарјут* [V,PM(101)]; ~ *на̀-то́о ла̀нгу́рин* (неранимајко) *ќуте́к тре́бе, не́ дру́го* [ПК,2(69)]; ~ *"Шо-те́-ј, ра̀че́л, шо-са́киш, ја́диш, пи́јш, ле́гниш, спи́јш. И са: не-зна́јш шо пра́виш, уд-де́к-са̀ па̀ри́те, уд-де́к-са̀. Чи́м сакиш но́го да̀-зна́јш, на́ ти ќуте́ко, ста́ни о́ј-си* [ПДој(153)]; ~ *Трајко чурбаџија пуклон ни дунисе; на нашјо сајбиа ата̀р му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи мирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бириќет* [ТГев(297)]; – сп. обичај: за воспитувањето на машките деца особено се грижи домаќинот. Тој ги поучува, советува, кога треба и им *сврекнува* (ги кара), па и ги удира зашто децата *уд ќутек растат* [ТГев(272)]; 2. изр.: **но́го ја̀де́ ќуте́к** (= беше многу тепан) ~ *по́мнул е́ште ка́ ма̀-нусија на̀-Со́лун. Тугај но́гу са̀-гувóрше за̀-Го́це Де́лчуф. Ијше уф-на́с, ни́а гу-чу́вахме. Е, тугај, ка́-с за̀па̀ли́ Ка̀ли́ново, та́тко но́го ја̀де́ ќуте́к ут-Ту́рцте* [ВКук,Мал(282)]; **са́м си-па́ла ќуте́ко** (= ги предизвикува луѓето поради што може и да добие мавање) [ПК,2(83)]; **да̀-ти-уда̀ра̀т ќутеко** (= да бидеш казнет со мавање, изнатепан) ~ *по́сле, вика́л, да̀-зна́т ти́а̀ шо пра́ва̀т мо́сто, да̀-ти-курди́са̀т а̀дин фа́к ут-смо́ква, та̀ да̀-та̀-фа́та̀т, да̀-ти-у́дра̀т ќуте́ко, да̀-ви́јш ка́ ки-ка́јш* [ПДој,Ник(166)].

ќуфто́р m ~ *така́ му-ви́кме на̀ не́кој ста́р чове́к шу се́де це́л де́н до́ла и сѐ гувóре, сѐ са̀-л'уте, сѐ не́-мо-ј пугодно;* со блиско значење: **ба̀дник**

(но без негативната конотација од претходното објаснување) ~ *ка́-j сиднáл уф-кáшти тóо бáднико, нáмójш уд-нéго дạ-сă-мáрднш* [ПК,2 (118)].

ќуфќýл' m 'кадрав прамен коса пуштен напред' ~ *кó·ста и-éj ќуфќýле, ќуфќýле, нé знáм шó нé сjаа-изрáлнуве лáллчко*; во Кукушко *ќуфќýл'* се употребува, покрај: **грéбин,** за 'креската' на петелот [ПК,2(60)]; [ПК,2(118)].

ќучук adj 'мал' ~ *рашита се ќучук Митра] уд албарут – ду бунарут] си загуби ќучук Митра] срма кулан, алтăнлија] па се врна да гу пале* (бара) [ТГев(370)].

У

у prаер 'упатува на внатрешност од нешто' (се употребува паралелно со предлогот **уф)** ~ *"Кáк кулáј дạ-нáјме?" "Кулáј – ричéл – китýрте едúн кạзáн кạтрáн нạврáтта. Тó кạтрáно нé пýште кулáј д-излéзе чувéко". Излиќáрчạто устáнạве, а гáздạта нạпрéди и тáп у-кạтрáно прạпáжде* [ВДој,Н (278)]; ~ *идúн дéн и зạнéли грóзди. Т'á фạтúлạ дạ-јạдé, ạмá н'á зăрну пу-зăрну, л'у сạс-ц'ál груздák. Иднó фáтилạ дạ-јáде, тá пáднạлạ назúм'ạта улр'ăна. Т'á умр'ăла утзмúјчкăта шту бăла у-нéтр'á у-груздáку* [ВБог,Зар(339)].

у–у interj 'изразува изненадување ~ *станáло пéт смóкви. Кáто му-хивидă цáрот, му-ричé: "У–у! Пéт смóкви ми-донсé?! Скóро на-вóнка, нéќу да-те-глéдам на-óчите-ми!" – Кáто нéќеш на-óчите да меглéдаш, глéдај-ме на-гăзот* [ВСол, К(294)] – во контекстот има уште еден случај од широката употреба на предлогот **на** наместо 'со': **нéќу да-те-глéдам на-óчите-ми!... глéдај-ме на-гăзот.**

ý – ýш interj 'извик за терање кучиња' [ПДој(126)]; ~ *тáа кá сă-фтирúла: "Кáжи дă-кáжи, пăрúте уд-дéк сă и нúи тóлко бугáти шо сă-чинúме". "Слýши, мýр, рăчéл, тóлко мă-прăсилú, чúм сáкиш дă-ти кáжум и ки-ти-кáжум" ...* ý-ý-ýш; – во истава регија, во пунктот Фурка запишавме: **чúа – мăрш.**

убạвúна f 'привлечност, красота' ~ *Кạ-напăлнúл Ивáн усумнáјсе гудúни, бúл нóгу сил'ăн ирген. Он сéкуј дéн шạтáл пукráј Вéрдạр пу-зạлéнте ливáди. Тúна па стạнáла нóгу ýбạва мóма, кáку вúла. Зạ-нéјнта убạвúна дăлгу врéме сạ-рạскạжувáло* [ВДој(277)].

ýбạф (и: **ýбуф**) adj 1. 'личен, привлечен (за живо суштество но и за предмет)' ~ *Кạ-напăлнúл Ивáн усумнáјсе гудúни, гудúни, бúл нóгу сил'ăн ирген. Тúна па стạнáла нóгу ýбạва мóма, кáку вúла* [ВДој(277)]; ~ *Бăлтúạта кăжáла: "Убви сýј дрăфца ди-ј-цéпум, ác нé úдум". "Нé úји, áма ќи–кáжум нạ-кáмно дă-тă-ј-сáбе"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *кáмино рéкăл: "Убва бúстра вójчка си-тéче врăз-мéн тýка, árно мé-ј, нă-мóжум ác нă-тéп бăлтúа дă-тисáбум"* [ВКук,Иц(291)]; 2. 'добар' ~ *тạмáм сạ-чинúло пулýнуш дујдéле нарéчниците и пучнáле дạ-кạжýват. Пăрвạта рạчéла: "Е, дé-ј жúва и*

здрáва, да-пурáсне гулéма, ýбуф кăсмéт д-úма" [ВДој(277)]; ~ *нă-адúн рáзмес ме-j лéбо вáдăн, зăтóо нé мé-j ýбуф. Ká-j нă-двá рáзмеса нóго-j пóýбуф* [ПК,2(97)]; 3. 'квалитетен' ~ *Чурéко сă-нóсе нạ-ạрмáсăнте. Сă-прáве уд-ýбуво чúсто брáшно, а уд-гóре-j нóгу ýбуво нạшáрна ут-сáмто тéсто. Нạмáжна-j ус-шạрлáн, а сéтне-j нạсóл'на ус-шúкéр* [ПК,2(132)].

ýбву adv 'нешто сторено како што треба' ~ *дур-дạ-сă-нăпráве нивéстта азăр, свирéја, игрáја, áјд тувăрúја рăбóтта. Уттáм кинисáја нạ-цăрквăта утидóја. Сă-извинчáјă ýбву, нивéсттạ дăрувá* [ВМег,Цăр (319)]; ~ *рúбник-крáшник сă-прáве ус-кóри шó-j сýкăт жéнте. Адна кóра сă-клáве уддóл нă-типцúта. Нă-стрéди сă-клáве ýбуво испăржăн крумúт ус-сóл, пипéр и мăгдăнóс, а врăс нéго сă-рéдăт рúјпте и сăклáве дă-сă-пéче* [ПК,2(97)].

убелe* pf 1. 'направи нешто да биде бело'; 2. изр.: **убеле лице** (= кога некој со постапките направи неговите блиски да се чувствуваат горди и среќни) – по првата брачна ноќ, доколку се покаже дека невестата била чесна (девица), тогаш во дворот свирачите силно удираат на тапанот, исто така ќе испукат со пушка во воздух неколку пати, за да се чуе и разбере дека невестата *била сус рăз и намăз*, и дека им го *убелила лицето* на свекорот, свекрвата, на своите родители и на младоженецот [ТГев(186)] – се разбира дека овој обичај напомнува на едно минато време; во текстот што следува има обратна интенција: оцрнување на ликот на некого, или пак се работи за ирониј а ~ *вели на Марин: "добре дојди, господине" – и да му донесе благото ракиа спрăти адето, и пак го спрати дур вунка. И они кату отидоха сите рет на рет, на чилиби Теодорак го чистин'асаха. Пак си собераха набун на Мариновата магазиа, фатили един на друг да вел'ат: "ох! да можиме на чилиби Теодорак да му убелиме един образ"* [V,PM(164)]; **не муже ни зăб да убеле** (= не се осуди ни збор да каже) – сп. дел од свадбениот церемонијал: среда е *краин* (последен) ден од свадбата. Тој ден на пладне невестата чисти, мете, а *побратимите* кршат, удираат од земја *лисуре* (садови, чинии), *канавазе* (бокали), што ќе им дојде до рака; некои одат до таму што го рушат оџакот, *буарето* (огништето, каминот); се разбира дека ова е штетен обичај, но домаќинот не смее да реагира; *не може ни зăб да убеле* [ТГев(190)].

убéрạве impf – в. **убéре** ~ *гáздата крạдéл, чинувáл, алма пóвике утсирмạшти́те. Нạ-измiкáро, нạтавá дéтто, мó-j мăка óти óде нă-сирмáшките дạ-убéрạве* [ВДој,Н (278)].

убéре* pf 1.'украде од некаде повеќе работи' ~ *"Ки-бúде, тú сáмо нạмéне уртáк дạ-мạ-зéмши и úч нúм сạ-плáши кој ти-уждирáл шạмáр". Е уттáм ки-ма-убéрạт нạцáро мазáта. Ма-скạпáли мазáта, уддéли нạ-пáрте* [ВДој,Н(279)]; ~ *сè си-искạжáл óн: "Пишúн, рéкạл, гạ-убráме мазáта. Е шó кулáј најдéте: кạтрáнин кạзáн турúте, тáм дạ-прạпáдне уф-кạзáно"* [ВДој,Н (280)]; 2. 'собере, наполни' ~ *и скăрúй, да му дадé на Ученúцити лéпот, па Ученúците давáле на свéтут* (народот), *и сúти јадéле, и сă прijадéле. И шо артирисувáле* (останале) *кумáти, и кринáле и убráле дванáдесет кóши пăлни*

[MV,K(256)] – во контекстот се среќава проширена употреба на мн. наставка *-и* кај еднослоżни именки, што множина по правило прават со наставката **-ови**, што зборува дека наставката **-и** станала општ сигнал за множина – според образец од тур. јазик; 3. изр.: **гу-убра́ буста́но** (направи грешка со тешки последици) ~ *а́рно сă-зăглăви́л, пудjăде́л но́го па́ри уф дика́но, гу-убра́л буста́но* [ПК,2(158)].

убе́се* pf 1. 'убие со бесење' ~ *кажува́ на ва́с, о́шти на Галиле́а биде́ки, шо вел'а́л: шо Чове́шнуо си́н и́ма да си придо́ди на гре́шни л'у́ди уф ръ́ци̏ти, и ки си убе́си навръ́з дъ́рвото, и на три́та де́на ки уживе́и* [MV,K(334)] – во контекстот *биде́ки* се јавува со своето првично партиципно значење: **о́шти на Галиле́а биде́ки,** наспрема употребата во стандардот како сврник; ~ *ре́кал: "Ак-са́кте ма-утапа́јте, ак-са́кте ма-убисе́јте. Аска бја́х сус-мо́о га́зда. Ми-са-пугу́ди га́здата кра̏де́ц, ама ут-сирмаштију́те кра̏де"* [ВДој,Н(280)]; ~ *и гу-зе́а, ка́ му-а-ка̏жа́ и́стина̏та, гу-зе́а Ми́цо, гу-убиси́ја. Три́-чити́ри де́на стуја́ убе́сен та́му* [ВЕв(296)]; ~ *Ут-стра́к шо-с-упла̏ши́ле ма̏га́рто фа̏ти́ло да-ри́ка, ко́чот фа̏ти́л да-бу́ца на-дире́ците, а во́лците си-ричёле оти ка̏рфи́и* (клинци, шајки) *ко́ве ко́чот за-да-и-убе́са̏т* [ВМег,Сар(315)]; 2. 'закачи нешто и остави да виси' ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи цар̏јувата мола, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; ~ *Лиси́ца си-ги-збра́ла фа̏рл'а́нте ри́би и си-ги-уднисёла до́ма, уф-не́јнта ду́пка. Ги-убиси́ла ри́бите на̏-та̏ва́но и па́ си-излизе́ла да̏-ба̏рке не́кој дру́к килипу́р* [ВКук,П(286)]; – кога младоженецот ќе се појави по проспаната прва брачна ноќ, *побратимите* ќе го фатат, ќе му врзат раце и нозе и така врзан ќе го обесат на некоја греда; некој ќе праша: *"Што воја чувек висе тука?" – "Гу убисиме, оти е армија и оти краде". – "Аман, што краде?" –"Што краде?! Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, емен жив да гу запал'ме"* [ТГев(186-187)]; ~ *Ги удри́ха добии̏ту, фати́ха да флёват на ве́ткио их̆ар. При но́вију их̆ар има́ло една́ шу́ма от мисирка, о́лот га хра̏сна. Кату не оти́ваши пра́ве, фати́ гу, закла́, гу удера́, оти́де на кру́шата, гу убе́си месо́то* [V,PM(124)]; 3. 'спушти усни, нос, се намргоди' ~ **сју** (< со редукција од 'си-го') - **убиси́ но́со** (= се налути) ~ *а виде́ от и́де ма́јк-ми, а ко:* (< ќе го) *убе́се но́со* [ПК,2(195)]; ~ *бурсукле́ста сă-ви́ке нă-не́каа же́на шо́-ј сѐ нал'у́тина, и убисила дудаи̏те* (усните), *и збра́ла ве́јште, дă-бе́гиш уд-н'а́а* [ПК,2(26)]; 4. 'се наслони до нешто со сета тежина' ~ *шо́-с сă-убисил-си нăвръ̏с ме́н, ки-мă-урни́сиш* [ПК,2(79)]; 5. изр.: **ми-сă-убиси́ нă-вра́то** (= ме искористува и материјално и секако) ~ *сидна́а це́ла нидел'а, ми-сă-убисила нă-вра́то, а́ска да̏-ј-ра́нум* [ПК,2(176)].

убесува (са) impf – в. **убесе** 2. ~ *и пак тројца̏та, кату отиваха на пă̏тју, три-четри дни натăтăк најдоха еди̏н ју̏нак, кој̏то лорето го слръ̏каши сос устата му, и от носот му са убесуваха ледници* [V,PM(44)]; ~ *Во́ шо́ пра́ве? Оде на́прет, сă-убису́ва су-гла́вта пă̏рдо́ло на̏-а̏дна́ бу́ка. Уде́ичем по́там*

(пишува: *пăтăм* – sic!) *адéн ут-аскéрте кǫга-ви́јца: чóек убисéн на бу́кта су-глáвта пăрдóло* [ВKaj,Ран (323)]; – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некуј *груздак* (клас од пченка) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало*, т.е. не ги откинува сите *ил'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало. Вишалата са убесуват над уџакот* (огништето) [ТГев(347)].

убечки pl. 'украси од злато или сребро што девојките (жените) си ги прикачуваат на ушите – минґу-ши'; во минатото *убечките* ги правеле од златници: *уд франги* (напалеон) или *уд лири;* овие пари некои ги остават цели, само ќе им прилепат *врбила* (дршки), а други ги вградуваат во некакви фигури од златни жици, кои личат на тенка, златна *пиужина* (пајажина) [ТГев(136)]; ~ *нă-Бла́гувиц* (име на празник) *нă-мăлéчките мóмички им-дýпат ýшичките, дă-им-клáдат убéчки. Нă-тóо дéн мóмичките сă-зăýчуват дă-мéсат. Дудéк мéсат мáјките им-сóл'ат шиќéр уф-тéстто. Прáвăт блáга пугáча* [ПК,2(23)].

убигра́(j)е* pf 'стекне рутина' ~ *да гу-убигрáјш нǫ-нéкуј, тó-ј да-сă-нǫýче нéшто áрно дǫ-знáа дǫ-гу-рăбóте* [ПК,2(119)].

уби́де pf 1.'посети, пр. роднина, болесник'; сп. обичај: – кога има гости (на празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Госпуд, анџак да си одме едни уф друзи, да са видиме и да са чујме"*. Штом ќе се напијат кафе гостите си тргнуваат со зборовите: *"Имаме оште пријател'е, трабува и них да убидиме и да и видиме што работат"* [ТГев(90)]; ~ *и са напǫлни́ сфáдбата л'ýди. Ка флéгǫл цáрот да убúди сфадбáрите, а видé тáму идéн човéк шо нé бéши примине́т да лúчи за сфáдба* [MV,K(270)]; ~ *ти са молум се да му кажиш] белки ки са ражале] белки ки дојде да на убиде] на нас место нека чине* [(...)]; ~ *от два месенца сетне чилиби Теодорак фати една хизмиќарка дивојка и една стара баба на дома му, да седјат с невестата му като парамана. Ја он ги остави дома та отиде па на чефлиќо, да го убуди* (убиде?) [V,PM,164]; 2. 'проба, вкуси јадење, пр. дали е готово, т.е. сварено, односно дали е засолено толку колку што треба; алкохолот дали е лут и сл.' ~ *чéпни уд-бáница да:-убúдиш кǫквá-ј;* ~ *шмăркни адна гăлтка, сáмо да:-убúдиш* [пр. за ракија]; [ПК,2(130)]; [ПК,2(140)].

убидуве* impf - в. **уби́де** 1.– посета се врши (*са убидуве),* освен за празник, и кога има некој болен роднина или пријател и при тоа се носи *пунуда,* како: *пугача, чорба русник, калинка, пуртукал, миндале* (бадеми и др.); ~ *éлиј, куту сéстри, сă-убúдăвăт. Си дујдéа сáа. Двá дéна сидéа тáм* [И,Гг(120)].

уби́е* pf 'уништи' ~ *трýјца брáтја сă-нǫгувури́ле ќă-óдат ќ-а-тéпат лáмјата. Утúшăл тишúн éн гулéмјут. Фурнǫџúјте му-рéкле: "Дéк ќ-óјш?" – "Ќ-óм ќ-ǫ-убúǫм лáмјата"* [ВГев,Мир(273)]; ~ *сă-чýде кáк дǫ гу убúе, дǫ му а зéме дујнáгузилúјкǫта. Фáшќăт дǫ игрáат на тáбла. Тáткуто ричéл: "Кóј ќипáдне, ќи-му-ј искáрме óчте"* [И,Гг (114)]; сп. клетва: **далак да та убие** (= да настрадаш од тешката болест *далак*).

уби́жде impf 'посетува' ~ *итéрката сéкуј дéн гу-убúжде;* сп. **шиту́рка**-ј

жена што сака многу да шета, т.е. да не седи дома ~ *о́на се́где уби́ѝжде* [ПК,2(140)]; кај Саќов (од Кукушко) исто така: **уби́жде** [СКук (338)]; в. **убиде**.

убијала pl.'волнени завивачи за нозете, од глуждовите до потколената' [ТГев(134)]; *убијала* носат и *русалиите;* сп. називи на деловите на облеката на учесник на игрите **русалии:** на нозете има *пинци, убијала* (волнени завивачи наместо чорапи) за да му ги чуваат нозете да не му се *подбијат* (повредат од играње), потоа *бели зиври* (тесни бели панталони припиени до кожата), над нив од половината до колената се спушта *фустан* со повеќе бочници, преку половината доаѓа појас, што го зафаќа и *фустанот,* потоа *дулама, памуклија* и одозгора *џамадан* или *копаран,* а преку рамењата накрсно се врзани две марами, преку грбот и градите каде што се сечат и прават *крст* во форма на Х. На главата има *фес,* околу кој е врзана тенка *шамија,* а во раката држи *калачка* (долг нож, како сабја) [ТГев(224)]; во Дојранско и Кукушко: **уба́ла** ~ *е́дно вре́ме сă-нусѝли уба́ла... и уд-го́ре нă-вр̆з ни́х пинча́нките ки-гивр̆зăт* [ПДој(118)]; ~ *завива́чки за-но́јсто, но́саа уфча́рто уба́ла. Ци-ј-зави́јш стăпа́лта до́ле, нă-горе па ци-убу́јш ка́лчуне. Се́тне си-убу́јш пи́нците. Ас не́ сум нусѝл уба́ла* [ПК,2(119)],

убико́ли* pf 'се смести наоколу' ~ *кă дуjдé вре́ме Ту́рците ă-убикули́ја ѓо́л'ут, ту́рска во́јска, та́м де́ка бе́а скели́јнăта* [ВЕв(297)]; ~ *он сă-сто́ри ѝдну-ја́стреб. А бре́ - у бре́, а бре́ – да́п нă-тринда́фил'ут. Г-убико́ли* (пишува погрешно: убуколи?) *не́го. "Е, му-ве́ле, ами кă-д-ă-скѝниме? Ша́пка! Кă-д-ă-скѝниме?"* [ДК,Ран(141)]; ~ *гу-убикулиле ут-сите страни* [ПК,2 (119)].

убико́лка f ~ *то́-ј тка́јн ча́ршаф, ус-не́го сă-убико́л'уве крива́то ут-три́те стра́ни, а идна́та стра́на-ј до́прина ду-сѝдо* [ПК,2(119)].

убико́л'уве impf 'опкружува' ~ *ус-не́го сă-убико́л'уве крива́то* [ПК,2 (119)].

убисе́н adj 1. 'задавен со јаже околу врат, убиен' ~ *и гу-зе́а, ка́ му-а-ка́жа́ и́стинăта, гу-зе́а Ми́цо, гу-убисѝја. Три́-чити́ри де́на стуја́ убе́сен та́му* [ВЕв(296)]; 2. 'закачен за нешто (пр. за гранка) и така виси' ~ *тăргна́ле да-и-го́нат ма́ските така-на́ка. Во́ убисе́н кă-бил, сă-свăл'у́ва ут-бу́кта и свăрту́ва о́кулу аден-ри́т и сă-убису́ва на-адна-дру́га бу́ка. Ко-гу-вишле аске́рте, сă-субра́ле сắта да-гу-пу́л'ат убисе́јнут* [ВКај,Ран(323)]; ~ *Удеѝчел пăтăм* (sic!) *аде́н ут-аске́рте кога-ви́јма: чо́ек убисе́н на бу́кта суглавта пăрдо́ло* [ВКај,Ран(323)]; ~ *ва́а-ј напре́жна и гуле́ма пуве́л'а. По́фтура па́к кату́ не́а то́кму: да си милу́ваш на кумпи́ата кату́ те́б. На ви́и две́те пуве́ли, сắто Но́мото и Профи́тите на ни́х са убисе́ни* [MV,K(270)] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** укомпониран во директниот предмет: **да си милу́ваш на кумпи́ата,** што се третира за влијание од влашките говори; 3. изр.: **убе́сăно вре́ме** (наоблачено време, готово да заврне дожд) [ПКук(Гăр)].

убича́ј* m 'кога нешто се врши по навика, општоприфатена' ~ *по́сле та́му и́мăше дру́ги не́кои убича́и, ши́о му-ви́кăт бла́гăта рăкѝа... А*

уф-пéтукут ќи-óјшă нивéстăта и зéтут, ќи-óдиа нă-нýнкуту дă-сă-гóстăт [ВЕв,Ил(308)].

убјáсне* pf 'даде појаснување за нешто' ~ пăлăмúда = *трéва, бóцкăт лúстăта мáлце нă-врăо, гă-íмиа уфнúските мéста, мéтăр и пýл мóж дă-пурáсне, цвéто нă-мóжум дă-вигу убјáснум, áли гóре мóж дă-дáде плóт куту гíнгăр, куту тóпче* [ПДој,Ник(122)].

ублáже* pf 1. 'вкуси нешто благо' ~ *ублáј-сј-áа дýшичкапа, áпни си нéшпо блáчко;* 2. fig. 'доживее пријатни моменти' [ПК,2(203)].

ублачина f 'згусната водена пареа на небото, облак' ~ *мори, југријала мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е] пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу темна јублачина* [ТГев(97)].

ублéче* pf 1.'стави облека врз телото' ~ *Нивéстта ќи-ј-прăчéкă нăврáтта, ќи-ј-прăсée сфáтăфтто сус-учумéн, шшкéр и бубăќéрно сéме. Они нóсат нă-нивéстта цубé, кă:-ублéчăт* [ВГев,С(270)]; ~ *"Дéка бé дéца?" "А бă, рăчé, уд-бáјнăта, дóкторо ни рăчé дă-дóлe, дă-јáвăлe óти дéтто бúло уздăрвé:но дă-пýшче цáро пăјтóн и дă-му-пýшче кустýм, рýби дă-му-ублéчăт"* [ПДој(149)]; ~ *гу-пуштúл уф пáрте, нéјке, нé зúлe. Гу-пуштúл уф рýбите, уфмăгăзúнто, дă-сă-ублéче уф-кăквá рýба сáке. Нé зúме, нéјке. О-пуштúл уф-свирóлто, си-зéл еднóчко* [ПДој, Ник(162)]; ~ *малој моме, дост јубава] пре ког легнеш, пре ког станиш?] – "Пре мама легнем, пре тате станем"] малој моме дост јубава] ког те јублече, ког те сублече?] – "Мама ма јублече, тате сублече"* [ТГев(370)]; 2. 'добие, односно купи облека' ~ *е-сéга, мéн мă-зимáа Гăрците вујнúк. Кá уддéх уф Сóлун мă-убличéă гăрчки вујнúк* [ПДој,Пат(171)]; ~ *тéрум чарé дă-избéгум, áмă рýбите нé мисă испрáтни, куту сја: вујнúците кá ги-испрáштăт. Нúă сăфтé кá удднéме, кá нă убличéа, ги-дăдéме нăадúн анцúă рýбите* [ПДој,Пат(171)]; ~ *Тáткуто фапúл дă-крăчке. "Кáк да:–дáм мójта мóма на-тăргóвац, ко: нú:-сме сјурмáси, дýр нé лúче". "Јáс, рачéл, úм парú и да:-ублéчум и ди-ј кýпам сáто"* [ВДој(277)]; ~ *сабáјлината: збóгум нă-анцúјата. Анцúјата гу-спúре. "Сéди, вúке тýк, дéте, éс ут-тéбе бугáсво здубúх. Ес нéмах сóл' дă-си-кýпум нă-дéцăта, ут- тú ка дójде, бугáт стăнáх, нăправúх-си áнут, убличéх си-дéцăта, дă-сигá кáк дă–бéгши?"* [ВКук(282)].

ублéклу* n 'она што се облекува' ~ *за тó ви вéлјам, нúм да сă ýмити: за дýша ви, што ки јáдити úли што ки пúити; нúто за снáга ви, што ки му ублéчити, не и пóвредна дýшата уф јадéнито, и снáгата уф ублéклуту?* [M,VK(259)].

ублéчин (и: **убличéн**) adj 'кога врз телото има облека' ~ *да испаднáле да вúдат што сă чúни, и си дујдéле кăд Исус, а нáшле на човéкут убличéн и зачудéн ка му испаѓáле дјáволити уф нéго* [MV,K(275)]; ~ *нă-свúти Лáзăр двé пу-двé мóлички ќи-си-нăрéдăт кóшнички ус-sимбýл', ýбуво ублéчинки, ут-кăшта нăкăшта пéет лáзăрски пéсни, а думакúнките шм-дáвăт јáјца и пáри. Тúа мóлички сă-вúкăт лăзăрéнки* [ПК,2(69)].

ублечки pl. 'остатоци од класјето кога се врши жито' (во др. говори: 'отсевки' односно 'скувал') [ТГев(340)].

ублéчăве impf – 1. 'става облека врз телото', в. **ублéче** ~ *пупăдíйăта чéсто пăта сă-нăjдувáла ус-едúн нíjн кумшúа. Пóпут нă-мужéл дă-гу-пикáсе тóа. Ejн дéн пупăдíйăта и кумшíйăта решúле дă-сă-вéнчăт без дă-усéте пóпут. Пупăдíйăта сă-ублéчăве уф-бéл нивистíнски фустáн* [ВГев,Ґав(274)]; ~ *а зимýве кушýл'та и вóа му сă прăдáаве рóп нă дéтто. Му а дáве пáк кушýл'та, са а ублéчăве Кăрá-Циндéм, и гу зăвóдуве и гу-нóсе прă Jарăм-Минăрéто* [И,Гг(114)]; ~ *Пóпут вúке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Амáн брé ýлăв пóпе, ми дéк кă-бúам. Оди вéнчи тúе лýґе, и-здăрвúчăкáки". Пучнáла висéлбăта. Гу-упúйăвăт пóпут, гу-ублéчăвăт уф-ąрнăýтски рýби* [ВГ,Бог(274)]; 2. 'облекува нова, чиста руба' ~ *му-веле: "Тате, така и така, царут ни речи. Сака дă-нă-гостăт, дă-сă-пузнае су-тебе". – "Мăрдек, му веле, јас вудинчар чоек су брашно, кăк ќ-оли у-цáрут?!" – "Нé знáм, му-вéле, такá ни рéчи". – "Е, му-вéле, ут-цáр нé-сă бéга. Ќидóјдам." Сă-ублéчфăт, стăнýвăт, ǫдăт* [ДК,Лип(114)]; ~ *тáа фăп, ут-пáри ăздисáна. Фăтúла дă-сă-ублéкфа, дă-излéга, дă-си-пýле друзи мăжи, дă-си-шиéта. Тó нé-гу испýл'ва úч дéка лéже* [ДК,Палj(123);] ~ *Е, árно. Пу-нúкуj дéн вá мăшичéăта сă-ублéкфа, ублéкфа и нéjна кéрка. Инăпудуéна, инă-гнýсна бúла. Вáа бúла нóгу лéпа, чýпăта* [ДК,Лип(114)] – во македонскиот јазик придавката **леп** (убав) се среќава длабоко на југ, особено во позападниот дел, што нè тера да претпоставиме дека се работи за архаизам, зачуван на периферијата, во дијалектите, отколку да мислиме дека е во прашање пенетрација од јужните српски дијалекти; сп. **сă-ублéчуве бугатичко** (= носи скапа облека) ~ *си-л'ăгнáле, утринтá пут пéрницăта нăjдéл двé лúри. Пучнáле пóбугáтичко дă-сă-ублéчувăт, дă-сăрáнăт* [ПДоj(152)].

ублúжуве (сă)* impf – 1. ~ *нóго сăублúжувиш, нéшто блáго си-jąдéл;* 2. 'се познава дека многу добро е расположен' ~ *ут-кá дуjдé ут-кăт-н'áа нóго сă-ублúжувиш, имáло-j нéка: рăбóтичка* [ПК,2(196)].

уббде pf 'со предмет што има врв нанесе повреда на кожата' [ТГев (249)]; сп. празноверие: ако се *убодете* од трн, треба трнот со заби да се сожвака за да не се 'подлути' раната.

убóр m – в. **уборник** ~ *тăкá сă вúке зăгрáдăнто, шó-j зă-стóка, не пукрújно, двóро нă пуjáтта, тó-j убóр* [ПДоj,Ник(126)].

уборник m 'заградено место во кое летно време ги затвораат добиците': – во просторот *пуд софа* (вид подрум) зимно време спие стоката, а през летото, кога стоката спие во *уборите,* местото *пуд софа* се користи како подрум во кој се чува жито. Со слична намена како и *уборник* постои и *слонче,* разликата е во тоа дека *слончето* со едниот дел допира до куќата, т.е. како да се наслонува [ТГев(300)].

убрáс m 1. 'страна од лицето' ~ *шó úлма áдин убрáс алúс симúт* (вид пециво) [ПК,2(101)]; 2. изр.: **не даве му убраз** (= прифатените норми во семејството, односно во општеството ја спутуваат личноста да стори нешто во своја корист) – во минатото кога се живеело во големи семејства младиот член на заедницата **не даве му убраз** *ништо сам да купе* за својата жена или за детето; **мăшко убраз**

згазуве, ама убраз не губе (= за девојката предбрачниот однос имал сериозни последици, затоа таа во минатото, независно колку и да го сака младичот сепак избегнувала да остане насамо со него, бидејќи (како што кажува пословицата): *мăшко убраз згазуве* [ТГев(143)]; **не́мум убра́с** (= немам смелост) ~ *не́мум убра́с д-о́дум уф-ни́х га́аре* (по некој непријатен настан); **си-изми́ убра́зо** (= се покажа во добра светлина) ~ *а́рно шо-си-чу́вах не́кој дина́р дă-купи́х шо три́бувше, си-прăчика́х го́стто, си-изли́х убра́зо* [ПК,2(192)]; **убра́с му-да́ве** (= го ослободува, му дава слобода) ~ *но́го убра́с лу-да́виш нă-де́цта, не́-ј а́рно то́о* [ПК,2(119)]; **ла́јно ми-зăлиши́ нă-убра́зо** (= ми направи голема непријатност, ме посрамоти пред познатите) [ПК,2(174)]; со блиско значење: **мј-о: извăл'а́ убра́зо** ~ *că-скăра́л ус-учи́телката, не́што гнắсно и́-ричел, мј-о: извăл'а́ убра́зо* [ПК,2(176)].

убра́тно adv 'во обратна насока, спротивно' ~ ***ру́жин*** *ej ки́тка, ра́сте висо́ко, дуде́ка не́кој пă убра́тно ви́кăт ру́жа нă трăнда́фăло. Ру́жин ej дру́го, а трăнда́фăл ej дру́го* [ПДој(123)].

убру́жен adj 'приготвен' ~ *и фаф- сара́е и́маш'а адин ехăр, де́ту седе́ш'а ко́не-му на-змиа́та. И ко́не всé си-б'е́ше убру́жен кату кугá навăрвја* (заминува), *и на-ко́не-му от-го́ре стое́ше адна́ мăгла и фс'е́ сас-мăгла́та хо́деш'а* [ВДр,ГБ(328)].

убрăзи́на f ~ *чуве́ко и́ма две́ убрăзи́ни, де́сна убрăзи́на и ле́ва. Не́кој пă убрăзи́нта и* ***бу́за*** *гă-ви́кат* [ПК,2(119)].

убрăзу́ве* impf 'формира' (иако информаторот го употребил овој збор, сепак тешко може да се прими за народен) ~ *ко́ дуј де́т дă-до́јде Апусто́л дă-убрăзу́вăт че́ти сус-дру́зите вујво́ди шо-бе́а зă-Во́дин, зă-Ле́рин, утиде́ нă-тăкво́то, нă-То́де му-ка́жа́ тăка́ – тăка́* [ВЕв(298)].

убра́ште* impf 'она што е горе го става долу, и обратно' ~ *Дуј де́ме на́-адно́ ме́сто, ти́й пливáне зăпăлиа адна бу́ка, că-убличе́а, că-чини́й. А на́с нă-бе́ре ли? По́т, ти́й ру́бите си́те мо́кри. Ка́ ги-убрăшта́ме, це́ла ве́чăр су́ши, дулиа́н изле́ве уд-на́с. Трăгна́ме утта́мă. Ас бо́л'ăн га́ре, că-рăзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш!* [ПДој,Пат(174)].

убра́штине n 'обраќање'– в. **убра́ште** ~ *та́-ј ви́ла, да́рвăна, ус-ити́ри зăба (ро́га), зă-зби́рне, за-убра́штине сла́мта – ка́ вăрши́ме нă-гу́мăнто* (објаснување за назив *јаба*) [ПК,2 (55)] – во контекстот има случај кога вокалот во група со сонант се редуцира и антиципира: **нă-гу́мăнто** (место: 'нă гумното'); има и други случаи; повеќе забележивме кога вршевме анкети во с. Турново, со бегалци од пунктот Амбар Ќој.

убуви́на f 'кога нешто се чувствува како пријатност' ~ *Тăка́-ј пред дă зăвăрне до́ш ле́тно вре́ме... ш ́о́ умăрни́к би́ше ва́адин, ќи-пу́кне чуве́к. Ка́ зăвăрна́ убуви́на* [ПК,2 (121].

у́буво adv 'прикладно, како што треба' ~ *нă-Аџо зăбуле́каро пузла́тни дă-му -că-рă̄џто. Шо у́буво ли-ј-нăпрăви́ зăјпто, си-ја́дум кут ус-мо́ј зăбе* [ПК,2(189].

уб ́у́јве impf 'става чорапи, кондури на нозете' ~ *Нивéстта ќи-ј-прăсе́е сфа́тăфто сус-учулиéн, шиќе́р и бубăќе́рно се́ме. Они но́сат нă-нивéстта џубе́, ка́-ублечăт; пăпу́џи а-уб ́у́јве де́вирут, ка́-носе прăт ку́лут* [ВГев,С(270)]; ~ *"Ма́чинце, а́ј гу-јзе́ди ли́шут" – ре́кăл. "А-а,*

já гутóва-сум, с-убýвум, óш ăднá пíница и с-убýх и вăрвум". Утмáм мáчкăта нă-мíшут, мíшут нă-уфчáрут, уфчáрут нă-вăлкут, вăлкут нă-бíвулут [ВКук,Иц(292)]; сп. дел од песнатата што ја пејат посестримите кога ја даруваат невестата: *~ јубујаја ти, моме, памукли чурапе] јуд јунак купени, јуд девир дунсени!] јубујаја ти, моме, кундуре, папуци] јуд јунак купени, јуд девир дунсени* [ТГев(179)]; *~ Малој моме дост јубава] кој те јублече, кој те сублече?] – "Мама ма јублече, тате сублече"] Малој моме, дост јубава] кој ти јубујве кундур папуци? – "Мама ми јубујве, тате субујве"* [ТГев(370)]; но исто така *" сă убујват"* и панталони и гаќи: **си-ј-убýве гáштте**; *~ зéл дă-вíке: "А-бă-мăјмýн зáпри-бе, зáпри-бе". "Нíм игрáј, викáл, кој тă нăкáруве д-игрáјш?" То: ги-видéл кójзте кá игрáат óро, си-ј-убýве гáштте и нé уддéл пăр нéго бíле, прáво дóма уддéл* [ПДој,Ник(162)].

убугáте* pf 'стане богат, имоќен' *~ удéх уф-едíн гулéм грáд – цáрски. Сиднéх уф-адíн анџíја сирумáх. Убугатé чувéкут árно, éс лýда глáва, се-зăсăкáх сус-цáрската мóма* [ВКук(283)]; *~ кату виде жената му, ча тојнака убогатил млогу, фатила да гу јаде кату червше дăрвоту, да кажи на неа как чинил тојнака* [V,PM,81].

убýфки pl. 'чевли' *~ нéлум íч убýфки, нă-мóжум д-испáднум нă-вóнка. Сáќ-си-кýпум вáа ниделʼа* [ПК,2(119)].

убăрне* pf – в. **убăрнуве** 1. 'сврти' *~ Лилʼана за рăка ја фашке] и што си веле ем гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте дрýгјут лист] куту за винчајне младенци] оти бах умрин – јуживех] пишман са чиних не јотидех* [ТГев(214)]; 2. 'стави на другата, обратната страна' *~ а-у, и вúа дујдéте, нéкуј вăлк се-ј убăрнáл нéгде; ká сă-ришíте дă-дójте кój знáа* [ПК,2(180)]; *~ знáчи áк пулýпиш нéшто, áк гу зăтвóриш уд-гóре, или до: убăрниш нăóпко* [ПДој(120)]; сп. – кога се врши жито: *~ зимáјте-ј кăрпăлójсте* (вид вила), *убăрнéјте слáмата, збрáјте жúтто* [ПК,2(65)]; 3. изр.: **убăрне очи** (= погледна) *~ "Дубрýтру, јунáче!" – Дáл ти Бóк дóбру, дéду! – Ká ти-вăрве сúнку, урáјнту? – Ми-спóре дéду, нóгу ли-спóре. – Ами кój тă-нăучúй тăкá спóрну дă-óрăш сúне? Урáчут убăрнáл óчи нă-нéбту: "Гóспут, дéдо, Гóспут мă-нăучúй"* [ВВод(310)]; **лошо на арно да убрниш** (= лошите намери на некого да ги смениш во добри) *~ "Госпуди Боже и Св. Танасе* (или друг светец за кого се слави), *ка е арно така да дадиш! Госпуди Боже и свити Ѓорѓе, на душлајне на врат им стани, басрет им фати. Госпуди Боже и Свити Димитрија и унадашна* (< 'оној ден, прекутре') *свита Нидел'о на помуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш* [ТГев(210)]; **не знам што да убăрними** (= овој израз се употребува кога се потенцира дека некој близок (роднина или пријател) многу ретко доаѓа на гости; *~ и кáк гу вúде снахá му, стáна гу земá за ракáта и му вéли: "óх, бráче, нé знáм штó да убăрними: нá тóлку годúни и ти éднóч си дошéл да на повúдиш"* [V,PM,148]; *~ видéјте кój úде, дă-убăрниме нéка: кирмúда* [ПК,2(119)].

убăрнуве impf 1. 'тоа што е долу го става горе' – во контекстот: *врáут* (послано жито на гумно) *сă убăрнуве* (пишува 'убрнуве') долниот слој се става горе за

да дојде во допир до ножевите од *дикајната* со која житото се врши [ТГев(338)]; – наутро кога *враут* (жито распослано на гумното), е сé уште *цал, убрнуве се сус вили* [ТГев(340)]; ~ *арманџија-ј чувéк шо рăбóте пу-гýмништа, óн убăрнуве врáо, вéе жúтто, лéте гýмăнто* – во долновардарските говори, вокалот во група со сонант, во неакцентска позиција, често се антиципира, за ова в. во заглавната единица: **убрăштине**; во истиот контекст како морфолошка посебност се јавува употребата на наставката **-ишта,** кај двосложната именка 'гумно': *рăбóте пу-гýмништа*; во села меѓу Кукуш и Дојран (с. Алексово) запишавме и: **лебишта,** наместо 'лебови'; 2. – **(сă)** 'се свртува' ~ *Тó камилáринот úмаш'и иднá топýска на-ракáта а-удрú иднá топýска си-рацúпú либин'úцата, пл'úсна иднá óда, пéтстотúн'и камúли си-удáвиха. Си-убрăнава му-вика: "Тóлко тéј лаж'áта?"* [ВБог,Бал(299)]; ~ *кóга сă-тăркáле сă-убăрнуве* (објаснување за гл. **сă-вăргáле**) [ПДој,Ник(131)].

убужаве* impf 'има симпатии кон личности со висока успешност во различни области особено во доменот на семејните односи, со давање на лични примери'. За илустрација: ~ *кулúпúкта Стójна бис чувéк бис мăши сáма ги исчувá, ги изучí дéцта и зă тó нóго дýши га убужáват* [ПКук(Гăр)]. Односниов глагол го немаме сретнато во други контексти.

уварда adj 'тој што не е скржавец, што е дарежлив' – *думаќинот* не седи *ајл'ак* (без работа). Тој дава пример на другите во работа, штедливост, јадење, пиење и во сè. Добриот и паметен *думаќин* обично не е *трошкација* и *уварда* – да чести кого ќе стигне [ТГев(282)]; ~ *áко-ј увăрдá ки óде уф-кавăнéто, тă-чăстýве нă-тéбе, нă-лéне* Дој; во Пат: **цумéрт** [ПДој(116)].

ув'áрова* pf 'прифати нешто за вистина, поверува' ~ *јáс ако ви рéкох за земални рáботи та ни ув'áровáхте, áли как ште ув'áровате ако ви кáжа за небéсните?* [ВДр,ТЕв(327)].

увáти (си)* pf 'се намести'(?) ~ *мувúка нă-тáтку-му. "Ајди тáти, éла дă-жúвиш сéга уф-Скóпје, уф-грáдут. И си-гу-зé тáтку-му тáм. Јáс кăту вúдих шо стáнвише тáм, бóгăми и јáс си-увáтиј тáм"* [ВЕв, Кор(306)].

увдéне pf – в. **увдéнуве** ~ *úч нé-м сăвúде, нă-мóжум да-увдéнум úгăлта* [ПК,2(119)] – во контекстот имаме случај кога вокалот **а** (читај редуцирано **ă**) во група со сонантот **л** се антиципира, групата **-ла-** се изменува во **-ăл-,** па оттаму **иглата** се среќава како *úгăлта*; возможно дека во случајот помогнал изговорот на некогашното вокално **л,** како **–ăл-** (сп.: *жăлт, вăлк* и сл.); до слична измена доаѓа и кај групата -ра-, што се изменила во **-ăр-,** пр. **гăрдина** од градина (според изговорот на некогашното вокално **р** = ăр), пр. *гăрне, вăрба* и сл.

увдéнуве impf 'внесува, провира конец, или нешто слично, низ иглини уши, односно низ некој тесен простор' ~ *уф-бăрдуто* (дел од разбојот) *сăвдинýват нúшките. Тó-ј нăпрáвино уд-двé дăрфцта кут-лéтвички мăлéчки, муѓи них-úма тăрскички нăрéдно, сă-вúкат зăпци; уф-тиа зăпци сă-увдéнуве уснóфта кá ткájме* [ПК,2(28)].

увéже (сă)* pf 'си врза нешто на грбот' ~ *кá-ќ сă-увéјш нă-гăрбо сăчки ли, трéва ли тó-ј рăминúк* (или: *увéшка* – в. таму); *дујнцéх áјн рăминúк сăчки зă-пéчне лéп* [ПК,2(99)].

увéшка f 'заграб сено, може да се врзе на грб' [ПДој,Фур(122)].

увјахни pf 'се качи на превозно средство, во случајот човек на човек' ~ *тогаш момата рече на татко ѝ: тате, сега тинака да идиш нетри, да седниш при негу и да му речеш, ча фчара не можах да ти дам каришлак, ама сега да ти кажа, ча јакушут, што сакаши да си увјахнили един на друг, тој беши за да зборували един на друг* [V,PM(54)].

увјахнат* adj 'овенат' ~ *аку сакаши да га докимасаш, дувечира, кога ке да си легнити, таму она дека ки спие, аку е мома, утринта ке да е тревата увјахната, пак аку е јунак, тревата ке да е росна* [V,PM(71)].

увéс m, bot. 'житна култура, овес' ~ *Ми-шió рăбóтăхме? – сéехме сéдби, тит'ýне, бýба. Сéдбăта знáчи тăвá сиíдбăта шió-j, шió сă-жниíи, шió сăвăрше: чиниíца, рăш, ичлéн, увéс. Пóсле сéехме мисíрка. Тáа тýк ивíкăт чиníчка* [ВКук,Шт(289)].

увижáлник m 'нешто што се носи врзано на грб' ~ *ká-ќ сă-нăтувáриш нă-гăрбо сăчки* (суви прачки), *ил' па сéно, тó-j увижáлник* [ПК,2(119)].

увíсне pf 'наслони' ~ *ká ли-сăувиснá нă-рáмто ќи-мă-урníсше* (обори) [ПК,2(119)].

увíшче n 'дрвото што ја поврзува колата со јаремот – руда' [ДК,Емб (104)].

Увráта top. 'рамни ниви во околината на с. Ловжа, Драмско' [ЛИ,Ии... (209)]. Авторот Ј. Иванов укажува дека **уврат** се јавува со значење 'синор' и дека е изведен од коренот 'врти'. Имено споменатиот корен упатува на значењето на зборот што ние го имаме констатирано при анкетирањата за Земјоделската терминологија во македонските дијалекти: 'место во нивата каде што орачот врти со ралото или плугот'. Зборот **синор** делумно е од земјоделската терминологија и тој значи: 'граница, меѓа меѓу ниви' – според БТР, но во македонските говори се јавува и со проширено значење: 'граница меѓу области па и држави'.

увре́ди pf 'упати кон некого навредлив збор' ~ *ă зăнéсфа нă-дóктуру. Дóктуру му-вéле: "Шó-ти-е? Шó тă-бóле? Кáжи!". А упíтфа, óна: "Мjáууу!" Му-вéле нă-сíн-му: "Тýка íма нíшичо. Нíкуј ă-увре́ди вá. Зéф-си-ă дóма!"* [ДК,Палј(125)] – во односниве говори (југоисточни) паралелно се употребуваат **ништо** и нешто, **никој** и некој.

уварза* pf 'оддели едно од друго, работи што биле врзани' ~ *Лáзар испаднá нáдвор. И испаднá умрéнјут, варзá и на нóзити и на рăци-ти субрáни, и на лíцито су савáн завиéн. Вéли на нíх Исус: Увăрзăјти на нéгу, и уставéјти гу нéка си óди* [MV,K(288)].

угáлин* adj 'непристоен, лигав' ~ *Кадíата, кату не чíниши хáз да íма таквíј мáлки дéца прéт нéгу, зашто удроман'аха óни сéкакви лáфови. Тój, кату ги íмаши децáта угáлина, му речé: "ади сíнку, вíја удéјти на дрýгата удајá"* [V,PM,25] – во контекстот имаме уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** наместо 'во', кога укажува на внатрешност: **удéјти на дрýгата удајá.**

ýгар(а)* m 'изорана, непосеана нива' ~ *нăпрáв-ја ýгăра, дă-сéтне ќи-вíјме шio ќи-гă-сéјме; ýгарта сáк* (треба) *сă-сéе* [ПК,2(119)]; ~ *Бужано, моме Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифлúкут] двеста*

пугони ливади] триста погуна угаре!] там ки се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] који ки натфрле џилезо тој ки ја земе Бужана [ТГев(102)].

угла́дне* pf 'почувствува глад' ~ *Фа́тани за-рӑка Ива́н и Ти́на ниш-шу́мата тӑргна́ле да-о́дат... Уф-дале́чи́нта гу-виде́ле гра́до и ра́досно са-упати́ле пре́ма не́го. Дуде́ка да сти́гнат ду-не́го, угладне́ле* [ВДој, 276]; ~ *и то́јнака га зема́, оти́де, га закла́, га удера́ кожа́та, га чини́ мја́х, га напа́лни во́да; ги зема́, ги закара́ на карта́лот, ги товари́, и то́ј вјахна́, фрӑкна́. Карта́лот ту́ка та́мо угладн'а́* [V,PM,136]; ~ *зашо́ угладне́х, да ми дадо́хти да ја́дам, же́дин бе́х, да ми напуи́хти, бе́х јабанџи́а да ми прибра́хти, го́лин бе́х да ми убличе́хти, са разбуле́х, да ми убиде́хти, на апсана́та бе́х, и си дуј де́хти ка́д ми́ен* [MV,K (283)]; ~ *тојнака киниса, си оти́де, тјанака сјакла една парча месу, от она мрӑша, тури да изготви, гу чекаши и негу да дојди. Тој забави млогу, тјанака угладња, извади што е да јади, ама не можа* [V,PM,62]; ~ *и сас мӑра врјаме мачката ги оплаши мишките, немаши што да јади веки; мачката угладња и, дека гледаши човек, отиваши покрај човека* [V,PM,109].

угладну́а impf 'станува гладен' ~ *да ка́ си загуби́ имањото, сӑ чини́ скапи́а но́гу на то́а се́ло, и он фати́ да угладну́а* [MV,K(281)].

угла́мник* m 1. 'јаженце со кое се води добиток (коњ, магаре)' – ако коњот е *ацамија* (неискусен) па не сака да оди право, *уд угламнико* ќе му направат *нишандрк* или *ил'мек* (замка) што му се запнува на долната вилица на коњот [ТГев(419)]; ~ *"Ајде та́тко, ве́ле не́мӑј га́јле! Наўчу уд-не́го по́јќе. Уоо́п, сӑ-чи́не идну ко́јн. – "Вја́ни та́тко!, ве́ле. Се́га, ве́ле, ќи-мӑ-изва́јш нӑ-пӑза́рут, бигојте ко́ј ут-ко́ј дӑ-мӑ-ку́пе, а́ма ти́ угла́мникут не́ма дӑ-му-гудавӑш"* [ДК,Рам(141]; ~ *до́бро-а́ма то́, ка дуј де́л ду-не́гавата ка́шта, ме́сто па́ри да са́ке, удде́л и на-ка-ми́лта та́п угла́мнико, гу-се́че, гусва́ле тува́ро* [ВДој,Н(279)]; ~ *то си оде сус-пулвин угламник. Он штае камилта оде пу-него. Ка завӑрте едно време – нема камила. "Егиди, ми сега? Морум да-му-кажум, нема как"* [ВДој,Н(279)]; – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам **штае** (и: **штаа**) 'мисли, претпоставува'; сп. во рус. јазик; 2. изр.: **му-тури́ угла́мнико** (= се кажува за оној што под притисок го променил однесувањето на добро) ~ *же́нта му-тури́ угла́мник, бе́лки ќо:-би́де чуве́к и не́го. Гле́дум не́ пи́и га́аре* [ПК,2(178)].

углидуве (се) impf 'го гледа својот одраз во огледало (односно во вода)' ~ *извор вода извирала] малка мома налијвише] ув вода се југледуве* [ТГев(348)]; ~ *во́а, кӑ сиде́л до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – ка стӑнува́ле сӑба́алин, сӑ-углидува́ле на углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н јунак не́ма дӑ-и́ма на све́тут". Ка удира́л на зи́дут гу-турува́л* [И,Гг(112)].

углида́ло n 'направа од специјално обработено стакло на кое се одразува она што се наоѓа пред огледалото' ~ *во́а, кӑ сиде́л до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – ка стӑнува́ле сӑба́алин, сӑ-углидува́ле на углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н јунак не́ма дӑ-и́ма на све́тут". Ка удира́л на зи́дут гу-турува́л* [И,Гг(112)].

угни́ште n 1. 'дел од куќата каде што гори оганот'; 2. fig. 'дом, куќа', сп. клетва: **да даде Госпут, глогув**

кол на угниште да ти се забоде! (= куќата да ти стане пустелија, обрасната со коров) [ТГев(319)].

угноси* pf 'почувствува одвратност' ~ *царицата как гу видела са угносила и му вели на царју: "дека гу најде то човек и ми гу си донел тука аф кăштата? Скору да ми гу липсаш от тука, ча ми е гнус"* [V,PM,58]; ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царјут. Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!"* [V,PM(173)].

уговóри* pf 'даде одговор' ~ *гуворíа на нéгу Чифýтити: Нúа úмами нóмо, и катý нáшот нóмоту трибýва даýмри, óти на нéгу му сă кажýва Господíноф Сíин. Кá а слушúй вúки Пилáту такфój лáф, нóго сă уплашúй. Да флизé уф авлúата пáк, и му вéли на Исус: Удéка си тú? Исус нé си угуворú úч на нéгу* [MV,K(293)].

угојка f, bot. – во селата во Гевгелиско спроти празникот *Ѓургевдин* девојките одат в поле за да наберат трева *угојка* со која ќе се опашат околу половините и така ќе спијат, наивно верувајќи дека ќе се поправат, т.е. ќе се *угојат* [ТГев(67)].

угóле* pf 'осиромаши, односно остане без облека' ~ *кăжувáли: "А-бе, нăедикój-си áн јáдине, пíјне бес-пáри, сáмо зă-аднá прúкаска". Ка-чýл нéјницјут л'убóвник, рéкăл: "Брéј, зăмéне мéсто!" Ама ка угулéл пăк! Ка удрипувéл!* [ВКук(283)]; ~ *Јóвăн утíшăл у-цăркфа дă-г-упíта пóпу, дă-му-кáже кój-е тó сити–Јóвăн шу-тóлку пăти гудíшно му-слýжăт и шу-íма тóлку гулéма чéс. Кóа гу-вíшăл тó, Јóвăн сúти Јóвăн бóс у-вóдăта викнáл: "Еее, сирумá сити–Јóвăн, и тú иптéн си-угýл'ăл"* [ДК,Деб(153)].

угорен adj 'вжештен' – човек што е каснат од бесно куче може да се разболи, да *избеснеје*, да биде *фатен уд бес*. Сп. народско "лекување": за да оздрави на болниот *сече му се бес:* со остар брич се засекува онаа жиличка што ја имаме под јазикот за да истече малку од "бесната" крв. Некои се лекуваат на овој начин: се наполнува каца со вода во која влегува болниот, така што водата да му достига до устата, потоа се зема *угорен вриник* (сач) му се става на темето и се пече болниот колку може да издржи [ТГев(237)].

угрáде* pf 'направи преграда, оддели едно од друго' ~ *тăкá ки-си-ą-прáјме су-тúе, ки-си-ą-угрáдме та ки-пóчне дą-си-шиéте бýпта пу-вéјкта, сáке дą-вúе кужýрци и ýтринту пá тăкá* [ВМег,Сар(318)].

уграден* adj 'нешто со ограда' ~ *сум сунила, мале ми, сăбута на вечар] сме имале, мале ма висока кула] висока кула мале ма, вишни сараји] пред сараји, мале ма, бахча јуградена* [ТГев(101)].

угрее* pf 1.'кога ќе се појави сонцето или месечината' ~ *и Кулýф, дур не угреá слăнцето, не излезé вăн. Ету дојдé кадíјскиј човéк, му вéли: "ej Кулýф, не глéдаш ли, ча угреá слăнцето, да излéзиш от удајата, спроти пазарлăкот"* [V,PM(11)]; – кога посестримите ја испраќаат невестата ја пејат оваа песна: ~ *ја испадни мила, мила мале!] што добро ти носме:] јуф молчуви двори] сл'нце југријало] јуф момини двори роса зарусила* [ТГев(181)]; ~ *југријала рана звезда, брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)]; ~ *мори, југријала мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е]*

пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу темна јублачина [ТГев(97)]; – во југоисточните говори турското влијание е поизразено што се забележува и во составите во кои именка се јавува како атрибут на друга именка, без придавско образување, сп. од контекстот: **југријала мисичина пу Сер по̀л'е** (наместо 'пу Серско поле') ~ *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре, Нишајне* (име на група ѕвезди) *кога ки зајдат, Квачка кога ки угреје* [ТГев(422)]; ~ *лигнах да спијам доцкана, кога* **квачка** (име на сосвездие) *бише угријала* [ТГев(11)]; или: ~ *кога станаме мисичинта не бише угријала* [ТГев(17)]; – и воопшто кај постарите луѓе времето многу често се мери не со часовник туку со природните знаци: *ка̀ усамна̀ на нидéлта, Мариа̀ Маг... и Мариа̀ Ис... таргувáле мирослúво бáлсам да óдат да гу мáжат. И нóго рáно на таа нидéл'а утúшле на гробот, ка угријá слáнциту* [MV,K(255)] – во контекстот се забележува проширена употреба на предлогот **на** наместо 'во': *рáно на таа нидéл'а*; 2. fig. 'кога некој настан ќе донесе радост, спокојство' ~ *ај-мóре, глéт-си-кéјфо, ка̀-ј Гóспо нé-ј нúкуј, нé знáа чувéк уд-дéк ко:* (< ќе го)-*угрéе* [ПК,2(180)]; ~ *лјýди шо си наóѓат на темнúца видéле гулéм вúдело, и тúи шо седéле уф сéлото, и умрéнити дýши, угриá вúделот на нúх. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K(309)]; **нé-сум слáнце дá-угрéм** (= не можам на сите да им угодам) [ПК,2(181)].

угрево слáнце n 'страната од каде што изгрева сонцето, исток' ~ *и тојнака право каза на мечката: "ки ида каде угрево слáнце да терам кáсметут". Мечката му вели: "ти са мол'а, кога ки идиш на слáнцето, да питаш и за меника"* [V,PM(99)]; с. Постол се наоѓа *на иден рид шо јаваш-јаваш се чина понисук ут кáда-ј селто да на долу. На угри-слáнца и на зајди-слáнца има цел ред ридишта и долишта шо се свáршуват уд една страна су вардарцкото поле, ут друга страна су Слајнцата* – топ. [ME,P(70)].

угријвајне n 'времето кога се појавува сонцето, ѕвездата, месечината' – *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре, нишајне* (име на сосвездие) *кога ки зајдат; прад сл'нце угријвајне* [ТГев(422)].

угрáздáвéјн adj 'тој што има зарипнат глас'; го викаат уште и: **гáрлéсин** [ПК,2(36)]

угувóре* pf 'прозбори' ~ *ричé Гóспот на Ученúците нéгови: Да си чýати ут сфéтут, óти ки крéнат рáџити навраз вáс, ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто úми. Илим вúи да си стóити на ýмут óти јáс ки ви дáдам ýста и софúа, шо нé ки мóжат да ви угувóрат* [MV,K(317)]; ~ *устанáла тéшка Елисавéт жéна му, и сă скрúши сáма пéт мéсеци. И му дујдéл врéмиту на Елисавéт да сă рóди, и сă рóди дéти. И слушáле иникатóри шо седéле на тá кýка и сакáле да му кáжат на тáткому-то úми Захáриа. И угуворúла мájка му и ричé: Нúм, тукý Јоáн ки си кáжи úмиту* [MV,K(321)]. Во зам. форма **иникатóри** (= некои

други) е засведочен архаизам, што во досегашните истражувања на југоисточните говори го немаме сретнато, но затоа присутен и во западните и во источните словенски јазици, сп. чеш. **jiný** со првично значење 'еден', а подоцна 'некој друг' + рус. **kotorый** 'кој'; ~ *си ло́лиши на не́го ем ве́лиши: Афе́ндо, де́тито ми ле́жи уф ку́ката фате́н, и но́го са мӑчи те́шко. И ве́ли Исус на не́го: Ја́с кӑ ки до́м ки гу лекува́м. И угуво́ри јузбаши́јата, да ричé: Афе́ндо, не́ сам вре́дин да ми до́јдиш* (пишува: "да му дојдиш") *уф стре́ата; туку́ са́л да ре́чиш, и де́тито ки ми сӑ лику́ва* [MV,K(264)]; ~ *то́га му са̣ варна́ Исус, угуво́ри, да му а ричé на не́а: А же́на, но́го и гуле́ма ти и ве́рата тфо́а, кату́ ка́к а милу́ваш, да ти са чи́ни. И сӑ лекува́ ни́њата ке́рка на то́а ча́с* [M,VK(272)] – во контекстот вокативната конструкција се изразува со номинатив: **ричé на не́а: А же́на, но́го и гуле́ма ти и ве́рата тфо́а** (в. **удгуворе**).

угуди (са) pf 'се згоди' ~ *му дуjдé вре́мито да фле́зи уф проскомидија́та кату́ как има́л аде́т накри Бо́га; на саа́тут на проскомидија́та, сӑ угуди́ да тимниати́са, ка́ фле́гал на Господи́ново валта́р* [MV,K(321)]; ~ *секој што има удена ут Солун за Пазар, Воден или Битоља, или па уд вија трита градишта за Солун, токмо на четърдесит километра на зајди-сланца ут Солун са наоѓа истум до друмут иден гулем извур; тука да се угода чувек на некој делник-ден, ки вида ногу жени* [ME,P(68)].

угури́на f 'високо место, угорница' ~ *му-ве́ле: "Ја́ска гъздъри́цъта ъ но́сам и у ме́ут и́ма, и ја́с, три́-чити́ри ду́ши снӑ, а ти́, ду́ша идна́ "че́кај-мӑ" викӑш. Пу́лиш ја́с ко́лку то́вър и́мам, а ме́стуто – угури́на". А чо́икут му-ве́ле: "Же́но, у́рви сӑ, ва́а угури́нта дӑ-пуми́ниме, па се́тне на́ ки-сӑ-ска́чиш"* [ДК,Ран(138)].

уд praep 1.'укажува на почетен момент од нешто' ~ *нӑ-лиси́цъта и сӑ-прӑјӑде́ли ри́би. Лигна́ла нӑ-ади́н дру́м и сӑ-чини́ла са́нким у́мрӑна. Пу-то́: дру́м вӑрве́ли уд-вре́ме нӑ-вре́ме пӑзӑрји́:* [ВКук(285)]; 2. предлогот уд – се јавува наместо предлозите: **'до'** ~ *Апусто́л вујво́да гу-зӑгрӑди́ме. Ба́м – бу́м. А утипа́ни о́ни ут-се́луто и-извӑди́ја. И-свӑли́ја до́ле, и-клӑде́а нӑ-кунлу́кут, три́те вујво́ди што бе́а. По-ӑдно́ вре́ме утиди́ја и-зӑкупа́а нӑ-ӑдно́ ендек ут-гро́биштӑта* [ВЕв(298)]; ~ *на т҃о́а вре́ми, и́ди Исус на г҃ра́да Сам... бли́зо у҃т се́ло҃то што му дадé Ја́ков на Јо́сиф на си́н му. Да т҃а́му бе́ши Јако́вува буна́ро҃т* [MV,K (256)]; **'на'** ~ *ка́ си ути́ди ви́ки о́н, то́а што бе́ши зе́л пе́ти карагро́шови, и рабути́ су ни́х, и чини́ ка́р о́шти пе́т карагро́шови. И то́ што а зе́ две́ти, и о́н така́, и чини́ ка́р о́шти две́. То́ што а зе́ идно́то ути́ди да купа́ на зе́мнјата, и гу скри́ зла́тоту ут а́гата* [MV,K(270)]; ~ *да ка́к ки изва́ди ви́и о́фци, о́ди о́н понапри; и о́фците о́дат пу не́го, о́ти му-гу зна́јат гла́сут. Илим на чу́з не́ о́дат пу не́гу, туку́ бе́гат ут не́гу, о́ти не гу зна́јат на чу́здуто глас. Да па му ричé на ни́х Исус: Исти́на, исти́на ве́л'ам на ва́с о́ти ја́-сам вра́та ут о́фците* [MV,K(318)]; ~ *ка́ флизе́ уф ку́ката, не устави́ ни́кој да фле́зи, туку́ на Петро и на Исус и на Лазар, и на та́тко ут мо́мата и на ма́јка* [MV,K(276)]; ~ *му вел'а́ на ни́х Исус, е́м ричé: Мо́а т҃прика́зна не́ и мо́а, т҃туку́ у҃т т҃ио́ што*

ми пушти́. Кój сáка да слу́ши мóа пувéл'а, ки разбúра за прикáзната, удéка ут Гóспот, úлим јáзе уд у́м са прикáжувам [MV,K(256)] – во контекстите предлогот од упатува на посесивност, што доскоро се третираше како специфичност за западното наречје, позајмена од балканската јазична алијанса; за ова в. во Историската граматика на Бл. Конески; **'за'** ~ *и сăти л'у́ди си пичáлиа да сă фáтат ут нéгу, зáшто му бéши лекувíт мóшни и сăти и лекýваши. Па óн си фăрлú óчите на Ученúцити, вéлиши: Блазé му на сиромáсите, óти Господúнова цáритина нúња* [MV,K(302)]; ~ *сáмо сфéкурут úмăше прáво дă-ă-сфáли нивéстăта. Ќи-ă-фáтише уд-рăкăта и ќи-ă-сфáлише* [ВЕв,Ил(307)]; ~ *а нáшал идéн ут измикáрито шо бéа зáино су нéго, да му длăжиши на нéго стó грушóви, да гу фатú ут гаркл'áно, ки му удáваши, ел му вéлиши: да ми плáтиш шо ми длăжиш* [MV,K(268)]; ~ *што им веле ел гуворе:] "Не је била бела Јана] не је била на мен касмет] тук је била на вас девит] на вас девит верни псета"] Си фатиле девит псета] кој уд нога кој уд рăка] ја нусиле јуф кулиби* [ТГев (202)]; **'по'** ~ *н'ăкуј вр'ăм'ă имáлу идúн цáр. Тój нăмал тајфá и за тýс чéсту с'ă мóлил на-Гóспод'а да-му-дадé бари-идná мóличкă. Утмăрă сéтн'ă душéл идúн плиматúк* [ВБог,Нег(339)]; **'со'** ~ *идно́ вр'ăме тáтко-ми имáш'и х'ил'áда кóш'ови пч'éли. Вич'ирóт и врăзовáш'и најáслата ут-капúстрата и рáното и пýш'таш'и* [ВБог,Бал(344)]; **'низ'** ~ *úстина, úстина вéлам на вáс, тóа што нé флéва ут врáта уф мáндрата* (бачилото) *óфчка, тукý сă качýа пу пардúити, тóа арамúа и батакчúа, úлим тóс шо флéва ут врáта то и офчáр на óфцити* [MV,K(318)]; **'по'** ~ *уд неколку гудини да нанака и ангаријата за пăтиштата като коа са сиче* (престана), *и ако оша жива сăл уф оша полош калап* (начин) [МЕ,Р(74)]; 3. изр.: **уд-вóнка паждúне** 'се кажува за тој што има епилепсија' ~ *тóо уд-вóнка паждúне, затóо гу-вăрнáа уд-вујниклăк* [ПК,2(119)]; **ут-кăсмéто си-бéге** (= не се труди да ја "грабне" среќата) ~ *мăж-се зă-тóо ергéн мăр, ут-кăсмéто ним си бéги* [ПК,2(207)]; **ут-кăд гăзо да-си-пýкниш** (= ме нервира, лошо се однесува) [ПК,2(207)]; **ут-пилéни** (= се кажува за некого, што носи извесни особини уште од мал) ~ *ут-пилéни са-глéјше óт нéк-си прăкóпцăн* (добар, успешен) [ПК,2(207)].

уда́ве (сă) pf 1.'кога на некое живо суштество (човек или животно) органите за дишење ќе му бидат силно притиснати, односно ќе се најдат под вода и тој ќе престане да живее' ~ *и му вéле: "Флéзи пóнăстридú, óти тáм úма пóгулéми рúби". Ќýпо сă-нăпăлнúл сус-вóда и фăтúл дă-гу-тéгле вăлко сè пóдăлбóко. И вăлко á-а дă-с-удáва, áма тéгле дă-тéгле* [ВКук(286)]; ~ *и тигл'áјки ќýп му-сă-скинá пáшкăта* (погрешно во текстот пишува: 'пăшкăта'). *Излизé уд-вóта и сă-спугнá пу-лисúцата дă-ă-фáте и дă-ă-удáве, оти гу-излăжá* [ВКук(286)]; ~ *Вăлко чтăјáки óти нóгăта јă-фăтúл, сă-упнáл тéгле, тéгле и ќýп! – сă-скинáла жúлта и вăлко тăнгăра-мăнгăра сă-тăркăл'ál нă-дóле чак ду-рéкăта и елúн нé сă-удăвúл* [ВКук(286)]; ~ *а нáшал идéн ут измикáрито шо бéа зáино су нéго, да му длăжиши на нéго стó грушóви,*

да гу фатúи ут гаркл'áно, ки му удáваши, ем му вéлиши: да ми плáтиш шо ли длăжиш [MV,K(268)]; ~ *и сéга цáрут нăрéдил нă-женă-му дă-ă-извáдăт нă-срéт сéло, супл'ýнки дă-ă-дáвăт. Дă-гу-бéри цéл свéт сè у-пл'ýнки дă-ă-удáвăт утстрăмутилăк* [ВЕв,K(293)]; според суеверието, народот **муравините** (сирените) ги замислува како жени што живеат во реките, обично каде што матицата удара во некоја карпа и таму водата прави вртлог и може човек да *са удаве* [ТГев(310)]; 2. 'потоне нешто под вода' ~ *на тóа врéми, флизé Исус уф иднó кáик, и су нéго удúле и Учинúцити. И удéки пу вóдата, ету сă чинú уф мóриту нóгу* (голем) *пóтрис, дури кáикут ки си удáвиши уф дáлгитá* [MV,K(273)]; 3. 'угине растение, се исушѝ' ~ *да тáму шо сéиши, кој зăрно ут сéмито му падна на пăтут и си газá, и ут нéбито пилúштити гу издóа. Па другýто падна уфстрéт уф трăнити, да кáк си пурастóа трăните, гу удавúле* [MV,K(273)]; 4. изр.: **ус-пл'ýнки ки-т-удáве** (= се кажува за некој што многу зборува и при тоа гестикулира) ~ *нă-сéгде úма шаквú чувéци: кá ки-фáше дăгувóре нă-мóж да-гу-слýшум ни пă да-гу-глéдум, ус-пл'ýнки ки-шудáве* [ПК,2(206)].

удáван* adj 'убиен со давење' ~ *уфчáро кóа гу-видéл тóа, казáл óти нé сáмо шо мéчката избегáла, тýку и кýчто го-снемáло ус-нéа. Чувéко му-кажáл да нé се-секúре, тýку ýтре да-óдат да-вúдат дéка е мéчката удáвана* [ВГев,Мир(273)]; ~ *ýтрата-дéн тргнáле да-а- бркат мéчката. И ствáрно а-најдéле дéка лéже удáвана, а кýчто жúво, сисéде ду-нéа* [ВГ,Мир(273)].

удавýве* impf – 1. в. **удáве** 3. ~ *тó шо падна уф трăнити, вúи па шо слýшат, и ут нóгу ѓавóлцки гајлúни, и ут зингинлăкут, и ут зéф шо úмат, си удавýат, да не а дрăжат ду крáј* [MV,K(274)]; 2. 'поплавува' ~ *нашто село га слагат за уд Вардаријата, иако има два саата ду Вардар а пак ду полјта повеке уд иден чирек. Друмут на 10 км. на зајди-слáнца ут Солун прико р. Галик, идна малечка рекичка коа нема дош, ама пу некој пăт шо гу удавува ду Солун и ду морјто* [МЕ,Р(72)].

удá(j)а f 'просторија, дел од куќата' ~ *Ко:-гу-видéле тúа мóмите мурéкле: "Амăн, брáте, бéгăј уттýка, тýкă-ј лáмјăта... јáа рăнéта, ăкустáне, ки-тă-изéде". Вó јунáкут питáл: "Дéка-ј?" – "Já-а тáму у-дрýгта удáа" – му-рéкле* [ВВод, Крон(312)]; ~ *óдăт у-Сăбуцко накăдúјта, му-вéл'ăт: "Кадú, тăкá и-тăкá, вó кýпут и-пóлн пáри, тáтку-ни устáви клéтва за-да-н-гудéлиш тú. Нúе да-си-гу-дéл'не дá-н-са-скáрне". "Арну", рекăл кăдијта. Фăтúл а-пуслáл удájта су-килúме* [ВМег,Зб(321)]; ~ *и Кулýф, дур не угреá слáнцето, не излезé вăн. Ету дојдé кадúјскиј човéк, му вéли: "ej Кулýф, не глéдаш ли, ча угреá слáнцето, да излéзиш от удајата, спроти пазарлăкот"* [V,PM(11)]; и: **удајá** ~ *Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка сватé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл на-врáтта. Оти сéлцка кăшча, сирулáшка, уф-еднá удајá сúте спијáле* [ВДој(277)]; ~ *гу турúха и нéгу нéтри при женáта ама у мрăчова; едúн дрýг да си не глéдат. И таја причúна га прáват Тýрците, за да си не глéдат, та сетни тихúсова са л'ýбјат. Кату*

ги затвориха аф тéлина удајá, вати жената да плáчи [V,PM,11]; – во контекстот има уште еден случај за неправилна линеаризација: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: *едúн дрýг да си не глéдат.*

удáјка f, dem. 'мала просторија' – в. **удајушка** ~ *ус-кóпăјне ќа-чýкăт чинúчкăта* (пченка). *Чинúчка ќ-óјме дą-чýкме. Кăрáјанăвта кýќа бúше тăквá: кă ќи-флéјш уф-кýкта, нă-дéсно úма удáјка (зą-гóсте)* [И,Гг (119)]; ~ *малéчка удáјка, уф-н'áа си-устáваа шéјвето шо нé-ј кулун-дрúсат* (употребува) [ПК,2 (58)].

удајушка f, dem. – **в. удајче** ~ *и куконата пак ја пож'али да ѝ рекла: "е, донесе го, клад го там при хамалúјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршúата и фатила еден хамал* [V,PM,165]; ~ *та фашт'а нос ѓавол, го клава нетре у еден сандăк, го товари на хамалúно та го занесе на чилиби Теодораќовата кýќа, го остави тамо при одајушката* [V,PM,165].

удајче n, dem. – в. **удаа** ~ *карај ме, мáлю, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мај-кина памет не слушиш!] слези се доло јов јудајче] земај си алтăн јотвурче]* [ТГев(211)]– во текстот го среќаваме моделот позајмен од тур. јазик, кога именка се јавува како атрибут на друга именка, наместо придавка: **земај си алтăн јотвурче** ('алтăн' овде е употребен со значење на 'злато', т.е. имаме синтагма: *злато јотвурче* (наместо 'златно') .

удáмна adv 'кога нешто станало во минатото' ~ *нé-ј-фчирáшин, нé-ј мă-лéчук, удáмна пáлте* [ПК,2 (180)].

удбере* pf 1. 'се определи за нешто, му даде преоритет' ~ *Кустадине, гуспудине, сус добри си госте дошал] ки те питам ем распитам:] "Кустадине, гуспудине, за кого си тука дошал? –] Ак си дошал за глидајне, момa за арисувајне] гледи, гледи Кустадине, гледи, гледи па удбери"* [ТГев(177)]; ~ *вóа рипнýве: "Јáс ќ-óм, тáтко, рéкăл, јáс бидéќи, зăшó ќ-óјш ти?" Оде дéк сă-брáла вójскăта. Оде прáво прă цáрут, кójн сáке. Му-рéкле: "Кój ќи-гу-удбéрши – тóа"* [И,Гг(115)] – во контекстот формата **бидејќи** ја зачувал глаголноста, се јавува во улога на некогашниот партицип: **тáтко, рéкăл, јáс бидéќи, зăшó ќ-óјш ти?**, додека во нормативниот јазик се јавува како причински сврзник; 2. – **(се)** 'се нафати, се најми' ~ *разбулел се дете нежинено] нити жинено, нити армасано] нема никој који да му носе] који да му носе нешто пунуда] се удбрала момa уд сред-село] момa уд сред-село баш-та ли тирзијка* [ТГев(158)].

удби́е* pf 1. 'отфрли нешто, пр. предлог' ~ *Апустóл вујвóда му-кăжá нă-бéзите дă-истéрăт Гéгите, дă-клáăт пăдáре ут-нáште мис-тúјна. Они му-удбијá* [ВЕв (296)]; 2. изр.: **удби́ја гąјлéто** (= ги остави настрана грижите) ~ *дéцūа му-ūурăснáа, árни му-сă-ūугудúа, ḡи удумúи ш ūóо сă-вúке: удбúја ḡąјлéūо* [ПК,2(203)]; ~ *дă-рéчум áска, ги-мăжсúх лóмте, гу-жинúх сúно и тăкá ги-удбúх гăјлúнта, пруддéх рúпте, нăпăрчúх* (настраних) *кóшо* [ПК,2(189)]; исто: ~ *свăлúй тувáро, удбúй гąјлúнта, и-жинúй кéрките* [ПК,2(192)].

удби́ва* impf 'прекинува, отфрла некаква навика, во случајот да цица' ~ *úсто и крáвăта тăкá, тéлето*

трéбă дă-гу-пудóји пắрво, дудéка-ј мăлéчко, пóсле óн ки-цíце сáмо. Аку нé сáкăме дă-цíце тугáј гу-удбíвăме уд-мáјкăта [ПДој,Ник(156)].

удви́ва* impf 'одвиткува' ~ *и ка ки-дóјде у-тóплуто врéме укулу-Велíгдин, ки-пóчне тó дạ-сạ-рóе, и ки-си-гу удвíвши ка ки-íма пл'ускáни сéмијна* [ВМ,Стр(317)].

удви́е pf – в. **удви́ва** ~ *"Јáс ă-извáду вá: змíјăта уд-óгнут; и ă-пу́шти* (пишува: 'пишти' ?) *гáгăта и пу-гá-гăта, ми-сă-сфú нă-тилут, óкуто сáка дă-ми-гу-извáе. Дáли у-прáво е?" Лисíцта му-вéле: "Јáс мóжăм дă-сý́дăм, áма дă-сă-удвíе ут-тí-лут"* [ВКај,Бош(325)].

удвичéрта adv 'навечер, приквечер' ~ *имáло ину-врéме ину-стáр, инă-стáра. Тúе нилáле дéца. Рăнéле инă-бíшика. Е, удвичéрта стáрут му-рéкăл: "Утре к-ă-зăкóлиме бíшикăта. И јáс к-óдăм зă-дắрва, ти к-óјш зă-вóда"* [ДК,Дур(145)].

удвắди adv 'одовде' ~ *Слајницата* (топ.) *узгора ут друмут ного-ј помалечка ут та шо ја уздолу уд друмут. Зарди шо му-ј парталут* (носија, облека) *на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалúкут и на друјсте села удвăда, нашто село га слагат за уд Вардаријата* [МЕ,Р(72)].

удвắрти pf 'усмери, приклони' ~ *да ки бúди на тéбе рáдус голéм и шạнлắк; и нóго л'у́ди на родéнито ки си радýват. Оти ки сạ чúни голéм кри Бóга; и вúну и ракúи да нé пúи, и ки му дóјди Сфéти Дýх óшти уф сắрцито мáјка му. И нóгу синóви Израíлцки ки утвắрти кри Гóсподин Бóг нíњо* [М,VK(321)] ~ *да му ричé на нéгу Áнгелот: Нúм сă плáши Заарúн, зáшто твójото мóлба сă чý на Гóспот, и твójта жéна Елисавéт ки си рóди дéти на тéбе ... и ут Сфéти Дýх ки си зéви дáрут што-ј уф сắрцито бидéки на мáјка му. И нóгу ут Израíлцки сúнови ки удвắрти кăд Гóспот Бóга Нáша* [М,VK(272)] – во контекстот се забележуваат неколку граматички посебности: прво, зачувано партиципско значење на гл. форма **бидеки** (за ова в. во заглавната единица **удбере**) – *óшти уф сắрцито бидéки на мáјка му*, натаму нефункционалност на категоријата род – именката во женски а заменката во среден род: *твójото мóлба сă чý на Гóспот*; во односнава реченица има проширена употреба на предлогот **на**, наместо 'од'.

удгово́руве impf – в. **удгувóре** ~ *пóпо пá гọ-пúте нạ-јáгăнто: "Јáгнăнце, бéгнăнце, шо правú вáадан?" Јá-гăнто удгọвóруве: "Цéл дéн пọ-сýј рíдишта сýј гăргăлéнки сăм тăркạл'увáл"* [ВКук,Пат(285)]; ~ *кá удделл, ни-кóжа íма, ни-пáри íма. "А-бе, ричéл, дека-ј кóжта? Дă-ма: плáтише, шо сáкши ин прáви, дéка гă-пушти́, гă-пушти́, на:* (< не ја)*-тéрум, áма дă-ма:-плáтише!". Дắрво удгувóруве ли, дắрво, нé удгувóруве* [ПКук,Ник(161)]; ~ *óна нóго истрáаве, нé удгувóруве áк нé-ј прăкíпе* (ако не ја премине границата на трпението) [ПК,2(53)]; ~ *дóд-Рáјна-ј вắрзана врéјка* (така се кажува за оној што знае да чува тајни), *не удгувóруве* [ПК,2(156)]; и: **удгувóрва** ~ *му-вéле кýчито нă-пéтлут: "Мóре пéтел, бéгăј! Ак тă-фáтăм кумáти ќи-тă-нăпрáм". – "Зашó?", му вéле пéтлут. – "Нé знáји óти газдăта ќи-ни-ýмре? Ќи-му-кáже шу-знáе éзик и к-ýмре". Пéтлут му-удгувóрва: "Зíл'аф-е, зă-тó. Јáс читирдéсит íмăм, сăте су-íнă-слáмка и лắжăм"* [ДК,Ран(138)].

удго́ре adv 1. 'одозгора, просторно' ~ *ричél: "А бé та: крýша здрéла, кáк дă-нăбéрăме? Јáска, ричél, ки-сă-кáчум удго́ре, ќа:* (< ќе ја) *трéсум крýшта, áмă дă-вă-извăрзум, рăчél дă нé-мă-устáвăте"* [ПКук,Ник(157)]; ~ *сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáј инă-мéчка грéде уднáка. Крúвјут кă-вúжва мéчкăта, тăн-гăн, тăн-гăн, пулéка, пулéка сă-пикнýва у-инă-кăпúна. А слéпјут шó знá? Тóа слýша удго́ре шу-млáска мéчкăта, шу-јáде крýши* [ВКај,Тр(274)]; и: **узго́ре** ~ *"Кă-рикóме? Кóа ќи-сă-сфáл'ăм јáс тугáј ќи-јáјме двéте зájно". Мéчкăта рăзбúра?! Си-јáде пák. Сă-нăл'ýти слéпјут и ут-крýша нă-мéчкăта узго́ре му-сă-фăрл'а* [ВКај,Тр(324)]; односно **узго́ри** ~ *ричé Гóспот на нéговити Ученúци: Вúи сте вúдело уф л'ýдите. Не мóжи да сă-скрúи грáдут шо и узго́ри уф планúна, ниту кандúлут, кá ки гу запáлат нé гу клáват пут сфитúлуту* [М,VK(272)]; 2. 'нешто повеќе од обичното' ~ *то: мăлéчкуто викáл: "Дă-знá: то: шо му-искăрá óчите, дă-óде нă-та: вójчкăта, имáло нéко: вóда тáмо, дă-с-излú: óчите, ки-му-пуглéднăт. Пóсле дă-зéме ут-та: вóда, цáрувута кéрка-ј кéл'ува, дă-нóсе – лéкуве ут-сéкăде бăркăт, нă-мóжăт да:* (< да ја) *изл'ăкýвăт – дă-му-нóсе, ки-сă-излéче и пáри ки-му-да:* (< даде) *óште удго́ре цáро* [ПДој,Ник(166)] – во контекстот имаме двојна определба: присуство на показна заменка и членска морфема кај именката: **то: мăлéчкуто... та: вójчкăта.**

удгувóре* pf 'прозбори во врска со кажаното од соговорникот' ~ *óдат и нă-ó:рто нáјýбува тá: мóма. И рачél нă-пубрáтимто: "Тá: мóма, вá: вéчăр да:-зéмум нúшчо нé сáкум". Пубрáтимо му-удгувурúл: "Тú тăргóваш, тá: сéлцка мóма, нáјăлчák, нă-гувăдăр ej, кák ќа:-зéмиш?"* [ВДој(277)]; ~ *тúй уддéле, трýјцăта брáтă, прă-нéкуј гáзди, прă-нéкуј тăкóвă тáмка Кá удгувурúле, димéк ká си кăжáле мăките, шо рăбутúле, кák прăвúле...* [ПДој,Ник(159)]; ~ *пóпут му-вéли нă-дéјтто: "Кáжи-ми сúнко, шó-ј тó: сúнгăр – вúнгăр?" Тóгăј дéјтто му-удгувóрил и му-вéли нă-пóпут: "Дéдо пóпе, прóсти-ми áма тó: нé-ј нúшчо, сúнгăр – вúнгăр ќи-си кáжи кóга нéкои синцúри и-цингорăме у рăка"* [ВЕв,К(293)]; ~ *Тá мáјкă-му нă-тúц пилúшча... óде и-му-вéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрум шó ми-уткинá чéăта". – "Ej-ми, ăку сáкăш, јáс-сум ут-фил'án мéсту, ут-гóрнăтц зéмнц; сáкăм дă-сă-вăрнăм, дáли ќи-мóже дă-мă-извáдиш гóре". – "Дá" – удгувурúл пúл'ту* [ВВод,Крон(312)].

удгувóрин adj 'тој што управува со некоја работа, како и со луѓето што се ангажирани' ~ *сáм си-прáве лóшо, тóо шо сă-кáре ус-нéкуј шо мó-ј-удгувóрин, шо мó-ј дă-рéчум дирéктур, или нéкуј дрýк шó-ј пó-гулéм уд-нéго* [ПК,2(194)].

удгуди́на adv 'идната година' ~ *Пá гу-зúме, пá флéве у-буна́ро. "Уд-гудúна, бáбо пá ќи-дóјш". Дрýгата гудúна бáбăта пá дујдéла, áма тó уддóлце му-рăчél: "Дă нé кăжýвиш óпи знáјш"* [ВК,Пл(291)]; ~ *ка ки дојше летто ми пеише* (зборуваше): *амu јас коа ки си ол* (одам) *дома. Тогај јас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека оша ва гудина, да утгудина, ако бијме здрави-ј живи и него ки гу зем на Постол* [МЕ,Р(68)].

удде́ва* impf 1. 'доживува, поднесува консеквенции, непријатности' ~

нă-тáа вáшта мóма нóго и́-мéле вудни́цăта (многу зборува, клевети), *áлиа ки-с-јуддéве, да нé-ве-ј-крúво*; 2. изр.: **атувуто сă-риткăт, мăгăринта уддевăт** (= коњите се клоцаат, удираат, а магариња страдаат'; или: силните и богатите си подметнуваат непријатности, бедните, слабите страдаат [ПДој(137)].

уддéг adv – в. **уддéка** 1. ~ *тýка лój, тáму лój, нéма. – "Já, па у-тúа вулójте, му-вéле, áк нé-гу изидóа дă-вúш!". Одăт, áјде гу-зéва нáјáрнуто вóл. Трăгнýва па лисúцăта. Оде, гу-нăóжца вăлкут. – "Еее, уддéг гу-кăзăндúса вá тăкфó имáјне?"* [ДК,Лип(117)]; ~ *бýка-ј на вудни́цта, удéк испáѓе вóота и удúре на чáргут* (воденичното коло) [ПК,2(25)].

уддéка 1. adv 'откаде' ~ *тамáм си-уддéле дóма, кутú млáди си л'ăгнáле, зéла тá: да-с-субléче. Он и рачéл: "Тí úмиш ништán, уддéка тé-ј то: ништán"* [ВД,Д(278)]; ~ *на нéго нúа гу знáими утдéка-ј, и Христос кóга ки дójди, нéкуј нé гу знáи удéка-ј* [MV,K(256)]; ~ *вó урáчут извăдúл ăднá- брáздă, дигнáл рáлту, вăрнáл волóвте нă-дрýгăтă стрáнă, димéк нă-тá стрáнă, утдéкă зăфăтúл пăрвнăта брáздă, и зăурáл дрýгă брáздă* [ВВод(309)]; и: **удéка** ~ *дýри сă чудúле óни, и вел'áле: Удéка сă нáшал на нéгу тóлку софúа и тóлко стрáшно. Нé-ј вóа на мејмáрот сúн? Нé-ј мáјка му шо а вéлат Марúа* [MV,K(256)]; ~ *и рéкла: Блажéна ти на жéнити, и благослóвин сémито уф твóа сăрци. И удéга вó на мéни, да дójди Господúното му мáјка на мéне? Ету ká ли дујдé глáсот у-тфój рáдус на ýшити ми. И блажéна шо верувáла, óти сéга вúки ки сă свăршат* [MV,K(301)]; 2. praep 'покрај' ~ *Излизé уд-вó:та и сă-спугнá пу-лисúцта дă-ă-фáте и дă-ă-удáве, оти гу-излăжá. Лисúцта дрýм! Бéге ли, бéге, вăлко пу-нé:, áма óна пóскóро бéге. Бигájки пумúнá уддéка ăднá вуденúца* [ВК(286)].

уд(д)еле* pf 1. 'подари, даде'; сп. опис на утринската молитва на еден верник: – во минатото, наутро кога станува домаќинот се крсти и го споменува Бога со овие зборови: *"Госпуди Боже, и Свита Трујцо никуј* (наместо: 'некој') *касмет да повелиш, да ни уделиш, дечка да си ранум, виргија да си плашúкул, уф село да не са страмувум, душлајне да не сретум ни уф пăт ни дома"* [ТГев(306)] – во контекстот предлогот **'уф'** се јавува наместо 'на': **да не сретум ни уф пăт**; од истава регија уште еден благослов: *"Госпуди Боже и Свита Бугуројцо, Свити Три Владици, Свити Андоне и Свити Димитре, куту на сите братја и на мене удилејте здраве и касмет, сите дома да бидат здрави живи и как лилувате така нека биде"* [ТГев(306)]; 2. 'кога ќе се разруши компактноста, односно се сруши заедништвото' ~ *бăшкăлăк* (одделно) *живéат, сă-уддилúли адúн уд-адúн* [ПК,2(29)]; ~ *царјут го викна дјатенто, хелм мо вели: "ету, ако можиш това жито на един ден да го уделиш, секој зăрно по зăрно, и куп пшеницата башка и чулénат башка, можиш за господар твој да земиш мојта люлиа"* [V,PM(157)] – како што е познато во долновардарските говори неакцентираните вокали се реализираат неинтензивно, најчесто се редуцираат (пр. **о > у**), во случајот има обратна редукција (од истите причини), кратката заменска форма **му** се јавува како 'мо':

хем мо вели; втора посебност во контекстот е нерегуларната употреба на предлозите – проширена употреба на 'на' наместо 'во', кога упатува на внатрешност: **това жито на един ден да го уделиш**; сп. пример од народниот фолклор: девојчињата се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка,* а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ми фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас"* [ТГев(44)]; 3. 'стави на друго место, односно стори две или повеќе работи да не бидат заедно' ~ *му туриха три оки пиклез, три оки мет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели и фатиха, на три саата от гори гу удбераха башка пиклезу, башка медот* [V,PM,97]: ~ *пулйца йма и нă-бóнруќо* (јаремот). *Ус-жéгăл'те ка-ќ сă-уддéл'ăт глáфте нă-дубйцте, то сă-пулйци* [ПК,2(92)].

уд(д)елин adj 'доделен, наменет' – сп. верување: на празникот *Тодурува сăбута,* кога ќе падне мрак, девојката што очекува да се мажи три пати ќе го скокне потокот зборувајќи *"Који ми е пусакник, и који ми е удилен, нека дојде ваја вечар да заједно пуминиме* (погрешно пишува: 'пуминимо') *праку воја мост"* [ТГев(45)].

уд(д)ел'уве impf – в. **уд(д)еле** – кога татко на девојката ја испраќа за во новиот дом, кај мажот, ги отвора сандуците во кои ќе се стават алиштата и ќе фрли внатре малку пари, малку овошје и *бубаќерно семе* и при тоа ќе рече: *"Што ти правиме, што ти купуваме, колко мужеме, алал ти чинувме, ти пруступјеме* (ти подаруваме), *и сус здраве и касмет да си ја носиш и скапиш"* (искинеш). Кога таткото тоа го зборува се мисли дека тој веќе ќерката *ја таксуве и удел'уве уд дома* и поради тоа блиските роднини, особено женските ќе почнат да плачат [ТГев(167)]; ~ *"Кустадине, мили сино! Много ми си малечук сино. Не си, сино, јоште сам за пăт да јодиш! Кој ки ми те гледе, који ки ми те чуве? Мајка да знајше, Кустадине уф пазви ки те скријше. Уд неја* (од себе, од мене) *не та удделувише"* [ТГев(263)].

уддиличéве impf 'се оттргнува, оди подалеку' ~ *óни сја нé гă-искáрăт ут-кóлта – то пíле шо пéјше дă-нé-сă-чíне нéшто. Мájк-ин уддéла дă-нăпáлне, áма чéшмăта уддиличéве, нé мужéла д-óде дучéшмăта, бéгă чéшмăта уд-нéă* [ПДој(164)].

удд́ол adv – в. **удд́оле** ~ *о-пуштúл, то кáлăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúă шо бíле уддóл, прăмăтáрто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-ј-трăси уд-гóре и избăгáле. Устăвíле сíчко тáмка* [ПДој,Ник(162)]: ~ *рúбник-крáшник сă-прáве ус-кóри шó-ј сýкăт жéнте. Адна кóра сăклáве уддóл нă-типцúта. Нă-стрéди сă-клáве ýбуво испăржăн крумúт ус-сóл, пипéр и мăгдăнóс, а врăс нéго сă-рéдăт рúјпте и сă-клáве дă-сă-пéче* [ПК,2(97)].

удд́оле adv 'одоздола' ~ *Ки сă-искóве уддóле душúме и пóсле нă-кушúнта ки сă пýшчăт нăгóре дăрва и сă-нăпráве кути кăшчичка. Кá кечăтúсиш ус-читúри кушéта, сă-*

пукри́ве су-трӑска [ПДој(127)] – опис: како се прават рибарските колиби, внатре во водите на Дојранското Езеро; и: **уддóло** ~ *и зимáле, а-дигнáле; нéли бóжа пувилúи, шу-вéл'ăт, а-прăпăрчúле плóчăта, испăднáло сè злáто уддóло* [ПДој(150)], односно: **уздóло** ~ *сă-грăбнýвăт с Јарăм-Минăрéто – Јарăм-Минăрéто – уздóло. Вóа мукăжýве: "Јáс сум, нúм сă-бój!", áмa пá гу-дăрже уздóло* [И,Гг(115)].

уддóлце adv – в. **уддóле** ~ *пá гу- зúме тó "Ох". Пá гу-зúме, пá флéве у-бунáро. "Удгудúна, бáбо пá ќи-дójши". Другáта гудúна бáбăта пá дујдéла, áмa тó уддóлце му-рăчéл: "Дă нé кăжýвши óти знájши"* [ВК,Пл(286)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на кратката заменска форма за дативен предмет **му** од машки во функција на женски род: **бáбăта па дујдéла, ама тó уддолце му-рăчéл** (наместо *'ì-рăчéл'*).

уддýве* impf 'оди'~ *о-пуштúл, тоˑ кáлăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúй шо бúле уддóл, прăмăтáˑрто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трă̆си уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáмка* [ПДој,Ник(162)].

уде* impf 'критикува некого' – онаа девојка која не е внимателна кон постарите се третира за невоспитана, ја именуваат како *гулимичува*, ја оговараат и ја земаат за лош пример и на сите страни ја *удат* [ТГев (266)]; ~ *нóго гă-ýдăт мóмăта* (= ја оговараат) [ПДој(116)].

удеве adv 'пред малку, пред'еска' – овој прилог освен во Кукушко го имаме запишано и во Дојранско [ПК,2(13)]. Акад. Н. Толстој за нашите примери бара, и наоѓа соодветствија во рус. јазик; тој запишал – на кукушкото: **удéве (бúше тýка)** соодветствува руското **давеча,** стсл. **давѣ**; ~ *шó буравúте* (што баравте, што се маткавте) *удéва уф-дикáно?* [ПК,2(26)].

удére* pf 1.'со помош на нож симне кожа од телото на животно' ~ *кубúлата имáла двé жрјáпчинта: едното гу земá арáпинот, другóто гу земá бишкáринот. Тогáс самовúлата му вéли на бишкáринот: "тúнака да зéмиш еднá крáва јаловúца, да га закóлиш, да га удéриш, кожáта и да га чúниш едúн мéх"* [V,PM,117]; ~ *"Ej-ми, ăку сáкăш, јáс-сум ут-фил'áн мéсту, ут-гóрнăтą зéмнą; сáкăм дă-сă-вăрнăм, дáли ќи-мóже дă-мă-извáдиш гóре" – "Дá – удгувурúл пúл'ту, ќи-тă-извáм, áмa пăрвну ќи-нájдиш мéсу, ăнă-бúвăл úли тéле, ќи-гу-зăкóлиш, ќи-гу-удéриш"* [ВВод,Крон(312)] – нов пример за нарушената конгруенција: субјектот во среден а предикатот (л-фор.) во машки род: **удгувурúл пúл'ту, ќи-тă-извáм** ; ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаиши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи царјувата мома, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; ~ *му вели на калугерат: "али јазика што ки да ида да терам друг калугер? Тебика ти имам хазăр!" Извади сабјата и гу заколи на калугера, гу удера кожата му* [V,PM(75)]; 2. изр.: **кóˑшта маˑ-удрáˑ** (= ми зедоа многу пари, прескапо ми наплатија) [ПК,2(150)].

удерин* adj 'животно на кое му е симната кожата (во приказните *удерин* може да биде и човекот)' ~ *тá-j тóрба, а-нóсаа уфчáˑрто. Онаˑ-j ут-кóˑжста нă-удéрно јáгне или јáре* [ПК,2(129)].

удилено adv 'одделно' ~ *ергејне* (момци) *и моли* (девојки) *спијат удилено* (во иста просторија но секој има своја постела) – се разбира дека ова се однесува на минатото [ТГев (22)].

удини́ца f 'куќарче во која има направа за мелење жито' ~ *кугá улр'ắ тáтко-му сигá му-дáва на д'ąцáта ш'ó да-чи́нат: "кугá ка-ч'и́н'ши' млúву да-пóш' на-удини́ца да-милéш' брáш'но на-ќусé дирминц'и́ да-н'ą милéш' брáш'но"* [ВБог,Бал(343)].

удúре impf – 1. в. **удре** ~ *вóа вéле: "Кă-пумúна?" – "Лéпо – вóа вéле – óчите си-и-извáду" Сéа, вéле, ти бáре нóзи íлйăш, здрáфси. Ќи-сă-кáчăм јáс нă-тéбе, кóја стрáна су-рăкăта ќи-тă-удúрăм, тáму ќ-óдиш"* [ВКај,Тр(323)] – во контекстот имаме присуство на лексичкиот архаизам **леп** (= убав), карактеристичен за југозападните говори, пр. костурскиот, во конкретниот случај е забележан прилично на исток, условно речено во централниот егејски дел, во Кајларско; 2. 'погоди' – за добриот ловција се кажува: *"А, и дедо му бúше арин лувач!* (или: *авџија). Дека ќи тргнише – там удрише!"* (каде ќе нанишанеше таму погодуваше) [ТГев(385)]; ~ *кă-дујдéл нă-трéттą гудúнą, тó мáлуту му-рéкăл: "Јáс ќ-óм, ќи-гу-чувăм вá гудúна!" И кă-утíшăл, вó сиднáл, димéк, чикáл. Аднó нă-сăбáјлиту пред-зóри дóшлą лáмјăтą... и вó нáт. Су-тó буздугáнут мăнувe, удúра* [ВВод, Крон(311)]; 3. 'млаз од вода со брзина допира до нешто' ~ *бýка-ј на вудни́цта, удéк испáѓе вóота и удúре на чáргут* (воденичното коло) [ПК,2(25)]; 4. 'силно пече сонцето' ~ *дéка слăнцуто удúре, пóвичко пéче, а зăклóнно-ј ут-сéкăде* [ПДој,Ник(129)] – објаснување за називот **прúпăк**; 5. изр.: **удúра нáзут** (= дава одговор, противречи) ~ *на тóа врéми, íди Исус ут Галилéа уф Јордáна на Ивáн, да са крăсти уд нéгу. Ивáн па му удúраше нáзут, и му вéлиши: Јáс íлам бóри да сă крăста ут тéб, и ти íдиш на мéн?* [MV,K(308)].

удјали* pf 'кога некоја целост се разложува на составни делови' ~ *еднó врјáме íмаши едúн човéк двé сúнови: едúнoју бéши умовúт, дрýгицу барлúв. Дојдé врјáме, тáтко им умрјá, рéкоха меѓу нúхка да си удјáлет имáниту* [V,PM,124].

удлéву adv 'од левата страна' ~ *éту кáк: фăрли сувáл'кăтă су-дéснăтă рăка, стéгни гу-нáпкум кóнцут! Атăкá! А сéгă фăрли суфáл'кăтă сулéвăта рăкă удлéву и пá стéгни кóнцут* [ВВод(310)].

удлýпе* pf 'отскрие' ~ *кój о-удлупúл млéкто?; нé вéл'те нéкаа мáчка ќо:-* (< ќе го) *излóке* (испие) [ПК,2 (119)].

удлýпин* adj 'откриен' ~ *кój о-удлупúл млéкто?; зашó сте гу-уставúле тéнџăрто удлупúно?* [ПК,2(119)].

удл'утуве impf 'престанува да се лути' ~ *един гувидар бил ќуптен будала. Него го раниле селски. Вадан ки му даши ти леп и вичера, утре другýт, демек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, и ка е кинисал да оде сус гуведа, леб не зимуве. Некуј чувек ки пумине пукрај него па ки му рече: "Дубруутро!" Тогиска са удл'утуве* [ТГев(372)].

удмене pf 'замени во некаков ангажман' ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Много ми си малечук сино. Не си, сино, јоште сам за пăт да јодиш! Кој ки ми те гледе, кóји ки ми те чуве? Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки*

дучеке? Који ки удмене татко, који ки удмене мајка?" [ТГев(263)].

удместе (сă)* pf 'се истави' ~ *то дă-ти-бúде дjáул. Гу-зéва нăтре у-дýпкăта, гу-занéси дéтто. Пýле – нéкуј двé-трú чýпи рájзбуј ткájăт. Кă-гу-видóа чýпите: "Ауyy, тăкфó дете!, гу-прижăл'áја. Ќ-у-зăгúне, си рикóа, дéтито". Дjáулут трó сă-удмéстăл, пóнáка ут чýпите* [ДК,РАн(140)].

удмили* pf 'кога човек ќе престане да сака нешто' ~ *ама ки рече некуј шо зар ногуту удејна на патриата можа му а удмил'а на неа* [МЕ,Р(67)].

удмóре (сă) pf 'престане со активности' ~ *нé си нă-кушúа* (натпревар), *сéдни удмóр (се)* [ПК,2(62)]; ~ *д-ójме (да одиме) нă-тáа пулéнта, сă-удмóрме мáлчко* [ПК,2(92)]; ~ *е, кă-дóшăл вóа, вáа му-вéле нă-тúă шу-рăбутáле цéла гудúна: "Дájте-му дă-jáде нă-чóикут". Му-дáшле дă-jáде. Вó глáден, слáп... – "Е, тó нă-вójден нéк-сă удмóре трó, нíкуј дéсет дéна"* [ДК,Ран(133)]; ~ *Тугá, стáро врéле, тăкá имáја – клáпа нă-врáтта. И тáп врáтта, си-óде дóма. Си-пăрвно вичирáле унăтре, димéк си-прăвíле ќéјф цéла вéчер. Нăрáнто: "А бе ѓăýр, му-вéле, а бе кăýрче, зéвај двé лíри и ój-си! Утре нé, ондéн пá дă-дójши! Дă-сă-удмóрши идну-дéн"* [ДК,Ран(134)].

удмóрник m 'ден за одмор, се римува со *вторник*' [ТГев(478)].

удмурувајне n 'починка, одмор' – во полските работи наутро **удмурувајне-то** кратко трае, најдолго е она околу пладне, во најголемата жештина, а попладне исто така *пучинувачките се малечки* [ТГев(21)].

уднáдруф adv 'однадвор' ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пýл'ăт пукýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре имáја: тримóј, удáј, чăрдáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

уднáка adv 'од онаму' ~ *сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáј инă-мéчка грéде уднáка. Крúвјут кă-вúжва мéчкăта, тăн-гăн, тăн-гăн, пулéка, пулéка сă-пикнýва у-инă-кăпúна* [ВКај,Тр(274)] – сп. го лексичкиот архаизам **греде** (= доаѓа, иде) со соодветниот словенечки глагол; ~ *сă-кáчфа слéпјут. Му-вéле: "Јáс ќи-дрăсам – тú ќи-бéриш. Кóа ќи-сă-сфáл'ăм и јáс, тугáј ќи-јájме зájно". Сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáј иднă-мéчка грéде уднáка* [ДК,Ран(136)].

уднéсе* pf 1. 'нешто измести од едно на др. место' ~ *Измиќáрчăто устáнăве, а гáздăта нăпрéди и тáп у-кăтрáно прăпáжде. Прăпáжде и дудéка му-зăгúне глáвăта, маѕзéл измиќáрчăто ...и га уднăсéл нă-жéнă-му* [ВДој,Н(279)]; ~ *кугá ги-исфăрлúла сúте рúби, рипнáла ут-кóлта. Мăтрăпázo нíшто нé пикăсáл и гинúши-гинúши си-вăрвéл пóнăтăкá пу-пăто. Лисúцта си-ги-збрáла фăрл'áнте рúби и си-ги-уднисéла дóма, уф-нéјнта дýпка* [ВКук(286)]; ~ *Најтú, ăднá вéчăр вăлците ă-фăтúли лисúцта и óна фăтúла дă-им сă-мóле: "Аман, устăвéјте-ме, ним мă-утипувájте, ас ки-в-уднéсум н-ăдно мéсто и дă-вúте шó ки-вă-гóстум"* [ВКук(287)]; ~ *кá усăмне, óн сă-слéве пулéчка уттипóлта. Тýкă минувáли сăбájлинта л'ýге и ги зăмóле дă-гу-нóсăт нă-нéко вóда тáмка, шо кăжáл ѓávулчуто. И они гу-уднéсăт тáмка, то сиизмú óчите и пуглéдне, óчите мунúкнăт пák* [Дој,Ник(166)] – во околината на Дојран, во с. Николич констатиравме дека употребата на свршени глаголи во презент е скоро регуларна (несвојствено за литературниот израз), тоа јасно се

потврдува во следнава реченица (извлечена од објавени материјали): *они гу-уднéсăт тáлика, то: си-изми: óчите и пугléдне, óчите мунúкнăт пáк*; 2. 'грабне' – суеверие: последната ноќ пред свадбата младата невеста спие меѓу мајка си и некоја *пусестрима*, "за да не се симне *некуј злех и да ја уднесе*" [ТГев(173)]; 3. 'постапи' ~ *ка-ќ сăуднéсиш ти ус-мéне, тăкá ќи-сăуднесýвум и áска ус-тéбе* [ПК,2(172)]; 4. изр.: **абер да однесе** (= да соопшти нешто) ~ *ох си киниса грејин Ил'о сус кола да јоде] ох, сус кола да јоде џанум] жито да пурдаве] ох си је стигнал грехин Ил'о јуф града Солуна] ох жито је теслим чини Ил'о и душа си даде] ох, си пуштија, грејин Ил'о абер да однесат* [ТГев...)]; **нă-бисúло ќи-т-уднéсе** ~ *ни кăсăвéт нé-мо-ј* (ниту грижа не му е), *нă-бисúло ќи-т-уднéсе* [ПК,2(183)]; клетва: **вóда до-уднéсе** (= да доживее несреќа) [ПК,2(155)].

уднéсин adj 1.'извлечен, однесен од силен дожд' ~ *сăтјо бирикéт* (род што го дава земјата) *ej-уднéсин, пóл'то-ј пýсто*; 2. fig. 'налудничав' ~ *ус-нéго сăкиш дă-сă-рăзбéриш? нé о-глéјш ќуптéн ej-уднéсин* [ПК,2(119)].

уднăрáнто adv 'од утрото' ~ *óде дéуто зă-дăрва, бáбăта óде зă-вóда. Гу-зéва ришéтто. Ришéто дăрце вóда? Дýпки сè рéт. Пăлне, пăлне уднăрáнто, слăнцито зájди, бáбăта óше пăлне вóда* [ДК,Лип(116)].

уднăтре adv 'одвнатре' ~ *и тó сéа, уд-мирáк нóгу дă-му-кáже нă-крáлут, излéгăл. Устăвýва врáтта утфурéна. Уп, излéгле чýпăта и дéтто уднăтре. Пу-никóлку врéме крáлут излéга нáдру, кóга пýле – дéцăта нáдру* [ДК,Ран(130)]; ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сăпýл'ăт пу-кýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре имáја: тримój, удáј, чăрдáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

удóбре* pf 'одбере' ~ *мóмта трăгнá мéсто дă-тéре. Утидé сигá нóго нă-дăлéко, нă-аднá рăскрăсница: дă-кáжиме такá дă-óде нă-кăд Сóлун пăт. Удубрé гу-мéстто* [ВКук(283)].

удовица* f 'жена на која ѝ починал сопругот' ~ *жито ки расне ки пурасне] време ки дојде за жнајне] викај си млади нивести] викај си млади јудувици] викај си Лил'анини друшки] бел'ким Лил'ана ки дојде* [ТГев(211)]; ~ *кáк си наближúј ду пóртата уф грáдут, éто идéн умрéн гу нóсиа нáдвор да гу кóпат, сáл тóа дéте имáла мájка му, ém и бéше óна удовúца. Кá а видé Исус на нéа, и прижал'á на нéа, да му рéкал на нéа: Нúмо плákај* [MV,K(273)] – во контекстот се забележуваат две граматички посебности, првата: во употребата на кратката заменска форма, за дативен предмет за м. род **му** се среќава во функција за женски: **да му рéкал на нéа** (наместо: *ѝ рéкал*); второ предлогот **на** во придружба на формата за директен предмет: **а видé Исус на нéа**.

удóл adv 'на пониско место, долу' ~ *иднó врăми úмаши иднó папýле и иднá бáба. Папýл'то úмаши удóл у-кăштта-му иднó дуќáнче, úмаши и трú штéрќи* [ВЛаг,Aj(338)]; ~ *и мајка му гу зема ухтарјут и гу утнеси на царја. Царјут, кату гу зема ухтарју, виде удол на дното му, најде един алтăн и са почуди* [V,PM(48)]; ~ *отúдоха нá оновá мéсто, просóто гу турúха тýкатáмо и óлот гу турúха нá еднá стрáна, и дјáтето удóл óлот са*

искрú [V,PM(121)] – во говорите што се предмет на нашиот интерес, особено кај оние од поисточниот дел, во почетокот на зборот секвенцата **во-** се скратува во 'о-', така во контекстот среќаваме: **óлот гу турúха нá еднá стрáна**, или: **дјáтето удóл óлот**; исто така: **ода** место 'вода', но има и обратни случаи, сп. **вокно** место 'окно', **вочи** место 'очи'.

удóме (са)* pf 'создаде семејство' – во селската средина родителите настојуваат синот да се ожени побргу за да добијат снаа, една работна сила повеќе, тие зборуваат: *"Дудек сум на нога и дудека рăци и нози ми држат да гу удолиум, па напкум што ки ми даде Госпуд – тоа"* [ТГев(132)]; ~ *дéцīта му-īурăснáа, árни му-сă-īугудúа, гu удумú и īшóо сă-вúке: удбúја гăјлéīшо* [ПК,2(203)]; ~ *да-мăжум óште Рýшка, и óна дă-сă-удóме, мúсл'ум ќи-ми-пáдне кáмин ут-сăрцто* [ПК,2(176)]; ~ *сúте сă-нăридúа, си-удумúа дéцта, нúа сáмо сă-рăспрáвме. Нé-знам, нú-нă-нéбо, нú-нă-зéмна сум* [ПК,2(182)].

удомин* adj 'тој што има создадено семејство' – ако во семејството има три брата и една сетра, од кои едниот не е женет, тогаш не е пожелно да се врши поделба на семејството (на имотот) додека не бидат сите **удомени** [ТГев(291)].

удран adj 'суштество на кое му е извадена кожата' ~ *Л'у отиде тамука царјувата мома и кату здигнала очите и, виде аф чингел'ут имаше обесена една мрăша от човек удран, млогу са оплашила и фатила да плачи ризико* [V,PM(62)].

ýдре* pf 1. 'со замавнување нанесе удар' ~ *и-нáпкум кýту пóирбáп гу-нàкáрăве и-нéго дà-дýне. Вóа викáл: "Гóстто нé-дýат". Кò-сă-нàвидéла, à-удрúл ус-сáбјата и двýјцата брáтја испàднáле уд-нéа* [ВГ,Ѓав(274)]; ~ *лă-удри ус-прафта рăка* (= ме удри со десната рака) [ПДој,Пат(131)] – лексемата **прав** со значење 'десен' отсуствува не само од македонскиот литературен јазик, туку и од соседните (српскиот и бугарскиот), а од друга страна се среќава во западните и источните словенски јазици (сп. рус. правый, пол. prawy); ~ *вúј-гу кучéнциту. Гу-викá. Удри-му иднó стáп. Кучéнциту пúп, пúп избигá. Вúкă-а жéнта, ричé. Сéга нéгу гу-слýшăт, не-мóжăт кák, нé му-ујдисýва, мóра* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *вудничáрут сизéл днă-мăстăгáрка и му-òтíшăл нà-вóлкут и-ýдри су-мăстăгáркăта нà-вóлкут и му-скúна пáшкăта уттегнájте* [ВМ,Сар(316)]; 2. 'потера животно' ~ *чинíха едúн нóв ихăр и едúн úмаха: кој добúтук ке да флéзи áф вéткио ихăр да е на умовúтију сúн. Гu удрúха добúциту, фатúха да флéват на вéткио ихăр* [V,PM(124)]; 3. 'падне и допре до нешто' ~ *татку му не беши онова час дома; детету плачаши на дворут и, кату плачаши, отгори пажда един карагрош, му удри на прăстате* [V,PM(12)]; 4. 'нападне со оружје' ~ *на-ýтро, кóга удрú ăртилéријăта, тáтко секăчú гóре, јáс дéтенце бéх, стóих дóле уф-бáхчăта* [ВЕв(297)]; ~ *Тýрците и прăвúја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулíбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулíбăта, нă-ѓóлут сус-вójскăта, удрú ăртилéрија дă-бúе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут се-вúка* [ВЕв(297)]; ~ *аман тоги што си веле Попуво Јуванче: "Ванѓелино – сајирџијко, моја верна л'убо] земи моја остра*

сабја, удри на ког сакиш!"] Се излăжа Ванѓелина, удрила на него] си удрила Ванѓелино, али не го секла [ТГев(41)]; 5. 'убие, усмрти' ~ *јуф село флегла, бајрак развила[хајде Јанке за вода да та пуведам[бајрак развила, пушка фрлила[пушка фрлила, Турчин јудрила* [ТГев(290)]; ~ *едно време имаши един човек, беши млогу авџиа; кога сакаши да излези на лов, без да удрие нешту не си вăрнувише на кăштата му* [V,PM,23] – во контекстот прилогот **млогу** се јавува со значење: 'голем'; 6. – **(се)** 'се повреди' ~ *вúкме нă-дéчкăта, ká-ќ сă-ýдрăт, ká-ќ-фáтат дă-плáчат, дă-ј зăмóлчиме ќи-м-кáжме: "лýда кóза – прéсна рáна"* [ПК,2(174)]; – *"Е, Мúцо, чóрбăџи, árно, бýјрум цигáра"– му-дáва цигáра нă-Мúцо. И Мúцо фăтú дă-кăжýва: "Е, áга, ричé, ká се-удрúја тúја нáште, тúја вáште. Тија ваште раниja иден уд-наште"* [ВЕв(296)]; 7. 'фрли' ~ *и така уф тéлинуто дојдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимúата душмáнинот и гу удрú нéтри аф морéту* [V,PM,24]; ~ *тогáс тój дýри вéки, га закалнá на мájка му, да га не чини нúшту, и такá га удрú јáбалката от земјáта, и са чинú еднá гúздава дивójка* [V,PM,131]; ~ *от мăра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пăтјут. Они удриха топузката на земјата, кал'а са чини висок, али мломата са и вăрнала* [VPM,64]; 8. 'стави нешто' ~ *úма чувúјчки, тúа сă-дăрвини клинчúна, зă-кóвне нă-пăпýци, ги-путрéбуват кундурџúјте: "ýдри нéкаа чувúа нă-тáа папýцта, дă-н-зéе тăкá"*; 9.'стави печат, потврди' ~ *"Дóбро, мурăчéл, слýши, јá тăкá нă-стрáна, дă-извúнте, јá едúн тáткуф печáт дă-т-ýдрум нă-гăзо, нá-ти еднá шăкá пăрú"* [ПДој(150)]; ~ *дă-ти-ýдрум мијýр нă-тýжбăта* [ПК,2(73)]; ~ *"Бе, тáа-ли-ј рăбóтта, зă-мóмă сă-тéпăте. Ела, рăчéл, áс кити дáм двá грăста парú, сáмо тáтковио мијúр дă-ти-гу-ýдрум нă-гăзо"* [ПДој(151)]; 10. изр.: **му удрú куленич** (= клекна, се поклони) ~ *на тóа врéми, дујдé на Исус идéн млáдо дéти, му удрú куленич на нéго ем вéли: Дидáскале дóбар, шо дóбро да чúнам, да úмам живóт ду вéка?* [MV,K(268)]; **м-удрú кă-лáјо** *а.* 'го зашцу'; *б.* ~ *ва: вéчăр ки-м ýдре кăлáјо, ќо:-зăлéде* (= ќе замрзне) [[ПДој(137)]; **мисичúнта удрúла** (= месецот силно огреал) ~ *утúди устрéди у-óрлăнут нúгде. – "Урви-сă дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шó сáкăш зéвăј, устáј-мă жúва!" Му-гу-зé флóринут и сă-тóкме д-ă-зăкóле и вá мисичúнта удрúла* [ДК,Ран(139)]; **удрú дáмка** (= обележи нешто со ставање знак) ~ *Он ин-кажáл: "Сјá:, дúми таквá-ј рабóтта, туварéјте édна камúла пáри. Ќашéтте нашс сéлто, кój сáке пáри да-му-дájте. Ко: кăшта нé кидójде да-зéме пáри да:-билéјште, да-ј-ýдрите дáлка"* [ВДој,Н(279)]; ~ *árно ама тó: измикáрчато дујдéл. Ká видéл на-врáтта úма дáлка ýдрăно: "Ах, ричéл, úма дáдно пастăрмá. Дúм-је сáмо тá: кăшта билéжина, úма дáдно"* [ВДој,Н(280)]; **удри зора** (= наутро пред да се појави сонцето, пред да се раздени) ~ *(кога станалме) зора бише удрила* [ТГев(17)]; *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре,* **нишајне**

(име на cosвездие) *кога ки зајдат* [ТГев(422)]; **гу-удри́ла дăмлá** (= добил излив на крв во мозокот) ~ *нéкуј здрáв, прáв, бидéјќи, ќи-чýјш улирéл, нă-тóо вúкат: гу-удри́ла дăмлá* [ПК,2(158)]; **му-ýдре ќутéко** (= го изнатепа) ~ *пучнáл дă-гу-рýге: "И, и́-бре викáл, нé вé-ј стрáм, прáвите лóстуве дă-вăрвăт л'ýːто, а-вúй курдúсувите фáци дă-гифáштите!" "Мóре, викáл, áс тéбе тă-бăрках", и прáво му-ýдре ќутéко* [ПДој.Ник(166)]; **удри една метла** (= на брзина исчисти) ~ *пáк са вăрнá змéју, казá на нéја: тýк тáм да митéш!" И тјáнака фати – тýка еднá мéтла ýдри, тáмо еднá, са чини́ на мéсто митéну, на мéсто нéмитéну* [V,PM,132]; **удри́ јáјца нă-мáсло** (= почна многу да купува, да троши за исхрана) ~ *íма ттаквú л'ýде ká ќи вúдаттă пóвиќе ттáри, ќифáтташ дă купýваттă нóгo зă-јáдне, зă-ттíјне, ќи-изáрцаттă ттáрттe, сéттне ќи-сă ттéчаттă нă-слăнце* [ПК,2(204)]; **ýдри-му áјн пердáх** (= искарај го, изнатепај го убаво) ~ *нé слýше ли? Удри-му áјн ттердáх, дă-вúјш дáл' нé-ќ-ттe слýше, ќи-слýше ттă и óш ќи-ттíттe* [ПК,2(204)]; **ýдри-моː (<** му го**)-сатăро** (= биди жесток, уништи го) **(сатăр** 'голем касапски нож') [ПК,2(204)]; **ýдри-моː-шпúртто** (= запали го, изгори го) ~ *си-зăсттанáл, сă-дýмиш-ли, сă-дýмиш, ýдри-моː* (<му го) *шпúрттто нă-ттóо ґ̆урлýк* (= ґубре од суви гранчиња, лисја и сл.) [ПК,2(204)]; **ýдри-му кăлéмут** (= направи сметка) ~ *е сјáа, јăдéме, ттíме, ýдри-му кăлéмо* (= писалка), *дă-вúдме кóлко-ј* [ПК,2(204)]; **удрих един телј** (= испратив телеграма, бидејќи во минатото телеграмите се праќале по телефонски жици) ~ *сакајќи да му свăршам работа на брат мí јас чиних нает да кинисăм ут тува за милта ми патрида. За то прид кинисувајнето му удрих иден телј: шо права да права поскоро да са најда на Питирбург* [ME,P(67)]; – сп.: *на Питирбург* (наместо 'во Питирбург'); клетва: **дă-тă-ýдре гóрн'оо булáки** (= Господ да ти плати за лошото што ми го направи) [ПК,2(161)].

удрéви* pf 'одговори' ~ *Цáрјувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?" , и тóјнака удревú: "јáзе, дивójко, хéм смóкви прóдавам, хéм сам хикимцúја – стáр мараз излéкувам"* [V,PM(29)]; ~ *му вéли: "господúне, далú мóжиш да пóзнајш, што мараз íмам јáзе?" И тóјнака и вéли: "да ти вúдам дивójку". И приближú при нéа, турú ухóто му аф мóмин курéм* (стомак) *отгóри и, когá чýл хáрно, нétри аф мóмин курéм жáби удрéвиха* [V,PM(29)].

удречуве impf 'откажува' – народот верува дека на третата ноќ се одредува судбината на детето: околу полноќ Бог се симнува со анѓелите од една страна, а од друга страна е ѓаволот. *Нафаката* (судбината) ја одредуваат и Господ и ѓаволот, но онаа од ѓаволот има сила само до крштевката, зашто тој ден преку детето *"пуминуве крст и детето са удречуве уд ѓавулут"* [ТГев(110)].

удри́ва impf 1.'фрла, треснува'~ *тáмо íмаши от нéколко дýши да земýва парú. Кату кинúса гимú-ата аф морéту, едúн дéн от дека излéзи еднá фуртýна штóту гимúата га издúгаши еднó минарé гóри и га удрúваши на морéту* [V,PM,23]; 2. 'нанесува удар' ~ *И кога дошла ламјата, сос млогу гнев фати да гу бие сос синчките: читаши ошти да е тој нетри*

на врекито. Тјанака ка удриваши теленто мјакаши: "мја, мја"! [V,PM(104)]; 3. 'става печат, белег' ~ *и он му вели: "тука друг не продава от пиле млеко, сал јаз..." Они му рекоха: "как га продаваш?" И тој им рече: "по една дамга ва удривам на ганзот"* [V,PM(160)] – во контекстот има траги од некогашниот назализам: **удривам на ганзот**; 4.'потера животно' ~ *по́пот му ве́ли: "зе́ми ку́чинто, о́но ки ти ка́жи, де́ка да о́риш!" И то́јнака гу зема́ ку́чинто, да му ка́жи ни́вата. Ку́чито оти́де, а́ф една́ ду́пка не́три фле́зи, и то́јнака оти́де, удри́ва на о́ловиту да фле́зат а́ф ду́пката* [V,PM(127)] – погоре споменавме дека во периферните југоисточни говори се забележува следнава фонетска посебност: иницијалното **в-** пред вокалот 'о' се елидира, сп. од контекстот: **о́ловиту** (= воловите).

ýдрин adj 1. 'повреден' ~ *ко́жа уд-о́вца, а-туру́ват нă-ýдрăнто ме́сто шо те́-ј, о́на ќа-извле́че кра́фта, на-ýдринто ме́сто ќи-оста́не чиви́т-цắрно* [ПК,2(29)]; 2. 'болен што прележал мозочен удар' ~ *ýдрин, сă-зăл'ул'а́* (се занесе), *алúс алáксин* [ПК,2(19)]; 3. изр.: **ýдрăна-ј ус–мóкăр прăгáч** (= се кажува за некоја жена, девојка, со несериозно однесување) ~ *не́каа же́на шо пăркáжуве и шо́-ј и шо́ не́-ј, за-на́а ви́каш ýдрăна-ј ус-мóкăр прăгáч* (скутник) [ПК,2(205)].

удри́пуве* impf 'кога некој ќе остане со ветви, искинати алишта' ~ *кă-жува́ли: "А-бе, нă-едико́ј-си а́н ја́дине, пи́јне бес-па́ри, са́мо зă-адна́ при́каска". Ка-чу́л не́јницут л'убо́вник, ре́кăл: "Бре́ј, зă-ме́не ме́сто!" Ама ка угуле́л пăк! Ка удрипуве́л!* [ВКук(283)].

удрома́н'а* impf 'зборува' ~ *вечеро́т кату седја́ши то́ј сос кадија́та дојдо́ха и две́те му си́нови, да чу́јат што вре́вјат. Кадија́та, кату не чи́ниши ха́з да и́ма таквиј ма́лки де́ца пре́т не́гу, зашто́ удроли́н'аха о́ни се́какви ла́фови* [V,PM,25].

удромони pf 'проговори' – в. **удроман'а** ~ *и кату вăрвеха двата, еден ден калугерот хич не удромони с него. Тогас му вели сиромахот на калугера: "зашто, татку, не вревиш с мене?"* [V,PM,162].

удсеје pf 'заврши со сеењето, во случајот жито' – сеењето (на жито) започнува веднаш по празникот *Крстовдин*, само ако има влага. Сеењето секогаш се започнува в понеделник. Тој ден од куќата ништо не се позајмува, ниту се враќа туѓото. ако нешто останало кај нив. Кога *урачут ќи удсеје* се вари пченица што се засладува со пекмез или со шеќер [ТГев(332)].

удстојува* impf 'убаво го дочекува гостинот' – во минатото кон гостинот дојден од далеку се покажувало големо внимание, како да е светец убаво го *удстојували* [ТГев(317)].

удуви́ца f 'жена на која и починал сопругот' ~ *бе́ши но́гу ста́ра, пу мăжут ужи́ве се́дум годи́ни на-пăкун ут чи́ста ду́ша ни́јна, да бе́ши удуви́ца осумде́сет и чи-ти́ри годи́ни, шо не́ испа́гиши уф валта́рут, де́н'а но́ќа по́стиши* [MV,K(314)]; ~ *ричé: Исти́на ве́л'ам на ва́с, шо ни́кој Профи́тин не́-ј а́рин уф не́гувуто се́ло. И на исти́на и ве́л'ам на ва́с, но́гу удови́ци би́ле на дни́ти Или́а на Израи́лицку, ко́га си заклучи́ не́бито за три́ годи́ни* [M,VK(325)].

удуза́дин adv 'одзади' ~ *му-ве́л'ăт: "Ка̨ди́, тăка́ и-тăка́, во́ ку́пут*

и-пóлн пáри, тáтку-ни устáви клéтва зə-дə-н-гу-дéлиш тú". – "Арну", рекăл кăдијта. Фăтúл а-пуслáл удájта су-килúме. Му-рéкăл: "Сéга, вó кýпут ќи-м-гу-кáчте нə-глáфта, трó-пу-трó, пə-ќи-дăржите и ќи-мáнте удузáдин" [ВМ,Зб(321)].

удузгоре (и:**удузгора**) adv – в. **узгора** ~ *"Мамо, мори, мамо, глвата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеј, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле"* [ТГев(95)]; ~ *Е, óна зéва ину- сúто, зéва нóшфите, зéва брáшно, óде ќи-мéсе. Гу-клáва нăóпко сúтто. Сéе бáбăта, óна ă-пýле удузгóра. – "Нéмуј, мăр-бáбо, му-вéле. Вăрни-гу úнăк сúтто!" – "Нă-мóжăм, бре чéдо, né-м сă-пýле. Урви-сă дă-ли-гу-клáји!"* [ДК,Лип(116)]; ~ *и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] на куќата, мале, чак ду баџа] и си видех, мале, плăна куќа] плăна куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката) [ТГев (367)].

у́дă prаер 'од' (укажува на потекло) ~ *прăвнăта нидéл'а ќи-си-субéриа тáму дéцăта, рудни́ните уд-зéтут и óдма кăдă зéтут. Рудни́ните у́дă мóлите óдиа кăј-нивéстăта, тúја-свúкăа пусéстрими* [ВЕв,Кор(306)].

удăнáт adv 'онаму, на онаа страна' ~ *óди удăнáт, кăт рéкта, тáмə-ј нáшто лóзе; ~ нáшта кăшта-ј удăнáт, зăт-кăзáрмăта* [ПК,2(120].

ужди́ре* impf ~ 'со рака или со нешто замавнува и удира' ~ *Нə-измиќáро, нə-тавá дéтто, мó-ј мăка óти óде нá:-сирмáшките дə-убéрəве. И-тəкá, газдəта си-вачарáл, а óн удúл у-тимнúцата гу-ужди́рал пу-áјн шəмáр* [ВДој,Н(278)]; ~ *кəжувáл: "Мé-ј мăка, викáл, зəшó дə-крáде пу-сирмəшитúј. Нé-ј árна та: рə-бóта. Ка ќо:-зéме шéјо, ка ќо:-укráде му-ужди́рам пу-áјн шəмáр"* [ВДој,Н(278)]; ~ *"Зəшто́, рéкəл, ти сирмáшките óјш дə-крáји? А-бе, дóјме нə-цáро да-му-дúгнуме. Д-úма бəр шо ки-укráји" – вúке. "Ки-бúде, ти сáмо нə-мéне уртáк дə-мə-зéлиш и úч нúм сə-плáши кој ти-ужди́рал шəмáр"* [ВДој,Н(278)]; ~ *и тó: сă-зăвăртуве нă-тăкá, нă-тăкá, нéлиа нúкуј, слăкнýве гáичите, му-ужди́ре едúн мијýр и нă-нéго, и стăнýве, си-óде* [ПДој(151)]; 2. изр.: **ужди́ре пăрмáк** (= наместо потпис става отисок од прстот, палецот) ~ *ужди́рулı пăрмáк óт нé-сулı пислúна* [ПК,2(120)]; **нă-стó ли́ри мијýр ужди́ре** (божем гарантира за голема сума пари; се кажува за некој што е премногу самоуверен) [ПК,2(186)].

уждребе (са) pf'се кажува кога кобила ќе роди подмладок (ждребе)'; некои викаат: *са умуле* [ТГев(365)].

ужéне* pf 'кога ќе стапи во брачна врска (обично за мажи)' ~ *Кá имáл Ивáн дéсəт гудúни, а Тúна сéдəм, мáјка-им тéшко сə-рəзбулéла и умрéла. Пу-еднá гудúна тáткуто пák сə-ужени́л* [ВДој,(276)]; ~ *тогáс му вéли на граматúкот му: "а брé сúнку, зардú лéника тóлку штó си теглúл, тúа парú, сúчките да са твója". И сегá, аку сáкаш, сéди тýка сос лéника да ти úлам кáту чéду, да ти ужéнам сос еднá нáчорбаџијска дивójка* [V,PM,25] – во контекстот ја имаме скратената форма на партикулата за суперлатив "**на**" (м. 'нај'), форма позајмена од влашките говори, а пред тоа тие ја позајмиле од македонските (**нај** што го скратиле во 'на'); ~ *отúде на кадúата, му велú: "кадú ефéнди, јáзе сакам пák да га зéмам*

жената ми, туку да најдеш еден хола, – ча онија човеци, што са цјанат за еден вечер да си ужент, така ги викат (хола), – и дај му колко гроша сака" [V,PM,11]; има примери кога глаголот *ужени* се однесува и на жена (кога ќе стапи во брак) ~ *мајка му му вели: еј гиди синку, јазика сос татко ти сал еден вечер си зарадувах, и ме остави това прăстен и ми рече: ако родја момa, да гу продадам, да чинам прикиа, да га уженам* [V,PM,56] – во контекстот има нерегуларна употреба на крат. зам. форма за дирек. предмет **ме** во служба на датив: **ме остави това прăстен** (м. 'ми остави') ~ *кату сми аф таја темнића, не можими да са видими. Ама јазе кату ти познах от гласот, ча си тинака мојата пăрва л'уба, што сал'убахми аф хавузот сос музиките, ами да ти питам, как си дошла тука и са ужени сас такоф нефелан măж* [V,PM,11] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **од** (наместо 'по'): *ти познах от гласот.*

уженент adj – в. **уженин** ~ *едно време имаши един сиромах човек, който са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му, защото беши уженент* [V,PM(64)]; ~ *по дно времја един дјадо мал три синови; сос много măка ги бе нарастил. И га си порасnаха синовито му и трите, фати ги ожени. Мало млого седјаха уженента сос дјадото* [V,PM(175)].

уженин* adj 'тој што е во брак' ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)].

ужéшкин* adj 'загреан многу, жежок' ~ *рупéл'о* (кожна болест, ја викаат и 'цăрвен ветăр') *сă-ликýве ус-ужéшкина ígла, сă-гóре мéстто шó-j бóлно* [ПК,2(98)].

уживе* pf 1.'кога човек од некаква "полумртва" состојба ќе се поврати меѓу живите' ~ *Лил'ана за рăка ја фашке] и што си веле ем гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте другјут лист] куту за винчајне младенци] оти бах умрин – јуживех] пишман са чиних не јотидех* [ТГев (214)]; ~ *на тóа врéми кá ужив é Ис... ут мăртвите, си кажá ем стојá настрéт на Учéниците ем вéли на ни́х: Мúрно на вáс. Па óни си уплашúле* [MV,K(259)]; ~ *когá ви́де хáрно еди́н злáтен сандăк, гу земá, гу закарá áф конáкут, гу отворú сандăкот и, когá глéда, нéтри дивójка. И тójнака фатú да га побáра по гăрлото, зăрното излезé от гăрлото ѝ, и ужувjála* [V,PM,133]; ~ *и така дојдоха дур на бунаро, му вели дјаволот на дјатету: "влези побратими на бунаро да пиеш вода". И дјаволо му вели: "закăлнú си, аку умриш и пак да уживејш, та тогас ки кажиш"* [V,PM,97] – широката употреба на предлогот **на**, за што зборувавме повеќе пати овде е експлицитно потврдено, во првиот случај наместо предлогот 'до': **дојдоха дур на бунаро**, во вториот наместо 'во' (кога укажува на внатрешност): **влези на бунаро**; 2. 'преживее' ~ *бéши нóгу стáра, пу мăжут уживé сéдум годúни нáпăкун ут чúста дýша нúјна, да бéши удувúца осумдéсет и читúри гудúни, шо нé испáгиши уф валтáрут, дéн'а нóка пóстиши* [MV,K(314)]; 3. изр.: **стрáо ми уживé** (= изразено присутното чувство на страв) ~ *ми-*

устӑна́ упла́к уд-тугáј, ка́ мӑ-апна́ ку́что; ја́ то́лко гудíни стра́о ми ужива́ у-ме́не [ПК,2(195)].

ужи́вуве impf – в. **уживе** ~ *умíре и пáк ужи́вуве; тӑка́ пра́ве Ва́ња шо́-ј уф-Петри́ч, о́на прӑми́ре и ин сӑ-кӑжу́ве Го́спо, о́на гувóре ус-не́го, а се́тне ин-кӑжу́ве на-чува́ците шо ќ-им-сӑ-де́се* [ПК,2(89)] – во контекстот се зачувал архаичниот глагол **десити се** 'се случи', што исчезнал од другите македонски говори, но со исто значење се среќава во српскиот јазик.

ужина f 1. 'кога сонцето ќе помине три четвртини од небескиот свод се вика дека е *ужина*' [ТГев,478)]; кај Саќов од Кукушко: **у́жна** [СКук(337)]; ~ *у́жна сӑ-пра́ве ка́-ќ сӑ-нава́ле сла́нцито, ка́к фа́те дӑ-зӑо́ќе; ка́ би́хме мо́мички, си-зе́мӑхме ле́пче, си́рице и пра́с, ќи-се́днӑхме на-сла́нце, ќи-си-ужи́нкаме, то́-ј у́жина.* 2. Индивидуално и затоа несигурно, во материјалите сме запишале уште: *у́жна* 'појадок' ~ *сабáјле у́жна има́ме ко́ри (јуфки); а́ска, сабáјлин у́жна ме-ј дро́бно мле́ко* (зн. попара) [ПК,2(120)] – во контекстот, наместо дативната форма 'мене ми' се среќава номинативната 'аска': **а́ска, сабáјлин у́жна ме-ј дро́бно мле́ко.**

ужи́не impf – в. **ужинӑве** 'јаде попладне, околу 15-16 часот, т.е. кога е *ужина*' (в. таму) [ТГев,10]; ~ *пу-рӑчо́кут ќи-пуле́гнӑт ма́лце. Ик(и́)ндиа. Ќи-скӑ́лкӑт* (погрешно пишува 'скӑлкӑтӑ') *лу́к уф уце́т и ќи-ужи́нӑт* [И,Гг(119)].

ужи́нӑве* impf 'каснува попладне' ~ *а́ку зӑба́ве рӑчо́кут, па́-к-си а́пниме, не́ ќи-тӑ́рпиме – шо вел'ӑт! Пу рӑчо́кут ќи-пуле́гнӑт ма́лце. На́п-кумта ќи-до́е пӑ ќи-ужи́нӑвам.* [И,Гг(119)]; исто и во Кукушко; односно во Дојранско.

ужле́бӑн adj 'предмет на кој има направено жлеб (отвор)' ~ *го́рн'о: ка́мӑн ај-ужле́бӑн, та́м фле́вӑ бӑлтӑла́ко, а пӑ бӑлтӑла́ко-ј на́де́нӑн нӑвӑрте́нто. Врӑс-го́рн'о: ка́мӑн дупи́рӑт чӑкӑлда́ци* [ПДој,Ник(171)].

ужле́мбе* pf 'кога од слабост на лицето се забележливи само вилиците' ~ *ужлимби́л сӑ* [ПК,2(45)].

ужле́мбин adj 'слаб, со болна физиономија' – в. **ужле́мбе** [ПК,2(120)].

ужни́е* pf 'заврши со жетвата' ~ *тру́јца бра́те ти́ӑ уди́ле ра́бо́та дӑ-те́рӑт. Нӑјде́ле еде́н ичуме́н пупа́то, здре́л. То́ӑ по́-гуле́мио ричел: "А бе а́јде дӑ-гу ужни́ме то́ӑ, ва́ ве́чӑр дӑ-иска́рӑме ле́бо, дӑ-вичера́ме, не́ са́куме па́ри"* [ТГев(212)]; – кога *седбата ки се ужније* (или *дужније)* на крајот од нивата се остава *на деду Госпуд брада* или *божја брадичка, т.е.* се остава околу 1 кв. метар *седба* неожниена. Штом ќе се остави *божјата брадичка* жетварите ги фрлат своите српови во вис, зборувајќи: *"Уд гудина сус здраве; ду гудина живи и здрави да бидме! Госпуд повиќе да даде. Нија на него сус торбичка, он на нас сус врејќичка!"* [ТГев(336-337)].

ужни́јн* adj 'простор од кој житото е собрано' ~ *стӑрни́ште сӑ-ви́ке уста́нна ни́ва, жи́тто ка́-ј ужни́јно* [ПДој(121)].

ужре́бува impf 'кога кобилата раѓа ждребе' [СКук(338)].

уза́т adv – орр. на 'напред' ~ *навечеро́т најгул'а́мата се́стра сидна́ уза́т у-палхи́рӑт да-бра́ни. Около полу́-нощ а-фати́ др'а́лка и заспа́. Али Го́спот даде́, да-оно́ ве́чӑр ни-до́јдоха харми́јто* [ВЛаг,Ај(338)]; ~ *Она зе́ јатага́нӑт и сидна́ уза́т у-палхи́рӑт да-че́ка. То́кмо у-полу́-нощ палхи́рӑт фати́ да-тро́пка, и мо́мата дигна́ јатага́нӑт. Идно́ си пӑхна́ харми́јата гла́вата ме́ѓу*

жил'áста мóлата го-удрúй со јатагáнăт и му-го-сичé прáвото вýхо [ВЛаг,Aj(338)]– сп. лексички архаизам **прав** 'десен': *прáвото вýхо* (= десното уво); ~ *и тојнака отиде, зема девет олски мрăша, ги враза* **уsат** *кон'а сос девет чингел'а и отиде на планината* [V,PM(78)]; и: **уsáди** ~ *нóшкă устáнăл, áма вăлци лéво-дéсно вúјăт. И дéка дă-сă-пúкне? Иднă-вудúница рăшýкăна имáло и нăóжда врéме сă-пикнýва у-тá вудúницăта. Сă-пикнýва у-вудúницăта зăд-врáтăта уsáди* [ДК,Ран(142)]; *–"Е, сега јас кă-дă-утúду тáму, áма сăкája дă-мă-утéпăт". – "Е, сéга јас кă-дă-óдăм зă-рíбите". –"Е, му вéле, óди нă-тó изéруто, кúси вăрзиш инукýп уsáди и кúсă-нăпăлне кýпут"* [ДК,Дур(143)].

ýзбашúја* m 'личност од полициската управа на некогашната турска држава' ~ *дóшал Јóсиф ут... ýмин, разбрáн, и он бéши идéн шо чéкаши царштúната Господúнова, чинí нáéт' да утúшал на Пилáто да му сáка Ив-уваша снáга. Пилáто са чудúй дáл си умрé тóлко скóро; и мувикнá на ýзбашúјата* [MV,K(255)].

узгóра adv 'нешто кога е одозгора, врз' ~ *и тóгăј јáс, ми-пуштúја, зимáх, гу-клăдéме и узгóра кá клăдéме жúтто, сă-зăпăлú чăтúјта* [ВЕв(296)]; ~ *нáпкунта фăтú нивéстта дă-дăрýве, свúрки úмише, свúрките свúрăт, нивéстта дăрýве, дрéме јá! Уттáм шо-бúја свăтуштúнте нé-сă-кăчúја узгóра, сă-нăл'утúја, зăшó сă-нăл'утúја – гу-фăтúја пéтăлут!* [ВМ,Цăр(319)]; ~ *Лисúцта утúшила, си-лигнáла у-áдна трéва нă-áдну слáнце тăкá, и спúе тáму. Тéта Врáна пушитáла узгóра и ă-видéла тáм дéка лéже. И утúшила, а-трăчúла* (ѝ се сторило, помислила) *спúе* [ВВ,Крон(314)]; во Гегелиско: **узгóре** ~ *кă-сă-вăрúјне вóа, гу нăóжќе прă нéгувта жéна и пá сă-вăрúјне прă тóа дéтто. Дéтто му-вúке нд-вýјку-му, кă-видéл пăтóнут от úде узгóре: "вóа кúи мă-кýпе мéне"* [И,Гг(110).

узгурнина* f 'угорница' ~ *"славенцкуто" илă на полјто ки биде "Сланица" и во илă ки бишй за сăто полја дур на морјто оти повичќа ода чувјек ут зајди-слăнцă узгурнинта на земјатă-ј сè посулена* [МЕ,Р(74)].

узда f 1. 'водило (обично од кожа) со кој се управува коњ' ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се вије, ка се крше] куту прчка царничкова] дури на којн не си вќаје] на зинќији не си стрпке] дури узда не си држе* [ТГев(177)]; ~ *ја испадни црна-јока нивесто] да прачекиш првно л'убе л'убено!] да му фатиш врана којна за узда] да гу врзиш за благата јабулка* [ТГев(370)]; 2. изр.: **зимá ýздите** (= ја презеде командата, почна да управува) ~ *жéнта зимá ýздите, сúте úлма сус да-стóот* (да бидат послушни) [ПК,2(164)].

уздолин* adj 'кога нешто се наоѓа на ниско место, во случајот в поле' ~ *тија села шо се наоѓат узгора ут друмут сă велјат кăрцки села, уздолните полцки* [ПК,2(164)].

уздóлу adv 'кога нешто е под, т.е. долу'~ *стáни да здúгниш онáја плóча, што е покрáј тéбика! Тáлука аф нéа уздóлу илма алтăни зарúини: да ги зéлиш да си вúдиш сиромаштúата* [V,PM,30]; ~ *Дáвид му вúка на нéго у-дýхот Афéндо, шо му вéли уф псалтúрот; ричé Гóспот: сéди си на дéсно ми, дýр да и намéстам душмáните уздóло уф нóзите твóи* [MV,K(270]; ~ *Слајнцата* (топ.:

солено место, често се јавува како име на извор) *узгора ут друлиут ного-ј полалечка ут та шо ја уздолу уд друмут. Зарди шо му-ј парталут на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалиќут* (с. Куфалово) *и нашто село га слагат за уд Вардариjата* [МЕ,Р(72)] – називот *партал* овде се јавува со значење на облека, наспрема пошироното значење: искината облека, односно парче штоф.

уздравејве impf – в. **уздраве́ји** ~ *на ичулиенут малце ма́ка му падна и куту малце са нал'ути и нал'утино, нал'утино удгувури: "Најстина, сите та палат, ама не трабуве да та палат! ка ки са разболе некуј чувек, тебе та носат, ама он мен ма пале. Уд един залук уздравејве чувек!"* [ТГев(342)]; ~ *И они гу-уднёсăт тáмка, то: си-изми: óчите и пуглёдне, óчите му-ни́кнăт пáк. И пóсле, зăмáл вóда ут-тá: чёшмăта и óде нă-цáрувута кёрка. Пи́те тáмюка, ричёл: "Оите бóлна-ј?" И-зёмăт, гă-изми́т ут-тá: вóда, óна уздăрвёве* [ПДој,Ник (166)].

уздраве́ји pf 'кога болеста ќе биде совладана' – сп. верување: во минатото неукиот човек најчесто се лекувал со народни лекарства, тој кон таквиот начин на лекување му пристапувал со верба и често тоа и го спасувало; во Гевгелија имало некој самоук лекар и тој на болниот му се обраќал со овие зборови: *"Вирувши уф мене оти можул да та изликувум? Ако вирувши и ки уздравејши"* [ТГев (246)]; ~ *гл'ёда идúи а-фатú напч'ёлата, а-упр'ёгна ас-бúолот зада-ор'ё н'úвата-му. Сигá изл'ázи утпитёлут, му-звадú с'ёдлото, вúда на-грăбóт на-пит'ёлот му-стáна рáна, пúта сигá шó л'ăк да-уздравёји раната* [ВБог,Бал(344)]; – сп. обичај запишан во Гевгелиско: кога има тешко болен, од било која болест, кај постелата на болниот, освен Евангелие редовно се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога ќе се донесе неговата икона, ако му е (на болниот) *"за умирајне, ки умре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; – при посетата на болен гостинот настојува да го охрабри болниот и неговите блиски и разговорот секогаш завршува со: *"Ки даде Госпуд, ки уздравеје. Ка је Госпуд неје никуј... Ако саке Госпуд не му је мáка!"* [ТГев(228)]; охрабрувањето на болниот се врши и со: "божемско клање" . Спроти *Бужúќ* домаќинот ќе земе секира и ќе замавне накај болниот и ќе рече: *"Воја чувек* (или *воја дете) не уздравејве, туку да гу закол'ум, па да са куртулисам уд него". – "Сакăн, ним гу закол'уви! На, утре е Ново лето, Госпуд ќи му даде ново здраве, ки уздравеје!" – "Ама дал' ки уздравеје?" – "Ки уздравеје, чувек!" – "Ајде да гу уставум и да му простум сега, ама утрезастра сакум на нога да гу видум!"* [ТГев(83)]; – во контекстот среќаваме лексички архаизам: *утрезастра* (утре-прекутре); сп. рус.: *завтра* (идниот ден, утре); *завтрак* (јадење наутро).

уздра́ви pf 'кога ќе помине болеста, кога ќе биде здрав' ~ *"Јáс шу-ти-ýдри, ти́ пá нéмаш нúшто, уздрáви?" – "Дáј дă-вúдиме, приăтéле, чúми-е тáка. Еее, приăтéле, сéа уздрăвéла рáнта, нéма нúшто". – "Еее, му-вéле фúл'ут, бáлтăкут шу-ми-г-ýдри уздрáви, áма шу-ми-рéчи тáка*

шу-мирúсăм – тó né-сă уздрáви" [ДК,Бир(150)].

уздъ̆рвé·н* (и: **уздравéн**) adj 'се кажува за некој што бил болен а сега е здрав' ~ *стрăжá·рто né пýшчăт тáм. "Дéка бé дéца?" "А бă, рăчé, уд-бáјнăта, дóкторо ни рăчé дă-дó·ме, дă-јáвăме óти дéтто бúло уздъ̆рвé·но дă-пýшче цáро пăјтóн"* [ПДој(149)]; ~ *гу тúтáа на нéго: Кó-ј тóа човéк шо ти рéкал: крéни си носúлото, и óди си? Па тóа уздравéн né знáиши кó-и, óти Исус сă тражнá на стрáна* [MV,K (256)] ; ~ *бéши собóта на тáа дéн. Вéлеа и Чифýштите на уздравéн: Субóта вá дéн né ти и простéно да крéниш носúлото* [MV,K(256)] – во југоисточните говори големата носовка по правило се рефлектира во **ă** (пр. ***рăка***), во случајот: ***субóта*** (сабота) се работи за црквенословенизам (сп. *"велја субота"*); не без влијание и на лабијализација.

узибнуве (< **узебнува** – со редукција) impf 'премрзнува' ~ *нóго си-му·нáт, уд-нúшто узибнувши* [ПК,2(120)] – сп. во срп. јазик.

узрјáи* pf 'созрее' ~ *еднó врјáме едúн човéк са чúни падáрин, сéлските лóзја да чýва, и когá узрел'áха лóзите, дофáдаши еднá самовúла, нáј-одберáното грóзди тјáнака гу јáдиши* [V,PM,139]; ~ *и дојдé врјáме, смóквите рацветúа и чúниха млóгу слокви и, когá узрјáха, земá еднá смáква и, л'у накýси, от човéк, што бéши, са чúни добúтак* [V,PM,28].

Узýнувата Кýзн'а top. 'работилница, ковачница во Горно Броди, Серско, сопственост на Ѓ. Узунов од споменатово село' [ЈИ,Ми...(209)]. Познато е дека топономастичките називи се устојчива категорија на лексеми, така што во споменатиов наслов се зачувал архаичниот поим **ковзньць** 'мајстор, ковач', рус. *кузнец* [ЈИ,Ми... (209)].

Узýново Тóриште top. 'ѓубриште до Узуновата нива, во реонот на с. Старчишта, Драмско' [ЈИ,Ми... (209)]. Во топонимот е регистриран архаичниот назив **тор** 'ѓубре од животинско испразнување'; се работи за стар збор, во македонскиот стандард е исчезнат, не е регистриран во РМЈ, но затоа се среќава во соседните јазици, српски и бугарски БТР.

Узýн Ќупрјý top. 'мост на р. Панега на жел. линија Драма – Серез' (во превод: Долг Мост) [ЈИ,Ми...(209)] – според позајмен образец од тур. јазик; со атрибутска функција но без придавско образување (наместо: *" Узунов...")*.

узъ̆бин adj 'тој што има големи и напред истурени заби' ~ *алáан шо зимáл áдна узъ̆бина жéна, ká ка·вúјши дă бéгиши* [ПК,2(120)]; со исто значење: **зъ̆бл'о** ~ *ká а зéл тáа зъ̆бл'а, тóо ýбув чувéк, кóј знáа?* [ПК,2(120)].

узат prаер 'зад, назад' ~ *отиде хизмикáрот, гу докара дирвишинат. Флези дирвишино нетри; фати зетјут да гу тегли, пак тојнака вели "тутуш", и дервишино си закачи узат зетју* [V,MP, 98]; ~ *пáк најдé еднá стáра самовúла на еднá рéка – хéм перјáиши, хéм бúските и ги úмаши зафъ̆рлени приз рáмото и осáт гъ̆рбо* [V,MP, 116] – во глаголската конструкција: *има (нема) + гл. придавка* се зачувала првичната форма, кога гл. придавка се сложува со предметот на кој се однесува: **бúските** (женски гради) **и ги úмаши зафъ̆рлени.**

уј* m 1.'карактер, навика (обично лоша)'; 2. изр.: **глáвăта дудéк né пáдне ýјо né пăјдúне** (= усвоените

навики господарат со човекот сè до неговата смрт) [ПДој(137)]; со исто значење: **ту́ј сӑ-ме́не уј не́ сӑ-ме́не** [ПК,2(199)].

уја́гне (са) pf 'се кажува кога овца ќе роди подмладок (јагне)' [ТГев (365)]; ~ *ко́га ки-сӑ-уја́гне о́фцӑта, о́на ки-зи́мӑ ки-гу-изблѝже ја́гнето, ки гу-учи́сте и по́сле тре́бӑ дӑ-гу-пудо́јши, значи дӑ-ци́це*]ПДој(156)].

ујаре (са) pf 'се кажува кога коза ќе роди подмладок (јаре)'; се употребува и: **укозе (са)** [ТГев(365)].

ујгу́н 1. adv 'пријатно, удобно' ~ *но́го ујгу́н спа́х*]СКук(338)]; 2. adj, indecl. 'погоден' ~ *и́ч не́-ме-ј ујгу́н легалто, нӑ-мо́жум да̣-спи́м* [ПК,2(120)].

ујгунлу́к m 'погодност' ~ *е-е, ту́ка не́ма ујгунлу́к, ујгунлу́ко ќи-гу-бӑр-киме до́ма, са́а ќи-те́рме ка́ би́ло* [ПК,2(120)].

ујди́са pf 1.'се сложи' ~ *Они са́кӑт дӑ-гу-фа́нӑт зӑ–кӑбӑа́т, кӑбӑтли́ја. "Ка́ ти ричéј, ја́с: на́јдо́бру ме́су. Ти́ ли-зе́л си гла́ви и изи́ци". "Ут-изи́кӯт, ви́ка, по́а́рну и ут-гла́вӑта ни́што не́ма". Ви́ја си-исчудѝја. Ту́ка па́к не́ ујди́са* [ВЕв,Кор(304)]; *~и-мӑ́жо и же́нта̄ ујди́саа сӑ, да́ј-им дӑ-ше́та̄т, а рӑбо́та̄ не́* [ПК,2(205)]; ~ *изи́кӯт шо-пра́ви и гла́вӑта, ни́што не́ пра́ви. И а́рно но́си и ло́шо но́си. Па́ си-исчудѝја, не́-и-ујди́са ни́кӑк. Же́нта-му уф-дру́га уда́ја се́ди* [ВЕв,Кор(304)]; 2. 'се згоди' ~ *та́м де́ фати́ха да-жна́т сифте́ зла́ва иди́н за́ја̣ц и му-фӑ́рлават стра̣по́т-му си-уиди́са драж'а́лито́-му, фл'а́зи на-газо́т* [ВБог, Бал(344)]; ~ *ми-пукна́ гла́фта дуде́к да̣-ујди́сам буи́те* [ПК,2 (120)]; 3.'среди нешто' ~ *нӣќа̄јки ногу да са мотка̄ма̄ пу Одеса нӣја су негу така си а ујдисаме работта за кинисувајтто уттува, шо елен-ки втасиме на Одеса (заjднаш ут карапампур да флезиме право) – изливајне ут пампурот и уливајне уф воднјут пампур* [МЕ,Р(68)]; – во контекстот што следува: **удисе** ~ *не́кој за̣мина́л, виде́л гуле́ма би́шка. "Ја́с, ре́кӑл, ус-ка́к да̣-па́лум кра́ј да̣-а̣-удѝсам. А-така́, ре́кӑл, ус-не́куа лӑ́жа ќ-им-а-зе́а̣м"* [ВГ,Ѓав(274)]; 4. 'пронајде' ~ *ќи-ујди́сум о́ш а́јн во́л, та̣ са́м ќи-си-о́рум* [ПК,2(120)]; 5. 'се здружи' ~ *ка́ се́-ј ујди́са́л ус-ти́а ајдама́ци* (неранимајковци), *ќо:-изва́дат нӑ бе́ло* (иронија) [ПК,2 (120)]; 6. 'прифати некое туѓо убедување' ~ *сӑ-ујди́са́л си ус-не́гӑвјо акӑ́л*, или: *си тӑргна́л пу-не́гӑвјо акӑ́л* [ПДој(116)].

ујдису́ва impf 'одговара' – в. **ујди́са** ~ *вӣј-гу кучéнциту. Гу-вика́. Удри-му идно́ ста́п. Кучéнциту пи́п, пи́п избига́. Ви́кӑ-а же́нта, ричé. Се́га не́гу гу-слу́шӑт, не-мо́жӑт ка́к, не́ му-ујдису́ва, мо́ра* [ВЕв,Кор(304)].

ујдурди́сува impf 'нагодува, прави нешто да одговара' [СКук(338)]; в. **ујдису́ва**.

ујли́а adj 'тој што е непредвидлив'(во негативна смисла) ~ *ујли́а ко́јн* (= коњ што прави пакости) [ПДој (125)]; ~ *и́махме а́дна ко́за, но́го ујли́а би́ше, еме́н ко:-измо́лзиме* (млекото), *о́на ко:-ри́тне* (ќе го истури садот со млеко) [ПК,2(120)] – во контекстот има пример во кој рефлексот за некогашното вокално **-л**, се рефлектира во **-ол: *измолзиме***, што претставува особеност на централните говори. Бидејќи нема основа да се третира како меѓудијалектно влијание, останува можноста за внатрешен фонетски процес.

ука́[1] f 'мерка за тежина, поголема од килограм' ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ќе́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулувѝна брӑш'ну и сто́ дра́ма ниш'ши'те́, пулувѝн ука́ ш'ѝмигдал* [ВБог,Су(342)].

у́ка² f 1.'учење, наобразба' ~ *е, ле́сно-ј зă-не́го, а́рна у́ка си-фăти́, ќи-си-сфắрше, ус-ле́сничко ќи-му-вắрве живо́то* [ПК,2(152)]; ~ *то́ де́те сăка́ло дă-у́че. Мајка́-му гу-пуштува́ла нă-у́ка д-о́де. Е, де́к ќ-о́де. Гу-пушти́ли уф-не́кој буна́р де́тто. Има́ло до́л нăро́т* [ВЕв,К(290)]; ~ *у не́кој се́ло си-би́л ăдно́ зингúн чуве́к и има́л но́го де́ца, сино́ви. Арно-ăма не́чурбаџи́ја, сăте де́ца не́-ј устăви́л дă-рăбо́тăт кăто чифчи́ј, ту́ку не́кои уд-ни́х и-пушчи́л дă-зăфа́тăт не́која у́ка* [ВЕв,К(292)]; ~ *укта не-ј лесна, уд-ука сă-пудмистило* (станало ненормално) *детто* [ПК,2(120)]; 2. 'знаење, сознание' ~ *едно врјаме имало едно сирмахче или сираче. Тој ката ден не устануваши некој пăт от училиштето, и са научило млогу уки и прокопсану изл'ази* [V,PM(97)]; 3. 'прифатен начин, навика' ~ *не́-ми-сă-а́ресе, ло́ша у́ка и́ма, нăма́нуве нă-кој ќи-му-до́о* [ПК,2(185)]; ~ *то́о де́те ло́ша у́ка фаџи́* [ПК,2(120)]; ~ *а́рна у́ка си-фắти́л, д-о́диш пу-ка́вини́нта, д-игра́јиш колắр, ут-те́п чуве́к не́ би́ве* [ПК,2(152)]; 4. изр.: **и́ма у́ка, а́ма и́ма и о́дука** (= откажување од лошите навики) [ПК,2(120)]; **мајкина ука не фашкиш** (= не ги прифаќаш советите од мајка си) ~ *карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] Лил'ана једна на мајка] Лил'ана алтăн дивојка!] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!* [ТГев(211)].

укапан* adj 'болен, исцрпен' ~ *дуј-де́а ука́пни, нă-мо́ж дă-сто́от, мăлăксáли уд-рăбо́та* [ПК,2(205)].

ука́ци (са) pf 'отиде на повисоко место, се искачи' ~ *видох на врăх кирамидите лăскаши едно нешту, и јазе кладох една скала, са укачих на кирамидите и најдох неколку карагроша* [V,PM,28]; ~ *"да ми кла́диш л'ап аф то́рбата. Јазе ки си и́да да те́рам кăсме́тјут ми". Фати́ла тја́нака да пла́чи, да ви́ка. Ама то́јнака, зема́ то́рбата сос л'а́бут и трăгна́л, оти́де пра́ве на ца́рџките кона́ки: са́каши да се ука́ци го́ри на ца́рјут* [V,PM(31)] – во контекстот повторно среќаваме проширена употреба на предлогот **на,** во овој случај наместо 'кај': **се ука́ци го́ри на ца́рјут;** и: **укачи** ~ *царјув син отиде, га вели: "е побратими, динеска ке да си укачими на јабăлката, да јадеми јабăлки, туку тинака напрет ки си укачиш, та јазика послет"* [V,PM (71)].

уклаве́ pf 'убие' ~ *и-спрắснува ко́н'у да-б'а́га, б'а́га, б'а́га, б'а́га... сă-загуби́ ут-ш'и́ч'ки утпр'ăт' ут-уч'и́т'ą и ш'и́ч'ки р'е́кнуха: "за-гу-уклаве́ тузи́ д'ăтą то́с ко́н'!"* [ВБог,Су(343)]; ~ *и кату ти́ваха два́та, хизмика́рот сè гле́даши да на́јди н'а́кој скри́шно ми́јасту да гу уте́пи, да гу укла́ви господа́рот му* [VPM,26-27].

укле́штин adj 'премногу ослабнат, на лицето му се оцртуваат само вилиците' ~ *но́го-ј укле́штин, дур да-те́-ј стра́х* [ПК,2(120)]; в. **ужле́мбин.**

укозе (са) pf 'се кажува кога коза ќе роди подмладок (јаре)'; се употребува и: **ујаре (са)** [ТГев(365)].

укол'а f 'голема административна единица во државата' ~ *ут-ка́ ки-гу-изл'ăку́виш де́тто, ца́ро ки-не́ма ме́сто де́к дă-тă-ту́ре те́бе. Ки-ти-да́ве и пулви́нта ца́рство, ки-ти даве, нăпри́мер, е́дна уко́л'а* [ПДој (148)].

уко́лнус f 'околина' ~ *Утиде́ сига́ но́го нă-дăле́ко, нă-адна́ рăскрắсница:*

дă-кáжиме такá дă-óде нă-кăд Сóлун пăт. Удубрé гу-мéстто. И викнá тил'ál ф-тáа укóлнус [ВК,К (283)].

укóпи (членувано: **укóпито**) n 'оружје што се користело во минатото – копје' [И,Гг(129)].

уктóмвăр m 'десеттиот месец во годината' ~ во ловот на риби, на дојранските рибари им помагаат езерските птици. Тие *пучнýвăт да íдăт уф уктóмвăр мéсăц.* Ги фаќаат уф *пиликáтник,* тоа е ограден простор со трска во вид на круг [ПДој(127)].

укреплéн* adj 'зацврстен со нешто, осигуран' ~ *Тýрците и прăвíја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулíбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулíбăта, нă-ѓóлут сус-вójскăта, удрí ăртилéрија дă-бíе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут се-вúка* [ВЕв(297)].

укреплéние n 'место што обезбедува извесна сигурност, заклон' (зборот не ми е познат од други материјали, се работи за војнички термин, многу е веројатно дека информаторот го има усвоено кога служел во бугарска војска) ~ *тíе се-истипáа тáму.. ут чéтта шo бéше. Кóрии, Кóрии* (име на место) *се-вúкăа тíе. Уф-кóријăта тáм дéка нéмăше укреплéнија и-избíја* [ВЕв(297)].

укубéт adv 'множество од нешто' ~ *е-е, кáм-гу тóо врéме, Штифáн кá ќа:-дýјнеше чăлгúта, кá-ќ зăчýкаа тăпăнто. Шо óришта бúа, шó маабéт укубéт бúше* [ПК,2(133)]; сп. обичај при крштевката на бебе: – на крштевката покрај перничката на новороденчето се оставаат пари (подарок со зборовите *"Ајде гулемо да пурасне братче* (или *сестричка) да си купе"*, ако детето молче ќе се рече: *"Гледиш ли гу укубет нијединн! Сè разберуве, па види ка молче за пари"*, ако пак плаче тогаш коментарот е следниот: *"Бре, бре, бре, ки се каже дека е! И оти бил јунак, па знајал да плаќе. Ох, ох! Грубутија нијадна"* [ТГев(116)] – навредливите зборови **"укубет** и **грубутија"** се употребуваат за да не го "урочат" новороденчето.

уку praep 'околу' – по пеењето на петлите се одредува времето (периодот). Петлите пеат: *уку вичери, уку сред* (според сознанијата што ги имаме во гевгелискиот говор во групата *ср-* се вметнува *-т-*, според тоа предлогот треба да гласи *стред) ноќ, пред зори* и *уф зори* [ТГев(403)]; и **укул**: ~ *Имше и дрýзи сéла, тýрцки бúа. Имше ăднó сă-вúкше Кăрá-мутлíја, Сăрдумлúа, Јăнí-мааленé. Тáм ăднó íмше Рáмна. Сè тúа укул нáс. Мурáрци, пá христијáнско сéло бúше и Алéксуво* [ВКук(288)]; ~ *тí ќ-óдиш тáм, ки-сă-рăзвăртиш укул пăлáто, ки-вúкиш: о, о дóктор, о, о дóктор. К-излéзе пулúцијăта дă-тă-пувúке, тí, рăчé, дă-нé-сă-уплáшиш* [ПДој(147)]; односно: **укóлу** ~ *кóа ќи-стúгнеа дóма, ду-зéтут, тíе шо-бéа су-кóјна, кóли, си-вăртиа, ă-вăртиа нивéстăта укóлу óгинут. Тáму двé-трú пăта ќи-ă-зăвăртиа* [ВЕв,Ил(307)]; *станах укулу икиндија* (кога заоѓа сонцето), *за ужина* [ТГев,11].

укăпи (са)* pf 'се избања, во случајот убаво се намокри' ~ *и така тихиса на пăтју един азмак, нетри кату битиса кон'ут, отидох, дури да гу извадам от таму, и јаз и кон'у си намокрихми, со сè са укăпахми".* [V,PM,55].

улав* adj 'завеан, со многу ниски интелектуални можности, глуп' ~ *Пáк (пóпут) утíшăл дă-прувéре дáли-е нéгăвта жéна. Пупăдíатạ пáк прăку-цáлут си-флéве дóма и а грабнýве фýркăта. Пóпут вíке: "Пупăдíа, мóре пупăдíа, дóмă-ли си?" – "Амáн брé ýлăв пóпе, ли дéк кă-бíам"* – во контекстот има употреба на вокативна конструкција, но со формата на номинатив: **мóре пупăдíа** [ВГев,Бог(275)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на кукá бугата, на момче малечко] глупаво – улаво* [ТГев,197]; во народниот вокабулар со **улав** се означува најблагата форма на ненормалност, втората степен е **будала**, а третата **луд**. Во минатото луѓето наивно верувале дека болеста ќе помине ако болниот го однесат во црквата *Св. Спас* (во Гевгелија) и таму го оставале шест недели да лежи во специјална *килија* (келија). Во споменатава црква имало клисар што болните ги лекувал со *гладување*, со *света водица*, а во крајна линија и со мавање, ако и по односниве терапии болниот не "доаѓал к себе" тогаш викале: *"Така му било пишано!"* [ТГев,244]; кај Саќов од Кукушко: **ýлуф** [СКук(338)]; исто така и во нашите материјали: ~ *шó сă-прáвиш ýлуф дă-т сă-смéạт л'ýјто* (луѓето) [ПК,2(120)].

улáве (сạ) impf 1.'се збунува, погрешно помислува' ~ *éднă бăлтíă нă жéнта, уф-кăзáно, а турíл уф-кăзáно. Е óн, нáпкунта пукријáл едíн чăкóр сус нíјно јургáн, кá ки дóјде дă-сă улáве, знáчи дă-рéче ди-ј спíе жéнă-му, а óн пă чикóр бил* [ПДој,Ник(159]; 2. 'се задржува некаде' (непотребно) ~ *нíлı дạ сă-улáвиш куту друк пăт* [ПК,2(120)]; ~ *áјде шó сă улáвиш тóлко* [СКук(338)]; Акад. Н. Толстој барајќи руски соодветствија наспрема македонски лексички единици се задржал на долновардарските (југоисточните) говори и запишал: наспрема кукушкото **улаве се** 'се задржува' (*нóго сă улáве, нă-мóжум дă-гу-чекум)* доаѓа руското: **уловка**.

улạвéш m – в. **улạвéшка** ~ *урíзо-ј нóго улạвéш рабóта* (се мисли на чистењето во нивата, кога расте) [ПК,2(120)].

улавéшка f 'задржување', в. **улáве (сạ)** [ПДој(117)]; ~ *нóго улạвéшка-ј дíплинто тит'ýн, улạвéшка-ј и чéпкинто* (чистење, одделување на зрната *уд бубáјќо* – памукот, односно развлекувањето волна, кога се приготвува за предење) [ПК,2(120)].

улáвин adj 'нешто што се одвива бавно, што се задржува' [СКук(338)].

улар m 'дел од коњска опрема, јаженце со кое се води добитокот', в. **угламник** [ТГев,478].

улекне pf 'олесне' ~ *пол'е, пол'е широко] ф тебе бил'ки секакви] мома јоде за вода] биќар јоде по неја] викна биќар продвикна:] "Бре стој, моме, почекај] да ти столни пуносам] да ти рамо улекне"* [ТГев,368].

уливајне n 'влегување' ~ *нијќајки ногу да са мотками пу Одеса нија су негу така си а ујдисаме работта за кинисувајтто ут-тува, шио еменки втасиме на Одеса зајднаш ут – изливајне ут карапалипурут* (возот) *и уливајне уф воднјут палпур* (бродот) [МЕ,Р(68)].

улица f 'пат во населено место' ~ *и вó вика: "Е-ej, фил'áн чувéк сижéни ýтре, ви-кáни нă свáдбă".*

Вика́. Жăндáрити: "Шó бре вíкăш тú?" – "Já цăрну нă-бéлу, јáс сăм пуштéн". Ај нă-дóлу, уфтăсá ýлицăта кăј–кăлкáзут, плуштáдут [ВЕв,Кор(306)].

улóви pf 1. 'фати животно или птица'; fig. 'фати личност што се крие'; ~ *дójде лáчкăта[гу-изéди глýфчито[шу-извáди фитúлчито[и уд нăтре кăндúлчито[дójди кýчкăта[ă-издá-ви лáчкăта[шу улóви глýвчито* [ДК,Бир(158)]; 2.'пронајде' ~ *и така зема пушката и отиде да улови, дека да најди, от чешмата мајката, и терајке-терајке га најде и га затăкна* [V,PM(43)] – во контекстот со предлогот **од** се изразува посвојност (*от чешмата мајката*), што се третира за балканистичка посебност, присутна во западните македонски говори, но, како што укажува примерот и во југоисточните; 3. изр.: **гу-улувúл крáпо** ~ *за-нéкуј пичалúл-ли, зијанúл-ли, кu-рéчат: "А, вáадин, тóо и тóо гу-улувúл крáпо"* [ПК,2(158)].

уломнани adv 'пред минатата година, преклани' ~ *на крајта на ланцката скалајцка гудина сă стукмих су брат ми Лазар па да си ом на патриата, иако уломнани да си имах утидено* [ME,P(67)].

улýбин adj 'сад на кој му отпаднало дното' ~ *тáа кóфта-ј улýбина, сáке* (треба) *да-ј-тýрум дăрвин дúп* (дно) [ПК,2(120)].

улʼýде* pf 'приготви, среди' ~ *гă-улʼудúл бíшкăта* (закланата свиња ја исчистил, средил) [ПК,2(120)].

улʼýдин adj 'уреден, чист' ~ *ут-кá сă-жúни сè-ј улʼýдин* [ПК,2(120)]

улʼýдуве* impf 'средува' – в. **улʼýде*** ~ *кá-кˊ усшăрée кu-ми-шáдне нă-рăцшо. Кˊ-усшáне áска дóː-гléдум, дóː-улʼýдувум* [ПК,2(201)].

ум f 1. 'можност за размислување, памет' (почесто во употреба турц. **акăл**) ~ *тогáс приáтелиту му са слéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку имáни што ти остáвú татко ти, гу изјáди. От главáта ти тéглиш". Друг му велиш: "от умó ти такá стрáдаш"* [V,PM,7]; ~ *дéка отúваш, сé вéл'аш: "имам на главáта ми, áма немам на пáзвата ми; úмам ум áма нéмам пáри"* [V,PM,13]; ~ *му вели: "брате, јазика богатска мома некели да зема, туку сакам да ми дадеш твојта хизмúкарка". Брат му кату чу така, си зачуди и му рече: "ах, братку, тинака от умо ти стануваш сиромах"* [V,MP,85]; 2. изр.: **на умот гу не клаваши** (= не сакаше да помисли на некого, односно на нешто) ~ *ама и царјут беши млогу јадлив, ча гледаши, колку марифети чини Мајдон, ама тојнака не рече некој пăт* (наместо: *'никој пăт'*): *"ади тојнака, што е толку јунак, што ке терам друг зет?" Това хич бил'а на умот гу не клаваши* [V,PM(74)] – од контекстот излегува дека во југоисточните говори заменките **некој** и **никој** се употребуваат нерегуларно, освен тоа и линеаризацијата не е соодветна: глаголот и кратката зам. форма се разделени со негацијта: *на умот гу не клаваши;* **речé на (сос) умóт му** (= помисли) ~ *тој как виде коџ'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж"* [V,PM(163)]; ~ *заедноч му дала каршилăк* (одговор) *му вели: "ej господине, ушако е крив, но кадешот изл'ава праве". Кату чу царјут такос отговор от една сел'анка мома. И рекла сос умот*

му: "таја мома јазе ке да га зема за жена" [V,PM(54)] – во контекстот е нарушена категоријата род: подметот (**царјут**) е од м. род, а предикатот од женски (**рекла**); втора посебност е во организацијата на реченицата: употреба на именка како атрибут на друга именка: *от една сел'анка мома* (м. 'селска мома'); ~ *питаштéм-питаштéм најдé Кулýфувата кăшта, влезé нетри, гу пријáха сос млóгу радост и млóгу циримóња му чиníха. Тогáс онóвá цáр, кату га видé онáја жéна, са почýди и речé сос умóт му: "наíстина, за тáја жéна човéк са утепýва да га зéми"* [V,PM(12)]; ~ *куумџиата, кату ги виде ушиците, рече сос умот да са на жената му, али пак сос друг ум велиши: кој можи да влези аф неговата кăшта* [V,PM(69)] – во контекстот среќаваме две синтаксички посебности, првата е употреба на сврзникот **али** со адверсативно значење (наместо 'ама, но), *али пак сос друг ум велиши;* втората е употреба на сврзникот **да** со декларативно-интенсионално значење (наместо 'дека'): *рече сос умот да са на жената;* **му дојде на умот** (со исто значење како и претходно споменатиот израз = помисли) ~ *на лалата му дојде на умот и му вели на царјут: "харну ти докара авџиолиа таја кожа, ама сега да имаш и от филдишите кокалиту"* [V,PM(41)]; ~ *да кóга ки ви дáдат уф рăџити, да нé си разумýати кáк и шó да рéчити, оти на тóа сáат ки ви си дójди на ýмут шо да рéчити* [MV,K(326)]; ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ли беши страх от тиа аскерите, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам; ли дојде на умот: га кладох на врăх таван'ут"* [V,PM(39)]; **даде ум** (= посоветува) ~ *царјут и од двете страни са врăза и му вели на дјатето: "а бре, синку, кој ти го даде това ум на тебека?"* [V,PM(101)]; **чóику ýм нéмăл** (= се збудалил) ~ *чóику ýм нéмăл у-глáвăта шчо ќи-прáве. Ќи-му-óдăт сăти пáри. Тугá нúкуј гу-пужăл'áле, му-рéкле: "Сáмо Нăстрăдúн уџá мóже дă-тă-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнăл Нăстрăдúн уџá, димéк кăко ăфукáт* [ДК,Деб (156)]; **ке да добúат ýм** (= наскоро ќе се вразумат, ќе се однесуваат паметно) ~ *и когá збóр чиníха цáрјут и сиромáхот, цáрјут речé: "óшти ацалúи са, áма нéка да ги уженими, ке да добúат ýм". Кату чу такá зéтјут, си насмéа; цáрјут гу вúде* [V,PM,114]; **от умот да ги извадиш** (= убавина што не се заборава; затоа пологична е варијантата, позната од други материјали: **от умот да не ги извадиш)** ~ *писала едно писмо на татка и: "тате, мој царју, три керки си имал, трите причуени по сичката земја: двете от умот да ги извадиш"* [V,PM,62]; **ум вăртејне** (= несвестица) – освен *ум вртејне,* односно *глава вртејне,* породилката многу често ја напаѓа и болеста: *треска* (грозница), против овие болести народот се лекува на следниов начин: се зема половина *ока* (кгр.) црно вино и во него ќе натопат еден *екши симид* (киснат симид), и откако лебот ќе престои три дена, породилката секое утро ќе зема по 2-3 лажици од тоа [ТГев(112)]; **кајдиса уд умут** (= крајно се вознемири, стана неурачунлив, излуде) [ТГев (285)]; – во минатото, ако некој *кајдисе уд ум,* го носеле во

Гевгелија, во црвата Св. Спас каде што го лекувале со некои специјални методи [ТГев(134)]; со исто значење: **му са зима умут**, или: **му са крина умут** [ТГев(227)]; **си загуби умот** (= многу се изненади) ~ *наедно̀ јадја́ши со траговецот и кога́ оти́доха на неговата кӑшта, сиромáхот са почýди са́мо на скалата што и ви́дел, де́ мрја́мори, пáк кога́ оти́де го́ри на одаи́те, си загуби умот* [V,PM(13)], односно: **западне от умот** ~ *дарвоту гу посјачи и собрал онúа драгоцените ка́мини а́ф вреките нетри и рече́ сам на се́бе си: "ej Бо́жи, та́тко ми зна́ши, оти ја́зе ки запа́днал от ýлот ли и затова́ га* (наместо 'ги') *искри тука не́три а́ф това́ да́рву"* [V,MP(8)]; или: **му сă размăти́ ýмот** ~ *застана́ и ре́кла: Афе́ндо, не́ ми жа́лиш шо ми а устави́ се́стра ми са́ма да рабо́там? Гувóри Исус да ричé на не́а: Мариа́, Мариа́, пича́лиш* (работиш, создаваш) *и си размăтиш ýмут за но́гу рабóти* (пишува 'работи'), *иде́н сал трибýва* [MV,K(328)]; **му идеше на умут** (= се сеќаваше) ~ *сал то шо живел 8-10 (г.) на чужбина (чуздина), за толку гудини не е видел ништо от шо му-ј најмило на дујната, сал то му идеше на умут* [ME,P(...)]; **ум не му остана на главата** (веќе рековме дека предлозите **во** и **на** се мешаат, во случајот предлогот **на** упатува на внатрешност: *ум не му остана на главата* (наместо: 'во главата') ~ *и кату шеташи, тихиса и отиде на ламините конаќа. Ламините конаќа тојнака как ги виде, ум не му остана на главата, ча беха околу се загради сос кал'а висока* [V,MP,57]; **умут му е куса** (= не размислува добро) ~ *зăто́ и дусе́гă рăбóттă на-урáчут му-спóре, а нă-же́нтă и ýмут му-е-кýсă, и рăбóтта му-не́ спóре, бра́тче!...* [ВВод(311)] – во текстот имаме посебност во линеаризацијата – глаголот и кратката зам. форма се разделени со негацијата: *и рăбóттă му-не́ спóре;* со блиско значење: **не́разбра́ни и те́шки на ýмут** (= непромислени) ~ *и си утúдоа ут на́ши на гро́бут, и така́ а најде́ле кату́ как ре́кле и же́ните; íли на не́гу не гу виде́ле. И он му ре́кал на них: А! не́разбра́ни и те́шки на ýмут треба́ува да веру́вати* [MV,K(334)]; **му си дојде́ ýмут** (= стана разумен) ~ *ричé на ни́х: Ви́а прика́зни, шо ви и кажа́х, о́шти биде́ки су ва́с, шо така́ му бе́ши писа́но... То́га му си дојде́ ýмут, да си разбра́ле за кни́гите* [MV,K(260)] – во контекстот зборoформата **бидејќи** се јавува со извесна партициnна содржина, а не како сврзник: *о́шти биде́ки су ва́с* (додека бев со вас); **да си берат ум** (= да се однесуваат сериозно и со нормите) – порака од родителите коишто особено внимаваат на движењето на женските деца [ТГев(138)]; сепак, евентуалните грешки на младите ги опростуваат со следниве изрази: *"***Младост – лудост***"* (дели канли) – *"***Сите сме биле сус тоја ум!***"*; или: **"Сите сме измет правиле на тоја ум!"** [ТГев(134)]; и: **ýм си кла́ваши** (= созреваше, стануваше сериозен) ~ *и кӑ сă сфăрши́ле си́ти ви́ке, сă варна́ле на Галиле́а, на не́ното гра́т Назаре́т. Па де́тито си пурасту́аши, и ýм си кла́ваши, и софúа сă напалнýаши* [MV,K(314)]; исто така: **ýм си кла́ва** (= станува паметен) ~ *и вел'а́л: Благусуве́н си Го́споди, Бо́га на́ша Израи́лцка, шо си уми́л и си дава́л и ти, де́ти, ки*

си чи́ниш Пруфи́тин Господи́нуф, да ки си о́диш на́при при Господи́новото ли́ц. И де́тито си пурасту́аш и у́м си кла́ваш де́н ду де́н [MV,K(322)]; **сос ум да си вратиш** (= постапките да ти се промислени) ~ *му ве́ли: "а бре́ си́нку... сега́ ти порӑчувам: ету то́лко пари ти оста́вам, то́лку стока, ниви, лозја́, бахчи, кӑшти, олови и другу, што и́мам фре́т ... а́ма да си отво́риш о́чите, сос ум да си врати́ш"* [V,PM(7)]; ~ *кату чуха така они, фатиха сами да вел'ат едйн на друг: "бре, и са упива цар̆јут, ама и пак сас ум са врати!"* [V,PM,59]; **хич на умут го нема** (= ниту помислува на тоа) ~ *цар̆јут двете зентјувци ги и чинил прӑви на аскерот, калека хич на умот гу нема. На калека му си наж'али* [V,PM(159)] – според Конески нерегуларната форма **двете** (*зентјувци*) наместо 'двата' се должи на влијание од грчкиот јазик, на ова сеќако помогнала општата расколебаност на категоријата род; **му дојде́ на умо́** (= се сети, си помисли) ~ *вечерта́ вечерја́ха ха́рно, си ле́гнаха, заспа́ха сла́тку. То́јнака сѐ са и чу́дел, ка́к да га докима́са на же́на му. И така́ му дојде́ на умо́ утринта́, кога́ стана зара́ну и седна́ мно́гу зачу́дин* [V,PM(30)]; **да го докимаса умот му** (= да дознае каква му е мислата, расположбата) ~ *и кога ги докара цар̆јут на толку радоста, рече сос умот му: "ади сега да ги чинам едйн дикат, да ги докимашим умовето му"* [V,PM(64)]; **как ки му види умот** (= до каков заклучок ќе дојде) ~ *"ами мӑле, тој не е момче на земјата, тој е ангел. Да имаш едйн кулај татко ли да гу земи тука, да ни чини хизмет, и сетника как ки му види умот, да ли даде на негу за жена"* [V,PM,56]; **Боже да ме имаш на ум** (= да не ме заборавиш) ~ *и така калугерот му и зема и трите алтӑни на сиромахот за три лафови. Сиромахот рече: "е, Боже, да ме имаш и мене на ум!"* [V,PM,162]; **ела́јтисте на у́мот** (= бидете разумни) ~ *да ка дујде́ читпи́ри саа́та на но́ка, утпи́ди кӑд ни́х Исус газа́ки у-во́дата. Ка гу виде́а ученпи́ците шо бе́ши газа́л уф мо́рито, са трумакса́ле, и вил'а́ле гиа́ таласӑм би́ле. Исус е́мен и викна́ на ни́х, ем ве́ли: Ела́јтисте на у́мот, ја̀-са̀м* [MV,K (26...)]; **сос умот ми си кладох** (= помислив) ~ *тога́с то́ј га ве́ли: "мӑлчи мо́ја л'у́ба! Ја́зе и сно́шти ти рекох, и сега́ па́к ти ве́л'ам: ниту со́с умо́т ли си кла́дох за та́а рабо́та"* [V,PM(10)]; **уд у́м са̀ прика́жувам** (= измислувам нешто, зборувам невистини) ~ *му вел'а́ на ни́х Исус, е́м риче́: Мо́а пприка́зна не́ и мо́а, пкуу̀ уп пшо ми пушпи́. Ко́ј са́ка да слу́ши мо́а пуве́л'а, ки разби́ра за пприка́знапа, упде́ка уп Го́споп, и́лим ја́зе уд у́м са̀ пприка́жувам* [MV,K(256)]; **да не си кладеш на умот** (= не се вознемирувај) ~ *тогас чобанот му вели: "сакин цар̆ју, да не си кладеш на умот за тас работа, ч'а моите ланџици тӑј шетат по човеците!"* [V,PM(176)]; **да си сто́ити на у́мут** (= да бидете разумни) ~ *риче́ Го́спот на Ученпи́ците не́гови: Да си чу́ати ут сфе́тут, о́ти ки кре́нат рӑцити навраз ва́с, и ки ви кла́дат на апсана́та* (затвор), *ки ви но́сат на ца́рови и на бе́зити за́рди мо́јто и́ми. Илим вии да си сто́ити на у́мут, да нѐ сӑ чу́дити ка́к да си удгувори́ти* [MV,K(317)]; **си размӑту́ати у́мишти** (= се нервирате, се

вознемирувате непотребно) ~ *и ричé на нúх: Шо си стрéсити такá, и зашто такá си размáтýати ýлишти уф-сáрцити* [MV,K(260)]; **Господ на имјал на ум** (= со среќа ни се вршат работите) ~ *сиромáхот, кату виде такá, млóгу са благодарúши и славослóвúши Бога за таков кăсмет. Сиромáхот ги зелá парúте, отúде на долá му, вéли на женáта му: "мари жéну, Господ и нас на имјáл на ýм"* [V,PM(13)].

ума f 'вид земја, бела иловица' – се додава кон благото вино (*ширата*) за да се *запрсти* (сп. *прс* 'ситна земја'). *Запрстувајнето* се врши на овој начин: во вршник ќе се испече *ума*, така што ќе се претвори во ситен прав како пепел. Уште кога е врућа *умата* се сипа во кацата каде што има *шира* и при тоа се меша додека не се крене пена на површината на *ширата*. Оваа *запрстена шира* потоа се *пудварувe* за да дејствува *умата (бела прс)* на *ширата* и потоа се вари *пекмез* [ТГев(356)]; ~ *мáјкăта бúла мăшитéа. Имáла ину-дéте и инă-чýпа. Мáјкă-му нé-ă сăкáла чýпăта... сăкáла д-ă-зăкóле чýпăта. И му-вéле сéга: "Aj ќи-бéгăме", нă-брáт-му му-вéле. Гу-зéвăт чéшл'ут и згрáна* (вид чешел што служи како шнола, ја придржува косата) *и ýма. А-фăрл'а тá ýмăта, сă-чúне кáл* [ДК,Ран(125)].

умдиса* impf 'се надева' ~ *Тогас татку му му вели: "ми, синку, хождаш, бари татку ти со тебика да си радува!" Тојнака му вéли на татка му: "тате, јазика ем ке идам, ем умдисам на Бога да са вăрнам сос млогу слава"* [V,PM(51)]; ~ *кáк си дуjдéле и прăвнити, умдисáле шо ки-зéлат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúа да сă л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúа пóнапукóшнити и на нúх су нáс тóклу, шо тегл'áхми врукúната и тувáрут* [MV,K(315)]; ~ *и áку дáвати на зáим, ут тúи шо умдúсати пá да и зéмити, шо дáр ки бúди на вáс? Оти и грéшните л'ýди пá на грéшнити и óни си зелýат, да и зéмат пá нáзут. Тукý вúа да милýвати на душмáните, и árно да му чúните, и да му замýати, и за нáзот да нé си ýмити* [MV,K(273)].

уме (са) impf 1. 'мисли' ~ *и áку дáвати на зáим, ут тúи шо умдúсати пá да и зéмити, шо дáр ки бúди на вáс? Оти и грéшните л'ýди пá на грéшнити и óни си замýат, да и зéмат пá нáзут. Тукý вúа да милýвати на душмáните, и árно да му чúните, и да му замýати, и за нáзот да нé си ýмити* [MV,K(273)]; ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *си óде пák, дéка бил нă кунák, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе. Пулинá едúн дéн-двá, тóа дéтто, шó гу купí, гу-пúте: "шó бе чóрбаци, ти ни јáдиш, ни пúјш, шó úмиш?"* [И,Гг(111)] – во контекстот се среќава необичен редослед – приближните броеви се одделени со именка: **пумина́ еди́н де́н-два́**; ~ *а пă дéтто му бúло вăзрăсно, усумнájсе, дăвăтнájсе гудúшно му бúло дéтто. И глéде, тáтку-му сă-ýме. О-зăвáруве дéк сă-ýме* [ПДој(144)]; 2. – **(сă)** 'се грижи, се двоуми' ~ *да кóга ки ви нóсат на вáс на сóбур и на сăдба и на пувéлити, да не си*

у́мити как и шо ки удгувóрити, оти Свéти Дýх ки ви кáжи на вáс на тóа сáат тúи шо трибувáле да рéчите [MV,K(298)]; ~ *за тó ви вéљам, ни́м да сă у́мити: за дýша ви, шо ки јáдити. íли шо ки пúити; нúто за снáга ви, шо ки му ублéчити, не и пóвредна дýшата уф јадéнито, и снáгата уф ублéклуту?* [M,VK(259)]; ~ *да вéли идéн уд Ученúците négови: Зáшто вóа лúру не си прудавáл за трúста грошóви, и да му сă дáди на сиромáсити? Му ричé вóа лáф, né и што сă у́мши гиá за сиромáсити, тукý бéши крадáч* [M,VK(288)]; ~ *сáмо сă-у́мум, кá ко:* (< ќе го)-*прăкáрме тóо стýт вáа зúма* [ПК,2(120)]; ~ *áма тó нóгу лóш, нóгу клéт. Жéнта лúр нилáла уд-нéго. Сă-у́мe, сă-чýде: "Шó дă-прáе сéга? Кăк ќи-му-кáже?"* [ДК,Лип(115)]; 3. – **(се)** 'се сети' ~ *éту твójут Цáр íди, вјанúк нáврăс мăскичка. Ма Ученúците не и пузнајáле вúи рабóти уд нáпри, тукý когá сă прислáвú Исус, тóга са умúле шо бúле вúи писáни зáрди нéгу* [M,VK(288)]; 4. 'се реши' ~ *сă армасá Мájка му Марúа су Јóсиф, óйти né a зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéши прáвин, тукý сă умú да а устáва скрúшно. Кá сă умú такá, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)].

умée impf 'знае како треба нешто да се направи' ~ *кá уддéл, ни-кóжа íма, ни-пáри íма. "А-бе, ричéл, дека-ј кó:жта? Дă-ма: плáтише, шо сáкиш ин прáви!". Дăрво удгувóруве ли, дăрво, né удгувóруве. Ус-бăлтúта, а-брé, а-брé, гу-нăсéчуве, то: дăрвуто пăждúне, пáри пăлăн уф-нéтре. Сја: сáли né му-умée шó дă-нăпрáве нă-пáрте* [ПКук,Ник(161)]; ~ *за-нúшто né-о-бúве, né о-умée нúшто, чúниш ус-мóч прáвин* [ПК,2(206)].

умéкне pf 1. 'стане мек'; 2. 'изгуби од јачината, стане погоден за работа' ~ *ќи-фáте нéкаа југувúна, ќи-умéкне тит'ýно, тóги ќи-дúплиле* (= ќе го ставаме во калапи) [ПК,2(55)].

умен* (и: **умин**) adj 1.'паметен, интелигентен' ~ *тогáс мájка и́ ное по-у́мна, фáти рăци да крăши и да вéли: "вáрај, кéрку, това е за лóшу, ама булáким на детето да né си чúни нúшту"* [V,PM,31]; ~ *на тóа врéми, дóшал Јóсиф утї Ар... у́мин, разбрáн, и он бéши идéн шо чéкаши царшти́ната Господúнова, чини́ нáéтї' да утїшал на Пилáтїо да му сáка Ив-уватїа снáга* [MV,K(255)]; ~ *на вáа саáт си радувáл Исус уф сăрцито да ричé: На тéбе, Тáтко ти са испувидјувам, Стопáн на нéбито и пу зéмнјата шо си а скăрл* (? 'скроил' = уреди нешто како што треба) *вúа ут дăлбóки л'ýди и ут у́мни, и си кажá вúи на дитúшта* [MV,K(292)]; ~ *вéли на жéна му: "марú жéну, у́три да ми клáдиш л'ап аф тóрбата. Јазе ки си íда да тéрам кăсмéтјут ми". Фатúла тјáнака да плáчи, да вúка. Ама тójнака, кату у́мин мăж што бéши, зелá тóрбата сос л'ábут и трăгнáл* [V,PM(31)]; 2. 'корисен' ~ *тој гувидар имаши негово едно харно дјате мошни малку и гу пушташи аф скол'уто, да са учи книга и други умни работи* [V,PM,95].

умéсе impf 'личи' ~ *тóо нýчто цéло нă-дéд-му умéсе* (= внучето многу личи на дедо му) [ПК,2(120)]; ~ *умéсе нă-бăшчá-му* (= личи на татко му) [ПДој(133)]; и: **мéсе** ~ *ти́ па íч né мéсиш нă-мájкти, чúниш чýзда-си* [ПК,2(120)]; односно: **умјáсе** ~ *Кара́-Цúндéл*

кăжýве на-дуjнá-ѓузилíjкăта: "Вóа умjáсе на нáшут чувéк. Тóлко врéмe зăгúнин, ама на-нéго умjáсе". Они туpíле адна чáша утрóва, áко дă-гу-пувлáдăт Jарăм–Минăрéто дóло – дă-că-утрýăт, дă нé că-дáат жúви [И,Гг(115)]; ~ *жената му пот лагăмот по-напрет отиде на зетjут, са чини нивjаста. Фатиха да венчават. Куумциата гледа, кату неговата жена умjаса нивjастата* [V,PM,25]; ~ *да видими сетника, тој как ке да ти рече, ча гледам, татку, тој човек млогу е прокопсан, не умjаса на прост човек* [V,PM,54]; ~ *на тóа врéми, ка си дуjдéл Исус на сúнур на Ка..., распúташи на Ученúцити нéгови, и вел'ál: Ашиба за штó ми умнjáсат на мéн л'ýдити, да бúдам Човéшиноу Сúн?* [MV,K(322)] ~ *небéсинта царитúна умнjáса су чувéк идéн стопáн, шо испаднá нóгу рáну да фáти аргáти ѓунлукчúи за лóзиту. И са пазарисá на дéнут пу двé грóши* [MV,K(314)] – широката употреба на множинската наставка **-и**, овде (во Долновардарско) како да добива карактер на сеопфатност, тоа се потврдува и во овој контекст: **на дéнут пу двé грóши** (наместо: 'по два гроша'); ~ *бáбата му вéли: "а брé сúнку, сегá, заштó си чинúл цáрjув зéт, три днú мéни ми забравú!" Ч'ýнки брáтите са умjáсаха, и кучúнтата са умjáсаха и кóните* [V,MP, 144]; сп. дел од свадбениот церемонијал: — свадбата почнува во сабота навечер кога ќе дојдат *тапајне* (музичка група од тапан, зурла и "џура"), ќе почнат да свират и младите да играат. Штом *тапăнот* (би требало 'тăпăнут') ќе удри присутните ќе речат: *"Ха, сајн било свадба брej... Е, сега праличе, умjасе на свадба. Свадба биз тапајне, црква биз поп! На свадбата душа даве тапăн"* [ТГев(168)].

умéси pf 'од брашното со месење направи тесто' ~ *И чул'áкă сă-пригóтвил за-умирáчкă. Кáзăл-хи дă-утрéби жúту, дă-умéси хл'áп и дă-сфáри фăсýл зă-прéкăда. Сúчку билó гутóу и тój утшиéл* [ВДр,ГБ(331)].

умии* pf 'исчисти со вода, измие' ~ *владиката пак му вели: "ади господине,...Госпот пак ке да печали". И сиромаху кандиса, са чини каил, му баца рăката на владиката и си отиде на дома му. Утрината станаха от спанету, са умиха, ету и владиката* [V,PM,37]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикăрсти и киниса да си иди. На пăтjу гу и фатил един страшин дăш, един страшин облак* [V,PM,93]; ~ *утрината стана́ от со́нот, са уми́, направи си мо́лбата, и така́ гу викна́ го́ри де́тето и му ве́ли: "а бре́ де́те, от кojá зе́мja си ти́нака?" И то́j отговори́: "jáзе сам, господи́не, от Солу́нска зе́мja..."* [V,PM,152] – од текстот излегува дека пред повеке од 100 години за македонските жители од Солунско Македонија се изедначува со *Солу́нска зе́мja;* и: **умýи (сă)** ~ *са чини́ кату про́сик, ве́ли на́ жена́ му: "са мо́л'а кира́ на ва́с, да оста́ним това́ ве́ч'ар" Кату му даде́ умýjни да са умýи, го позна́ла от пра́стинот ча је не́ин ма́ж ѝ* [V,PM(110)]; ~ *ja утрината сатjу на четритjа излела куконата с-хизмика́рката долу да си умуи на хамамjут, си распримени, влезе на хамаму, остави на удајушката рубите ѝ, с-сѐ алтăни тамо* [V,PM (165)].

умијас m 'лик' [ТГев(478)].

умир m 'скратена форма од *умирачка*' во која се чува само глаголската

основа (сп. **пек** од 'пече') ~ *да нé си разулúати кáк и шó да рéчити, оти на тóа сáат ки ви си дóйди на úмут шо да рéчити. Сфúти Дúх, Тáтко вáш ки прикáжува за вáс. Да ки прудóса брáт на брáт за úмир, и тáтко на дéтито* [MV,K(326]; ~ *си прикажúваа су нéгу, шо бúле М... и Илиа, шо видéле на слáва, велáли за úмир нéгуво, шо ки са дáдиши на Јерусалúм.. Па Пéтро и друзи бúле за сóн утéпани* [MV,K(327)]; ~ *Рáтка си-влéгла грăдúнка[сéкăкфо цфéке дă-бéре[оф-оф Рáтко бре[úмир, зăгúнăм зă-тéбе* [ДК,Рк(159)] – во контекстот се среќава беспредлошки додаток за место, што се третира за посебност навлезена од јазиците на балканската јазична алијанса: **Рáтка си-влéгла грăдúнка,** наместо: 'си влегла в градинка'.

умѝра* impf – 1. в. **úмре** ~ *Гóце Дéлчуф вúкăше: "Măкидóниja нáша ке-j". Дă нé о-издáдăа, óн нé умúрше. Нă-мóжăа до-утéпăт нă-нéго. Шéтше пу-Тúрцте, нé о-фăтúа* [ВКук(288)]; ~ *Арно áма, у-тó врéме крáлцкăта кéрка сă-рăзбулéла. Бóлна, бóлна – к-úмре. И тúка тúшила нúкуј тéтка, па упúта: "Шó-е măр кéрко?", му-вéле. Крáлцкăта кéрка му-вéле: "Имáше идну рибáр тúка. Ак нé гу нájдите тó, јáс умúрам"* [ДК,Ран(128)]; 2. 'се смири' ~ *и га удриваши капу киниса гимúата аф морéту, едúн дéн от дека излéзи еднá фуртúна штóту гимúата га издúгаши еднó минарé гóри и га удрúваши на морéту. Станáха сички на мóлба и л'у фáти он да са мóли са умúри морéту* [V,PM,23].

умирајне n – в. **умирáчкă** ~ *"блазе ги оние, што умрјаха, и тешку на оиа што са родиха! Ету да познаши, ча твој брат аф такоф вечир ке да умри, та и на животат му добар ке да е, и по умиранјету му пак добар"* [V,PM,85]; ~ *ако му е за умирајне, пуд камин да гу кладиш па ки умре* (= од пишаното, од судбината не се бега) [ТГев(248)]; – кај постелата на тешко болниот, освен Евангелие редовно се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога ќе се донесе неговата икона, *ако му е* (на болниот) *"за умирајне, ки умре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; ~ *Св. Атанас е лек празник и не е аталија* (судбоносен). Обично се празнува до ручек, а попладне *не е грота да са работе.* Кога ќе дојде Св. Атанас тогаш е *сред-зима.* Мачно е до Св. Атанас, а штом тој ќе помине *"и тоа што му беше за умирајне – не са прадауве"* (иако беше тешко болен нема да умре) [ТГев(26)].

умирáчкă f 1. 'состојба кога живото суштество (човек или животно) ќе престане да живее' ~ *му-реклá: "Тú крúеш н'áшту и ни-читéш дă-микáжеш". Măжă-хи рекăл: "аку тикáжа штă-úлр'ă". Т'á бúла лóшиă жéнă и му-реклá: "Нéка дă-úмрéш, ămă-íскăм дă-ми-кáжеш". И чул'áкă сă-пригóтвил за-умирáчкă* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *и тój му велú: "ох господúне, отúдох хáрно и собрáх, штó пúшиши тефтéрот, амá сегá на вăрновани без лăра са куртулисáх от умирáчката"* [V,PM,25]; 2. изр.: **нă-умирáчка-j** 'се кажува за некого што му дошол смртниот час' ~ *збúре дúша, сă-măче, к-úмре* [ПК,2(164).

умовѝт adj – в. **умовитин** ~ *чинúха едúн нóв ихăр и едúн úмаха: кој добúтук ке да флéзи áф вéткио ихăр да е на умовúтију сúн. Ги*

удрíха добúцuту, фатíха да флé-ват на вéткио ихăр [V,PM(124)]; ~ *еднó врjáме íмаши едúн човéк двé сúнови: едúнoju бéши умовúт, дрýгuju барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха меѓу нúхка да си удjáлет имáниту* [V,PM,124] – во контекстот се среќава пример за нарушена конгруенција: формата за ж. и ср, род **две** се јавува како одредница на именка од м. род: *двé сúнови,* наместо 'два сина'; проф. Конески случајот го објаснува како влијание од грч. јазик.

умовитин* adj 1.'разумен' ~ *"кату битиса кон'ут, отидох, дури да гу извадам от талuу, и јаз и кон'у си намокрихми, со сè са укăпахми". Кату чу така царjут, поверува веки молата сиромашка да е нај-умовитна на светут* [V,PM,55]; 2. 'итар' ~ *едно времја са станали троица другари, и троицата умовитни, трăгнаха да подат на Стамбол. И кату отидоха си шетаха две-три дена по ч'аршиата ... да излăнжат* [V,PM,177].

умóре* pf 'почувствува замор' ~ *Кушáрăта билá дaлéч извăн сéлуту. Măжă jáхнăл кóнчjăту, пăк-женăтa сa-кáчилa на кубúлата И двé'т'a билú трýдни. Пу-пă'т'a кóнчjăту сa-умурúло и кáзăлу нa-мájкa-си чи-му-jа-мнóгу тéшку* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *едúн дéн станá зарáно, опрéгна óловиту, отúде на нúвата да óри. Едúнojут óл му бéши бjал, дрýгуту цăрно. На нúвата му тихúса да íма еднá стáра крýша, и тójнака, кату óриши млóгу сáат, са умурú* [V,PM,30]; ~ *"А, рéкăл, чум ме е у кóпи!" "Ќи-гу-фáтум, си-прăлúсл'ăве, ќи-м гу-скúнум врáтут куту нa кукóшка". Кa фáшкăт д-сă бóрăт, Jарăм минăрéто сă-умурúл* [И,Гг(113)]; ~ *и угворú* (не: 'удговори' ?) *Сúмон, да рéкaл на нéгу: Пувéлин, сăта нóка си умурúхми, да нúшто не фатúхми; úлим за твóа пувéла да а фăрлам грúпут* (мрежата) [MV,K(272)]; ~ *на т͡тóа врéми, úди Исус на г͡рáда Сам... блúзо ут͡ сéлот͡то шо му дадé Jáков на Jóсиф на сúн му. Исус вúки кá ут͡шидé нóг͡о п͡ăт͡ си-умурú, си сéдиши ду бунáрут͡* [MV,K(256)].

умразија f 'кога меѓу некои луѓе постои злоба, омраза' [ТГев(478)].

умр'а́л adj 1.'умрен' ~ *аднă жéнa си-имáлa гул'áму мулúче – Мaрýшкa. В дóрa си-имáли хýбăвa грăдúна. С'áки дăн' мумăтa утúвăлa нa-сéнка пуд-дăрóту дa-киндúсa. Аднăш нa-дăрóту кáцнăлу тилéници a изрукáлу: "Киндизмýшку, Мaрýшку, умр'ал мăш штa-зéмеш"* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *мăртвин прáвăт спурти Митрóв-дин, спурти зăпустéjне зa Бужúк, спурти зaпустéjне (вилúко) и спурти Питрóвдин. Нa гулéмта сăбута нóсăт сájне куту ка рaздáвaт нa умрéл* [И,Гг(118)]; ~ *нajсéтне, кăтó стúгнăлa ду-сéтнăта стája, вúд'aлa нa-срéт стájaтa истéгнали, умр'ал мăш. Нa-рăките-му имáлу гул'áма книгa* [ВДр,ГБ(330)]; во трите контекста л-формата **умр'а́л** ја среќаваме со старата употреба, како гл. придавка (наместо 'умрен'); 2. изр.: **Умрело дете за баница** 'задушница' – во Гевгелиско се познати четири *задушници* (кога се раздава во спомен на умрените): **Зимски мртвин** – пред *Месни поклади*, **Питровски мртвин** – пред *Петровден*, **Митровски** – пред *Митровден* и **Умрело дете за баница** – во сабота пред *Сирна недела*. Според народното верување овој **мăртвин** се поврзува со следниов настан: некоја бедна жена имала само едно синче, коешто не

можела да го исхрани; тој ден сите деца јаделе *баница* само за бедното немало. Мајка му го залажувала: *"Ки праве мајка, чедо, ки праве, ама три бели нема"* (брашно, масло и сирење). Детето чекало, се надевало и умрело викајќи: *"О леле баничка, о леле баничка"!* Саботата кога се слави овој **мăртвин** се вика *Шемата Сăбута* [ТГев(32)].

ýмре* pf 1.'почина, му заврши животот' ~ *нéкугаш уф-грáдо Дójрạн живạjáле мăш и жéна. Тí: имáле двé дéца – Ивáн и Тúна. Ká имáл Ивáн дéсạт гудúни, а Тúна сéдạм, мájка-им тéшко сạ-рạзбулéла и умрéла* [Дој,(276)]; ~ *еднó врjáме úмаши едúн човéк двé сúнови: едúнojу бéши умовúт, другújу барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха меґу нúхка да си удjáлет имáниту* [V,PM,124]; ~ *...и га уднăсéл на-жéна-му. И ричéл: "Главạта, кажáл, нá:. Тé, тạквá, тạквá-j рабóтта". Зạ-дạ-нé гу-пузнá:т ác ма:-зéх главạта. Затú и-тạká ќ-ýмрише, и-тạká ќ-ýмрише* [Дој,Н(279)]; ~ *вó, дạ-прóстии, сạ-мучáл у-тó: кýпут унăтре и ва: дéн, ýтре, ва: дéн ýтре гу-нăпáлнúл тó: кýпут. Пу-врéме дóшло рéт, вúќе зạ-дạ-ýмре. Устăрéл вúќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *и ричé: кóлку излúкáри ут тáтку ми са најадýат лéп, и јáс уд глáдус ки ýмрам. Ки стáнам ки си óдам на тáтко ми* [MV,K(281)] – во контекстот се среќава уште еден случај за проширената употреба на предлогот **на**, во случајот наместо 'кај': **ки си óдам на тáтко ми**; 2. изр.: **умрé та пá ужúвé** (= се кажува кога некој многу ќе се исплаши) [ПК,2(205)]; **умрé ус-утвóрни óчи** (= умре без да му се оствари некоја голема желба) ~ *јá, ác ká ќ-ýмрум, ќ-ýмрум ус-утвóрни óчи óт нăмó:ш сj-о: вúдум мój Гóле* (синот) [ПК,2(205)]; **умрéла ґýпката шо-т фáл'ше** (= обраќање кон некого што има високо мислење за себе и тоа го потенцира) ~ *нóґо си рăбутнúца, áма умрé ґýпкăта шо-тă-фáл'ше* [ПК,2(205)]; **ки са умре, емен дудека душа стоје ки са надејме** [ТГев(248)] (надежта последна умира); **мăґá:рто уд-зóб нéк ýмре** (= кога некој ќе јаде (или пие) повеќе отколку што е нормално) [ПК,2(178)]; **лани баба умрела, ваа гудина зăсмăрдела** (се кажува за работа што поминала, обично непријатна, а некој повторно ја споменува); **умрé тáа** (= работите се изменија и не функционираат како порано) ~ *шó árно ни бúше, ќ-ójш ќи-си-нăбéрши уд-двóро сè нéшто: крумúпче, лýкче, мăґдăнóхче, а сjáа нéма, умрé тáа* [ПК,2(205)]; **ако умре ки умре, уд** (пишува: 'уз') **Госпуд е, не-е уд л'уґе. Баја луґе чинуват па ништо на-можиш да им чиниш** [ТГев(248)] (против судбината човекот е немоќен); сп. уште верување: **куче кога вије некуј ки умре** [ТГев(247)]; **двуjца на еднăш вода да пијат не чине, оти заедно ки умрат** [ТГев(248)]; **кога кукошка снесе нишан** (мало јајце) **некуј ки умре** [ТГев(248)] – во контекстот има употреба на перфективен презент: *снесе нишан* (м. 'ќе снесе'). Народот верува дека за да се избегне тоа 'пророчанство' треба јајцето да се искрши, да се измеша со брашно и да ѝ се даде на кокошката да го изеде; сп. поговорка: **Ако посакуваш некакво зло на Турчинот тогаш посакај да му умре волот, ако пак сакаш да му се случи зло на христијанин тогаш посакај да му умре жената**

[ТГев(273)]; клетва: **дома да не си умриш!** (= да умреш далеку од своите блиски) [ТГев(319)].

умре́ни (< 'умрене') n 'умирање, смрт' ~ *и Чувéшиноу Сúн ки прудóсат на Хахáмити и на Граматúцити, и ки му присăдат на нéго за умрéни, и ки му го дáдат на нéго на Чифýтити уф рăцити, и ки му сă бúјат пéза су нéго и ки му плýјнат, и ки му утéпат на нéго* [MV,K (285)] – во контекстот е регистрирана неправилна употреба на кратките заменски форми како показатели на граматичките односи за прав и неправ предмет: **и ки му утéпат на нéго** (м. 'ки го утепат'), исто така, во истата реченица е регистрирана проширената употреба на предлогот **на** во состав на правиот предмет: **ки утепат на нéго.**

умре́ш m 'умирање, смрт' ~ *му рéкле Ученúцити: Афéндо, áко зáспа, ки си разбýди. И ричé Исус за умрéшут; па óни си ýлиа шо му вéли за сóнот* [M,VK(284)]; ~ *кój ки ли чúни ризúл тýка на зéлиња, и мójти прикáзни тýка на вá рóда бирбатлúа* (нечиста) *и Човéшиноу Сúн ки му чúни ризúл на нéгу. И вéлиши на нúх: Истúна вéлјам на вáс, шо úлма тýка кóлку мúна шо стójат, тúи нé ки вúдат умрéш, дýри ká ки вúдат Господúнова цáриштина* [M,VK(284)]; ~ *ка слушáле ученúците, паднáа нúчкум, и му паднá стрáх лóшни... да ричé: Станéјти да нúм сă плáшити. И как сă упулúле, нé видéле нúкој, тукý на Исýс сáмо; му пувл'á Исус да вéли: Да нé кáжити нúкој вó шо а видéхти, дýри Човéшиноу Сúн да уживéи ут умрéш* [M,VK(327)]; ~ *при Вилúгден шéс днú пóнáпри дујдé Исус на Витáниа, тáму шо бéши Лáзар шо умрé, он шо гу крúнá ут ýлиришот* [M,VK(288)]; ~ *ут-умрéшо нé сă-бéге* [ПК,2(121)]; кај Таневиќ (од Гевгелиско): **умраш** [ТГев(478)].

умрјант adj 'умрен' – в. **умр'ал** 1. ~ *нивјастата, как гу виде са почуди, как да не си утруи. Тогас и царјут влезе да са кăпи и са утру; гу извадиха умрјант от казану и гу зариха* [V,PM,47].

умрăкне* pf 'се стемни' ~ *сéтн'и ѓи пустúх улóиту на-плáднина, пák ѓи-пасúх, утúдух на-рéката ѓи-пóх, са-варнáх пák спригнáх, фатúх сéтн'и бразнáх урáнуту, зашó ма-бúш'и и стрáх да-ни-дăжди, пák урáх, сéтни умрăкнá* [ВБог,Нег(339)] – во контекстот има уште една потврда дека во југоисточните говори иницијалниот слог **во-** често се скратува во **о-**, односно **у-** : **ѓи пустúх улóиту** (< 'воловите') **на-плáднина**; ~ *на единájси-та сáата пак испаднáл, да а најдéл дрýзи шо сéдија ајл'áк, да вéли на нúх: Зáшто стóити тýка ајл'áк виздéн? Му вéл'ат на нéгу: Нé ни пазарисá, нéкој на нáс. Вéли на нúх: Удејтúсти на лóзиту. Ká умрăкнá вúки, вéли стопáнут ут лóзиту: Вúкај на аргáтиту* [MV,K(315)] – во контекстот е регистрирана уште една посебност, позајмена од балканската јазична алијанса: изразување на припадност, што го заменува стариот посесивен генитив-датив со предлогот **од (вéли стопáнут ут лóзиту)**; од истава регија (конкретно од Кулакија, Солунско) Конески во својата Историска граматика наведува уште еден ваков пример: **златоту ут агата;** што потврдуваат дека крајните југоисточни говори, заедно со западното наречје, влегуваат во зона со изразено влијание од

балканските несловенски јазици; ~ *тогáс вéл'ат: "Ангелúну, ох, дóдини, Ангелúну, вăрни си назáт да зéмиш сăдовето! Ги забравúхми тáмо áф горáта." И тјáнака са вăрнá, отúде нá горáта; бéши умрăкнáло. Тáмо најдé еднá мрáфкана* (пишува: 'мрафка на') *дýпка* [V,PM(132)]; ~ *и кату идиши, на пăтју умрăкна; на една страна најде еден стар човек, имаше отпрет му еден вогин* [V,PM,47]; ~ *и си наближúа уф сéлошо шо óдиа, ша óн шризделýваши далéко уш ніх да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нáс, óши умрąкнá и шумúнá дéнуш. И ушúиąл да си ноќáва су ніх* [MV,K(253)]. Безличниот глагол **умрăкне** (се стемни) во контекстот што следува се однесува на лица: ~ *Дéцăта кăчýле тáка, нóиќăта стăнýвăт. Дур-дă-стáнăт óни дă-нăпрáвăт тáа рăбóта, зéле чéил'а, бричój, нужój су-ни́, бéгăт. Он су-кójнут вéтер д-и-стúгне. Фăрл'ăт... Инибричój никнýвăт. Бигáле, бигáле, е* ***умрăкнáле*** [ДК,Лип(115)].

ýмрăн* (и: **умрéн**) adj, 1.opp. на 'жив' ~ *нă-лисúцăта ѝ сă-прăјăдéли рúви. Лигнáла нă-адúн дрýм и сă-чинúла сáнким ýмрăна. Пу-тó: дрýли вăрвéли уд-врéме нă-врéме пăзăрúй:* [ВКук,П(285)]; ~ *љýди шо си наóѓат на темнúца видéле гулéм вúдело, и тúи шо седéле уф сéлото, и умрéнити дýши, угриá вúделот на ніх. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K(309)]; ~ *на вúа дванáдесет а пуштúл Исус, и му пувељá на ніх, ем велјáл: На чýздивéрни пăтúчки да нé си óдити. Бóлни л'ýди да и лекýвати, кéл'уви да и чúстите, умрéни да и крéнити, дáр зéхти, дáр да дáвати* [MV,K(323)]; ~ *И ém-ти адúн мăтрăпáс нă-кóла (нă)тувáрна сусрúби вăрве пу-дрýмо. Кугá дујдéл ду-лисúцта, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто* [ВКук,П(285)]; ~ *и кǫгá ǫтúшле вóлците дą-вúдăт, кǫгá гǫ-видéле умрéниут вóлк фăтúле дą-сă-вúкăт зą-дą-бéгăт. Ут-стрáк шǫ-с-уплăшúле мăгáрто фăтúло дą-рúка, кóчǫт фăтúл дą-бýца надирéците* [ВМег,Сар(315)]; 2. изр.: **ýмрăно мăгáре уд-вăлк нé сă-бóо** ~ *шóо сă-вúке зă-нéкуј чувéк шо имáл нéкуј шишкушúј, нéкуј мăки дăлгo врéме ус-нéкуј, сјáа гáаре ушрăпнáл, сè édно мó-ј* (< му е) *шó кu-бúде* (в. **умрјант**). Сп. обичај: секоја жена, особено онаа што има умрено дете првото овошје, особено грозје или лубеница *гу раздаве за душа, првно да апнат умрини души, зă-ýмринте, тóо пă јáдинто шó-ј: чинúцта, лéпче, гурбúј сă-вúке зáдуша* [ПК,2(165)]; [ТГев(33)].

умудре* pf 1.'стане паметен, мудар'; 2. – **(са)** 'се смири, во случајот времето' ~ *вечерот са спали харно, и времето са беши умудрило. Утрината станаха, са умуха Гăрциту и седнаха да пијат ракиа* [V,PM(179)].

умýа (сă)* impf 'размислува' ~ *да си умýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтиците уф урмáнут как пурáстат нúто сą мăчат, нúто прéдат* [MV,K(264)].

умýјни n 'средство за миење, сапун' ~ *са чинí кату прóсик, вéли нá жená му: "са мóл'а кирá на вáс, да остáним товá вéч'ар" Кату му дадé умýјни да са умýи, го познáла от прăстинот ча је нéин мăж ѝ* [V,PM(110)] – познато е дека предлогот **от** во југоисточните говори има широка употреба, во контекстот се јавува наместо предлогот 'по': **го позна́ла от прăстинот.**

умуле (са) pf 'се кажува кога кобила ќе роди подмладок'; некои викаат: *са уждребе* [ТГев(365)].

умурни́к m ~ *умурни́к гу ви́куле ни́ѝ ко́га уд-ни́где ве́тър не́ма, а но́го-ј то́пло* [ПДој(130)]; и: **умъ́рни́к** ~ *къ-ј но́го зъпурни́чаво, те́шко съ-ди́ше, са́мо съ-по́тиш. Тъка́-ј пред дъ зъвъ́рне до́ш ле́тно вре́ме... ~ што́ умъ́рни́к би́ше ва́адин, ќи-пу́кне чуве́к. Ка́ зъвъ́рна́ убуви́на* [ПК,2(121)].

умут m 1.'надеж, планирана активност' ~ *умуто ме́-ј уф-мо́ите, си́но не́-нъ-пугледнуве, не́ пъ не́што по́фќе дъ-че́кме уд-не́го* [ПК,2(121)]; ~ *му рекоа на протудраку: "Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби". Тој им вели: "Да видиш, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирме". Протудрак сос оно умут гу беши земал хизмиќар, за да гу испечи* [V,PM(73)]; ~ *бидејќи тука руден, и като што гу имам пумнато детинството ми и што гу знам селто лагам оти не ќи биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село* (станува збор за родното село на Мисирков, Постол, Ениџевардарско). *За ва работа јас имах умут да се зафатам оше прăвнјут пăт* [ME,P(69)]; ~ *ус умуто си-устăна́* (= залудна му беше надежта) [ПДој(130)]; 2. 'слепоочница' [СКук(338)].

умъ́лее pf 1.'изгуби свест'; 2. изр.: **о́мъ́ла дъ́-му па́дне** (= да изгуби свест) ~*Дъ́рво удгувору́ве ли, дъ́рво, не́ удгувору́ве. Ус-бъ́лти́та, а-бре́, а-бре́, гу-нъсе́чуве, то: дъ́рвуто пъждо́не, па́ри пъ́лъ́н уф-не́тре. Удде́л, па́ нъ-бра́т-му къжа́л."Да́ј д-о́јме, ричел сја: бра́т-му, д-о́јме дъ́-ј-зе́мме". Удде́ле за́дно. Па́рте ка́ виде́л, зна́чи, о́мъ́ла дъ́-му па́дне* [ПКук,Ник(161)].

умъ́рде (съ́)* pf 'се раздвижи, се размрда' ~ *"Си-же́ни о́н, ско́ро дъ́-си-о́дии". "А-аа, дъ́-ми-те́па". "Не́ма дъ́-ти-те́па, му-ви́ка то́ј де́јту, ја́с съ́м ту́ка. Ха́ј пу-ме́не", и му ъ́-но́си до́ма. И га́здъ́та то́гъ́ј съ-умъ́рда́* [ВЕв,Кор(306)].

умъ́рни́на f – в. **умурник** ~ *што́-ј фъ́-ти́ла адна умъ́рнина, ќи-испу́кат л'у́јто* (луѓето) [ПК,2(121)].

умъ́рсе* pf 'кога за време на постот некој од верниците ќе касне нешто мрсно' – *секуј житвар се труди ду Питровдин дужније* (да заврши со жетвата). Ако некој сепак не заврши го исмеваат со зборовите: *тој ден жетварот трибуве сус–штркăл да са умрсе* [ТГев(337]; – во врска со постот се случува некој од верниците негативно да реагира: "*Што има џанум, оти чувек ќи мрсе! – Да утепиш чувек, да украдиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ќи апнум месо или млеко па ќи згрешум! Сакале попуве па а правиле воја работа"*; сепак ако на верникот му предложите да го напушти постењето тој ќе ви одговори: "*Е што да са умрсум салде за вадан? Да имум ката ден да јадум, ајд да са умрсум, алма за еден рачок?"* [ТГев(308)].

унадашин* adj 'нешто што се очекува за прекутре, односно во иднина'; сп. обичај: – кога се слави прв ќе се прекрсти домаќинот и ќе благослови: "*Господи Боже и свети Ѓорге, на душмајне на врат им стани, басрет им фати* (= оневозможи ги во лошите намери). *Господи Боже и Свити Димитрија и унадашна свита Нидел'о, на помуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш*" [ТГев(210)].

уна́ди pf 'стори, направи нешто' ~ *Ара́пите пу – па́мпурут у-бъ̆рзи́на. Къ̆уде́ле, уде́ле стре́т но́ш де́ка уде́ле, стури́ле дъ̆-гу-фъ̆рл'ъ̆т у-мо́рто. Чу́пъ̆та да́аап пи́штулут, му-ве́ле "Не уна́ди! Изва́јте-гу, фъ̆рлите-гу нъ̆-пристъ̆ни́штто! За́ш дъ̆-гу-уте́пъ̆те?"* [ДК,Ран(131)].

уна́·дъ̆н adv 'денот што следува по утрешниот (ден), задутре' ~ *не́ му се да́ве нъ̆-цъ̆́ро злъ́тнъ̆та мъ̆ши́на. И-то́· до́ктуро ве́ле: "Ја́с у́тре, уна́·дъ̆н си о́дум, пу-то́· нъ̆-ме́н ме· во́л'ъ̆та, аку са́кии дъ̆-ми-да́дии до́бро, аку-не́ ки-ста́нум ки-си-о́дум"* [ПДој(149)].

унаме́сти* pf 'надокнади, надомести' ~ *па́к Афе́ндот му ричé на не́гу: Арно и, измика́р мо́ј до́бар и верува́н* (= верен), *за ма́ло ни́што* (заменките 'ништо' и 'нешто' се мешаат) *стуа́ верува́н, за но́гу ки ти унаме́стам; флези на ра́дус Господи́нову тво́ј* [MV,K(271)].

унапре́ди adv 'порано' ~ *унапре́ди си́те адéте си-ј-пра́вăхме;* и: *уднапре́ди си́те о́дăхме пу-ви́зи, сăзна́јше руднинство, сја́а га-не́ма та́а* [ПК,2(121)].

уни́ште pf 'убие' ~ *а́ма са-настрви́ла една́ ме́чка и се́куј де́н му-земува́ла пу-една́ о́фца. И во́а чувéк разгла́саве низ-не́говта околи́ја да́ли ка-сенáјде не́куј да а-уни́ште ме́чката, но́го ке-гу-награ́де* [ВГ,Мир(273)]; ~ *Ама ко́а руди́ла о́на, си-кучи́ла и ку́чкăта, са-ма́чила и ма́чкăта и ви́ја ко́а чу́ле де́ка ва́ руди́ла о́дăт нъ̆-бъ̆би́цăта: "На́-ти то́лку па́ри, ка́ко зна́ши дъ̆-и-уни́штиш ви́ја де́ца!"* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *имáло та́м бе́гăве. Зъ̆-вре́ме ра́то Бугáрто и-типа́ле, и-кла́ле, о-зъ̆кла́ле то́ъ̆ шо́-ј бе́го и сă-пувличе́ле на́м.... Булува́н нъ̆це́ло гу-уништи́ле, зна́чи мъ̆́шко, же́нско, де́ца, сè уништи́ле* [ПДој,Фур(175)]; – во Дојран и Дојранско при анкетирањето го констатиравме зборот **рат** 'војна', во прв момент помисливме дека се работи за позајмување од север, но и при повторното испрашување беше потврдено присуството на споменатава единица и така заклучивме дека се работи за архаизам; сп. стсл. **ратъ**, рус. рать, срп. (и хрв.) rat; ~ *"Е пă, зна́ши ка́ко – ричé – пă дру́гите же́ни пучна́а дă-ми-сефа́л'ăт а́ко не́-и уни́штăм дичи́јнăта ки-ми-уни́штăт о́ни нă-ме́не, и ја́с зă-па́ри си-излăжа́х, дичи́јнăта ги-зе́х и-фăрли́х пу-Ва́рдăр* [ВЕв,Кр(303)] – во контекстот имаме нерегуларна употреба на предлогот **пу** наместо 'во': **дичи́јнăта ги-зе́х и-фăрли́х пу-Ва́рдăр**.

уни́штин* adj 'сотрен, го нема меѓу живите, односно постоечките' – в. **униште** ~ *Булува́н нъ̆це́ло гу-уништи́ле, зна́чи мъ̆́шко, же́нско, де́ца, сè уништи́ле, но́го мъ̆́ки има́ле. Та́мъ̆ не́ма се́га се́ло, нъ̆це́ло-ј уни́штино, ду-Цъ̆рни́чъ̆ани. Ки-до́јдăт, же́нта ка·* (< ќе ја) *зи́мăт, ко́ъ̆ им сă аре́се и-да· не́ма. Уф-буна́рă кла́вăт л'ýјто* [ПДој,Фур(175)].

уно́ pron 'она' ~ *ша́ка му-иде ла́фуш, си-ша́вме маабе́ш за-шо́, за-уно́ и на-адно́ш му-шикúне, сј-удде́, ма-усшавú на-ша́шуш са́м* [ПК,2(199)].

уна́ка́ adv 'на некаков начин, онака' ~ *са́ма сă-пугуди́ла мо́мăта; а излăжуве ба́бăта: "Тăка́ шчерко, уна́ка́ шче́рко, бăшча́-ти мă-пушчи́", то·, дру́гото, а-зиму́ве, а-но́се* [ПДој(155)].

уна́тре adv, opp. на 'надвор' ~ *е́, во на́шту де́те Ми́ци пă му-сă-згуди́ла ни́куа бăлти́јка прит-не́гу, та· фо́ртумта ă-сиче́л. Вја́ве Мăру́шка уна́тре, ко́ј ки-ă-фа́те – Пăну́ла* [ВМ,Цăр(320)]; ~ *нă-тре́тјут де́н*

пá óде ăнăлкăта, му-и-шýка, му-и-шýка бáсмите, и-устáва. Нă-трéтјут дéн му-устáва иднă кăрпа вăрзáна у-бáсмите унăтре [ДК,Ран(134)]; *~ вó, дă-прóстиш, сă-мучáл у-тó: кýпут унăтре и ва: дéн, ýтре, ва: дéн ýтре гу-нăпăлни́л тó: кýпут. Пу-врéме дóшло рéт, ви́ке зă-дă-ýмре. Устăрéл ви́ке* [ВМ,Зб(321)].

уоóп interj 'искажува изненаденост' *~ "Ајде тáтко, вéле нéмăј гájле! Нă-ýчу уд-нéго пójке". Уоóп, сă-чи́не идну кójн. – "Вјáни тáтко!, вéле. Сéга, вéле, ки-мă-извáјш нă-пăзáрут, бигójте кój ут-кój дă-мă-кýпе, áма ти́ углáмникут нéма дă-му-гу-дá-вăш"* [ДК,Ран(141]];

упаса (и: **упаши**) pf 1. 'стави колан на половината' *~ истúна, истúна ти вéл'ам, кóга бéши млáд, си опашýаши сáм, и удúл си кăд си сакá; ká ки устарéши, ки рашúриш рăцити, да дрýг ки ти упáши, и ки бúдиш кăд нéкаш* [MV,K(...)]; *~ кату чу Грујо Шкиндерлиа така от кон'а му, отиде зема остра сабја, га кладе на кон'а на гредите, и тојнака са упаса харну, вјахна на неговата кон'а* [V,PM,77]; *~ јáс, вéле, сум стáр, нă-мóжум дă-вúдум, áма о-глéјш то: нă-висóкуто, тáм úма édно дăрво, нă дáрвуто úмă пýшка, úма вéле и фишиклúј, тáм цéл кулáн; ки со:-упáишш кулáно и пýшкăта ки-са:-нăрáмиш* [ПДој (147)]; 2. сп. обичај: – кога ќе се вселат во нова куќа, наутро пред да запејат првите петли домаќинот и домаќинката се симнуваат в двор и целата куќа ќе ја *упашат сус кониц*. Тоа го прават со цел куќата да биде недостапна на лоши работи [ВГев,С(301)]; 3. 'се престегна со каиш, со врвка, се врза' *~ шó-сă-рăзмăкнáл тăкá, упáш-се, тýр-сјаа кушýл'та уф-панталóнте; ~ упáш-јо: прăгáчо* (скутник, престилка), *стéгни-се ус-кáишо*; 4. fig. 'удри' *~ упáш-јо: нéкаа дă-вúјш ká ќи-бéге, литкáнúк* [ПК,2(121)].

упашан* adj 'заобиколен' *~ като шо ричеле зелјата шо се пулја около Постол и су коа он има работа е повúка поле упашано су планини или високи ридишта. Су море-ј заградено полјто сăлда уд југ* [МЕ,Р(71)]; *~ сăта тија планини су сăта му градишта, села, манастира, курији и др. работи, су сăта поле шо гу имат упашано като су зунка, су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи турлиј шаренила* [МЕ,Р(71)] – во контекстот се забележува присуство на гл. конструкција: **има (нема)** + **гл. придавка**: *гу имат упашано*, што означува дека во југоисточните говори има навлезено посебности од балканската јазична алијанса (впрочем слично како и во западното наречје, иако можеби не во толкав обем).

упашúна f 'последната ракија што истекува од казанот кога се вари' [ПДој(119)]; *~ óна-ј нă-крáјта, напáшката* (оттаму и името), *зaнúшто нé-ј, нé сă-путрéбуве* [ПК,2 (137)]; – в. **пурá**.

упашува* impf – в. **упаса** 'заобиколува' *~ тија планини шо гу упашуват полто на југ и угри-сланца на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сă пулја морјто, сă пулја кату да не е трошка уд полјто заградено* [ТГев(253)].

упива impf, – в, **упие (са)** *~ цáрјут имал и един друг кусур, којто пијаши млогу, са упиваши и кату безумен чинише; и затова то човек гу имаши по-верин от сичките* [V,PM,58]; *~ кату чуха така они,*

фатиха сами да вел'ат един на друг: "бре, и са упива царјут, ама и пак сас ум са врати!" Пак царјут, как ги виде, ча са оплашиха фати повике да ги вјаса [V,PM,59].

упие (са) pf 'кога некој ќе испие повеќе алкохол и е под негово дејство' ~ *от мăра час типăра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха* [V,PM,42]; ~ *тýри, нáпиј-се; нé му-сă-мíсли, ѓýтни тáм, нé ќи-сă-упíји, шó сă-бóји?* [ПК,2(43)]; ~ *един вечер са упи царјут и чини каул сос едни богати, ча моретy да гy испие, аку гy не пиј да им даде един чифлик на ним* [V,PM,58].

упикáса* pf 'забележи, согледа' ~ *прáво кóга влéгла, ă-вíшăл цáруво сíн кăко играла. А-фáтăл, íгра пóлка су-нéа. Цéла нóш-е су-нéа. Вá мăшчéăта и та ќéркăта пудуéнта, стуéле нă-врáта, сăмо sиркáле, sиркáле... Вáа и-упикăсала, а тíа нé-ă упикăсáле нéа кăкфá е* [ДК,Палј(120)].

упинýа (сă) impf 'се опнува, се оптега' ~ *му дујдé на Исус идéн човéк, му сă пуклуní на нéгу, ем му вéли: Дидáскале, ти дунсóх дéтито ми на тéб, а íма ѓáволцка рăѓа, и дéка ки пикáса шо ки гy фáти, гy трéси и сă упинýа* [MV,K(284)].

упи́ре impf 'крепи, задржува' [СКук (337)].

упириса* pf 'изврши хируршка интервенција' ~ *уп̄-ká сă-уп̄ирсáх, сă-п̄рăрудíх, сă-спасíх* [ПК,2(197)].

упи́та pf 1. 'праша' ~ *минáла адна-гудúна врéме. Цáрут гy-вúка чój-кут и му-вéле дă-óде дă-гy-зéва нájгул'éмут сíн дă-гy-упíта дáли сă-наýчи зáнăт* [ВКaj,Ран(322)]; ~ *идну-дéн Нăстрăдíн умá стрéтнăл нă-пăту идну-ăскéрин су-иднă-гулéма тóрба нă-рáмо. Оцăта г-упитáл ăскéрину: "Шо нóсиш, бре ăскéрче, у-тá гулéма тóрба?"* [ДК,Деб(156)]; ~ *а óн сирумá, нимáше рудníни д-óде и дă-му-грéдăт у гóсти, а и нимáше цăлúа, бăрем дă-сă-пуклóне. Идну-дéн Асăн клал ниéт дă-и-упíта сил'ájните: áко мóже дă-зéва и óн рисјáнцка вéра* [ДК,Деб(153)]; ~ *дéтто пуфáшта мăјстóри дă-прáве кýјка гулéма. Пáри íма, нéли? Арно áма, у-тó врéме крáлцкăта ќéрка сă-рăзбулéла. Бóлна, бóлна – ќ-ýмре. И тýка тúшла нíкуј тéтка, па упíта: "Шó-е мăр ќérко?", му-вéле* [ДК,Ран(128)]; 2. изр.: **дă-му-упúтă ýмут** (= да види како размислува и што мисли да прави) ~ *али кój тă-нăучíí тăка лéсну и спóрну дă-ткáји, нивéсту? – Их пă-тú! кój ќи-мă-ýче? му-ричé вá будăлáтă жéнă: сáмă сăмíчкă. – Амă-ká сă-нăучíí сáмă, бре-кérку? – му-вéле Гóспут, зă-дă-му-упíтă ýмут* [ВВ,(310)].

упитýва impf 'прашува' ~ *и-зéл дéцта и и-зaнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тí нa-зaнáт". Цáрут гy-упитýва нájгул'éмут сíн шó зaнáт сáка дa-сa-ýче". – "Сáкам тирзíја дa-са-ýчам"* [ВКaj,Ран (322)]; ~ *гy искара чирак от млогу марифети, што знајал, и пак, л'у да му дофаждаши на царјут некои газа, отиваши на негу, са упитуваши "как да чина"* [V,PM,61]; ~ *ă зăнéсфа нă-дóктуру. Дóктуру му-вéле: "Шó-ти-е? Шó тă-бóле? Кáжи!". А упúтфа, óна: "Мjáууу!" Му-вéле нă-сíн-му: "Тýка íма нúшчо. Нúкуј ă-увréди вá. Зéф-си-ă дóма!"* [ДК,Палј(125)] – во југоисточните говори заменските форми: **некуј, нешчо,** често се јавуваат

како 'никој, нишчо', сп. пример од контекстот: *тука и́ма ни́шчо... ни́кој ă-увре́ди.*

упи́ăве* impf 1.'(во случајот) му дава алкохол да пие за потоа да се однесува неконтролирано' ~ *По́пут ви́ке: "Пупăдиа, мо́ре пупăдиа, до́мă-ли си?" – "Аман бре́ у́лăв по́пе, ми де́к ка́-би́ам. Оди ве́нчи ти́е лу́ге, и-здăрви́ чăка́ки". Пучна́ла висе́лбăта. Гу-упи́ăвăт по́пут, гу-ублечăвăт уф-арнăу́тски ру́би* [ВГ,Бог(274)]; 2. – човек може да се опијани и од трева, се-вика **пи́ивиц**: *ра́сте уф-жи́тто, а́к не́ că-цсчи́сте ка́к că-сме́ле, ле́бо шо ко-ја́ши тă упи́ише, сè-т-că-спи́и* [ПК,2(84)]; – в. **упива**.

уплак m 'кога некој и од мала непријатност чувствува страв се вика дека има *уплак*' [ТГев(245)]; ~ *ми-устăна́ упла́к уд-тугáј, ка́ мă-апна́ ку́что; ја́ то́лко гуди́ни стра́о ми ужива́ у-ме́не* [ПК,2(195)]; ~ *утто́о ва́што ку́че и́мум у́плак, ме́-ј-стра́х ду-дво́ро дă-că-дубли́жум;* сп. iron.: *а́ска пă уд-не́го но́го că-бо́ом* (плашам), *ча́к у́плак и́мум* [ПК,2(166)]; суеверие: во минатото покрај телото на мртовецот ставале *чаша* која што при евентуалното раскопување на мртовецот служи за лекување од *уплак* (треперење и чукање на срцето) [ТГев(253)].

упла́ка* pf 'пожали' ~ *аднă же́на си-имáла гул'áму мумúче – Мару́шка. В до́ра си-имáли ху́бăва гра́ди́на. С'а́ки да́н' мумăта утúвăла на-се́нка пуд-дăро́ту да-киндúса. Аднăш на-дăро́ту ка́цнăлу пиле́нци а изрука́лу: "Киндизлу́шку, Мару́шку, улр'ал мăш шта-зе́меш". Т'а утишла́ прима́ја-си и са-упла́кăла* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *са́му чул'а́ка де́ту ръзбúрал изúка на жуо́тните ръзбра́л и ка́зăл на-уфча́ра да-ни-дуи́ тăз о́фца. Се́тне ка́зăл на-чуба́нина да-му-зăко́л'а ăдно́ ја́гн'а. Утиши́л то́ј да-фа́ти н'а́куе по́ху́бау и да-гу-зăко́л'а. Ја́-гăнцату са-упла́кăлу на-ма́јка-си* [ВДр,ГБ(331)].

уплакан* adj 'натажен, расплакан' ~ *нивеста си двори мете, двори мете слăзи роне] нема никој покрај неја, само едно слăнце летно] "Еј бре, слăнце, варај слăнце! јазе ки те нешто питам] ама право да ми кажиш". – "Бре нивесто јуплакана, ако знајам ки ти кажам"* [ТГев(55)].

упл'ачке* pf 'украде од некаде повеќе работи' ~ *дву́јцăта бра́те дуде́ка стрăжăрчи́: не́лше ни́што, не́ дујде́. Тре́тјо, ја́ска ко́га стрăжăрчи́х дујде́ ла́мјăта, гă-зăкла́х. М-изгăси́ кăнди́лто, удде́х дă-зи́мум о́јгин, та́м бе́: арăми́јте и сăка́а сусни́х д-о́дум. Мă-зăкăра́: дă-до́јдуме ту́ка, дă-упл'ачкуме ва́шта пăла́та* [ПДој,Ник(169)]; ~ *та́мо зе́мăт, гу-прува́л'ăт сăра́јо, не́гувио, ду́пка нăпра́вăт и гу-пу́штăт не́го пăрво уфнăтре. Ричели: "Ти ки-ви́диш, ки-пруше́тиш се́кăде, стрăжа́рто ки-исте́пиш, ти-си-јуна́к, ки-до́јдиш по́сле ки-нă-зăка́рии, ки-о́думе, ки-упл'ачкуме сè"* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот се забележуваат примери со употреба на перфективни глаголи во презент: **гу-прува́л'ăт сăра́јо, не́гувио, ду́пка нăпра́вăт**; во истава илустративна реченица има уште една посебност, во врска со линеаризацијата: атрибутот е употребен постпозитивно – **сăра́јо, не́гувио**, наместо 'негувио сарај'.

упла́ше* pf 1.'почувствува страв' ~ *на то́а вре́ми ка́ ужи́ве Ис... ут мăртвите, си кажа́ ем стоја́ наст-ре́т на Учени́ците ем ве́ли на ни́х: Ми́рно на ва́с. Па о́ни си уплаши́ле* [MV,K(259)]; ~ *и că-чу́дăт: "ко́ј*

дӑ-сӑ-пу́ише у-ду́пкӑта?" Е-а́j сӑ-лӑфи́ле дӑ-сӑ-пу́ише то́ гуле́миут. "Аку до́е ре́т дӑ-и́ма до́лу не́ишу – ре́кӑл гуле́миут – ја́с ќӑ-ӑ-зӑтре́сӑм фӑрто́мӑта". Гу-пушча́ле и то́ сӑ-упла́ши́л [ВВод,Крон(311)]; ~ *иди́н де́н и зане́ли гро́зди. Т'а фа́тила да-ја́де́, а́ма́ н'а́ зӑ́рну пу-зӑ́рну, л'у сас-ц'а́л груздак. Идно́ фа́тила да-ја́де, та́ па́днала на-зи́м'ата умр'ӑ́на. Си́чкӑт'ӑ шту-бӑ́ли та́м с'ӑ-упла́шили* [ВБог,Зар(339)]; ~ *и сас мӑ́ра врјаме мачката ги оплаши мишките, немаши што да јади веки; мачката угладнја и, дека гледаши човек, отиваши покрај човека да сали* (?). *Човеците са беха уплашили да не ги изјади* [V,PM(109)]; ~ *ти́ ќ-о́диш та́м, ки-сӑ-рӑзвӑ́ртиш укул пӑла́то, ки-ви́киш: о, о до́ктор, о, о до́ктор. К-излезе пулиција́та дӑ-тӑ-пувике, ти́, рӑче́, дӑ-не́-сӑ-упла́ши́ш* [ПДој(147)]; 2. изр.: **ми-сӑ-уплаши́ о́кто** (= ми се пристори дека смртта е близу) ~ *не́ мӑ-би́ве, ми-сӑ-упла́ши́ о́кто, ќи-с-умире* [ПК, 2(176)].

упла́шӑно adv 'вознемирено' ~ *вӑ́рсӑнте вӑ́лци ќӑ-пи́тӑт: "Шо́ слу́ши́ш, мури́ ку́ло ли́со?". – "Не́што ли сӑ-слу́ше куту-лувци́и дӑ-и́дӑт!" Па́ ки-зӑстане и па́ ки-ј нӑчу́рле у́шите. И пу-ӑ́дно вре́ме н-дно́ши упла́шӑно викнала: "Бигајте, ај-ги лувци́те!"* [ВК,(287)].

уплете pf 'направи нешто (во случајот коса) како плетенка' ~ *кинисала мома, ле цаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да измије, ле цаним] глава да измије, коса да раскаче] коса да јуплете* [ТГев (196)].

уплитена adj, f 'со коса во плетенки' ~ *"Гори, лудо, гори, тупарва ки гориш] кога ки ме видиш* (пишува: 'водиш'?) *бела ем црвена] бела ем црвена ф ново праминена] бела праминена, ситно наридена] китки наридена, дробно јуплитена"* [ТГев(144)].

упра́вде pf 'кога виновниот сака да докаже дека тоа што го направил е во ред' ~ *Ејн де́н пупӑдиа́та и кулиши́ата реши́ле дӑ-сӑ-ве́нчӑт без дӑ-усе́те по́пут. Па́к утиши́л дӑ-прува́ре да́ли-е не́гавта же́на. Зӑ-дӑ се-упра́вде пра́д млӑдуже́нците ви́ке о́ти сӑ-зӑбрӑви́л кни́акта* [ВГев,Ѓав (275)].

у́права* f 'одбрани луѓе што решаваат важни прашања' ~ *бӑ́ичá-ì ве́ле: "Е, ка́к мо́же ни́ дӑ-тӑ-да́ме нӑ-кӑвӑци́цкио си́н, а ца́рцки си́нуве ко́а тӑ-мо́л'ат". Шо́ ки-нӑпра́вӑт? – и тру́јцата ги-збӑру́вӑт, ти́ стро́јниците шо́ сӑ. Сӑ-збӑру́вӑт и у́прӑвата ца́рцка та́м, шо́ дӑ-ре́шӑт* [ПДој(146)].

управија f 'среденост, спокојство' – гостите (пр. тие што се дојдени да честитаат *Бужи́к*) домаќинот ги пречекува со *паурче* со ракија *и сус мизе* и при тоа благословува: *"Дубре дујдете! Ка је арно Госпуд да даде, денешин ден за уф-ного гудини; Госпуд да даде бири́кет и касмет, дедо Бужи́к да ни је на полуш; и Св. Вашил' сус здраве да прачекме; Нова гудина ајарлија да ни биде и Госпуд некоја управија да даде! Здра ми си!"* Сите одговараат: *"Спулај ми ти! – Амин!"* [ТГев(89)]; денеска благословот може да биде и пократок, пожелувајќи: *управија, слубода, мир и милуст* [ТГев(89)].

упрасе (са) pf 'се кажува кога свиња ќе роди подмладок' (прасиња) ~ [ТГев(365)]; ~ *прӑси́ата сӑ-упрӑси́ла де́вит прӑси́нка* [ПК,2(90)].

упр'е́гна pf 'кога добитокот се става во јарем' ~ *л'у фати́ да-усӑ́мн'ава,*

стáна, фáш'та пит'élот му-клáва сéдлото, го-јáхна, и го-ш'ýпнова и фатí да-б'ăга, з'é пăт', кугá фтáса на-пóлито, гл'éда идúн а-фатí напч'élата, а-упр'égна ас-бíолот зада-ор'é н'íвата-му [ВБог,Бал(344)] – во контекстот има уште еден случај кога кон директниот предмет е додаден предлогот 'на': **а-фатí на-пч'élата.**

упрăдéл'ăн adj 'одреден' ~ *нíй íмме упрăдéл'ăни дéнуве, нă то: дéн сăбáјле кój ки ти дó:, тó: тă пулизíл: кăкóф беркéт к-íмиш, шó к-íмиш дóма. Пóлес сă-вúке то:. Тúй дéнуве сă–Свúти Рáнгел и Вăрбница* [ПДој,Ник(132)].

упýке (сă)* pf 'се опијани' ~ *пá си-с-упукáл, né-те-ј-страм ут-свéто кá тă-глéет пу-пăтиштта тăкóв*]ПК,2(196)].

упýкин adj 'пијан' ~ *пáкеј упýкин, глéј кá сă-нýрке кá óде;* со исто значење, во односнава регија (кукушка) запишавме и: **упýпин** ~ *дáј-му двé-трú чáшки, óн-ej гутóф, упýпин* [ПК,2(121)].

упýкне* pf 'роди, но рожбата не е сакана' [СКук(338)]; ~ *шó тă-упукнáх тăкóф, пóárно íч дa né бíше;* или: *кá тă-упукнáх дă-сă-мăчум ус-тéбе* [ПК,2(121)].

упукнéсе* pf 'се лути, со никого не зборува' ~ *пá сé-ј упукнисáл, нă-мóјш уф-кăшти дă-флéјш* [ПК,2 (121)].

упукнéсин adj 1.'рожба што не е сакана' [СКук(338)]; 2.'налутен, нерасположен' ~ *на-нéго сíчко мó-ј крúво, сè né мó-ј пу-кéјфо, сéкуј дéн е упукнéсин* [ПК,2(121)].

упуле (са)* pf 1.'се загледа во нешто' ~ *и си наближúа уф сéлоūо шо óдиа, ūа óн ūризделýваши далéко уū ниx да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нác, óūи умрąкнá и ūуминá дéнуū. И уūúшал да си ноќáва су ниx. Па óни ūóга сă-упулúле, да го ūознајáле* [MV,K(253)]; – кога жената *вапцуве* (бојадисува) не треба да зборува, не *трибуве глас да пуште уд себе,* да не би бојата *испаѓала,* сепак ако некој коментира дека убаво е бојадисано таа одговара: *"Да са упулиш уф-кувачув...!"* [ТГев(365)]; ~ *ка слушáле Ученúците, падна́а нúчкум, и му падна́ стрáх мóшни. Да си утúди Исус, а фатúл на ниx, да ричé: Станéјти да нúм сă плáшити. И как сă упулúле, né видéле нúкој, тукý на Исýс сáмо* [M,VK(327)]; 2. 'кога слеп ќе почне да гледа' ~ *дујдéа кри нéго тúи слéпити, и вéли на ниx Исус: Верýвати, дáли мóжам да ви лекýвам? Вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи мóжиш. Тóга му фáти óчите на ниx ем рéкąл: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс. И сą упулúле на тáа чáс* [M,VK(266)]; ~ *пак му распúтат на нéго и Фарисéите, кá си упулú? Па он му рéкąл на ниx: Кáл ли кладé уф óчите, и сą мúх, и си упулúх* [M,VK(259)] – во контекстот предлогот **уф** се јавува наместо **на**: *кал ли кладé уф óчите,* наместо: 'на очите'.

упýлин* adj 'загледан' ~ *и ка гу затфорú книгата, и му а дадé на изличúата, засиднá, и сúти шо бéа на сóбąр óчите му имáле упýлени кăд нéгу. Да óн а фатú да вéли на ниx: Шо са сфąрúпí писáнито на вá дéн* [M,VK(291)] – во контекстот е зарегистрирана гл. конструкција: *има (нема)* + *гл. придавка* и тоа во првичната фаза кога придавката се сложувала со предметот на кој се однесува: *(они) имáле очи упýлени.* Спомнатава гл. конструкција со *има*

(нема) има третман на балканизам и доскоро се третираше регионално ограничена на западното наречје. Друга посебност во текстот е нарушената конгруенција: зам. форма во м. род, а предметот на кој се однесува во женски: *и ка гу затфорѝ кни́гата* (наместо: 'ја затвори').

упу́ти pl. ~ *ти́ја сă нă-ти́нците утстра́нта ко́жички, нàправни кут илѝци, уф-ни́хка сă-увдéнуват нужѝчките* (врвките) [ПК,2(121)].

упутрăбу́ве* impf 'се користи' ~ *а́к са́киш пă дă-пра́виш ки́сăло млéко, о́бично, зă-ја́дăне, тугáва то́ă сă-зăто́пл'уве пă сă-туру́ве уд-нéго, мăјá сă-ви́ке тáа, пá де ки́сăло млéко. Квáс упутрăбу́вăме зă-лéбо* [ПДој(156)].

ушшина́* f 'градска управа, собрание' ~ *"са: нă-ти́ă сјурмáсте шо ја̀п к-им-дáдум?" "Лéсна рăбóта-ј тáа тáте, рăчéл. Утре-ј уф-Струмица пăзáр. Ки-мă-нóсиш ти нă-пăзáро, ки-чýкиш бăрабáно". Ќ-óји, рăчéл, ки-ви́кăме тáм нă-упшината, ки-чýкăт бăрăбáно: "Мăшко дéте сă-прудáве"* [ПДој(144)].

упа́лти pf 'зграпчи, притисне' (?) ~ *и шó прáве дéтто? Зéва ину-гулéм кáмĕн. Змéут глáва инá, кулкáва гулéма! Ќи-г-ýдре. И вó – а гулéлуто кáмен – тáап нă-пáшкăта, му-ă-скинýва пáшкăта. Змéут скóкна, пап гу-фáти, г-упáлти, гу-фăрли тáка, нáка* [ДК,Ран(142)].

упăрле (са) pf 'се кажува кога магарица ќе роди подмладок *(пăрле)*' [ТГев(365)].

упăрни́к m 'место изложено на силен ветар' ~ *шó* (зошто) *стóји нă-тóо упăрнѝк, засăлни се дă-нé тă-дýу ветăро* [ПК,2(121)].

упăрнин adj 'нешто што било на сонце и (или) на ветар и се исушило (се однесува на ограничен број предмети, пр. леб, лице на човек)' ~ *тóо лéбо нóго-ј упăрнин, зăјпто ќи-си-ј-здрóбиш* [ПК,2(121)].

упăрнуве impf 'се суши, пр. леб' – овчарите носат кожна торба во која чуваат леб и *катăк* (сирење, јајца и сл.)'; во кожната *чанта* лебот лесно не *упрнуве* [ТГев(418)].

упăте pf 1.'покаже пат, упати' ~ *óдме, нé знáјме дéк, куту гăски уф-мăгла, ни-пăт знáјме, ни-чувéк пузнáвме, дă-пи́тме, дă-нă-упăте* [ПК,2(171)]; 2. – **(са)*** 'тргне кон некаде (кон нешто)' ~ *Едúн дéн Тúна и Ивáн... га-напушчúле тáткувата кăшча и удделе уф-шýмата. Фáтани за-рăка Ивáн и Тúна нис-шýмата тăргнáле да-óдат... Уф-далечúнта гу-видéле грáдо и радóсно са-упатúле прéма нéго* [ВД(276)].

урадисе pf 'доживее непријатност' – и по 40 дена постелата на леунката ја прекадуваат со темјан и внимаваат пелените да не останат *вонка* откако ќе зајде сонцето, за да не ги *завијат витрушки*, бидејќи во таков случај детето може да *награисе*, *(урадисе)* да нагази на некоја болест [ТГев(116)].

ура́јне* n 'чинот кога се ора' ~ *сирéкăл нă-ýмут: "Ај дă-вúдме и вó мурафéт нă-дéуту" и зăурáл тăкá, ká му-кăжáл стáрицут, кă-извăдúл три-четúри брáзди, дéду Гóспут гу-пупитáл: "Е, му-вéле, ká ти сă-пýле сéгă ураjнúту?"* [ВВод(309)]; ~ *ду-гудúнта дéду Гóспут пá тăргнáл пу-зéмjăтă и прáво нă-тá нúвтă при-урáчут: "Дубрýтру, јунáче!" – Дáл ти Бóк дóбру, дéду! – Ká ти-вăрве сúнку, ураjнту?* [ВВод(310)]; ~ *дојранските люми ми са бели ем црвени] вино пијат, грозде јадат] за тоја са бели!] кога мăже на јурајне они на мијани] кога мăже јуд урајне, они на пустели* [ТГев(40)]; ~ кога дете боледува од *лише* (болест на

кожата) го лекуваат со баење: при баењето жената ги изговара овие зборови: *"Лише пипилише, чавутин утиде на урајне; семе му е пепал; уд лише ништо да не устане. Дуна ветар и гу уднисе"* [ТГев(124)] – суеверие.

уракчија m 'тој што жние, жетвар' ~ *ниja му викме житвар, Турците уракчија* (контекстот потврдува дека во Долновардарско турскиот, а не грчкиот, бил втор јазик) [ТГев (337)].

у́рала́ interj 'извик со кој се посакува среќен пат' [СКук(338)].

ура́но* adj 'простор, нива обработена со рало (плуг)' ~ *сéтн'и ќи пустúх улóиту на-плáднина, пáк ќи-пасúх, утúдух на-рéката ќи-пóх, са-вáрнáх пáк спригнáх, фатúх сéтн'и бразнáх ураáнуту* [ВБог,Нег(339)].

ура́тин adj 'коњ (или вол) што се впрегнува и со него се ора' [ПК,2(88)]; во истата регија се употребува и скратена верзија: **ура́т** [ПК,2(121)].

ура́ч m 'тој што ја обработува земјата со рало, орач': во секое семејство се знае кој е **урач,** поради тоа и не го викаат по името туку просто: **ура́ч.** Дури и соседите кога прашуваат за него, не му го споменуваат името, туку: *"Што работе вашут урач?"*, или: *"Дека ви е вадан урачут?"* Тој на тоа се гордее, дури и самиот зборува: *"Јас сум урач, уф тија работи не са бркум"* [ТГев(326)]; ~ *излизéл áднáши дéду Гóспут дă- си-извúде л'ýјту нă-зéмјатă. Кă-вăрвéл пукрăј áднá-нúвă, видéл áдну ураáч – си-óрă. Гóспут гу-дуближúл и му-вéле: "Дубр-ýтру, јунáче!"* [ВВод,(309)]; ~ *Трајко чурбаџија – пуќлон ни дунисе; на нашјо сајбиа атăр му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи мирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бириќет* [ТГев(297)]; ~ *вó ураáчут извăдúл áдна-бráздă, дигнáл рáлту, вăрнáл волóвте нă-дрýгăтă стрáнă, дилéк нă-тá стрáнă, утдéкă зăфăтúл пăрвнăта бráздă, и зăураáл дрýгă бráздă* [ВВод(309)]; ~ *ураáчут сă-чудúл – чудúл и си-рéкăл нă-ýмут: "Ај дă-вúдме и вó мурафéт нă-дéуту" и зăураáл тăкá, кá му-кăжáл стáрицут* [ВВод(309)].

Ура́че pl. 'име на група ѕвезди (созвездие)'; во истава регија ја запишавме и еднинската форма **Ура́чут...**

ура́чка f 'жена на орач' (жените по правило не орат) ~ *Нúе нéмăхме сéдба, нúă бăхме иликчúј – нéмăхме ураáче, нéмăхме вóнкăшна* (надворешна) *рăбóта. – Кăквá си мурú? сă-пúтаа. Иликчúјка* (од *ајл'áк* = слободен, без работа), *úли ураáчка. Пу-рăчóкут ќи-пулéгнăт мáлце. Нáпкулта ќи-дóе пă ки-ужсúнăват* [И,Гг(119)].

урачки алат m 'земјоделска направа, пр. ралото со неговите делови' – на празникот *Св. Илија* (тој е светец против змиите) не треба да се вади од куќата ништо, ниту да се позајмува, а особено да не се дава *урачки алат* [ТГев(70)].

урачув adj 'нешто што му припаѓа на орачот' – сеењето жито почнува веднаш по празникот *Крстовден,* тој ден *урачувата* домаќинка заедно со *урачут* стануваат рано, пред зора, ќе го *извртат* (пречистат) низ решето семето ќе го стават во вреќа уште ќе стават една калинка и *сребрн* прстен, врзан со црвен волнен конец. Калинката ја стваваат со надеж дека зрната од житото ќе бидат крупни како зрната на калинката, сребрениот прстен го стваваат житото да биде чисто како среброто, а црвениот

конец – да биде сѐ весело и радосно [ТГев(331)].

урачув кулак m – домаќинката за *Бъ́дни вечар*, освен што ќе спреми богата вечера, исто така ќе меси два специјални леба: едниот за вечерта спроти *Бужиќ*, а вториот за третиот ден од *Бужиќ*. Во лебот за *Бъ́дни вечар* се става *заманска сребрена пара* што ќе ја замесат така да не се знае каде е; кога се вечера лебот се крши на парчиња и се дава на присутните, во чие парче ќе се најде *парата*, во него ќе биде и среќата. Во лебот што се спрема за третиот ден од Божиќ не се става *заманска пара*, туку наместо тоа во средината се отиснува еден поголем проскур и околу него 4 помали. Тој леб се вика *урачув кулак* или *гулно* [ТГев(79)].

у́рве pf 1.'симне нешто (го стави од повисоко на пониско место)' ~ *шо́ дъ́-пра́е се́а? Съ́-у́мие ца́рут. Еее, фа́шта ина́-ба́ба. Му-ве́ле: "Шо съ́-у́миш, ца́ру, та́ка?" – "Ааа, не́ зна́ш, ба́бо, му-ве́ле. Ја́с ина́ чу́па ви́ду. На́-че́шмъта и-на́пува́ ко́јна́та. На́-мо́жъм д-ъ́-у́рвъм ни́къ́к. Ја́, пи́лите на́-мо́ж д-ъ́-се́чъ́т тупо́лта"*. [ДК,Лип(115)]; 2. – **(съ́)** ~ *му-ве́ле: "Ја́ска гъ́здъ́ри́цъ́та ъ́ но́съ́м и у ме́ут и́ма, и ја́с, три́-чити́ри ду́ши сна́, а ти́, ду́ша идна́ "че́къ́ј-ма́" ви́къ́ш. Пу́лиш ја́с ко́лку то́въ́р и́мъ́м, а ме́стуто – угури́на. А чо́икут му-ве́ле: "Же́но, у́рви съ́, ва́а угури́нта дъ́-пуми́ниме, па се́тне па́ ќи-съ́-скачиш"* [ДК,Ран(138)]; ~ *ути́ди устре́ди у-о́рмъ́нут ни́где. – "Урви-съ́ до́лу!", ве́ле. И му зе́ва фло́ринут. – "Аман, ве́ле, шо́ са́къ́ш зе́въ́ј, устај-ма́ жи́ва!" Му-гу-зе́ фло́ринут и съ́-то́кме д-ъ́-зъ́ко́ле и ва́ мисичи́нта удри́ла* [ДК,Ран(139)]; ~ *Е, о́на зе́ва ину си́то, зе́ва но́шфите, зе́ва бра́шно, о́де ќи-ме́се. Гу-кла́ва на́о́пко си́тто. Се́е ба́бъ́та, о́на ъ́-пу́ле удузго́ра. – "Не́муј, мъ́р-ба́бо, му-ве́ле. Въ́рни-гу и́нъ́к си́тто!" – "На́-мо́жъ́м, бре че́до, не́-м съ́-пу́ле. Урви-съ́ дъ́-ми-гу-кла́ји!"* [ДК,Лип(116)].

ургáншиливáн m 'храбар но само на зборови'; кај Саќов 'јажеиграч' (?) [СКук(338)].

урда f'млечен проивод што се добива со загревање на матеница' ~ *то́: ја́дъ́не-ј уд-ја́јца, у́рда и во́да* – објаснување за називот (јадењето) *чъ́лбу́р* [ПДој(118)]; ~ *таа вода шо-съ́-це́де* (од сирењето) *съ́-ви́къ́ **сурува́тка**, а **у́рда** а́ку пра́виш, уд-**мъ́тъ́ни́цъ́та** аку зе́миш да: зато́плиш нъ́-о́јгино, та́а шо съ́-це́де **цви́к** и ви́къ́ме. Сурува́ткъ́та па́к нъ́но́во мо́же дъ́-съ́-зъ́гре́:, дъ́-съ́-нъ́пра́ве па́к у́рда, сурува́тка* [ПДој(120)]; ~ *изле́гъ́л идну-Ѓу́птин и му-ве́ле: "Ја́с ќ-о́дам, ќ-ъ́-уте́пъ́м ме́чкъ́та. Да́јте-ми, му-ве́ле, идно-ки́ло у́рда у-иднъ́-то́рба"*[ДК,Лип(119)]; ~ *уф лу́пкъ́та съ́-ту́ре, ни́ъ́ му ви́къ́ме **къ́тъ́к**: у́рда, пъ́ржъ́ни ја́јца, шо́ би́ло, ги но́са: уфча́рто* [ПДој(120)]; сп. опис за ангажменот на домаќинката во Гевгелиско: – *думаќинката* се грижи околу домашните работи – за бавчата, за дворот, ги чува малите деца, таа ги држи клучевите од *дулапут* (орманот) каде што стои *сирајнето, урдата* и др. [ТГев(282)].

урдиник m ~ *то́-ј **кра́шник*** (пита, баница) *ус-у́рда* (изварка) *и ја́јца уф-стре́ди* – вечерта пред *Чисти пуниделник* кога започнува *Вилигденско́ пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна и трае долго, дури до утринските саати *куту за запустејне уд сѐ;* за вечерата обично се спрема: *чорба,*

чалбур, урдиник, млечник, баница, алва и др. [ТГев(36)].

урди́се pf 1.'настрада некој, во случајот од суеверни побуди' ~ *ми-урдисá мóмта, димéк згáзúла на нéчисто мéсто. Стáрте вúкат óт на тóо мéсто нéкуј мáши и жсéнали, мáшко и мóма-ли, сă-прáвúли лóши, димéк нéчисти рáботи, и тóо шо ќи-настáпне нă-тáквó мéсто ќи-сă-разбóле, мóш и на-мéсто дá сă-искриве;* 2. 'лоши, несреќни настани, но не се поврзани со *некакво нечисто место,* каков што е претходниот случај' ~ *шó-j сă-навијá на-глáфта на-ќéрка-ми ájн* (еден) *пијанúца, ми-урдисá мóмта ус-нéго* [ПК,2(121)]; *в.* **урадиса**.

урди́суве impf 1.'напаѓа, активно се спротивставува'; 2. 'случајно, не сакајќи попаѓа во некаква ситуација' [СКук(338)].

уре́ди* pf 'ги подреди работите'~ *утúшила нă-инă-плăнúна, гóре. Е, тáму имáло ини-уфчáри, ини-кăлúви. А уфчáрте, шу-óфците пăсéле, бúле нóгу дилéку. У-кăлúвите нимáло нúкуј. И влéгла бáбăта, учистúла, сè уридúла* [ДК,Дур(146)].

урех m, bot. 1. 'вид овошје со тврда лушпа што треба да се скрши, за да се користи семката' ~ *Ej Султо, Султо мори Султано] арам да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавиш, леле, на светут] за една ока уреје] за една ока, Султо, уреје] и они сите шупл'иви] шупл'иви, Султо, црл'иви* [ТГев(204)]; ~ *двé брáка имáле идну-óреф зájно. И кóга гу-субráле нé знăéле кăко дă-си-дéл'ат урéjте. Тугá пу-пăту вăрвăл. Нăстрăдúн умá, сă-изрăдвáле шу-óмăта-е нáj-прáв чóек и óн ќи-му-и-дéле урéjте* [ДК,Деб(155)]; ~ *дă-нé сă-лéпăт кóрте туру́в-си пóвиќе пóсип* (брашно со кое се посипуваат корите кога се сука). *Има бăшкá* (одделен) *пóсип зă-бăклăвá. Он ej ус-ирмúк* (гриз), *шиќéр и урéе* [ПК,2(87)]; сп. опис на свршувачката: – кога доаѓа *стројник* кај девојка за да уговори свршувачка, ако родителите имаат некаква скриена желба да ја прифатат понудата тие на *стројникут* ќе му речат: *"Да си распитмле, да видме, па ела* (дојди), *сус една балтија* (секира) *дрво не са сичуве... сус един камин урех не са суборуве"* [ТГев(150)]; 2. изр.: **бро́јни уре́е сă-мо́јте** (= не ми остана многу од животот) [ПК,2(149)]; ~ *нé ќи-живéм ус-óрăл'то, сă-знáа, бро́јни урéе сă-мójте, ми сă-глéде крájта, дурмúн* [ПК,2(154)].

ури́ва (сă) impf 'се симнува' ~ *тó ут стрá, сă-кáчфа нă-иднă-крýша. Грéдăт чáфките. –"Амăн, брáте, тă-мóл'ăм". – "Арно", му вéле. Сă-ури́ва. "Ама нă-крáj дă-бéгăш!". Нă-мéчкăта му-вéле и сă-ури́ва дóлу, си бéре рóшки* [ДК,Лип(119)] – глаголот **греде** претставува лексички архаизам со прекинати изоглоси: **грéдăт чáфките** – го нема во соседните јужнословенски јазици, а се среќава во словенечкиот.

ури́ге* impf 'поддригнува' ~ *цéл дéн урíгум ут-тóо пăлéно грóзде* [ПК,2 (121)].

Ури́ет m 'Младо-турска револуција 1908 г.' ~ *Апустóл Пéткуф úмăше бигáно на-Ури́ет. Кă-дуjдé, се-свăлúја на Ури́ет, óсмăта гудúна се-свăлúја* (се симнале од планините). *Су-Тýрците и нúе дéчичка, Тýрците сăта* (= сите): *"Jáшăсăн Ури́ет", пéсни се-пéеше* [ВЕв(298)].

ури́зник m 'вид печиво со ориз' ~ *Ручóкут. Кój шó úма – аднăш суκáно ќи-бúде – крáшник, ури́зник,*

зе́лник. Пу-икіи́ндиа уше еди́н са́ат или два́ ќи-рӑбо́тӑт, ќ-си-о́ӑт. Шо́ е дилеко́ ни́ва, и по́-ра́но си о́дӑт [И,Гг(120)].

урис m, bot. 'зрнест производ, успева во топлите краишта' – породилката првите дни држи *пирис*, и јаде само: *русник чорба, варен урис, чорба уд пиле, млечник* (вид пита) и други "благи" јадења [ТГев(109)]; ~ *уф-уриј́ст рáсте* **ко́шувица**, *трéва-ј, га-плéват да нé му-прéче уф-рáстинто на-урíзо* [ПК,2(60)]; ~ *ка́ ќи-ј нӑпӑ́лниш двéте ша́ки ус-урíс, бóп ил' бúло шó, вúкме: зéх а́јн грӑ́с* [ПК,2(35)]; ~ *бубáрникут, ја́дне, сӑ-пра́ве ус-урíс и фасу́л' рӑзбӑ́ркино, сӑ-пе́че* [ПК,2(25)]; ~ *издӑ́лбино дӑ́рво шо чу́кме уф-не́го урíс, пипе́р, шó са́киш. Дибе́ко мóш дӑ-бúде и ут-џилезо* [ПК,2(38)].

уризова бајнца (или: **бајнца ус-урис**) f 'вид печиво, *сӑ-праве ускори шо-ј сукат женте, сӑ-редӑт корте, секаа кора сӑ-пупӑрске ус мас, јајца и урис* (во случајот)'. Освен *ба́јнца ус-урíс, и́ма-ба́јнца ус-ти́ква, ба́јнца ус-зе́ле, ба́јнца ус-пра́с* [ПК,2(22)].

у́рле (сӑ) impf 'зазема положба за напад' [СКук(338)].

у́рлин adj 'накострешен, спремен за напад' [СКук(338)].

урман m 1.'место со многу дрвја, шума' ~ *на пӑтју имаши еди́н јакуш тамо. Тојнака ми рече, да ми вјахна мӑ́ра, и јаз да гу вјахнам негу мӑ́ра, та така извадиме оно јакуш. И пак дојдохми близу при урмáну* [V,PM,54]; ~ *да ка́ си загубúј имáњото, сӑ чини́ скӑпúа но́гу на то́а се́ло, и он фати́ да угладну́а; и си утúде, си главú на иде́н ут то́а се́ло, и му пушти́ да па́са пра́вџите уф урмáнут* [MV,K(281)]; ~ *Да си умýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтиџте уф урмáнут как пурáстат ни́што са мӑ́чат, ни́што пре́дат* [MV,K(264)]; ~ *по́вели ва ѓавóлцка рӑ́ѓа да испáдни ут човéкут, зашто́ и́ма но́гу гудúни шо гу грабна́ на не́гу, и бе́ши варзáн су зинџúри, и су букáи, уф но́зите заклочéн, и а учиџýаши букáити, си трӑ́чкаши ут дја́волут пу урмáнут* [MV,K(275)]; 2. fig. 'зашумен, запустен двор' ~ *и за двóро мóш сӑ-ка́же (урмáн) ак и́ма трéви, тӑ́рне: исчистéјт-јо то́о урмáн, зе́р змúј ќи-вӑ́-изéдӑт* [ПК,2(121)].

урни́суве impf 'соборува' – в. **урни́се** [СКук(338)].

урни́се* pf 1.'разнебити, растури градба' ~ *урнисá лувúшчӑто* (= рибарска колиба) [ПДој(116)]; 2. 'обори нешто' ~ *шó-с сӑ-убисúл-си нӑврӑ́с мéн, ќи-мӑ́-урни́сиш* [ПК,2(79)]; ~ *ка́ мисӑ́-увисна́ нӑ-рáмто ќи-мӑ́-урни́сше* [ПК,2(119)].

уро́ф m , bot. Vicia sativa 'растение од родот на гравот, се користи како храна за добитокот' ~ *жúто сéат, ичулéн, рӑ́ш, увéс, уро́ф, ле́шта, усáтка – за чини́џта – жúто. Бéла-ј чини́џта, ама џӑ́рно клáсе. Има џӑ́рно клáс.* [И,Гг(119)] – во контекстот има уште еден пример што укажува дека во југоисточните говори категоријата род не функционира секогаш, сп.: *има џӑ́рно клáс* (именката во машки, а атрибутот во ср. род). *Жнијајнето* го започнуваат со јачменот, потоа се жние 'ршта и овезот, и најпосле пченицата и *уровот* [ТГев(335)].

Уро́вето top. 'падина со ниви во реонот на с. Волак, Драмско' [ЈИ,Ми... (210)]. Топономастичкиот назив е изеден од зборот **уров** 'растение од родот на грашината, односно гравот' (Vicia sativa), се користи како храна за добитокот.

урожи (са) pf 'се спреми' ~ *му вели на царјут: "ах царју, сношти засоних, ча бех аф среду морету, и талу беши изл'алу един шуп кату губерна игла и јазе на врăх. И, кату саках да падна аф водата, си оплаших и са спосрах". Кату чу така царјут, заедноч повеља, робинки да му дадат дрехи. Му дадоха, са примени, са урожи* [V,PM,50].

уро́ва (буја́) adj 'боја темно кафена'; во минатото за да се добие споменатава нијанса предметот се потопувал и варел заедно со лушпи од ореви, оттаму и името ~ *уро́фта буја́ на́ј-ме-аре́се* (најмногу ми се допаѓа кафената боја)... *и́мум ади́н уро́ф фуста́н, на́ј-по́фке уф-не́го сум* [ПК,2(122)].

уроче* pf 'верување дека некој со самиот поглед може да предизвика непријатности (болест, неуспех и сл.)' ~ *ста́рте на́ши ве́л'ат о́т ти́а шо и́мат си́ни о́чи мо́ш-тă-уро́чат;* ~ *пупл'у́н'о да не́-о-уро́чиш де́тинцто;* или: *ти́ и́миш си́ни о́чи, ни́м că-загле́жди така́ уф-ма́ле́нки де́чка* [ПК,2(121)]; сп. суеверие: – в недела рано, на денот на свадбата, сета облека што невестата ќе ја облече треба да се измери колку е *тешка,* тоа се прави пред да се јави сонцето, а *кавракут* (шамијата) со што ќе си врзе косата се праќа в црква, попот да ја *литургисе,* т.е. додека трае службата да ја има кај себе, исто така и младоженецот испраќа некоја своја работа попот да ја *литургисе.* Тоа се прави за да не можат некои *лоши очи* да ги *урочат* [ТГев(174)]; – трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не ѝ устане на некуј шеј,* зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа, исто така не треба да шета по селото, зашто има луѓе *сус лоши очи па можат да а урочат* [ТГев(104)]; – на детето на капата му се пришива: *крст, заманска сребрна пара и парче од близнак трн* (две гранчиња наспоредно сраснати од *чалија* – вид трн); крстот се става за да биде здраво и Бог да го чува, сребрената пара да биде чисто како сребро, а *близнак трн – да не гу урочат лоши очи* [ТГев(107)]; повторно суеверие: кога кравата ќе почне да се мачи за да роди не треба да присуствуваат многу луѓе, а кој прв ќе го забележи тоа треба да молчи, па дури кога ќе се отели да јави на домашните. Тоа го прават така бидејќи веруваат дека некој може да биде со лоши очи, па да ја *уроче* кравата поради што раѓањето ќе биде многу тешко [ТГев(373)]; уште едно суеверие: – пчелите исто така можат да *се урочат,* за да се спречи тоа покрај кошот со пчели се забива в земи една поголема мотка на која се забодува глава од мртво добиче и кога некој ќе погледне на кај кошот со пчели во тој миг неговиот поглед би се запрел и на главата од добитокот, поради тоа, народот верува, дека не може да *уроче* [ТГев(399)].

уро́чин adj 1. суеверно објаснување: ~ *уро́чин еј то́о шо́ că-рăзбуле́л ка́ о-пуглидна́ла не́каа же́на ус-си́ни о́чи;* 2. – народот верува дека на секоја болест кај детето претходело *уручувајне* поради тоа треба да се *измије крст:* откако ќе се спушти во водата ако се направат меури значи дека детето е *урочино* [ТГев(123)]; 3. fig. 'многу исплашен' ~ *шо́ ма́-гле́јш али́с уро́чин* [ПК,2(122)];

уро́чуве impf 'со лош поглед прави некому зло' [СКук(338)]– в. **уро́че**.

урсус m 'немирник' ~ *"Што краде? Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, емен жив да гу запал'ме". – "Е, што уткраде, кажајте, де?" – "Ето што: "беше еден убув бустан. Заграден се су црни трјне. А воја урсус што праве?! Праскокнуве, флеве уф бустанут"* [ТГев(187)]; – родителите се шегуваат со децата и додека се мали ги нарекуваат со различни имиња, освен **урсус,** уште: **шејтан, вулувар, урачо мој;** кога ги грдат: **магаре, крши врат, акни, пукни, гебер** и др. [ТГев(129)]. Воопшто невоспитаните деца ги викаат: **ашлаци, кујнарчијна, сајгасäзе, урсузе** [ТГев(131)].

урсузлу́к m 'лошотија' ~ *шо́ урсузлу́к и́лма уф-те́п а́ска зна́л* [ПК,2(122)].

урта́к m 1.'кооперант, деловен партнер' ~ *"Зашто́, ре́кал, ти сирми́шкиште о́јши да-крáјши? А-бе, до́јме на-цáро да-му-ди́гнуме. Д-и́лма бар шо ки-укра́јши" - ви́ке. "Ки-би́де, ти́ са́мо на-ме́не урта́к да-ма-зе́миш и и́ч ни́м са-пла́иш кој ти-уждира́л ша-ма́р"* [ВДој,Н(278)]; 2. изр.: **урта́к нä-ќе́сто** (= тој што не учествувал во создавањето на капиталот но сепак зема пари оттаму) ~ *ми-стäна́ урта́к нä-ќе́сто* [ПК,2(122)].

уртаклäк m 'договорена соработка, кооперативност' ~ *сä-виде́ от на́ш-јо: уртäклäк н'о:* (< не го) *би́ве, а́ј сä-рäзде́л'ме, се́кој не́к се́-ј ус-кäсме́то* [ПК,2(122)].

уртаку́ве* impf 'соработува' ~ *ни́а усни́хка и́лма гуди́ни ка́ уртаку́вле; ло́шо не́лме муѓи-на́ска* [ПК,2(122)].

урти́се* pf 'добива, печали во игра' ~ *ти́а уре́е ги-уртисáх уд-Ми́тто*; или: *не́ и́грум ус-те́п па́ ки-ми-урти́сиш* [ПК,2(122)].

уртума́р m 1. 'човек што прави и продава *уртулиа* (јажиња)'; 2. fig. 'неработник, скитник' ~ *куту уртума́р пу-це́л де́н шки́тиш пу-сука́јте, за́страм-се* [СКук(338)]; [ПК,2(122)].

уртуми́се pf – в. **уртуми́суве** ~ *ка́ о-вäрзу́виш дуби́тукут ус-не́коо дäлгу вäже, за-не́кој ко́л ил' па дäрво, зä-дä-мо́ш да-пасе* [ПК,2(122)].

уртумисин adj 1. 'врзан добиток' – в. **уртуми́суве;** 2. fig. ~ *уртули́син мо́ш сä-ка́же и за-чуве́к шу не́ му-да́ве же́нта да ма́рдне* (да биде самостоен) [ПК,2(122)].

уртуми́суве impf 'врзува коњ или магаре за едната нога и го остава во некое затревнато место за да пасе' [СКук(338)].

у́ртäл m, zool. 'вид орел' [ПК,2(122)].

уруви́ске impf 'скита бесцелно' ~ *це́л де́н сä-урувúске пу-сука́јте куту са-лувúла* [ПК,2...].

уруграјка (со редукција од 'орограјка') f 'девојка (жена) што убаво игра оро – играорка'...

уружан* adj 'приготвен, снабден' ~ *не си чеке млад спајија[ајл'äк вреле да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула* [ТГев(334)].

Урумлук top. 'име на место во Пазарско' ~ *а пä уздолу ут Блатту и Кара-Азмак на јук дур на планијнте (а белјки и на то место шо е уздолу ут планијнте, па така и му сä велја) на угри-слäнцä ду морјту, на-зајди слäнцä ду Бер му са велjä* **Урумлукут** [МЕ,Р(74)].

уруштúсуве (сä) impf 'се занимава, се шегува' [ПДој(116)].

уруспија f 'неморална жена' – кога се караат жените паѓаат, освен *уруспија* и други тешки навреди, како: *вошла, смрдл'ива, арамија, маразлива* (болникава), *ѓутурум, сарапук, ќел'ава кучка, бреза* (шарена) *крава* [ТГев(319)]; освен *урус-*

пија уште ја викаат *газина* или *путана*.

уручувајне n (в. **уроче**) – малото дете кога е болно постојано *лрнке* (кенка); првиот лек што се употребувал во минатото бил: *крст мијајне*, независно од болеста. Народот верува дека на секоја болест кај детето претходело *уручувајне* поради тоа треба да се *измије крст:* пред да се стави крстот во чаша со вода три пати во воздухот ќе се направи крст и откако ќе се спушти во водата ако се направат меури значи дека детето е *урочино*, во тој случај детето треба да го исмука крстот, потоа три пати да смркне од водата и со останатата вода да се измие – суеверие [ТГев(123)].

урӑ̀же n 'направа со која се пука и може да убие човек (или животно или птица)' ~ *ка̀ флизѐле уф-сѐлто, та́мӑ има́ло пе́т ду̀ши на̀ши. "Уру́жето, ве́ле, де́ка ве́-ј?" "Уру́же, ви́кме, Гӑрците не́ ни дӑдѐӑ". "Не́, ви́ке, ák-и́мите не́кӑде урӑ̀же, дӑ-сте о зӑдӑржа́ли..."* [ПДој,Пат(174)].

урӑни́ца f ~ *ни́ва што сӑ рӑбо́те, изо́рӑна* [ПДој(121].

ус praep 1. 'при укажување на предметот со кој се врши дејството' ~ *ус-и́гла буна́р ко́пе* (= многу тешко заработува, како да копа бунар со игла, наместо со соодветна копачка) [ПК,2(206)]; *ус-пл'у́нки ќи-пи-уда́ве* (= се кажува за некој што многу зборува и при тоа гестикулира) ~ *нӑ-се́где и́ма пцаквѝ чуве́ци: ка́ ќи-фа́пе дӑ-гувóре нӑ-мо́ж да-гу-слу́шум ни пӑ да-гу-гле́дум, ус-пл'у́нки ќи-пи-уда́ве* [ПК,2(206)]; *(таа) ус-гӑзо а-запивóруве вра̀пта, не́ зна́а ус-а́јн* (еден) *чуве́к маабе́т дӑ-нӑпра́ве* (= многу е проста, некултивирана) [ПК,2(205)]; ~ *гу́птино му-каже́л о́ти о́н ми́сле да-одне́се во́да ус-ка-на́л, а не́ да си игра́е ус-то́лку ма́лку* [ВГев,Мир(272)]; ~ *ус-бубáјк* (памук) *крӑфта мј-а:* (< ми ја) *пи́јш* (многу ме измачуваш без никој да знае, тивко и бавно) [ПК,2(205)]; ~ *чи́ниш не́што си-му-изде́л, сѐ ус-бе́лките тӑ-гле́де* (со омраза), *но́го ло́ш чуве́к* [ПК,2(205)]; 2. 'за означување на придружба' ~ *а видéх Де́жда ва́дӑн, ус-адна́та но́га уф-гро́п-ej, ќ-уми́ре, нӑ-муже́ дӑ-мӑ пузна́а* [ПК,2(205)]; ~ *но́го а́рин то́о си́н-ти, ус-а́јн ла́ф ми-свӑри́ј рӑбо́та, ни дӑ-мо́л'ум ни дӑ-че́кум* [ПК,2(205)]; ~ *ка́ сӑ-гу-изрижа́ли ло́јсто ни́што гро́зде ќи-не́ма; е́ ус-де́ца нӑ-пазáр ни́м о́ди* [ПК,2(205)]; ~ *та́а на́шта излизе́ пу-рудни́нски: по́вике́ да́ра не́гли ма́сло. Арно си-зна́м а́ска: ус-рудни́на дӑ-си-не́-миш зи́мне-да́вне* [ПК,2(188)] – во контекстот се забележува присуството на адверсативниот сврзник **него** (во случајот: **негли**); овој сврзник што го извлековме од материјалите од југоисточните говори не е познат во македонскиот стандард ниту пак пошироко во македонските дијалекти, освен во северните преодни говори; ~ *сӑ-скáрӑл ус-учи́телката, не́што гнӑсно ѝ-ричел, мј-о: извäл'á убра́зо* [ПК,2(176)]; ~ *не́кој за̀мина́л, виде́л гуле́ма би́шка. "Ја́с, ре́кӑл, ус-ка́к да-па́лум, ка́к да-а-уј̀ди́сам. А-така́, ре́кӑл, ус-не́ку лäжа ќ-им-а-зе́ам"* [ВГев,Ѓав(274)]; ~ *ба́мпата-ј гуле́ма кулку а́јн прӑ̀с, и́ма си́тни вла́кничка. Ус-ни́х сӑ-пра́ве ма́нца, ба́мли сӑ-ти́й, но́го-ј и́ма до́л уф- Куку́шко; кут-мо́зук-сӑ ка сӑ-сва́рӑт ус-ме́со* [ПК,2(22)]; ~ *ми-ка́к, ро́п-си* (роди си) *ош адно́чко ус-адно́ де́пе, ус- адно́ о́ко*

[ПК,2(205)]; 3. 'кога се укажува на потекло' ~ *о́н га-дука́ра ко́н'у и зева́л па́к да-ви́ка. Мачéнцето и кучéнцето ѝ-ка́заха: "Ка́жи да-ти-дука́ра во́да сӑс-реше́то ус-Стру́ма"* [ВСер,Кал(336)]; 4.'при укажување на некоја посебност на предметот' ~ *за-не́кој мӑш шо сӑ-пла́ше, мо́-ј* (< му е) *сшра́х, ви́кме оп-е́ј ус-же́нцко сӑрце* [ПК,2(206]; ~ *ус-зла́пна лӑжи́ца сӑрки, са́мо уд-ме́н дале́ко* (се кажува на оној со кого имаме многу лоши односи) [ПК,2(206]; 5. 'кога се потенцира од што е нешто направено': *ус-мо́ч пра́вин* (= се однесува на човек со слаб карактер) ~ *како́ф-ej, зани́шшо не́-о-би́ве, не́ о-уме́е ни́шшо, чи́ниш ус-мо́ч пра́вин* [ПК,2(206]; 6. 'кога се укажува на начин на облекување' ~ *ус-пи́нци дуjде́, ус-пи́нци гу-испрӑпи́а* (се кажува кога некој не успеал да се наложи како успешен) [ПК,2(206)].

уса́тка f, bot.'некој вид пченица' [ПК,2(122].

усве́н praep 'со исклучок' ~ *о́де, музатво́руве вра́тта, му-ве́ле: "Слу́ши, ти-си ца́рцки кӑвӑци, ка́ ки до́jде де́н дӑ-мӑ-са́кӑт ме́не, за дӑ-мӑ-ӑрма́сӑт, jа́с ни́кој не́ са́кум усве́н те́бе"* [ПДој(146]; ~ *"До́бро, рӑче́л, у́тре. Ва: ве́чӑр сум ту́ка, не́ изле́вум ни́кӑде. Ки-чу́киш бӑрӑба́но, уф-ба́ните дӑ не сме́е ни́кој дӑ-фле́зе, усве́н ца́ро". И утринта́, сӑба́jл'ӑн ф-о́сум са́то, о́н о́де нӑ-ба́jнӑта* [ПДој(148)].

усе adv 'заедно' ~ *Фурнаци́jте мурéкле: "Де́к ќ-о́jш?" – "Ќ-о́м ќ-а-уби́ам ла́мjата". "Е, му-кажале, ако-а-изеjш ваа фурна леп, моjш да-а-уби jш". Нӑ-муже́л да-а-изе́де. Ла́мjата гу-тира́ла не́jнто де́те да-ви́де да́ли усе ли́сте и-jа́де* [ВГ,Мир(273)].

усев m 'тоа што е посеано, житарици' [ТГев(478)].

усе́те pf 1.'забележи' ~ *пупӑди́ата че́сто пӑта сӑ-нӑjдувала ус-еди́н ни́jн кулшиа. По́пут нӑ-муже́л дӑ-гу-пикасе то́а. Цӑрквӗта би́ла о́дмӑн ду-ни́jнта ку́ка. Ejн де́н пупӑди́ата и кулшиа́та решиле дӑ-сӑ-ве́нчӑт без дӑ-усе́те по́пут* [ВГ,Ѓав(275)]; ~ *"Е, сега, си-ре́кла о́на, курде́ла му да́ду – ужи́ви, зграна му-да́ду – ужи́ви; сӑде ину-ӑбӑлко ќи-зе́м. Ина́та стра́на ќ-у-пра́м су утрува́чка, дру́гӑта стра́на – така. Jа́с ќ-у-кӑснӑм ина́та стра́на, ина́та стра́на нӑ-не́а ќи-му-гу да́м. Она не-ќи-усе́те зӑ-то́"* [ДК(Дур),145]; ~ *му-ре́кӑл: "Же́но, шо́ сла́тка ва́а во́jден! М, тӑкфа́ ирибиица!" – "Е, мӑжу, му ве́ле, лӑга нӑ-те́бе не́ би́ва?" Му-ве́ле: "Ве́чер ќи-си ле́гнӑм, ти ќи-мӑ-усе́тиш, ќи мӑ-ви́диш шо́-сум jас". Jа́ска та́ка и та́ка"* [ДК,Лип(115)]; 2. 'почувствува' ~ *jа́j* (јади) *си пуле́чка дӑ-мо-усе́тиш лизе́то* (сладост) *нӑ-рӑчо́ко* [ПК,2(68)]; ~ *скӑри-си о́ш ма́лчко* (малу), *шо́о шо-о-зе́ уд-зӑб нӑ-зӑб нӑ-мо́jш дӑ-усе́шш шо си апна́л* [ПК,2(122)].

усе́ште (се) impf 'се чувствува, се забележува' ~ *де́тто трӑгна́ нӑ-гурбе́т. Ут-де́н нӑ-де́н мо́мта се-усе́ште. Слуги́ните ви́кат: "Ца́рскӑта мо́ма те́шка". Ут-чуве́к нӑ-чуве́к нӑ-бӑшта́-j се-чу́* [ВКук,(282)].

уси́л' m 1.*'то́о о́стӑрто вла́кно на-жи́тто шо́-j на-вӑро, то́-j уси́л'–* глотеж' ~ *сѐ сӑ-нӑпӑлни́х бру́т* (ситни брункички) *ут-уси́л'то* [ПК,2(25)]; ~ *то́-j шо устану́ве ка́ сӑ-дӑрмуни́сува жи́тто, уф-дӑрмо́но* (решето со големи дупки) *уста́нуват уси́ле, дру́го и́у́бре* [ПК,2(103)]; 2. fig. ~ *уси́л' сӑ-ви́ке и на не́кој шо́-j но́го л'у́т, шо́-j сербе́с;*

сп.: *шо и́ма а́дно де́те уси́л', ка́ се-ј наустри́ло, а́дин ла́ф нă-мо́јш да-прăгувори́ш* [ПК,2(122)].

уси́л'уве (сă) impf 'му доаѓа сила, закрепнува' ~ *"Ќи-гу-фа́тум, си-прăми́сл'ăве, ќи-м гу-ски́нум вра́тут куту на кукошка". Ка фа́шќăт д-сă бо́рăт, Јарăм минăре́то сă-умури́л. Гăјре́т, гăјре́т, де́тто сă-уси́л'уве, Јарăм Минăре́то пăпсу́ве* [И,Гг(113)].

усимнувајне n 'период кога зората поминува во ден, тогаш луѓето одат в поле на работа' [ТГев,10)].

Усипа top. 'ниви во реонот на с. Белотинци, Драмско'; се работи за членувана форма од **усип** 'падина со земја што се рони и се сипи надолу заедно со ситни камења' [ЈИ,Ми...(210)]; сп. во РМЈ: **сип** (= распаднати стени напластени во подножје на планинска страна).

усјати pf – в. **усе́те** ~ *кон'у му вели: "сега да ли вјахнш и, как ќи проминими от златната јабăлка, да гледаш да искинш един дал и да побегнимш, ча ако усјати ламјата ќи ни изјади"* [V,PM(113)] – веќе имаме констатирано дека предлогот **от** во југоисточните говори има широка употреба – во случајот се јавува наместо предлогот 'покрај': **как ќи проминими от златната јабăлка**.

усла́бее pf – в. **усла́бнува;** сп. клетва: *дă-па́дне бо́лин, то́лко дă-услăбе́е, дă-нис-и́глини у́ши дă-мо́ш дă-пуми́не, куту ко́ниц* [ПК,2(182)].

усла́бнува impf 'станува слаб, исцрпен' ~ *гу-но́сăл до́ма, гу-зăтфо́рал у-не́јнăта удája унăтре, за́што нă-ца́рут де́тто, не́ влега ни́кој у не́јната удája нăтре. И се́кој де́н сă-сики́ра нă-ца́рут де́тто. Ко́лку о́де* (како одминува времето) – *усла́бнува де́тито* [ДК,Дур(147)].

услачи (му се) pf 'му се допадна нешто некому' [ПДој(116)].

услекни* pf – в. **услекнува** ~ *от ихăро, кату бе́ха му́литата бе́з самари, ги земá го́ли, оти́де аф горáта, собрá дăрви, направи́ по едни́ бо́цки, на́врја ги на му́литата áф кормту* (сп. **корем** = стомак). *Му исте́кохa чрева́та на му́литата, услéкнаа ду́р да до́јдат на до́ма* [V,PM,127]; ~ *на́ тре́тојут ве́чер ки и́ди на́јмáлкиот, му ве́ли: "да ми чи́нити една́ топу́зка ду де́вет сто́тини о́ки!" Му чини́ха топу́зката, и то́јнака га земá. Дојде́ ла́мјата, една́ топу́зка га удри́, га разкрави́, не́ услéкна* [V,PM,135].

услекнува* impf 'пцовисува, умира животно' ~ *Ади сетни на братовата му кăшта извадиха млогу тешка сипка, и му умрја една мома; после две-дни му умрја и едно дете, после две-три дни фатиха да му услекнуват добиците* [V,PM(40)] – лексичка посебност на југоисточните говори претставува употребата на лексемите **мома** и **дете** со значење 'ќерка' и 'син'.

услипен adj 'тој што не може да гледа'; исто така и: **ќорав** [ТГев,227)].

услубо́де pf 1. 'кога за некого ќе престане извесна обврска, односно зависност' ~ *Гă-испи́е во́:та, гу-ту́ре прăстăно и ричел: "Та́а ке́: нă-фто́рио брáт". Оде уф-тре́тта удáа, на́јмăле́чкăта де́ка би́ла, та: шо гă-услубуди́ли, и ту́ка и́сто тăка́. Ричел: "Та́: ки-би́де нă-ме́не"* [ПДој,Ник(168)]; ~ *и о́ни ричели: "До́бро, ричели, што́л тă-пуштили дă-тă-ја́де ла́мјăта, си-о́ди-сити, ни́й ки-спи́ме ту́ка, нас не́кă нă-изе́де". И о́ни гă-услубо́дăт, с-о́де о́на. И о́ни ве́чăрта, ле́гнăт дă-спи́т, а́ли си устáвăт стрăжа́р бу́дăн* [ПДој,Ник(167)]

– во контекстот се присутни 2-3 граматички посебности: присуство на адверсативниот сврзник **али** *(ле́гнăт дă-спи́т, а́ли су устáвăт стрăжар);* второ препозитивна употреба на кратката заменска форма во однос на глаголот во императивни конструкции **(си-бди-си-ти),** трето, присуство на презентски форми од перфективни глаголи **(о́ни гă-услубо́дăт... ле́гнăт дă-спи́т);** 2. – **(се)** ~ *Пу-една́ гуди́на та́ткуто па́к са-уженúл. Уф-кăшчата дунцéл мла́да жéна. И о́на гутвúла пла́нуве ка́к да ги мăче дéцата, о́ти сакáла да се услубóде уд-ни́х* [ВД,Д(276)]; 3. – (се) 'се почувствува комотен' ~ *нă-стражáрто им кăжу́ве: "Нéма дă-чу́вите нă-чéшмата, свăрúй се". И то́зи стра́х-му е дă-седне, се бóе, ви́ке та́а: "Нé-бój-се, нé-бój-се, ма́а-му су-рăкăта, услубóди се ма́лко"* [ВК,К(284)].

услубо́жде impf 'му ја симнува обврската (на некого)' ~ *и стражáрто фáштăт-гу. Им-кăжу́ве: "Дéк кимă-но́сте?" "Не-бój-се, при чурбаџи́јата ки-те-но́симе". Но́сат-гу при чорбаџи́јата. Што́м гу-видé, таа услубóжда ги нă-стражáрто* [ВК,К(284)]; ~ *то́о шо́-j думаќи́н са́мо до́ма сă-услубóжде ка́ мо́-j ќéјфо* [ПК,2(122)]; ~ *ка́-ќ сă-нăрéде чувéк, ка́-ќ сă-прăбéре уд-мăкта, тугá сă-услубójце и тугáj ќи-усéте бо́л'ките* [ПК,2(122)].

услубодáве impf – в. **услубóжде** ~ *а зимýве кушýл'та и вóа му сă прăдáаве ро́п нă дéтто. Му а дáве па́к кушýл'та, са а ублéчăве Кă ра́-Џиндéл, и гу зăвóдуве и гу-но́се прă Јарăм-Минăре́то. Гу услубóдăве гра́ут ут Кăра-Џиндéл* [И,Гг(114)].

услу́же* pf 'даде подршка, помогне' ~ *"А-бре́, ка́к, ричé, ăлáн бре́, мójта ќéрка ă-ји́ма. То́ на́јбугатáш е, гулéл". – "Нé знáм, јáс нé сăмéшăл нă-ти́ја рăбóти, са́му, já ми-пушти́ и мóрă дă-услу́жăл"* [ВЕв,Кор(306)].

усмăрде pf – в. **усмăрдуве** ~ *ма́нми-се уд-гла́фта, сè ми-усмăрдé ду́шта, шо́-с мăжа́л ко́j тă-зна́а* [ПК,2(122)].

усмăрдуве impf 'кога нешто испушта непријатен мирис, смрѓава' [СКук (338)].

усмăрдéн* adj 'кога нешто органско почне да се распаѓа и испушта смрѓава (во случајот човечко тело)' ~ *утвури́ја о́гин, бре пу-нéго... му изби́гá. Оди јăви́ на-Ту́рците. Утúдија Ту́рците та́м. Ти́е изби́ле нéкуј о́сум ду́ши, и-извăди́ја... бéа усмăрдéни* [ВЕв(297)].

усно́ва* f 'нишки поставени надолж во разбојот, во нив се вткајува јатокот' ~ *уф-бăрдуто* (дел од разбојот) *сă-вдину́ват ни́шките. То́-j нăпра́вино уд-двé дăрфута кутлéтвички мăлéчки, муѓи ни́х-ји́ма тăрскички нăрéдно, сă-ви́кат зăпци; уф-тиа зăпци сă-увдéнуве усно́фта ка́ ткáјме* [ПК,2(28)]; ~ *усно́фта, прáдăнто ут-кăлáмто ги-мóте нăкро́сăнто, ги-спримýве зă-ткáјне* [ПК,2(104)]; ~ *то́о чувéко шо́-а нăви́ве усно́вта нă-кро́сăнто сăви́ке мутуфчи́а* [ПК,2(75)].

усо́бăно adv 'специјално, посебно' ~ *и ствáрно-j то́, ни́ ка́ прáвăхме вăјци, цăрвăлúј вăјци, ут-пéпăлта, ти́ ту́ка ни-сă-скăпу́вăт, прăстуто. Пéпăлта-j но́го л'у́та, усо́бăно та́а ут-шпóрăт пéпăл, нáјл'у́та-j. И дéтто зă-една́ нăдéл'а врéме, о-искáрувăт ут-ко́жта* [ПДој(148)].

Усо́ето top. 'ниви во дол, на сенка'; називот претставува членувана множинска форма од **усо́j** [ЈИ,Ми... (210)]; сп. **осо́j** (= влажно и ладно

место, каде што сонцето не грее) – PMJ.

успи́е* pf 1. 'престане да биде буден' ~ *имáл ад̣на-цáр трú синóви. Имáл и áдн̣а ăбóлку. Кáт̣а-гудúн̣а прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко:–удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăjдувáле издéну. Ет тó гулéлиут утúшăл áдн̣а-гудúна дă-гу-чýва, árну-ăмạ сă-успáл* [ВВ,Крон(311)] – во контекстот експлицитно се потврдува она што го констатиравме во повеќе наврати: нефункционирање на категоријата род – именката во машки, атрибутот во женски род: **имáл ад̣на-цáр трú синóви**; ~ *тjанака отиде до неин бăрзоходника, му вели: "гледај да гу успиш талу, да му земиш капата и по-напрет да дојдиш, за да не можат да га земат момата ми"* [V,PM(45)]; ~ *Е, уддéл тáмă нă-мéсто, ˚искăрáл: "Жéно, сă-свăрúл. Гу-бýте чăкóро, "сă-свăрúл", викáл. "Стáни дă-вúјш, сă-свăрúл, жéно!" Тóă дăрво, нéма што. Е, édно врéме тóă рăчéл: "А бе, што си, ричéл, тóлко си-успáла ти?", ин гу-уткријáл јургáно* [ПДој,Ник(159)]; 2. 'опијани' ~ *архимăндрúтут нă-тýрскăта влáс: "А пустóл Пéткуф е нă-Крушáре, тăкá, тăкá". И ут-тáм фăтúја, вój-скăта спрéмна, нă-ýтруто к-óат ќе-гу-чúнăт Апустóл. А му-дăдéле óни уф-jăдéjнито, дă се-успújăт* [ВЕв(298)].

усрамоти pf 'направи некој да се чувствува засрамен' ~ *тојнака му вели: "што да ти помн'а цару? Јазе сам гувидарскиј син, и пак да ме чини некој таков поклон и таков чест, и да имах, ке да му дадох една шепа алтăни!" Кату чу цăрjут таков одговор, си усрамоти* [V,PM,95].

уста f 1. 'дел од главата (на човек или животно), отвор низ кој се внесува храна или течност' ~ *мома вода пије, мале, грло ји билеје] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова* ~ *тогáс, кату чýла женáта му такá от нéговата ýста, поверувá и станá, му са поклонú на мăжо ú* [V,PM(16)]; ~ *"Ej јуначе, младо гарматиче] што ти јуста, јуста пугурела] куту кора, кора калинкова] куту риба, риба јутруена"] "Бре, дивојко, млада јубавиче] как да не сум риба јутруена] кога немум ни татко ни мајка?!"* [ТГев(179)]; ~ *јабýлките нéмăт лúка, áма нóго сă-блáги, сă-тóпăт уф-ýстта* [ПК,2(68)]; ~ *тогáс момáта речé: "áку мóжиш тúнака мéника да ли излéкуваш, јáзе тéбика за мăж ти земýвам". Тогáс тójнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тjáнака си отвори устáта* [V,PM(29)]; 2. 'отвор на одреден предмет што личи на уста, во случајот на вреќа, односно грнец' ~ *кату чу тојнака така, отиде от кăштата му, зема едно вреќе и отиде на лозето му, аф врекиту нетри си кладе носите и отвори устата на врекиту* [V,PM(83)]; ~ *латвица или латка или канаваза 'гăрне с широка уста'* [И,Гг(121)]; 3. изр.: **(úма) ýста** (= умее да зборува убаво, односно убедливо, што не можат да му противречат) ~ *ричé Гóспот на Ученúците нéгови: Да си чýати ут сфéтут, óти ки крéнат рăцити навр̣аз вáс, и ки ви клáдат на апсанáта* (затвор), *ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто úми. Јáс ки ви дáдам ýста и софúа* (мудрост), *шо нé ки мóжат да ви угувóрат* [MV,K(317)]; **си устана сус прстут уф уста** (= се кажува за некој што е губитник, односно

што бил силно изненаден, како мало и немоќно дете кога му е сторена неправда); така се кажува и за девојка на која ѝ откажал саканиот младич [ТГев(143)]; ~ *мă-изл'учитíа* (ме ограбија, ми зедоа сè), *мă-устăвíа ус-прắсто уф-ýстта* [ПК,2(71)]; ~ *дéцта ма:-прудде́а кắшта, стáрјо си-ус-тáна ус-прắсто уф-ýстта* (се случува, кога човек е многу загрижен, инстиктивно да си го стави прстот в-уста) [ПК,2(206)]; **ýстата му сă утвурú** (= почна да зборува) ~ *па óн сакá кни́га, да му писáл, ем вéлиши: Јоáн ки бúди нéговуто úми. И си чудúле сúте. И ýстата му са утвурí на вóа сáат, и изúкут му, да фатí да си прикажýва* [MV,K(321)]; **устана ус-утворна уста** ~ *некуј ка ќи-чуу нéшто стрáшно, ка-ќ сă-упла́ше, ут-стрáх ќи-му-устáне ýстта утвóрна. Móш и ут-чýдне дă-му-устáне ýстта утвóрна* [ПК,2(206)]; **ус-пулви́н ýста** (= кога нешто е искажано неискрено и со недобра намера) ~ (се лути) *ми-гувóре, ама с-пулви́н ýста* [ПК,2(206)]; **ус-кóо ýста ?** (= кога нешто нема основа а од друга страна тоа се брани, односно се кажува) ~ *ни дa сă-зa стрáме, ус-кóо ýста прăгувурí, ус-кóо ýста и пусакá пă:рте, ка:* (< кога ја) *рăни́х тóлко гудúни, бис динáр дă-ј зéмум* [ПК,2(206)]; со исто значење: **ус-кóј убрáс; нéма дă-т пáдне ýстта** ~ *ák-кáјш áдно дóбăр дéн нă-чувéк, нéма дă-т-пáдне ýстта, прăгувóри, зăшió си-чувéк* [ПК,2(180)]; **нă-вắлко уф-ýстта** (= се најде во голема непријатност) ~ *бигá, бигá, нă-вắлко уф-ýстта дујдé* [ПК,2(183)]; **зáлăко уд-ýстта мо:-зé** (= кога некој ќе покаже голема грамзивост) ~ *на-рóдăњоо брáт зáлăко уд-ýстта тýткин мо:* (< му го) *зé. Дујдé сè му-збрá, ни-жáл ни-грéх* [ПК,2(164)]; во текстот што следува има подруг случај: **зáлăко уд-ýстта сј-о:-дáве** (= се кажува за тој што е дарежлив, човечен) ~ *зă-чувéк зáлăко уд-ýстта сј-о:* (< си го) *дáве* [ПК,2(150)]; **гулéма тé-ј ýстта** (= многу зборуваш – со негативна конотација) [ПК,2(150)]; со блиско значење: **ká-ј рăсчикнáла áдна ýста, óј** (оди)**-а-зáпри** (= се однесува за жена која претерано многу зборува и не се сообразува со она што значи убаво однесување) [ПК,2(169)]; **ýстта ми-сă-фăтú** (= ми се појавија пречки во зборувањето - од страв, од возбуда) ~ *ýстта ми сă-фăтú, нă мужéх лáф дă- прăгувóрум* (од изненада не можев дури ни да зборнам); ~ *нé научúште тиртúп* (ред) *и нé научíхте, ýстта мисă-фăтú, гувурéјки* [ПК,2(206)]; ~ **ýста алúс гирúс** (= се кажува за некој што зборува непристојни, гнасни работи) ~ *úмиш адна ýста алúс гирúс, шо ќи-т-дóо, испáѓе нис-н'áа*; сп. **гирис** ~ *вáда, нис тáа тéче вóота* (нечиста) *ут-áјн двóр уф-дрýк* [ПК,2(34)]; со блиско значење: **ýстта гắзут му-блúже** (= се кажува за тој што не е воспитан) [ПК, Гăр...]; пожелување: **ут-твóо ýста уф-бóжи ýши** (= Господ да ја слушне нашата желба) ~ *е, árно кажýвиш, кáм дej-тăкá, бре сúно, уд-тивóо ýста уф-бóжи ýши* [ПК,2(205)]; клетва: **На душмајне да им са затнат** (затворат) **и уста и уши и очи** [ТГев(363)]; **ýста úма, изúк нéма** (= се кажува за некој што е многу тивок) ~ *шó úмум адна свăкăрва, ýста úма, изúк нéма, лáф дa нé ти кáже лóш* [ПК,2(206)] – во контекстот има посебности во линеаризацијата: атрибутот е во

постпозиција во однос на именката освен тоа тие не се во контакт: *ла́ф да́ не́ ши́ ка́же ло́ш.*

уста́ви* pf 1. 'напушти, прекине' ~ *и на́пкунце то́ му-ка́жа́л: "Чо́рбаџи, га́зда, а́к те́-ј ма́ка уд-ме́не да́-уста́вул" – ра́че́л. – "А, што́ ки-ме́-ј ма́ка ут-те́бе!" А па́ би́л за́-еди́н ле́пче, за́-еди́н ле́п, па́ри не́, са́мо за́-ле́п* [ВДој,(278)] – во контекстот има уште еден случај со нарушена конгруенција: *а па́ би́л за́-еди́н ле́пче*; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки дучеке? Кустадине, мили сино! Оти ми са нал'уги сино, си устави мајка и татко, да си јоди́ уф чужди свет"* [ТГев(263)]; ~ *у́тре ка́ к-са́ бо́рте па́к, ка́ ќи-уста́а́вте, ка́ ќи-кини́се то́а на́на́ки да́ си о́де и ти́ пу-не́го к-о́јш* [И,Гг(113)]; ~ *аман Петре, милин ступано] ка кајдиса, ка на устави] оти Петре, така прави] ма устави сама самуница?] кои на деца мирал* (воспитување) *ки даде] на сираци леб ки даде?* [ТГев(263)]; ~ *идну-вре́ме би́ле три́ бра́ќа. Ти́а бра́ќа ути́шле на́-гурбе́т и си-устави́ле же́јнте са́ми. То́лку вре́ме ти́а итарвите не́-а́-сака́ле та́а по́ли́ле́чка́та нивеста* [ВКај,Рак(324)]; ~ *ами ко́ј та́-на́учи́ та́ка́ ле́сну и спо́рну да́-тка́јш, ниве́сту? – Их па́-ти́! ко́ј ќи-ли́-у́че? – му-ричé ва́ будала́та же́на́: сали́ са́ли́чка́. – До́бру, до́бру, ниве́сту. Ај се́ј-си су-здра́ве; а́ма́ ут-Се́чку ду-Вили́кдин да́-тка́јш, пуд-ми́шка́ да́-гу-но́сиш!... му-ричé Го́спут и а́-устави́* [ВВод,(310)]; ~ *ти́и па шо падна́ уф ка́минут, ка́ ки слу́шат, су ра́дус а слу́шат прика́зната, и ти́а не́мат теми́л, на са́атот веру́ват, и на зло́ ка́ ки си на́јди уста́ват* [MV,K(274)]; 2. 'задржи' ~ *у не́кој се́ло си-би́л а́дно́ зингин чуве́к и има́л но́го де́ца, сино́ви. Арно-а́ма не́чурба́ци́ја, са́те де́ца не́-ј устави́л да́-ра́бо́та́т ка́то-чифчи́ј, ту́ку не́кои уд-ни́х и-пушчи́л да́-за́фа́та́т не́кој ја́ка* [ВКук(292)]; 3. 'во некоја целост внесе нов детаљ што ја руши компактноста' ~ *и за́по́чнува́т а́н да-пра́ва́т ме́ђу чети́ри па́та. И а́нут се-на́пра́уве. И за́по́чнува́т че́шла да́-се-пра́ве. Ка́жа на-ма́јстурто да́-уста́ва́т една́ ка́ма́ра. Ту́ра́т-гу пуртре́тут фуф-ка́ма́рта* [ВКук(283)]; 4. 'упатува на состојба што е резултат од нечија (не)активност' ~ *Ја́га́нто му-о́дго́во́руве: "По-су́ј ри́дишта, су́ј га́рга́ле́нки та́ркал'ува́х". По́по го-викну́ве си́н-му и го-пите: "Што прави ти ваадан, та јаганто гладно уста́нало"* [ВКук,П(285)]; 5. 'стави, остави некаде нешто' ~ *Бурјано, Бурјанко сал ти ли си мома?![сал ти знајш да пејш[гласут ти се слуше[дур на наша нива[српут си јуставих[тебе да те слушум* [ТГев(337]; ~ *ка́ к-о́де не́гдин ма́јката, о-уста́ве ма́ле́чкуто и така́ му ви́ке: ма́ма ќи-ти-до́нце бо́бо ут-та́лика* [ПК,2(24)]; ~ *ма-ле́чка удајка, уф-н'аа си-уста́ваа ше́јвето шо не́-ј кулундри́сат* (употребува) [ПК,2(58)]; ~ *Му а да́ве па́к кушу́л'та, са а ублечáве Ка́ра-Цинде́л, и гу за́во́дуве и гу-но́се пра́ Јара́м-Мина́ре́то. Гу услубо́да́ве гра́ут ут Ка́ра-Цинде́л. Оде де́к а устави́ пра́вната дујна́-ѓузили́јка* [И,Гг(114)]; 6. 'занемари, не даде нешто' — кога има свадба домаќинот благословува: *"Куту нас ка на милува Госпут, и ни даде душа шо ни сака, вредин е он и ки даде на сите братја"*. Младичите му одговараат: *"Која какараска* (стрчка) *Госпуд е а уставил биз*

пашка, па и нас да на забраве" [ТГев(30б)]; 7. 'прекине брачна врска' ~ *дали знајши бела Радо] дали знајши ил не знајши оти сакум да-т уставум] оти не си ти јубава] куту првната гудина* [ТГев(349)]; ~ *мо́лита* (ќерката) *нă-Ми́то а́рна ки́тка му-зăкăчи́, că-уставѝ ус-мắжо, că-вăрна́ прă-та́тку-ј* [ПК,2 (152)]; ~ *Ра́до ле Ра́до ју́бава[за́што си то́лко ју́бава? да́ли си чу́ла, ра̨збра́ла[о́т ќи тă те́бе јустáват* [И,Гг(107)]; ~ *că армасá Ма́јка му Мариа су Јо́сиф, о́шти не́ а зе́ла, си на́шла те́шка ут Сфе́ти Ду́х Господи́нцки. Јо́сиф чу́нки бе́ши пра́вин, и а не́кјаши да ка́жи на сфе́тут, туку́ că умѝ да а уста́ва скри́шно. Ка́ că умѝ така́, е́ту и Ангел Господи́ноф му фана́ на со́нут* [MV,K(304)]; 8. 'прескокне' ~ *ка́ ки ре́чиш: На то́а вре́ми, ки устáвиш де́вит ре́ди, ки зафа́тиш: Бе́ши иде́н чове́к на Јерусали́м* [MV,K (314)] – во контекстот има уште една потврда дека множинската наставка **-и** во југоисточните говори како да се генерализира, па наместо очекуваните *девит реда*, односно *девит редови*, среќаваме **девит реди**; 9. 'дозволи' ~ *ка́ флизе́ уф ку́ќата, не уставѝ ни́кој да флѐзи, туку́ на Петро и на Исус и на Лазар, и на та́тко ут мо́мата и на ма́јка* [MV,K(276)]; 10. изр.: ***гу-уставѝ нă-пắто,*** *то́о си́н ле́-ј* !? (= основно: го набрка од дома, пошироко: му нанесе зло) [ПК,2(158)]; ***ни уста́ви кле́тва!*** (= нè заколна така да сториме) ~ *о́дăт у-Cắбуцко на-кắди́јта, му-ве́л'ăт: "Кади́, тăка́ и-тăка́, во́ ку́пут и-по́лн па́ри, та́тку-ни устáви кле́тва за-да-н-гу-де́лиш ти́. Ни́е да-си-гу-де́л'не да́-н-са-скáрне"* [ВМег,Зб(321)].

уста́ąве impf – в. **уста́вуве** 1. ~ *Гу услубо́дăве гра́ут ут Кара-Џинде́ли. Оде де́к а устąви́ прӑвната дујна́-ѓузили́јка. И устáąве нă-вра́тта, нă-по́рпта ади́нјут ут та́а страна́, ади́нјут ут та́а страна́* (мисли: 'ут другата страна'), *си фле́ве о́н до́ла* [И,Гг(114)].

уставу́ва impf 1.'остава нешто на неговото место, како што било' ~ *и то́ се́а, уд-мира́к но́гу дă-му-ка́же нă-кра́лут, изле́гăл. Уставу́ва вра́тта утфуре́на. Уут, изле́гле чу́пăта и де́тто уднắтре. Пу-нико́лку вре́ме кра́лут изле́га на́дру, ко́га пу́ле – де́цăта на́дру* [ДК,Ран(130)]; 2. – **(că)** 'се разведува, ја напушта сопругата (односно сопругот)' [СКук(338)] – в. **уста́ви**.

уста́вăн adj 'напуштен' ~ *бăшлắк-ej ме́стинце шю́-ј устáвно не́о́рно, та́л па́сат дубѝцте* [ПК,2(29)].

устанан* adj 1.'нешто што не се потрошило' – на *Чисти пуниделник* треба да се вечера зелје, а наутро уште рано доаѓаат Циганки и бараат *ако има што устанано мрсно*, во замена даваат вретена [ТГев(42)]; односно 'ако не се обработило' ~ *ни́ва а́ку не́-ј ръ̆зръ̆бо́тăна, устáнна не́ о́рăна că-ви́ке це́л'на* [ПДој(121)]; ~ *стăрни́ште-ј устáнна ни́ва, жи́тто ка́-ј ужни́јно* [ПДој(121)]; 2. 'наследен' ~ *то́о аде́т ej-устáнин уд-зăма́но, а́с гу-зна́м уд-ма́јка* [ПК,2(48)]; 3. fig. – кога младичот ќе помине 25 години и сите негови *акрајне* (врсници) ќе се оженат тогаш тој се третира за *устанан* или *стар*. Таквиот ерген уште го викаат: *бикар, сам–самуник, курдак* и др. [ТГев(132-133)].

уста́не* pf – 1. в. **уста́нуве** ~ *Дудека да сти́гнат ду-не́го, угладне́ле... ги-срąтна́л еди́н ста́р чуве́к, тугáј ги-пукани́л да-до́јдат при-не́го*

дạ-живéат. Он бúл нóгу бугáт, áма нạмáл ни-жéна, ни дéца. Иван и Тúна устанáле при дéуто [ВДој(277)]; ~ *штóм кăтó фл'ála и пóртите сạ-зăтóрили. Мájкăтạ устăнáла вăнка. Марýшка устáнăлạ фнéтре. Мájкăтạ зăвúкăла утвăнка, а пăк пóртите ни-сạ-утóрили* [ВДр,ГБ(330)]; – народот верува дека магарето кога го јава човек во себе зборува: ~ *"Уд мене падни, куту на камин падни – на место устани!"*, додека коњот обратно си зборува: *"Уд мене падни, на душек падни, на еднăш стани!"* [ТГев(79)]; ~ *ох, милна мале, милна мале!] на кого ме устави, милна мале?] дали ме пурасна и суриди] па си риче стиге гајри?!] зар не знајиш, мила мале] оти јас сум оште малечка?] не сум, мале, сама да устанум* [ТГев(264)]; 2. 'застане, зафати одредено место по извесен ред' ~ *тóă адúнјо вéле: "Слýши, вéле, ти кут-ká нă-вóдиш ни адúн чувéк нă мóже дă-прумúне грáницта. Ти ки-устáниш, вúке, удсăт, ác ќ-óм* (< ќе одам) *нăпрéт"* [ПДој,Пат(174)]; 3. 'заборави некој предмет некаде' ~ *уф куќа биз жена капа да ти устане да не са врниш да си ја земиш!* [ТГев(268)]; 4. 'куртули' – мајката често ги колне децата (своите): ~ *"Да пукнеш булаки!" – "Стрела и будеш да та сврше!" – "Ни едно да не устане!" – "Испукале и изгибирисале!" – "Пукнале да пукните!"* [ТГев(122)]; ~ *Он, викáл, шио сăкá нác дă-нăпугýбе, и трýјцăта брáте, а нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуме жúви и óн ќ-óде мéсто нáска. И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нă-тăкá* [ПДој,Ник(160)]; 5. 'наследи' ~ *си-бúл идну-стáр чóвек. Тó бúл гувидáр. Е, му-умрéла жéнăта, си-зéл дрýга жéна. Утпăрвăта жéна му-устăнáла иднăчýпа, а фтóрăта жéна му-дунéсла и дрýга чýпа* [ДК,Палј(119)] – кајларскиот говор е преоден од источните кон западните егејски говори, па така овде се среќава лексемата **чупа** 'девојка', што е особеност на западните (егејски) говори; ~ *му велú: "сúнку, еднá мóма úмам. Ела да ти чúнам зéт и да ти úмам кату чéду; когá ки ýмрам, тúнака да устáниш на мójто мéсто цáр!"* [V,PM(23)]; 6. 'продолжи со одредена активност, односно да биде (остане) на истото место'~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа ќи-дójде двăнáјсет сáту, мувéле, тú óдма д-излéјш кóа ќичýкне сáту. Ако устáниш нăтре д-игрáјш óиче, ќи-бúдиш тáка Пипилáшка* [ДК,Палј(121)]; ~ *óти Човéшнуо Сúн нé си дóшăл да му рабóтат, тукý да рабóти, и да си дáди нéговата дýша зáрди нóгу и за сúти л'ýди, да устáни здрáв и закóн и тимúа на нéгу* [MV,K(286)]; 7.'се најде во некаква ситуација' ~ *вéле нă-стáрио: "Шо ки-ми-сă, вéле, ти пăри?, дáј, вéле, нéкуј динáр кóлко пу-пăто дă нă-устáнум глáдăн, дă, дéк ки-мă-нóсе гóспо, јác тáм кижúвем"* [ПДој(146)]; 8. изр.: **кути рúбăта нă-пăсóкта устăнáх** (= во многу лоша состојба сум) ~ *к-им дáјш нă-мăсăчáрто плáтта и к-им кáжиш: уд-ýтре нă-тăкá бăркájтеси кăсмéт, нă-мóжум јác дă вăглéдум, ету глéте, кути рúбăта нă-пăсóкта устăнáх* [ПДој(144)]; **шо устăнáло** (= камоли) ~ *кáкоф сúн éј тóо óш сáа сирмúа нé тă-прáве, шио устăнáло кá ќи-нă-мójш дă-сăкумáндиш* [ПК,2(194)]; **пут-кáмин дă-устáне** (= станува збор за некоја немила работа, желбата е да не се

случи, да не се повтори, "да остане под камен") [ПК,2(190)]; **биз ра̏ци устăна́х** (= толку сум преморен што со рацете не можам ништо да правам) ~ *ут-ко́пăнто биз-ра̏ци устăна́х гаа́ре* [ПК,2(48)]; **устана́ биз-ду̏ша** (= многу се измори, многу се измачи, се исплаши) ~ *ка́ виде́х отӣ гӣ-не́ма де́цӣа биз-ду̏ша устӣна́х* [ПК,2(206)]; **устăна́ла бре́мена** (= забременила) ~ *о́на би́ла утка̏дă Вăла́ндуво. Рӑче́ле: "Аj ќ-о́ме нӑ-го́сте". Она устăна́ла бре́мена, а има́ле и куби́ла и ко́јн. Она би́ла ка́чăна нӑ-куби́лта* [ПДој(152)]; со исто значење: **устана́ла те́шка** ~ *устана́ла те́шка Елисаве́т же́на му, и сӑ скри́ши са́ма пе́т ме́сеци, е́м си ве́леши: Ету така́ сака́ Го́спот да ми чи́ни на ме́н, на мо́ити дни́, шо му сӑ виде́л а́рно на не́гу да ми сӑ би́јат пе́за л'у́дите* (да ме срамотат) [MV,K(321)]; **устанах ајлак** (= завршив со обврските) ~*пуканувачката на Г. Лавров за ва работа, на коа му се каних јас оша утдалина, ми дујде су гулема радост и јас пра̏вното време шо останах ајлак са зафатих за неа* [ME,P(70)]; **уф-о́чте ми-устăна́** (= многу ми се допадна) [ПК,2(148)]; со подруга нијанса: **око и устана** (= се загледа во нешто со завист) — трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не и устане на некуј шеј*, зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа [ТГев(104)]; **муѓи наска да-устане** (= тоа што го зборуваме да не се шири, да остане тајна) [ПК,2(177)]; **устана на-стрет пат** (= кога нешто започнато ќе остане недовршено) ~ *ко̄га не́куј за̏фа тӣ́л дă-пра́ве ка̏шӣа, му-свăрши́ли тӣ́:ртӣе, нӑ-мо́ж да:* (< да ја) *нӑ пра́ве це́лтӣа, нӑ-стӣре́тӣ пă̄тӣ устӣа-на́л* [ПК,2(206)]; **не устанал чувек гајри** (= се кажува за некој што многу боледувал и изгледа многу лошо) [ТГев(248)]; со исто значење: **зăги́нин уф-ру̏пте, ни́што не́ устăна́ло уд-не́го** [ПК,2(48)]; односно: **не устана гајри такат** [ТГев(248)]; поговорка: **који не је устанал дувец тоја не знае што е мӑка** [ТГев (273)]; сп. уште и клетви: **там да му устане!** – како одговор на некое лошо пожелување, т.е. лошата желба да остане кај оној што ја праќа [ТГев,195]; **коран да не устане ут тебе** (= да ти се сотре семејството) [ТГев,320]; **огин да те изгоре, пепал да не устане уд тебе!** (= да ти се случи најлошото) [ТГев (320)].

устáнуве* impf 1.'се задржува некаде' ~ *не́кугаши уф-гра́до До́јран живаја́ле мӑши и же́на. Ти: има́ле две́ де́ца – Ива́н и Ти́на. Мӑжо бил риба́р и че́сто удил на̣-ло́ф, а же́нта устања́вала до́ма* [ВДој(276)]; ~ *о-пи́тат: "Ка́к кула́ј да̣-на́јме, да̣ ника̏ји?" "Кула́ј – ричел – ки-ту̏рте еди́н каза́н ка̣тра́н на̣-вра́тта. То: ка̣тра́но не́ пу̏ште кула́ј д-изле́зе чуве́ко". Измика́рчатo устáна̣ве, а га́зда̣та на̣пре́ди и та́п у-ка̣тра́но пра̣па́жде* [ВДој,Н(278)]; 2. 'се задржува на некоја активност' ~ *едно врјаме имало едно сирмахче или сираче. Тој ката ден не устануваши некој па̏т от училиштето, и са научило млогу уки и прокопсану изл'ази* [V,PM(97)]; 3. 'се задржува во некаква состојба' ~ *не́куј утӣ-ка̏к сӑ-ро́де, дуде́к д-у́мре сѐ сирума́х сj-устӣа́нуве, уд-ака̏ло мо́-j тӣо́о* [ПК,2(204)]; ~ *шо-пра́вме, са́мо зӑ-а́дна пу̏кница* (јадење) *ра̏мбиме* (работиме), *зӑ-дру́го дина́р не́ уста́нуве* [ПК,2(189)]; ~ *На 32 км. на зајди-слӑнца ут Солун ут џадето*

завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку миллет вăрвише пу воја пăт,... да-ј кирџијте тогај беа по гулеми: ут Солун туварувиа љујто за Воден или Негуш или Бер и никој пăт не устанувиа бис кирџија [МЕ,Р(72)].

уста́нал* adj 'останат, тоа што останало' ~ *причека́ гу-мја́ќа-му ра́досно; пи́та-гу: "Што́ излувѝ си́нко?" Де́тто кажа́: "Ри́бичка фати́х, скăпо га-прудаде́х. Бра́шино купи́х, ма́мо, со́л' купи́х и уста́нăлите па́ри ги-дунсе́х"* – во контекстот гл. л-фор. се јавува со значење на гл. придавка: **уста́нăлите па́ри** (м. 'останатите') [ВКук(281)].

уста́нăн* adj 1.'нешто од минатото' ~ *о́н и́ма не́каа сирми́а уста́нна, шо́ зафати́ то́лкува кăшта* [ПК,2(101)]; 2. 'се кажува за младич кој поминал 25 години, а не се оженил'; тој тешко може да најде девојка во своето село бидејќи се третира за *устанăн* [ТГев(273)] – се разбира дека тоа се однесува на едно минато и заборавено време.

уста́ре* pf 'навлезе во зрело доба, во старост' ~ *во́, да-про́стиш, са-мучáл у-то́: ќу́пут унăтре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нăпăлни́л то́: ќу́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ќе за-да-у́мре. Устăре́л ви́ќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *исти́на, исти́на ти ве́л'ам, ко́га бе́ши мла́д, си опашу́аши са́м, и уди́л си кăд си сака́; ка́ ки устаре́ши, ки раши́риш рăцити, да дру́г ки ти упа́ши, и ки би́диш кăд не́ќаш* [MV,K(284)]; ~ *Пăрва́та рачела́: "Е, де́-ј жи́ва и здра́ва, да-пура́сне гуле́ма". Дру́гата: "Ка́ ки-пура́сне, то́: шо́-ј до́јдăн ма́ш да-ј-би́де". То́ го́сто рачел: Та́: мо́ма е́нус сарóјце, ја́с-сум два́јсе гуди́ни и-о́шче два́јсе да-че́кум, јас са́ке да-устаре́м"* [ВД(277)]; ~ *и јо́бити би́ле пра́вини* (правични) *крај Бога, а тера́ле е́м чини́ле на си́ти пове́ли и пра́вини Господи́нцки, о́ти би́ле чи́сти. Па не́кој де́ти не́ му сă чини́ло, о́ти Елисаве́т бе́ши ја́лоф, и на гуди́ните би́ле устаре́ле* [MV,K(269)]; ~ *му-ве́ле, во́лут: "Слу́шите ва́ка. Ја́с нă-мо́јто га́зда два́јсет гуди́ни му-о́ра, му-рăбо́та; му-пура́сти и де́ца и ину- дру́го. Ето се́га уста́ри, мă-пушти́а у-ăвли́ăта, мă-то́кме дă-мă-зăко́ле, не́ма пра́во"* [ВКај,Бош(300)]. Освен кај животинскиот свет (човекот и животните) глаголот **устаре** се употребува и со растителниот свет, во случајот со зеленчукот: **ба́клăта** *кут-фăсу́л'-ej, са́мо по́-гуле́ма, сăва́ре кут-бурни́а, ка́-ј мла́да зиле́на и-е́ј-ко́рта, се́тне ка́-ќ-устăре́е сăва́рăт са́мо зăрнăта* [ПК,2(22)].

устаувајне n 'кога сопружници ќе се разведат' – по селата и денес важи старото правило: *"да винчанија кулај не са расипуве"*, но во градовите се случува да дојде до *устаувајне* [ТГев,195].

устен m 'стап со кој се тераат говедата (пр. кога орат), на врвот имаат боцка' ~ *вало́фто и-му́шке ус-усте́но* [ПК,2(75)]; – со должината на остенот се мери времето, пр. кога сонцето ќе се крене на 5–6 *устена* (или: *купрали*), тогаш е **време за** *рачок* [ТГев,10]; – кога сонцето ќе се крене *два-три устена* тогаш на *урачут* му се носи *рачок*. Кога жената ќе дојде кај орачот таа благословува: *"Ајарлија работа, Божиј чувече![колико зрнца толико куранчијна..."* [ТГев,332]; ~ *ништајне* (име на созвездие) *беа три устена горе* (пр. кога се пробудил) [ТГев,11].

у́стичка f, dem. – в. **уста** ~ *нă- чăло́ко ли́стто му-сă кут нă-купри́ва, и́ма*

аргувӑнли́ј ки́ткички, си́тнички, кут у́стичка сӑ-утво́рувӑт [ПК,2(134)].

устра́ме (сӑ)* pf 1.'кога некој ќе почувствува срам' ~ *пак и пушти́ дру́зи измиќа́ри, по́вики ут пра́вните, и на ти́а така́ му суридиа. На́пконта а пушти́ кӑд ни́х не́говото си́н, ре́кал: Ги́а ки си устра́лат на си́н му. Јарами́јте ка́ гу виде́а на си́н му, ре́кал мигу ни́х...* [MV,K(269)] – во контекстот има повеќе посебности, пр. изразување на директниот предмет со предлогот **на**: **ка́ гу виде́а на си́н му** (ова се третира за влијание од соседните аромански говори), натаму нерегуларна употреба на кратките заменски форми: во акузативни конструкции присуство на дативната форма **му** – **на ти́а така́ му суридиа** (наместо 'ги суридиа'; во случајот е засегната и категоријата број); исто така нерегуларности има и во конгруенцијата, т.е. во родот: **а пушти́ кӑд ни́х не́говото си́н** (наместо: *го пушти́ не́говиот си́н).* Посебно го истакнуваме несложувањето на именскиот прирок (л-формата) со субјектот: **Јарами́јте ка́ гу виде́а на си́н му, ре́кал мигу ни́х**, што лесно се објаснува како морфолошка појава, нефункционалност на категориите род и број, наспрема сложеното фонолошко објаснување: чување и вокализација на крајниот **ер** во слаба позиција, најавено поодамна, уште во втората деценија од 20. век во Париз од. Ј. Иванов, некако автоматски прифатена од Малецки, Голомб, Конески, без поширок и комплетен увид во проблемот (за ова в. во граматичкиот дел); ~ *"Ама јас! – за 90 дена никнувум, израстувум и леб дунесувум! И пак толко не са фал'ум! Ами вија?!" И чиницта и ичуменут и ржта, толко са устрамија, дури на среди пукнаа уд мӑка* [ТГев,343]; ~ *фл'ӑзе́ло де́тто, не́ гу зи́ме мо́ма́та фӑлма́но, ту́ку ка́ зӑјде́ла уф-не́го. Де́тто утстра́м фӑти́ло сӑлзи дӑ-ро́не. Сӑустрӑми́ло де́тто, а пӑ та́а сӑзӑл'уби́ла о́дма уф-не́го* [ПДој(145)]; 2. изр.: **да не гу устраме, да му некој сноп исправе** сп. обичај: кога се започнува со жниењето еден од жетварите ќе врзе мало снопче – *нива да се зарадуве.* Кога ќе дојде домаќинот најмладиот *житвар* ќе го исправи снопчето пред домаќинот и врз него ќе стави крпче на кое тој (домаќинот) ќе фрли пари; ова се вика *сноп испраувајне* затоа ако во тоа време се оди на нива треба да носи ситни пари со себе *да не гу устраме, да му некој сноп исправе* [ТГев,336].

устрелин adj 'убиен' – според народната фантазија опасната, заразна болест **чума,** која во минатото се случувало и цело село да сотре, ја замислувале како стара баба, која, облечена во партали, одела од село в село и кого таа ќе го погледне тој во моментот е мртов, или *устрелин* [ТГев,241].

устре́ди adv 'во средина на нешто' ~ *ути́ди устре́ди у-о́рма́нут ни́где. – "Урви-сӑ до́лу!", ве́ле. И му-зе́ва фло́ринут. – "Аман, ве́ле, шо́ са́кӑш зе́вӑј, уста́ј-ма́ жи́ва!" Му-гу-зе́ фло́ринут и сӑ-то́кме д-ӑ-зӑко́ле и ва́ мисичи́нта удри́ла* [ДК,Ран(139)].

устре́н m 'дел од ножот, кога се користи се држи в рака, рачка' Пат, во Ник: *стре́н гу-ви́куме нӑ-но́жо ра́чкӑта* [ПДој(121)].

усу́л m 'внимание, кога нешто се прави во рамките на човечното' [СКук(338)].

усумдисе́ num '70+10' num ~ *Е-ее, ко́о г-утипа́а Го́це, ка́к не́ по́мнум.*

Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Емéн усумдисé и пéт гудúни сумáс, нé-сум мăлéчка. Ас сúчко знáм [ВКук,Мал(290)].

усумнáјсе num '15+3' ~ *Он бúл нóгу бугáт, áлма нąмáл ни-жéна, ни дéца. Иван и Тúна устанáле при дéуто. Он са-трудúл дą-им-ги-зąлéне рудúтąл'то. Кą-напăлнúл Иван усумнáјсе гудúни, бúл нóгу си-л'ăн ургéн* [ВДој(277)].

усунáте* n 'самнување' ~ *óн кă вúди тáка, гу-зăбéри тó дáулут: дуууум-ба, дуум-ба. Оот, кă-усунáтито, пă-тут бúл блúзу, вăрвăт нúкуј кириúј; вăрвăт тувăрéни: чéши, мисýри... "А бе, шó-е вó брáк, сивéл'ăт тýка? Нé óдиле д-вúдиле?"* [ДК,143].

усушуве* impf 'направи да биде суво нешто што било водено – исушува' ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум, нокá сонум] на вичери ми тикнуве] фил'џан слăзи сурунувум] сијна риза јутупувам] уд сè срце издијнувум] сијна риза јусушувум"* [ТГев(368)].

усăмн'и pf 1.'наутро кога денот се најавува, т.е кога станува светло' ~ *вéч'ер дójдоха пч'ел'ите: иднá јáсла прáзна, капúстрата тáмо, пч'élата а-н'éма. Нó вéч'ер лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'élата; кугá да-усăмн'и да-а-нájди* [ВБог,Бал(344)]; ~ *и така останали оно вечир аф удајата васа ношт, пожалени за то грех, што чинили, и хич не можаха да спат оно вечир. Кога усамналу, царјут кату чу, ча нема зборувани, познал ча паницата га побараа* [V,PM,65]; ~ *Тогас млогу фалби показал каде жената му оно вечир, вечераха сос радос и заспаха. Утрината тојнака, кога усăмна, киниса, утиде аф дјуканот да работи* [V,PM,(69)]; ~ *тóо брáто сè слушáл гóре нă-типóлта. И сăбájлин кá раздинúло, кá усăмне, óн сă-слéве пулéчка утпипóлта. Тýкă минувáли сăбájлинта л'ýге и ги зăмóле дă-гу-нóсăт нă-нéко вóда тáмка, шо кăжáл ѓávулчуто* [ПДој,Ник(166)]; сп. во контекстот: ~ *Пóт, тúй рýбите сúте мókри. Кá ги-убрăштáме, цéла вéчăр сýши, думáн излéве уднас. Трăгнáме уттáлă. Ас бóл'ăн гáре, сă-рăзбулéх нóго. Шó тимóже, ýмри áк сáкиш! Усăмнáме, амáн бре. Вúке: "Слăнце изгријá, áјде"* – глаголот **усăмне** се јавува како преоден: **усăмнáме, амáн бре** [ПДој,Пат(174)]; и: **усимне** ~ *кога станаме бише усимнало* [ТГев,17)], односно: **усу(м)ни** ~ *кóга сą-усунá, дéтту утидé на-тó мéсту кăде вилéше мéчкăта и и-уткупá пáрте. Су-них нąпрąвú édна гулéма фáбрика и у-нéја клąдил ąргáти дą-рąбóтąт* [ВМег,Тр(318)]; ~ *тамо дјадото и ч'ул един тел'ал викаше: "кој е јунак да спиј с царјувата мома един вечер и да усумни жив, он ки ја земе момата* [V,PM(174)]; 2. изр.: **кá тă-видéх ми-усăмнá** (= ми олесна, ми помина тешкотијата); или: **мј-о-извадúа зăбо и нă-аднóч ми-усăмнá** [ПК,2(176); клетва: **да не усимниш** (= да не дочекаш нов ден) [ТГев,320].

усăмн'ава impf – в. **усăмн'и** ~ *лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'élата; кугá да-усăмн'и да-а-нájди; л'у фатú да-усăмн'ава, стáна, фáш'та пит'élот му-клáва сéдлото, го јáхна* [ВБог,Бал(344)].

утáе* pf 1. 'кога раските (или нешто слично) што ги има во водата ќе се симнат на дното'; 2. fig. 'кога нешто ќе се смири, пр. кога ќе се намалат

болките што ги чувствува човек' ~ *нáпиј-се аднó áпче сáбур и ки-т сă-утáат бул'áвите* [ПК(Гăрб)].

утáм adv 'отаде' ~ *тáтку-му сă-тимóса мрăва и му-р'éч'и: "јáла, áку-си тú áкиш'иус, јáхни-гу!" и тој му-вилú: "трăгн'ăти-сă утáм!"* [ВБог,Су(343)]; и: **уттáму** ~ *иднá óфца нé устáнва. Иднá тáа стрáна фăтúла, иднá вáа стрáна фăтúла, избигáле óфците. Викнýва дă-плáче бáбăта. Бéре уттáлу, бéре уттýка, нă-мóж д-и-субéре* [ДК,Лип(117)]; односно **утáмǫ** ~ *утáмǫ пǫкрáј либин'íцата мíнаха пéт стǫтúн'и камúли. Тó камилáринǫт úмаш'и иднá тǫпýска на-ракáта а-удрú иднá тǫпýска, си-рацúпú либин'íцата, пл'íсна иднá óда, пéтстǫтúн'и камúли си-удáвиха* [ВБог,Бал(299)]; ~ *и сáкаши да а вúди на Исус, кој нé мóжиши ут свéтут, óти на бójут бúше кýс. И си тăрчá нáпри, да сă качú нăврăс иднá царнúца да гу вúди, óти у-тáлу ки-залúниши* [MV,K(267)].

утат adv – в. **утáтак** ~ *"не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутат иде шајка шимширова] јуф шајка си пиле пузлатено*]ТГев(199)]; ~ *јутад идат три пăтника] си ји пите млади Стујан:] "Море добри три пăтника] што јидите јуд то село] ки ве питум ем распитум] сакум право да ми речте] Зашто чукат камбаните] камбаните црковишни?"* [ТГев(201)].

утáтак adv 'отаде' ~ *кáзова лаж'á дирминц'íјата: "Иднó вр'ăми с'ăх на-крајóт на-ґóлǫт иднó огнúш'ти либин'íци с'ăми. Н'икнá дóл, фатú да растé идна властúнка, кáди ґóлǫт, пулéка нарáсна тúди утáтак ґóлǫт* [ВБог,Бал(344)].

утвáра impf – в. **утвóре** 1. ~ *и вúка: "Ej, Тóмо, Тóмо... Тóмо бé! Аj-бé, él, крáвăта ми е бóлна нéшто, сá дă-вúдиш". Дă-гу-извлéчăт, сéга дă-дójде, óти тój пýшка úма... чýкăт нă-пóртăта нé утвáра* [ВЕв(299)]; ~ *Ричé: "Дă-стáниш дă-бéгăш, нăвó врéме нé утвáрăм". Кó и глéда чéтникут зăстанат су-пýшкăта тăкá зăтскрúено* [ВЕв(299)]; ~ *тóа што нé флéва ут врáта уф мáндрата* (бачилото) *óфчка, тукý сă качýа пу пардúити, тóа аралúја и батакчúа, úлим тóс шо флéва ут врáта то и офчáр на óфцити. На нéгу му утвáра капицúата, и óфците му слýшат нéгувуто глáс* [MV,K(318)].

утвóнка пăждúне изр.: 'тој што боледува од епилепсија' [СКук(338)].

утвóре* pf 1.'кога ќе се тргне некоја преграда за да стане нешто достапно (пр. соба, кутија и сл.)' ~ *уф-сéло Бáбjăни се-сфалú Димúтре Бăбjáнски, диситáр нă-чéтта и дујдé ду-кунáкут шǫ-гǫ-úмăа, шǫбéа Гéгите, сијмéните шǫ-бéа. Мувикнá Димúтăр дă-с-придáдăт, дăутвóрăт* [ВКук(283)]; ~ *а видéле звéздиту, си радувáле нóгу. И кáк флéгле уф кýката, нáшле дéтиту су Марúа Мájка му. И сă наведúја, му сă пуклунúле на нéгу и утвурúле стóката, му дунсéле на нéгу дáр (бахчúш), злáтно, тимнјáн и смúрна* [M,VK(306)] – дека македонското население во Доновардарско (селото Кулакија, од таму потекнува Евангелието) било под силно турско влијание, меѓу другото се потврдува со овој контекст во кој македонскиот (пошироко словенскиот) збор **дар**, во заграда се објаснува со тур-

цизмот 'бахчиш'; вакви примери, во кои раскажувачот за да биде подобро разбран, паралелно го дава македонскиот заедно со турскиот збор, констатиравме во повеќе материјали, сп.: *тъ̆рчала от близниѝ там град по ъ̆днъ̆ момъ̆ да хи фъ̆рлет корбáн (жартвъ̆)* [V,PM (288)]; ~ *му-вúке: "Цáре, ръ̆чéл, óди сéга áку сáкиш дéфо до:-(*< да-го) *вúдиш". "А, бé, ричéл цáро, дефо ти ки-гу-излъ̆жиш, тýкъ̆ уфтóо куфчéк дъ̆-флéзе". "А, бé, óтворо:* (< отвори го), *вúди". Е, утвурúли сандъ̆ко и ја ти-го дéфо* [ПДој,Ник(160)]; ~ *"Вúја дéца ги-нáјдух пу-Вáрдъ̆р; лóвъ̆м рíби пу–Вáрдъ̆р и глéдъ̆м иднó съ̆ндýче". Јáс су-тръ̆скъ̆та гу-зъ̆къ̆чýвъ̆м, извлекýвъ̆м нъ̆-крáјта, кóа утвóръ̆ли, кóа глéдам двé дéца* [ВЕв,Кр(302)]; и: **утóри*** ~ *штóм кътó фл'ála и пóртите съ̨-зътóрили. Мáјкъ̆та̨ устъ̆нáла въ̆нка. Мъ̨рýшка устáнъ̆ла̨ фнéтре. Мáјкъ̆та̨ зъ̆вúкала утвъ̆нка, а пъ̆к пóртите ни-съ̨-утóрили* [ВДр,ГБ(330)]; 2. – **(съ̆)** 'се покажа' ~ *ка-съ̆-утвурú áјн* (еден) *рълнúк* (рамно и пространо место) *пръ̆д-нáска, дъ̆-тé-ј мирáк дóјши* (да одиш) [ПК,2(99)]; 3. 'стане видливо напишаното' ~ *и му а даváле на нéгу книíга ут Профíтин, и ká гу утвурí книíгата, а нáшъ̨л на мéстото шо бéши писáно: Дýх Господúново нáвръ̨с мéне, шо ли мирусá су нéгу; ми пуштú да си радýвам на сиромáсити, да и лекýам на тúи шо съ̆ разматéни уф- съ̆рцито, и да си кáжи на гудúната нóва шо а чикáхле уд Бóга* [М,VK(291)]; 4. изр.: **сј-утвурú дýшта** (= имавме искрен разговор, си кажа сè што го мачи) [ПК,2(195)]; **и утфорú нéговити очи** (= стори, помогна некој што бил слеп да може да гледа) ~ *пак му распúтат на нéго и Фарисéите, ká си упулú? Па он му рéкъ̨л на нúх: Кáл ли кладé уф óчите, и съ̨ мúх, и си упулúх... и утфорú нéговити óчи* [М,VK(259)]; **утвóре (нúва)** 'разори место, од ледина направи нива' ~ *нóвина тó-ј цéлина, гъ̆-убъ̆рнáли, гъ̆-ръ̆скупáли, гъ̆-утвурúли, нъ̆пръ̆вúли нúва зъ̆сéјне* [ПК,2(78)]; **дъ̆-утвóриш кýка** (= да создадеш семејство) ~ *глéји, тýка за нúшто нéшто прáвът. Съ̆-винчá – двáјсчтúри сáата. Дъ̆-утвóриш кýка* [И,Гг(120)]; **нъ̆-нéбто дýпка нé-ќ-съ̆-утвóре** (= светот нема да пропадне) ~ *јазъ̆к, бис-тéбе нъ̆-нéпто дýпка ќи-съ̆-утвóре, ák ýмриш* [ПК,2(185)]; **нъ̆-пéринто ќи-утвóре** (= подоцна ќе се покаже во вистинската светлина, пр.: кога новопримен член, било во семејството било на работа, во почеткот се прави наивен) [ПК,2 (185)]; **утвурú óгин** (= почна да стрела) ~ *и дујдé ду-кунáкут ... Му-викнá Дилпúтър дъ̆-с-придáдът, дъ̆-утвóрът. Тúе утвурúја óгин и пучнá стрáжéние дъ̆ си-бúјът* [ВКук(283)]; ~ *сја вике, сме между двете граници... аку-огин съ̆-утворе нъ̆-границта, секуј нъ̆пред дъ̆-зъ̆мине, нъ̆зът тоѝ шо ки-устане, устануве тоѝ вике гааре* [ПДој,Пат(174)]; ~ *утвурúја óгин, бре пу-нéго... му избигá. Оди јъ̆вú на-Тýрците. Утúдија Тýрците тáлм. Тúе избúле нéкуј óсум дýши, и-извъ̆дúја... бéа услъ̆рдéни* [ВЕв(297)]; ~ *Ричé: "Дъ̆-стáниш дъ̆-бéгаш, нъ̆-вó врéме нé утвáръ̆ли". Кó и глéда чéтникут зъ̆станат су-пýшкъ̆та тъ̆кá зът-скрúено. Ут-пътóно фъ̆тú дъ̆-пýка. И утвурúја óгин*]ВЕв(299)]; **утвурú маабéт** (= почна разговор за нешто) [ПДој(134)]; со исто значење: **утвурима лакардијата** (= почнавме да

зборуваме) ~ *сеа сакам да речам оти ут виа ангариј мадаф* (освен) *има и ангарија на бегут и на субашта* [ME,P(74115)]; **вујна́ утвури́л** 'најавил, започнал воен судир' ~ *си прăкăжувáле: "цáрут гулéма вујнá утвури́л, вójскăта а здрубúл; имáло ни́куа дујнá-ѓузилíјка тáм, за нéа сă-типáл", Вóа, кă лижáл тáм, рипнýве: Јáс ќ-óм тáтко, рéкăл, јáс бидéќи, зăштó ќ-óјш ти́* [И,Гг(115)] – во контекстот гл. форма **бидéќи** си ја зачувал партицинпоста, т.е. не се јавува како причински сврзник, присутен во македонскиот стандард: **јáс бидéќи, зăштó ќ-óјш ти́**; втора посебност во контекстот претставува заменската форма 'никој' што ја изместила заменката 'некој'; ваквата, но и обратната замена е честа во долновардарските говори.

утворин* adj 1. 'кога нешто е слободно, во случајот премин' ~ *и му вéли на нéгу: Дидáскале ти си Господúноф Сúн, ти си цáр Израúлцко. Гувóри Исус и му ричé на нéгу: Зáшто ти рéкох: ти видóх пут смóкфата, верýваш; ут вúи пóвики ки вúдиш. И вéли на нéгу: Истúна, истúна вéл'ам на вáс: ут сéа нáка ки вúдити на нéбито утвурéна* [MV,K (302)]; – сп. дел од свадбениот церемонијал: за свадбата кумот го кани младоженецот со еден од своите побратими. Убаво облечени, ќе понесат *паурче сус ракија, китка, погача* и малку каранфил. Кога ќе пристигнат во домот на кумот, прво ќе се поздравaт и ќе прашаат: *"Чекúте ли госте?"* – Кумот им одговара: *"За арни л'уѓе секуј пăт врата е утворна"* [ТГев,160]; ~ *сè а-устáве врáтта утвóрна, кут дă-нéлат врáта дóма* [ПК,2(180)]; ~ *Уттáму сигрéде дóма вó. А дéтто пурáстăл, цéл мăш сă-стóрăл. Сă-вăрте óкулу кýјкăта. Си-вéле: "Мáјкăта, жéнта мăжéна-е. Тó му е мăш. Дă-гу-извáм пиштóлут?" "Аj бé дă-влéзăм кăди нăтре, бéки врáтта утвурéна-е"* [ДК,Ран(127)] – во контекстот има пример за нарушена конгруенција; што всушност значи нарушена категорија род: субјектот во среден, а именскиот предикат, л-формата во машки род: **а дéтто пурáстăл**; ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде плăна здраве, касмет и бирикéт: и сус жито – жито; и сус овци – овци. Уд душмајне секуј пăт биколена и утворина врата да им се прикаже затворина* [ТГев(296)]; 2. 'кога нешто е достапно, односно функционира, работи' (во случајот дуќан) ~ *тăмáм сă-избрúчăве пулвúнта и грáдут сă зăтвóрăве. Стăнáла ѓдна ѓурлутúа уф-грáдут. Бирбéрут му-кăжýве: "сáа, ричé, ќи-зăмúне Карá-Цинднéм, áко нáе (нáјде) ни́кој дуќáн утвóрин, ќинă-зăкóле"* [И,Гг(113)] – во југоисточните говори заменските форми 'некој' и 'никој' се мешаат, оттаму: **áко нáе (нáјде) ни́кој дуќáн утвóрин** (наместо 'некој дуќан'); 3. 'снаодлив, вешт' ~ *утвóрин, знáа нóго; Ташúа úма ádно дéте атúк, óчте читирнáјс му-игрáат* [ПК,2(21)]; ~ *адну-ронкăво-ј, ама ја утворно, ќи-тă-пурдаде* [ПК,2 (122)]; ~ *утвóрин, нóго мóши сăснóжде* [ПК,2(21)]; 4. 'слаба нијанса од некоја боја' ~ *утвóрино жăлта* (= светло жолта); 5. fig.: **утвóрина мýцка** (= кога некој многу зборува) ~ *áнџăк мă-рăспúтуве, áнџăк гувóре, сè мо-ј утвóрина мýцкăта* (устата) [ПК,2(20)].

утвуру́ва (и: **утво́руве**) impf – 1. в. **утво́ре** ~ *Утта́лу си-гре́де до́ма во́. Си-ве́ле: "Ма́јкăта, же́нта мă-же́на-е. То́ му е мăш. Дă-гу-изва́м пиштóлут?" "Ај бе́ дă-вле́зăм кăди нăтре, бе́ки вра́тта утвуре́на-е". Вле́га нăтре. Па́ап, вра́тта ă-ут-фуру́ва* [ДК,Ран(127)]; ~ *нă- чăло́ко ли́стто му-сă кут нă-купри́ва, и́ма аргувăнли́ј ки́ткички, си́тнички, кут у́стичка сă-утво́рувăт* [ПК,2(134)]; ~ *чики́ата-ј ма̨ле́чук но́ш шо сă-утво́руве и за̨тво́руве, гă-и́ма и фа́брична и гă-пра́ват нужа́рто* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)]; ~ *му-ве́ле: "Ќ-о́дăм нăде́јна, же́но, дă-про́бăм, да-ви́јме иднăш". Ко́га о́де пу-пе́сукут – нăо́жца ца́мут, нăо́жца... сѐ нăо́жца. Гу-ви́шла ва́а ут-пинце́рта. А-утфуру́ва пинце́рта, ă-изва́жца се́а – ко́са, цӑрна ко́са* [ДК,Ран(134)]; 2. 'разврзува, раширува нешто што било врзано, стуткако' ~ *Нă-тре́тјут де́н му-уста́ва иднӑ кӑрпа вăрза́на у-ба́слите унăтре. Па́ о́де нă-же́нта му-ве́ле: "Же́но ма, во́јден иднӑ-кӑрпа устăви́ла вăрза́на". И ă-зе́вăт кӑрпăта ă-утфуру́вăт* [ДК,Ран(134)]; 3. изр.: **вра́та не́ утóруве** (= не доаѓа, не наминува кај нас) ~ *бо́лна здра́ва, си́но вра́тта не́ утво́руве, то́о ле́-ј си́н?* [ПК,2(156)].

утвăрза́н* adj 'ослободен, опуштен (грев)' ~ *ка му ричé, му-дујна́ на ни́х да ре́ка̨л: Зева́јтше Сфе́тта Ду́х. Аку утва̨рза́хте на не́кој гре́ховитти на ни́х, утвăрза́не да би́дат, так аку́ са ва̨рза́не, ва̨рза́не да му би́дат* [MV,K(252)]; ~ *не́ ти ли́псa ни́то сна́га ни́то крӑф, туку́ Та́тко ли шо и на небѝните. И-ја́с па́ ти ве́лам о́ти ти си Пе́тро, и наврăс те́п ки кла́дам теме́л да пра́вам Црӑкфата ли. Да ки-ти-да́дам клу́чити ут небе́синта ца́ритина, и шо ки утвăрзиш пу зе́мнјата, утварза́н да би́ди на не́бито* [MV,K(322)]; – во контекстот среќаваме потврди за проширената употреба на множинската наставка **-и** во овие говори, и кај еднослоѓни и кај двослоѓни именки: **ки ти дадам клучити** (наместо 'клучевите'); **та́тко ми шо и на небѝните** (наместо 'небесата'); се работи за меѓујазично влијание, во случајот од турскиот (позајмен образец); ~ *но́ка биде́ки на та́а де́н уф на̨де́лата, да по́ртите биле затворе́ни... Ка́ му ричé му дујна́ на ни́х да ре́ка̨л: Зева́јтисте Сфе́ти Ду́х ... утва̨ рза́ни да би́дат* [MV,K (261)] – некогашниот партицип **бидејќи,** што во нормираниот јазик се јавува како сврзник, во југоис-точните говори се употребува како гл. прилог : *но́ка биде́ки* (кога беше *ноќ).*

утвăрзи* pf 'кога нешто што било поврзано со јазол ќе се оддели' ~*Ка му ричé му дујна́ на ни́х да ре́ка̨л: Зева́јтисте Сфе́ти Ду́х. Аку утва̨рза́хти на не́коа гре́ховити на ни́х, утва̨рза́ни да би́дат* [MV,K (261)]; ~ *и вика́л и вел'а́л: Иди пу ме́не, то́ шо и по́гуле́м, шо не́ са̨м вре́дин ја́с да си наве́дам да му удвăрзам ре́мунут ут ско́рнити му* [MV,K(307]; ~ *Да ки-ти-да́дам клу́чити ут небе́синта ца́ритина, и па́к шо́ ки утвăрзиш пу зе́мнјата, утварза́н да би́ди на не́бито* [MV,K(322)].

утдали́чен adj 'кога нешто не е во близина' ~ *сака оша да се кажа оти не сӑлда така му са трача* (му се чини) *оти Постул ăј токму утдали́чен ут ричејнјут планинцки шокал, ами оти токмо-ј далек ут сӑта кажани градишта* [ME,P(71))].

утдéлно adv 'кога некој (или нешто) има посебно место и не е со сите останати' ~*И вăрвăт си хóра нă-гóре, нă-дóле, пúăт, jăăт, нé плáштăт, сáмо прúкăски нă-чурбаџúјата лукăжýвăт. Чурбаџúјата нé-j нă-тизѓáут. Тó се утдéлно, уф-дрýга стáа* [ВК,К(283)].

утéге impf 1. 'оптегнува'; 2. fig. 'развлекува, удолжува' ~ *нóго сă-утигнá тóо нéгăвто ýчине* [ПК,2(122)].

утегне (се) pf 1. 'се испружи, се протегна' – сп. суеверие: во близина на мртовец не смее да се пушти куче, мачка и сл., бидејќи ако сепак се случи да помине *куче* и *да се утегне* тоа значи дека наскоро од истава куќа ќе има уште еден мртовец...; 2. изр.: **ги-утигнá нójсто** (така се кажува за некој што умрел) [ПК,2(157)].

утéжне* pf 'кога нешто ќе стане тешко' ~ *то: мăлéчќо:, Лý:то ричéл: "Ми-утăжнá мájкино: прăшилен – нé вúке кáмăн – амáн бáте ко: (< ќе го)-пýштул, ми-дутăжнá, гáаре нă-мóжул до:-дăржул". "А-брă, ричéл, мóлчи, нăрóт íма пуд-дăрвуто, шо ки-н-нăпрáвăт, дýрми сă-крí:ме"* [ПДој(162)]; и: **утéнци*** ~ *тjáнака кату не знáиши да речé: "зáпри си!" кутúјката дáваши сóл, си напулнú корáбјут, утенцá, батúса нá морéту, áф водáта си одáвиха фрéт сос корабáриту на еднó* [V,PM,140]; сп. уште: – на болниот му се чини како да *му утежне мех*, и како да има камења во стомакот; народот мисли дека се добива ако болниот јаде врук леб и ведаш потоа пие ладна вода – народско објаснување за болеста **фат** (стомашна болест) [ТГев(242)].

утéл m 'хотел' ~ *уф áно спúит пăтници, тóо о-вúкаа ăн áдно врéме, сjáа утéл* [ПК,2(20)].

утеле (са) pf 'се кажува кога кравата ќе роди подмладок (теле), истиов глагол се употребува и кога ќе се породи *биволица* или *камила*' – ако некоја крава ќе се *утеле* в поле тогаш *гувидарут* откако ќе ги дотера кравата и телето дома добива *бакшиш* (подарок); ќе му направат *млечник* (баница со млеко в среде). На кравата што се отелила ќе и врзат за опашот црвен конец, а на телето околу врат ќе му врзат заплетен дебел конец од бела и црвена преѓа за да не може некој да ги урекне [ТГев(373)].

утемни pf 'спаси' ~ *и така уф тéлнуто дojдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимúата душмáнинот и гу удрú нéтри аф морéту. И такá как видéха гилициíту, сúчки слáвјаха Гóспода, што ги утéлна от такóф едúн дúв душмáнин* [V,PM,24].

утéпа* pf 1. 'убие' ~ *рéкал: "Ак-сáкте мă-утăпájте, ак-сáкте мă-убисéјте. Аска бjáх сус-мóо гáзда. Ми-сă-пугýди гáздата крăдéц, алма утсирмаштúјте крáде"* [ВДој,Н(280)]; ~ *бил еден лош арамија, што е утепал 99 души. Така живувакúи, бактиса, па утиде пра еден дуовник* (свештеник, исповедник) *да са испуведе и да гу пите има ли пруштавија за него. Дуовник(ут) му риче оти за него нема пруштавија* [ТГев,147]; ~ *като чýл цáрăт чé jеотепáле лáмјата рéкăл: "Викнájтего тó, шо ja-утепáл* (пишува: *утепáле*) *лáмјата". Като отúшăл дéтто при-цáрăт рéкăл: "Jáскă ja-утепáх"* [ВСол,Град(295)]; ~ *Гóце Дéлчуф вúкăше: "Măкидóнија нáша ќе-j". Дă нé о-издáдăа, óн нé умúрше. Нă-мóжăа до:-утéпăт нă-нéго. Шéтше пу-Тýрцте, нé офăтúа* [ВКук,Мал(290)]; ~ *Е-ее, кóо г-утипáа Гóце, кáк нé пóмнул.*

Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Емéн усумдисé и пéт гудúни сумáс, нé-сум мăлéчка. Ас сúчко знáм [ВКук,Мал(290)]; 2. изр.: **сă-утéпăл пáри дăвájне** (= се изнемоштил од многу спремање за гости што му доаѓале за празникот С. Јован, што повеќе пати во годината се јавувал) ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'ájнте нă-гóсти, а и сил'ájнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвájне. Уд-гулéми ăрчój, чúнки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа дириџé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе* [ДК,Деб(153)]; сп. клетва: **бол'ка да та утепе** [ТГев,319].

утéпин adj 1.'убиен' ~ *Е-ее, кóо г-утипáа Гóце, кáк нé пóмнум. Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Ас сúчко знáм* [ВКук,Мал(290)]; ~ *тýрскăта вójска и-зăгрăдú тáм. Пучнá стрăжéние, кáвга* (војна) *дă се-прáви, дă-се-бúјат и тăрчăт вójските. Апустóл вуј-вóда гу-зăгрăдúме. Бáм – бýм. А утипáни óни ут-сéлуто и-извăдúја* [ВЕв(298)]; ~ *заеднóш изл'ázи от кóн'ут, гу фати на господáрот му, сос кáлини гу бúше по глáвата, удри гу, утепá. Тогáс земá тój џифаíрите и кóните, побегнáл, гу оставú господáрот на пăтју утéпан* [V,PM,27]; 2. изр.: **за сон утепан** (= преморен, ненаспан) ~ *си прикажýваа су нéгу, шо бúле М... и Илиа, шо видéле на слáва, велáли за ýмир нéгуво, шо ки са дáдиши на Јерусалúм.. Па Пéтро и дрýзи бúле за сóн утéпани* [MV,K(327)].

утéпуве* impf – 1. в. **утепа** ~ *ричéли: "Нúм сă-кóси, пубрáтимје, кăфáтăме тá: фушкúа и пăрчá пупăрчá кă-нăпрáвме"! Најтú, ăднá вéчăр вăлџите ă-фăтúли лисúџта и óна фăтúла дă-им сă-мóле: "Амáн, устăвéјте-ме, ним лă-утипувájте"* [ВК,П(287)]; ~ *и приз оној пăт млогу аскер вăрвјаши, и млогу от онаа мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа* [V,PM,96]; ~ *и пák фати тójнака да вéли: "óх сéстри, излезéти да вúдити, што ни пуснáха мájките ни!" Тогáс жáбите кату чухá такá, заеднóч фатúха да излéват по еднá, по еднá, и тójнака ги утепýваши да не одрéвет нúшту* [V,MP,29]; 2. – **(са)** ~ *питаштém-питаштém најдé Кулýфувата кăшта, влезé нетри, гу пријáха сос млóгу радост и млóгу цирилóња му чинúха. Тогáс онová цáр, кату га видé онája жéна, са почýди и речé сос умóт му: "наúстина, за тája жéна човéк са утепýва да га зéми"* [V,PM(12)]; ~ *Јáгăнто удговóруве: "Цéл дéн по-сýј рíдишта сýј гăргăлéнки сăм тăркал'увáл". Пóпо пá сă-рàзл'ýтуве и зíме си-утéпуве и другóто дéте* [ВКук,П(285)]; 3. fig. 'се исцрпува' (од работа) ~ *едно време имаши един сиромах човек, който са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му* [V,PM(64)].

утéра* pf 'притера, обично стока, за да влезе в штала' ~ *ýтери-ј гувéта ду-јáсăлта* [ПК,2(55)] – во контекстот имаме случај кога вокал во група со сонант се редуцира и се антиципира: **ду-јáсăлта** (< ду-јаслата).

утесне* pf 'угнети некого, го стави на тесно' – народот верува дека ѓаволот побегнал од пеколот, и дека ги тера луѓето да прават зло, т. е. да грешат и потоа да се најдат во пеколот; оттаму за некој што прави лоши работи се вели: *"Гу утело злото, тоја куси"* (?) [ТГев(310)].

утеши pf 'го смири, му даде утеха' ~ *Царју́т, как гу виде така пожа-лен, фати да му вели: "Глеј си работата! Пак ке да дојди еди́н рет да добиши. Нека е здрави!" Така гу утеши царју́т на зета му* [V,PM(50)].

утеше́ние n 'смирување, утеха' ~ *ма́јка му заедно́ч фати́ хизмика́р за чи́фтут и о́шти едно́ч не пу́сна ни́-ту пари, ниту де́те по вӑ́нката... ама не промина́ мло́гу вре́ме, на еди́н де́н измре́ха че́три де́ца та те́лната не́маши ни́кој утеше́ние* [V,MP,26].

утза́ди adv 'назад' ~ *утпре́т сне́к вӑ́рне, утза́ди гра́т вӑ́рне* (гатанка = направа со која се изделува семето од памукот) [И,Гг(122)]

утѝве impf 'оди' ~ *то́о де́те де́н-виздѐн го-пасл ја́гнѐнцто и вичиртá сӑ-ва ри́не до́ма сус-ја́гнѐнцто. Ја́гнѐто пра́во на-пизу́л'о утѝве и ру́п-ру́п-ру́п фӑ́ти́л дӑ-жва́ке ади́н вӑ́глн* [ВКук(283)]; ~ *Е, ка́ гу-нуси́ла ду-буна́ро, "ох" ре́кла мӑ́јка́-му. Е, о́на ка́ ре́кла "о́х", излегӑ́л "Ох", чуве́к. "Де́к ко:-но́сиш си́н-ти?". Гу-зи́ме де́тто, гу-пуштýве уф-буна́ро и о́н утѝве уф-буна́ро* [ВКук,Пл(290)]; ~ *аднӑ́ же́на си-има́ла гул'а́му мумѝче – Мару́шка. В до́ра си-има́ли ху́бӑва грӑди́на и в-грӑди́нӑта гул'а́му дӑ́ру. С'а́ки дӑ́н' мумӑ́та утѝвӑла на-се́нка пуд-дӑро́ту дӑ-кинди́са* [ВДр, ГБ(329)].

утига́чка f 'дел од направата за ткаење, т.е. од разбојот' ~ *дӑ́рво, усне́го о-стигну́вме кро́снуто* [ПК,2 (123)].

ути́ди pf 1. 'замина, отиде' ~ *му ве́ли на фате́нјот човек: Ста́ни си , и кре́ни си носи́лото и о́ди си уф-куќата. Да о́н ка стана́, си утѝди на ку́ќата му. Ка виде́ све́тут, си чуди́ле, и сла́виа на Бо́га, шо му дава́л таквѝа пуве́ла на л'у́дито* [MV,K(266)]; 2. изр.: **(си) удде́ удве́кут** (= почина, умре) ~ *гре́хн'оо* (сиромавиот) *удде́ уд-ве́кут* [ПК,2 (34)].

ути́дин* adj (гл.) ~ *би́х бо́лин два́јси де́на, не́мах утѝдину на-ра́бута, а фче́ра утѝдух на н'и́ва, ра́нуту па́сих уло́ити ко́лку два́ саха́ти* [ВБог,Нег(339)].

утипу́ва* impf 'прави некое живо суштество да стане мртво, убива'~ *о́де то́ у-вудини́цӑта, лигну́ва. Си-ве́л'ӑт ти́а л'у́ќӑта шу-би́ле та́му: "А бре́, ни́а сно́шни бе́ме ту́ка, збурува́ме. Ти́сут у́ши и́ма. Аj дӑ-ви́диме ту́ка шо́ и́ма?" Ко́ ки-ви́дӑт чо́икут, бугатјут. Гу-нӑ́-жцӑт та́му, г-утипу́вӑт и си о́дӑт* [ДК,Ран(126)].

утихни pf 'се смири' ~ *така сиромахо чекал да утихни реката, та да промине. От некој час сетни са утихни реката, и тојнака промина и си отиде на дома му сос млого радост* [V,PM(93)]; ~ *му кажува: "синку, кога ки видиш некој облак и да дӑ́жди, тинака да заприи на една страна, дури да промине облакот. И пак кога ки видиш мӑ́тна река да иди, да не минии от неја, дурде не утихни реката!"* [V,PM(93)] – во контекстот среќаваме нерегуларна употреба на предлогот **от** наместо 'низ': **да не миниш от неја**.

утка́ adv 'откако, откога' ~ *утка́ а-дунце́ бе́л де́н не́ виде́х* (= откако ја доведе (невестата) животот ми стана пекол) [ПКук(Гарб)].

утка́же* pf 'прекине нешто, пр. некоја соработка' ~ *крӑли́цӑта улире́ла уд-мӑ́ка. Во́ не́ма, нӑ-мо́ж дӑ-гу трӑгнӑт утта́му ич. – "Шо́ пра́јме су-во́ де́те? , си ве́ле кра́лут. То́ ки-нӑ-ја́де две́те". –"Бре́ де́те, не́м!*

Утка́жи ут-то́ ни́што!" Тúа – пáри úмăт. Цéлта дăржáва ă-úма зăбурчéно [ДК,Ран(130)].

утка́жува* impf – в. **утка́же** ~ *Е, прăвúле брáк, ép кáко трéба. Сăжéне тáму. Арну лú, вóа пá óде су-тúа ăпăшúнта. Му-вéле: "Шó прáји ти? Зáш óји су-тúа...?". Му-вéле: "Јáс ут-тúа нé уткăжýвăм"* [ДК,Ран(126)].

утка́ре* pf 1.'однесе нешто некаде' ~ *цáрут вúке: "Кáк? Мójта лóма вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!" И вúкăт двá цинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткáрат тáму, дéк нé пéăт пéтли; úмто дă-нé-ј чýăт. И зúлат-га тúја, уткáрвăт ду-аднó мéсто* [ВКук(280)] – во контекстот е присутна лексичката посебност: употреба на зборот **мома** со значење 'ќерќа' – *"Кáк? Мójта мóма вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!"*; 2. 'дотера' ~ *ќи-ј уткáрум ду-дóма гувéта, сéтне* (потоа) *ќи-дóм* [ПК,2(123)].

утка́руве impf – в. **утка́ре** [ПК,2(123)].

утки́не* pf'спаси' – в. **утки́нува** ~ *ко:-пýле тáму ăну-пúле цúфка нă-ăнă дăрвúче и вó ко:-си-фăрле óчите, пýле тáму ăнă-змúа. И вó извájќа тó буздугáнут – нáт! Тá мájкă-му нă-тúа пилúшча ... óде и-му-вéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрум шó ми-уткина́ чéăта"* [ВВ,Крон(312)]; ~ *óн тéгне, тéгне, си-ă-скинýва пáшкăта. Лисúцăта бéга, вăлкут пу-нéа. Лисúцăта сă-пикна́ у-дýпкăта и вăлкут тăрча. Кóга фăштáше нóгăта, óна викáше: "А пýкни трéсни, корен тéгниш". И тáка уткúна лисúцата уд вăлкут* [ДК(144)]; ~ *е, кă-зăпрéл, уддéле тúй дéчкăта дă-ј искáрăт ут куфчéго. Шо дă-вúдăт, дéцăта сă-исклáле ус-нóжувуто, сă-избудéле, сáми сă-исклáле ут-теснáва. "Бремájкăтă, шо ни нăпрăвú – кăжáла жéнăта нă-пóпо – áјде ки-бéгăме, ки-устáвăме и кójсте, сáмо дă-уткúнуле"* [ПДој(163)]; ~ *нéл' уткинáх ут тáа бóл'ка, сјáа пéт пáри нé дáвум* (= не се грижам за друго); *глéј до:-уткúниш дéтто, та ним сă-сąкąлдúсуви* (нервира) *зą-дрýго* [ПК,2(123)]; ~ *"Нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуме жúви и óн ќ-óде мéсто нáска". И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нă-тăкá. Тóă сáмо óхкă. Сăчувájки, сăчувájки, знáчи, гу-умрéл нă-дéфо. И тăкá, óни, брáтто уткинáле, а дéфо уддéл* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот се забележуваат две граматички посебности: изразување на директниот предмет со предлогот **на**, и употреба на непреоден во функција на преоден глагол: **сăчувájки, сăчувájки, знáчи, гу-умрéл нă-дéфо**.

уткина́ч m 'спасител' ~ *и рéкла: Блажéна ти на жéнити, и благослóвин сéмито уф твóа сăрци. И блажéна шо верувáла, óти сéга вúки ки сă свăршат тúи шо сă кажáни уф нéа ут Гóспот. И рéкąл Марúа: Гулéмо и сăрцито ли на Гóспот, и радувáла дýша ли кри Бóга, лójо уткинáч* [MV,K(301)] – во контекстот е нарушена конгруенцијата меѓу субјектот (ж. род) и предикатот (машки) : *рéкąл Марúа*, што јасно потврдува дека родот како граматичка категорија функционира само делумно, што било причина Ј. Иванов, поради неупатеност погрешно да се залага, односно да докажува дека во овие говори крајниот ер, иако во слаба позиција се вокализирал.

уткина́чка* f 'спас' ~ *и молú на Бóга и ричé: Гóспуди сéга зéвај си на*

измика́рут твој кату́ как си ре́кал су ли́рну; е́ту а виде́ле о́чити ми уткина́чката твоја, шо сă чини́ азăр [MV,K(312)].

утки́нува impf 'спасува, ослободува' ~ *му-ре́кле: "Амăн, бра́те, бе́гăј утту́ка, ту́кă-ј ла́мјăта... ја́ја rắне́та, ăку-ста́не, ки-тă-изе́де". Во́ јуна́кут пита́л: "Де́ка-ј?" – "Ја́-а та́му у-дру́гта уда́а" – му-ре́кле. Во́ вле́вја ... о́н су-буздуга́нут – па́т! Му-и-удли́ра ти́ја гла́вите, ă-се́че. Мо́мите и-утки́нува* [ВВ,Крон(312)].

утко́ве* pf 'извади клинци и она што било компактно го стори на делови' ~ *шила́шо са чуди́, дал си-умре́ шо́лко ско́ро; и му викна́ на јузбаши́јаша, распиша́ на не́го дал си-умре́ уш вака́ш. Да как шузнаја́ уш јузбаши́јаша, му башиладиса́* (подари) *сна́гаша на Јо́сиф. И о́н и куши́ сава́н* (погребно носило) *и го ушкува́, да му зави́ су сава́нуш; да го куша́ уф гро́буш* [MV,K(255)]; – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот ***на*** во состав на директниот предмет: *и му викна́ на јузбаши́јаша, распиша́ на не́го* [MV,K(255)].

утко́лко conj 'отколку' (упатува на услов) ~ *ти́ не́ма, rắче́, дă-прăстáниш, ти́ ки-му-са́киш нă-не́го зла́тнио пăмпо́р, шо му бил и читири́јсе, ка́ им ви́кăт нă-ти́ бе, шле́пуве. Утко́лку не́ ти ги да́де ти rắбо́ти ки-му-ка́јш спула́ј-ти, збо́гум ја́с си о́дум* [ПДој(148)].

уткопе pf 'извади нешто што било закопано в земја' ~ *си испадна и уд цркви, си утиде ду то стадо] ду то стадо, дробно стадо] да гу пасе пукрај село] пукрај цркви и грубишта.] Замркнало се стимнило...] си утиде млади Стујан] си утиде ду нов ми гроб] си уткупа бела Јана* [ТГев(202)]; ~ *ни́му да си бе́рите за ва́с сто́ка на зе́мнјата, шо гу изидýат цăрвиц и згýра* ('рѓа), *и аралпи́ити шо ут-ко́пуат и кра́дат. Да си бе́рите за ва́с има́њо на не́бито, шо не́ма за не́гу ни́ту цăрвиц, ни́то згýра да гу изе́ди и ни́то аралпи́ити да гу утко́пат* [MV,K(282)].

утко́рнуве impf 'вади растение од земја заедно со корен' [СКук(338)].

уткраде pf 1.'земе нешто скришно што не е негово' – некој ќе праша: *"Што воја чувек висе тука?" – "Гу убисиме, оти е арамија и оти краде". – "Аман, што краде?" –"Што краде?! Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, елен жив да гу запал'ме". – "Е, што уткраде, кажајте, де?"* [ТГев(186-187)]; ~ *уддé Питрýш кут-пупа́рин, му-ј-уткрăде́ли парте шо-прудăва́л ва́адин* [ПК,2(172)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га украдн, тебдил га чини сос други мӑшки дрехи и праве га закара кату ќуле* [V,PM(35-36)]; ~ *заштó, ре́кал, ти сирма́шките о́јш да-кра́јш? А-бе, до́јме на-ца́ро да-му-ди́гнуме. Д-има́ бар шо ки-укра́јш - ви́ке.* [ВД,Н(278)]; – се случува некој слободоумен верник во врска со постењето вака да реагира: *"Што има цанум, оти чувек ки мрсе! – Да утепиш чувек, да украдиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ки апнум месо или млеко па ки згрешум! Сакале попуве па а правиле воја работа"* [ТГев(308)]; 2. изр.: **де́тто ут-лу́л'ка на-ма́јка да-и́-гу-уткра́де** (= се кажува за некој што е многу вешт во крадењето) ~ *"Твójте бра́тта са-научи́ја зана́т, ти́ шо́ сă-нау́чи у-плани́нта?" – "Е, ца́ре – му-ве́ле де́тто – но́го зана́т сă-нау́чу*

ја́ска. Са̣-нау́чу, ца́ре, де́тто ут-л'у́л'ка на̣-ма́јка да̣-и-гу-уткра́дам" [ВКај,Ран(322)]; ~ *бăка́л'то* (продавачите на стока за домашни потреби) *нă-го́ре гле́ет* (со погледот угоре верникот се моли на Бога да ја постигне саканата цел) *дă-т-уткра́дат, са́мо дă-ви́дат оти мо́л-чиш* [ПК,2(184)].

уткри́е pf 1. 'направи достапно нешто што било сокриено' ~ *искăра́л: "Же́но, сă-свăри́л". Гу-бу́те ча́ко́ро, "сă-свăри́л", викáл. "Стáни дă-ви́јш, сă-свăри́л, же́но!" То́ă дăрво, не́ла што. Е, е́дно вре́ме то́ă рӑче́л: "А бе, што си, ричéл, то́лко си-успáла ти?", ин гу-уткри́јал ју́рга́но* [ПДој,Ник(159)]; 2. – **(се)** 'се дозна' ~ *пáк бли́зу-е гра́дут, мо́ж дă-до́јде во́јскăта и мо́рӑше дă-отстăпăт. Вăндо су-че́тта утиде уф-Па́јăк плăни́на. И-кăзни́ја. Оште ке-ка́знӗа, а́ма се-уткри́ то́ пезеве́нк, што не́ се-придăдé* [ВЕв(299)]; 3. изр.: **дă-уткри́ че́тта** (= да се дознае тајната) ~ *ти́ к-о́дши та́м, ки-сă-рӑзвăртши укул пăла́то, ки-ви́кши: о, о до́ктор, о, о до́ктор. Зă дă не́ гă-уткри́т до́ктурто че́тта, што ви́кăме ни́, о́ти и́ма тăкво́ де́те ца́ро, нă-мо́жăт дă-гу-изл'ăку́вăт, ги-зăко́л'уве, ца́ро до́ктурто ги ко́ле* [ПДој(147)]; **се уткри́ о́гинут** (= почнаа да стрелат) ~ *Же́нте су-кăндúл'ките све́тăт (кăндúл'ки = ламби). Они су-шти́куви тăка́ и-измушка́а ти́е, и-утипáа. Не́ мужáа... кă-се-уткри́ о́гинут* [ВЕв(299)].

уткрива* impf 'прави нешто достапно' ~ *има́ла та́ две́ куко́шки уд-ма́јкă-му шу-умре́ла. Ти́а вика́ле: "ту́к-ту́к, ту́па-ту́ка-ту́ка, ту́п-ту́п!" Ти́а же́јнте си-ре́кле: "Што ви́ка ту́ка во́ пе́тлу?" Ко́а к-о́дăт дă-ви́дăт – су ко́шу полупе́на, чу́пăта сто́е уздо́ла. Г-уткри́вăт* [ДК,121]; ~ *"Не́маj га́јле!, му-ве́ле. Не́к-сă-сте́мне, ја́с ќи-до́јăм, та́ рӑбо́та к-ă-сфăри́шме! Ќ-у-кла́јме у-вре́ќито, к-у-уднéсиме нă-ре́кăта, дă-нă-ви́де ни́куј" Е, се́га гу-викну́ва бра́т-му нӑтре, о́де бра́т-му. Г-уткри́вăт, што ќи-ви́-ăт – о́вен. Ето во́-е: "Бра́т бра́т не́ ра́не – те́шко то́ шу-гу-нема!"* [ДК,Деб121].

уткуп m – на денот на свадбата, пред да почне церемонијата младоженецот ги дарува дечињата, роднини на невестата со пари и тоа се вика **уткуп** [ТГев(179)].

уткă adv 'откако' ~ *уткă-пулпина́ле дваjсе гуди́ни, сă-дукăра́ло ре́т то̀ тăргова́цо дă до̀ па́ уф-то̀ се́ло. Ве́чăрта си-но́јце акра́но, уф-кавă-не́то пусăде́ле* [ПДој(151)].

уткăде adv 'на кој начин, од каде' ~ *а ти́ја по́гуле́мте бра́тќа ка шита́ле, шита́ле и са̣-вăрна́ле на́за̣т да̣-си и́да̣т до́ма бес-пе́т па́ри. Ко́га виде́ле де́ка по́ма́лиут бра́т са̣-збуга̣-ти́л, гу-пита́ле уткăде на̣де́л то́лку па́ри* [Мег,Тр(318)]; ~ *удде́ле пукрӑј мо̀рто, ки-ле́жăт нă-не́ко̀ сăртче тăка́. Не́го ко̀* (< ќе го) *-ту́рăт уткăде мо̀рто, ут-таа страна. Ка̀ ки зăспе он, ко-тăркал'ăт уф-мо̀рто* [ПДој,Ник(163)].

уткăршу́ва impf 'откинува парче од некоја целост' ~ *изле́га идну-чо́век су-бра́да, му-ве́ле: "Бре де́те, де́к к-о́јш?" – "Дă-си-гу па́лăм кăсме́тут, ве́ле, де́ца и́мăм, гла́дни". –"Не́ма тро́ ле́п дă-ми да́ш?" –"Имăм, а́ма ут-пе́пăл", му-ве́ле. Уткăрицува ину-ко́мăт, му-да́ва* [ДК,Ран(126)].

утнéсе pf 'префрли нешто од едно на др. место' ~ *Трăгна́ нă-пăза́ро дă-о́де, срешна̣-гу Евре́јто. Пи́тат-гу: "Ко́лко, мо́мче, ри́бăта?" Ади́н да́ва де́сет гро́ша, дру́ги – петна́јсе. Де́тто се-зăрăду́ва мно́го, ку́пи-си*

бра́шно, ку́пи-си со́л' и устáнӑлите пáри ги-утнéсе до́ма [ВК,К(280)]; *~ имáлу ӑдно́ врéм'ъ ӑдӑ́н бéдӑн чул'а́к. Агá утúвал нъ-нúвӑтъ вúд'ал чи-двé д'ацá бúјат ӑдно́ мáлку змúјчъ. Змúјчъту съ-пулóлилу нъчул'а́ка дъ-гу-утӑ́рвъ и дъ-гу-утн'асé нъ-мáјкъ-му* [ВДр,ГБ(329)].

ут-нӑ́тре adv 'одвнатре' *~ Зéме дéтто дӑ-га-измúе чéшкӑта и тáа сенӑпӑлни́ сус-злáто. Истýрве-гу злáтто уф-кисéто и тýрве гӑ уфпáзвӑта. И-вúке: "Мáле, уфчéра прудадéх рúбичкӑта, áма é што излезé утнӑ́тре"* [ВК(281)].

утпа́дне* pf 'се изнемошти' *~ Ех, сивӑрнáлу дéјту дóма, áма гу-нӑјдýва мáтку-му дӑнӑмӑ́на. Му-пӑднá жáлус нӑ-дéјту зӑ-мáтку-му. "Бе – тáти, уд-мéн пӑднá нóгу. Ми-учúй, јáс си-нӑучúј, áма ти утпӑднá"* [ВЕв, Кор(303)].

утпа́сӑве impf 'нанесува повреда, рани' [ИГг,129]

утпéве impf 'прочитува' *~ утпéвум еднó пúсмо ут Вáно* [СКук(338)].

утпр'ӑ́т' adv 'напред' (во случајот: пред нас) *~ ја-турнувáми на-врӑ́х баклавáта, сӑ-натýп'ова и фáш'тами с'éтн'а да-јид'éли; тр'абýваши дабúш'и халúс баклавá, ни на-книгата писáна и такá ш'тóгуд'ъ ни вúд'ахми; тр'ӑ́буваш'и тапс'áта дабúш'и утпр'ӑ́т'* [ВБог,Су(342)]; *~ утпрéт снéк вӑ́рне, утзáди грáт вӑ́рне* (гатанка = направа со која се изделува семето од памукот) [И,Гг(122)]; *~ и-спрӑ́снува кóн'у даб'áга, б'áга, б'áга, б'áга... сӑ-загубúј ут-ш'úч'ки утпр'ӑ́т' ут-уч'úт'ъ и ш'úч'ки р'éкнуха: "за-гу-уклавé тузú д'ӑ́тъ тóс кóн'!"* [ВБог,Су(343)].

утпу́ште pf 'ослободи, направи нешто да функционира' *~ рӑчéл: "Ма: утпýшти та: еднáта рӑ́ка, дӑ-тирӑсцéпум дӑ́рва, нáпкум пá ма:-вӑ́рзи", рӑчéл. Е, мо:-утпушти́л, зӑ-дӑ-ѝ-рӑсцéпе дӑ́рва, óн са:-утпушти́л и-та: рӑ́ка, еднá бӑлтúй нӑ-жéнта, а турúл уф-кӑзáно* [ПДој,Ник(159)];

утпӑ́рвин adv 'на самиот почеток, прво' *~ ки-си-а-исклáвиш, ду-трú дéна тъкá ки-си-прáвиш и тишúм утпӑ́рвин ки-си-бéриш лúшче мáлце, áма тó нóгу сúтну ки-гу-дрóбиш óти тó óште пл'ýнкичка и* [ВМ, Стр(303)].

утпӑту́ве* pf 'отпатува' *~ адúн дéн чýл нéјнут л'убóвник óти, знáјш, утпӑтувáли нӑ-гóре нӑ-дóле, кӑжувáли: "А-бе, нӑ-едикój-си áн јáдине, пúјне бес-пáри, сáмо зӑ-аднá прúкаска"* [ВКук(283)].

у́трата-де́н adv 'денот што настапува, утре' *~ у́трата-дéн тргнáле дъ-ъбрқат мéчката. И ствáрно ъ-нъјдéле дéка лéже удáвана, а кýчто жúво, си-сéде ду-нéа* [ВГев,Мир(273)]; и: **у́тридéн** *~ сӑ́бута нӑвéчир цéла нóк свáдба. Утридéн, нидéл'та, ки-тӑ́ргниа дӑ-ӑ-зéвӑт нивéстӑта. Ќи-сӑсӑбéриа кójна, кóли. Иргéјнту ќивјáниа кójна, друзи ќи-прéгниа кóли* [ВЕв,Кор(307)].

у́тре adv 1.'денот што непосредно доаѓа' *~ Дéтто кажá: "Рúбичка фатúх, скӑ́по га-прудадéх. Брáшно купúх, мáмо, сóл' купúх и устáнӑлите пáри ги-дунсéх". "Утре зáстра, ка ки-óдиш, áко излóвиш дрýга рúбичка, поскӑ́по дӑ-га-прудáдиш"* [ВКук(281)]; *~ и вó вúка, а зé нӑдóлу ут-кýкӑта: "Е-ej, фил'áн чувéк си-жéни ýтре, ви-кáни нӑ-свáдбӑ". Вúка. Жӑндáрити: "Шó бре вúкӑш тú?" – "Já цӑ́рну нӑ-бéлу, јáс сӑм пуштéн"* [ВЕв,Кор(306)]; *~ вó, дъпрóстиш, съ-мучáл у-тó: ќýпут унӑ́тре и ва: дéн, ýтре, ва: дéн ýтре гу-нӑпӑлнúл тó: ќýпут. Пувréме дóшло рéт, вúке зъ-дъ-ýлире. Устӑрéл вúке* [М,Зб(321)]; – ако

некого го снајде голема несреќа, пр. смрт, пријателите го советуваат и тешат со овие зборови: *"Госпуд тебе нека та живеје! Ка е Госпуд не е никуј. Он вадан лошо даве, ама утре два ката добро"* [ТГев(305)]; ~ *ни́м сă-фа́ли о́т си ва́адăн а́рăн, ту́ки ми́сли шо мо́же да-т-сă-де́се у́тре; не́ ви́ки ка́ сул, ту́к ка́к ки-би́дум* [ПК,2(180)]; 2. изр.: **душа нека стоје (Бог) ки да здраве, ако не вадан а оно утре** (= додека е жив човек не треба да ја губи надежта) [ТГев(247)].

утре́би pf 'исчисти нешто (пр. жито) со требење' ~ *И чул'а́кạ сạ-приго́твил за-умира́чкạ. Ка́зăл-хи дạ-утре́би жи́ту, дạ-умéси хл'а́п и дạ-сфа́ри фăсу́л зạ-пре́кăда. Си́чку било́ гуто́у и то́ј утиши́л* [ВДр,ГБ(331)].

утре́зне* pf 'кога по пијанството организамот се ослободува од алкохолот' ~ *Пучна́ла висе́лбăта. Гу-упи́ăвăт по́пут, гу-ублéчăвăт уф-ạрнăу́тски ру́би и гу-истрăка́лăвăт уф-до́лут. Ут-ко́а утризне́л, сă-гле́де и си-ми́сле* [ВГ,Бог(274)].

у́трин f (m) – в. **утру** ~ *ăдна́ у́трин ч'ул'а́кạ ка́зăл нạ-женăтạ-си дạ-и́дăт и ви́дạт уфцéт'ạ. Кушáрăта била́ дạле́ч извăн се́луту. Măжă ја́хнăл ко́нчjăту, пăк-женăтạ сạ-ка́чилạ на кубíлатạ* [ВДр,ГБ(331)]; и: **у́трина** ~ *и вели́-му змиéта на-охче́ре: "Побра́тиме, ја́-сам змиj, са-бăхт'ахме сас-адúн дру́к змиj, та ма-сега́ ту́к фăрли, и сам сега́ отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-доне́ваш ката́ у́трина мл'а́куту от-охцéте"* [ВДр, ГБ(332)].

утрина́та adv – 'наутро' ~ *така́ о́ниj ве́чер са коношти́сали хáрно два́та. Утрина́та пáк бабата гу примени́ сос же́нски дре́хи и гу извади́ вăнка* [V,PM,9]; ~ *утринат'а́ и́ш'тạха да-по́јат да-тригúсуват (да б'е́рат) мисúр'ут; му-вил'а́т на-д'ăдуту: "Ти́-си стáр ч'ув'ак, с'ăт' у-дума́ сăс-ма́лкат'ạ, нăј да-по́јми на-мисú-рут* [ВБог,Вис(340)]; ~ *утрината станáха от тамо, оти́доха на царскиj конáк, тогáс царjут му вели́: "ско́ру от дво́рот ми и от мо́jта цáрчина да побе́гниш, учи́те ми да ти не ви́дат"* [V,PM,10] – во контекстот има редослед нестандарден за македонскиот јазик – глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: *учи́те ми да ти не ви́дат;* и: **утринта** ~ *гла́дин легну́ваш, утринта стану́ваш, на Бо́га си мо́лиш, саде́ здра́ве да му да́ва на не́гу и на жената му. И Бо́г дадé, прихá мăра женáта му и поле́ка-поле́ка оздравjа́ла, са чини́ хáрно* [V,PM,20]; ~ *"Ја, рăче́л, то́-j дéтто". "До́бро, рăче́л, у́тре. Ва вéчăр сум ту́ка, не́ излéвум ни́кăде. Ки-чу́киш бăрăба́но, уф-ба́ните дă не смée ни́куj дă-фле́зе, усвéн цáро". И утринта́, сăбајл'ăн ф-о́сум са́то, о́н о́де нă-бајнăта* [ПДоj(148)]; ~ *аку сакаш да га докимасаш, дувечира, кога ке да си легнити, таму она дека ки спие, аку е мола, утринта ке да е тревата увjахната, пак аку е jунак, тревата ке да е росна ...*

у́тринту adv в. **утрина́та** ~ *тăка́ ки-си-ạ-прájме су-ти́е, ки-си-ạ-угрáдме та ки-по́чне дạ-си-ше́те бу́пта пу-ве́jкта, са́ке дạ-ви́е кужу́рци и у́тринту па́ тăка́* [ВМ,Сар(318)].

утро́ва f 'отров' – в. **утрува́чка** ~ *Карá-Циндéм кăжу́ве нạ-дујна́-гузи-лújкăта: "Во́а умjáсе нạ на́шут чувéк. То́лко вре́ме зăги́нин, ама нạ-не́го умjáсе". Они тури́ле адна ча́ша утро́ва, а́ко дă-гу-пувла́дăт Јарăм–Минăре́то до́ло –дă-сă-утру́ăт, дă не́ сă-да́ат жи́ви* [И,Гг(115)].

утрован adj – 1. **'отруен'** ~ *тогас и змиата му вели на човека: "ej*

побратими, и да гу куртулисаш от мојта уста, тојнака живот нема да живува, ча јазика гу имам утрован" [V,PM,80] – во контекстот глаголската конструкција *има (нема)* + *гл. придавка* се јавува во првичната форма кога гл. придавка се сложува со предметот: **гу имам утрован** (еленот); наместо стандардното: гу имам утровано; ~ *утрóвин, нóго пуврáште, алúс акшифóсин, нусéјт-јо уф-албулáнто* [ПК,2(18)]; 2. 'нешто што содржи отров' ~ *у-вóота-ј óна, нé-ј утрóвна. Тáа гă-вúкат и вуднýшка* (= водена змија) [ПК,2(18)] – општата појава за македонскиот јазик: редуцирање на падежните наставки, во југоисточните говори покажува понови тенденции во тој правец и кај личните заменки, така во контекстот номинативната форма **таа** се јавува наместо формата за директен објект **неа**: **тáа гă-викат и вуднýшка** (наместо: 'неа гă-викат').

ýтру n 1. 'првиот дел од денот, откако ќе се појави сонцето до 10 часот – утро'; 2. изр.: **дубрýтру** (= со овој израз луѓето се поздравуваат наутро) ~ *излизéл ăднăш дéду Гóспут дă-си-извúде л'ýјту нă-зéмјătă. Кăвăрвéл пукрăј ăднá-нúвă, видéл ăдну урáч – си-óрă. Гóспут гу-дуближúл и му-вéле: "Дубрýтру, јунáче!"* [ВВод(309)].

утрувáчка f 1. 'средство од кое човек (или животно) може да се отруе – отров' ~ *си óде дóма, нă-нú му-вéле: "Ќи-прáјте гóзба. Јáс ини-дéца вúду. Ќ-и-гóстăм". – "Чúј дéца-сă?" – "Нă-вудинчáрут". Тúа и-жéгна нăтре. "Шó ќи-прáјме?", си-лáфăт. Му-вéле: "Нă-нú ќи-му-клáјме утрувáчка, нă-цáрут нéма дă-му-клáјме"* [ДК(Лип),114]; ~ *нă-тóо ни утрувáчка (акшифá) дă-нé му-дáјш* [ПК,2(18)] – се кажува за некој што не заслужил ништо да му се даде; ~ *"Е, сéга, си-рéкла óна, курдéла му дáду – ужúви, зграна му-дáду – ужúви; сăде ину-ăбăлко ќи-зéм. Инáта стрáна ќ-у-прáм су утрувáчка, дрýгăта стрáна – тáка. Јáс ќ-у-кăснăм инáта стрáна, инáта стрáна нă-нéа ќи-му-гу дáм. Она не-ќи-усéте зă-тó"* [ДК(Дур),145]; 2. изр.: **утрувáчка нé дáве** (= се кажува за некој што е претерано скржав, што не сака да даде ништо, па ниту отров) ~ *е-е, шó-ј ш̄óо, ут̄рувáчка на-чувéк нé дáве* [ПК,2(18)]; **утрувáчки сă пăлнум** 'имам голема грижа, секирација' (= *уд-нéго сáмо утрувáчки сă-пăлнум)* [ПДој,Ник(130)].

утруен* adj 'тој што има внесено отров во организамот' ~ *"Ej јуначе, младо гарматиче] што ти јуста, јуста пугурела] куту кора, кора калинкова] куту риба, риба јутруена"] "Бре, дивојко, млада јубавице] как да не сум риба јутруена] кога нелум ни татко ни мајка?!"* [ТГев (179)]; в. **утрован**.

утруи pf 1. 'состојбата кога во организамот ќе биде внесен отров' ~ *дéтето фатúи вéки рáботата да га гóни мóшни саалáм, јáко; пéрвиат писáр фатúи да зулéпсова на нéгу и сáкаши да нáјди врéме да гу утрýи* [V,PM,153]; ~ *тогас жрјапчету му вели на авџиолиа: "Нивјастата ки вари утри еден казан мл'аку; аф мл'акоту ке да тури отровачка, за да утруи цара"* [V,PM,47]; ~ *еден ден порăнч'а на бабата да тури на манџ'ата зехир, да го утруи џјатенто. И как влезе нетре от портата џјетенто, фати да ражи тајчинто* [V,PM(158)]; ~ *пак нивјастата сос царјут се караши, зашто царјут беши стар; нивја-*

тата гу неќаши и сакаши да гу утруи, и не можиши да најди време [V,PM,47]; 2. fig. 'многу се ражалости' ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на цар-јут: "аман царју, ја́зе да и́да на кăштата ми, ми е страх, зашто́ жената ми сега тил'а́л тури на селуто,... туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [V,PM,32]; 3. клетва: **да та утрује** (= да умреш, кога ќе каснеш од она што си го зел) [ТГев(320)].

утрујвајне n 'чинот кога некој во организмот ќе прими отровни материи' [ТГев(478)].

у́трупо adv в. '**утринту**' ~ *у́тре ќи-пу́ичам чăтăрдéсạт аск'éри су-чăтăрдéсạт мăски нạ-планúнта зạ-дăрва, дáли мóји да-му-и-уткрáдиш сăта мăски?" – "Мóжам", му-рéкло дéтто. Утруто ráно-ráно и-пу́ича чăтăрдéсте аскéри* [ВКај,Ран(322)].

утр(ă)пне* pf 'се здрви, престана да реагира' (пр. рака, нога) ~ *Вангилино, моја прва л'убо] санок ми си на рăка лижала,] дури рăка, рăка јутрпнала] дур на можам чибук да запал'ум* [ТГев(53)]; Са-ќов од Кукушко наведува дека во односниов говор глаголот има ограничен дијапазон; се јавува само во 3. л. мн.: *утрăпнăт* ми забите од кисели плодови (зелени сливи, јаболка) [СКук(338)].

утрăш m 'земјоделски термин, дрвен клин што влегува во дупче на крај на воиштето од ралото и заедно со *правојут* (гужба) го поврзува воиштето со *бојндрукут* (јаремот)' [ТГев(326)].

утсéгă adv 'од овој момент, во иднина' ~ *кă-извăди́л три-четúри бразди, дéду Гóспут гу-пупитáл: "Е, му-вéле, ká ти сă-пу́ле сéгă урájниту?" – Спулáј-ти дéду, нóгу лéсну и нóгу спóрну вăрве сéга. – Ајде, сúнку, утсéгă сè тăкá дă-си-óрăш – му-ричéл дéуто и си–заминáл* [ВВод (309)].

утсéгде adv 'од сите страни' [СКук (338)].

утсечи pf 'со нож или секира оддели едно парче од нешто поголемо' ~ *едно време имаши еден сиромах човек, којто са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му. Тојнака фати, утсјачи едно дрво и кату гу сечиши дăрвото, кăлниши Адам и Еву* [V,PM,64]; ~ *и пáк меѓу нúх збóр чинúха да утсéчат и онúа двете́ калáми, да зéмат по едúн аф рăките кату мозráци* (= копје; пр. *Св. Ѓóрѓе ус муздрáк* ја убива ламјата) [V,PM,144].

утсéчуве impf – в. **утсечи** [СКук(338)].

ут-та́м adv 1. 'отаде' ~ *дéтто га-дáде чéшкăта. Удрúла-му адúн шăмáр, зéла-му чéшкăта – нé-си зă-мéн! Бéге-си дéтто уттáм, стрáх мó-ј да-н гу-залóвăт, áко вúкне* [ВКук(282)]; ~ *дур-дạ-сă-нăпráве нивéстта азăр, свирéја, игрáја, áјд туваријá рăбóтта. Уттáм кинисáја нạ-цăркваѓа утидóја* [ВМ,Цăр(319)]; ~ *крăлúцăта умрéла уд-мăка. Вó нéмја, нă-мóж дă-гу трăгнăт уттáму ич. – "Шó прáјме су-вó дéте?, си вéле крáлут. Тó ќи-нă-јáде двéте". – "Брé дéте, нéм! Уткáжи ут-тó нúшто!" Тúа – пáри úмăт. Цéлта дăржáва ă-úмја зăбурчéно* [ДК,Ран(130)]; 2. 'потоа' ~ *Пăрвата рạчéла: "Е, дé-ј жúва и здрáва, да-пурáсне гулéмја, ýбуф кăсмéт д-úмја". Другáта: "Ká ки-пурáсне, тó: шó-ј дójдăн мăш дạ-ј-бúде". Трéтта па рạчéла: "Уф-гулéм грáд д-óде". Ут-тáм стạнáле тú:, си-удделе* [ВД,(277)];

~ и ва́а ко́лку мужсе́ла – то́лку, кӑ-викна́ла си́лно: "Мӑ́жу, ту́к-сӑ́м у-бо́чфӑта!" Уттам се́тне мӑ́жут о́де, ӑ-на́јде та́м у-бо́чфӑта. И шо́ пра́е? Ти́а две́те итӑ́рви зе́ва и уте́па [ВКај,Рак(324)]; *~ "Ма́чинце, а́ј гу-јзе́ди ми́шут" – ре́кӑл. "А-а, ја́ гуто́ва-сум, с-уби́вум, о́ш ӑдна́ пи́нца и с-уби́х и вӑ́рвум". Уттам ма́чкӑта нӑ-ми́шут, ми́шут нӑ-уфча́рут, уфча́рут нӑ-вӑ́лкут, вӑ́лкут нӑ-би́вулут* [ВК(292)]; *~ уттам, фӑрли́ла нӑ-кукошките чини́ца. И фӑти́ле дӑ-сӑ-ка́рӑт кукошките ко́ј как дӑ-чо́пнӑт. Пӑте́ло уддел, фӑти́л: "Ко́, ко́, ко́, рӑче́л, си́те кукошки ки-вӑ-збе́рум, а́ма нӑ-еди́н не-да́м до:* (< да го) *чо́пне зӑ́рнуто, па́ ја́с ко:* (< ќе го) *чо́пнум"* (проколвам) [ПДој(153)].

ут-та́мка adv 'потоа'– в. **ут-там** 2. *~ е, ут-та́мка, то́ӑ рӑче́л: "От тӑка́ та: лиси́ца дӑ-ви́ка, сто́ј дӑ-пуле́днум", ка́ пулednа́л: ри́би* [ПДој(157)]; *~ е ут-та́мка, нӑдел'а дујде́ла, сто́ј, рӑче́л, а́ска до:м дӑ-ви́дум то́ӑ дӑ́бо, дӑ-си-зе́:м ко́:жта, или ко́:жта или па́:рте* [ПДој(161)].

уттама́ adv – в. **ут-там** 1. *~ трӑгна́ме уттамӑ. Ас бо́л'ӑн га́:ре, сӑ-рӑзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш! Ричé: "Де́к ќ-о́јте* (< ќе одете) *сја́:?" Ни́ӑ ви́кӑме: "Ќ-о́јме уф-Бури́-зуво, и́мме чи́ко, и́мум бра́т, та́м ќ-о́јме"* [ПКук(282)].

уттегне* pf 'опне, затегне' (пр. јаже) *~ е́, на́:м, шо́, фа́јќӑт му-уттигна́ле ednӑ фо́ртума, а уттигна́ле зӑ-дӑ-не́ вӑ́рвӑт. И та́а Мӑру́шка да́м у-та́: фо́ртумта, сӑ-рӑскӑра́ле, сӑ-рӑстӑ́ркӑл'але, сӑ-рӑзбури́ле* [ВМ, Цӑр(320)].

уттука adv 'одовде' *~ та́му на́јдел три́ дивујчи́јна, но́гу ли́чни би́ле. Би́ле ца́риви ќе́рки. Ко:-гу-виде́ле ти́а мо́мите му-ре́кле: "Амӑ́н, бра́те, бе́гӑј уттука, ту́кӑ-ј ла́мјӑта... ја́ рӑне́та, ӑку-ста́не, ќи-тӑ-изе́де"* [ВВод,Крон(312)]; *~ му-вили́ дирминџи'и́јата: "У-ту́ка на-го́ри на-ко́ј удин'и́ца ка-по́ш, с'е ку́се́ дирминџи'и́ја ка-на́ш... ка ч'и́нили каву́л, ко́ј ка-ка́ж'и по́гол'а́ма лаж'а́"* [ВБог,Бал(344)].

утто́ мааде́ conj 'освен тоа' [СКук (338)].

уттука adv 'одовде' *~ ednа́ о́фца не́ уста́нва. Ednа́ та́а стра́на фӑти́ла, ednа́ ва́а стра́на фӑти́ла, изби́гале о́фците. Викну́ва дӑ-пла́че ба́бӑта. Бе́ре уттамӑ́у, бе́ре уттӑ́ука, нӑ-мо́ж д-и-суб е́ре* [ДК,Лип(117)].

уттӑ́де adv 'оттаму' [СКук(338)]; *~ испӑдна́ утӑ́де, пува́рки ќо:-прӑфта́сиш* [ПК,2(123)]; *~ тија планини шо гу упашуват полто на југ и угри-сланца, на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сӑ пулја морјто, сӑ пулја кату да не е трошка уд полјто заградено. Утӑда уд морјто планијнта па се длӑжат ама не като понапред шо ричема* [ТГев(253)].

ут-у́м кини́на f 'плетка околу некоја материја, но правена без модел "ут ум" ' [СКук(338)].

утупуве* impf 'натопува, става нешто во течност' *~ сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум, нока сонум] на вичери ми тикнуве] фил'џан слӑзи сурунувум] сијна риза јутупувам"* [ТГев,368].

утце́дин* adj 'место на кое не се задржува влага' *~ кӑр ни́ва сӑ-ви́ке ни́ва нӑ висо́ко ме́сто, зӑ-тутӑ́н, зӑ-ло́зе, зӑ-тӑкви́ рӑбо́ти* [ПДој(121)].

утче́кне* pf 1. 'откршн, откина' *~ нӑтӑмла́-гу и сирупу́что, ко́лкува гра́нка утчикна́ ут-чуре́шта;* 2.

'отвори нашироко' ~ *шó сте а-утчикнáле тáа врáта, нé глéјте какво́ студинíло íде уд-вóнка;* 3. fig. 'кога некој многу зборува' ~ *ká утчикнá адна у́ста ел да-зăтвóре* [ПК,2(123)].

утчéкнин* adj 1.'отворен'; 2. fig. **утчéкнина** (жена, девојка) 'кавгацика, зборлива' ~ *áдна-рóнкуфка-ј* (мала), *áла áдна утчéкнина шó-ј, нă-мóји да-нạдгувóриш. Нạ-стó дýши џуáн дáве* [ПК,2(123)].

утăрве pf 'спаси' ~ *шлáлу ăднó врéм'ạ ăдăн бéдăн чул'áк. Агá утíвạл нạ-ниívăтạ вíд'ạл чи-двé д'ạцá бíјạт ăднó мáлку змíјчạ. Змíјчạту сạ-пумóлилу нạ-чул'áка дạ-гу-утăрве и дạ-гу-утн'ạсé нạ-мáјкạ-му* [ВДр,ГБ (329)].

у́кумăт m 'државна институција каде што се решаваат управни работи' ~ *"брé тúа, тóлку мисýри, тóлко тăкфó". – "Плáтите-ми-ă!" – "Мисýрите плáти". Одăт нă-у́кумáтут и му-ă-плáштăт киј-знá кóлку лúри* [ДК(143)]; ~ *чóику ýм нéмăл у-глáвăта шчо ќи-прáве. Ќи-му-óдăт сă-ти пáри. Тугá нúкуј гу-пужăл'áле, му-рéкле: "Сáмо Нăстрăдúн уџá мóже дă-тă-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнăл Нăстрăдúн уџá, димéк кăко ăфукáт. Алиа у́кумáту фáти дă-рăбóта, óџăта óше гу-нéма* [ДК,Деб(156)]; ~ *димéк, тúа двé јáјца, шу-и-изéшăл, ќи-си-л'упéле пилúна, пилúнăта ќи-пурăстéле кукóшки и сă-сóбрăл идну-исáш шу-нé-му стигнáл џéлју гурбéт. И тáка чóику нé плáшича, а рăбóтта стигнáла ду-у́кумáту* [ДК,Деб(155)].

у́курвé* pf 1.'стане слеп' ~ *ká гăсаа вáр, гу-пăрснá и нă-аднóш óкто му-пубилé, у́курвé* [ПК,2(178)]; ~ *Мăру́шика а-вúкаа тáа ѓýпкăта ду-нáс, шó-ј пубилéе óчте, шо у́курвé* [ПК,2(76)]; 2. изр. клетва: **да у́курувејиш!** (= да не можеш да гледаш) [ТГев(320)].

уф prаер 1.'упатува на внатрешност од нешто' ~ *áко-ј уф-стрéт усрúби* (станува збор за зелник, во кукушкиот говор: **крáшник**) – *тó-ј рúбник-крáшник, áко-ј уф-стрéт ус-зéле тó-ј зéлник крáшник* [ПК,2(61)]; ~ *Змéо ạ-пикнáл рáкта уф-глáафта и искарáл нéколку вóшки. Ѓýптино пáк искарáл џéла шáка* [ВГев,Мир (272)]; *без дă-усéте пóпут. Пупă-дúџата сă-ублéчăве уф-бéл нивистúнски фустáн. Пóпут пучнýве дă пé. Пé и уф-нéа глéа* [ВГ,Ѓав(274)]; ~ *разглáсаве низ-нéговта околúја дáли ќạ-се-нáјде нéкуј дạ а-унúште мéчката. Нạ-тóа се-јавýве едúн чувéк сус-еднó малéчко кýченце. Тóа чувéк óде уф-сéлто и пúте дéка-е тóа уфчáр* [ВГ,Мир(273)]; ~ *Ут-тýк брéк, ут-тáл брéк уф срéди жúв чувéк* (гатанка = дете во лулка) [И,Гг (122)]; 2. 'укажува на близина односно управеност, наместо предлогот **до, кон**' ~ *вéли, вúки Исус на нúх: Дéца, дáли úмати нúшто за јадéни? Му гувурúле на нéгу: Нéмами. Па óн ричé на нúх: Фăрлéјти на дéсната стрáна уф кáикут грúпот да ки нáјдите. Фăрлúа вúки, да нé мужáле да гу трăгнат* (пишува 'трегнат') *на грúпут, ут нóгу рúби шо бúле* (фатени) [MV,K(337)] – во контекстот се јавува уште еден пример во кој директниот предмет е придружен со предлогот **на: да гу трăгнат на грúпут** (според Конески се работи за модел позајмен од влашките говори); ~ *и си наближúа уф сéлоūо шо óдиа, ūа óн ūпризделýваши далéко уū нúх да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нáс, óūи умрạкнá и ūуминá дéнуū. И*

уп҃и́ша̀л да си ноќа́ва су ни́х. Па о́ни т҃о́г҃а сă-уп҃ули́ле, да г҃у п҃ознаја́ле [MV,K(253)]; ~ *ими как, Да́вид му ви́ка на не́го у-дух҃от Афе́ндо, шо му ве́ли уф псалти́рот; ричé Го́спот на мо́ј Го́спот: се́ди си на дéсно ми, дух҃ да и наме́стам душма́ните узд҃о́ло уф но́зите тво́и* [MV,K(270]; ~ *па ви́и седејти́сте на гра́да Јерусали́ма, дух҃ри да си зе́мите пуве́ла уф уз-го́ри* [MV,K(260)]; 3. 'укажува на одделување, излегување, кога се напушта одредена средина, наместо предлогот **од'** ~ *да испадна́ле да ви́дат шо сă чи́ни, и си дујде́ле кăд Исус, а на́ише на човéкут убличе́н и зачуде́н ка му испаѓа́ле дја́волити уф не́го* [MV,K (275)]; ~ *на то́а вре́ми, как сто́иши Исус, бли́зо ду бла́тото виде́ две́ каи́ци шо стоја́ле уф бла́туту, па риба́рити испадна́ле уф каи́цити а ми́ша гри́пут* (рибарска мрежа) [MV,K(270]; ~ *Јарąми́јте ка́ гу видéа на си́н му, ре́кąл мигу ни́х: В о́а-ј стопа́нот, ела́јте да гу утéпами на не́го. И а зе́ле на не́го, а извади́ле на́двор уф ло́зата и утипа́ле. Ими ко́га ки дујде́л стопа́нот ут ло́зата, шо ки му чи́ни на ти́и јарąми́јте* [MV,K (269)] – во контекстот има пример за употребата на предлогот **од** за изразување посвојност, замена на стариот посесивен генитив-датив: **дујде́л стопа́нот ут ло́зата**; ~ *да ка́к испадна́ле о́ни, ету му дунсо́а иде́н човéк глух, шо гу фа́киа уф на́двур. И на то́а ча́с испадна́ лошутиата уф не́гу* [MV,K(266)]; ~ *и му прикąлна́ на не́гу, и испадна́ уф не́гу лошутиата, и си ликува́ де́тито на то́а ча́с* [MV,K(266)]; ~ *и слизе́ уф ка́икут Пе́трос, си газа́ уф во́та, да си о́ди кăд Исус* [MV,K(267)]; 4.'укажува кога нешто се наоѓа, односно се случува згора, наместо предлогот **на'** ~ *и́ди но́ка, шо не́ мо́жи не́кој* (наместо: 'никој') *да рабо́ти. Дуде́ка сąм ту́ка на зе́мн'ата, сąм ви́дело на зе́мн'а. Как ричé ви́и ла́фови, и пл'ујна́ до́ло, и прави́ ка́л ут пл'у́нката, да му а липи́ ка́лот уф о́чите* [MV,K(258)]; ~ *"Госпуди Боже, и Свита Трујцо никуј* (наместо: 'некој') *касмет да повелиш, да ни уделиш, дечка да си ранум, виргија да си плаши́кум, уф село да не са страмувум, душмајне да не сретум ни уф пăт ни дома"* [ТГев(306)]; ~ *ти́и па шо падна́ уф ка́минут, ка́ ки слу́шат, су ра́дус а слу́шат прика́зната, и ти́а не́мат телéл, на са́атот веру́ват, и на зло́ ка́ ки си на́јди уста́ват* [MV,K(274)]; ~ *па во́а ре́кąл исти́на на ни́х: Аку не́ а ви́дам уф ръ̆ци́ше ду́пки́ше уш кăрфи́ише, и да кла́дам пръ̆сто́ш уф ду́пки́ше уш кăрфи́ише* (клинци, шајки), *кабил да веру́вам* [MV,K (252)]; ~ *и ричé на ни́х: А видéх на Сата́на кату здра́к шо падна́ ут не́бито. Ету ви дадéх на ва́с пувéлјата да стăпнити узго́ри уф змиити и уд скра́пиăти, и ни́шт'о на ва́с да не ви си чи́ни... да си радувати шо ва́ши и́мишта са писа́ни на небини́те* [MV,K(298)];– во контекстот се среќава проширена употреба на наставката за збирна множина **-ишта**, што ја изместила старата наставка - ѥна (имѥна) кај именките од ср. род, од консонантска основа на -n-: *ва́ши и́мишта*; во врска со множинската форма *небините* треба да се истакне дека во овие говори множинската наставка **-и** како да попримила карактер на универзалност, се среќава кај именки од трите рода, кај еднослож ни и повеќесложни, сп. примери од кај Верко-

вик: *пасé сéлските гувéди* (говеда) (20), *ги најде братите му* (браќата) (25); *за две хилади гроши* (гроша, грошови) (235); *страшна змиа сос златни крили* (крилја) (207); од Кулакиското евангелие: *убрáле дванáдесет кóши пълни* (кошови) (266); *да си хóдиме на бúл'укут уф прáсити* (прасиња) (265); од Гевгелискиот говор: *колко пари чинат твоји тенки дари* (дарови) (199) – пошироко за ова в. во граматичкиот дел; 5. 'укажува на правец на движење, наместо **кон**' ~ *кýчишчăта кá ки-сă-пýшчăт уф-тéбе, пýшкăта óши кá кá: зúмиш да: нăпăлниш. Ки-м-клéкниш нă-кулéна и двăтá да-ги-утéпиш* [ТГев (26)]; 6. 'укажува кога нешто се наоѓа здола, наместо **под**' ~ *сă мóлиш на нéго ем вéлиш: Афéндо дéтито ми лéжи уф кýката фатéн, и нóго сă мăчи тéшко. И вéли Исус на-нéго: Јáс кá ки дóм ки гу лекýвам. И угувóри јузбашúјата, да ричé: Афéндо, нé сам врéдин да ми дójдиш уф-стрéата* [M,VK(259)]; 7. 'упатува на поврзување, наместо **за**' ~ *кá си а чý за Исус, утúшла уф инсáнут ут нáзут, вéлиш су ýмут: Бáрим да мóжам да му фáтам мáлко уф кужýхут* [MV,K(252)]; 8. 'укажува на начин на облекување' ~ *"Амáн брé ýлăв пóпе, ми дéк кă-бúам. Оди вéнчи тúе лýѓе, и-здăрвú чăкáки". Пучнáла висéлбăта. Гу-упúйвăт пó-пут, гу-ублéчăвăт уф-арнăýтски рýби* [ВГ,Бог(274)]; 9. 'укажува на време кога нешто се случува' ~ *уф-нидéл'а к-úмме крăштéнка, дă-дójте нă-лăнгúди* (= мекици; оби-чај е кога има *крăштенка* да се носат *лăнгúди)*; ~ *дýрми уф-чéра бúх уф-вáска* [ПК,2(123)]; 10. изр.: **ако има уф гуша, има и уф душа** (= храната го одржува животот) [ТГев(247)]; **уф-себе дăрже** (= човек со тврд карактер што не се жали, т.е. не зборува за своите маки) [ПК(Гăрб)]; **уф-аднá лéјка** (вид тиква, внатре празна) **пăрдат** (= се кажува за некои што се многу блиски, интимни или пак имаат заеднички тајни) [ПК,2(207)]; **уф-вáлта** (влажно, плодно место)**-ј рáстăн** (= висок, буен човек) ~ *кóлкуф-ej, врáшта н'о: збúре, уф-вáлша-ј рáсшăн* [ПК,2(207)]; **уф-глýјо сáат** (= времето непосредно по полноќ) ~ *уф-двăнájсе сáашо; уф-гlýјо сáаш, нáшше сшáри вé-л'аш и-вóоша сшијáла* [ПК,2(207)]; **уф-грéх мă-турú** (= ме натера да сторам неправда, да згрешам) [ПК,2(207)]; **уф-грóбо ќи-сă-убăрне** ~*дă-вúде дéлши ус-кóја мóма сă-жени уф-гробо ќи-сă-убăрне* [ПК,2 (207)]; **уф-дýшта мé-ј** (= израз на длабока милост) [ПК,2(207)]; **уф-зéмта прăпăднáх** (= многу се посрамотив) ~ *кá-а чýх нýкша уф-зéмша прăпăднáх* [ПК,2(207)]; **уф-минýтта** (= без одлагање, веднаш) ~ *какóф-чувéк си, сé сáкиш уф-минýшша дă-шé-ј гушóво* [ПК,2 (207)]; **уф-нéбрăно са-најдé** (= се изненади од нешто, се засрами) ~ *флизé нă-аднóч, áска уф-нéбрăно сă-најдéх* (сп.: односната фраза се надоврзува на аргументот дека во туѓо лозје се влегува дури откако ќе биде собрано грозјето) [ПК,2(207)]; **уф-óгин флéве** (= се однесува на оној што се изложува на опасност кога сака да заштити брат, пријател и др.) [ПК,2(207)]; **уф-рăци гă дăрже** (= се кажува за оној што со големо внимание се однесува кон жена му) [ПК,2(207)]; **уф-сéкаа мáнца мирдúа** (= на секаде се меша, сака да покаже дека многу знае) [ПК,2

(207)]; **уф-у́стта на-вắлко** (= кога е изложен на сериозна опасност од некого) ~ *ві́ја шо́ ќи-пра́фше, ќ и-пра́фше, гли́дај-ше уф-у́стта на-вắлко да не́ ма-уста́фше* [ПК,2(207)]; **уф-це́бо мо́-ј** (= се кажува кога некој е комплетно потчинет) ~ *шо́-ќ-сă-бо́о, уф-це́бо мо́-ј* [ПК,2(207)]; **уф-па́зва зми́а не́ чу́вум** (= не го сакам за пријател тој што скришум работи против мене) [ПК,2(207)]; **уф-па́звата дă-т-сă-вắрне** ~ *кле́швише шо́-ј кажувáла не́кад жéна, ша́а дру́:кта не́ сáке да-ј-кажу́ве, зă-шо́о ві́ке: уф-па́звата дă-ш-сă-вắрне* [ПК,2(207)]; **уф-о́чте ми-устáна́** (= многу ми се допадна) ~ *сéстра-ј уф-о́чше ми-устáна́* [ПК,2(207)]; **уф-кắрпа гу-не́мше вắрsино** (= се кажува за некој што немал авторитет и почит) ~ *и уд-не́го биде́ чувéк, сă-жини́ удúма и дéчка, си-напрăві́ кắшта, а прăш-шо́о гу-не́мше уф-кắрпа вắрsино, ни́кој не́-гу-ла́гше* (не го земаше предвид) [ПК,2(207)].

уф-де́ка adv 'од-каде' ~ *да кáк му слушá Исус, са чудú да ричé на тúи шо хóдија пу не́го: Истина ви вéл'ам на вáс, ни́то на израéлцка зéмња а најдóх тóлко вéра. Тукý вéл'ам на вáс шо уф Анадóлот и* **уфдéка** *заóѓи слăнцито но́го л'ýди ки дујдéле* [М,VK(264).

уфицéр* m 'претпоставен во војска, тој што има чин' ~ *ві́ј-мо: стá:фта, алúс* (вистински) *уфицéр* [ПК,2(105)] – кратката заменска форма **мо:** добиена со стегање на 'му + го' се наложила и во други комби-нации, во случајот од 'му ја': **ві́ј- мо: стá:фта**, оваа промена била олеснета од тоа што категоријата род во овие говори не е стабилна: ~ *ві́кум: "Дă-ми-дунéсиш трú лúри пáри". Дунсé. Мóрум дă-и устáвум гá:ре. Ас трăгнáх. Ут-Пắтăрóс ду-Голăк óдум, и тиă, кá ки-му-зăслăбéе нă-чувéк свéсто, тúă гắрчките уфицéре, шо лă-кáра нă-ýчăне, сè-сă прăд-мéне, сè сă-прăд мéне* [ПДој,Пат(173)].

уфнắтре adv 'opp. на **надвор**' ~ *кóга сă-измắлзе, сă-исцéдуве, и пóсле, кóга е óшше тóпло, сă-турýвă сúришше и сă-турýвă нă-тóпло мéсто дă-сă-фáте. Пóсле сă-турýве уф-цăдúлкăта, сă-răстрéсуве дудéка сă-исцéде, дă-мóже дă-сă-răскắрше уфнắтре* [ПДој(156)]; ~ и: **уфнéтре** ~ *уд-нéго дýрми бéгăт, а нé гу-знáат óти óн уф-врéјкăта бил уфнéтре. И-тăкá, кá о вúдăт, па óн тýка. Гу-ископăрáле уд-врéјкăта* [ПДој(163)] – во контекстот перфективниот глагол **виде** се јавува во презентска конструкција, наместо **гледа (и-тăкá, кá о вúдăт)**, особеност непозната во западното наречје, малку позната и во дијалектолошките трудови, но затоа позната во некои др. словенски јазици.

уфстре́т adv 'насреде' ~ *и кáк заседнá уфстрéт, а викáл на дванáдесет, и вéли на ни́х: Кóј сáка да бúде прóт* (црковен великодостојник) *и пóгулéм, ки бúде ут сúти пóмалéчок, и на сúти измиќáр* (слуга) [MV,K,302]; ~ *нóка бидéки на ша́а дéн уф надéлăта да и пóршше биле зашфорéни, шáмо што биле Учéницше, субрани, дојде Ис... да му застанá уфстрéт, да вéли на ни́х: мúрба на вас* [MV,K,251]; ~ *да тáму шо сéшиш, кој зắрно ут сéмито му падна́ на пắтут и си газá, и ут нéбито пилúштити гу издóа. Па дрýгуто падна́ уфстрéт уф трắнити, да кáк си пурастóа трắните, гу удавúле* [MV,K(273)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувити Ученúци:*

Ету јáс ви пýшкам на вáс, кату óфци уфстрéт уф вăлцити, и вúи да сă чúнити крóтки кáкфу змúити и чúсти кáкфу гулýбити [MV,K(326)]; ~ *ká сă свариú сиú-рут* (панаѓур, веселба), *Исус устанá на Јерусалúм; Јóсиф и мájка му нé знајáле. Трáчиа шю бил су дружсú-ната нáпри, удúле бајá виздéн, и гу пáлаа на рудніnити и на пузнајáти л'ýди. И пу трú днú нáпкон, а нáшле уф Ис...-то шю сéдиши уфстрéт на дидáскалити* [MV,K(308)]; и: **усрắд** ~ *трúти сéстри стójат и се чýдат, шю да-чúнат, кáк да го-фáт'ат нахармúјто. Најгул'ámата уд-нúх вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-брáна дукáнăт, а пăк-ви сидн'ájти уср'ăт у-тéјко и рăстăжájти-го"* [ВЛаг,Aj(338).

уфтáса* pf 'пристигне' ~ *и вó вика: "Е-ej, фил'áн чувéк си-жéни ýтре, ви-кáни нă-свáдбă". Викá. Жăндáрити: "Шó бре вúкăш тú?" – "Já цăрну нă-бéлу, јáс сăм пуштéн". Aj нă-дóлу, уфтăсá ýлицăта кăj-кăлкáзут, плуштáдут* [ВЕв,Кор(306)].

уфтéсин adj 'виновен' ~ *ém уфтéсин, ém бéсин* (кога виновниот, тој што згрешил, покажува сила) [СКук-(338)].

уфтрéсе* pf 'кога некој ќе го фати треска - болест' ~ *ká а-видéх táa чýma óт пá úде, мă-уфтрисé* [ПК,2-(179)].

уфчáр m 'човек што чува овци (ги тера на пасење, ги прибира и др.)' ~ *си-бúл едéн уфчáр, имáл óфци. Арно áма сă-нăстрвúла еднá мéчка и сéкуј дéн му-земувáла пу-еднá óфца* [ВГ,Мир(273)]; ~ *вăлкут кăжáл: "Ас ýбуви млáди јáгништа си-јáдум тýк, ќи-дójдум нă-тéбă да-ти-јáдум стáр, тăкóф бúвул. Нé úдум". – "Ама, тă-кáжум нă-уфчáру, т-утéпе"* [ВК,Иц(291)]; ~ *разглáсаве низ-нéговта околúја дáли ќă-се-нájде нéкуј дă а-унúшите мéчката. Нă-тóа се-јавýве едúн чувéк сус-еднó малéчко кýченце. Тóа чувéк óде уф-сéлто и пúте дéка-е тóа уфчáр* [ВГ,Мир(273)]; ~ *един увчар гу викале Стујан, иде една ден пра селски поп и гу питал: оти ни уф един калиндар нема Св. Стујан. Поп – куту секуј поп му вели: Не знам оти нема Св. Стујан, ама ако сакиш, дај ми една офца, па да ти клам едно име што гу пише уф сите калиндаре* [ТГев(26)].

уфчáрче* n, dem – в. **уфчáр** ~ *иднувréме úдн-уфчáрче си-и-пăсéло óфците пукрăj-инă-рéка. У-тă рéкăта имáло инă-кăпúна. Дóшло инувréме прилáдăл уфчáрчито* [ВКaj, Бош(325)]; ~ *истăрчувум прă тóă уфчáрчăто: "Ти ли-си тóă изгýбăњо?". О, о мájкăта. "Ас-сум", вúкум. "Тăрчи, ричé, пу-мéне скóро, дă-и-стáсăме. Нă-фил'áн мéсто бúă, áку и стúгнăме árно, áку-нé, ки-устáниш* [ПДоj,Пат(172)]; ~ *Лисúците му-вéле: "Јáс мóжăм дă-сýдăм, áма дă-сă-удвúе ут-тúлут". И змúјăта сă-удвú. "А бré – вéле – сéга ýдри су-гáгăта!". Тáап то су-гáгăта, уфчáрчито, ă-истăлчи, ă-утéпа змúјăта* [ВКaj, Бош(325)].

уфчéра adv 'денот што непосредно заминал' ~ *Зéме дéтто дă-гаизмúе чéшкăта и тáа се-нăпăлнú сус-злáто. Истýрве-гу злáтто уфкисéто и тýрве гă уф-пáзвăта. И-вúке: "Мáле, уфчéра прудадéх рúбичкăта, áма é што излезé утнăтре"* [ВК(281)].

уфчéрăшин adj 1. 'нешто од вчерашниот ден' ~ *нé-j уфчéрăшин (лéбо)* [ПК,2(30)]; 2. fig. 'млад' ~ *áдно уфчéрăшино дéте пá знáа уд-рéд; ~ нé си уфчéрашин, зăстрáм се* (= не си млад за да се однесуваш несериозно) [ПК,2(123)].

ух interj 'изразува чудење, изненаденост' ~ *"е́j-ми, о́на ми-ви́ка: въ́ртъ́м па́шка, се́чъ́м дъ́бѝчка, пу́шчи-ми пи́ле". – "Ух, мо́ри будъ́ла, му-ре́кла те́та Вра́на, су-шо́, мо́ри, ќи-ти-се́че о́на дъ́бѝчкъ́та? Не́ма ни-ръ́це, не́ма ни-но́ш, ни-бъ́лтѝа"* [ВВ,Крон(314)].

ухне pf 'испушти воздух на брзина, издивне' – се случува овчарот во лутина да ја удри овцата со стап и таа да падне, во тој случај овчарот ќе го фрли стапот на земја, три пати ќе *ухне* на раката зборувајќи: *"Не саках, не саках, не саках"* [ТГев(384)].

у́хо n 'дел од ралото, стои зад *палѝчникот,* ја обраќа земјата' [ПК,2 (123)]; и: **ушо** ~ *па́личник е́j ꙗ̆ле́зн'о: де́л шо гъ́ се́че зе́мъ́та, уд го́ре пъ́ и́ма у́шо, то: а пръ́въ́рнуве зе́мъ́та* [ПДој(121)]; в. **у(в)о**.

ухтар* m 'половник, направа како ведро, служи за мерење жито и др.' ~ *вели на мајка му: "мале, ти са мол'а, иди на царју́т да му чиниш от меника кланети, да ти даде ухтарју́т да мерим алтъ́ните, што сам добил аф чуздина!"* [V,PM(48)]; ~ *стана сам царју́т, гу даде ухтарју́т на пепеларката и га вели: "мајку, пак скоро да ми гу докараш"* (донесеш, вратиш) [V,PM(48)].

ухтикил'а́ф adj 'болен од туберкулоза' [ПДој(133)].

уце́т m 'киселина што се добива од овошни плодови (грозје, јаболка и сл.)' ~ *пу-ръ́чо́кут ќи-пуле́гнъ́т ма́лце. На́пкумѝта ќи-до́е пъ́ ќи-ужѝна́вът. Ѝкѝндиа. Ќи-скъ́лкът* (погрешно пишува 'скъ́лкъ́тъ́') *лу́к уф уце́т и ќи-ужѝна́т* [И,Гг(119)].

уцет правејне (в. **уце́т**) – откако ќе се *источи* (в. 'точи') виното тогаш една каца ќе се наполни со комиње и ќе се остави близу оганот комињето да *са запале;* за побрзо да *са запале,* кацата добро се покрива, *да са не витреје.* По неколку дена комињето ќе почне да мириса на винска киселина, така *запаленото* комиње се става во корито и се сипа чиста вода која веднаш станува оцет [ТГев(354)] – во контекстот прави впечаток редоследот на деловите на реченицата, имено меѓу глаголот и кратката зам. форма е вметната негацијата, што не е обично за стандардот: *да са не витреје.*

уцпре́ди adv 'напред, пред нешто' ~ *но́шќъ́ устъ́нъ́л, а́ма въ́лци ле́во-де́сно ви́ј'ът. И де́ка дъ́-съ́-пи́кне? Иднъ́-вудини́ца ръ́шу́къ́на имъ́ло и нъ́о́жца вре́ме съ́-пикну́ва у-тъ́ вудини́цта. Съ́-пикну́ва у-вудини́цъ́та зъ́д-вра́тъ́та уса́ди. И то́ да́улут шу-думба́ше си-гу-и́ма, уцпре́ди си-гу-зе́л* [ДК,Ран(142)].

учал'а (са) impf 'се претставува'(?) ~ *ама Кулу́ф не́маши ке́ф, заштo от не́гу погол'а́м имъ́л покра́ј не́гу. Фатѝха мо́мите да му пра́ват шакъ́ и да са учъ́л'ат на не́гу, а́ма то́ј сѐ кахъ́рлѝа* [V,MP, 10].

учарнет adj 'премачкан со црна боја' ~ *тјанака му вели: "што мишани виде на конаку́т ми?" Он не можа да отговори, дју́н'а ѓу́зели гу фати, гу изјади. Другиот син – така, и трите синови ги изјади. Тогас и он изл'азе учарнент от вунгли кату арапин* [V,MP,123] – во долновардарските говори големата носовка по правило се рефлектирала во **ъ́**, во контекстот има случај со **у**: **учарнент от вунгли** (од јаглен).

у́че impf 1. 'наобразува' ~ *то: де́те сакало дъ́-у́че. Мајка́-му гу-пуштува́ла нъ́-у́ка д-о́де. Е, де́к ќ-о́де? Гу-пушти́ли уф-не́кој буна́р де́тто.*

Имáло дóл нăрóт [ВКук,Пл(290)]; *~ нéкуј-си гу-учúл дéјту нóгу. Гу-учúл дéјту нóгу, дéјту си-нăучúл ка-трéба, си-нăучúл нóгу. Ех, си-вăрнáлу дéјту дóлиа, áма гу-нăјдýва тáтку-му дăнăлúăна* [ВЕв,Кор(303)]; 2. – **(сă)** *~ дојдé врéме, родúла еднó мóмче и спрăт тýрскиј зáкон му турили името Кулуф. И когá дојдé дéтето на возрас пет или шéс години гу пуснá татко му на учúлиштето да са учи кнúга* [V,PM,7]; *~ Тáму на пăтјут фарлú Гóспот кáмин от небéту, гу грăмна сос кóњут му наеднó, ги загубú от земјата. Товá са и чýло по сúчката цáрчина. Тогáс брáт му нéговите дéца ги зема... ги прáшташе на учúлиштето да си учáт* [V,PM(16)]; *~ кá рéкла "Ох", излéгăл "Ох" и дéтто гу-јскăрáл. Арно áлиа дéтто нé н-ýчино. "Ас, рéкăл, лáле нé с-нăучúх нă-зăнáăт, óште ќи-с-ýчум"* [ВК,(291)]; *~ да гу пушташ на даскала да са учи псалтика, зашто, кату гласо што има, кога да е сос това глас он ке да ти храни* [V,PM,37]; 3. 'открива, осознава' *~ И му вúке мóлта: "Ама што хýбава прúкăска ми-гувóриш". Тугáј дéтто кăжá: "Ка га-нăјдéх тáа чéша, зимáх дă га-измúум – нăпăлнú се злáто. И трăгнáх нă-гурбéт, за-да-ýчум свéтут* [ВКук,(284)]; *~ нé шл'áмки тóлко, сă-слýше дур вóнка, сáке сă-ýчиш нă-рéт* [ПК,2(140)]; *~ Да си улýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтиците уф урмáнут как пурáстат нúто сă мăчат, нúто прéдат* [MV,K(264)]; 4. 'советува' *~ кá си наближúл Исус и кажá на нúх, éм вéли: Ми си дăл на мéн сéкоа пувéла на нéбито и пу зéмињата. Удéјтисти вúки, и си прикажувăјти на сăто úнсан, и да и крăстити на нúх на Тáтко му úмито; éм да и ýчите на нúх да си чýват* [MV,K(290)]; *~ кá ки си óдите вúки, прикажувăјтести на сăто инсáн, и да и крăстите на нúх, éм да и ýчите на нúх да си чýат и да чúнат сити тúи шó и пувел'áх на вáс. И éто јáс ки бúдам су вáс* [MV,K(332)]; *~ карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] Лил'ана једна на мајка] Лил'ана алтăн дивојка!] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!* [ТГев(211); *~ и така гу зема змиата, и отидоха двата на татка и, ама змиата на пăтјут човека го учаши: какоф да е нешту да му дават, да не земи* [V,PM,80]; 5. 'воспитува' *~ онáја самовúла ги нáрасти близначúнтата, дирвú-шиот га платú, и си опúде самовúлата; дирвúшиот ги учú хáрно близначúнтата и ги глéдаши мóшни хáрно* [V,PM,7].

учéн adj 1. 'тој што завршил високи училишта, наобразован'; 2. 'навикнат на нешто' *~ пăтáра шу-кáра, ... бúла учéна нúкуј мéчка. Сéки дéн удéла пáспăл лижéла óклу кáлинут. Тáа вéтка вудинúца. Пáспăл шу-илáло – лижéла тá* [ДК,Ран(142)].

учејне n'наобразба' – во оние семејства каде што не му се обраќа големо внимание на школувањето обично се зборува: *~ "Е, санким ки та правум даскал или поп па толко учејне. Малце, малце, кулку да знаши да зашарувиш"* [ТГев(131)]; и: **учение** *~ тој гувидар имаши негово едно харно дјате мошни малку и гу пушташи аф скол'уто, да са учи книга и други умни работи. Ката ден дјатету отиваши, и се напрјат му отиваши ученшето* [V,PM,95].

ученик m 1.'тој што учи, што се образува кај учител'; 2. 'следовател, следбеник, подржувач' ~ *дуjдé Исус и застанá пу-срéде и вéле на-нúх: мúр на-вáс! и кá кáза вóа лакардúа, му-пуказá рāците му, рéбруто-му. И учéниците сазарадувáа кá вúдоа Гóспуда* [ВЕв, Кон(308)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувúти ученúци: Вúи сте вúдело уф л'ýдити; не мóжи да са скрúи грáдут шо и узгóри уф планúна; нúто кандúлото, ка ки гу запáлат; такá и вáшо вúдел да си сфéти при л'ýдито и да прислáват Тáтко вáш шо и на небúнити* [MV,K(310)] – во контекстот има пример како именка од ср. род множина прави со наставката **-ини:** *небúнити*; такви случаи констатиравме и на други места; ~ *И нóго ráно на тáа нидéл'а утúшле на гróбот, ка угрujá слáницито, ем вел'áле мигу нúх: Кój ќи ни тракáли на нáс плóчата, оти беши голем ного. И риче на них: Ним са плашите, удејтисте кажајте на Учениците и на Петро* [MV,K(255)] – во контекстот нема конгруенција меѓу атрибутот, што се јавува од м. род (*голем*), наспрема именката од женски (*плоча*): **ќи ни тракáли на нáс плóчата, оти беши голем.**

учúлиште* n 'институција каде што учат, се образуваат деца' ~ *дojдé врéме, родúла еднó мóмче и спрāт тýрскиј зáкон му турили úмето Кулуф. И когá дojдé дéтето на возрас пет или шéс години гу пуснá татко му на учúлиштето* [V,PM(7)]; ~ *тој гувидар имаши негово едно харно дjате и гу пушташи аф скол'уто, ама училиштету беши на далеку мjасту. Един ден на пāтjу гу стрjати царjут. Тojнака как гу виде, на царjу му чини дури от земjа поклон* [V,PM,95] – во југоисточните говори некои предлози ги среќаваме и во конструкции што се несоодветни за македонскиот стандард, во случајот **од** се јавува наместо 'до': **му чини дури от земја поклон;** ~ *Тáму на пāтjут фарлú Гóспот кáмин от небéту, гу грāмна сос кóњут му наеднó, ги загубú от земjата. Товá са и чýло по сúчката цáрчина. Тогáс брāт му нéговите дéца ги зема... ги прāшташе на учúлиштето да си учāт* [V,PM(16)].

у́чин* adj 1.'тој што има наобразба' ~ *кá рéкла "Ох", излéгāл "Ох" и дéтто гу-jскāрáл. Арно áма дéтто нé н-у́чино. "Ас, рéкāл, мáле нé-с-нāучúх нā-зāнáат, óште ќи-с-у́чум"* [ВКук,Пл(291)]; ~ *ним сā прави будала, па да служиш служба! Да бише некуј црквин адет и учинте л'уѓе ки а служаа"* [ТГев(215)]; ~ *едно време имаши две братќа. Единојут беши млогу богат, кāити имаше кату царските конаци, пари и стока млогу, ама не беши мошне учен* [VPM,12]; ~ *Тój, кату ги úмаши децáта угáлина, му речé: "ади сúнку, вúа удéjти на дрýгата удајá при мájка ти". Они фатúха да плáчат. Тогáс кадúата му вéли: "áх чорбаџú, ги нéмаш хáрно учéни тúа дéца, ти остраму́ват"* [V,PM,25] – во контекстот е запазена првичната форма од сложената гл. конструкција (*има, нема + гл. придавка)* кога придавката се сложува со предметот на кој се однесува: **ги нéмаш учéни тúа дéца** (м. 'ги немаш учено'); 2. 'запознат' ~ *и тjанака си разбудила, са цаскаши млогу за да си откини от негу, фатила да му са моли на царскиј син, да му таксува млогу работи. Но тojнака, кату беши*

учен от нејните братќа, никак не га пушташи [V,PM,52]; 3. 'свикнат на некои услови, на нешто' ~ *нäвичéрта нä-мäжу-му му вéле: "Сäкäм д-ä-зäкóлиш крáвäта. Ми сä-јаде ут-крава месо" – "Кäк, мäри жéно?" А-зäкóл'ва крáвäта. Вá чýпäта, учéна су-крáвäта, си-плäчéла.* [ДК,Палј(120)].

учину(в)а impf 'прави нешто да биде достапно' (во смисла отклучува) ~ *пóвели ва ѓавóлцка рäѓа да испáдни ут човéкут, заштó íма нóгу гудíни шо гу грабнá на нéгу, и бéши варзáн су зинџíри и су букáи, уф нóзите заклочéн, и а учинýаши букáити, си трäчкаши ут дјáвулут пу урмáнут* [MV,K(275)].

учи́сте pf 'ги отстрани нечистотиите' ~ *кóга ки-сä-уј́агне óфцäта, óна ки-зíмä ки-гу-изблíже јáгнето, ки гу-учíсте и пóсле трéбä дä-гу-пудóји, значи дä-цíце* [ПДој(156)]; ~ *утíшила нä-инä-плäнíна, гóре. Е, тáму имáло ини-уфчáри, ини-кäлíви. А уфчáрте, шу-óфците пäсéле, бíле нóгу дилéку. У-кäлíвите нимáло нíкуј. И влéгла бäбäта, учистíла, сè уридíла* [ДК,Дур(146)].

учи́тел* m 'тој што ги учи и воспитува децата во училиште' ~ *бахчеванџíата му вéли: "ej ги ти, господáр мój, ги пýштам такá нá прóсти учíтели да си наýчат мáлко, та сéтни да ги тýрја на рáбота"* [V,MP,149].

учкур (или: **вркузун**) m 'исплетена врвка со која се стегаат, врзуваат гаќите, панталоните' [ТГев(136)].

учкурлу́к –в. **учкур** m ~ *вäрзи-сј-о: учкурлýко* [ПК,2(123)].

учме́нин adj 'направено од јачмен' ~ *нéмум вíдно ќи-знáа уд коо-врéме учмéнин лéп* [ПК,2(123)]; кај Саќов: **учуме́нин** [СКук(338)].

учмини́ште n ~ *ка-ќ-ижни́јши учмéно, ни́фта-ј учмини́ште;... пу-нéкаа нидéл'а ќо:-изóрме учмини́штто* [ПК,2(123)].

учмино́ф adj – в. **учме́нин** ~ *учмино́во брáшно* [ПК,2(123)].

учобо́л' m 'болест на очите, прво се вцрвуваат, потоа србат и болат'. Народот наивно верувал дека болеста може да помине ако болниот ги мие очите со "лековита водица" пред да изгрее сонцето. Извори со таква водица имало во селата Ѓавато и во Бајалци, денеска, за жал, во Грција [ТГев(245)].

учуме́н m, bot., Hordeum 'житно растение, јачмен' – сп. дел од свадбениот церемонијал ~ *уф-нидéл'та сäбäалинта ќи-дóат сфáтäве. Нивéстта ќи-ј-прäчéкä нä-врáтта, ќи-ј-прäсéе сфáтäфттo сус-учумéн, шишкéр и бубäкéрно сéме. Они нóсат нä-нивéстта џубé, кä:-ублéчät* [ВГ,С(270)]; ~ *кäрмá нíй му-вíкäме тóй шо-дáвäме* на домашните животни; *дáл' кé: тó: мéл'äно édро, уд-чинíчка или уд-учумéн, или уд-чинíца. Кäрмá íшите пу-нáшо; (зä) кäрмáта сä-зíмä жсíто. Сä-нóсе нä-вудäнíцä* [Дој,Ник(156)]; ~ *"Кýпи áдно кíло учмен зä-прéсев". Прéсево сä-прáве ус-учмéн, сéмки уд-бубájк, бäмбóни, нäýт и пáри, сúтни динáрчита. Ус-тóо сä-прáве нивéстта кá а зíме мóмчто уд-дома* [ПК,2(88)]; ~ *кá-ќ излéзат уд-врáтта, нивéстта и зéто сä-прäсéват ус-прéсев. Прéсево-ј уднаýт, бубájк сéме, учумéн и дрéбни пáри* [ПК,2(90)] – во контекстот има пример од синтагма во која именка се јавува како атрибут на друга именка без други граматички показатели: **бубájк сéме** (наместо 'бубајкно семе').

Учуру́м top. 'место во Езерото (Дојранско) – бездна, таму се фрла **грип** (= вид рибарска мрежа)' [ПДој(135)].

ýчăне n 'следење на настава, односно совладување на одредено градиво' ~ *вúкум: "Дă-ми-дунéсиш трú лúри пáри". Дунсé. Мóрум дă-и устáвум гá·ре. Ас трăгнáх. Ут-Пăтăрóс ду-Голăк óдум, и тиă, кá ки-му-зăслăбéе нă-чувéк свéсто, тúă гăрчките уфицéре, шо мă-кáра нă-ýчăне, сè-сă прăд-мéне, сè сă-прăд мéне* [ПДој,Пат(173)].

уџá m 'верско, свештено лице кај муслиманите' ~ *идну-дéн Нăстрăдúн уџá утúшăл кăj-кумшúăта дă-пусáка ăрăниía зă-дă-испéре жéнă-му. И шчóм сфăрше рăбóта ки-му-ă-вăрне* [ДК,Деб(154)]; ~ *Нăстрăдúн уџá клáл у-ăрăниáта идну-мăлéчко кóтле и зájно су-кóтлито му-ă-вăрнáл ăрăниáта. Кóга вúшăл кумшúăта у-ăрăниáта íма и мăлéчко кóтле, сă-зăчýди и му-рéкăл нă-уџáта: "Зăшчó е вó мăлéчко кóтле, бре уџá?"* [ДК,Деб(154)].

уџак* m 1. 'ѕидан дел над огништето низ кој поминува чадот' ~ *видох на врăх кирамидите лăскаши едно нешту, и јазе кладох една скала, са укачих на кирамидите и најдох неколку карагроша. На кăштата ми на врăх уџакут беха чинили гаргите гн'азду* [V,PM,40]; ~ *га пита: "моли, таја удаја дали сега скору га чинихти?" И тјанака одговори: "сега скору га чинихми нова". Пак тојнака вели: "харна удаја, дивојку, имати, ама уџаку је мăра крив"* [V,PM,54]; 2. 'место каде што се разгорува оган, огниште' ~ *óјгино дéк гóре уџák сă-вúке* [ПДој(118)]; ~ *пóтпăл сă сúтни сăчкички* (прачки) *ки-нăрéјш уф-уџáко или пă уф-кýрсúита и ки-ј-путпáлиш* [ПК,2(87)]; ~ *тéјко ки-саа-пустéл'ше пудлóшката* (кожа од овца се користи како постилка, врз неа да се седне, да се одмара) *ду-уџáко, тáм си-сéјше* [ПК,2(91)]; ~ *синџúро шó-ј нăд-уџáко, дéк о-зăкáчувме гăрăнто ка си-вăрăме рăчóко* [ПК,2(31)]; ~ *нáшта, сáа ти вéл'ум уд-двóрут кá ки-флéјш – трéм. Тóлко íмше кулку чéргăта – сóфа, уд лéва стрáна. Уф дéснăта стрáна – удá·та. Сáа – кýкта: на дéсно сóфа с уџák. Гóре нăврăс бинáта – двá диминúка. Дóлу – гувéата* [И,Гг(118)]; – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас од пченка) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало. Вишалата са убесуват над уџакот* (огништето) [ТГев(347)]; 3. 'семејство, дом, место за живеење' – на свадбата прв благословува кумот (со чаша в рака): ~ *"Дубре са субраме и дубре фтасаме! Госпуд ни пулаге, здраве ни даде, ил'ада утидеме, ил'ада и един дујдеме. На новјут гост Госпуд нова нафака* (среќа) *да му даде! Сус таква радуст Госпуд сите братја да и зарадуве, и дека треба да врне! Ваја гудина винчаме, Госпуд да пувеле уд гудина воја време мăшко дете да крстиме! Уџакут да гу пудновиме"* [ТГев(185)]; – сп. примитивно лекување на болеста *дробни*: се истругува по малку тесто од ноќвите на три соседни куќи, т.е. од *три уџака*, се загрева и се обложува стомачето на детето [ТГев(129)]; 4. 'начин на кој се сеат лубеници и дињи' (се прават купчиња, купчиња обработена земја, на извесно растојание) тоа се вика "на уџаци", додека сите видови жито, сусамот, просото и памукот се сеат "на сачма" или "на сертме", со фрлање на семето [ТГев(132)]; ~ *нăсијáх два-трúјсе уџáка бустáн, ил' пă тúкви, ил' пă крáстуфци* [ПК,2(123)]; 5. изр.:

да ѝ са пите уџакут (= да се почитува и уважува семејството, домаќинот) ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде плăна песни и џулбуш да ѝ се пите уџакут* [ТГев(296)]; со исто значење: **да ѝ се лаге уџакут** ~ *Да биде плăна песни и џулбуш да ѝ се пите уџакут, уџакут да ѝ са лаге. Првна да се лаге!* [ТГев(296)]; **уџакут да не ѝ са расипе** (= да се чува семејството, заедницата) [ТГев(296)]; клетва: **црно магаре на уџак да ти рикне** (*црно магаре* – симбол за смртта; *уџак* – симбол за дом) [ТГев(319)].

уџăклăк m 'огниште' – в. **уџăк** [ПДој(119)].

уш[1] adv 'божем' ~ *куту сурмăси чувéци, кăрăмле дубíици н-áјн тăргóвиц, дуј-дéмле тýка. Нă-трéно нé ни сă-дăвă пăри, трăгнăмле пéшки, зă-тíй пăри ќ-óјмле* (< ќе одиме) *нă-Сóфја. Кýкуш, вéл'ум, дéка-ј. Ас о-глéдум Кýкуш дéка-ј, áма пá пúтум, ýш нé знăм, де* [ПДој(172)];

уш[2] praep 'од' (sic!) ~ *По-пăт'а змíјчă-ту кăзăлу нă-мăжé: "ăку-ти-кăже мăјкă-ми шту-íскаш дă ти-дăм, тí хи-пóискај прăстјăн'ă". Гул'ăмăтă змíјă ... му-гу-дăла и му-реклă: "Уш* (не е: 'ут'?) *с'á нăтăтăк штă-рăзбíрăш изíкă нă-сíчки жуóтни"* [ВДр,ГБ(330)].

ушáф m 'варено овошје, компот' ~ *зíмта си-вăрме ушáф ут-шушéл'ки (сýј слíви, сýј јабýлки, па и сýј крýши)* [ПДој(134)]; [ПК,2(123)].

ýше* n 1. 'надворешен дел на органот со кој се примаат звучни надразби' (деминутивната форма се обопштила и ја презела функцијата на основната 'уво') ~ *извади от ушите ѝ ушиците, ги даде на оно дјате и му вели: "лудо јуначе, гледај харно да не ги запри мăжот ли!" Тогас тојнака вели на неа: "как ке да ги оставим на негу? Јазика сакам да му чинам марифет"* [V,PM,68]; ~ *и ка гу затфорí книгата, и му а дадé на измичíата, засиднá, и сíти шо бéа на сóбар óчите му илáле упýлени кăд нéгу. Да óн а фатí да вéли на нúх: Шо сă сфарúй писáнито на вá дéн шо слушáхти со ýшите вáши* [M,VK(291)]; ~ *утмăл сă-слéзе, нíкуј нé гу-зăпрéл. Оде тáмка, си-зéмле óјгин, зăпáле кăндúлто, избăрше тíй кăрвишта, зéмле, ги-сéче ýшите уд-лáмјăта, си-ј бýтне уф-џéбо и нúкумă нúшто* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот предлогот **од** се јавува со посесивно значење, наместо 'на': **ýшите уд-лáмјăта**, особеност што се третира за балканизам присутен во западното наречје; нашите долгогодишни истражувања потврдија дека предлогот **од** со споменатово значење се среќава и на југоисток; ~ *Като-дóшăл брáт-му, мóмата казáла: "Остави тýка кучúн'ата". Сéдне и-остáвил кучúн'ата. Она и-вăрзáла со-синџúре јáки, му-кладéле на-ýшите бубăк зада-нé му-се-слýша* [ВС,Град(295)] – прилогот **сéдне** (од текстот) 'после' на повеќе места го имаме запишано како: **сéтне**; сп. дел од свадбениот церемонијал: – кога младоженецот е дојден кај кумот да го кани за свадба овој благословува: *"Ка е арно Госпуд нека даде! Вија на миловалисте и дујделе да на канте да венчиме, Госпуд да ви даде длăг живот и кăсмет, арин век и на секуја педа пу ока бириќет! Ваја радуст сите да ја дучекат: који је жинил па да жене; а који е винчал па да венче. Госпуд да ни живеје*

критеникут и новата критеника!" Потоа присутните ќе повикаат: *"Амин! Госпуд да пувеле така да биде! Уд твоја уста уф божји уши"* [ТГев(161)]; ~ *уфчáро рéкăл: "Нé íдум ác, árно си-пáсум тýка óфци, ќи-т-дóм". "Ej уфчáр, тă-кáжум нă-мíшо, ти-јзгрíзе ýште"* [ВКук,Иц(291)] – во контекстот има употреба на перфективен презент: *тă-кáжум нă-мíшо, ти-јзгрíзе ýште;* **уши булејне** – ова болест ја лекуваат така што во болното уво ќе сипат *пејно масло* (осветено масло), други ставаат *слăза* од винова лоза (течност што капе од гранката кога се реже лозата) [ТГев(231)]. Поретко се слуша и основната форма **уво** – сп. суеверие: кога на некого му брмчи увото ќе праша: *"Које уво ли свире?"*; ако запрашаниот погоди тоа значи дека и двајцата се предмет на оговарање [ТГев(313)]; односно: **ухо** ~ *Тогáс купíла смóкви от нéгу, си насмéа и му вéли: "господúне, далí мóжиш да пóзнајш, што мараз íмам јáзе?" И тóјнака и вéли: "да ти вíдам дивójку". И приближúй при нéа, турí ухóто му аф мóлин курéл* (стомак) *отгóри* [V,PM(29)]; има и примери кога именката се јавува во м. род: **ухот** ~ *три дни ходиха двамината и најдоха на пăтјут един човек, който најде на земјата една дупка и си кладе ухот на дупката, чуши у-дол земјата* [V,PM(44)]; 2. изр.: **нăчýрле ýште** (= се намести така за да слушне подобро) ~ *Ги-уднисéла пуд-ăднá гóрница сус-éдри* (крупни) *гóрнички. И им-вéле: "Ас ќи-сă-кáчум нă-гóрницта, ќи-трéсум гóрнички". И тăкá, сă-кăчúла нă-гóрницта и фăтíла дă-трéсе... ќи-зăстáне и ќи-ј нăчýрле ýште* [ВКук, П(287)]; **бубáјк дă-нéмиш уф-ýште?** (= да не си глув?) ~ *тí мăр бубáјк да-нéмиш уф-ýште, дéсит пăти ти викнáх* [ПК,2(154)]; **уф уши ти туруве** – кога некој убаво свири се кажува: *"Бре што арно свире! Дури уф уши ти туруве"* [ТГев(323)]; **тој** (мажот) **нека носе сус кола, ако она** (жената) **ваѓе низ иглини уши па ќи са сврше** (= тешко на онаа куќа во која жената нема навика да штеди) [ТГев(269)]; **болѓката сус кола флеве** (доаѓа), **ама низ иглини уши излеве** (= не треба многу човек да се разболи, но за лекувањето треба повеќе мака и повеќе време) [ТГев(247)]; **низ иглини уши да гу вдениш** (= се кажува за човек што е многу слаб) [ТГев(247]; **нé си-вирýм нă ýште** (= толку сум изненаден што не знам дали може да биде вистина тоа што го слушам) ~ *слýшум, áма нé-си-вирýвум нă-ýште, тóо шо-сă-гувóре нă-мóж дă-бíде* [ПК,2(180)]; **сториха ýште** (= се наместија за да слушнат убаво) ~ *тогáс и тóјнака сос голéм глáс фати да вéли: "море чорбаџúе, да ви кáжа еднá нóва рабóта, шо си научíх динéска!" И такá сíчките сториха ýште си да чýјат* [V,PM(31)]; со блиско значење: **нăддáве ýши** (= се труди да слушне нешто од туѓиот разговор) ~ *нă-мójш лáф дă-си-нăпрáвиш, сè тýк нăддáве ýши;* види: **нăчýрли ýште** ~ *шóм ќи-дójде нéкуј, óн ќи-нăчýрле ýши* [ПК,2(186)]; **нé-ј зăдójн уф-ýште** (= се кажува кога се потенцира нечија снаодливост, проницливост) ~ *штájш* (мислиш) *от óн нíшто нé зна́а, нé-ј зăдójн уф-ýште* [ПК,2(180)]; **ýште му сапрăзúркат** (= се кажува за човек што е многу слаб) ~ *кумшíшта ká сé-ј чинúл, ýштe му-сă-прăзúркаш,*

куп̄ пр̄ас́енни [ПК,2(208)]; пожелување: **бре си́но, уд-тво́о у́ста уф-бо́жи у́ши** (= да се исполни кажаното) [ПК,2(205)]; Сп. топ. **Ушите** top. 'две чукарки поставени противположно меѓу кои поминува пат'. Се работи за географско име добиено според формите на ридот [ЈИ,Ми...(210)].

у́шинце* n, dem. – в. **у́ше** ~ *нă-Бла́гувиц* (име на празник) *нă-мắле́чките мо́лички им-ду́пат у́шичките, дă-им-кла́дат убе́чки. Нă-то́о де́н мо́мичките сă-зăу́чуват дă-ме́сат. Дуде́к ме́сат ма́јките им-со́л'ат ишке́р уф-те́стто. Пра́вăт бла́га пуга́ча* [ПК,2(23)].

ушници pl. 'обетки' ~ *сос таквиј и други лакардии богатскиј син и куумциовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници"* [V,PM,68]; ~ *Утрината тојнака, кога усăмна, киниса, утиде аф дјуќанот; дјатету отиде пак пот лагăмот, сос куумциовата жена са радуваши. Кога дојдоха трите дни, отиде на куумциовот дуган, ги зема ушниците, и ллогу дослук фатили сос негу* [V,PM, (69)].

ушну́к m 'пријател' ~ *баагú вре́ме ушну́к сум ус н'о́о, по́-а́рно уд-бра́те си-живе́јме* [ПДој(123)].

Ф

фа́брички* adj 'нешто направено во фабрика' ~ **чики́а** = *'ма̀ле́чук но́ш ш̀о сă-утво́руве и за̀тво́руве, гă-і́ма и фа́брична и гă-пра́ват нужа́рто'* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)].

фав prаер 'упатува на внатрешност' – в. **уф** ~ *наи́стина ти вре́ве, л'у́ ко́ј ни сă роди́ от о́да и от ду́х, не мо́же да фле́зе фав ца́рстото бо́жје; нува́ шту са́ е роди́ло от сна́га, то́ј е сна́га, пак нова́ шту са́ е роди́ло от ду́х, то́ј е ду́х* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи ги́здава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И начеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар, ју́ди са-свиха сас-в'а́тар. И са-евиі еди́н ч'ул'а́к сас си́ф ко́н, дојде́ фаф-хо́рото на-сре́де* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *на пе́штере́та седе́ше ади́н змиа, и от-се́лото л'оде́те го-вид'ова́ха, кога́ си-хо́д'аш'а фа́ф пе́штере́та. И кога́ изл'а́ваша сас-о́ган, загăр-м'аваш'а ка̀ту́ кога́ фа́ти дӑш ле́тно вре́ме* [ВДр,ГБ(327)] – во контекстот е зарегистрирана појавата на несоодветна конгруенција, т.е рушењето на категоријата род: **седе́ше ади́н змиа;** втората посебност има фонетски карактер: појава на обратна редукција (о < у) – **л'оде́те,** место 'л'удете', што се должи на неинтензивниот и близок изговор на неакцентираните 'о' и 'у'.

фајда́* f 1. 'камата од вложени пари' ~ *му вели́: "господи́не, ти са мо́л'а да ми дадеи́ де́сет хил'а́ди гро́ша, ча купи́х за бра́та ми една̀ кӑшта... та се́тни да и́да на Ста́мбол на бра́та ми да зе́ма пари́те, да пла́тја кӑшта̀та и тво́ите пари сос фајда́та"* [V,PM, 18]; ~ *От та́мука оти́де и на о́ни негоф прија́тел папучи́а, му дадé десетја хил'ади што́ зема́ на за́им му дадé и фајда́та*]V,PM(19)]; ~ *му гувóри Афе́ндот да му ричé: А ло́шо измеќа́р и тешкови́т, ми пузнајá ти на ме́н ш̀о жни́јам де́ка не́ сијáх, и приберу́ам де́ка не́ сам да́л; требу́аши и ти да гу да́диш на сара́фити мо́јто зла́то; и ка́ ки до́јдах јас ки си зе́мах мо́јто су фа́јда* [M,VK(271)] – во текстот има уште еден пример за нарушена конгруенција: именката е во машки а атрибутот во среден род – **му ричé: а ло́шо измеќа́р и тешкови́т**; 2. 'корист'~ *а́к не́маш фа́јда не́ гу бака́риш то́лко* [ТГев(312)];

[ПДој(116)]; ~ *шо́ фа́јда уд-ста́р чуве́к, ни́куј н'оо-са́ке* [ПК,2(124)]; ~*Па шо фа́јда и́ма чове́к, а́ку да пуве́ли са̏ти л'у́ди, да ки загу́би не́гувата ду́ша? Или шо ки да́ди чове́кут то́га алане́т за́рди ду́шата му? Оти кој ки ми чини ризил* [M,VK(284)]; 3. изр.: **нема фајда** (= нема спас) — што и да го снајде суеверниот човек, тој, верувајќи дека е *уд Госпут* сè поднесува стрпливо. И кога ќе умре човекот пак веруваат дека е *уд Госпут и дека му са свршени дните, дека му дошал час да умре. Море што ки ти чине икилиџија* (лекар) *?! Кога се свршиле, не знам што да правиш нема фајда* [ТГев(312)]; ~ *и ра̏че́л ца́ро: "Не́ма фа́јда, ја́с то́лко во́јска исто̏па́х з-е́дна шче́рка, да́ј ки-ви́да̏ме пу-ба́би, пу-ма̏ги́и". Не́ли та̏кви́ ста́ри же́ни има́ло, ма̏ги́и шо прави́ле* [ПДој(154)].

фак m 'направа за ловење животни и птици'~ *по́сле, вика́л, дӑ-зна̏т ти́ӑ шо пра́вӑт мо́сто, дӑ-ти-курди́сӑт* (средат, наместат) *ӑдин фа́к ут-смо́ква, тӑ дӑ-тӑ-фа́тӑт, дӑ-ти-у́дрӑт ку̏те́ко, дӑ-ви́ји ка̏ ки-ка̏ји* [ПДој,Ник(166)]; ~ *пучна́л дӑ-гу-ру́ге: "И, и́-бре вика́л, не́ ве́-ј стра́л, пра́вите мо́стуве дӑ-вӑрвӑт л'у̏то, а-ви́ӑ курди́сувите фа́ци дӑ-ги-фа́штите!"* [ПДој,Ник(166)].

фалба f 1. 'позитивна, накитена приказна за нешто' ~ *Јанкула јаде ем пије, емо се фалба фалеше:] "Јас имам жена кметица, јас имам сијне* (синови) *арслајне"* [ТГев(54)]; ~ *куумџиата, кату чу така от жената му, поверува, ча млогу верна е. Тогас млогу фалби показал каде жената му оно вечир, вечераха сос радос и заспаха* [V,PM,(69)]; 2. изр. **суви фалби** (= кога се редат нереални високи оценки) ~ *му риче: "И биз тебе може и биз чиниџта може, ама биз мене на може. Кога ва жнијат биле, да не сум јас да ва праберум и да ва направам сноп – ништо не ки бише уд вас. Јас, па јас! Суви фалби уд вас!"* [ТГев(342)].

фале* impf 1. 'кога некој со голема почит зборува, односно нагласува нечии предности (вистински или измислени)' ~ *кату чу така̏ ца́рју̏т, мло́гу са разл'ути ама́ кола́и не́маши де́ вечерот му ве́ли на не́гу: "е́ Кулу́ф, това́ ве́чир са́кам и ја́зе да до́ја̏дам да га ви́дам таја дево́јка, што то́лку ми га фа́лиш"* [V,PM,10]; ~ *на то́а вре́ми са̏ варна́ле уфча́рити, и сла́виа и фа́лиа на Бо́га за се́ шо а чу́ле и виде́ле, как и слуша́ле са́ми* [M,VK(306)]; ~ *фа́л'ме у̏сто̄ о̄т ки-т̄- ра̏сче́кнум* (раскинам) – се однесува на човек кој постојано се фали [ПК,2(209)]; ~ *кату видоха така неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у* [V,PM,41]; 2. – **(се)** ~ *еден ден са субрале сите жита, малце да са пуразгуворат. И дудека са фала̏а сите заедно, чунки биз них не може ништо да биде, и да не са они трабувише са̏т свет корајна да јаде* [ТГев(342)]; ~ *о́ште не́ зна́а ка́ ке́-ј, шо́ ке́-ј ра̏бо́тта, са̏-фа́ле кут де-ј гуто́во* [ПК,2(181)]; ~ *ни́м са̏-фа́ли о́т си ва́ада̏н а́ра̏н, ту́ки ли́сли шо мо́же да-т-са̏-де́се у́тре; не́ ви́ки ка́ сум, ту́к ка́к ки-би́дум* [ПК,2(180)] – во контекстот е присутен лексичкиот архаизам: гл. **са̏-де́се** 'се случи' – сп. во срп. јазик; ~ *прво зафати чиниџта (кара башак) да са фале, вил'а́ки: "Мене сите ма палат. Ма јаде и крал' и сирумах"* [ТГев(342)];

~ Јанкула јаде ем пије, емо се фалбá фалеше:] "Јас имам жена кметица, јас имам сијне арслајне" [ТГев(54)]; *~ што си толко, малој моме] што си толко нал'утена] нал'утена те скусена?!] Как да не сум, лудо младо] как да не сум нал'утена?!] дека јодиш сѐ се фалиш:] једна имум за л'убејне] друга имум за глидајне* [ТГев(196)]; 3. 'се заканува' *~ "Е пӑ, знáиш кáко – ричé – пӑ дрýгите жéни пучнáа дӑ-ми-се-фáл'ӑт áко нé-и унúштăм дичúјнăта ќи-ми-унúштăт óни нăмéне, и јáс зӑ-пáри си-излăжáх, дичúјнăта ги-зéх и-фăрлúх пу-Вáрдăр* [ВЕв,Кр(303)].

фа̏л'о́те (сӑ) impf 'работите ги претставува во светлина што нему му одговара' *~ нéкаа рăбóта тéшко а бúве, а óн вúке: гутóво-ј; сăфăл'óте* [ПК,2(190)].

Фанија – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

фап! interj 'укажува на отсечна и брза реакција по некој настан' *~ и вúја си-извăдúле шăмичúјнăта, имдујдéла кăрфта дă-ă-познáăт óти им е мáјка, и извăдúле шăмичúјнăта, ă-избришáле, ă-бăкнáле. И вúја стражáрите "фап"! "Зăштó вúја не-ă-пл'ујнýвăте?"* [ВЕв,Кр(302)].

фара f 'лажна вера' – народот знае дека постојат различни вери, но верува дека неговата е најдобра, тоа го тврдат православните за христијанската вера, муслиманот кажува дека само со неговата вера човек може да се спаси, Евреинот зборува дека неговата вера е најстара и дека е корен на сите вери. За Циганите се кажува дека тие и немаат вера, туку дека имаат **фара,** затоа за некој што многу лаже се вели дека има: **ѓупска фара** (циганска вера) [ТГев(314)].

фарик adj 'незадоволен' *~ брат му фати да му са моли: "аман брате ми хождаш аф гората! Господ даде на нас, седни и тинака тука да идеш!" Пак тојнака: "не седам, ки ида аф гората. Нека ме јадат мечките, ча фарик си чиних от животат ми!"* [V,PM,83]; *~ пак јазе, дали немам кăсмет, не знам, каква работа да фатја, не и кабил да добиа. Затова му рекох на брата ми, ча фарик са чиних* [V,PM,83].

Фаршија ж. лич. име забележано во Гевгелиско, – во минатото во с. *Бугуројца* некоја жена *Фаршија* селаните ја обвинувале дека прави магии, дека е вештерка, Таневиќ запишал како некој ѝ рекол: "*Знам оти си маѓесница, ама ако та видум да флезиш уф мој двор, знај оти сус тријон ки та закол'ум*" – ова е указание колку зло може да донесе една заблуда и празноверие, особено ако е колективно [ТГев (67)].

фасул m, bot. 'зрнесто растение во мешунки, од него се вари јадење' *~ И чул'áкă са-пригóтвил зауминрáчкă. Кáзăл-хи дă-утрéби жúту, дă-умéси хл'áп и дă-сфáри фăсýл зă-прéкăда. Сúчку билó гутóу и тój утишéл* [ВДр,ГБ(331)]; *~ бáклăта кут-фăсýл'-ej, сáмо пó-гулéма, сăвáре кут-бурнúа, ká-ј млáда зилéна и-éј-кóрта, сéтне ká-ќ-устăрéе сăвăрăт сáмо зăрнăта* [ПК,2(22)]; *~ вáа гудúна пóзин мé-ј фăсýл'о* (т.е. се развива со задоцнување – на другите места (ниви) е веќе здрел) [ПК,2(87)]; и: **фăсул'** *~ Вáриа фăсýл' су-мéсу, па ќи-му-дáдиа тáм нă-свăдбáрите да-јáдăт* [ВЕв,Кор (307)].

фат m 'стомашна болест' – на болниот му се чини дека ќе *му утежне*

мех-(от), и како да има камења во стомакот; народот мисли дека се добива ако болниот јаде врук леб и ведаш потоа пие ладна вода [ТГев(242)].

фа́те* pf 1. 'зграпчи' ~ *завáр'уват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвават ги, там адăн черéк, там друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; уште еден случај на употреба на презент од перфективни глаголи: *и фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá;* ~ *трúти сéстри стójат и се чýдат, шó да-чúнат, кáк да го-фáт'ат нахармújто. Најгул'áмата уд-нúх вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-брáна дукáнăт, а пăк-ви сидн'ájти уср'ăт у-тéјко и рăстăжájти-го"* [ВЛаг,Aj (338)]; ~ *лóлчи, зéр ду-тýк ми-си, áк тă-фáтум ќи-т-ýдрум ќутéко, ду-гýшта ми-дујдé* [ПК,2(160)]; 2. 'допре' ~ *дујдéа кри нéго тúи слéпити, и вéли на нúх Исус: Верувати, дáли мóжам да ви лекýвам? Вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи лóжиш. Тóга му фáти óчите на нúх ем рéкал: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс* [M,VK(266)]; 3. 'ангажира' ~ *óн ин кажáл: "Сjáки-пýштате édан прóсик да-сáке ут-кáмúла пастăрмá. Знáчи, кој ки-дáде пастăрмá уф-нéго-j сúчко, и кáмúлта, и пáрте". И напрáвúли такá, фатúли áдин прóсик* [ВДој,Н (280)]; ~ *му рече: "царју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, алма ако ми даваш за жена твојта мома". Тогас тој му вели на царјут: "царју, јазе сега ки ида да чинам хазăр л'аков и после от три дни ќе да дојда да си фатја да ти излекувам"* [V,PM,35]; *чýха такá от тáтко им, и троúцата спăлзнáха рăка и излéзоха от тáтковата му кăшта, кинúсаха и троúцата да тéрат кăсмéт. Нај-гол'áмојут на еднó село си фáти гувидáр, да пасé сéлските гувéди* [V,PM(20)] – специфичност за југоисточните говори е дека именките од ср. род се јавуваат во мн. со наставката **-и**: *да пасé сéлските гувéди;* не е исклучено дека овде се работи за позајмување на туѓ образец; ~ *му дадóха úзин да фáти кăшта. Така Кулýф отúде, фáти друга кăшта, земá женáта му, седнá* [V, PM(12)]; ~ *"Сега ке да се раздел'ме:[јас ке јодам бре нивесто[в силна војска мускувија". "Ej спајија, млад спајија[бидел'* (замена) *фати ти ним јоди"* [ТГев(334)]; 4. 'улови (риби, животни)' ~ *úмше аднá дувúца сусаднó мăшко дéте. Нúшто зéнеет не фáти – сáмо рибáр. Кýпи-му мájка-му трú вăдици. Тó утúде нă-рéкăта рúба дă-лóве. Фáти-си аднá рúбичка* [ВКук(280)]; ~ *и угворú Сúмон, да рéкал на нéгу: Пувéлин, сăта нóка си умурúхми, да нúшто не фатúхми; úлим за твóа пувéла да а фăрлам грúпут* (мрежата) [MV,K(272)]; ~ *сăбáлинта фăтúх áдна кăдăнкичка* (мала птица, жолтеникава), *нă-мójше дăлéте* [ПК,2(63)]; ~ *ej, бре рибо мрена рибо] мер не-ќ-с-јодам јас ду дома] да те кажам, мрена рибо] на мајка ми, на татко ми] да исплетат, мрена рибо] да исплетат тенка мрежа] да ки дојме – да те фатме* [ТГев(16)]; ~ *причекá гу-мájкą-му рáдосно; пúта-гу: "Штó излувú сúнко?" Дéтто кажá: "Рúбичка фатúх, скăпо га-прудадéх"* [ВКук(281)]; ~ *Сă-вăрнáла лисúцта и вăлко ки-j рéче: "А мурú кýма*

лúсо, уддéка úмиш тóлко рíби?" "Мí си-фăтúх, кýмчо вăлчо!" "Е, кá си-фăтú, мурú кýмо лúсо?" "Си-вăрсáх нă-пáшкăта ăднá лéјка, влизéх уф-рéкăта" [ВКук(286)]; 5. 'стекна' ~ *тогас синот му сóс млóгу жал остана расчýден, и сичката му кăшта си облечúха на чéрни дрéхи, фати синóт му, сóс млóгу слава и чéст гу зарă татко му. Сетни ут мăра врéме фатú тójнака едни побрáтими* [V,PM,7]; 6. 'извлече на брегот од реката нешто' ~ *и кóа бáбăта видéла тóлку пáри, зéва иднó кóш, и-бăпнýва дичúјнăта нăтре, и-фăрл'ýва у-Вáрдăр. И зé вóдăта нăдóлу. Ама и-фáтил нéкуј рíбăр* [ВЕв,Кр(302)]; 7. 'зароби' ~ *пругувурú тăкá аднó дéте: "Ас, рăчé, ки-вă-искáрум* (извадам) *ут Сóлăн". Е, е, árно, зăмáме рýбите, нáште рýби, цивúлните, и тóă, дéте дујдé уд-вéчăрта. "Ут-Сóлăн ки излéзме нăвóнка, вúке, удéјте дудéк к-ójте, сáмо зăрýбите дă-нé вă-фáтăт"* [ПДој,Пат (172)]; ~ *Гóце Дéлчуф вúкăше: "Măкидóнија нáша кé-ј". Дă нé о-издáдăа, óн нé умúрше. Нă-мóжăа до:-утéпăт нă-нéго. Шéтше пу-Тýрцте, нé о-фăтúа* [ВКук,Мал(290)] – во контекстот се среќава проширена употреба на предлогот **на** во состав на директниот предмет: **нă-мóжăа до:-**(< да го) **утéпăт нă-нéго** – во Историската граматика од Конески ова се третира за влијание од ароманските говори; ~ *тúе сéа шо бéа тáлу уф-сéлăто, шо и фăтúја пе-чéс дýши и-субráа. Жéнте су-кăндúл'ките свéтăт (кăндúл'ки = ламби). Они су-штúкуви тăкá и-измушкáа тúе, и-утипáа* [ВЕв(299)]; ~ *се-нăружáа нéкуј шéисет дýши и му-дăдéа пýшки дă-се-брáнăт áко дójде Вăндо, óти óни ут-сéлăто бéа кăту издájници. Се-свăлúја дóле и утидúја гу-фăтúја Дúме Тáпувут*]ВЕв(299)]; 8. 'почна' ~ *му вéли: "а брé сúнку... сегá ти порăчувам: ету тóлко пари ти остáвам,... áма да си отвóриш óчите,... зашто... аку фáтиш, синку, сос пиáнсфо... та сетни не ти чáка друго, сáмо... да фăрлиш еднó вăжи да си обéсиш"* [V,PM(7)]; ~ *едúн лăш и жéна нимáле дéца "Бóже, бóже, вил'áле, врáк чéдо да-úмум, чéдо да вúдум". Гóспут и прăслушúл и рéкăл: "Дúл'ми сáкте"... Му-дáл. Тóа дéтто, шо сă-рудúло, фăтúло живúни да-јáде* [ВГев,М(268)]; ~ *"А дă дéгме, сéстричко", ричéл брáтут. "Дă-зéмиш стóмната и чéшил'ут и брúчут – тúă три шéăве". И – кинисáле да бéгăт. Фăтúла дă-и-прăфтáсăве тáа, мóмта шо јáде* [ВГев,М(269)]; ~ *мистéки-се ут-студинúлто (имáло сúл'ăн вéтăр), нúкуј кáлăн сăистăркáл'ăве; скукнáл зájăц, óн гулăгáл мýле и-фăтúл дă-вúке пу-нéго* [ВГев,Ѓав(274)]; ~ *кул Питрóвдин, кул Свúт–Илúа, тугáј ки-фáтат тúă крéчуфто* (**жужален** во западните говори) *дă-прáвăт, дă-крéчат, жéже-пéче, жéже-пéче. Е тугáј лéп сă-пéче* [ПК,2(174)]; 9. 'се прими, почна да вегетира (за новозасадено дрво)' ~ *д'ăтитo óмос зада-н'ă забáви, цáл óр'ăх му-го-бýтна на-газóт. Тó óр'ăхот фáти. Н'úкна и му-изл'ázи ут-грăбóт-му* [ВБог, Бал(344)]; 10. 'прибере' ~ *самовúлата сегá, за да са причýи на цáрјут, отúде и му вéли: "цáрју, ти са мóл'а да ми дáдиш вáшто кúло да мéрими алтăните, што земáхми от лóзјата хák сóс мój брáт Панóл". И цáрјут са почýди, от дéка тóлку алтăни фати* [V,PM, 140]; – во случајот што следува

станува збор за "фаќање" на вода: **шту́бъ̆л** *сă-ви́ке и́звуро а́к сă фа́те уф не́ко: дъ̆рво издъ̆лбъ̆но, дă-сă-бу́тне и ут ту́ка дă-те́че* [ПДој (129)]; 11. 'се управи' ~ *ги-испра́шчът. Се́га, дă-ре́чъ̆ме, не́куј фъ̆ти́л нъ̆ка́де Ско́пе, не́куј фъ̆ти́л нъ̆ка́де Бугáрја, дă печáле пъ̆рú* [ПДој(146)]; 12. 'замине' ~ *и въ̆рвул низ а́дни дъ̆рва пу-бъ̆и́ро, си-ве́л'ум: "Ки-те́рум дă-прăнушту́вум ве́чăр". Са́м га́:ре устăна́х, салáк, де́к ки-фа́тум, е́ј-гиди ма́ле. Мина́ но́го вре́ме, ма́лко вре́ме, ас-сум-си сè са́м* [ПДој,Пат(173)]; 13. – **(сă)** 'се здружи' ~ *уддé, уддé, зă-то́о скąпăнтúа* (бедник) *сă-фъ̆ти́, дă-сă-мъ̆чиш це́л живо́т* [ПК,2(102)]; 14. изр.: **го́:рта а-фати́** (= побегна, замина некаде, не остави ниту трага) [ПК,2(157)]; **фа́т-сj-оо пъ̆то** (= порака до некого дека треба да си оди) ~ *гле́јш сă-смрăчú, фа́ш-соопъ̆што* [ПК,2(209)]; **кри́ви пъ̆тишта фа́ти** (= се кажува кога некој не ги почитува општествените норми) [ПК,2(170)]; **дă-сă-фа́те** (= да се потсири млекото, да стане сирење) ~ *ко́га сă-изма́лзе, ка́де на́с ту́ка, сă-исцéдуве, и по́сле, ко́га е о́ште то́пло, сă-туру́вă сúриште и сă-туру́вă нă-то́пло ме́сто дă-сă-фа́те, му-ви́кăме нúй* [ПДој (156)]; **сă-фа́тъ̆л нă-ръ̆бо́та** (= добил ангажман некаде, се вработил) [ДК,Ран(106)]; **ме́-j фати́л jăвăшлáк** (= немам волја за работа, сум станал мрза) ~ *ка́ ме́-j фъ̆ти́л а́јн jăвăшлăк, а́ма не́-j нă-а́рно* [ПК,2 (56)]; **фати кора́н то тамка** (= кога некој некаде ќе фати позиции, односно ќе се ситуира) ...; **фати́ха на пе́за да гу зе́ват** (= почнаа да го исмеваат) ~ *така́ кату чу́ха свјатот за кăрпа́чинот, фати́ха на пе́за да гу зе́ват: "то́j л'а́п не́ма да ја́ди, а́ма кăшта са́ка да ку́пи"* [V,PM,18]; **скăпо ќи-му-сă-фа́те** (= за грешката ќе мора да поднесе соодветни консеквенции) ~ *не́каа мо́ма сă-прăшита́ла по́вќе, ама скăпо ќа:* (< ќе ја)*-фа́те* [ПК,2(195)]; **о-фъ̆ти́л сjурме́к** (= добил пролив) ~ *де́ца ка́ ге́-j* (со асимилација и контракција < 'ги е') *фъ̆ти́л а́јн* (еден) *сjурме́к, нă-мо́жăт дă-сиспра́вăт* [ПК,2(103)]; **о́мăла гу-фă-ти́ло** (= добил несвестица) ~ *удрăбо́та о́мăла гу-фатúло* [ПК,2(82)]; **ја сам фатил** (= сум имал блиски односи) ~ *му вели: "е море господари, де она е била кахпеа! Играј с секаков човек. Ету јазе хем ја фатих и едну мишјан земах от неа, ако не веруваш"* [V,PM,165]; ~ *го изважда нос ѓавол от сандăко хем го пита: "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе! Хем ја сам фатил, и ету ми даде и една чевре, што си благодара от мене"* [V,PM,165] – во контекстот има посебност во линеаризацијата: глаголот и зам. форма се одделени со помошниот глагол: *хем ја сам фатил;* **биз рăка фатено** (= она што не е користено, што е ново) ~ *и пак, што има на земјата дăрва, кăтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри!* [V,PM(88)]; **ка се-j-фатил алис просик зă-стап:** 1.'кога некој, настојчиво, по секоја цена сака да биде онака како што замислил, и при тоа не се сообразува со другите'; 2. 'непримерно доближување до посилниот, со одредени намери' [ПК,2(169)]; **не зна́е де́ка дă-фа́те** (= кога човек не гледа решение за некој проблем) ~ *и во́ сă-пушчúл дă-сă-фа́те, ка́-сă-буца́ле, и а́ зă-бе́лту, дă-зă-цăрнуту. Зăто́ о́шче*

по́до́лу утíшăл. Сéде нă-ăнă-плă-ни́нка и сă-чу́де шó дă-пра́ве, незна́е дéкă дă-фа́те [ВВод,Крон(312)]; *~ ох, милна мале, милна мале!] на кого ме устави, милна мале?] дали ме пурасна и суриди] па си риче стиге гајри?!] моји друшки сус мајка, сус татко] или јазе што да правум?] биз мајка дек да јодам] дек да јодам дек да фатам?!* [ТГев(265)]; **дослук фатили** (= се сприjателиле) *~ Утрината тојнака, кога усăмна, киниса, утиде аф дјукáнот; дјатету отиде пак по лагăлмот, сос кумциовата жена са радуваши. Кога дојдоха трите дни, отиде на кумциовот дуган, ги зема ушиците, и млогу дослук фатили сос негу* [V,PM,(69)]; **клетва да го фате** (= лошото пожелување, клетвата, да се реализира – народот верува дека тој што го проколнале родителите нема да помине добро, дури се верува дека, ако него (проколнатиот), **не го фати клетвата,** таа ќе ги стигне неговите деца или внуците, или било кој од неговите мили, па макар тоа да се случи **и уф дивето кулено** (во деветото поколение) [ТГев(308)]; **нé о-фạ ти́ло сọн** (= не можел да заспие) *~ видéл дéка сватéе уф-нéко: кăшча свити́ло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нạ-врáтта. Оти сéлцка кăшча, сирумáшка, уф-еднá удајá сúте спијáле и тó: л'ạгнáл прạ-ни́х. Ама нé о-фạти́ло сóн* [ВДој(277)]; исто: **сăн н'ă-гу-фати** *~ вéч'ер дójдоха пч'é-л'ите: идна́ јáсла прáзна, капúстрата тáмо, пч'élата а-н'éма. Нó вéч'ер лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'élата* [ВБог,Бал (344)]; има и обратни случаи (кога настанот се потврдува, се разбира без негација): **ги фати тешок сон** (= заспаа на брзина, со длабок сон) *~ тојнака ловјаши* (погледнуваше скришно), *дека ки легнат: виде ги, зашто легнаха нетри аф една кулиба, и от млогу пиени ги фати тешок сон* [V,PM(94)] – во контекстот има пример кога обезвучената согласка добиена како резултат на едначење по звучност (сп. 'тешка') се зачувала и кога не постојат споменативе услови: *тешок сон;* **а-фати́ дра́мка** (= се успа) *~ навечеро́т најгул'áмата сéстра сидна́ узáт у-палхúрăт да-бráни. Около полу́ноши а-фати́ др'ăлика и заспá. Али Гóспот дадé, да-оно́ вéчăр ни-дójдоха хармúјто* [ВЛаг,Ај(338)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за употребата на адверсативниот сврзник *али;* **ниа не можими да си фатими с него** (= не можеме да се споредиме, да влеземе во натпревар со него, со неговата сила); исто: **нă-мóжме дă-му-сă-фáтме нă-мáлкут прăс нă-нéго** (= тој е многу повисоко поставен од нас) [ПК,2(72)]; *~ тогас чилиби Теодорак му вели: "јазе, дјадо, сакам твојта мома да ја везма за мене". Кехајата отговори: "сакин, чилибиа, това лаф ошти еднои да ми го не речеш! Хич мојта мома за тебе е, или јаз перл'ага с тебе да си фатим на што, Боже?"* [V,PM,164[; *~ вели на царју: "тате сакам ету на онова цар моната му да ми земаш!" А царју му вели: "сакин, сину, ниа не можими да си фатими с него; он је голем цар"* [V,PM,157]; [V,PM,93]; **дéф фăти́ (сă-чинá)** (= отиде некаде, се изгуби без трага) *~ такá адúн уд-нáшто сéло нạпрăвú гулéми пéзи и дéф фăтú нă-нéгде, нúкуј нé-знáа дéка-ј* [ПК,2(159)]; **зéнеет не фáти** (= не го научи занајатот) *~ úлше адна́ дувúца сус-адно́ мăшко дéте. Тáа*

гу-учи́ зе́неет. Ни́што зе́неет не фа́ти – са́мо риба́р [ВКук(280)]; **фа́ти́л да-кра́чке** (= почнал да негодува, да возразува) ~ *Е, кандѝ-сува́т, о́да́т. Та́ткуто фа́ти́л да-кра́чке. "Ка́к да:-да́м мо́јта мо́ма на-та́ргова́ц, ко: ни́-сме сјурмаси, ду́р не́ ли́че"* [ВД,Д(277)]; **изи́ко ми-са́-фа́ти́** (= онемев од страв) ~ *с-уплаши́х, изи́ко ми-са́-фа́ти́, ла́ф не́ ка́жа́х* [ПК,2(166)]; **изи́кут да ти са фате!** – клетва (= да не можеш да зборуваш) [ТГев (320)]; **да́-гу-фана́т за́-ка́ба́ат** (= да го обвинат) ~ *ка́ ути́ди во́ зе́ глави, изи́ци и му-но́си. "А-бе́, ка́ ти ричѐ ја́с?" Они са́ка́т да́-гу-фа́на́т за́-ка́ба́а́т, ка́ба́тли́ја. "Ка́ ти ричѐј, ја́с: на́јдо́бру ме́су. Ти́ ми-зе́л си гла́ви и изи́ци". "Ут изи́кут, ви́ка, по́а́рну и ут гла́вата ни́што не́ма"* [ВЕв,Кор(304)]; **фа́ти да́ш** (= заврна силен дожд) ~ *на пе́штере́та седе́ше ади́н змиа, и от-се́лото л'оде́те говид'ова́ха, кога́ си-хо́д'аш'а фа́ф пе́штере́та. И кога́ изл'а́ваша сасо́ган, загъ́рм'аваш'а кату́ кога́ фа́ти да́ш ле́тно вре́ме* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и́маш'а ади́н ч'оба́нин от-С'а́рцкуто по́ле, од ади́н Ч'офли́к. И та́м на-кра́ј поле́то на-една́ ба́рчи́на, като́ си-пас'е́ше бра́вите, и са-неб'е́то зао́блачи за-да-фа́ти да́ш* [ВДр,ГБ (332)]; или: **ма-фати да́ж'џ'у** (= ме наврна) ~ *се́тн'и ѓи пусти́х уло́иту на-пла́днина, фати́х се́тн'и бразна́х ура́нуту, зашо́ ма-би́ш'и и стра́х да-ни-да́ж'и* (не: *да́ж'џ'и?), па́к ура́х, се́тни умрѐкна́ и тргна́х да-си-дохо́ж'џ'ам ду́р до-до́ма. До́ма ма-фати́ да́ж'џ'у* [ВБог,Нег (339)]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикърсти и киниса да си иди. На пътју гу и фатил един страшин да́ш, един страшин облак* [V,РМ,93]; ~ *фъ́ртуна сѐ-ви́ке по́вичке до́ш и ве́тър ка́ ки фа́те* [ПДој(129)]; **фати лош ветър** (= дувна силен ветар) ~ *и на еди́н богаз не́три фати ло́ш ве́тър, море́ту са раз-л'ути, тамо он фати да са мо́ли на Бо́га за да гу куртулиса от о́нџ бед* [V,МР(14)]; **ка́ ќи-фа́те да́-ла́фе, да́ не́ му са́-удде́лиш уд-ла́фо** (= се кажува кога собеседникот зборува убаво и мило) [ПК,2(67)]; **му-са́-фа́ти́ гла́со** (се кажува за оној што е зарипнат; со односно значење и: **за́гра́здаве́јн**, односно **гърле́син** [ПК,2(37)]; **га́би ќи-фатат да-тирастат** (= се кажува за оној што е многу нечист) ~ *шо́ о́јш та́ко́ф скърнил'а́ф, га́би ќи-фа́та́т да́-тира́ста́т пу-те́бе* [ПК,2(103]; **лек да се фате** (= лекарството да му помогне на болниот); сп. суеверие: ~ во село *Бугуројца*, над самата црква има рид што се вика *Пубијин камин* (на тоа место има камен висок околу 2 метра, во обем колку еден човек, "никнува" од земја како да е закопан). Преданието кажува дека на тоа место имало некогаш манастир што се викал *Св. Тодур*. Манастирот е срушен кој знае кога и останало само преданието и тој камен. Навечер, спроти празникот овде доаѓаат жени што не можат да родат, три пати ќе завртат околу *Пубијин камин* со надеж дека ако врз себе "имаат некаква магија" ќе ја снема и ќе можат да раѓаат. По стореният обичај секоја жена ќе остави пари покрај каменот *"лек да се фате"* [ТГев(44)]; – *ако не са фате лек* од лековите што домашните ги знајат, тогаш се распрашуваат кај оние што лежале од истата болест, а ако и тоа не помогне тогаш одат кај Циганката (вражалка) да им

враче [ТГев(284]; **фати кусур** (= се навреди, се налути) ~ *ќи-ти-ка́жули, а́ліа да́ не́ ми-фа́тиш кусу́р* [ПК,2 (62)]; **басрет да им са фате** (= да бидат попречени во лошата намера) – кога тргнуваат на пат ќе се прекрстат трипати и вака ќе му се помолат на Бога: ~ *"Госпуди Боже и Свити Димитрије, на душлајне басрет да им са фате, да не ма видат, да не ма чујат, крај них ка ки пуминул, каман и дрво да са чинат, сус раат да пуминум"* [ТГев (306)]; — кога ќе наседнат гостите домаќинот **благословува со** следниве зборови: ~ *"Госпуди Боже и Св. Танасе* (или друг светец за кого се слави), *ка е арно така да дадиш! Госпуди Боже и свити Ѓорѓе, на душмајне на врат им стани, басрет им фати. Госпуди Боже и Свити Димитрија и унадашна* (< 'оној ден = прекутре') *свита Нидел'о на полуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш* [ТГев(210)]; **мулитва да са фате** — на празникот *Богојавление – Водици* свештеникот ќе ги посети сите куќи *да свети водица и да бакнуват крст* и во тој случај *пеје симијна* (чита молитва над семето). Потоа домаќинката од секое жито ќе му даде на попот по една порција, *зарди мулитва да са фате* [ТГев(331)]; **фатил врăска** 'воспоставил контакт' ~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вá·дăн гá·ре мúните". Он фăтúл врăска сус тóă пýсто Тудóруво, сус Шýгуво* (имиња на села североисточно од Кукуш). *Нă-зăкăрá ут-тáм, нă-Чáлăфта вудинúца, уф Мурáрци нă-нусúл. Спăднá· двујца мурирчéне* [ПД,Пат(172)]; **фăтúл кóран** (= добро се ситуирал) ~ *дéсиш ѓудúни ká сă уф-ѓрáдо, ѓáаре фăшúа кóрăн, сă-шудридúа. Дéк фăшúл кóрăн чувéк, шáм мó-j* (< му е) *árно* [ПК,2(62)]; **да не фатиш татково ти занајат** (= да не го правиш тоа што го правеше татко ти) ~ *тогас мајка му му вели: "ах синку, не ти вел'ах јаз, да не фатиш татково ти занајат, ча млогу мăка ке да теглиш"* [V,PM (42)]; **а-фạтú дéрто** (= ја притисна болеста што ја има хронично) ~ *тéт-ти Рáјна пá а-фạтú дéрто. Тóлко гудúни нé најдé лéк и нé најдé, ут-тóо и к-ýмре* [ПК,2(38)]; **му фанá на сóн** (= му се прикажа во сон) ~ *ká си утúдоа Магéснити, éту Господúноф Ангел си фанá на сóнут на Јóсиф, и му вéли: Стáни си, и зéвај-си дéтито и Мáјка му, да бéгај си на Мúсир, óти Х... сáка дéтито да гу утéпа* [MV,K (306)]; ~ *сă армасá Мáјка му Марúа су Јóсиф, óшти нé а зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéши прáвин, и а нéкјаши да кáжи на сфéтут. Ká сă умú такá, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)]; **фати југовина** (= фати топол и влажен бран од југ) ~ *ќи-фáте нéкаа југувúна, ќи-умéкне тип'ýно, тóги ќи-дúплиле* (= ќе го ставаме во калапи) [ПК,2(55)]; **ги фати муха** (= кога добитокот ќе почне да трча неконтролирано зашто го нападнале лоши муви); исто: **гу-фăтú мýута** ~ викме и: **штăркли́цта гу-фáтú,** *кój-знáа дéк ќи-фáте вáадин. Ká ќо·* (< ќе го)-*фáте мýута, зáпрјоо* (задржи го) *ак мójш* [ПК,2(158)]; ~ *Пепељарјувут син фати да ахка, да тјухка. Еден човек отиде на царјут, му вели: "ej царју, зет-и таксират имал да тегли. Как товари иманиту мулитата, не знам ги фати муха, си разбегаха"* [V,PM(49)] – истово се

кажува и за човек кога се однесува, односно трча, неконтролирано; **не му са фати вера** (= не поверува) ~ *и кога дојдоха четиридесете дена мајка му излезе при морету да гу чека, и он тога л'у излези, мајка му му вели: "добро дојде синку!" Заеднои на мајка му праве не каза, за да не си ја фати вера* [V,PM(89)]; **фати́ сту́т** (= дојде големо студенило) ~ *сáк сă-збе́рат тúа суáрто уд-ни́фта, áј-го фати́ сту́т, нúа дăрва не́мме* [ПК,2(107)]; **фăти́ пуле́дица** (= падна замрзнат снег, односно замрзнати капки дожд) ~ *уф-се́чко ка́ фăти́ áдна пуле́дица дă-нă-мо́јш дă-нăстăпиш нă-зе́лита, нă-чура́пе о́даа л'у́јто* (луѓето) [ПК,2(92)]; **ќи-фа́те дă-курди́суве** (= ќе почне да прави шеги) ~ *ка́ ќи-фа́те дă-курди́суве, ќи-сă-скúниш ут-сме́х* [ПК,2(62)]; **гу-фăти́а мăтните** (= се разбесна, почна да се однесува неконтролирано) [ПК,2(158)]; **мă-фати́ пу́кта пе́к** (= стана голема жештина) ~ *шó си-зăстăна́л нă-пе́кта? мă-фати́ пу́кта пе́к, ка́ ќи-с-јо́дум ко́ј зна́а?* [ПК,2(84)]; **зă-о́чте ќи-тă-фа́те** (= ќе доживееш непријатности) – **а.** 'казна од Бога' ~ *ни́м о-га́зи ле́бо зă-о́чте ќи-тă-фа́те, ло́шо-ј дă-сă-га́зе ле́пчито*; **б.** 'казна од човек' ~ *ка́ж-му а́к тистúске* (ако смееш) *зă-о́чте ќи-т-фа́те* (очекувана реакција од нервозен човек) [ПК,2(165)]; сп. клетва кон оној што се однесува неблагодарно ~ *то́о шо-сјо-јаде́л ка́дле́не з-о́чите ќи-т-фа́те* [ПК,2(165)]; со блиско значење: **лебут очи да ти фате!** (= клетвата се упатува кон некого што се однесува лошо, а сме биле блиски, т.е. леб сме јаделе заедно) [ТГев(320)]; **да (са) фатиш на (х)орото** 1. (= да се вклучиш во некоја активност) ~ *сă-фăти́л-си на-о́рто ко́-игра́јш* – *фăти́л-си не́каа ра́бота, тре́бе да-свăри́ш, фа́тинта ра́бо́та не́-сă-уста́ве нă-пулви́на* (независно дали е пријатна или не) [ПК,2(198)]; 2. (= да заиграш оро) ~ *тогас зетјут вели на нивјастата: "ету един таким дрехи на тебека и на менека един таким, и да си применими и двата! Тинака да идиш да фатиш на хорото"* [V,PM(90)]; ~ *"Фати се, Бојо, на оро] орото грубе биз тебе] моми си плакат за тебе] иргејне питат пу тебе"] – "Как да са фатум, лудо, на оро] тате не ми купи фустан"* [ТГев(369)]; клетви: – **Душа да не можиш да дадиш дудека не ки кажиш! Мартарији да та фатат!** – народот верува дека на смртниот час болниот мора да си ги каже греовите. *Мартир* е позајмица од грчкиот јазик и значи: 'сведочење', оттаму така се викаат и маките што болниот ги трпи во тие моменти [ТГев(221)]; **ра̑ци и нози да ти са фатат** (= клетва: да се парализираш) [ТГев(320)]; ~ *сă-нăл'у́тфа ла́мјăта, гу-прикăлну́ва:* **"Дă-сă-здăрвиш!, му-ве́ле. Дă-сă-сто́риш! Дă-сă-фа́тиш!"** *То́ сă-фа́тфа нă-ме́стуто* [ДК,Палј(123)]; **трикала да фатиш!** (= да заминеш некаде и таму да се изгубиш) ~ *трикала да фатиш, дома да не си дојдиш!* [ТГев(319)]; **гора да фатиш, дома да не си дојдиш!** (= да се изгубиш во светот, да останеш без ориентација) [ТГев(318)]; пожелување: – на третата вечер, кога доаѓаат наречници, блиските роднини на новороденчето му остават пари со зборовите: *да си уд ѓол'о* (езерото) *фатиш братче* или *сестричка* [ТГев(112)] – во контекстот прави впечаток дека глаголот и заменката не се во контакт: *да си уд ѓол'о фатиш.*

фа́тка f 'облог' ~ *то́-j ут-кукоѝшка, кут-чата́л, фа́тка-j, ус-не́го сӑ-кӑршаѝхме. Ак мӑ-излаѝжи ќи-т-ку́пум бӑкшиѝш, а́к тӑ-излаѝжум ти ќи-ми-ку́пиш. Му-виѝкме и јӑде́ц и кӑршаѝло* [ПК,2(55)].

фа́тан* adj 1. 'она што се држи в рака' ~ *И о́на гутвиѝла пла́нуве ка́к да ги мӑче де́цата, о́ти са-ка́ла да̣ се услубо́де уд-ни́х. Еди́н де́н Ти́на и Ива́н... га-на̣пушчиѝле та́ткува̣та кӑшча и удде́ле уф-шу́мата. Фа́тани за-рӑка Ива́н и Ти́на нис-шу́мата тӑрга́ле да-о́дат* [ВДој(276)]; 2. 'заробен, затворен' ~ *до́бро а́мја, мӑрува́ќи-гу, зна́чи, сӑ-спуштиѝл де́фо уф-не́тре, до:-(< да го) ме́рӑт тӑма́н. Ка́ му-чу́кне дисти́на кирфи́ј (шајки) узго́ре и де́фо не́тре фа́тен* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот има примери со презент од перфективни глаголи, случаи непознати во македонскиот стандард: **ка́ му-чу́кне дисти́на кирфи́ј узго́ре;** ~ *ричи́л: "Ки-зе́миш, ки-фа́тиш еди́н ѓа́вул, ко: (< ќе го) изго́риш, уд-не́гувӑта пе́пӑл ко: пусте́лиш мо́сто и ни́кој не-мо́же дӑ-гу-рӑсту́ре". "Ми, ричи́, а́с шо́ ки-фа́штум ѓа́вуле, ти́ гуто́ф-си, фа́тӑн"* [ПДој,Ник(166)]; 3. **фате́н (чувек)** 'кога некој има парализиран дел од телото' ~ *на вйи ле́жија но̄го̄ л'у́ди бо́лни, сле̄пи, кри́ви, су́и, фа̄те́ни , шо чекаа во́да̄та ко̄га сӑ рази́г̄раши* [MV,K,255]; ~ *да̄ та́мо бе́ши иде́н фа̄те́н чове́к шо лежа́ло та́мо т̄ри́десе̄т и о́сом г̄оди́ни* [MV,K,255]; надвор од 'божјата помош', луѓето практикувале и свој, народски начин на лекување на парализата: фатениот (парализираниот) дел од телото го ставале во врука вода во која има *синап, црна метла, пепел, сол и зејтин.* Ваквата бања се повторувала секое утро, по капењето болниот дел се трие со маст, но најдобро со лој од камила (во минатото, во првите децении од 20-от век, јужните градови Гевгелија, Дојран, Струмица тргувале со Солун а превозот го вршеле обично со камили; во Струмица има и презиме *Камиларци*) [ТГев(236)]; 4. **фатен од некоја болест** (= кога некој, било човек, било животно, боледува од нешто): ~ *бе́ги ут-ту́к а́к си-фа́тӑн уд-ре́лта* (вид настинка со кијавица, течење солзи и сл.), *дӑ-не́ сӑ-зӑфа́тум и а́ска* [ПК,2(97)]; ~ *ло́ша бо́лис би́ше; уд-о́фтика-j фа́тин* (= боледува од туберкулоза) [ПК,2(82)]; *фатен уд бес* (= за човек што побеснел) [ТГев(478)]; – кога овчарот ќе забележи дека некоја овца *е фатена уд баба шарка* (сипаница) тој веднаш ќе ја оддели и посебно ќе ја храни: во *крмата* ќе ѝ стави ситен шеќер и ќе ја *пои* со *шиќерлија* (засладена) вода [ТГев(308)]; 5. изр.: **уд-о́чи-j фа́тно** (= суеверие дека детето боледува затоа што некој го "*урочиѝл*") [ПК,2(204)].

фа̣ту́ве impf – в. **фаште** 1. ~ *Дӑрво удгувору́ве ли, дӑрво, не́ удгувору́ве. Ус-бӑлти́та, а-бре́, а-бре́, гу-нӑсе́-чуве, то: дӑрвуто пӑждиѝне, па́ри пӑлӑн уф-не́тре. Сја: са́м не́ му-умѐе шо́ дӑ-нӑпра́ве нӑ-па́рте и фӑту́ве, то: дӑрвуто гу-турѝл па́к та́лка, нӑ-ме́стто* [ПКук,Ник(161)].

фа́ша f 'исечена лента од некаква тенка материја, во случајот од кожа на човек' ~ *по́пот му ве́ли: "зна́ши ли да о́риш?" – "Зна́м по́пе!" Па́к му ве́ли по́пот: "ја́зе ти са́кам да ми си цја́ниш хизмиќа́рин от кук до кук и хати́р да не́ ти оста́ни, ча́ на ко́го хати́р ки му оста́ни, по една́ фа́ша царву́ли от грабо́т*

ки са изва́ди" [V,PM,127]; ~ *ка́ сă-нăл'у́те не́кој, му-ви́кат деме́к ки-му-изва́дат (фаша) уд-гъ́рбо ко́жа кулку зă-а́дни пи́нци* [ПК,2(170)].

фа́ште impf 1. 'допира до нешто, вршејќи притисок' ~ *то: гă-зăпи́ре во:та, не́ гă-зăпи́ре не́го гă- рăсп-рăснуве дă-не́ уди́ре нă-ча́рго и не́ вăрте вудни́ца. Ко́га сăва́ко сă-путрăгнуве нăзăди, тугава ве́ч во:та чи́сто си-уди́ре нă-ча́рго. Нă-ча́рго у-срăду́лнико пуми́нуве вăрте́но. По́сле, го́ре де́к свăрщу́ве вăрте́нто, ка́лиăно де́к сă-фа́ште, то: сă-ви́ке бăлтăлăк* [ПДој,Ник (171)]; 2. 'почнува' ~ *едно време еден богат човек имаши три керки: нај-малката беши нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташи, на мигдан га искаруваши. И еден царјув син беши млогу талимциа* [V,PM,70] – скратената партикула за суперлатив **на** (: *на-лична*), наместо 'нај', во односнава форма се среќава и во влашките говори, таа (партикулата) е преземена од македонските и како скратена повторно се враќа во некои југоисточни дијалекти; ~ *ја-зва́ж'дами т'е́нџ'ирата сăс-широ́пу, ја-турнува́ми на-врăх баклава́та, сă-натуп'о́ва и фа́ш'тами с'е́тн'а да-јид'е́ми* [ВБог,Су(342)]; 3. 'достигнува' ~ *ко́га сă-ко́се лива́та, што ка:-исфăркăт тре́вăта и лăка́р то: чи́стто ме́сто дуде́ка ко:ста фа́ште пу ре́до и де́к ки-пуми́ниш;* значи: *ре́т иско́сăна тре́ва нăмлиа сă-ви́ке* (објаснување за називот **нăмли́а**)[ПДој,Ник(122)]; ~ *же́нте ги но́саа, бубајк би́а пăлни, дукуле́нта фа́штаа* (станува збор за облеката **интири́а**) [ПК,29(52)]; ~ *нăвръ́с чура́путо сă-но́сăт о́ни, ги пра́вăт по́вике ус шајăк, ду-ту́ка фа́шчăт о́ни* (информаторот со раката укажува на глуждовите) – објаснување за називот **кăлчу́не** [ПДој,Ник(136)]; 4. 'заробува (некого)' ~ *ричел: "уд-не́гувăта пе́пăл ко:пусте́лиш мо́сто и ни́кој не-мо́же дă-гу-рăсту́ре". "Ми, ричé, ác шó ки-фа́штум ґа́вуле, ти́ гуто́ф-си, фа́тăн"* [ПДој,Ник(166)]; ~ *пучна́л дă-гу-ру́ге: "И, и́-бре вика́л, не́ ве́-ј стра́м, пра́вите мо́стуве дă-вăрвăт л'у́:то, а-ви́й курдисувите фа́ци дă-ги-фа́штите!"* [ПДој,Ник(166)]; ~ *и стражарто фа́штăт-гу. Им-кăжу́ве: "Де́к ки-мă-но́сте?" "Не-бо́ј-се, при чурбами́јата ки-тено́симе"* [ВКук(284)] – во текстот има посебност во линеаризацијата – негацијата и кратката зам. форма се одделени со глаголот: **не-бо́ј-се;** 5. 'задржува, фаќа' ~ *фа́ти змијăта дă-ви́ка: "Амăн, о́ф, и́звај-мă!" И во́ ку́тре шо́ пра́ве: ă-пу́шта га́гăта шу-фăшта́ше о́фци, ă-пу́шта у-кăпи́нта д-ă-изва́е змијта* [ВКај,Бош(325)]; ~ *нă-то: су́кăт, уд-дăска-ј нăпра́вăно, це́ло дăрво-ј де́лкăно, и сă-туру́ве нă-ску́то, гутуру́вăт же́нте и су́кăт нă-не́го ба́јнца, ко́ри су́кăт. Има ръ́чка до:-фа́штăт, на́ уд-не́го, сѐ-ј уд една́ шти́ца то:* (станува збор за домашната направа **(крăк)** на која жените сучат кори) [ПДој(...)]; 6. 'ангажира' ~ *шо́ дă-пра́е се́а? Сă-у́ме ца́рут. Еее, фа́шта инă-ба́ба. Му-ве́ле: "Шо сă-у́лиш, ца́ру, та́ка?" – "Ааа, не́ зна́ш, ба́бо, му-ве́ле. Ја́с инă-чу́па ви́ду. Нă-че́шмăта и-нăпува́ ко́јнăта. Нă-мо́жăм д-ă-у́рвăм ни́кăк. Ја́, пи́лите нă-мо́ж д-ă-се́чăт тупо́лта"* [ДК,Лип(115)]; ~ *уф-на́шо* (мисли на: 'наше место, регија') *и о́-до́лце уф-Со́лунско, зи́мно вре́ме фа́штăха кăшла дă-прăзимýват о́фците, а ни́а пă ле́тно вре́ме о́дăхме чат-пат нă-*

Пи́рин, нă-кӑ́ила (далечно пасиште), *а́ма не́ бис па́ри, трибу́више дă-сă-пла́ште* [ПК,2(66)]; 7. (и: **фаќе**) 'казнува' ~ *"Ако ми-путпи́сăш, ричé, хотéл "Мăкидóнjă" (мóжи да би́ди) и фил'áн дикáн, тó и тó. Ама ќи-ми-дáш и дузвóл'а, пóтпис, шó ќи-прáм, ќи-прáм јáс уф-грá-дут, дă-нé-ми-фáќăт жăндáри"* [ВЕв,Кор(304)]; 8. 'се изменува – благото млеко станува кисело' ~ *áку сáкиш млéко дă-путквáсиш, зă-дă-стáне óн кúсăло млéко зă-чýкăне, óбично и гу јáдăме тóă, сă-турýве мăтни́ца, уд-мăтни́цăта ки-тýрии уф-нéго и óн сă-фáште* [ПДој(156)]; 9. 'лови (риби, животни)' ~ *е, ут-тáлка, тóă рăчéл: "От тăкá та: лисúца дă-вúка, стój дă-пулéднум", ка̀ пуледнáл: ри́би. "А, рăчéл, кýмо лисúце, ти́, уддéка ти́ă ри́би?" "Е, рăчéла, áска нé фăшчáх гулéми ри́би"* [ПДој(157)]; ~ *плăк, тó-ј едúн гулем, алúс пúле, áла нé-ј пúле, ус-крúла, на-вéчир-ej óн, лéте, нé глéде. Зă-лéк гу-фáштат, о-турýват уф-шăрлáн* [ПК,2(86)] – од описот јасно излегува дека се работи за 'лилјак', од друга страна *полф*, или *пăлх* го имаме констатирано, во други говори, како животинче што личи на 'верверица' (?); ~ *зăгáро фáште зáјци, јáрбици, тăрче пу-нúхка* [ПК,2(48)]; 10. – **(сă)** 'се најде во позиција на тотална, ропска зависност' ~ *ричéл: "А-бе лéсна рăбóта-ј тáа, ти́ă сă-ѓáвуле. Ки-нăпрáвите едúн ут-смóква фáк, ќо:* (< ќе го) *курдúсăте, сă-фáште óн. Ка̀ ки-му-ýдрите ќутéко, ки-ви-кáже шó дă-нăпрáвите зă-дă нé пăдúне лóсто"* [ПДој,Ник(166)]; 11. 'краде' [СКук(338)]; ~ *нóго му-фáштат рăчките, áма ка̀-ќ-му-ј-клáат нăзăди, ќи-вúде дéк сă-рóжде лéбо* [ПК,2(124)]; 12. – **(сă)** 'се здружува' ~ *ус-тóо пăрфăтни́чуф нé знáји как ќи-испáдне, нúм сă-фáшти ус-тąкóф* [ПК,2(115)]; 13. изр.: **фáште мéсто** (= има основа, реално е) ~ *ка̀ гу-вóрии тúреба дă-кáји нешто шо фáште мéсто, тă чувéк дă-тă-слýше* [ПК,2(209)]; **нúшто нé ми сă-фáште** (= немам волја за било каква работа) ~ *ка̀ мé-ј фатúл адúн лéн, нúшто нé ми сă-фáште* [ПК,2(67)]; **мă-фáште слăнцто** (= бргу поцрнувам кога сум изложен на сонце) [ПК,2(177)]; **фáште кут бис-рăци** (= се кажува кога некој е многу невешт и често му паѓаат работи од раце) [ПК,2(170)]; **фáште жишкáва** (= многу се стоплува) ~ *кул-свúт Илúа шо фáште áдна жишкáва, мáле-мáле, нă-мóш сă-живéе* [ПК,2(45)]; **ја фашќат бол'ки** (= чувствува силни болки) – штом трудната жена осети *да ја фашќат бол'ки*, куќата ќе се окади со темјан, трудницата и куќата ќе се попрскат со *света водица*, со верување дека така ќе се отстрани оној *пален'ут* (ѓаволот) [ТГев(105)] – во контекстот имаме употреба на сврзникот **да** со интенсионално, декларативно значење: *осети да ја фашќат бол'ки*, наместо 'дека ја фашќат бол'ки'; **лек не са фашќе** ~ *ако ти кажум, напкум лек не са-фашќе* (= баењето нема да донесе резултати) – така одговарале бабите кога запишувачот сакал да дознае нешто повеќе за баењето [ТГев(2)]; **о фáќат надворéшните** 'кога некој боледува од епилепсија' ~ *гу стрáтоа двé мúна шо (г)и фáкјале надворéшните (шо пáгиа дóло), испадна́ле ут грóбиштите, нóго тéшки, нúкакви* [М,VK(265)]; ~ *да ка̀к испадна́ле óни, ету му дунсóа идéн човéк глýх, шо гу фáкиа уф*

на́двур. И на то́а ча́с испадна́ лошутиа́та уф не́гу [M,VK(265)]; во други југоисточни говори, за истата болест (епилепсија): **уд во́нка паѓи́не** (односно **паѓе**); **влака̀нто не о фа́ште** (= никаква работа не сака да врши) ~ *што́ и́мул а́дна сна́а вла́ка̀нто не́ о-фа́ште* [ПК,2(154)]; **се́куј си-фа́ште на̀-де́к ќи-сти́гне** (= се кажува за група, пр. семејство во кое нема слога, т.е. секој оди на своја страна) [ПК,2(169)]; **фа́ште ра̀бо́та** (= се ангажира) ~ *клупута́р* (уличар) *и на̀-клупута́ро, це́л де́н ски́тиш пу-па̀тишта, не́ фа́штиш не́каа ра̀бо́та* [ПК,2(59)]; **му фашке очи** (= му ги затвора очите на болниот што умира) – *очи да не му гледат,* зашто ако останат отворени очите на смртниот **час,** може уште некој од семејството да умре (суеверие) [ТГев(252)]; **ка̀нта́р не́ о-фа́ште** (= многу е "лесен во паметот, та дури не може да се измери, т.е. кантарот, вагата не реагира на таква мала тежина") [ПК,2(150)]; **ја́л не-ја́л, три-и-пул сă-фа́ште** (= кога изборот е ограничен, а резултатите, независно од постапката, се исти) [ПК,2(168)]; **фа́ште бајá па́ри** (= убаво заработува) [ПК,2(168)]; **сằкле́т мằ-фа́ште** (= се нервирам) ~ *уд-жшиќа́фта сằкле́т мằ-фа́ште, не́ мо́жум да̀-спи́м* [ПК,2(108)]; **зằ-го́л но́ш сằ-фа́ште** (= се кажува за некој што е претерано импулсивен и сака да ризикува) ~ *зằ-н'а́а, зằ-го́л но́ш сằ-фа́ште* [ПК,2(165)]; **ним-си-фа́шти ус-не́го** (= тој е несигурен човек) ~ *о́н-ej во́нка уд-ве́рта, ним-си-фа́шти ус-не́го* [ПК,2(155]; **гу-фа́шта со́нут** (= заспива) [ДК,Лип(106)]; **квасец фашќа́јне** (= размесување на квасец) – *на Крстовдин* се пости строго, бидејќи *сằ посте за крс.* Тој ден жените го менуваат квасецот. Попот оди по куќите за да *свете вода.* Жените земаат вода од поповото котле *за нов квасец фашќа́јне* [ТГев(24)].

фенерчи* n, dem. 'подвижна направа за осветлување' ~ *и кату вечерјаха таму, царјут и лалата заспаа, и тојнака запал'ува фенерчиту му, изл'ава на лагăмот. И лалата са разбуди оно саат и гу зема на послет* (почна да го следи) [V,PM,57].

ферман m 'наредба од султанот, писмо' ~ *царјут вели на чобана: "што посакаш от мене да ти дам?" И она рекла: "сакам да ми дадеш Солун града да повел'а, и сичката Солунска каза". И царјут заеднош писал фермани наврăх жената, да повели Солуна и Солунската каза* [V,MP, 167]

ферманли́а* adj 'тој што контактира, што добива заповеди (фермани) од султанот, односно од власта' ~ *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли бăрзи ко́ни, кучи́нтата са чини́ха и о́ни стра́шни, и момче́та са чини́ха јуна́ци, си научи́ха, ферманли́и си чини́ха и фрет са омја́саха кату бра́тќа* [V,PM,144] – предлогот **от** во југоисточните говори има широка примена, во случајот се јавува наместо предлогот 'по', сп.: *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли бăрзи ко́ни.*

ферма̀ле́ n 'вид машка облека, остаток од минатото' ~ *то́-j ма̀шко па́лто, гу-но́сăт са́мо мла́јте ма̀же, ра̀ка́фто сằ-на̀ме́тнуват. Ферма̀ле́то-j ут-аба́, сус га̀јта́не-j на̀ре́дин, да̀лго-j ду-пулви́нте* [ПК,2(124)].

фес m 'вид турска капа, во минатото (до Балканските војни и нешто подоцна) ја носеле и Македонците'

~ ламиницут бӑрзоходец гу успи авџиолиовут бӑрзоходеца, му зема и фесу, киниса да иди [V,PM,45]; *~ жинените, мила ќерко] си уставија младите нивести;] армасанте* (свршените) *си уставија млади армаснике] сӑ износија, мила ќерко мурови фесове] си скапаја кундуре, папуџи* [ТГев(206)]; – девојките денес (во почетокот на 20.век кога Тановиќ го собирал материјалот) не носат *тапалӑџи* и *фесуве,* но пред триесетина години носеле насекаде *сребрни тапалӑџи* и црвени фесови. *Фес* и *тапалӑк* денеска (терминот 'денеска' се однесува на периодот пред Балканските војни) уште се носат горе, по планинските села, но и таму ретко [ТГев(267)]; според Тановиќ (од периодот што пред малку го споменавме) ете како се облекувале младите во Гевгелиско: *фес сус пискул', мор дулама* (кошула со модра боја) *сус сидифлиј купчијна, свитин елек* (од чоја), *џамадан* (елек со слободни, отворени ракави), *појас, бели барнавези* (панталони), *бели чурапе* и *папуџи* (кондури) [ТГев(134)].

фехче n, dem. *~ "Мало, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеј, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле* [ТГев(95)] – в. **фес**.

фигу́т m 'мал, примитивно направен шпорет, без рингли, користи само ќумур (не дрва)' [ПДој,Ник(121)]; од Кукушко го споменува Саќов [СКук(338)].

Фида – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

фидан* m 'младо гранче'– дрвото црница по живеење од 15 години веќе е старо и треба да се *пудмладуве,* бидејќи *фидајнето* се закржлавени, лисјето пожолтено, кората испукана, а на врвот на дрвото има многу *суваре* (суви гранчиња) [ТГев(408)]; *~ "...ма нӑмо́ж дӑ-гу-зе́вӑм, зӑтвуре́на сум нӑтре". – "Ни́ку фӑрто́ма ако и́мӑш ќи-ти-гу-да́дӑм". Гу-зе́ла фу́стӑнут, о́ште не́ бил фӑште́н – умре́ла. Дуjдо́а пак ти́а, ӑ-зе́вӑт кӑк-шу-е та́ка, му-пра́вӑт ле́по се́ндек и ӑ-но́сӑт. Та́м на́ка има́ло ину-и́звур. А-зӑбису́вӑт нӑ-две́ фида́ни ле́по* [ДК,Дур(148)]; в. **фиданчи**.

фида́нбуjли́а adj 'висок, слабичок' *~ и́ма си́н питилни́а, фида́нбуjли́а* [ПК,2(125)].

фиданчи* n 'млада гранка' *~ и калеко и лизнал коснитту, му и дошел тајчинту, го играш конот му и сос тешката бозлугана расипал много фиданчита. Тогај го виде нај-малката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерит* [V,MP,159].

фикне́* n 1.'фитил'; 2. изр.: *~ му-ј дӑде́ле фикне́тта* (= го наговорале, го насаскале да реагира против некого) [ПДој(137)].

фила́да f 'книга, учебник' [СКук (339)].

фил'а́лда adv 'скоро, на брза рака' [СКук(339)].

фил'а́н pron, indecl. 'оној, некој' *~ истӑ́рчувум прӑ то́ӑ уфча́рчӑто: "Ти ли-си то́ӑ изгу́бӑњо?". О, о ма́jкӑта. "Ас-сум", ви́кум. "Тӑ́рчи, ричи́, пу-ме́не ско́ро, дӑ-и-ста́сӑме. Нӑ-фил'а́н ме́сто би́ӑ, а́ку и сти́гнӑме а́рно, а́ку-не́, ки-уста́ниш"* [ПДој, Пат(172)]; *~ и-пукӑну́ва сӑ́те за́jци. Му-ве́ле лисицӑта: "Е, нӑ-фил'а́н ме́сто и́ма ина́-кру́ша. Ќи-до́jте ќ-ӑ-чу́кӑме". Сӑ-суберва́т сӑ́те за́jци, гре́дӑт. Му-ве́ле: "Ја́с ќи-сӑ-ќа́чӑм го́ре ќ-ӑ-чу́кӑм"* [ДК,Лип(118)] – во контекстот се среќава гл. **греде**, што претставува архаизам: во ма-

кедонскиот јазик се јавува само во централниот и западниот дел од јужните говори, во соседните јазици исто така го нема, со прекината изоглоса се јавува во словенечкиот јазик и таму не во цела парадигма; *~ му ве́ле: "Фил'а́н бе́к гре́де су то́лко кучи́на, му-ве́ле. Ќи-нă-фа́те. Бе́гăте дă-бе́гăме!"* [ДК,Лип(118)]; *~ ричé: "Ја́ же́нта ќи-ти-ă-до́нсăм, а́ма са́мо идно́ ќи-са́кăм ут-те́п". "Шо́?" – "Ако ми-путпи́сăш, ричé, хоте́л "Măкидо́нја" (мо́жи да би́ди) и фил'а́н дика́н, то́ и то́". – "Ама са́мо ма́лчи, дă-не́ ла́фиш о́ти ми-бига́ же́нта"* [ВЕв,Кор(304)]; *~ И во́ изва́ја то́ буздуга́нут – па́т! Та́ ма́јкă-му нă-ти́а пили́ича ... о́де и-му-ве́ле: "Шо́ са́кăш дă-тă-пуда́рум шо́ ми-уткина́ че́ăта". – "Еј-ли, ăку са́кăш, ја́с-сум ут-фил'а́н ме́сту, ут-го́рнăта зе́мна; са́кăм дă-сă-вăрнăм"* [ВВод,Крон(312)]; – *армасот* (свршувачката) е јавен настан и затоа веднаш, а често и порано низ селото се разнесува глас дека некоја мома *"е армасана за фил'ан и фил'ан ерген"* [ТГев,145]; *~ ќе-ка́же: "До́тко, ќе-ми-ја-да́деш мо́мата, да му-ја-да́дам на-фил'а́н чове́к, о́ти ми-пушти́ стро́јник". Ја́с ќе-ка́жам: "Ќе-го-пи́таме та́тко-му"* [ВЕв,Ба(277)] – во контекстот имаме обопштена употреба на крат. зам. форма **му**, како општ сигнал за датив за трите рода: *та́тко-му на мо́мата*. Ваквата проширена употреба на зам. **му** има жариште во јужните говори, но се протега и до централните; за оваа посебност в. во граматичкиот дел. Сп. фонетска разновидност: **фалан** *~ тогáс Кулу́ф казá еднá лажá: "ej мope кадúа, немој ли глéдаш мéни тúнака такá, зашто́ сам тýка на чýзда зéмја. Да знáеш че ми е татку ету фала́н от Шам, којто е прӑв ифаирми́а"* [V,PM,(12)]; *~ еди́н ден чу́ еди́н тел'а́л да прода́ва една́ кӑшта, да га те́ра три́ста хил'а́да гро́ша. Гу ви́кна тел'а́лот, му ве́ли: "чи́а кӑшта прода́ваш?" И о́н му рече́: "ету на фала́н траго́вец"* [V,PM(15)].

фи́л m, zool. – в. **филдиш** (во текстот што следува името се јавува персонифицирано, како личност) *~ Му-ре́ку: "Ќи-си-о́дăм до́ма дă-ви́дăм ма́јкă-ми, идно́ и дру́го". "Е, а́рно си́нко, му-ве́ле. Ка́ко, ќи-о́јш па́к?" – "Па́ ќ-о́дам, ма́јко, мă-че́ка прија́тел'ут". – "Е, ко́ј- е то́ прија́тел'?" – "Фи́л'ут"* [ДК,Бир (148)].

филди́ш* m, zool. 'слон' *~ на лалата му дојде на умот и му вели на царјут: "харну ти докара авџиолиа таја кожа, ама сега да имаш и от филдишите кокалиту"* [V,PM(41)]; *~ Лалата сакаши да погуби авџиолиата и затова чинишии така. Му вели на царјут: "кој ти докара от фил'ут кожата, тојнака можи да ти докара и от филдишите кокалиту"* [V,PM(42)].

филди́шин* adj 'нешто што се однесува на *филдиш* (во случајот персонифицирано)' *~ една ранина достигнал до карии царјут. Хем пуснал еден човек, хем му рече да му кажи на царјут, да постеле от скалата дур на филдишината удаја сè маргарит, да така да изл'ази нивјастата* [V,PM(173)]; *~ царјут как га виде нивјастата да е толку лична и хубава, са почуди и не можи да си искажи радоста. Нивјастата га кладе аф филдишината удаја, седнала аф фил'увата кожа* [V,PM(46)] – во контекстот среќаваме две граматички посебности, едната син-

таксичка: употреба на сврзникот **да** со декларативно-интенсионално значење, наместо 'дека': *как га виде нивјастата да е толку лична*, втората посебност е морфолошка: употреба на предлогот **аф** (во) кога упатува на место на површина, а не на внатрешност: *седнала аф фил'увата кожа.*

филија f 'кришка леб' – лебот се сече на *филији* со нож што се употребува само за тоа; се верува дека е греота во лебот да се забодуваат прстите (и ноктите) и така да се крши [ТГев(20)] – во случајот религијата ѝ помага на хигиената, односно здравјето.

Филип – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

фили́с m 'млада гранка, наскоро појавена, односно нови лисја'~ *ли́сттто шо испа́ѓӑт пуфто́рно и-ви́кме фили́с; тит'у́но но́го фили́с пуштил са́к сӑ-сӑбо́ре* [ПК,2(124)]; пр. *ло́за ка путе́руве* [ПДој,Гев(114)].

фило́соф m 'учен човек'~ *и кога́ дојде́ де́тето на возрас пет или ше́с години гу пусна́ татко му на учи́лиштето да са учи кни́га, и де́тето си е научи́ло мло́гу, са чини́ кату фило́соф* [V,PM,7].

фил'у n, zool. 'добиток личи на мала камила, кожата ѝ светка како да е златна' [V,PM,47]; ~ *кату видоха така неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у* [V,PM,41]; ~ *царјут сос кокалиту направи една удаја. Едноч са причу на неговата земја авџиолиа јунак, и дваш са причу неговата удаја препослана сос фил'у кожа* [V,PM,43] – во контекстот се среќава реченичка конструкција позајмена од тур. јазик: кога именка се јавува како атрибут на друга именка (наместо придавка): препослана *сос фил'у кожа* (м. 'фил'ува кожа'); ~ *другиј ден га зема пушката, отиде на лов и, кату отиде аф гората, виде млогу авџии, тераха едно фил'у да утепат; вазден са мӑчеха, не можиши некој да гу отепи* [V,PM,41] – во контекстот прави впечаток употребата на зам. форма **некој** наместо 'никој', има и обратни случаи; в. **фил, филџиш.**

филусофи́а f 'длабокоумност'~ *ве́ли на де́тето: "а бре́ си́нку, и́ди, ти ви́ка господа́рот, не зна́м што́ те́ра да ти ка́жи!" Де́тето стана́, оти́де на господа́ро, му са поклони́ и фати́ да му вре́ви со́с се́каков јази́к. Господа́рот са почу́ди сос не́говата филусофи́а* [V,PM,150].

филџан m 'чашка, посатка (неголема) од која човек пие течности (ракија, кафе и сл.)' ~ *хеј мори, моме јубава, јубава дур сенлива!] што ти је белото грло, ку̀ту на филџанто дано!] филџан је палин ракија, да пијам, да се јопијам* [ТГев(159)]; ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум, ноќа сонум] на вичери ми тикнуве] фил'џан слази сурунувум"* [ТГев,368]; ~ *тогај хекимџиата му вели на царјут: "по-харно е, царју, да извадими от зандано три харамие, пешин да му везмими по еден филџан крӑв"* [V,PM,168]; и: **фӑлџа́н*** ~ *по́сле не́ко: мину́та му-ве́ле де́уто: "Оди, ве́ле, зи́ми фӑлџа́нто". И то: де́те о́де, па́ чукну́ве нӑ-вра́тта. Ца́ро, една шӑка́ пӑри́ му-да́ве* [ПДој(145)]; ~ *де́тто прӑ-ста́рио кӑвӑји: фӑлџа́не ми́ји, не́кој нӑрӑ́че ка:ве́ – му-но́се, а ста́рио ва́ре ка:ве́то. Арно а́ма, еди́н де́н,*

цáро нăрăчувé кавé [ПДој(145)] – во контекстот има уште една потврда за она што го најавивме – присуство на перфективен презент во југоисточните говори: **нéкуј нăрăче кавé – му-нóсе.**

фин* adj 'убав, што остава пријатен впечаток' ~ *"Мамо, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и пискулче]. Хеј, зашто велиш мила керко, глава да те боле* [ТГев(95)]; ~ *то:-ј мăлéчко , кулку едúн скóврăн, сáмо óно шарéно-ј. Бујáта мо-ј шăрéнко: бéло и сúво и тăкá цăрни пéгички úма, фúно пúле-ј* – објаснување за птицата **сójкăрăк** [ПДој,Ник(126)].

финáк m 'свилена буба' ~ *Бумбăр о-вúкме и рăсúпин'оо финáк – кужýрк, шó-ј такóф бумбăрéс, надýјн, нé дáве куприна* (свила) [ПК,2(26)]; ~ *бý:пта ќа:* (< ќе ја) *рáниш, ќибéриш купринáрки (цăрна мéтла), ќи-тýриш бý:пта дă-сă-кăчýве пун'áа, дă-зăвúе, дă-нăпрáве финáк* [ПК,2(62)].

финер m 'примитивна направа со која во минатото (во заостанати средини и денеска) си осветлуваат луѓето' ~ *петли пејат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тилнина[да не ти згазум детинце[да не му скршам ногичка!* [ТГев(328)] – во контекстот имаме позајмен образец од тур. јазик – лепење: именка + именка (**запали финер бурина**); ~ *ут-плéк, пó-рáно шó-с сă служúли мéсто лáмба, нéма стáкло* (станува збор за називот **кăндúло**), *сус стáкло уд-гóре пă áко-ј* **финéр** *сă-вúке* [ПДој(121)].

Фúница top. 'падина и дол со рекичка во реонот на Калапот, Зилјаховско'. Заглавниот топоним авторот Ј.Иванов го изведува од **Виница** [ЈИ,Ми...(211)], т.е. од **вино**, укажувајќи дека во односниве (југоисточни) говори промената **в** > **ф**, во почетокот на зборот, е честа појава, сп. топоними: **Фуденúците** < Водениците, **Фúтков Дол** (од л. име Вúтко).

фúно adv 'пријатно, убаво'~ *тó: сă-пувúве пу нéко: дăрво, сă-пукáчуве, цăфте бéло цвéтче и фúно мирúсе, нă-слáтко* – објаснување за називот **повăт** [ПДој(123)].

Фиро (< Зафир) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев (114)].

фирóн m 'намќор, проклетник' ~ *ká сé-ј чинúл áјн* (еден) *фирóн, нă-мóјш ус-нéго ни-лáф* (збор), *ни-пил'áф* (јадење од ориз) [ПК,2(124)]; [СКук(339)].

фит adv 'кога нешто е готово, комплетно завршено, кога е **квит**' ~ *сéа сă чинúме фúт* [СКук(339)];

фитил' m 1.'врвка од памук која што, при потреба, се запалува и гори во свеќа или во ламба' [ТГев(479)]; ~ *нóго-ј дибéл фитúл'о, нé вăрве низ чáрго* [ПК,2(129)]; сп. празноверие во врска со горењето на кандилото: кога се чекаат гости за некоја свеченост (се разбира дека се работи за минати времиња) – пред да дојдат, домаќинот ќе го промени *фитил'от*, бидејќи таа вечер кандилото треба да гори додека седат гости. Инаку ако кандилото згасне не треба да се очекуваат добри настани [ТГев(209)]; 2. изр.: *жéнмо му-ј дáве фитúл'то* (= жена му го подбуцнува и тој влегува во конфликти) ~ *нúја вúкме жéнта ká му-гувóре нă-мăш-ij прутиф свăкăрвăта, дáве фитúл'то, дéмек му гувóре дă-сă-кáре ус-мáјк-му* [ПК,2(176)]; 3. клетва: **фитúле**

дă-рăбо́тат пуд-не́го (да се здобие со длабоки рани, од кои гнојта ќе се извлекува со помош на фитили – тоа одговара денеска кога лекарите стават дренови во рани, со иста цел) [ПК,2(124)]; ~ *ѿи́ си рăбуѿи́л?... фиѿи́ле дă рăбо́ѿаѿ ѿуѿ-ѿе́бе* [ПК,2(124)].

фити́лче* n, dem. – в. **фитил** ~ *до́јди глу́фчито[гу-изва́ди фити́лчито[и уд нӑтре кăнди́лчито[до́јде ма́чкăта[гу-изе́ди глу́фчито[иу-изва́ди фити́лчито[и уд нӑтре кăнди́лчито[до́јди ку́чкăта[ă-изда́ви ма́чкăта[иу-уло́ви глу́вчито* [ДК,Лип(158)]; *ишминду́рка ~ та́а сă-кла́ве уф-кăнди́лто. Она-ј а́дно тинки́но крӑхче, низ-не́го пули́нве а́дно ко́нче, то́-ј фити́л'что* [ПК,2 (142)].

фитил'ци́ка f (fig.) 'жена што прави сплетки' ~ *та́а сна́а-ти кăква́ фитил'ци́ка-ј, сѐ-ј искăра́ же́нте уфма́алта* [ПК,2(124)].

фитмине́* n 'подбуцнување' ~ *му-дде́ фитми́нта, сја́а си-гле́де сăи́ро* (откако испровоцирал судир се повлекол како незаинтересиран) [ПК,2(124)].

фише́к* m 'куршум (почесто за ловиска пушка)'. ~ *"Де́ка-ј мăр ма́ло та́а пу́шка?" "Нă-тăва́но-ј". То́ де́те сă-кăчу́ве нă-тăва́но, нăдде́л пу́шкăта, нăдде́л фише́ците, без дă-зна́а мајка́-му, си-ј-зимју́ве, стăну́ве о́де уф-бăи́ро* [ТГев(209)].

фишикли́* f 'колан, ременик за куршуми' ~ *ја́с, ве́ле, сум ста́р, нă-мо́жум дă-ви́дум, а́ма о-гле́јци то нă-висо́куто, та́м и́ма е́дно дӑрво, нă да́рвуто и́мă пу́шка, и́ма ве́ле и фишикли́ј, та́м це́л кула́н* [ПДој(147)].

фка́рва* impf 'внесува' ~ *завár'уват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парча́. Ej тăj! Раскăрвăват ги, там адăн чере́к, там друк чере́к* [ВДр,Кал(334).

фкару́ве impf 'вденува конец во игла' [СКук(339)]; – в. **фка́рва**

фле́ве impf – 1. 'преминува од еден простор во друг' ~ *Ејн де́н пупăдиа̨та и кумшиа̨та решиле дă-сăвéнчăт без дă-усéте пóпут. Пáк утиши́л дă-прувéре дáли-е нéгăвта жéна. Пупăдиа̨та пáк прăку-ца̨мут си-флéве дóма и а грабнýве фýркăта* [ВГ,Ѓав(275)]; ~ *и пáк фати тóјнака да вéли: "óх сéстри, излезéти да вúдити, што ни пусна́ха мáјките ни! Ама вúа аку не сáкати да излéзити, áз ки ги зéла бакшúшите и не флéвам вéки нéтри аф товá смардлúво чрéво* [V,МР(29)]; ~ *чинúха едúн нóв ихăр и едúн úмаха: кој добúтук ке да флéзи áф вéткио ихăр да е на умовúтију сúн. Ги удрúха добúцити, фатúха да флéват на вéткио ихăр* [V,РМ(124)]; и: **фл'а́ва** ~ *и стáнаха, навăрвúха та-отúдуха гóре ф-планинáта призмúјуви пештéри, да-си-фл'áзат фаф-сараé. И като отúдоха, кáзахми деójката, от-кадé са-фл'áва* [ВДр,ГБ(329)]; 2. 'се вбројува' ~ *сúрнăто, ýрдăта, мáслуто, сăто тóй гу-вúкăме лăксýл, úсто и млéкуто флéве тýка, ут стóкăта шо сă-искáруве сăто* [ПДој(156)]; 3. изр.: **уф-о́гино фле́ве** (= се жртвува *зă-другáр, зă-дéтто)* [ПДој (137)]; *жúф уф-рăци нé флéвум* (= нема да се предадам, па макар по цена на живот) [ПДој, Пат(137)]; **ни́-ми-фле́ве, ни́-ми-изле́ве** (се кажува кога некој е незаинтересиран, или се прави дека е таков за некои настани) ~ *зимáли, нéк зúмат, нăмéн ни́-ми-флéве, ни́-ми-излéве* [ПК,2(182)]; со блиско значење:

уд-еднóто ми-флéве, уд-дрýгто ми-излéве ~ *мé-j гājле, шó сáке нéк лумóше* (зборува), *уд еднóто ми-флéве, уд-дрýгто ми-излéве* [ПК,2 (203)].

флéзе* pf – 1. в. **флéве** 1. ~ *Шáтájки дујдéл нá-нéко: пристáнишче, испáднал уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка свáтé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нá-врáтта* [ВДој (277)]; ~ *"Стујане, Стујане, ти сино на мајка!] ки те питам, чедо, питам ем распитам:] Дали ти је мила младата нивеста?"] – "Мале, мила мале, ти стара ле мале] ного ми је мила в-срце ми је флегла!"] — "Дај ми изин, сино, мајка да с-отрује!"* [ТГев(98)]; ~ *Уддéли нă-рéкăта, лисúцта му-вăрsáла нă-вăлко адúн кýп нă-пáшкăта и му вéле: "Флéзи пóнăстридú, óти тáм úма пóгулéми рúби". Вăлко флизéл и фăтúл до:-влéче кýпо* [ВК,П(286)]; во минатото се живеело во големи заедници (семејни) – 1907 г., врáќајќи се од Енице-Вардар, во една бавча под селото Пела, кај бањата на Александар Велики, еден поп на моето прашање колку души се дома, ми одговори: *"Не знам, 15 ли, 17 ли, који знаје! Трабуве да земум еден прăт, да флезум уф кукu, па да и истерум сите на ванка* (треба: 'вонка'), *а ти да застаниш на врата па да бројиш"*! [ТГев(280)]; ~ *петли пејат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тимнина* [ТГев(328)]; 2. изр.: **флéзи на рáдус** (= стана сакан) ~ *пáк Афéндот му ричé на нéгу: Арно и, измикáр мój дóбар и верувáн* (= верен), *за мáло нúшто* (заменките 'ништо' и 'нешто' се мешаат) *стуá верувáн, за нóгу ки ти унамéстам; флéзи на рáдус Господúнову твój* [MV,K(271)]; **флезе на сăрцето нетре** (= се зал'уби, силно засака некого) ~ *он, кату имал по селата чифлик, кату на Богариу, излезе еднош да си рашета по чифликó; излел и на хоротo. Тамо имала една малка дивојка бăлгаринка; неа ја ареса, и му флезе на сăрцето нетре* [V,PM,163]; **му-флизé мýă пут пáшкăта** (= *нéкуј ако тăрчке нă-вáм, нă-тáлu*), т.е. кога некој се обеспокоил [ПДој(137)]; **ми-флизé уф-глáфта** – *а.* 'ми досади некое продолжително зборување или брмчење' ~ *зáпрј-оо тóо рудáн* (чекрк за предење волна) *гáаре, ми-флизé уф-глáфта; б.*'разбрав, односно сфатив' ~ *áрно, дур сагúчка ми-флизé уф-глáфта, тăрăзбрáх* [ПК,2(176)]; **му-флизé уф-рăцто** (= го направи зависен, што понатаму значи дека ќе може да го злоупотребува) [ПК,2(178)]; **флизé уф-фáко** (= му најдоа дека крадел, го фатија) ~ *крáдé, крáдé, áма ќи-флéзе уф-фáко аднóш* [ПК,2(209)]; **флизéл цăрвико уф-нéго** (= се појавило сомневање) [ПК,2(209)]; **флизé ѓáвуло уф-нéго** (= *тăргнáл ту-лóши тăтишта, ту-лóши рăбóти)* [ПК,2(209)]; **флизé уф-ýста** (= почна светот да го оговара) ~ *лóшо-j флизé- ли чувéк уф-ýста, кá ќи-фáташ свéто дă-гувóрăш* [ПК,2(209)]; **му-флизé пут-кó:жта** (= му се наложи, му ја зароби мислата) ~ *дă-рéчум нéкаа жéна нóго знáа дă-сă-прáве árна, мăжо кá:-зăсáке нóго, нúкуј дрýк нé признáве. Ил'-пă úма и тăквú мájки шó им-флéзат пут-кó:жта на сúнуфто* [ПК,2(190)].

флéзăн adj 'кога некој се наоѓа во определен (евентуално) ограден простор' ~ *ги-устáве кójсте нă-*

по́л'то, до́јде до́ма. Брајки ше́ӑве уф-ти́ӑ вре́јките, флизе́л уф-ӑдна́та вре́јка о́н, Лу́то. Не́ гу-зна́ат о́ти уф-вре́јкӑта е флезӑ́н, него гу-зна́ат нӑ-ко́јсте [ПДој(163)] – во контекстот е регистриран случај со употреба на свршени глаголи во сегашно време ~ *(ги-уста́ве ко́јсте нӑ-по́л'то, до́јде до́ма);* во реченицата: *Не́ гу-зна́ат о́ти уф-вре́јкӑта е флезӑ́н, него гу-зна́ат нӑ-ко́јсте,* не може со сигурност да се рече дали се работи за адверсативна реченица со сврзникот 'него', или пак во истава лексичка единица се крие долгата заменска форма за прав предмет 'него'.

фли́за* impf – в. **флеве** ~ *дӑне́ска ше́те, у́тре ше́те, и сус-ца́рската мо́ма се-рӑзгува́рӑт. Дне́с се-рӑзгува́рӑт, у́тре се-рӑзгува́рӑт и фли́зӑт уф-адна́ гра́ди́на, де́ка не́ма но́го наро́т и се́днӑт нӑ-адна́ ма́са* – во контекстот има уште еден случај со употреба на перфективен презент: **и се́днӑт нӑ-адна́ ма́са** (место 'седнуваат') [ВКук(281)].

фликосин adj 1.'нешто, пр. облека со нечисти точки' ~ *ублеч-си дру́к фуста́н, де́к ќ-о́ји ус-то́о фликосин (фуста́н);* 2. 'кога кожата, особено на лицето има точки, пеги' ~ *та́а нивеста но́го сӑ-фликуса́ла, зе́р тру́дна-ј, дими́к убра́зо и-стана́л јӑлӑ́ци, јалӑ́ци* (пеги) [ПК,2(124)].

фл'о́нго n 'панделка' (девојчињата ги закачаат в коси) [СКук(339)]; ~ *вӑ́рзи-ј фл'о́нго нӑ-ко́ста нӑ-мо́мичкӑта* [ПК,2(124)].

флури́на f 'златна монета, жолтица' ~ *све́куро ми-дарува́ а́дна* (една) *флури́на уф-пунде́лникут, пу-свад-бата* [ПК,2(124)]; ~ *тогај го викна хизмика́рот му и му вели: "ела тука". И он дојде. – "От тиа пари котриш сакаш, земи: сакаш флурините, сакаш дребнате пари!"* [VPM,161] – во контекстот се забележува присуството на лек. архаизам – заменка **котри** 'кој'; сп. во рус. јазик; и: **фрули́на** — в. **франга** ~ *Ка́ ќе-кандиса та́тко-му, стро́јникут ќе-до́нсе абе́р на-ку́ќата, што ќе-му-а-да́дат мо́мата. То́гај стро́јникут да́р ќе-а-дару́ва мо́мата алтӑ́н "фрули́на"* [ВЕв,Ба(277)]. Во Кајларско е запишана разновидноста **флори́н** [ДК,Лип(106].

фне́трека adv – в. **фнӑ́тре** ~ *вл'а́гла фне́трека и ги-з'а́ла мачёнцето, кучёнцето и кутле́то. З'а́ла мума́та да-ја̨де́ и мачёто зам'а́ка, кучёто пучна́ да ла́ј* [ВСер,Ка(336)].

фнук m !дете од син или ќерка, односно од брат или сестра' ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде пла̄на здраве, касмет и бирике́т: и сус жито – жито; и сус овци – овци; и сус дубици – дубици; и сус синуве – синуве; и сус керки – керки; и сус фнуци – фнуци; и сус рода – руднини; и сус пријател'е добри!* [ТГев(296)].

фнӑ́тре adv, opp. на 'надвор' ~ *лиси́-цӑта ки-му-ре́че нӑ-вӑ́лко: "Ама ко ки-влезӑ́ме уф-ме́не, са́мо прӑ́т-тебе дӑ-си-гле́ји, дӑ-не́ ди́гиш гла́ва нӑ-го́ре, о́ти го́ре и́ма тӑ́рне и гло́же, ки-т сӑ-избо́т о́чте". И тӑка́ дујде́ли ду-ду́пкӑта и влизе́ли фнӑ́тре* [ВКук(286)]; ~ *пра́сна ми́са* (бокал од глина): *уф-н'а́а сӑ-кла́ве ви́но. Глигосна-ј и уд-во́нка и фнӑ́тре, по́вичко и́ма каф̣е́ни буи́; све́те, га̨-но́саа за-суи́ш* (свадбен подарок) *адно вре́ме нӑ-сва́дби* [ПК,2(90)]; и **фне́тре** ~ *и фне́тре фаф-пеитере́та, та́м му-б'е́ше ка̄́итата, штото бе́ш'е од-ади́н*

ка́м'ан излопа́н фре́т кӑштата, и бе́ пригизде́на фне́тре сӑс-с'а́какви прилигија (sic!) [ВДр,ГБ(328)].

фо́ди impf 'се движи, оди' ~ *виде́л една́ мо́ма да сто́и до че́шмата; је каза́л на-мо́мата: "Зашчо́ сто́иш ту́ка?" Она му-ре́кла: "Ла́мјӑта катя̆де́н ја́де по-ѐдна́ мо́ма и затова́ и ја́с ту́ка сто́јӑм да ме-ја́де". Де́тто је-каза́л: "Фо́ди-си се́а ти́".* [ВС,Град(283)].

фо́ра* f 'работа' но само во изразот: *скиф си-фо́орта* (= гледај си ја работата) [СКук(339)] – *фо́орта* – чл. форма од **фора**.

фо́рца f 'голема брзина' [СКук(339)].

франбели pl. 'украси што се ставаат на ивица на фустан'– *моминската* облека е многу китнеста: *пол'ка сус буфки* и *тантели* (чипки), *фустан сус фрамбели, фуска сус батиста и штракано кадифе* (украсено) [ТГев,136].

франга f 1.'златна пара' [ТГев,479]; 2. 'нешто со потекло од Франција (облека, начин на уредување на косата, полова болест и сл.)' ~ *Ди́не Чигу́нцки сѐ а-ла-фра́нга сӑ-путстри́жува* [ПК,2(19)].

фра́с onom. 'се однесува на шумот што се прави од удар со рака (обично по лице)' ~ *и во́ му-ричé: "Шо́ мо́ри ти пра́виш? ... нӑ-ме́н дӑ-ми-стрӑму́вӑш – фра́с, тра́с, идно́ шӑмја́р. Иши! Ти ми-те́пӑш, да-а не́ма, гу-устӑви́, бига́, си-утиди* [ВЕв,Кор(305)].

фраскајне n 'удирање' (пр. со гранка) – спроти празникот *Св. Тодур*, по вечерната молитва, откако ќе излезат од црква почнува *фраскајне*. Секој од присутните држи в рака зелено стапче и се *фраскат* заемно зборувајќи: *"За многу години, (Госпуд) да ти је на полуши"*. Потоа секој своето стапче го носи дома, но не го внесува в куќи, туку го остава во дворот, на некое дрво. Приквечер девојката го зема стапчето, го остава покрај селскиот поток, го прескокнува три пати зборувајќи: *"Који ми је пусакник* (л'убен), *и који ми е удилен, нека дојде ваја вечар да заједно пумининме праку ваја мост"* [ТГев(45)].

фра́ске* impf 1.'удира (зачестено), пр. со гранка или со рака и се слуша шум' [ТГев(479)]; ~ *ка́ китӑ-фра́снум еди́н шӑмја́р, це́лта ма́ала ки чу́е* [СКук(339)]; или: удира ветарот ~ *Кӑра́јанӑвта ку́ка би́ше тӑква́: кӑ ќи-фле́јш уф-ку́кта, нӑ-де́сно и́ма удајка (за-го́сте), нӑ пра́во тре́лче. Го́ре со́фа и́ма, ўја́к* (огниште) *и́ма, пут со́фта до́лу дубиќте си-ј вӑрзу́вӑт. Ко́ј мо́же кла́ве ја́ми нӑ димини́кут, ко́ј не́ – гу-фра́ске ве́тӑрут* [ДИ,Гг(119)]; 2. fig.'јаде многу' ~ *а́ма сӑ-нӑфрӑска́х ва́адин фӑсу́л'* [ПК,2(124)].

фрӑскӑни́ца f 'шлаканица' ~ *уфче́ра шо фрӑскӑници би́а уф-каавине́то* (кафаната) [ПК,2(124)].

Фра́штене top. 'населено место во Драмско' ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́ма адет, кога́ се роди́ де́те мӑшко и са-сабиират ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабиират фре́т со́ехми*]ВДр,Фр(326)].

френгија f 'полна болест, сифилис или слично, во минатото ретко се среќавала'; ја викаат уште и: **фринга**, односно **френга** [ТГев(235)].

френо n 'кочница' [СКук(339)].

френски пӑтӑлцен m, bot., Lycopersicum esculentum 'црвен патлицан, домат' [СКук(339)].

фре́нќ (и: **френк**) m 1.'Французин, жител на Франција' [СКук(339)]; 2. 'тој што се носи модерно, особено во облеката' ~ *сӑ-но́се пу-муде́рно,*

не́ кут-на́ска; 3. 'итрец' ~ *ни́ѵ са́-пра́ви но́го фре́нк; ...шо́ фре́нк е́ј-то́о* [ПК,2(125)].

фре́нќ тирзи́а m 'мајстор, шивач што ја прати европската мода' [СКук (339)].

фре́нцко тӑрка́ло n 'велосипед' ~ ***буди́ло-ј*** (назив за велосипед) *ус две́ тӑркали́на, то́-ј фре́нцко тӑрка́ло* [ПК,2(25)] – очигледно дека за луѓето од југоисточната регија новите работи, па ако сакаме и "модерни" се третирале како дојдени од Франција, такво било разбирањето.

фре́т adv 'редум, комплетно' ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́ма адет, кога́ се роди́ де́те мӑшко и са-сабира́т ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабира́т фре́т со́е-хми* [ВДр, Фр(326)]; ~ *и кату излезоха вӑнк при ливадите, там фӑрли тојнака онова кепету и са чини еден гол'ам чадӑр штоту ги собра фрет под негу* [VPM,36]; ~ *и они заедноч си закалнаха и рекоха фрет: "туку на наша мајка златин зӑб, ништу не чиними на човека!" Кату си закалнаха фрет така, тогас мајка му отиде* [VPM,51]; ~ *от мӑра час типӑра дојдоха четирије́сите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха* [V,PM,42]; ~ *и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И сичките оти́доха на-хо́ро, и на́зи ги́здава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И начеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар, ју́ди са-сви́ха сас-в'а́тар. И са-еви́ еди́н ч'ул'а́к сас си́ф ко́н, ... та пугле́да фре́т хо́рото* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и фне́тре фаф-пештере́та, та́ми му-б'е́ше кӑштата, штото бе́ш'е од-еди́н ка́м'ан излопа́н фре́т кӑштата, и бе́ пригизде́на фне́тре сӑс-с'а́какви прилигија* (sic!) [ВДр,ГБ(328)]; 2. 'сосема' ~ *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли бӑрзи ко́ни, кучи́нтата са чини́ха и о́ни стра́шни, и момче́та са чини́ха јунаци, си научи́ха, ферманли́и си чини́ха и фрет са омја́саха кату бра́тќа* [V,PM,144].

фронт m – назив позајмен од воената терминологија 'позиција' – сп. изр.: **о-пушти́ фро́нто** (= кога човек е немоќен да се справи со проблемите и ги откажува понатамошните заложби бидејќи досегашните останале безрезултатни) ~ *та́ткуто водил еса́п, икунулисува́л, пурӑсна́ли де́ца, фати́ли до-рӑсту́рат има́нто, дӑ-тро́шат, та́ткуто нӑ-мо́ж дӑ-ј-кули́нде, ви́кме: гу-пушти́л фро́нто* [ПК,2(158)].

фррр! onom. 'се однесува на шумот што се прави од движење на крилата од птица' ~ *му-ре́кла нӑ-лиси́ца: "Се́га дӑ-мӑ-ја́диш не́-ли-ј-сра́к, а́ма ут-висо́к ка́мин дӑ-мӑ-фӑрлиш но́гу ли-ј-сра́к". Лиси́ца ути́шила, пӑла́ла адин-висо́к ка́мин и ут-та́м ӑ-пушчи́ла нӑдо́лу. Те́та Вра́на – фррр! си-литна́ла* [ВВод,Крон(314)].

фруглица f 'свадбено знаме, подолг стап, украсен со даровите од невестата, на врвот има позлатено јаболко, со него фругличарот го води орото' [СКук(339)] – сп. свадбен обичај: во понеделник пред свадбата во куќата од младоженецот ќе се соберат *пусестрими* да присуствуваат на обичајот *замес*, при тоа, додека едни од *пусестримте* сејат брашно и месат погача, друга ќе земе еден подолг прат на кој на едниот крај ќе закачи гранка од калинка и пешкир (што го има испратено свршеницата – во

говорот: *армасница)*, и тоа ќе го држи над ноќвите во кои се меси. Споменатиот прат се вика *фруглица;* додека се *замесуве, пусестримте* ја пејат песната: *лете, лете јарабица] дулитала, душитала] ду јураче, ду купаче] – ду момини рамни двори* [ТГев(155)]; ~ *е, пăк кóа ѝдăт свáтăвто, мóмта искáрăве прăстин. Ќи-гу-искáре ут-рăкта дạ гу-вѝде мóмчто. Уф-Пулѝн нóгọ адéте ѝма. Нạ шéсте нидéли ќаа рạстýрăт фрýглицта, ќи-нăпрáвăт уд нéа фýрка* [И,Гг(120)].

фругличер m 'свадбар, ороводец што ја носи **фруглицата** во свадбениот церемонијал' [СКук(339)] – веќе рековме дека во кукушкиот говор доаѓа до преглас на вокалот **а** > **е,** кога ќе се најде зад мека согласка, или што некогаш била мека, оттаму **фругличер** наместо **фругличар,** исто така *еџе* од 'јајце', *еска* од 'јаска'.

фрулѝна f 'златна монета, флорина' — в. **франга** ~ *Ká ќе-кандѝса тáтко-му, стрóјникут ќе-дóнсе абéр на-кýќата, што ќе-му-а-дáдат мóмата. Тóгăј стрóјникут дáр ќе-адарýва мóмата алтăн "фрулѝна"* [ВЕв,Ба(277)].

фрунцéла (и: **фрăнцóла)** f 1.'бел леб, векна' ~ *ká-óдме нă-пăзáр уф-Срýлица си-купýвме фрунцéла и кибáпе или пă фрунцéла и álва;* 2. изр., псовка: **дă-си-јáјш фрунцéлта** (веројатно се мисли на полов орган) [ПК,2(124)].

Фр(ă)гуво top. 'име на село во Кукушко, меѓу селата Гавал'анци и Драгомирци' [ТГев(423)].

фрăк interj, onom. 'шум што се создава кога ќе одлета птица' ~ *врăпчáно фрăкнá дýр дă-вѝјш, фрăк до:-нема* [ПК,2(124)].

фрăкне* pf 1.'одлета брзо' ~ *и тјанака рече: "от Бога да најте! Толко не знајти да ни познајти от дрехите, што имахми и двата един таким?". Тогас тојнака са чини пиле, кăсна на паратиро. И тјанака речи да гу фати, и оно фрăкнало, побегнало* [V,PM,90]; ~ *му вéли на дјáтето: "вјáхни ми, ама да си фтѝсниш очѝте ти!" И тóјнака кату гу вјахнá и си фтѝсна очѝте му, жрјáпчето еднóч фрăкнá, четирѝјси конáќа мéсто надалéку гу закарá* [V,PM,121]; ~ *талăсăмо зéваши л'áбот, не изл'áваши вăнка. Тогá жрјáпчето фрăкнá та изч'укá нóзите му на кáмино, вóгин изл'ázи от кáминот. Тогáс талăсăмо си оплашѝ, побегнá и тóјнака флезé нéтри* [V,PM,122]; ~ *отѝдоха на хóрото двáтá, фатѝха да ѝграт, тјáнака нá врахóт, тóјнака по нéја; дрýги пăк земáха кожáта му, га изгорјáха, и змéјут фрăкнá, побéгна* [V,PM,131]; 2. fig.: 'кога децата ќе пораснат и ќе го напуштат семејството' ~ *дéцта сă-ј-зжинѝа, ли-фрăкнáа уд-дóма;* 3. 'брзо реагира со лутење' ~ *ѝч нé му-чѝне арáктуро, нă-аднóч ќи-фрăкне и зạ фáште кáвга;* 4. 'кога лебот ќе се препече, односно ќе изгоре малку' ~ *лéбо зă-мáлчко ќи-изгурéл, áјго цéл'о фрăкнáл* [ПДој(118)].

фрăнгýлка f 'француженка' [СКук (339)].

фрăнгурáф m 'мајстор што прави облека, шивач' [СКук(339)].

фрăнцýски тăрăн bot. Robinia pseudacacia 'багрем' ~ *тóо дăрво цăфте бéли груздáци нă-прóлит, ýбуво мирѝсе* [ПК,2(125)].

фрăцка impf 'фрла, мава' ~ *вéлат на нéгу Ученѝците: Дидáскале, сéга ти сакáле да ти фрăцкат су кáмини Јудéите, па тáму сáкаш да си óдиш? Гувóри Исус: Нé-ј двенáдесет саáта дéнут? Кój пуудѝл на дéнут, не си супнýа,*

о́ти му сă гле́да ви́делот на во́а све́т [MV,K(286)]; ~ *а кладе́ле на не́а уфстре́т и му ве́л'ат на не́гу: Дидáскале, ва́а же́на а фати́ле уф паза́рут шо чи́нише кафпилắк; и на на́с но́мото М... ни повел'á на таквии́ су ка́мини да сă фрắцкат; ти́ шо ве́лиш? Исус ричé на ни́х: Кój уд ва́с не́ма гре́х то́а не́ка фắрли ка́мин* [MV,K(316)].

фс'е́ adv – в. **фс'екога** ~ *и фаф- сара́е и́маш'а адúн ехắр, де́ту седéиш'а ко́не-му на-змúата. И ко́не всé си-б'éше убру́жен кату кугá навắрвја, и на-ко́не-му от-го́ре стоéше адна́ мắгла и фс'é сас-магла́та хо́деш'а* [ВДр,ГБ(328)].

фс'екога adv 'секогаш' ~ *и на една́ о́дае фне́тре и́маш'а зла́тна суфра́ и позла́тни сто́лове, и фс'екога и́деха да-едáт фне́тре. И на софра́та и́маш'а ца́рцки ма́нжи* [ВДр,ГБ(328)].

фта́се pf 1. 'дојде кај некого' ~ *"Да-зе́мии сто́мната и че́шил'ут и бри́чут – ти́а три ше́ава". И – кинисáле да бе́гăт. Фăтúла да-и-прăфтáсăве та́а, мо́мта шо ја́де. Фăрли́ла сто́мнăта – сăчини́ла во́да – нă-мужа́ла да–ј-фта́се* [ВГев,М(269)]; ~ *"Бра́те, фắрли, ре́кла се́страта, бри́чут, да-сă-чи́не о́стри ка́мăјне, да-нă-мо́ж да-нă-сти́гне". Они па́ бе́гат. Ко́а да ви́дат – па́ зад ни́х и́де. Ко́а сă-зăвắртувăт, а́ да-ј-фта́се, ко́а гле́ат па́ пу-ни́х* [ВГев,М(269)]; ~ *"На́шта и ва́шта би́шка би́ле се́стри, ма́-тира́а да-а-зе́ам на-скани́ста (крштéнка)". Кă-дуjдéл ма́жут-и́, му-расправе о́ти би́шката а-дадéла. "Дéк-е то́а ко́jнут, д-о́м да-гу-фта́сум"* [ВГев,Ґав(274)]; ~ *кинисала Руменка за вода] и калеш Питруш пу неја] ја тука, ја тамо да ја фтасе] ја стигнал дури на чешма] и што и вели, Питруш гуворе] "Ја дај ми Руменке вода!"* [ТГев(205)]; 2. 'дојде некаде, пристигна' ~ *не си чеке млад спајија[ајл'ăк време да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула[ка си фтасал млад спајија[ка си стигнал близо село[на пăт срите една баба* [ТГев(334)]; ~ *л'у фати́ да-усă-мн'ава, ста́на, фа́ш'та пит'élот му-кла́ва сéдлото, го ја́хна, и го-ш'у́пнова и фати́ да-б'ắга, з'é пăт', кугá фтáса на-по́лито, гл'éда иди́н а-фати́ на-пч'élата, а-упр'égна* [ВБог,Бал(344)]; ~ *сă-ка́чфа кри́вјут нă-сле́пјут и о́дăт. Пу-пắтут дéк удéа нăо́жцăт идна́ кру́ша. А ва́ фтăса́ла. Е, ле́пи, жắлти кру́ши. И му-ве́ле: "Не́ зăстăну́вăме дă-ја́диме тро́ кру́ши?"* [ВКај,Тр(324)] – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам: **леп** 'убав' **(ле́пи жắлти кру́ши)**, втората посебност е синтаксичка – присуство на прашален израз без партикулата **ли**, што се третира за балканизам: "**Не́ зăстăну́вăме**?"; 3. 'дофати' ~ *арă-пла́не пу́кат, наро́до бе́ге, не́кој удри́л на-ја́ма* (на крадење), *шо ќи-фта́се – гра́бе* [ПК,2(55)]; 4. 'созрее овошје, во случајот лубеници *(бустан)*' ~ *Дуовник(ут) му ричe оти за него нема пруштавија, ама нека са моле на Госпуд, па може ки му просте. Тоги аралијата гу запитал: "Или как ќи пузнајум оти ќи ми са простат?" А дуовник(ут) му ричел: "Сеј еден бустан пукрај некој друм. Ка ќи фтасе тоа бустан..."* [ТГев,147]; 5. 'во доволна мерка, толку колку што ќе треба' [ТГев, 479]; 6. изр.: **фтасала за мажувајне** – за женското дете секогаш се води грижа, а особено кога ќе наполни 15-16 год., тогаш таа станува *мома*

за армасувајне (свршувачка), а потоа *ки фтаса и за мажувајне* [ТГев(135)]; ~ *"Как не, ки гу женум! Ја Асиенеја* (циганско име) *азăр е! Ја таман работа! Уште за жинувајне не фтасал, не знаје още колко куќи има уф селто* [ТГев(144)].

фтекна pf 'се сети' ~ *нивјастата гу некаши и сакаши да гу утруи, и не можиши да најди време. Еден ден га фтекна и му рече на царјут: "царју, сега меника што ми докарахти тука, јазе тебика ки ти зема стопан да ти чинам!"* [V,PM,47]; ~ *и гу оставиха мăра час да са моли. Тогас му фтекна, извади пăрстенот, гу даде на еден човек и му вели: "господине на ти това пăрстен, дај му гу на царјут"* [V,PM,57]; ~ *и още речта не доречи, падна вогин от небету и са запали чиницата. Ка-ту виде така тојнака, заедноч му фтекна, ча неговут кăсмет не чини* [V,PM,86]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикăрсти и киниса да си иди. На пăтју гу и фатил еден страшин дăш, еден страшин облак. И заеднош му фтекна на негу, што му речи дјадоту* [V,PM,93].

фтеса* pf 'погреши' ~ *и на онаа дни си разбрăка на махалата около еден јангин* (пожар). *Де да ја текни на бабата да оди на куконата, плачејќе хем молејќе вели: "ох, ох! кокона! Јазăк си чини на мене, јаз ако фтесах, пак ти да ме простиш"* [V,PM,165].

фтéсин adj 'виновен' ~ *шó си-застанал на-крáјта куту фтéсин... ác си-знáм óт нé сум фтéсин, ни напúнуко нé-ме-ј, уд-нúкуј нéмум гајлé* [ПК,2(125)].

фтúре (сă)* pf 'се заинати' ~ *ýбуво и кăшча си-нăпрăвúле, си-пудридúле сăто. Та жăнá-му ká сă-фтирúла: "Кáжи, дă-кáжи". Он рăчéл: "Слýши, јáс нé ти кăжýм, са: нéли тé-ј árно?"* [ПДој(152)]; ~ *тáа ká сă-фтирúла: "Кáжи дă-кáжи, пăрúте уд-дéк сă и нúи тóлко бугáти шо сă-чинúме". "Слýши, мýр, рăчéл, тóлко мă-прăсилú, чúм сáкиш дă-ти кáжум и ки-ти-кá-жум"* [ПДој(153)].

фтисна pf 'притисне, затвори (во случајот очи)' ~ *му вéли на дјá-тето: "вјáхни ми, ама да си фтúсниш очúте ти!" И тójнака кату гу вјахнá и си фтúсна очúте му, жрјáпчето еднóч фрăкнá, четирúјси конáка мéсто надалéку гу закарá* [V,PM,121].

фтúши impf 'прави, гради' (сп. во југозападните егејски говори: **фтис** 'вид') ~ *и пáк дрýга годúна, когá ки дójди да чúни гн'áздуту, тéра по-висóку дáл да чини гн'áздуту и, когá не ки нájди такóв дáл, тогáс пак от гóри лáнцкоту гн'áзду ки фáти да фтúши нóву гн'азду* [V,PM,30].

фтор* num 'по редослед тој што доаѓа веднаш по првиот' ~ *и сéтне момáта са-огоди́ и са-ожéни и породúи до трú сúна, штóто сегá ч'ол'áк кату тјáх нéма на-јунáсту и са-жúви óште. И синовéте са: пăрвие-е на 50 годúн, и фтóрие на 45, и трéтие на 40 годúн* [ВДр,ГБ (329)]; ~ *óде уф-дрýгăта удáа и тýкă úсто тăкá: пák спúе мóма еднá, чáша и прăстăн нă-мáста. Гă-испúе вóта, гу-тýре прăстăно и ричéл: "Тáа кé: нă-фтóрио брáт"* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот пак има посебност во врска со линеаризацијата: определбата е во постпозиција во однос на именката: *пák спúе мóма еднá* – ова се третира за влијание од

балканските несловенски јазици; *~ еди́н ма̏ши и же́на нима́ле де́ца. Фто́рата же́на му би́ла на тоа. "Бо́же, бо́же, вил'а́ле, вра́к че́до да-и́мум, че́до да ви́дум'. Го́спут и пр̏ъслуша́л и ре́ка̏л: "Ди́л'ми са́кте"... Му-да́л* [ВГев,М(268)]; *~ еди́н де́н кату собра́ пра̏чките, си задја́на ха́рно на га̏рбо, дојде́ еди́н, му ги откра́де. Па́к на фто́рију де́н така́ му чини́ха. На тре́тоју де́н дојде́ пак да му откраде́ пра̏чките* [V,PM,128].

фто́рната num (f) 'втората' *~ ве́ли на не́гу: Исти́на, Афе́ндо, ти зна́иш што ти милу́вам. Ве́ли на не́гу: Па́сај ја́гнити мо́ј. Ве́ли на не́гу па́ фто́рната: а милу́ваш ме́н?* [MV,K(338] – на повеќе места во материјалите од Долновардарско, собено во *Кулакиското евангелие* се забележува проширена употреба на множинската наставка **-и**, кај еднослоџните, но и кај именките од среден род, каков што е случајот од контекстот: *ве́ли на не́гу: па́сај ја́гнити мо́ј* – споменатава наставка како да станува универзална, што напомнува на истиот случај во турскиот јазик, во кој има само една наставка за множина (-lar, односно -ler).

фтреси pf 'почна да се тресе (од возбуда, од страв)' *~ как виде царју̏т магарешката глава, трешка гу фтреси от страм. И сички ју̏наци са почудиха и вел'аха: "тју! бре толкос царју̏т не и можал за момата му да најди еди̏н ју̏нак"* [V,PM(90)].

фту! interj 'изразува незадоволство' *~ гојори на куконата: "е! ц'аним кукона јаз, да сам кату тебе млада, тос ју̏нак, што промина от тука, го викнувам еди̏н веч'ар да поиграм с него!" Кату чу куконата така, си разл'ути мошине вел'ајке: "фту! фту! маскарију̏ку, вунк од дома ми!"* [V,PM(165)].

фу́де (и: **у́де**) impf 'клевети, напаѓа' *~ та́а ба́ба си́те мо́ми и-у́де* [ПК,2(124)]

фу́до ме́со n 'месо кртина' *~ то-ј цъ̏рве́но ме́со, бис-ко́ски* [ПК,2 (125)].

фуду́л adj 'важен, со голема гордост' *~ мори, ју̏тад иде Калеш Андон. Л'у-л'а-је] мори, што му вели фудул Сирма: л'у-л'-је] мори, ју̏ди Андон да се л'ул'ме* [ТГев(69)]; *~ но́го фуду́л те́-ј сна́ата, не́ ви́ке ни до́бъ̏р-де́н ка́ ќи-пумпи́не* [ПК,2(125)[.

фудулук m 'гордост, нетолерантност'; сп. изр.: **са́мо фудулу́к тера́л** (= се однесувал важно, со потценување кон другите) *~ и та̏ка́ жа́на̏ли, де́јто за̏фа̏ти́л да̏-ра̏бо́ти, а та́тко-му са́мо фудулу́к тера́л и не́ зна́јл ка́к да̏-за̏ста́ни на̏-но́си, о́ти има́л па́н чуве́к у не́јнта ку́ј̏ка* [ВЕв,К(292)]; со исто значење: **са̏-пра́ва̏т фуду́л** *~ лиси́ца̏та зе́ла а̏ј̏н-ку́п ка̏лчиша̏та, им-дјуздиса́ла пу-а̏дна́ па́шка, е́м по́-дла̏га, е́м по́ру̏н̏та̏ва и им ги-ва̏рса́ла. Ва̏лците са̏-гле́т и са̏-пра́ва̏т фуду́л сус-но́вте па́шки* [ВКук,П(283)].

фукара́ m 'бедник, сиромашец' [СКук (339)]; *~ фукара́та До́не са́м си-умре́* [ПК,2(125)].

фу́ке impf 1.'зафрла нешто'; 2. 'удира' *~ ка́ о-фукна́ а́дна буфта̏ни́ца, дур та́мка гу-уднисе́; ~ фу́кн'о а́ј̏н ка́мин, не́к са̏-жа́ле се́тне де́к са́ке;* 3. 'дува силно' *~ ве́та̏ро ка́ на̏-за̏-фука́, на̏-мужеме́ д-испа́дниме на̏-во́нка* [СКук(339)]; [ПК,2(125)] – в. **фу́кне**.

фу́кне pf 'удри' *~ ба́ба̏та о́де да̏-с-на̏пи̏ во́да уд-че́шма̏та, ус-па̏ла̏н пра̏га́ч ле́п – кума́те. И ве́ле: "Е, да̏-та̏-фу́кне, о́ј ти про́си кума́те,*

а ја́ твојо ма́ши две́ ли́ри ли-да́дé" [ПДој(144)].

фу́книн adj 'непаметен, удрен, нетокму' ~ *фу́книн и нă-фу́книн'оо, ут-тéп ќи-сă-бóм, нé тé-j фукнáло...* ~ *ај-марíј, зéр ќо:-слýшиш тóо фу́книн* [ПК,2(125)].

фукăрла́к m 'сиромаштија' ~ *ус-фукăрла́к сă-бóрум, да-искáрум дéцта нă-пáт* (да бидат способни за живот) [ПК,2(125)].

фуре́сница f 'проклетница, никаквица' [СКук(339)].

фу́рка* f 'дрвена направа за предење волна или памук' ~ *е, пăк кóа íдăт свáтăвто, мóмта искáрăве прáстин. Ќи-гу-искáре ут-рáкта дă гу-вíде мóмчто. Уф-Пулúн нóгo адéте íма. Нă шéсте нидéли ќаа рăстýрăт фрýглицта, ќи-нăпрáвăт уд нéа фýрка* [И,Гг(120)]; ~ *пудвéс, тó-j кулáнче, ус-нéго сă-вăрсýве кăдéл'та, вăлнăта зă-фýркăта* [ПК,2(91)]; ~ *Ејн дéн пупăдíцата и кумшíцата решíле дă-сă-вéнчăт без дă-усéте пóпут. Пáк (пóпут) утíшăл дă-прувéре дáли-е нéгавта жéна. Пупăдíцата пáк прăку-цáмут си-флéве дóла и а грабнýве фýркăта* [ВГев,Ѓав(275)]; – некои од *цамаларите* се облекуваат во долги фустани, се забрадуваат со женски марами, на појасот ќе закачат *фурка* и имитираат како да предат [ТГев(343)].

фу́рке impf 'работи' [СКук(339)].

фуркет m 'поголема шнола за придржување на косата' [ПДој,Ник(136)]; во Кукушко: **фуркéто** ~ *тó-j кутту шнóла нéшто, ус-нéго жéнте си-збúрăт кó:ста. Фуркéто-j тéл' накăршин низ-нáтре, сă-зăбóдуве уф-кó:ста* [ПК,2(125)].

фу́рна (и: **ху́рна**) f 1. 'пригодна, сидана направа за печење леб и сл.' ~ *Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как пурáстат ни́то сă лăчат, ни́то прéдат. Ви вéл'ам на вáс óти ни́то Сол... су тóлко цáриштина шо имáл ут Бóга сă разминí катý на тúа идéн. Или трéвата уф чиírут, вáден лúчи, и ýтри си клáл у-фýрнута* [MV,K(264)]; *му вели на авџиолиа: "е господине, ошти един марифет имали да ви кажа! Ету една фурна га горја три дни, та ки влезити нетри и, аку можити да тарпити, ке да ви га дали молата"* [V,PM,46]; ~ *пăникóт еј дăска длăга, рăздéл'на-j нă-прăгрáди, уф-сéкаа прăгрáда сă-турýве пу-áјн* (еден) *сăмýн дă-кúсне, сéтне сă-нóсе нă-фýрăнта* [ПК,2(94)] ~ *пишќýне* (ќепенок што се користи како капак наместо прозорец, но може да се спушта и тогаш служи за седење) *íмаа фýрните. Сíте фýрни íмаа пишќýне. И диќáнто íмаа пишќýне; сă-спýштаа дă-сă-зăтфóрăт ýбуво, а ут-крáјта íмше дăска дă-мóш си-сéдниш* [ПК,2(85)]; ~ *плăскăтýрник еј јáдне ус-нăриндúсăна тúква,* (сторена на ситно со помош на домашна направа – неренде) *јáјца, млéко и шиќéр, пéчно уф-фýрна* [ПК,2(86)]; ~ *му-сă-рéкли на-д'ăду-ту: "Ш'ó да-јид'éми?" д'ăдуту и р'éкла: "Да-закóлими* (погрешно пишува: 'заколили') *д'ăт'анту, да-гу-стóриши пш'итó". Гу-сă-закóлили д'ăт'анту, гу-сă-клáли у хýрната* [ВБог,Вис(340)]; 2. 'дупка во која се пече вар'; се прави на следниот начин: ќе се најде некое погодно место *на завит* (каде што не дува ветар), ќе ископат една дупка, длабока 4, широка (во пречник) 4-5 *аршина*. Потоа ќе се симнат во дупката и од каменот што ќе се пече вар прават сид наоколу дупката, во средината ќе остават празен, кружен простор, во

кој ќе наложат оган. Ѕидот сѐ до отворот на дупката се ѕида право, а потоа почнуваат да прават свод (*ќемер*) од истиот камен; потоа врз сводот ќе нафрлат земја со ситен камен за да не излегува топлината, потоа се запалува огинот којшто гори и дење и ноќе 5–6 дена. Се прекинува со огинот кога над сводот ќе се појави модар пламен, што е знак дека варта е печена [ТГев(351)]; 3. изр.: **а́ко а-изе́јш ва́а фу́рна ле́п** (се кажува за нешто што тешко се реализира) ~ *тру́јца бра́тја сă-нагувури́ле ќă-о́дат ќ-а-те́пат ла́мјата. Утиша́л пишиќ е́н гуле́мјут. Фурнаџи́јте му-ре́кле: "Де́к ќ-о́јш?" – "Ќ-о́м ќ-а-уби́ам ла́мјата". "Е, му-кажале, ако-а-изејш ваа фурна леп, мојш да-а-убијш"* [ВГ,Мир(273)].

фурнаџи́а* m 'тој што има фурна, пекар' ~ *тру́јца бра́тја сă-нагувури́ле ќă-о́дат ќ-а-те́пат ла́мјата. Утиша́л пишиќ е́н гуле́мјут. Фурнаџи́јте му-ре́кле: де́к ќ-о́јш?* [ВГев, Мир(273)].

фурту́на f 1.'невреме, бура со дожд' ~ *ка́икут па би́ше уфстре́т уф мо́рито, са би́шиш уф-далга́тите уф фурту́ната, о́ти бе́ше си́лни ве́тар* [MV,K(267)] – во контекстот среќаваме архаизам, сочувана определена придавска форма: **силни** (ветар) наместо 'силен'; ~ *си пазари сос гимџи́ата да гу изва́ди на една́ ада́, ча та́мо и́маш от не́колко ду́ши да зему́ва пари́. Кату кини́са гими́ата аф море́ту, еди́н де́н от дека изле́зи една́ фурту́на што́ту гими́ата га издиѓаши едно́ минаре́ го́ри* [V,PM,23]; ~ *нетри на морету от млогу фуртуна гу исфӑрли сос гимиата на едно пусто место, вӑнка от морету. Излезе тој от гимиата, и мачката га имаши на рӑците. Пак на онаја земја таков нешту не биха видјали* [V,PM,109]; ~ *кату флезе сос гимиата аф морету, фати една страшна фуртуна и гу извади на крај едни царџки конаки. Царјут, што седјал аф ониа конаки, и бил мошни болин* [V,PM,109]; и: **фӑрту́на** ~ *фӑрту́на сă-ви́ке по́вичке до́ш и ве́тӑр ка́ ки фа́те* [ПДој(129)]; ~ *фаџи́ а́дна фӑрту́на, сѐ уднисе́* [ПК,2(126)]; 2. 'детско летало, змај' ~ *а́ј-ги де́чката на-ту́мбӑта си-ле́тат фӑрту́ни* [ПК,2(126)]; 3. fig. 'сериозна непријатност' ~ *ти́ мо́лчи-си, не́к ви́ке о́н, фӑрту́на-ј та́а, ќи-пулиќне* [ПК,2(126)].

фу́рца f 'четка за чистење кондури, алишта' [СКук(339)].

фу́ска f 'долна женска облека, се носи под фустанот, нема ракави; замена за денешното "комбинезон" ' ~ *то́ уддо́л шо гă но́сӑт же́нте фу́ска гă ви́кӑме ни́ă* [ПДој,Ник(118)]; ~ *тисӑ-прӑзи́рке фу́скӑта, пудиѓни сј-аа дӑ-не́ ти-сӑ-гле́де* [ПК,2(89)]; има *фуска сус батиста* (вид материја) *и штракано кадифе* (мали триаголници од кадифе сошиени на долниот раб од *фуската* како украс' [ТГев(136)]; во Дој: **фуста**.

фуста́н* m 'надворешна женска облека' ~ *на-вра́тта ми-дӑде́а едно́ мӑшко де́те прӑд ме́не; му-дӑде́х а̨дна́ кушу́л'а и а̨дна́ кӑрпа и а̨дна́ јабу́лка. Уф-пунидѐлникут пусе́стримте ц-сӑ-ублечат уф-нивестини фустајне, пубра́тилте ус-шаилијки (тул'бе́јне) на-гла́вта* [ВГев,С(270)]; ~ *пупӑди́ата че́сто пӑта сӑ-нӑјдува́ла ус-еди́н ци́јн кумиа. По́пут нӑ-мужѐл дӑ-гу-пика́се то́а. Ејн де́н пупӑди́ата и кумиа́та реши́ле дӑ-сӑ-ве́нчӑт без дӑ-усе́те по́пут. Пупӑди́ата сӑ-ублечаве уф-бе́л нивистѝнски фуста́н* [ВГев,Ѓав(275)];

~" Не можам да станам, Ил'о, да јотворам] мајка ми леже, Ил'о, ду мене] фрлила рăка, Ил'о, враз мене] фустан ми зела, Ил'о, пуд неја".] – "Сечи фустан, бела Ленко, па ела" [ТГев(200)]; *~ Димка си е флегла јуф масăр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлăта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче] "Ного ти са мол'ам, кузум баче Митре] ти да ми сушијши сакмалија фустан] горе сакмалија, доло чадрлија* [ТГев (204)]; *на-некоо кирфиа сјо-чипнала фустáно* (повредила, скинала) [ПК,2(130)]; има: *фустан сус фрамбели* (карнери - украсен дел на женска облека). Во контекстот што следува називот *фустан* се однесува на 'облека во која се облекува *русалија*' – во групата на **русалии** се вклучува оној што е готов да издржи 10 дена непрестано играње; како прво треба да се снабди со фустан од бело платно којшто има околу 160 бочника (во вид на клин) долг до колената, потоа долг нож (*кăлăчка)* што го држи секој русалија в рака додека игра [ТГев(223)]; *~ оти не ми кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, măшика руба] сармалија ли џамадан, ајталија* (што предизвикува страв) *фустан] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] који* (пишува: 'којн') *ки та виде Злато сè пăт да ни чине* [ТГев(94)].

фустăнела f 'многу ситно надиплена пола од бело асе, што ја облекуваат русалиите во своите игри' [СКук (339)] од друг информатор со исто значење: **фустáн** (в. таму).

фýта f 'волнен скутник, се носи зимно време' [ПК,2(125)].

фуф prаер – в. **уф** *~ и зăпóчнувăт áн да-прáвăт мéжду чéтири пăта. И áнут се-нăпráуве. И зăпóчнувăт чéшма дă-се-прáве. Кáжа намájстурто дă-устáвăт еднá кăмáра. Тýрăт-гу путрéтут фуф-кăмáрта* [ВКук(283)].

фучеса pf 'која ќе настине добиток' [ТГев(94)].

фучестанос m (f)'настинка кај овците' – овцата фатена од таа болест постојано дреме, од очите и течат солзи, а ушите и носот се ладни како мраз. Болеста се лекува така што се зема *нишадăр* што ќе се истолчи како брашно и се става во носот на добичето, дел од *нишадăрот* ќе го измешат со ракија и ќе го сипат во ушите. Тановиќ наведува и други називи на болести кај овците: *баба шарка, митил', ќел', брливос, курулук, зазăбица, шап* [ТГев(380)].

фушкúа f 'погрден збор за женско суштество' *~ кýсјо вăлк су-нăвéдăна глáва им-рăскăжáл шó ál гу-нăјдéло, а дрýгите вăлци му-ричéли: "Нúм сă-кóси, пубрáтиме, кă-фáтăме тá фушкúиа и пăрчá пу-пăрчá кă-нăпráвме"* [ВКук(287)].

фчéра adv 'денот што непосредно заминал' *~ клáден адúн кáмен пендесéт хил'áди окú, штóто ни е возмóжну л'ýде да си-фл'áзат. И тогá, като вúде гúздава девójка, одáри-си рăки от-главáта и си-тијá рéче: "Нéка си-зéмех л'у-штóто да-úсках, когá б'áх фчéра тýкана!"* [ВДр,ГБ(329)]; *~ са поклони на владиката и седна при негу, фатиха да хоратуват. Сиромахут му вели на владиката: "господине владика, фчера мојто дете кату плачаши на дворут падна от неботу един караграш"* [V,PM,38]; *~ бúх бóлин двájси дéна, нéмах утúдину на-рáбута, а фчéра утúдух на н'úва, рáнуту пáсих улóити кóлку двá сахáти* [ВБог,Нег(339)] – во

југоисточните говори секвенцата **во-** на почетокот на зборот често се елидира во **о-** оттаму *улóити* (< *вулоити* – со редукција **о** > **у** и елизија на **в-**); и **фчара** ~ *тогас молата рече на татко ѝ: "тате, сега тинака да идиш нетри, да седниш при негу и да му речеш, ча фчара не можах да ти дам каршилак, ама сега да ти кажа, ча јакушут, што сакаши да си увјахнимш един на друг, тој беши за да зборувамш един на друг"* [V,PM(54).

фчерашин* adj 'нешто поврзано со вчерашниот ден' ~ *седна при негу и му вели: "ej господине, вчера јазе, кату бех уморен на пăтју, тинака ми вревиши, пак јазе хич не знајах, дека си нахождах. За това сега ке да ти дам каршилăк за фчерашните работи"* [V,PM(54).

фăзлá adv 'премногу, повеќе отколку што треба' [СКук(339)]; ~ *зѝм-сити, шо ќе-ј фăзлá мóо ќе-ј* [ПК,2 (126)].

фăкѝр m 'сиромашец, бедник' ~ *зă-грех-ej фăкиро* (изразува чувствен однос = за жалење е сиромавиот) [ПДој(134)]; ~ *фăкѝркăта дóда* (именување на постара сестра) *такá сj-ýмре, асрéтна* (желна) *за сè нéшто* [ПК,2(126)].

фăлимéнто n 'неуспех, банкрот' [СКук (339)].

фăмѝл'а f 'заедница од крвно поврзани луѓе' ~ *имáло éдно врéме еднá сирумáшка фамѝл'а. Тáткуто умрéл, имáле éно дéтăнце, утанáл сирáче. Тó: дéте рăстéл, пурăснáл, стăнáл нă-óсум гудѝни* [ПДој(154)]; ~ *дујдéлие уф-Мăкрѝ:во, уф-нáшјо чѝко. "Ај-гу Пăтăрузлѝа". "Здрáво, жѝво". "Дујдéте ли?" И сéтне шó ки-живéăл: ут-читăрнáјста ду-шăснáјта гудѝна, бéс фăмѝл'а. Тéгло. Шо ѝма, нă-чувéчка глáва сè ки дóјде* [ПДој,Пат(174)]; ~ *трѝ пăта нă-пăтут ќи-ă-зáприа нивáстăта тáму и ќă-пѝтăт кăдă óдă и óна трéбăше дă-кáже кăдă óдă, уф-кóја фăмѝлиа, кój му-и-сфéкурут, сфикăрвăта* [ВЕв,Кр(307)].

фăнга f 'лесен удар со трите прсти собрани, зврчка' – бронката *чимичок* што се јавува на очниот капак ја лекуваат на тој начин што ќе ја потријат со лук; освен тоа има и празноверие: штом ќе сети дека се јавува *чимичокут* треба три пати да му удри **фăнга** (лесен удар со трите прста собрани, зврчка) [ТГев,232].

фăндáк m 'поголема количина сува трева врзана (стегната)' ~ *едѝн фăндáк тéже ýкулу 12 óки* [СКук(339)]; ~ *дунцéх áјн фăндáк сéно, јóнца* [ПК,2(126)]; – кога сеното по *намлиите* (искосен ред трева) ќе се исуши, се собира во *капици* и потоа ги врзуваат во *фандаци* со 'ржани класја или со трева *топалак*, за да може потоа да се товари на кола [ТГев(343)].

фăнела f 'материја бархет' [СКук(339)]; во струмичкиот говор значи: 'долна облека, поткошула'.

фăндýзи pl. 'специјални чаши, се ставаат по телото на измрзнат човек' [ПДој,Ник(136)]; ~ *фăндýјсто сă-фáштăт зă-мăрита, тăкá о-вáдăт студинѝлто* [ПК,2(76)]; ~ *ќи-тý-рии мáлчко бубáјк уф-фăндýста, ќо: -зăпáлиш и ќа:-клáдиш на-гăрбо, óна ќи-сă-запѝи зa-снáкта. Тăкá, тăкá ко:-нарéдиш цéл'оо грăп* [ПК,2 (126)].

фăнугрáф m 'музички инструмент, грамофон' [СКук(339)].

Ф(ă)рдовски Хан top. – на патот Солун – Малеш најлошо место каде што карваните (кирациите) биле често напаѓани од *читаци* (арамии) се наоѓало во еден теснец меѓу

селата *Гавал'анци* и *Драгомирци* (Кукушко, на источната обала на *Арџанскио Ѓол'*) се викал (во минатото) *Фрдовски Хан* [ТГев(416)].

фӑрке impf 1. 'со фрлање отстранува, изместува нешто' ~ *кăрнăло́к* (= земјоделска алатка) – *о́на не́ј це́ла, о́на-ј куту буне́ла, и́ма куту ръ̆го́ве, ро́шки. Сă-употре́буве зă-ве́јне нă-вра́о дуде́ка и́ма сла́ма, ус-н'а́: сă-фӑрке* [ПДој,Ник(122)]; ~ *си гуворӑт "А мо́ри ба́бо, ве́ле, не́ли-ј срӑмо́та и грӑо́та уд-чуве́цте тӑко́ф дă-мă-гле́дӑт. Оди, му ве́ле, мă-зăко́пи та́м уф-буни́шчӑто, буни́шче ви́кӑме ни́: ѓу́брӑто де́ка о-фӑркă̆т"* [ПДој (144)]; 2. 'мавта со крилата, лета' ~ *оти́де и бишка́ринот да ги пасе́. Кубила́та са чини́ јарибица сос јарибиче и фати та́мо да си фӑрка по трӑнету* [V,PM(117); 3. изр.: **фӑрке ифтира́** (= неправично обвинува некого) ~ *то́о па сѐ нă-ме́н гă-фӑрке ифтира́та* [ПК,2(53)]; пог.: **во́ло ри́и, пӑрста** (земјата) **нă-гӑрбо сја́а фӑрке** (= лошите постаки со другите ни се враќаат како бумеранг) ~ *не́кој што пра́ве ло́што нă-дру́г, ло́што нă-не́го му-сă-вăри́не, сă-врӑште, нă-сӑј сă-врӑште* [ПК,2(155)].

фӑрле* impf 1. 'кога некој со движење на раката отстранува од себе некаков предмет' ~ *И – кинисале да бе́гӑт. Фӑти́ла дă-и-прӑфта́сăве та́а, мо́мта што ја́де. Фӑрли́ла сто́мнӑта – сă-чини́ла во́да – нă-мужа́ла дă-ј-фтасе. Прӑпл'ува́ла па́ пумина́ла во́дта* [ВГев,М(269)]; ~ *"Бра́те, фӑрли, ре́кла се́стрӑта, бри́чут, дă-сă-чи́не о́стри ка́мă̆јне, дă-нă-мо́ж дă-нă-сти́гне. Они па́ бе́гӑт. Ко́а дă ви́дӑт – па́ зад ни́х и́де. "Фӑрли, ве́ле, се́стро, ча́шил'ут, дă-сă-чи́не гӑста го́ра"* [ВГ,С(269)]; ~ *Уф-пито́кут нă-ве́чӑрта, спрути сӑбутта, со́јут сӑт ки-сă-збе́ре. Ки-ти-чи́нат тисли́м ру́ӑбта, ки-фӑрле та́ткуто ичуме́н и бубаке́рно се́ме уф-куфче́гут и па́ри. Ми-ј да́ве га́јре, ала́л ли-ј чи́не* [ВГ,С (269)]; ~ *са-грăбна́ле и Ѓўптино почна́л да и-биле́е о́чте, а зме́о го-пита́л шо́ то́лко са-куко́те. Во́а му-одговори́л о́ти гле́де на-ко́ј ри́д да-го-фрле* [ВГ,Мир(272)]; 2. 'посоли некаде нешто ситно' ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́ ина́ ука́ ш'чке́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулувина́ бра́ш'ну... да-с'е́тн'а за-в'е́нат крӑнго и михалката да-зафа́ти да-то́ч'и и ба́бата и ле́лата за-да-прусти́рат ино́ ли́сту на тапс'а́та и удго́р'а фӑрл'ами на-врӑх ли́стуту ич'илик* [ВБог,Су(342)]; 3. 'стави, спушти' ~*"Не можам да станам, Ил'о, да јотворам] мајка ми леже, Ил'о, ду мене] фрлила рӑка, Ил'о, враз мене] фустан ми зела, Ил'о, пуд неја".] – "Сечи фустан, бела Ленко, па ела"* [ТГев(200)]; ~ *да ки јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка] тури глава Трена уф бусилче] раци фрли Трена на каранфил* [ТГев(172)]; ~ *Тогас фати тјанака, ошти как са качиши, скинала две јабăлки и ги фăрли аф гаштите и, тојнака после салдиса ръ̆ката да побара нешту, али фатил јабăлките аф гаштите* [V,PM(71)]; ~ *пак мајка ѝ: "ух керку, што ти најди това вечер таму?" Дека зборуваха, пак тојнака га притисна, и зедноч тјанака фăрли ръ̆ката и на врӑх папламата* [V,PM,34]; 4. 'намести' ~ *му ве́ли: "а бре́ си́нку... сега́ ти порӑчувам: ету то́лко пари ти оста́вам,... а́ма да си отво́рши о́чите,... зашто́... аку фа́тиш,*

синку, сос пиáнсфо... та сетни не ти чáка друго, сáмо... да фӑрлиш еднó вáжи да си обéсиш" [V,PM(7)]; 5. 'исфрли нешто некаде' ~ *и такá чинúха, гу фӑрлúха аф среду морéту и лу земáха сúчката стóка... а тýка да си одáви, а тáмо, далгúте гу извадúха, гу фӑрли морéту на суху* [V,PM,8]; 6. 'истури' ~ *кату чиниха здраво живу, фати царјут да гу пита на дјадоту: "зашто, дјаду толку забави?" – Ах, синку , на воденицáта јазика л'у отидох, земах редо, фӑрлих житуту, гу мелих, ама на пáтјут сам са исмамих"* [V,PM,55]; 7. 'пука со оружје, или со стрела' ~ *дојдé врјáме, узрел'áа јáбалките, ки дójдиши лáмјата, ги јáдиши јáбалките. Фатúа цáрјувите сúнови да га чýват. Отúде гол'áмојут сúн да чýва. Дојдé лáмјата, си оплаший да фӑрли, побегнá и лáмјата* [V,PM,135]; ~ *Тýрцте нóго пáкус прáвúа, запалúа сéлта, запалúа нóго нáрóт, нóго нáрóт измрé тугáј. Тугáј ác бих уф-нúх, уф-вујчúнне. Вујчúна кá зéе дă-фӑркăт, дă-пýкăт, сă-пулупú, умрé нă-мéстто, умрé éште* [ВКукМал(289)]; ~ *јуф село влегла, бајрак развила] хајде Јанке, за вода да та пуведам] дивојчице малечка, да та пол'убам!] бајрак развила, пушка фрлила* [ТГев(290)]; ~ *му вéл'ат: "гу видéхми, от тýка промúнáха, áма тúнака не мóжиш да гу стúгниш, туку нá, да ти дадéми еднá стрјáлка, áма што да вúдиш да намјáриш, áма да не фӑрлиш да гу ýдриш* [V,PM(116)]; 8. – **(се)** 'се придвижи со скок, односно се нафрли некаде' ~ *нă-прáзнико Вудукрă̆с, Водúци, крă̆сто сă-фӑрле уф-рéкта, пó-здрáви чувéци нă-гáшти сă-фӑрл'ат до:-фáтат* [ПК,2(32)]; ~ *ама тојнака беши млогу хитăр да а побегнал: приз пенџерината скокна, са фăрли на долу, и така остана кепиту му на удајата* [VPM,34]; ~ *Бигájки пумúнá уддéка ăднá вуденúца. Глéде прăд-вудницта ăднá тáва сус-кáша. Лисúцта ă-грăбнáла тáвта и сј-ă-истурúла кáшта врăз нé:. И вăлко ă-стигнáл и а дă-сă–фă̆рле врăз нé:, и óна фăтúла дă-óхке* [ВКук(286)]; ~ *óколу срет-нóк мéчката úде. Офчáрските кучúња са-разбéгават, а малéчкото кýче ѝ се-фрлúло нă-врáто нă-мéчкăта* [ВГев,Мир(273)]; ~ *"Кă-рикóме? Кóа ки-сă-сфáл'ăм јác тугáј ки-јájме двéте зájно". Мéчкăта răзбúра?! Си-јáде пák. Сă-нăл'ýти слéпјут и ут-крýша нă-мéчкăта узгóре му-сă-фă̆рл'а* [ВКај, Тр(324)]; 9. – **(сă)** 'побегна' ~ *утúди устрéди у-óрмăнут нúгде. – "Урвисă дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шó сáкăш зéвăј, устáј-мă жúва!" Му-гу-зé флóринут и сă-тóкле д-ă-зăкóле и вá мисичúнта удрúла. И зéва пúа дукáтите шу-и-имáше тá и áјде у-дрýга дăржáва сă-фă̆рли* [ДК,Ран(139)]; 10. **а.**'стави храна, во случајот зрна' ~ *ут-тáм, фăрлúла нă-кукóшките чинúца. И фăтúле дă-сă-кáрăт кукóшките кój кáк дă-чóпнăт. Пăтéло уддéл, фăтúл: "Кó, кó, кó, рăчéл, сúте кукóшки ки-вă-збérум, áма нă-едúн не-дáм до:* (< да го) *чóпне зă̆рнуто"* [ПДој(153)]; ***б.*** 'подаде храна со фрлање': **му-фă̆рл'ат кут нă-кýче** *(óт нé-ј нéјно)* – веројатно станува збор за дете од друг брак [ПК,2(178)]; 11. 'кога од женското животно ќе се отстрани плодот што го носи' [СКук(339)]; 12.'кога некој игра хазардна игра, комар' ~ *тáкóф ин éј кóрăно, и тéјко-му фă̆рлише* [ПК (Гăр)]; 13. – **(сă)** 'брзо слетува' ~ *пúле,*

по́ма́ле́нко уд-га́лӑп, цӑрӑн и цӑрве́но-си́во. Ка́ ќи-ви́де ли́ши сӑ-фӑрле кут то́пка [ПК,2(58)]; 14. 'пие алкохол на брзина' ~ *флизе́јте да̣-фӑрлиме пу-не́каа ча́ша... а́к не́ фӑрл'ум а́дна-две́ не́ кини́сувум на̣рӑбо́та* [ПК,2(126)]; [СКук(339)]; 15. изр.: **си фӑрли́ о́чите** (= погледна) ~ *Се́де нӑ-ӑнӑ-плӑни́нка и сӑ-чу́де шо́ дӑ-пра́ве, не-знӑе де́кӑ дӑ-фа́те. Ле́же та́м пуд-ӑнӑ-се́нка, ко:-пу́ле та́му ӑну-пи́ле ци́фка нӑ-ӑнӑ дӑрви́че и во́ ко:-си-фӑрле о́чите, пу́ле та́му ӑнӑ-змиа̣* [ПК,2 (209)]; ~ *и сӑти л'у́ди си пича́лиа да сӑ фа́тат ут не́гу, за́што му бе́ши лекуви́т мо́шини и сӑти и лекува́ши. Па о́н си фӑрли́ о́чите на Учени́цити, ве́лиши: Блазе́ му на сиромаси́те, о́ти Господи́нова цӑр-шти́на ни́ња* [MV,K(302)] – во контекстот има уште еден случај за нерегуларната употреба на предлогот **ут**, овој пат наместо 'за': *пича́лиа да сӑ фа́тат ут не́гу*; **фӑрли́ ифтира́** (= наклевети некого) ~ *ни́м фӑрли ифтира́та нӑ-не́го* [ПДој(133)]; **зана́ато му-фӑрле** (= има голема добивка), *дули́ӑки́н се́-ј и у́буво сӑ-на̣ридили* [ПК,2(126)]; **не́-сум фӑрли́л ка́мин** (= не сум се откажал, одржувам контакти) ~ *о́дум и уф-гуле́мјо си́н ча́т-па́т, ка́ не́-ќ-о́дум, не́-сум фӑрли́л ка́мин* [ПК,2(181)]; **кӑч фӑрле** (= се прави важен и незаинтересиран за нешто што е вредно; буквално: се прави дека не сака да земе месо – бут) ~ *устáв-го са́мо кӑч фӑрле* [ПК,2 (66)]; **фӑрли́ де́тто** (= абортира) ~ *фӑрли́ де́тто сја́а мо́ма ќи-м-сӑ-пра́ве* [ПК,2(126)]; **фӑрлиха даванина** (= ги обложија луѓето со даноци) ~ *му ве́л'ат: "алма́н бра́те, това́ не́шту ко́лко гро́шиови гу те́раш, ни́а да гу купиши!" Тогáс то́јнака им вели: "петстоти́ни хил'а́да гро́ша га те́рам". Тогáс они́а л'у́ди фӑрли́ха давӑни́на на си́чките се́ла, собра́ха пет стоти́на хил'а́ди* [V,PM (109)]; ~ *му ве́ли на цӑрју́т: "е́ј дја́до, това́ гу чини́х, за да позна́иш ча на́ цӑрчи́ната тво́ја и́ма сиромаси и бога́ти, што́то си́чките пла́штат една́ давӑни́на тре́бу́ва спрӑти си́лата и спрӑти илмӑниту да си фӑрли и давӑни́на"* [V,PM (115)];– во контекстот зборот *сила* е употребен со значење на 'можност'; **фӑрли милос** (= засака некого, нешто) ~ ... *и вели: "да видиш, цӑнам цӑрица и моја керко, тованака пепељаров син два пӗтја пусна га мајка му, зема нашут ахтар". Туку да знајте: "јазе фӑрлих милос каде негу и сакам да гу чина зет"* [V,PM,49]; **фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту** (= удри гром) ~ *ама Го́спот позна́ не́говата кле-ве́та, и затова́ на средја́ пӗтју си заоблачи́ небе́ту, вати те́шко да грами́ и да лӑска. Та́му на пӗтјут фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту* [V,PM(16)]; со исто значење: **са-фӑрли гро́м** (= удри гром) ~ *и тали́ан ага́ б'е́ше на-врата́та на-пештере́та, и нат-не́к от-го́ре до́јде дру́гие о́блак и пугӑрл'а сас-о́ган, са-фӑрли гро́м та па́дна та ода́ри зми́јета* [ВДр,ГБ(328)]; **мӑр-со́л'о дӑ-н-сјо: фӑрлиш нӑ-н'а́а** (се кажува кога се сака да се оцрни некоја личност) [ПК,2(179)]; **фрле уф огин** (= кога човек ќе добие висока температура) – ако **треската** (грозницата) доаѓа со студенило, треба да се причека, па кога *ке фрле уф огин*, т.е. ќе се качи телесната температура тогаш болниот треба да се напие лута ракија во која има ставено мелен црн пипер (народско лекување на треска)

[ТГев(229)]; **фрлено проклетство** (= анатемисано) – ако некое дете на смртниот час многу се мачи, тогаш народот мисли дека некој од постарите во семејството има направено некаков злочин и поради тоа на нивната куќа има *фрлено проклетство* [ТГев(249)]; **пушка фрлила** (= пукнала со пушка) ~ *јуф село флегла, бајрак развила[хајде Јанке. за вода да та пуведам[дивојчице малечка, да та пол'убам![бајрак развила, пушка фрлила* [ТГев(290)]; ~ *ој ти ба́бо, ста́ра ба́бо, ста́ра не́рӑзбра́на! мо́јта же́на, ста́ра ба́бо, пу́шка мӑлике́ра[мо́јте де́ца, ста́ра ба́бо, си́тните куриу́ли[кӑди-фӑрл'ӑм, ста́ра ба́бо, на́зӑт не́-си-гре́дӑт* [ДК,Бош (156)] – во контекстот се забележува гл. **греде** 'оди, доаѓа', што не е присутен не само во македонскиот, туку и во стандардот на соседните јужнословенски јазици, исклучок прави само словенечкиот, но и таму не се среќава во цела парадигма. Заклучокот е дека се работи за архаизам со прекинати изоглоси; ~ *стани ли, стани, тенка Ванѓелино!] којна да напојиш, којна да назобиш] другаре ли врва̄т пу бели друмове] тенки пушки фрл'ат, абер ли чинуват* [ТГев(177)] **фӑрли́ бо́ј** (= порасна) [ПДој(116)]; **фӑрле чифти́на** - основно значење: коњот или магарето удира со двете задни нозе', fig. ~ *не́кој сӑ-фа́ле: ти́о ќи-на̄пра́вум, во́о ќи-на̄пра́вум, а́ма л'у́ј̄то зна́а̄т о́ти са́мо сӑ-фа́ле, фӑрле чифти́на* [ПК,2(209)]; **фӑрли́ ка́мин га́аре** (= го нема да дојде, воопшто не се појавува) ~ *и́ч вӑне́ма дӑ-до́ј̄ти, фӑрли́ти ка́мин га́аре* [ПК,2(209)].

фӑрл'а̣н* adj 'нешто отстрането, отфрлено' ~ *кога̀ ги-исфӑрли́ла си́те ри́би, рипна́ла ут-ко́лта. Мӑтрӑ-на́зо ни́што не́ пикӑса́л и гини́ш-гини́ши си-вӑрве́л по́нӑтӑка́ пу-нӑто. Лиси́ца̀та си-ги-збра́ла фӑрл'а́нте ри́би и си-ги-уднисе́ла до́ма, уф-не́јнта ду́пка* [ПК,2(209)].

фӑрл'увајне n 'начин на фаќање риби' – летно време по некој силен дожд, кога Вардар ќе се замати таму каде што водата брзо тече (се викаат *брзјаци),* односно таму каде што водата се врти (се викаат *дунимечи)* се фрла мрежата што се вика *сертме.* Тој начин на ловење риби се вика *на-фӑрл'увајне* [ТГев (393)].

фӑрл'уве impf 1. – в. **фӑрле** ~ *то·-ј те́нко ка́мӑнче, куту де́ца ги- фӑрл'у́ва·ме* (објаснување за називот **лимпири́да**) [ПДој(129)]; 2. изр.: **си фрл'уват ждрепче** (кога треба нешто да се подели, а нема можности за сосема точна поделба, тогаш приближно работите ќе се поделат на делови и се **фрла ждрепче)** – *па на кого што ќе му падне* [ТГев(293)]; **некуј адӑм фӑрл'уве** (= чекори) ~ *тӑма́м нӑбли́жуве, питу́ве па́ не́куј: "Та́·-ј ли ца́рскӑта пӑла́та?" "Та́-ј". И сӑ-рӑзвику́ве: "О-о до́ктор, о-о до́ктор", ви́ке. Па́ о́де, не́куј адӑм фӑрл'у́ве, па́ ви́ке* [ПДој(148)]; сп. верување: во семејство во кое децата умираат, новороденчето (за да остане живо) *гу фрл'уват* – бабицата го носи и го остава на раскрсница, потоа доаѓа мајката и скриена чека да помине некој што ќе го најде бебето и таа ќе го откупи *за три златни аспри* [ТГев(121)]; – детето што *не вирее* (не напредува) се лекува со баење, или *"гу фрл'уват на зора":* во сабота рано наутро *прајасина жена* (таа што престанала да раѓа) ќе го изнесе детето надвор и кога зората ќе забели три пати ќе го подигне

во вис, ќе се сврте кон исток и ќе рече: *"На ти зоро болно шилеже – дај ми здраво"*; утредента ќе го однесат детето в црква, ќе го остават на земја и свештеникот со причеста ќе помине над него [ТГев (123)].

фъ̀рмáк m 1. 'отров'; 2. fig. 'нешто што многу горчи' [СКук(339)].

фъ̀рмъ̀сон m 1. 'од редот на масоните (франк)'; 2. 'многу лош човек' [СКук(339)].

фъ̀рсú adv 'во голема мера, совршено' ~ *óн знáе фъ̀рсú тýрцки* [СКук (339)]; ~ *ác знáм фъ̀рсú гýпцки оти уд-мạлéнка игрạjáх ус-аднí гýпчички шо сéдаа ду-нáска* [ПК,2(126)].

фъ̀ртóма* f 'подебело јаже' ~ *и сă-чýдăт: "кój дă-сă-пýшче у-дýпкăта?" Е-áj сă-лăфíле дă-сă-пýшче тó гулéмиут. "Аку дóе рéт дă-íма дóлу нéшчу – рéкăл гулéмиут – jác кă-ă-зăтрéсăм фъ̀ртóлăта"* [ВВ,Крон(311)]; ~ *мувúка: "Шо прудáвăш, ма бáбо?". – "Абăлко! Е, чýпо, дă-ти-дáдăм?" –"Ами кăк, нă-мóжăм... Врáтта зăтвурéна-е, пинцéрте зăтвóрнисă", му-рéкла –"Е, му-рéкла, дáли íма нíку фъ̀ртóма тáму?" Имáла иднă-фъ̀ртóма* [ДК,Дур(148)]; ~ *é, нáм, шó, фájкăт му-уттигнáле иднă фóртума, а уттигнáле зăдă-нé вăрвăт. И тáа Мăрýшка дáм у-тá: фóртулта, сă-рăскăрáле, сă-рăстăркăл'áле, сă-рăзбурíле* [ВМ, Цăр(320)]; ~ *тó ут стрá, сă-кáчфа нă-иднă-крýша. Грéдăт чáфките. –"Амăн, брáте, тă-мóл'ăм". – "Арно", му вéле. Сă-урíва. "Ама нă-крáj дă-бéгăш!". Нă-мéчкăта му-вéле и сă-урíва дóлу, си бéре рóшки. Бéре рóшки, е, зăкáчфа читúри кójл'а, ă-вăрзва мéчкăта лéпо су-фъ̀ртóма* [ДК,Лип(119)] – во контекстот е засведочен лексичкиот архаизам **лепо** 'убаво, во случајот добро', сп. во српскиот јазик.

фъ̀рц interj 'се однесува на звукот што прави кога некој на брзина ќе замине' ~ *Вăлците сă-глéт и сăпрáвăт фудýл сус-нóвте пáшки. "Е, сéга – им ричéла – лисúцта, дăнăвáл'ме ăдúн гулéм ójгин и дă-вúдме кój кọ-прăскóкне. Нăвăлúли ójгин и лисúцта пишúн фъ̀рц, скукнáла* [ВК,П(287)].

фъ̀тлúа adj 'тој што убаво и успешно работи' [ПК,2(8)], сп. **има фат** – скратена форма во која се чува глаголската основа (со исто значење).

фъ̀рчи* impf 'кога се создава шум при брзо движење' ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва* [ТГев(328)].

фъ̀штéн adj 'допрен, докоснат (во случајот облечен)' ~ *фъ̀тúла дăвúка: "Фустáни прудáвăм, фустáни зă-чýпи!" И чýпăта пák: "Еее, мăри бáбо, шó лéпо фýстăн-е, ма нă-мóж дă-гу-зéвăм, зăтвурéна сум нăтре". – "Нúку фъ̀ртóма áко íмăш ќи-ти-гу-дáдăм". Гу-зéла фýстăнут, óните нé бил фъ̀штéн – умрéла* [ДК,Дур (148)].

фъ̀шкúа f ~ *тăкá сă-вúке нă-нéкаа жéна шó-j шáрăт óчте, шó óде пу-чýзди мăже* [ПК,2(126)].

Х

ха[1] pron – кратка фор. за дир. предмет од заменката за 3 л. мн. ('тие'), наместо 'ги' ~ *ха-тувáр'ąха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-јáхна д'ăдуту и трăгнáха да-си-пójат. Нóс кóн', шу-јáхаш'и д'ăдуту, пáдна на-пăнт'ут, пукнá кóн'ут. С'ётн'ą вилú д'ádуту; "Какó чýду стáна тýс?"* [ВБог,Вис(340)]; ~ *тогас дјадото ха благослови магаринтáте, станаха пак двалúна човеци и му рече: "што сте виа мои сина?"* [V,PM,180].

ха[2] interj 'изразува изненадување' ~ *Кугá дујдéл ду-лисúцта, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто. Сă-свăлúл ут-кóлта, ă-ритнáл* (пишува: 'рипнáл') *лисúцта, тá: нé мăрднýва. Сă-зăрăдувáл и си-ричéл: "Хá, тăмáм мójта жéна нéма кýрк"* [ВКук (285)]; ~ *му-вúка: "Хá, гáзда, шó си-чýдиш?" "Кá нéшту дă ми-јáдă. Já сăм пручуéн нă-цéл свéт. Кóа кú-чýјăт жéнта ми-бигáла, кăд óдăм јáс. Знáчи нéмăм нúкăкво чéс"* [ВЕв,Кор(305)]; **ха-ха** – кога се изразува потсмев ~ *му-вúка нătá пăрвăта: "Ајде жéно, кóа кеспрéмиш зă-вójскăта áлишта?". – "Хá-ха, мăжу, тó нă-лýди гудúни се збóри!"* – **хе-хе** ~ *одма другăта: "Ајде жéно, кóа кe-прáвиш кибúјна зă-вójскăта?" – "Хé-хе, мăжу, шó те глéдăм, ричé, тúја нă-лýди врéмијна сą-збóрăт!"*]ВЕв,Кр(301)]; ~ *"Кóлку пáри сáкăш зă-вó-дéјту?" – "Иднó милиýн". "Ех, хé-е, ричé, иднó милиýн. Тýа нăнáки зă-пéт-стóтини ил'áди се-прудáвăт, ти милиýн сáкаш"*]ВЕв,Кр(304)]; **хи-хи** ~ *тојнака отговори на неа: "сос пари не ги продавам, туку сос едно"ха-ха!" и едно "хи-хи!" и една паница просо"* [V,PM,72].

хабéр (и: **хабáр**) m 1. 'порака, вест' ~ *éту едни́ хајдýти излéзоха от ормáнот, гу земáха дéтето и му вéл'ат: "а брé сúнку, нéмој úмаш грúжа, ми те-ј стрáх! нúа нé ти чúнимп нúшту, л'у ки прáтими хабéр на тáтко-ти, да ни прáти пáрą"* [V,PM,26]; ~ *кату чу така цáрјув син, турил закон, момите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)]; 2. изр. **хабáр нéма** (= не реагира, не забележува) ~ *кату видéха такá дрýгите гимцúи, земáха сúчки кój сáбја, кój дăрво, јуштúсаа на врăх нéгу да гу отéпат. Те кóлку одрúјаха, тój хабáр*

нéмаши [V,PM,24]; **дадели хабáр** (= известиле некого) ~ *óт двé-трú днú пóсле проминáли еднú нéгови сел'áни, гу најдóа џифаирџúата на пăтју утéпан, гу познáли, гу зарúли, пóсле тúдоа на конáкут, дадели хабáр на пашáта* [V,PM,27]; ~ *и бабата му и рекла: "сину, утри, как да и, хабар ти давам јаз". И така бабата утрината излела с куконата да седи на пенџ'арите, и сиир да чинат* [V,PM,165]; **дошел хабар** (= пристигнала наредба) ~ *и на оние дена му дошел хабар да собере аскер, да појди да си биј с три крал'уви, и хазир си чиниха* [V,PM(159)]; **пусна́ хабéр** (= извести за нешто) ~ *И пáк отúде, земá од дрýгата смóква, га дадé накýси, и пáк са чинúла прилúчна цáрјува мóма. И тогáс вéки чинúха свáдба гулéма, пусна́ха хабéр на цáрјут* [V,PM,29]; ~ *и отиде мајка му на царјут, миниха мишан, чиниха малук армас, и са чини голем радост и на двете страни. И после два-три дни царјут пусна хабер на зета му да дојди* [V,PM,49]; ~ *де промина́ млóгу врјáмја, типăра от цáрјут хабéр дójде, сéкој мăж на вójска да úдат. Тогáс и товá сиромáх хаџúја стана́ и отúде на вójска* [V,PM,129]; со исто значење: **хабер отиде** ~ *кату чу така царјув син, турил закон, момите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)].

хавуз m 'фонтана' ~ *бáбата отúде нетри, земá жéнски дрéхи едúн такăм, гу примени и гу земá нетри дéка бéха мóмите. И тој седнá на едúн крај, ча мóмите при едúн хавýз едни пéсни пéиха, други свúрка свúрјаха* [V,PM,9]; ~ *и тој га вéли: "Амáн жéну, кату сми аф таја телнúца, не мóжими да са вúдими. Ама јазе кату ти познáх от гласóт, ча си тúнака мójата пăрва л'уба, што са л'ýбахми аф хавýзот сóс мýзиките"* [V,PM,11].

хазирлăк m 'среденост' ~ *и кату отúваа на пăтјут, Кúра Мáргу нá цáрјут му вéли: "цáрју свáту, јáзе по-напрéт ки си úдам, хазирлăк да чúнам. Вúа дéка ки вúдити сúн дúм, чéрни кáдови, царвéн плáмин, тáмо да дójдити!"* [V,PM,140].

хазна f 1.'место каде што се чуваат многу пари, злато' ~ *ако му кажеш, мени ки ми загубиш и ки кинисаш по мени да ми тераш, хазна алтăни ки харџиш и железни стап колко иглин врăх ки остани* [V,PM,90]; ~ *по дно времја имало един богат човек, с неколко хизмúкари завратјаши, и един кумиша имал негов, штото лафови продаваши и наберал хазни алтини* [V,PM,168]; 2. изр.: **стăпна хазна** (= дојде до можност да земе многу пари) ~ *јáзе сос зóр не ги земáх, вúа гу дадóхти на тел'ál вáшто имáни, и јáзе гу купúх сос парúчки. Тогáс брáт му му вéли: "тúнака, тóлку пáри што úмаш, úли нéкоја цáрска хáзна стăпна или најдé нéкоја магазúја цáрска"* [V,PM(16)].

хазнатар m 'тој што ја чува **хазната** (= богатство)' ~ *и тój га пýсна на мájка му пóнуда. Ама јáзе, кáк ти видéх, ча си мóини бóлин, ти га дáдох на тéбика. Кату чý такá цáрју, му дадé еднó тескерé и му рече: "иди на моја хазнатар, да ти дадé за калúнката парúте!"* [V,PM,109]; ~ *земá и тój-нака тескерéту и си отúде нá хазнатáро, му дáва тескерéту. Тогáс хазнáтаро му броú едúн мил'áун грóша* [V,PM,109].

хазăр adj 'спремен, готов' ~ *свéкăрут ќе-отúде у-мóмата на-годúна, на-*

полови́на, ко́га ќе-му-па́дне па̀т. Ќе-ка́же свѐка̀рут: "Ќе-да́јш мо́-ма̀та, за-ф-неде́л'а сва́дба да-пра́виме?" Та́ткото на-ма́ма̀та ќе-одгово́ри: "Мо́ма̀та хаза̀р-е" [ВЕв,Ба(288)]; ~ *му рекóха на граматикот: ба́ господи́не, не требу́ваш ти́нака да доѝдиш на на́с, ни́а са́кахми да до́јдиме. Ама сега́, што си дошѐл дур ту́ка, и ни́а хаза̀р ги и́мами па́рите, ки ти ги пла́тими* [V,PM,20]; ~ *мо́ј отговори му: "бра́т ми са́каши да до́јди сега́ со́с ме́ника, а́ма и́ма та́мука да зе́ва да да́ва верисента... ми дадѐ на ме́ника по́стел'а, пе́рници, едно дру́го да чи́нам хаза̀р"* [V,PM,19].

хаи́р m 'корист од нешто' ~ *му ве́ли на хизмика́рите: "е си́нку, ја́зе му да́дох сто́ката на не́гу, хаи́р да ви́ди; а́ку е сто́ката мо́ја, кога́ да е́ пак ки ми га дока́ра, а́ко не е мо́ја, хи́ч не́кам да до́јди"* [V,PM(14)].

хаирси́з m 1. 'несреќник' ~ *о-та́мо гра̀нча́ринот и ширлаанци́ата оти́-доха на кади́ата, дава̀ци́и са чини́ха, са́каха има́ниту от барли́војут. Кади́ата му ве́ли на барли́воју: "зашто́ си чини́л така́ ти́нака, бре́ хаирси́з, му раси́па има́ниту на ти́а л'у́ди?"* [V,PM(127)]; 2. 'нешто што носи несреќа' ~ *господаро извади, му тури на един куп пет хил'ади грошови и на един куп пет пари и му вели: "ади сега, котрии сакаш, онаа земи!" И он му вели на господаро му: "господине млогото са хаирсиз, пете пари ке да пари"* [V,PM(108)] – југоисточните говори, како периферни не само за македонскиот, туку и за словенскиот јазичен континиум, обилуваат со голем број архаични зборови, што исчезнале од стандардниот јазик, но затоа присутни во подалечните словенски јазици, пр. од контекстот: **котрии сакаш, онаа земи!** ; сп. рус.: *который*.

хај part 'ајде' ~ *"Си-жѐни о́н, ско́ро да̀-си-о́дии". "А-аа, да̀-ми-те́па". "Не́ма да̀-ти-те́па, му-ви́ка то́ј де́јту, ја́с са̀м ту́ка. Ха́ј пу-ме́не", и му а̀-но́си до́ма* [ВЕв,Кор(306)]; и: **хат** ~ *и като́ си-оти́де, запи́та-е не́хина ста́ра ма́јка и не́хин си-та́тку: "Ка́к си-до́јде, ми́лно че́ду? Ка́к та пу́сна кле́ти змѝју?" И т'а хми-ре́че: "Има Госпот за-сичките" И си-ре́че на-не́хини брате: "Ха́т да и́дем"* [ВДр,ГБ(327)]; **хеј** 'ej' ~ *ка си дуна сечко* (народен назив за м. февруари) *един ветар и доѝи, ка си зафати една лапавица, хеј море, хеј, чувек уд студено уф-мишиј дупки да са напике* [ТГев,13]; и **хе** ~ *Хе, кој је куту Госпуд! Ако саке не му е мѝака!* – со овој израз се сугерира на болниот да не губи надеж и дека ќе оздрави [ТГев (248)].

Ха́јкова Ска́ла top. 'место со карпи, на југозапад од Г. Броди, Серско'; Ј. Иванов укажува на фам. име Хајков [ЛИ,Ми...(212)], а фигурацијата на земјиштето упатува на дијалектниот назив **скала** (= голема камена маса, со еднородна структура) – РМЈ.

хајдама́к m 'неработник, невоспитан' ~ *тогáс та́тко му фати́ на́ ма̀јка́ му да ве́ли: "е́ же́ну, гле́даш ли това́ на́шио господа́р што́ чини́ на́з? Де́тето, от не́гу себе́п гу чини́хми хајдами́ак ету се́га кату си нарасти неќе́ да рабо́ти"* [V,PM,150]; ~ *оти́де на господа́ро си, му ве́ли: "а́х господа́р мо́ј, дру́го не́ чини́ на ме́ника, ами́ де́тето ли гу чини́ хајдами́ак со́с те́зи тво́ите сколи́и"* [V,PM,150] – во контекстот во вокативна конструкција се среќава

номинативна форма, што се третира за влијание од балканските јазици: **му ве́ли: "а́х господа́р мо́ј"**.

хајду́т* m 'разбојник' (во случајот) ~ *"ту́ку ста́ни от ту́ка – му ве́ли еди́нојут – е́ла да и́дими аф мо́јта кӑшта, да се́дии, дур да чи́нии таксил ти́а па́ри! Нели́ој се́дии ту́ка на ха́нот, ча ту́ка е ло́шу ме́сту: и́ма дја́воли хајду́ти"* [V,PM, 20]; ~ *"јаз, бра́тку, кату́ те́бе бе́х таксилда́рин, и ме најдо́ха едни́ хајду́ци, ми собле́коха и ми зема́ха си́чко"* [V,PM(21)]; ~ *тогас то́ј извади́ от диса́кот му еди́н такӑм по-ветки дре́хи, му-даде́ на го́лојут и му ве́ли: "на́ ти ти́а дре́хи, о́блечи си и е́ла ти́нака сос ме́ни, да и́дими дур на хајду́ците!"* [V,PM,21]; и: **хајдута** ~ *и о-талу отиде, сос стар хајдута, стар Хајдара, си задружи, и едноч си собраха четирије души харамие* [V,PM,76].

хак* m 'заработувачка, награда за некаков подолг ангажман' ~ *и л'у са ожениха, тјанака имаши от хако и по на двеста гроша, му а даде на негу и тојнака кату излези на пазарјут и чул да продаваат едни ниви и тојнака ги кути* [V,PM,86]; ~ *му ве́ли: "господи́не, жена́та ми е бо́лна. Ја́зе са́кам ве́ки да си и́дам. Да ми даде́ш ха́кот, што ти работи́х ше́с годи́на, ко́лко ки ти си откѝни от сӑрцето"* [V,PM (110)]; ~ *на не́гу му бе́ши и́мету Пано́л, на самовѝлата Ки́ра Ма́ргу. Дватá сетни ги чу́ваха ло́зите, и дојде́ врја́ме, ги тригѝсаа ло́зите, собра́ха ха́к три́ алтӑни от ло́зите, хако́т то́лку бе́ши*]V,PM,139]; ~ *самовѝлата сега́, за да са причу́ви на ца́рјут, оти́де и му ве́ли: "ца́рју, ти са мо́л'а да ми да́диш ва́што ки́ло да ме́рими алтӑните, што зема́хми от ло́зјата ха́к"* [V,PM,140]; сп. – *измика́рут са главуве* (ангажира) *ду Митрувдин*. Тој ден ја напушта работата. *Хакот* се плаќа во 2 рати, првата откако ќе ислужи повеќе од половина време, а втората на самиот ден *Митрувдин* [ТГев(286)]; ~ *"а бре́ си́нку, ви́а сега́ са чинѝхти комамити јуна́ци; не и́дити да си главѝити на н'а́кои чорбаџи́и, да си насӑтити л'а́п; ви́а да зе́мити ха́к да ми хра́нити и ме́ника сос ма́јка ти"* [V,PM,20].

халајка f 'жена што помага дома, прислужничка' ~ *тогас и т'ана вјахна на неговата кон'а, и га варза тојнака харну по негу. Дури да идат халајките да кажат на татка и Марка, тојнака баја мегдан зема сос момата* [V,PM(77)]; ~ *кога́ стана́ дјун'а́-ѓузели́, еди́нојут обра́з си надý кату чи́р, фати́ да ви́ка на халајките и да ве́ли: "това́ ве́чер кату спи́јахми, мӑж дојде́ при ме́ни"* [V,PM(123)]; ~ *и тојнака што да прави? Оти́де тамо́ нетри на бахчата; имаши хралопо дъ̆рво, влезе нетри. Дојдоха жените да си шетат, са качи една халајка гори на дъ̆рвоту* [V,PM,105]; ~ *зема́ кл'у́човету, ги отвори́ си́чките одаи́ и оти́де та́мо на она́ја одаја́, де́ка и би́ла дјунја́-ѓузели́ заспа́на; га чу́ваха два́јси и пе́т халајки* [V,PM,123].

халал m 'благослов' ~ *тогас му ве́ли на граматѝкот му: "а бре́ си́нку, зарди́ ме́ника то́лку што́ си теглѝл, ти́а пари́, што́ бера́ от та́му, си́чките да са твоја: халал не́ка ти са за твојто јунáчво"* [V,PM,25]; ~ *Марку вјахна на негова кон'а, гу пристигна аф среду морету, и как гу виде, ча е бил јунак он му рече: "ади ајол мадам, таков јунак си, аку га зема момата ми за тебика,*

халал да ти е" [V,PM,77]; ~ *али тојнака са вăрна образот каде царјут и му вели: "царју, царју, јазика аку сам јунак, сакам прет свадбарите да си покажа јуначкото ми и, аку да земам твојта керка, халал да га зема* [V,PM,61].

халва f 'десерт од шеќер и сусам'~ *зема пăрстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един стар халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM,56]; ~ *и от млогу мерак пуснала една робинка, зема за десет пари халва* [V,PM,56].

халвалăк m 'подарок на тој што ќе донесе пријатна новост' ~ *му вéли на хизлиќáрот: "é, јунáче, сегá најмáлката мóма сáка еднá тапсјá сóс зáик и тазúа да напрáвиш и сáм да га закáраш, да ти дадáт и халвалăко"* [V,PM,138].

халваџиа m 'човек што прави и продава **халва**' (в. таму) ~ *зема пăрстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM(56)]; ~ *стар халваџиа му вели на царјут: "виж царју това дете от меника аку гу земиш, требува пăрво меника да заколиш, ча јазика без негу не сам вредин за ништу!"* [V,PM(57)].

халваџина* f, в. **халваџиница** ~ *му вели на кучиџиата: "ади кучиџиа, да идимли пак на бан'ата и, как ки идимли при халваџината да фатиш дингилите да ги делаш, да си разбие кучиата тамука"* [VPM,56].

халваџиница f 'просторија во која се прави, односно продава алва' ~ *и тојнака полека кату караши, дојдоха до халваџиницата, и му вели пак на кучиџиата да запре. И тјанака вика на Добро халваџиче: "да ми докараш за двајси парички блага халвичка"* [V,PM(56)]; ~ *чиниха збор, да плати тјанака парите, да направи тој лагăм от халваџиницата дури на лаловата кăшта под земјата, ката вечир да си иди тој тамука, да си хоратуват* [V,MP,56].

халваџиов adj 'она што му припаѓа на **халваџиата**' ~ *халваџиовот дјуќан беши на едно ќуше на една страна, којто денот не можаши да чини пет гроша алиш-вериш. И беши млогу сиромах халваџиата* [V,PM(56)] – во југоисточните говори, освен беспредлошкиот додаток за место (првично регистриран во западното наречје) се среќава и беспредлошки додаток за време: **којто денот не можаши да чини** (м. 'преку денот').

халваџичов* adj – в. **халваџиов** ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди царјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(57)].

халваџиски adj – в. **халваџиов** ~ *вјахна на кучиата, да иди на бан'ата да си бани и, кату проминаха приз халваџиски дјуќан, л'у мăра тјанака гу и блăснала момчету и гу ареса мошни* [V,PM(56)].

халваџиче n, dem., в. **халваџиа** ~ *и кату са цени на негу това момче, кој промина приз таму, без да купи халва не си вăрна: от што беши момчету хубаво и чисто Добро халваџиче* [V,PM(56)]; ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди царјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(57)].

халвичка f, dem. – в. **халва** ~ *и тојнака полека кату караши, дојдоха до*

халваџиницата, и му вели пак на кучиџиата да запре. И тјанака вика на Добро халваџиче: "да ли докараш за двајси парички блага халвичка" [V,PM(56)].

хале* n 'клозет (полски)' ~ *дојде оно ден за да гу обесат, гу закараха близу вăжéту. Му вели на џелатите: "ви са мол'а, џелати, да ли оставите да си турам водата". И они гу оставиха. Влезе аф халету да си турни водата* (да се измоча) [V,MP,66].

халúс adj 'вистински' ~ *ја-зваж'дами т'éнџ'ирáта сăс-ширóпу, ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáиш'тами с'éтн'а да-јид'éми; тр'абýваши да-бíиш'и халúс баклавá* [ВБог,Су(342)]; ~ *куумџиата, как гу виде прăстенот, пак на шубе влезе и му веле на оно дјате: "синку, да ти питам, от дека ги имаш тиа шеови докарани? Тиа са халис кату от мојта жена"* [V,MP,69] – во контекстот предлогот **от** (од) укажува на посвојност, наместо 'на': **тиа са халис кату от мојта жена**; сп. во балканската јазична алијанса; ~ *га вели: "жену, да ти кажа, динеска дојде едно младо јуначе, ми докара един чифт ушници јурнек, да му чинам един чифт на негу хализи кату твојте, и бил'а на млогу шубе влезох"* [V,PM,69]; ~ *хамалинот па го здигна сандăко, го занесе на бабината куќа. Тогај бабата го изважда нос ѓавол от сандăко хелм го пита: "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе!"* [V,PM,165].

халиште* n 'облека, алишта' ~ *тојнака и сторел нает* (си помислил) *два три пăтја, да ги заколи и двата, ама пак не кăјдисуваши и чинил сабур да види как ки усумни. Утрината, кату стана молчету от халиштету, са умиу, са очеши* [V,PM,87].

хамáл m 'човек што разнесува различна стока со изесна надокнада' ~ *речé да гу отепи, áма пăк гу сожáли, отúде викнá едни́ хамáли и му дáва пет гróша, хéлм му вéли: "ój хамáли, нá ви пет гróша да гу издúгнити товá жрјáпче"* [V,PM,120]; ~ *и куконата пак ја пож'али, ја и рекла: "е, донесе го, клад го там при хамалјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршиата и фатила един хамал* [V,PM,165]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го връзаха хубае, еднош на хамалиту гу занесоха на ханот* [V,PM(177)].

хамалин* m – в. **хамал** ~ *та фаит'а нос ѓавол, го клава нетре у един сандăк, го товари на хамалино та го занесе на чилиби Теодораќовата куќа, го остави тамо при одајушката* [V,PM,165]; ~ *си примини и, от много алтăни што имала, не ја текна ки, как липсува гол'алјут алтăн, туку си отиде гори па си и глендаши хјузлетјут. , И така хамалинот па го здигна сандăко, го занесе на бабината куќа* [V,PM, 165].

хамалăк m 'физичка работа што се плаќа евтино, пр. пренесување на роба' – в. **хамáл** ~ *отúде викнá едни́ хамáли хéм му вéли: "ój хамáли, нá ви пет гróша да гу издúгнити товá жрјáпче". Хáмалите рéкоа меѓу нúхка: "áјди мóре, да гу издúгнимли, хéлм пет гróша хамалăк ки зéмили, хéм от кóжата му петнáјси гроша"* [V,PM,120].

хамам* m 'бања' ~ *и куконата пак ја пож'али' ја и рекла: "е, донесе*

го, клад го там при хамамјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршиата и фатила един хамал [V,PM,165]; ~ *ја утрината сатју на четритја излела куконата с хизлиќарката долу да си умуи на хамамјут, си распримени, влезе на халаму, остави на удајушката рубите ѝ сѐ алтѧни тамо* [V,PM(165)].

хаман interj 'за потенцирање (пр. незадоволство, радост и сл.)' ~ *јуф бахчата, мале ма] хаман аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] момци што носат, момци што носат мале ма] хармасани момци* [ТГев(102)].

хан m 'прифатилиште, таму ноќевале патници заедно со своите коли, вид примитивен хотел' ~ *са причу́ло товá до крај зе́мја, ча тáја жéна е нај гíздава, едúн цáр сáкаши да га ви́ди; стáна едúн ден са чини тебдíл, вјахнá на едúн кон, отíде на онáја касабá, гу врѧзá кóн'ут на едúн хáн* [V,PM(12)]; ~ *најдоха един просек њам, штото просиши, го земаха от чаршиата, го занесоха на ханот, го затвориха њамојут просек на една удаја, го мѧнчаха да си научи да врјави* [V,PM(177)]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врѧзаха хубае, еднош на хамалиту гу занесоха на ханот* [V,PM(177)].

Ханишта top. 'име на место среде селото Стојаково (с. во Гевгелиско)', во минатото пред да се направи жел. пруга Скопје – Солун превозот се вршел со коли и оттаму покрај патот имало многу *анови* (место за ноќевање); во с. Стојаково имало повеќе анови и така останал топонимот *Ханишта*, иако нема остатоци [ТГев(429)]; в. **хан**.

хапе* impf 'каса' ~ *жрјáпчето му вéли: "да íдиш да кýпиш четирíјси óки слúла та кáк ки íдимш тáмо, јáзе ки вúкнам еднóч, тéнака ке да излéзат да ми гóн'ат, и кáк ке да ми дрѧ́пет, да ми хáпјат на ýстите му ке да си залипјáт"* [V,PM,124].

ха́пне* pf 1. 'касна малку' ~ *сéтни умрѧ́кна́ и трагнáх да-си-дохóж'ц'ам дýр до-дóм. Дóма ма-фатúй дѧ́ж'ц'у, јáс сиднáх дóма; са-најáдух зéлник, х'ич' нé-ми-бúш'и слáтук, зéх мѧ́ра млéкци, хапнáх и са-најáдух* [ВБог,Нег(339)]; ~ *и дојдé врјáме, смóквите рацветúа и чиníха млóгу слокви и, когá узрјáха, земá еднá слúква и, л'у накýси, от човéк, што бéши, са чинú добúтак. И пáк от дрýгиот кóрин земá и, л'у хáпна, са чúнú човéк* [V,PM,28]; ~ *излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?" . И тóјнака удревú: "јáзе, дивójко, хéм смóкви прóдавам, хéм сам хикимцúа – стáр мараз излéкувам". Тогáс купúла смóкви от нéгу и хапнáла, и си насмéа* [V,PM(29)]; ~ *фати една страшна фуртуна и гу извади на крај едни царцки конаци. Царјут, што седјал аф ониа конаци, и бил мошни болин. Калинката на царју га закара понуда. Царјут, как хапна от калинката, оздравја* [V,PM,109]; 2. изр.: **си хапна јазикот** (= кога некој е непријатно изненаден) ~ *кату чý такá пóпот, му фтекнá за мéчката, што чинú сос нéја, и за еднóч си хáпна јазúкот; гу земá Половúнмицáна на дóма му, биз да кáжи ништу на тајфáта му* [V,PM(106)].

хапуз m 1.'затвор' ~ *и тој ги викнá онúа двата цифаирцúи да ги сѧди. Но они му дáли млóгу драгоцéни кáлпина на кадиата, та крúво са*

сѫдиха: óни земáха прáвината, пак Кулýфа гу туríха хапуз [V,PM,8]; 2. изр.: **он влезе хапуз** (= беше затворен) ~ *он кату влезé хапуз, џифаџиíата сос другáро му најдóха врéме и побегнáха от тáмо, отíдоха на дрýга места* [V,PM,8]; **гу извади него от хапузот** (= го ослободи од затвор) ~ *и такá гу извадú нéго от хапýзот, гу пýсна. Тáмо Кулýф нéколко врéме ходúл, прóсиши по сукáките* [V,PM,9].

харамија* m 'крадец, разбојник' ~ *завáр'уват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвават ги, там адăн черéк, там друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; ~ *едно време имаши един јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши един тончу шишку, дибел кату бăчва. Един ден, кату отиде аф гората да бере дăрва, најде един харамиа* [V,PM(66)]; ~ *С'á чó ќе напрај? И отјува нóа чув'áк, отјува, напăд'н'а черéците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'á, тес харамíето са научíли* [ВДр,Кал(335)]; ~ *трúти сéстри стójат и се чýдат, шó да-чúнат, кáк да го-фáт'ат на-хармíјто. Најгул'áмата уд-нúх вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-бráна дуќáнăт, а пăк-ви сидн'áјти уср'ăт у-тéјко и рăстăжájти-го* [ВЛаг,Ај(338)]; интересно, во контекстот гл. *рăстăжи* се јавува со значење: 'разведри, развесели'.

харамилук m 'разбојништво' ~ *Тогас излезе Дили-Димо, ги зема парите и му рече на богатиот: "ади сега, побратими, иди си на дома ти, седни си на рахат". Така гу суjдиса и си утиде, ошти едноч не чинiши харамилук* [V,PM(67)]; ~ *как гу видоха другите харамие, ча таков јунак је, гу земат сос них, и чиниха млогу години харамилук сос негу и млогу лошотии беха чинили* [V,PM(66)].

харамијски adj 'нешто што се однесува, односно што му припаѓа на **харамиата**' ~ *тогај дjадото му рече на детенто: "јуначе, тука глендаш, има 40 удаи харамијски, пăлни са сè злато и стребро; тиа са сè твој кăсмет!* [V,PM(174)]; ~ *влези в харамијските удаи та и собрал сичките руба, што имаха, ги запали нетре на одајата да горјат; ја харамиту, кату видеха вогинот, текоха* (трчаа) *да видјат* [V,PM(174)].

харамџиа* m – в. **харамија** ~ *и кату влéзоха на градó, видé едúнојут побрáтим, дéќа продáваши нéговите драгуцéни кáмини, и заеднóч Кулýф гу познá и гу закачи за шúата и му велú: "гиди харамџие!"* [V,PM,8].

харен* adj 1. 'убав' ~ *Гóспод му дадé јáкос млогу и марифет; са чинú онбашúа. От млóгу мýндр што бéши, цáрјут гу земá сос нéгу аф еднá трапéза, јадјáха кату брáтќа, му чини дрéхи хáрни, гу úмаши млóгу на севдá* [V,PM,9]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чиníха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăштата, му дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; ~ *и си фарли сам на водата и падна на дăното и талу најде една дивојка дjун'а-ѓузели и една арапка, са биеха двата и, га го видеха него, фатили да го питат, котра и по-харна од двата* [V,PM,162] – во контекстот се јавува архаизам во зам. **котра** 'која', сп. во рус. јазик: во овие говори формата

две често го покрива и машкиот род, во контекстот обратно: **два** се јавува со именки од ж. род: **котра и по-харна од двата**, што претставува уште една потврда дека категоријата род во овие говори не функционира; ~ *му вéли бáбата на нéгу: "пóстој тýка тíнака! Јазе ки извáдем жéнски дрéхи да си приméниш, ча нúа úмали зáкон: мáш човек не клáвами нéтри аф товá конáк. Ама тíнака, заштó си харин јунáк, ке ти зéмам нéтри"* [V,PM,9]; 2. 'добар' ~ *без да знáм јáзе, ми армáса тýка сос едúн богáт човéк, ми ожéни. Ама éла мáжóт ми не тихúса да е хáрин, ме испандú и пák сегá сáка да ми зéми* [V,PM(11)]; ~ *Нај-гол'ámojут на еднó село си фáти гувидáр... нај-мáлкojут отúде на едúн гол'áм базирґáнин, са главú таксилдáрин, да му берé верисјáнта. И такá базирґáнинот му купú едúн хáрин кóн, му дадé и тефтéрите* [V,PM(20)]; ~ *тогáс господáрот му дадé едúн хáрин кóн и парú бéз брój и дрýги дáрови, и сос млóгу плáч гу úспрати дýр вáнка* [V,PM(25)]; 3. 'вкусен' ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на цáрквата, хем порáнчова на жената му: динеска, жену, да сториш манци харни, ч'а ки излеземи на трифирич дур на Карабурун!"* [V,PM(166)]; 4. 'чесен' ~ *синот му, што и бил млогу харин, милостив и прав човек, кладе тил'ал да вика по пазарите: "на когу има татко му да дава пет пари, да дојде секој да си ги земи!"* [V,PM(109)]; 5. 'силен' ~ *и татко му фати, му даде един кýтек харин и гу изгунил от кáштата му. И кату отиваши дјатету плачештем на пáтју, гу стрјати царјут* [V,PM(101)].

хареса* pf– в. **харисуве** ~ *брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)].

харисуве impf 'се допаѓа' ~ *југријала рана звезда, брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)].

харитиса pf 'поздрави, подари' ~ *Нив'ă-стата вилú: "Н'éмами ш'óгуд'а". И вилú д'ăдуту: "Пóт' да-вúдиш'!" Га хóж'да нив'ăстата, шó да вúди! Има млóгу т'урл'ý мáнц'а. Сă-јáли, сă-пúли, и с'éтн'ą д'ăдуту ха-харитúса, áфану стáна* [ВБог,Вис(341)]; сп. во "Зборникот" на Верковиќ: **хариса** 'подари' [V,PM,358]; ~ *кату чý такá чорбаџúата, утринтá станá и му вéли на сиромáхот: "нé ми гу дáваш товá мóмче на мéника? Вúа и такá и такá ки гу харúсати, бáри дадјájти гу на мéника!"* [V,PM,145].

хармасан* adj 'свршен' ~ *јуф бáхчата, мале ма] хаман аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] моми што носат, моми што носат мале ма] хармасани моми* [ТГев(102)].

харно adv 1.'добро' ~ *гу пéрна кóшот да са обéси. Си разбú вăрхут и тój не си одави. Л'у от мáра час сéтника отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо* [V,PM,7]; ~ *влезé нéтри, си најдé сúчките дéлви пáлни алтăни, кату кáк му ги казá напрéт богáтиот. Тогáс кăрпáчинот земá, кóлку алтăни му трјáбоваха, и пák закл'учú хáрно* [V,PM,18]; ~ *тогáс женáта му вéли: "ох мăжу, хáрно си земáл рúбата и ми вéлиш да гóтва мăра, а дрýгата да га насóл'а, áми кáту нéмами нúту сóл, нúту пипéр, нúту ширлагáн"* [V,PM(17)]; ~ *такá óнај*

вéчер са коноитúсали хáрно двáта. Утринáта пáк бабата гу примени́ сос жéнски дрéхи и гу извадú вáнка [V,PM,9]; 2. 'целосно' ~ *на врáх ѫмакут беха чинили гаргите гн'азду; видох сос учите ми, ча една гарга гу ѫмаши карагрошут на устата и гу пусна. Кату чу така владиката, поверува харно, защто аф неговут таван имаши гн'азда от гарги* [V,PM,40]; ~ *кату чу така царјут, поверува харну, ча тој е негоф син, гу зема заедноч, гу облечи сос царски дрехи* [V,PM,58]; 3. 'многу' ~ *тогај дјадото му и рекла: "немој хождаш, јуначе, на панагирот, туку ела с мене да ти зан'а* (занеса) *на един пазар, да добиеш харно"* [V,PM,174]; 4. изр.: **са чини харно** (= кога болниот ќе заздрави) ~ *глáдин легнýваши, утринта станýваши, на Бóга си мóлиши, садé здрáве да му дáва на нéгу и на женáта му. И Бóг дадé, приниха мáра женáта му и полéка-полéка оздравјáла, са чинú хáрно* [V,PM,20].

харнотѝа f 1.'добар, пријатен настан' ~ *граждáните и вел'áха: "Гóспод да прóсти тáтка му и мáјка му óн, штó чинú тáја харнотúа, што ги утепá тúа хајдýци! Амáн, земјáта на изгорјаха"* [V,PM,20]; 2. 'среќа' ~ *вели господарот: "ти, мило, не знаиш оште: ти на мене харно си ми работил, земи ги тиа трите флорини, и Господ на тебе да ти даде здравје и харнотиа, и от трите флорини да добиш хил'ади!"* [VPM,161]; 3.'добрина' ~ *Затова немој ти е страх! Скини от мојата чанба три влакна да ги вăрзиш на големоју ти прăст. И царјут му одрјави: "ej авџиоли, млогу харнотии ми чина, и сега пак ошти една харнотиа сакам от тебика! "* [V,PM,47]; ~ *отговорú: "јáзе сам, господúне, от Солýнска зéмја еднó сиромáхче. Едúн господáр, кату вáша мúлост, от нéговата харнотúа ми дадé на учúлúштате, си научúх философúиа"* [V,PM,152] – бидејќи раскажувачот зборува македонски, логично се заклучува дека **Солýнска зéмја** – во контекстот, фактички се однесува за "Македонска земја". Тоа се потврдува по неколку реченици подолу, каде егзалтирано воскликнува: **му вéли на писáрат: "такá да знáјте, от Македóнска зéмја какви́ дýхови испáждат".**

харо n – обично во изр.: **старо аро** ~ *и те му вел'ат на дјадото: "е мóре, старо харо, што ти влева тебе на работа, ниа дек за поили? Или сакаш да на купии?"* [V,PM,179].

харчлúк m 'пари, основен трошок што го има човек за да ги задоволи потребите' ~ *нéговите дéца ги зема... ги прáшташе на учúлúштето да си учáт; и какви́ дрéхи прáвиши за нéговите дéца, таквúи и на брáтовата му дéца. И са чинú тóлкус милостив, штóто не бéши кабúл сиромáх да изгóни от кăштата му глáдин и без харчлúк* [V,PM(16)]; ~ *бахчеванџúјата му вéли: "ги пýштам такá нá прóсти учúтели да си наýчат мáлко, защтó јáзе нéмам кувéт"* (во контекстот *кувéт* значи 'можност', но почесто се јавува со значење: 'сила'). *Тогáс господáро му вéли: "немój јáзăк чúниш на тúа дéца, л'у éла јáзе да ти дáм харчлăк за душáта ми"* [V,MP,149]; ~ *тójнака на богáтио работúл мáлу-млóгу до трú годúна, хúч нá тајфáта му нúту пúсмо пратил, нúту харчлăк* [V,PM(108)].

харци* impf 'троши нешто, обично пари' ~ *брат му един ден му*

вели: "брате, ету фалан богат ти дава момата му сос толку стока, еди-друг ти дава толку хил'ади гроша и момата му. Која сакаш да ти га зема, јазика да харча (погрешно пишува: 'харца') *да ти оженам?"* [V,PM(85)]; ~ *ако му кажеш, мени ки ми загубиш и ки кинисаш по мени да ми тераш, хазна алтăни ки харџиш и железни стап колко иглин врăх ки остани* [V,PM,90]; ~ *му вели: "господине, тинака знаши, дека го закара мој сина. Ти са мол'а да идиш да му кажиш: ки умрими от гладиа. Да ти даде малко харчлăк да харчиме!"* [V,PM,108]; ~ *господáрот му велí на бахчеванџúата: "а брé, барлúв човéк, оновá дéте за товá сми харчúли тóлку парú, та тúнака сегá сáкаш да гу кладéш да ти óри и да ти копáј?"* [V,PM,150[; ~ *едно врјаме един цар и направил една златна топуза бозлугана и харџил за неа млогу злату. И извадил тил'ал пу фрет земја негова да вика: "кој ки изл'ази една лажа да му кажи на царју, на негу ки га дај бозлуганата!"* [V,PM,100].

хат m, zool. 'нечист коњ' [ТГев(480)] (?); во РМЈ **ат** 'коњ воопшто'.

хате part – в. **хај** ~ *"Ти брате – казва – н'áјде, имаш нáдене, ej!" – "Најдох, попе... Најдох, попе – казва – ама..." – "Хате мен да закараш"* (поведеш) [ВДр,Кал(334)].

хатăр m 1.'желба, мерак, наклоност' ~ *тогас тојнака вели на ламјата: господарка моја, таја земја не е чузда, зашто јаз дојдох за царјув хатăр* [V,PM,45] – во контекстот во вокативна конструкција именката се јавува во номинатив: **вели на ламјата: господарка моја**; 2. изр.: **нифтјá да расúши хатăрот** (= не сакаше да се спротивстави на нечии желби) ~ *извадú за трú годúна му дадé хákот шéс хил'ади алтăни, и му са примóли да гу пýсни пák на дрýго таксúт да му берé верисéнта. Тójнака, кату не сáкаши да úди, áма нифтјá да расипи и хатăрот на господáро му* [V,PM(23)]; ~*И кату си научилу харну, тогава един ден му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, ама менika кога дадиш пари да тасладишам и јаз?" и татку му, што да чини, ниќаши да му расипа хатăрот, му даде триста гроша* [V,PM,33[; **хатăр да не ти остане** (= немој да се лутиш) ~ *пóпот му вéли: "знáши ли да óрúши?" – "Знáм пóпе!" Пák му вéли пóпот: "јáзе ти сáкам да ми си цjáниш хизмикáрин от кук до кук и хатúр да нé ти остáни, чá на кóго хатúр ки му остáни, по еднá фáша царвýли от грабóт ки са извáди"* [V,PM,127]; ~ *му фтекна, што му рекла дјадоту: ако има харин кон, на чузд да га не даде, и му вели: "братко, хатăр да не ти остани, јазе, кобилата ми е трудна, не ти га давам"* [V,PM,94]; – во контекстот има нарушена конгруенција меѓу субјектот и предикатот: **му рекла дјадоту**, што е резултат на нефункционирањето на категоријата род, за што има и други објаснувања, несообразени со односниов факт, таков е случајот кај Д. Иванов, Зб. Голомб и др.

хаџија m 'тој што ги посетил светите места' [ТГев(480)]; ~ *де пролúна млогу врјáлија, типăра от цáрјут хабéр дójде, сéкој мăж на вójска да úдит. Тогáс и товá сиромáх хаџúја стáна и отúде на вójска* [V,PM,129].

хаџилăк m 'посета на светите места'; сп. *Богоридичина рăкичка уд хаџилăк* (= реликвија) [ТГев(480)]; ~ *му вéли на сиромáхо: "сакăн, на дрýг да ги*

не дáваш jáйците!" Чинúха пазарлáк по стó грóша едногó. Сиромáхот, кату земýваши сéкоj дéн по стó грóша, си чинú млóгу чорбаџúја. Дojдé рéд, сáка да úди на хаџилáк [V,PM,129]; ~ *вéли на сиромáхот: "нé ми гу дáваш товá мóмче на мéника? Вúа и такá и такá ки гу харúсати, бáри дадjájти гу на мéника!" Сиромáхот му гу дадé на чорбаџúата момчéто и тójнака киниса да úди на хаџилáкот* [V,PM,145]; ~ *тáтко му дojдé óт хаџилáкот, пита зá кокоштá нá женáта му. Тjáнака му речé, чá га продадé; за деџáта га питá, му речé, ча умрjáха* [V,PM,129].

хвалба f 'истакнување на нечии предности' ~ *jадоха, jадоха зилена трjава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха. Царjут как виде така, нелаши векu сос каква хвалба да гу хвали авџиолиата* [V,PM,42].

хвали impf 'искажува пофалби' ~ *на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха. Царjут как виде така, немаши векu сос каква хвалба да гу хвали авџиолиата прет лалата му* [V,PM,42].

Хдрлез m 'празникот Ѓурѓовден' [ТГев (480)].

хекимбашиа m 'специјалист, главен лекар' ~ *фати да вика хекимџие да белки могат да гу излекуват, да му паднат роговиту; ама колку хекимбашии дojдоа, не можаха ништо да сторjат* [V,PM,35].

хекимџилăк m 'лекување на болни луѓе' ~ *и тojнака тогас му вели на царjут: "да ти кажа, царjу! Преди три години бех шетал на курбет, хекимџилăк чинал"* [V,PM,36].

хем conj 'и' (при набројување) ~ *гу пéрна кóшот да са обéси. Си разбú вăрхут и тój не си одави. Л'у от мăра час сéтника отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо хем е било пăлно сос скăпи кáмини* [V,PM,7]; ~ *тел'áлот вúкаши по чаршúата, светóт артирúсоваха. Еден дéн промúнá тел'áлот приз кăрпáчинот, хéм вúка, зá кăштата за педисéт хил'áди га извадúха* [V,PM,18]; ~ *излéзоха дéветмúна хаjдýти, на соблéкоха, на гу земáха сúчкото имáни... и парúте инкáр не ги чúними ки га дадéми, áма на товá чáс нéмали. Хем сегá чýjли, ча хаjдýтите ги отепáха óсомтjа дýша* [V,PM,22]; ~ *Цáрjувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?" И тójнака удревú: "jáзе, дивójко, хéм смóкви прóдавам, хéм сам хикимџúа – стáр мараз излéкувам"* [V,PM(29)].

хендек атлатан m 'име на коњ' ~ *Тога да кажиш: "хендек атлатан е моjа бăрза кон. Тогас ки га фатиш". Ету и кубилата излезе сос девет жрjапчинта, хем вика: "ах нема човек да ми вjахни, да ми припуска пу тиа рамни полu"* [V,MP,113] – во контекстот среќаваме проширена употреба на множинската наставка **-и** кај именки од среден род: **пу тиа рамни полu** (полиња), што индиректно укажува дека категоријата род во долновардарските говори е сериозно засегната.

хе́р-ко́j pron 'некој, било кој' ~ *кáк вúде такá, отúде на мáндрата нéгова, нá чобáните му вéли: "ój чобáни, ýтри хéр-кój човéк да пýсна, вúа да гу утéпити"* [V,PM,146] – во контекстот има несоодветна линеаризација, атрибутот е во постпозиција во однос на именката: **мáндрата нéгова,** што се третира за влијание од балканската јазична алијанса.

хе́нтрава f 'жена на братот на мажот ми' ~ *тогáс и тјáнака му вéли на мăжу ѝ: "и́, јáзе ки и́дам да ги ви́дим." Отúде и тјáнака и га најдé сáма хéнтрава ѝ* [V,PM,148]; ~ *и тјáнака фати́ да га распúтува на хéнтрава ѝ: "áм от дéка тóлко, мáри сéстру, добúхте тези рабóти?"* [V,PM,149].

хесап* m 'сметка, износ во пари за нешто' ~ *станаха сúчки, отúдоха до гимúите, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши. И дýри да га здúгнат стóката от гимúите, дур да зéми хесапите, тýка-тáмо, чини тáмо една годúна* [V,PM,14]; ~ *áма тój, л'у излезé от кон'ут, заеднóч земá дисáкот и тефтéрите, му дадé хесáпјут на господáро му, кату кáк требýваши* [V,PM,23] – глаголот *излезе* во контекстот се јавува со значење 'се симна': *л'у излезé от кон'ут*; ~ *пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врăзаха хубае, еднош на хамалиту гу занесоха на ханот, седнаха покрај големојут траговец, фатиха да прајат хесап* [V,PM(177)].

хи pron 'кратка зам. форма за дат. предмет од 'таа', наместо **ѝ**' ~ *једнăч като́ си-л'ýбеше гúздавата девójка, и си-клáде главáта на скýта хи и хи рéче: "Л'ýбе, мáлка мóме, мóе веселúу, на-скýта-ти мáлку шта задрéмам"* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *Агá утúвал на-нúвăта вúд'ал чи-двé д'ацá бúјат ăднó мáлку змúјча. Змúјчату са-пумóлилу на-чул'áка да-гу-утăрве и да-гу-утн'асé на-мájка-му. По-пăт'а змúјчату кáзăлу на-măжé: "ăку-ти-кáже мájка-ми шту-úскаш да ти-дáм, тú хипóискај прăстјăн'а"* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *тогас мајка му си качи на тавану и му извади татковата му пушка, која беши răждасала, от толку време не барана, та га дава на сино хи* [V,PM,41].

хизмет m 'услуга, грижа за нешто' ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му вéли на царјут: "аман царју, јáзе да úда на кăштата ми, ми е страх, ... л'у да ида талıука, ки ли утепат хајдутите; туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [V,PM,32]; ~ *и така царјут са благодари сос негу и остана талıу, не флезе аф селоту; талıу му носеха сичко за гостени, и млозина имаши, хизмет што чинаха на гозбата* [V,PM,36]; ~ *пак царјувата мома, как беши тебдил, га тури хизмет да чини на царицата и, кату са вратјаши толку време талıу, мајка и не можа да га познај* [V,PM,36]; и: **хјузмет** ~ *она си умула и па излела на удајушката, си примини и, от много алтăни што имала, не ја текна ки, как липсува гол'амојут алтăн, туку си отиде гори па си и глендаши хјузметјут* [V,PM,165].

хизметчиа m 'тој што е ангажиран да помага во домашните работи' ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM,64].

хизмиќа́р m 'слуга, најмен да врши секакви домашни работи' ~ *Фатúха мóмите да му прáват шакă, áма тój сé кахăрлúа, сé са чýдиши... фати́ нéговата л'убóвница да гу бáра, да гу инџитисува, áма тој сирáк мăлчáиш, ча царјут, хизмиќáр што са чини́...* [V,MP, 10]; ~ *му вéли на хизмиќáрите: "е сúнку, јáзе му дáдох стóката на нéгу, хаúр да вúди; áку е стóката мója, когá да é*

пак ки ми га докара, ако не е моја, хич некам да дојди" [V,PM,14]; ~ *му рекоа на протудраку: "господар наш! Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби"* [V,PM,73] – во контекстот, во вокативна конструкција именката е без наставка, т.е. останала во номинатив: *му рекоа "господар наш!"* ; ~ *тој земá оловиту, отиде домá, на мајка му казá сичку; мајка му заеднóч фатí хизмиќáр за чифтут* (два вола што орат заедно) *и óшти еднóч не пýсна нúту пари, нитy дéте по вăнката* [V,MP,26].

хизмиќарин m – в. **хизмиќáр** ~ *пóпот му вéли: "знáиш ли да óриш?" – "Знáм пóпе!" Пáк му вéли пóпот: "јáзе ти сáкам да ми си цјáниш хизмиќáрин от кук до кук* (од рана пролет до касна есен; т.е. откако ќе кукне кукавицата додека да престане) *и хатúр да нé ти остáни, чá на кóго хатúр ки му остáни, по еднá фáша царвýли от грабóт ки са извáди"* [V,PM,127].

хизмиќарка f – в. **хизмиќáр** ~ *му вели: "брате, јазе познах, ча ми милуваш и сакаш да ми ожениш. И јазика некем да ти престăпнам речта, но богатска мома некем да зема, туку сакам да ми дадеш твојта хизмиќарка"* [V,MP,85]; ~ *дошлá хизмиќáрката да гу вúка, за да вичéри. И тјáнака бúла самовúла и му вéли на цáрјут: "си чýдем, цáрју, сóс ýмот ти, какóв ým úмаш?"* [V,MP,121]; ~ *Онца, как ки ти видат сега, ча от чуздина идиш, млогу богати ке да ти дават момите му, но тинака некоја богатска мома да не земиш, туку брат ти, што има една хизмиќарка, она да га земиш* [V,PM(85)] – во контекстот среќаваме нерегуларна употреба на заменките – формата за номинатив **таа** (она) во служба на прав предмет, наместо 'неа': *она да га земиш.*

хизмиќарлăк m 'вршење домашни работи од страна на слуга' ~ *така един ден си бациха с жената му, и си отиде она на дома и тој си отиде на далеко мјасто; на едно село си глави на един харин човек и стори тому хизмиќарлик петнајси година* [V,PM,161]; – во контекстот како да се задржала падежна форма од заменката 'тој': *и стори тому хизмиќарлик петнајси година* (се разбира доколку не се работи за печатна грешка: **тому** – 'таму').

хикимцúја m 'тој што лекува болни луѓе, лекар' ~ *И пáк от дрýгиот кóрин земá и, л'у хáпна, са чинú човéк. Тогáс собрáл от онáја смóква и са чинú хикимцúја, отиде по касáбите, шетáл, хем вúкаши: "хекимцúја! – кój сáка стáра бóлка да излекýва?"* [V,PM,28]; ~ *Цáрјувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?" И тójнака удревú: "јáзе, дивójко, хéм смóкви прóдавам, хéм сам хикимцúја – стáр марáз излéкувам"* [V,PM(29)]; има примери без редукција: **хекимцúа** ~ *га беши страм цáрјут, фати да вика хекимцúе да белки могат да гу излекуват, да му паднат роговиту* [V,PM,35]; ~ *ајде на другио му вели: "ами ти што стори бре?" Он па му вели: "јаз отнапрет на Стамбол, на царскиј син му ослепех и двете очи; и колко хекимцúи си субераха, не мож'аха да гу оздравјат"* [V,PM,36].

х'ил'áда num '900+100' ~ *иднó вр'ăме тáтко-ми имáш'и х'ил'áда кóш'ọви пч'éли. Вич'ерóт и врăзọвáш'и најáслата ут-капúстрата и рáното и пýш'таш'и* [ВБог,Бал(344)].

хитăр adj 'снаодлив, бистар' ~ *ала тојнака беши млогу хитăр да а побегнал: приз пенџерината скокна, са фăрли на долу, и така остана кепиту му на удајата* [VPM,34] – уште еден случај за несоодветна употреба на предлогот **на** кога укажува на внатрешност, наместо 'во': *остана кепиту му на удајата.*

х'ич' adv 'ни малку, никако' ~ *му вéли на хизмикáрите: "е сúнку, јáзе му дáдох стóката на нéгу, хаúр да вúди; áку е стóката мóја, когá да é пак ки ми га докáра, áко не е мóја, хúч нéќам да дóјди"* [V,PM(14)]; ~ *и затова, синку, тинака, л'у да идиш таму да видиш, дека е мајката на водата, да га сечиш да не иди хич вода на чешмата* [V,PM(42)]; ~ *фатúх сéтн'и бразнáх ураúнуту, зашó ма-бúш'и и стрáх да-ни-дăжи, пáк урáх, сéтни умрăкнá и трагнáх да-си-дохóж'џ'ам дýр до-дóма. Дóма ма-фатú дăж'џ'у, јáс сиднáх дóма, са-најáдух зéлник, х'ич' нé-ми-бúш'и слáтук* [ВБог,Нег(339)]; ~ *И дýри да га здúгнат стóката от гилúите, дур да зéми хесапите, тýка-тáмо, чини тáмо една годúна. Сега двé годúна кату чúни, на господáрот му не пратú хúч писмо* [V,PM(14)] – во текстот има уште еден случај на несоодветна линеаризација – глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: **му не пратú хúч** (наместо: 'не му прати').

хјунер m 1.'мајсторија, итрина' ~ *богатскиј син и куулџиовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници, да ида јазика да му чинам еден хјунер на твојут лăж"* [V,PM,68]; ~ *две шандани туриши на царјувата керка: едно златно на главата и, второ сребрено на носите ѝ. Кату познала царјувата керка, ча човек има, што ги прави тиа хјунери на неја, фати еден вечер, чуваши васа ношт и гу фати дјатету* [V,PM,102]; 2. adj, fig. 'непогоден' ~ *тóјнака киниса от тáмо да си úди. На пăтју срјáти свадбáри и на нúх ги исмáми, нивјáстата нásат га вăрнáха, дури и зéтјут гу чинú хјунéр и побегнáл* [V,PM,128].

хл'ап m 'основна храна – испечено тесто (замес од брашно, вода, квас и сол), што се консумира скоро со сите видови јадења' ~ *И чул'áкą сą-пригóтвил за-умирáчкą. Кáзăл-хи дą-утрéби жúту, дą-умéси хл'áп и дą-сфáри фăсýл зą-прéкăда. Сúчку било гутóу и тój утишéл* [ВДр,ГБ (331)]; ~ *и т'а клáла нóва комат хл'ап. И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там* [ВДр,ГБ(333)].

хми pron 'кратка зам. форма за дат. предмет од 'тие', наместо **им**' ~ *и кató си-отúде, запúта-е нéхина стáра мájка и нéхин си-тáтку: "Кáк си-дójде, мúлно чéду? Кáк та пýсна клéти змúју?" И т'á хми-рéче: "Има Госпот за-сичките"* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и стáнаха, навăрвúха та-отúдуха гóре ф-планинáта при-змúјуви пештéри, да-си-фл'áзат фаф-сарáе. И като отúдоха, кáза-хми деójката, от-кадé са-фл'áва* [ВДр,ГБ(329)].

хóбав* (**хýбав***) adj 1.'личен, убав' ~ *тогáс бабата вéли на еднá нај-хýбавата лóма: "мори кéрку, јáзе товá човéк гу докарáх заради тéби"* [V,PM,9]; ~ *тáмо во царјут чини млогу врéме, и едúн дéн излéзнал да си шéта по сокáките и, кату шеташи, најдé едни жéни: еднá*

ста́ра ба́ба и три́ мла́ди. Ху́бави би́ли мо́ми, ни́хната гиздави́на не мо́жи да си иска́жи [V,PM,9]; ~ *и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи ги́здава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И на-чеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар ... И са-еви́ еди́н ч'ул'а́к сас си́ф кон, та фа́ти хобава́та мо́ма* [ВДр,ГБ(327)] – во контекстот имаме случај на обратна редукција, премин на 'у' во 'о': **хобава́та мо́ма**. Може да се претпостави дека тоа е резултат на неинтензивниот изговор на неакцентираните вокали, коишто ја губат посебноста, имено поради тоа што нагласените земаат поголем дел од енергијата; 2. 'пријатен, драг' ~ *на́-тре́тију па́т ри́ба излувих, зима́ме да́-га-изва́рме. Ра́стъ́рбуше́јки, но́ждул една́ че́ша. И му ви́ке мо́мта: "Ама што ху́бава при́къ́ска ми-гувори́ш, тъ́ква́ при́къ́ска не́ бих-чу́л"* [ВКук(284)] – во контекстот има уште еден случај за нарушена конгруенција: субјектот во женски а предикатот (л-фор.) во машки род: *ви́ке мо́мта: тъ́ква́ при́къ́ска не́ бих-чу́л.*

хо́ди* impf 'се движи, оди' ~ *и вели́му змие́та на-охче́ре: "Побра́тиме, ја́-сам змиј, са-бъ́хт'ахме сас-ади́н дру́к змиј, та ма-сега́ ту́к фъ́рли, и сам сега́ отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-доне́ваш ката́ у́трина мл'а́куту от-охце́те"* [ВДр,ГБ(332)]; ~ *дујде́ ту́ка о́шти не́ би́ло вре́мито, да ни мъ́чиш на на́с? Да ут та́мо бе́ши далеку, бил'у́к пра́си пасе́ле. Па лоцутиа́та уф них, са молиа на него ем велеа: Аку ни изва́диш на на́с ут ви́и, пуве́ли на на́с да си хо́диме на бил'у́кот уф пра́сити* [M,VK(264)] – од контекстот може да се изведат неколку граматички посебности, прво проширена употреба на множинската наставка **-и** кај именките од среден род: *да си хо́диме на бил'у́кот уф пра́сити* (ние тоа го третираме како позајмен образец од тур. јазик во кој исто така има една, општа наставка за множина); во истава реченица предлогот **уф** се јавува наместо (предлогот) 'кај': *уф пра́сити;* натаму директниот предмет е придружен со предлогот **на**: *аку ни изва́диш на на́с ут ви́и* – ова се третира за влијание од соседните аромански говори; ~ *да ка́к му слуша́ Исус, са чуди́ да ричé на ти́и шо хо́дија пу не́го: Истина ви ве́л'ам на ва́с, ни́то на израе́лцка зе́мња а најдо́х то́лко ве́ра. Туку́ ве́л'ам на ва́с шо уф Анадо́лот и уфдека заоѓи сла́ницито но́го л'у́ди ки дујде́ле* [M,VK(265)]; ~ *о́н, ка́к си-је-зе́л ма́ската хо́ди и је прода́ва (ма́ската от кади́ја)! Че́ка кади́ја 'дно́ де́н, два́ да хо́ди Стратин-оца да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шичо!* [ВС,К(288)] – во текстот има уште една потврда за тоа дека во југоисточните говори (овој пат од Солунско) се чувствува силно влијание од балканската јазична алијанса – употреба на предлогот **од** со посесивно значење наместо 'на' – *ма́ската от кади́ја!* (= маската на кадијата).

хо́ж'да* impf – в. **хо́ди*** ~ *идно́ вра́м'а са́-ба́ли три́ бра́та сирумаси, н'а́ са́ им'а́ли ра́бута, са́-ч'у́д'аха ш'о́ да-пра́јат. Идинајут бра́т гул'а́мајут на́ва на-па́нт'ут д'е хо́ж'даха ина́ја га́лица мло́гу* [ВБог,Вис(340)]; ~ *на-ниве́стата и́-вили́ д'а́ду́ту: "По́т'* (оди) *у-дру́гата ка́шта да-дунис'е́ш' ма́нџа!" Ниве́стата вили́: "Н'е́мамп ш'о́гуд'а". И вили́ д'а́ду́ту: "По́т' да-ви́диш'!" Га хо́ж'да ниве́стата, шо́ да ви́ди! Има мло́гу*

т'урл'у́ ма́нџ'а [ВБог,Вис(341)]; *~ му вели на татку му: "тате, двата ми братќа отидоха и си не вӑрнаха. Туку јазе ки си ида сега: или и јазе да загинам, или да ги најдам братите ми". Тогас татку му му вели: "ми, синку, хождаш, бари татку ти со тебика да си радува!"* [V,PM(51)] – во контекстот негираниот императив се изразува со грчката партикула "ми" (не), но конструкцијата не е со императивни наставки, туку со глаголските форми на презентот: **ми, синку, хождаш**; и: **хо́ж'а** *~ дру́гајут д'ен' хо́ж'а д'а́дуту намалкајут бра́т на-по́ртата про́сјак, му-вили́: "Н'е м'а-пра́ити кабу́л да-до́јде то́с в'е́ч'ӑр у-ва́м да про́мина, зари́м сӑ-мо́кра утдӑш'!"* – во контекстот има уште еден пример за нефункционирањето на категоријата род; сп.: (вели) **д'а́дуту... зари́м сӑ-мо́кра**; втора посебност во текстот (пак морфолошка) е мешањето на заменските форми за прав и неправ предмет, конкретно употреба на дативната наместо акузативната форма: **да-до́јде то́с в'е́ч'ӑр у-ва́м** (наместо: 'у-вас') [ВБог,Вис(340)].

хождани* n 'одење' *~ и заедноч стана кууџиата и отиде на пашата да гу здигни, ама напразно му беши хождануту: најди таму зид. От таму отиде на кадиата и талука така, ча он му рече: "ниа не са баркали на таквиј работи"* [V,MP,70].

холá m 'човек што ќе се ожени само за една ноќ, со цел да се запазат некои формалности според турскиот обичај' *~ оти́де на кадиата, му вели́: "кади́ ефе́нди, ја́зе сакам па́к да га зе́мам жената ми, туку да на́јдеш еди́н холá, – ча онија чове́ци, што́ са џана́т за еди́н ве́чер да си ужена́т, така́ ги ви́кат (холá), – и да́ј му ко́лко гро́ша са́ка"* [V,PM,11].

холан part 'изразува подбуда, согласност' *~ тогáс жената му му вели: "е́, холан ма́ж'у, што да и́диш да си мо́лиш на негу' Тој не́ ти да́ва не́што, туку и́ди си дине́ска да рабо́тиш, да си изва́диш л'а́бот!"* [V,PM,146].

хо́ра pl. 'луѓе' *~ Ту́ре два́ма стражаре нӑ-че́шмӑта, ко́ј ки-ре́чи: "ах"! И вӑ́рвӑт си хо́ра нӑ-го́ре, нӑ-до́ле, пи́ӑт, ја́ӑт, не́ пла́штӑт, са́мо при́кӑски нӑ-чурбаџи́јата мукӑжу́вӑт*]ВКук(283)]; *~ И вӑ́рви, вӑрвал, замра́кнува вӑв една го́ра. Ху́буу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горӑ́та. Де́ ше вӑрва, казва, ше спа́ в горӑ́та". И, под ено дӑ́рво, ле́гнува там. Гледа – четиријсе души хора, вӑрв'ат* [ВДр, ГБ(333)].

хорал* m 'голема торба, вреќа' *~ да идиш на царју, да му тераш четиријси мулита и четиријси чифта хорали празни, ча аку да га земиш момата, сака да товариш и прикиата* [V,MP,43].

хоратува* impf 'собеседува, зборува' *~ и л'у влезе нетри аф владикувата удаја, са поклони на владиката и седна при негу, фатиха да хоратуват* [V,PM,38]; *~ чиниха збор, да плати тјанака парите, да направи тој лагӑм от халваџиницата дури на лаловата кӑшта под земјата, ката вечир да си иди тој талука, да си хоратуват* [V,MP,56].

хо́ро n 1. 'народен танец, кога група луѓе играат (под такт на музика) фатени со раце еден до друг' *~ и когá фати́ ширлаанџи́ата да ска́ка хо́ро, ко́н'ут игра́ишти, ка́минитту и да́рви игра́јаха, ме́ховиту сос*

ширлаа́но падна́ха на зе́мја, са ту́рна ширлаа́нот, ко́н'ут побе́гнал [V,PM,126] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на множинската наставка **-и** кај именките од ср. род: *ка́линиту и дъ́рви* (наместо: 'дрва') *игра́јаха*; 2. 'народна веселба со играње, собир, обично среде село' ~ *оти́доха на хо́рото двата́, фати́ха да и́играт, тја́нака на́ врахо́т, то́јнака по не́ја; дру́ги па́к земаха кожа́та му, га изгорја́ха, и зме́јут фръ́кна́, побе́гна* [V,PM,131]; ~ *он, кату и́мал по селата чифлик, кату на Богариу, излезе еднои да си рашета по чифлико́; излел и на хорото* [V,PM,163]; ~ *и та́м нанози́ се́ло и́маш'а адна́ мо́ма мло́го ги́здава. И б'е́ше* (sic?) *го́това момата́ да-са-годи́ за-едно́ мо́лче. И до́јде Вели́ген, и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат* [ВДр,ГБ(327)].

хоџа m 'муслимански свештеник' [ТГев(480)]; ~ *ки и́дат или на кадии́ата, или на хо́џата да ка́жат, та хо́џата тога́ ки на́јди еди́н чове́к со́с па́ри, ки гу чи́ни пазар еди́н ве́чер да гу ожени со́с она́ја же́на* [V,PM,11].

хралоп* adj 'празен, гнил' ~ *гу пе́рна ко́шот да са обе́си. Си разби́ въ́рхут и то́ј не си одави. Л'у от мъ́ра час се́тника отвори си учи́те и прогледна́ на гори каде́ дъ́рвоту и, кога́ виде́ ха́рно, дъ́рвоту е би́ло хралопо* [V,PM,7]; ~ *и то́јнака што да прави? Отиде та́мо нетри на бахчата; имаши хралопо дъ́рво, влезе нетри. Дојдоха жените да си шетат, са качи една халајка гори на дъ́рвоту* [V,PM,105].

храна f 'она што човек го консумира за исхрана, јадење' ~ *ама негу Госпуд гладин не гу остави, л'у катаден изл'аваши ангел от небото, му докараши храна. Тој ангел му каза: "ету от тука да копниш, на царјувата керка ки изл'азиш"* [V,PM,102] – во контекстот има пример за проширената употреба на предлогот **на** наместо 'кај': *на царјувата керка ки изл'азиш.*

хра́ни* impf 1. 'дава јадење (на некого)' ~ *и вели́-му змие́та на-охче́ре: "Побра́тиме, ја́-сам змиј, са-бъ́хт'ахме сас-адин дру́к змиј, и сам сега́ отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-доне́ваш ката́ у́трина мл'а́куту от-охце́те пр'а́сно, да-ма-хра́ниш"* [ВДр,ГБ(332)]; ~ *да гу пушташ на даскала да са учи псалтика, защото, кату гласо што има, кога да е сос това глас он ке да ти храни* [V,PM,37]; ~ *и го-хра́ни охче́ре змие́та 40 дни́, и се́тне ста́на змие́та та си-оти́де. И охче́ре са-опла́ши, о́ти ни му плати́ мл'а́куту, што́то го-хра́неше 40 дни́. И си-оти́де офче́ре дома́си и са-ч'о́деш'е* [ВДр,ГБ(332);] – во контекстот имаме уште еден случај на обратна редукција, кога, наместу "у", среќаваме "о": **са-ч'о́деш'е**; 2. – (си) ~ *то́јнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на царју́т: "аман царју, ја́зе да и́да на къ́штата ми, ми е страх, ... л'у да ида та́мука, ки ми утепат хајдутите; туку похарно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек, за да си хранја"* [VPM,32]; 3.'задоволува нечии потреби, не само со храна, туку воопшто' ~ *пак кадии́ата му ве́ли: "а бре́ ти́нака не си кадъ́р сам се́бе си да хра́ниш, а́ми как ке да хра́ниш таква́ една́ же́на бео́фка?"* [V,PM,(12)]; ~ *пак то́ј тога́с ве́ли: "же́ну, ја́зе сам, тога́с што ти оставиx ту́ка десет хил'а́ди гро́ша, да си хра́ниш сос*

тајфа́та, и не ми оста́виши да и́дам; а́ма ја́зе не послу́шах на те́бика и оти́дох" [V,PM(16)]; ~ *тога́с трагове́цот му да́ва де́сет хил'а́ди гро́ша и му ве́ли: "на́ ти тија па́ри! Иди на та́јфата ти, да ги оста́виш: ду́р да до́јдиш ти́нака да са хра́н'ат!"* [V,PM(13)]; ~ *"а бре́ си́нку, вија сега́ са чини́хти коца́мити јуна́ци; не и́дити да си глави́ти на н'а́кои чорбаџи́и, да си насъ́тити л'а́п; вија да зе́мити ха́к да ми хра́ниш и ме́ника сос ма́јка ти"* [V,PM,20].

хрипне* pf 'скокне' ~ *и тојнака му вели на харамиите: "мол'ам на вас прет меника да хрипнити виа напрет, да ва видам јазе, та после и јазика да хрипнам"* [V,PM,66]; ~ *читаши да си нахожда аф таткова и къ́шта. Тогас тојнака га вели: "не си нахождаш, дивојку при таткува ти къ́шта". Кога хрипна тјанака, што ки види? Царју́в син га има нетри аф кучиата* [V,PM, 72]; ~ *и то́јнака хрипна́, вјахна́ на џи́рното, гу изва́ди на до́лна зе́мја по-надо́л. Та́мо најде́ една́ џа́рска мо́лма, наките́на, наридена, стоја́ши покра́ј еди́н е́зер, пла́чаши* [V,PM,135]; ~ *жената как гу ви́де јуна́кот, фати́ да гу ви́ка: "ско́ру та́рчи, бра́тку, да ми оте́мниш от та́с дошма́нка змиа, ча ки ми изја́ди и ме́ника и двете ми ма́лки!" Кату чу́ така́ јуна́кот, кату́ арсла́н хри́пна на вра́х змиата* [V,MP,23] – во југоисточните говори забележлива е појавата редукција на неакцентираните вокали; во случајот имаме пример за "обратна редукција": замена на неакцентираното **'у'** со **'о'**; сп. **дошманка** м. 'душманка'.

хрипнува impf – в. **хрипне** ~ *Еди́н ден, кату оти́де аф гората да бере дъ́рва, најде еди́н харамие. Тогас пъ́рвиот харамиа му рече: "ниа и́маме а́дет – и му показа едно дъ́рво високу – ету това дъ́рво ниа хрипнувами, гу бацувами на въ́рхут"* [V,PM(66)].

христи(ј)а́н* m 'верник што ја исповеда христијанската религија' ~ *еди́н де́н, кату про́сиши на сока́кут, најде́ едни́ човеци, са́каха да и́дат на Мо́сха; му ве́ли на ни́х: "а́ма́н, бра́тка мои, а́ко сти христиа́ни, да ми зе́мити и ме́ника, да до́јдам со́с ва́с на Мо́сха!"* [V,PM(151)]; ~ *Мура́рци па́ христија́нско се́ло би́ше и Але́ксуво. Што́мница би́ше на́што се́ло, та́м съ́-бе́рше и пъ́-за́ро уф-пито́к. Не́ би́ше но́го гуле́мо, а́ма ко́лко сто́ дисши́на къ́шти. Съ́дъмдъ́се-усумдъ́се къ́шти христија́не* [ВКук,Шт(288)]; сп. уште: за некое семејство што поради неморал немало авторитет во селото и членовите се потурчиле, тогаш коментарот бил следниот: ~ *"Зати тија и не беа христијани"* – значи христијанството освен религиски носело и други (морални) атрибути [ТГев(194)].

христианин m – в. **христи(ј)а́н** ~ *три јувр̀јаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бишти тузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го бишми, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)].

христија́нски* adj 'нешто што е поврзано со христијанската вероисповест' ~ *Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а. Имше ъ́дно́ съ́-ви́кше Къ́рамутли́ја, Съ́рдумли́а, Јъ́ни́-маале́. Та́м ъ́дно́ и́мше Ра́лина. Се́ ти́а укул на́с. Мура́рци па́ христија́нско се́ло би́ше и Але́ксуво* [ВК,Шт (288)]; ~ *киниса, излезе кату от Вардарската капиа* (топоним во

Солун), *ч'а за пойди на панагир. Кога гленда, на гробиштата на един християнско гроб три јуврјаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот* [V,PM(173)].

хрăсна pf 'касна, откина' ~ *чиниха еди́н но́в ихăр и еди́н и́маха. Ги удри́ха доби́ицту, фати́ха да фле́ват на ве́ткио ихăр. При но́вију ихăр има́ло една́ шу́ма от мисирка синове́ти, о́лот га хрăсна* [V,PM (124)].

хрăт m, zool. 'ловциско куче' ~ *мајка му му вели: "иди на ахăрју! Има таму едно жрјапче, татку ти гу беши оставил, тој ке да ти кажи!" Авциолиа стана, отиде на ахăрјут, кога виде жрјапчету беши кату хрăт, не гледану от толку време* [V,PM(46)]; ~ *Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!" Тогај царјут зема лалата, отидоха на џамиата да си поклонат на Моамета. Тамо царјут си чини хрăт, а лалата заик* [V,PM(173)].

хрăтле n, dem., zool. – в. **хрăт** ~ *му вели: "тате, немој гајле бериш за това, туку иди, на меника да ми купиш едно хрăтле малку и една бăрза кубила"* [VPM,71]; ~ *дувечира, кога ке да си легнити аф чаирите, таму она дека ки спие, аку е мома, утринта ке да е тревата увјахната. Легнаха двата, ама хрăтленту сос опашката си земуваши от реката вода*[V,PM(71).

хубави́на f 1. 'успешност' ~ *му ве́ли: "а бре́ си́нку... сега́ ти пора́чувам: ету то́лко пари ти оста́вам, то́лку стока, ... а́ма да си отво́риш о́чите, сос ум да си врати́ш, зашто́ са́кам мојто и́ме пак да рабо́ти, да си по́мни мојта хубави́на"* [V,PM(7)]; 2. 'достоинство' ~ *владиката, кату чу така, заедноч стана и отиде сос жената на онаја кăшта, и фати да гу пее детету. И ошти не гу допеа, детето умрја; фатиха гу облекоха и гу зариха сос млогу хубавина* [V,PM(40)]; 3. 'добрина' ~ *и млогу от ониа мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа. Тојнака, рече да му чини една хубавина та извади от торбата три-четри комати, кладе на пăтју, и си собраха сичките мрафки* [V,PM,96]; ~ *цáрјут му ве́ли: "о́х си́нку, голе́ма хубави́на ми́ си чини́л, и ја́зе сам борчлија да ти чи́нам дру́го, што са́каш, са́мо за това́, што ве́лиш, да ти иска́рам áф бе́ла зе́мја, не́ сам досто́ин"* [V,PM,136]; ~ *тогај детенто си ја зема нивјастата сос 40 товара алтуни, си отиде на дома му при неговата стара мајка, и Господ му е дал много хубавина* [V,PM,175]; 4. 'пријатна надворешност' ~ *На Цăрнодреха кату га замириса на човек, стана и дошла до таму близу, но, кату беши тојнака вăнк от неин сă-нăр не можа тјанака да гу види, ама тојнака га виде и са почуди на нејната хубавина* [V,PM(51)]; ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди царјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(56)].

ху́бави́чка adv – в. **хубау** ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ пра́ста́ ина́ ука́ ш'ик'е́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ма ниш'иш'те́, пулуви́н ука́ ш'имги́дал за-гу-спич'е́ш' ху́бави́ч'ка* [ВБог,Су(342)].

ху́бăу adv 'нешто сторено како што треба' ~ *пета́ла са-прувикнал: "Ко́лку ја-зăвја́н на́ша ступа́нин ша-да-уми́ра за-ăдна́- же́на. Ни-*

зíме дạ-јạ-нăбăхтé ăднó хýбăу, тạ-дạ-пóмни" [ВДр,ГБ(332)]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врăзаха хубае, еднош на хамалиту гу занесоха* [V,PM(177)]; ~ *И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там. Гледа – четириесе души хора, вăрв'ат* [ВДр,ГБ(333)].

хýмут m 'направа во која се впрегнува добитокот за да влече (пр. кола, рало), јарем' – во контекстот што следува значењето е фигуративно: слика од свадбениот церемонијал во која стапувањето во брак се споредува со ставањето јарем на добитокот ~ *нáпкум ка:-зíмат, ка:-клáат нạ стрéди, ќи-гу-зíмат и мóмчто – и двýјцта ду-еднó-дрýго. Ќи-зíмăт една бéла рúза* (крпа), *тóг'и ќи-ј-прéгнат хýмут* (младоженците); *уф-една чáша вúно, ќа-а-напăлнат, и-пýштат пáри нăтре. Пусéстрилте пá ќи-пéат. Ќи-мọ-клáде бéлта рúза нạ-глáвта. Утвúнцто ќи-дáде прăвно нạ-мóмчто, нáпкум нạ-нивéстта. Нáпкум ќи-гупрăфăрл'ăт вúнто прăко-нивéстта и прăко мóмчто. Чáшта ус-пáрте и с-вúнто ќа-а-скáпе тáмка нạ зéмјата* [ВГев,С(270)].

хупка f 'парче леб, залак' ~ *вечерта донели софра на царјувата керка, седна сос мајка и да вичерат, и тојнака седна покрај неа; тјанака дробјаши хупки да јади, тој невидин га земуваши* [VPM,34]; ~ *пак тјанака: "ах мале, човек има, скрихом ми земува хупките". Пак мајка и не веруваши. Довечереха, здигнаха софрата* [VPM,34].

хуриет m 'слобода' [ТГев(480)].

хурч* m 'кожена торба' ~ *и такá сéтни стана́, отиде на домá му, сотвăрза хýрчувету, што и донéл от Стамбол, и когá извадú онúе постéли, онúа пéрници, онúа чýда!* [V,PM(19)].

хуџéт* m 'документ' ~ *тáја кăшта кăрпáчинот га извадú ду сто и педисет хил'áди... отúде тил'áлот, му вели на кăрпáчинот: "áјди, стáни да úдими на мехкемéту да извáдиш хуџéтут о-тáму!"* [V,PM(18)]; ~ *отиде на кадúата, му платú сто и четирúјси хил'áди, земá хоџéтут от кăштата. От тáмука отúде и на óниј негоф приáтел папучúа* [V,PM(19)].

хăр m 'заградено и покриено место за затворање на стоката' [ПК,2(127)].

Ц

ца́ва (и: **цева**) f 'нешто издолжено, внатре празно, пр. парче трска за мотање преѓа, дел од пушка низ кој поминува куршумот и сл. – цевка' [И,Гг(130)]; ~ *та́-j ут тӑрска, нӑ-н'а́а сӑ-мо́те ко́нцо ка́ сӑ-тка́а. Це́фта сӑ-кла́ве уф сува́л'кӑта* [ПК,2(127)].

цал (и: **цел** – за различната реализација на стсл. група **цѣ**- в. во загл. збор: **целива**) adj 1. 'нешто исполнето до крај' ~ *Са̨-до̨го̨вори́ле о́ти по́јунак ќе-би́де то́а шо ќе-иска́ре по́веќе во́шки уд-гла́афта. Змео а̨-пикна́л ра́кта уф-гла́афта и искара́л не́колку во́шки. Ѓўптино па́к искара́л це́ла ша́ка* [ВГев,Мир(272)]; ~ *Ми-спо́ре де́ду, но́гу ли-спо́ре. – Ами ко́ј тӑ-нӑучи́ тӑка́ спо́рну дӑ-о́рӑш си́не? Ура́чут убӑрна́л о́чи нӑ-не́бту: "Го́спут, де́до, Го́спут лй-нӑучи́". – Тӑка́, си́нку, Го́спут тӑ-научи́ и се́гӑ тӑ-блӑгусо́ве: де́н дӑ-о́рӑш, годи́нӑ дӑ-ра́ниш цала кўј́кӑ* [ВВод(310)]; 2. 'кога нешто е комплетно, со сите делови' ~ *нӑ-то̄ су́кӑт, уд-дӑска-j нӑпра́вӑно, це́ло дӑрво-j де́лкӑно, и сӑ-туру́ве нӑ-скуто, гу-туру́вӑт же́нте и су́кӑт нӑ-не́го ба́јница, ко́ри су́кӑт. Има рӑчка до̄-фӑитӑт, па́ уд-не́го, се́-j уд една́ ити́ца то̄* [ПДој(220)]; ~ *ка́ртоп, та́а ки́тка-j ку̨т то́пка, и́ма бе́ла буја́, це́лта-j ут-мале́нкички ли́хчита* [ПК,2(57)]; 3. сп. опис на верски обред во Гевгелиско: – кога има празник попот *диге панагија* (пее над леб – литургија, на кој на среде има втиснат паскурник). *Панагијата* не треба да биде голема зашто попот се лути: *си ли дунсел цал леб, за десит души да ручат! Неје ваја нива. Ваја је црква! Малце дунеси, ама сус се срце дунеси! От ки дунесиш цал леб, Госпуд не са свал'уве да руче или да ти рече: "Аферим! Ти најгулема пугача дунисе"!* [ТГев(220)]; 4. 'кога нешто се одвива целосно – во определено време, односно на определен начин)' ~ *по́по па́ го̨-пи́те на̨-ја́гӑнто: "Ја́гнӑнце, бе́гнӑнце, шо прави́ ва́адан?" Ја́гӑнто удго̨во́руве: "Це́л де́н по̨-су́ј ри́дишта су́ј гӑргӑле́нки сӑм тӑрка̨л'ува́л"* [ВКук,П(285)]; ~ *на̨-си́те бухчӑлӑци, на̨-зо́лва, на̨-чи́н-му, на̨-ву́ју-му, на̨-не́гувут те́тин, на̨-ку́мут (по-отсӑди). Ќи-до́а̨т на̨-читвӑрто́кут ве́чӑрта. Ца́лјут пито́к шо-и́маш чиј́з ќи-гу-иска́-риш да̨-гу-гле́а̨т* [ВГ,М(269)]; ~ *Та́ткото на-мо́ла̨та ќе-одгово́ри:*

"Мóмата хазăр-е, áко сáкаш да-прáвиме свáдба... ќе-си-зéвăш тăпăн'е, – на-пéтăкут óште тăпăнут ќе-го-зéваш, цéла свáдба сáкам да-прáвиш [ВЕв,Ба(288)]; 5. 'сиот' *~ е, во цáрут дă-бúде, дă-мă-зéва мéне, јáс нă-áскирут ќи-му-ткájăм ину-чăдăр – цéл áскер дă-гу-пукрúе* [ДК,Лип(113)]; *~ шó ќи-крúјци, сè-ј нă-мигдáно, си-кажáла нă-адúн, сјáа цéло сéло знáа* [ПК,2(192)]; 6. изр.: **цéл лéп смăкнá** (= многу изел) *~дујдéх измóран, ká си-сиднáх, цéл лéп смăкнáх, куп нúшто* [ПК,2(210)].

цáло n 'сребрена монета' *~ нúја ќи-ли дáдме цáло (срéбăрна пáра), алтăнче, зaмáнска пáра, и цвéќе и к'íтк'ичка (кăрăмфúл'че); вăрзáни сус цăрвéн кóниц, сус-вăрáк;* **бухчăлăк**: *кушúл'а, гáшти, рúза, чиврé (пăчéта), чурáпе, вăркузýн* – дел од церемонијата при свршувачката [ВГев,М(269)].

ц'ани (са)* impf 1. 'се договори за ангажман' *~ отúде на кадúата, му велú: "кадú ефéнди, јáзе сакам пák да га зéмам женáта ми, туку да нáјдеш едúн холá, – ча онúа човéци, што́ са цјанáт за едúн вéчер да си ужéнат, такá ги вúкат (холá), – и дáј му кóлко грóша сáка"* [V,PM,11]; и: **цени** *~ Сиромáхот ги земá парúте, отúде на домá му, вéли на женáта му: "мари жéну, Господ и нас на имјáл на ýм, тихиса, дојдé едúн трагóвец тука сос стóка, и сегá са ценúх и јáзе сос нéгу да úда"* [V,PM(13)]; *~ зема пăрстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM(56)]; *~ от таму Мајдон стана, отиде на царјувите сараи. Царјут гу виде и му рече: "не идиш на меника да са цениш?"* [V,PM(73)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **на** наместо 'кај': *не идиш на меника*; 2. 'одредува цена, колку пари нешто чини' *~ кату чýха свјатóт за нéговото имáни, станаха сúчки, отúдоха до гимúите, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаш* [V,PM(14)].

цап m 'погодно стапче што се става меѓу конците на основата кога се ткае'. За да биде работата успешна *цапут* треба прво да го повлече некое дете или жена што имаат *лека рăка и лек полуз.* При тоа ткајачката ќе рече: *"Боже пуможи! Сус леко да родум"* [ТГев(363)].

цáр* m 1.'највисоко поставен, суверен во државата' *~ дéтто трăгнá нă-гурбéт. Ут-дéн нă-дéн мóлита се-усéите. Слугúните вúкат: "Цáрскăта мóја тéшка". Ут-чувéк нă-чувéк нă-бăштá-ј се-чý. "Аку-ј тéшка, вúке цáрут, ки-а-зăкóл'ум"* [ВКук(282)]; *~ варзала писмото на гăлăбни крили и гу прати на татка и. Гăлăбот, кату отиде на царските конаци, кăсна аф пенџеретy, што седиши царјут* [V,PM(63)] – во контекстот среќаваме множинска форма кај именка од ср. род со наставката **-и: гăлăбни крили** (м. "крила"), од што следува заклучок, се разбира и од други слýчаи, дека споменатава наставка станала универзален знак за множина; ова упатува на позајмен образец; *~ цáрут нăрéдил бăргу дă-се-дунéсе пáрă-тáтку-им. Бăргу отишле, гу-зéле рибáрут. И гу-пúтăт: "Е, дă-ни кáжиш ут-дéка и-нáјде вúја дéца?"* [ВЕв,Кр(302)]; *~ нéмăло пóнăприт чéшми нă-кýќите, úмăло нă-сéлуто чéшма идна́, а кóа се-бéрели нéкои трú дивójчијна утúшле нă-*

че́шмя̀та дя̀-пя̀лнат во́да. Ко́а глида́ле, ня̀-ця̀рут си́нут ня̀-мя̀лут седи [ВЕв,Кр(301)]; ~ *ричé Го́спот на Учени́ците не́гови: Да си чу́ати ут сфе́тут, о́ти ки кре́нат ря̀цѝти навря̀з ва́с, и ки ви кла́дат на апсана́та* (затвор), *ки ви но́сат на ця́рови и на бе́зити за́рди мо́јто и́ли* [MV,K(317)]; 2. изр.: **то́о шо гу-не́ма и-ця́ро не́-о-ја́де** (= кога нешто апсолутно го нема, тогаш го нема за сите) [ПК,2(199)]; **ця́р ќи-ся̀-ро́де** ~ *не́каа нивéстѝа но́го а-чу́ва̀т ка́-ј-тѝе́шка, тѝ кумши́јѝте ве́л'а̀т: „Е, ця́р ќи-ся̀-ро́де“* [ПК,2(210)].

царву́ли pl. 'примитивни обувки, опинци'~ *по́пот му ве́ли: "зна́ши ли да о́рши?" – "Зна́м по́пе!" Па́к му ве́ли по́пот: "ја́зе ти са́кам да ми си цѝа́ниш хизмќа́рин от кук до кук и хати́р да не́ ти оста́ни, ча́ на ко́го хати́р ки му оста́ни, по една́ фа́ша царву́ли от граб6́т ки са изва́ди"* [V,PM,127]; ~ *момите тешко заспали, и тојнака ги здигна и двете моми на едно рамо и алтя̀ните сос постелката, и побегнал; си отиде на дома му на мајка му и га си наумил, ча царвул'ут му остана на ламините кя̀шти* [V,PM,104]; ~ *скокна тогас от сандя̀кот, извади си ножут, зема и царвул'ут та га вели на ламјата: "остани сос Богом ламја!" И си побегна от ламјата, та си отиде на дома му, на мајка му* [V,PM,104]; ~ *и пак от един ден сетника отиде Половингя̀зју, чука на ламината порта, ця̀рвул'ут да тера. Тогас ламјата изл'ази и гу фати, гу варза на едно врекu нетри и гу обесил аф гриндата* [V,PM,104] – во контекстот имаме конкретна потврда за мешањето на предлозите: **'во' (аф)** наместо **'на'**, кога укажува на надворешност: *гу обесил аф гриндата*, и обратно: **'на'** наместо **'аф'**, кога укажува на внатрешност: *гу варза на едно врекu нетри*. Освен споменатава морфолошка посебност се среќава и една фонетска: присуство на остатоци од назализмот – **гриндата**.

царица f 1.'жена на цар' ~ *ця̀рју̀т, кога дојде на конаќут, гу најде таму и кату виде, ча от него повредин зет чинил, заедноч гу чини цар на неговоту месту, пак тојнака седјаши сос царицата му на рахат* [V,PM,37]; ~ *испа́жќе на Ста́мбул – л'у́јто (инса́нут) ся̀-бе́ря̀т да а ви́дя̀т ри́бя̀та. И ця̀ри́ца чујала, дујде́ла да а ви́де ри́я̀бта. Си́те а глида́ле, кя̀ дујде́л ре́т да а ви́де ця̀ри́ца, умре́на бидеќи ся̀-нясмија́ла ри́я̀бта* [И,Гг(111)] – во контекстот е изразено влијанието од турскиот врз македонскиот јазик, имено раскажувачот на приказната за да биде јасен и разбран, македонскиот или пошироко словенскиот збор **л'у́јто** го објаснува со турцизмот **инса́нут**, вакви примери проф. Конески забележил во трудовите на Ј. Крчовски и К. Шапкарев и во својата Историска граматика додава "Некои словенски зборови требало во прво време да се објаснуваат со соодветните турцизми што биле обични во народниот јазик"; во истиот контекст се забележува и еден архаизам, имено гл. прилог **бидејќи** се јавува во своето првично – глаголско значење, како партицип, а не како сврзник, што е денеска обично во македонскиот јазик: *а ви́де ця̀ри́ца, умре́на бидеќи ся̀-нясмија́ла ри́я̀бта*; ~ *едно врјаме еден цар имаши една царица, се моли родиши. И кога била трудна царот и рекла: "ej царица, ако родиш и сега момa, да знаши*

оти ке ти закол'ам" [V,PM,110] – во контекстот среќаваме три морфолошки посебности: употреба на номинативна форма во вокативна конструкција: *царот и рекла: "ej царица..."*; во истата реченица е засегната и категоријата род (субјектот во машки во спрега со предикат, л-фор. во женски род); исто така има употреба на перфективен наместо имперфективен глагол (*родише* наместо: 'раѓаше'); 2. 'пчела што носи јајца, матица' [ДК,Емб(104)]; 3. изр.: **сă-фăтúла цáрицта зă-дăржáл'то, плúга и испăднáло** ~ *димéк нéкаа мóма-ли, жéна-ли, шó сă-ɡ̄ál'ни, нé-рăбуш̄úли, ká-ќ сă-нáаш̄ нă- мáка, уд-мáлко нéш̄то сă-умóруваш̄. Еш̄-ш̄ó-ј ш̄óо* [ПК,2(198)].

цáрјуф* adj 'она што му припаѓа на царот' ~ *такá викáјке, тихúса, промúнá приз цáрјувут конáк. Цáрјувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?"* [V,PM (29)]; ~ *И пáк отúде, земá од другáта смóква, га дадé накýси, и пáк са чинúла прилúчна цáрјува мóма. И тогáс вéки чинúха свáдба гулéма, пуснáха хабéр на цáрјут* [V,PM,29]; ~ *пак царјувата мома, как беши тебдил, га тури хизмет да чини на царицата и, кату са вратјаши толку време таму, мајка и не можа да га познај* [V,PM,36]; ~ *кату чу така царјув син, турил закон, молите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)].

цáрски adj 1. 'нешто што се однесува на царот' ~ *дăнéска шéте, ýтре шéте, и сус-цáрската мóма се-рăзгувáрăт. Днéс се-рăзгувáрăт, ýтре се-рăзгувáрăт и флúзăт уф-аднá грăдúна, дéка нéма нóго нарóт* [ВКук(281)]; ~ *утрината станáха от тамо, отúдоха на царскиј конáк, тогáс царјут му велú: "скóру от двóрот ми и от мójта цáрчина да побéгниш, учúте ми да ти не вúдат"* [V,PM,10]; ~ *нă-мájка-му ѝ-устáва нóго злáто, и трăгнá дă-пăтýве. Удé уф-адúн грáт гулéм, цáрски И тáм сиднáл уф-адúн сирумáшки áн. Анут бил срéшту цáрскиjу кунáк* [ВКук(281)] – во контекстот прави впечаток линеаризацијата, имено два атрибута се наоѓаат во постпозиција во однос на именката, што се третира за особеност позајмена од балканските јазици: *адúн грáт гулéм, цáрски;* 2. изр.: **оди пу-царскóо, дă-тă-виде Госпо** (во минатото постоеле релативно добри патишта меѓу градовите за кои се грижела државата, тој пат се викал "царски". Оттаму гореспоменатата фраза фигуративно значи: однесувај се и живеј онака како што треба, или како што "налага царот", за да немаш непријатности.

цáрсто n 'господство' ~ *отговóри Исус та му-рéче: Наúстина, наúстина ти врéве, л'у кój ни сá родú от гóре, не мóже да вúди цáрсто бóжје* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *кój ни сă родú от óда и от дýх, не мóже да флéзе фав цáрстото бóжје; нувá шту сá е родúло от снáга, тój е снáга, пак новá шту сá е родúло от дýх, тój е дýх* [ВДр,ТЕв(327)].

царува impf 'во државата врши функција на суверен' ~ *И ету ки устáниш тéшка уф сăрцито, и ки си рóдиш дéти, и ки му кáжиш úмито Исус. Вóа ки бúди гулéм, и ки му дáди на нéгу Господúн Бóг стóл (трóнут) тáткува. Да ки цáрува на кýка Јакóвува ду вéка,*

да царштúната му ки нéма крáј [MV,K(316)];

царчина* f 1. 'држава, царство' ~ *тамошниј цáр са случи да ýмри, и останáло санот му на цáрчината. И на онúа дни úмаши кавгá* (војна) *сос дрýг цáр, беши собрал ојска* [V,PM,9]; ~ *утрината станáха от тамо, отúдоха на царскиј конáк, тогáс царјут му велú: "скóру от двóрот ли и от мójта цáрчина да побéгнеш, учúте ли да ти не вúдат"* [V,PM,10]; ~ *флезé и тój да са кăпи áф мл'ákото, си одáви нéтри, заштó мл'ákото бéеши захирлúа* (отровно). *Тогáс дjáтенто га земá дjун'á-ґузелú, и са чинú цáр, и повéл'аеши хéм онáја цáрчиа* [V,PM,124]; ~ *на средjá пăтjу си заоблачú небéту, вати тéшко да грамú и да лăска. Тáму на пăтjут фарлú Гóспот кáмин от небéту, гу грăмна сос кóњут му наеднó, ги загубú от земјата. Товá са и чýло по сúчката цáрчина* [V,PM(16)]; 2. 'божје царство, божја милост' ~ *на т҃óа врéми, дóшал Јóсиф уп҃т Ар... ýмин, разбрáн, и он бéеши идéн шо чéкаеши царштúнат҃а Господúнова, чинú нaéп҃т' да уп҃тúшал на Пилáт҃о да му сáка Ив-уват҃а снáґа* [MV,K (255)]; ~ *на грáт Самарúна нили да флéзите; тукý удéјтисте пóвики на загубéните óфци уф кýки Израúлцки. Да кáк ки си óдити, да прикажýвати, и да вéлити: ету си наближúй небéсинта цáритина. Бóлни л'ýди да и лекýвати, крáстави да и чúстити* [MV,K(296)].

цатка f 'неквалитетна ракија – откако ќе истечат од еден казан 8-10 литри убава (л'ута) ракија, ќе почне да тече слаба ракија што се вика *цатка'*, а сосема на крај ракијата е со многу мал процент на алкохол, личи на вода и се вика *лангер* (првата ракија што истекува се вика *пратока*) [ТГев(355)]; сп. уште: **цатка** 'вино што ќе остане на дното на бурето' [ТГев(480)]; в. **цетка** – за измената на стсл. група **цѣ-** во **ца-** односно во **це-**; сп. **целива**.

цвет m, bot. 'дел од растение, развиена пупка со разнобојни ливчиња, таму се развива плод и семе' , сп.: ~ змијáнăц — *трéва, цвéто кá ко:-дáде смăрде нóго. Длăги ги дáве куту сáбји, а смăрдăт. Мúсл'ум цвéто, а плóдо пóсле му стăнýве куту уд чинúчка клáшче, мáл'ка уд чинúчка, рáсте пу-кăрăвăто* [ПДој,Ник(122)]; ~ *пăлăмúда – трéва, бóцкăт лúстăта мáлце нă-врăо, гă-úма уф-нúските мéста, мéтăр и пýл лóж дă-пурáсне, цвéто нă-мóжум дă-вигу убјáснум, áли гóре лóж дă-дáде плóт куту гúнгăр, куту тóпче* [ПДој,Ник(122)]; и: **цăф** ~ *sunsél'o úма цăф кут-груздák, цăфте бéло, гу-вúкат и* **тăрăн** (станува збор за багремот) [ПК,2(51)]; ~ *гу-úмше нóго уф-Трăкájна* (река). *Рáсте кут бýн* (жбун), *ус-сúтни бéлички цăфчита, о-бéрăхле зăмéтли* – објаснување за растението **врéш** [ПК,2(31)] – во контекстот се среќава архаичната множинска наставка **-ата**: *бéлички цăфчита*, што денеска нашироко е изместена од наставката **-ња**.

цвете* impf 'кога растение (цвеќе, дрво, трева) пушта цвет од кој може да се развие плод' ~ *сата каза преипитах, твоје лико не најдех] дур јутидох в Цариград, тамо ти најдех лико:] на две порти стојише, зилен вениц држише] венищут си цветише, бели китки црвени* [ТГев(41)]; и: **цăвте** ~ *цăфте бéлижăлтинúкави кúтки, кулку шáкта кá тé-j рăшúрна. Сéтне дáве плóт*

– малéчки тупчúнка, пъ̑рво сă-цъ̑рвéнки, сéтне станýват цъ̑рни [ПК,2(25)]; ~ *кýкуво грóзде-j дúва кúтка, га-úма и уф-пóл'то и уф-бáришта. Нúско рáсте, ус-сúничко груздáче цъ̑фте* [ПК,2(61)]; ~ *тó: сă-пувúве пу нéко: дъ̑рво, сă-пукáчуве, цъ̑фте бéло цвéтче и фúно мирúсе, нă-слáтко* – објаснување за називот *повăт* [ПДој(123)]; ~ *трéва ká-j млáда гă-вúкăт мáчиц, гă-бéрăт зă-зéле. Ká-ќ-пурáсне, пýште висóки ръ̑чки, нă-въ̑ро дáве пýпки, сă-рăспýкăт, цъ̑фтăт кут-афúон. Нéкуј гă-вúкăт бýлка, нúа пýпуниц* [ПК,2(92)] – во контекстот среќаваме форми од перфективен глагол во презент, појава малку позната во западните говори, ние ја констатиравме при истражувањата на јужните, егејски говори: *– нă-въ̑ро дáве пýпки, сă-рăспýкăт*; ~ *тýшница – тá-j трéва зă-бúшките, нúско рáсте, пу-зéмăта-j то:, жъ̑лти кúткички сúтни цъ̑фте, и дáве нóго сéме, цъ̑рно, сúтно;* изведено од стсл. **тоѣкъ, тѣти** (= станува дебел) – општословенски корен, го има во рус., чеш., полски и др. [ПДој(123)]; сп. во ЕРБЕ(642) – објаснување за називот **тушница**.

цвéтиц* zool. 'инсект, голем колку мува, има фосфор на главата и ноќно време свете; се јавуваат во жетва време, светулка' ~ *Да си умýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как рурáстат нúто сă мъ̑чат, нúто прéдат* [MV,K(264)].

цвеќе n, bot. 'украсна билка' ~ *крај Морава градинка] крај Морава јуф градинка Русилка] росно цвеќе бирала] росно цвеќе се Русилка бирала] вит ми венци вијала* [ТГев(206)]; ~ *му-рéкла тáка: "Шó ќи-збóрниш – сè тринdъ̑фúли д-излéгăт уд-ýстта". Тá шо збурвáла – сè тринdъ̑фúли, шáпки лéпи, лéпи... Дéуто дé удéл – сè прудáвăл. Му-вéле: "Сéга ти ќ-óдиш у-нă-цáру двóру, ќи-вúкниш: Цвéќе прудáм! Цвéќе прудáм!"* [ДК,Палј(122)]; ~ *јуф бахчата, мале ма] хаман аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] моми што носат, моми што носат мале ма] хармасани моми* [ТГев(102)]; ~ *јузела је Трена ду две стомни] да ки јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано* [ТГев(172)]; и: **цвете** ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *и пак, што има на зелјата дăрва, кăтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри!* [V,PM(88)].

Цвéт(л)а (< **Светла**) ж. л. име запишано во Кукушко ~ *Цвéтла пá né-j дóма. И óна úма ѓýпцка пéпăл нă-гъ̑зо, нé знáа дóма дă-сéдне ки* [ПК,2(166)].

цвéтче n, dem. – в. **цвéќе (цвéте)** ~ *тó: сă-пувúве пу нéко: дъ̑рво, сă-пукáчуве, цъ̑фте бéло цвéтче и фúно мирúсе, нă-слáтко* – објаснување за називот **повăт** [ПДој(123)]; ~ *гýлите сă-сáдат пу-двóришта, кут-патáти, сă-јáдат жúви. Висóко рáстат, úмат цвéтчита* [ПК,2(36)].

цвик f 'течноста што се цеди од урдата, сирењето' ~ *кóга сă-измъ̑лзе, сă-исцéдуве, и пóсле, кóга е óште тóпло, сă-турýвă сúрите и сă-турýвă нă-тóпло мéсто дă-сă-фáте. Тáа вóда шо сă-цéде сă-вúкă*

сурува́тка, а у́рда аку пра́виш, уд-мӑтӑни́цӑта, а́ку зе́миш да зӑто́плиш нӑ-о́јгино, та́ шо сӑ-це́де цви́к и ви́кӑме [ПДој(156)]; и: **цви́ка** ~ *бо́листа блиди́ца* (кожена) *сӑ-лику́ве ус-цви́ка ут-си́ринто. Сӑ-ма́же чуве́к и така́ пуми́нуве* [ПК,2(24)].

цвили* impf 'цика, писка преплашено' ~ *киниса на пӑтјут да иди, и најде на еден брјаст гол'ам едно гнјаздо от картал* (орел). *На гнјаздото имаши малки карталчита, и една млогу страшна змиа се качиши та ги јадјаши малките, и малките цвил'аха* [V,PM(96)] – глаголот **цвили**, присутен во контекстот го немаме сретнато во други материјали; – во зборoформата **карталчита** е сочувана старата множинска наставка **-ета**.

цвинцо́н m 'специјален квас, со кој во четврток пред свадбата замесуваат *цвинцо́н пуга́ча*' [СКук(339)].

цвинцо́н пуга́ча f 'подзасладена пита којашто се меси в четврток пред свадбата во домот на младоженецот' [СКук(339)].

цвол m, bot. 'она што се јавува прво од семето пред да изникне, 'ркулец' [ТГев(480)].

цволе* impf 'кога семето што било на влага почнува да 'рти' – при сеењето на лубеници и диња, секоја седма или осма бразда треба да се *набразде* (да се изора подлабоко) бидејќи во неа ќе се направат *уџаци* во кои се става семе. Семето пред тоа на ден-два стоело во вода за да набубри и полесно да *цволе* [ТГев (332)]; ~ *фати́л да цво́ле лу́ко, са́ке до:-се́јме* [ПК,2(127)].

цеа pf 'отсеа' – со промена на групата **-тс-** во **-ц-** ~ *и тјанака как чула, ча на татка ѝ ке да идат на гости, заедноч цеа брашно чисту и месила канеска, сос млогу радост га испекла на подница* [V,PM(81)]; ~ *му ве́ли на дја́тето: "и́ди да му ка́жиш на ца́рјут, че́три оки́ бра́шно чи́сту са́м да гу це́и, не́говата цари́ца да гу мја́си, еди́н л'а́п да гу чи́ни"* [V,PM(122)].

це́вичка f, dem., – в. **цава**: 1.'мало парче од трска на кое се навива преѓа'; ~ *сифа́л'ка́та* (прибор за ткаење) *нӑ-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нӑ-не́го сӑ-кла́ве це́вичка ут-тӑ́рска, нӑ-н'а́а и́ма нӑмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; 2. 'совалка на машина за шиење' [СКук(339)]; 3. ~ *прида́фка-ј тре́ва бис ли́ста, и́ма се́ це́вички, це́вичките адна́ уф-дру́га сӑ-нӑдда́вӑт* [ПК,2(88)].

це́де impf 'низ порозна материја поминува млекото за да се отстранат нечистотиите' ~ *мле́куто ка́ ки-сӑ-измӑ́лзе сӑ-це́де сус це́тка, а си́рнуто па́, ка́ ки сӑ-путси́ре сӑ-це́де сус-цӑда́лка* [ПДој(156)].

це́дӑна* adj 'кога некоја течност поминала низ цедилка и станала чиста' ~ *ка́де на́с ни́ѝ са́мо о́бично пра́вӑме, о́бично си́рне, и́нӑче кӓшкӓва́л, тӑкви́ рӓбо́ти не́ зна́јме дӑ-пра́вӑме. Гу-кла́вӑме уф-са́лӑму́ра. Тил'ме́ гу-ви́кӑме о́ште ка́ не́-ј це́дӑно. По́сле ки-ста́не ста́ро си́рне* [ПДој(156)].

целива impf 1.'бакнува' ~ *тоги, лелем, та прапала тенка Ваньелино] те прапала да те најде Попуво Јуванче] кога гледе – што да виде, куту лис са тресиш.] Што си вела ем гуворе Попуво Јуванче]: "Дали сакиш Ваньелино свека да ми светиш] или сакиш Ваньелино, сабја да целиваш?"* [ТГев(41)]; – групата **цѣ-** во одделни источни говори се реализира како 'ца-' , таков е случајот во следниве контексти: ~ *јутад иде, цанум, лудо младо] лудо младо, цанум,*

нежинено] си застана, Трено, са замисли:] "Дали китки, џанум, да наберум] или прстин, џанум, да и земум] или лице џанум да цал'увам?" [ТГев(172)]; ~ *си отиде он уф цркви] да ја виде бела Јана] да ја виде да а цал'уве] ја цал'уват род руднина] род роднина и кумшији] ја цал'уват се прустуват* [ТГев(202)]; ~ *жената му, кату чу така, фати, гу пригăрна, и са цаливаха двата; така и момчету познал татка му оно час* [V,PM(88)]; – глаголот **целива** (или: **цалива**) претставува архаизам, се среќава во народната поезија (каков што е случајот), односно во црковната терминологија; 2. изр., клетва: **лáдин до-цели́вам** (да умре, да го бакнувам како мртовец) [ПК,2(127)]; исто така: **дă-дáа Гóспо студéн дă-гу-цили́вум (шó пóскóро)** [ПК,2(195)].

цéл'на f ~ *лижáшта ни́ва шó né-j рабóтна нóго гудíни* [ПК,2(127)] ~ *ни́ва áку né-j рăзрăбóтăна, устáнна né óрăна сă-ви́ке цéл'на* [ПДој(121)].

цéна f 'вредност, пари колку нешто чине' ~ *кату чýха свјатóт за néговото имáни, станаха сíчки, отíдоха до гимíите, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши* [V,PM(14)].

цепајне n – кога црницата е многу старо дрво, подмладувањето се врши со *цепајне*. Од стеблото на старата црница со *цепајне* се отстранува една четвртина од стеблото и така тоа се исчистува од црвојадина и се подмладува [ТГев(352)]; в. **цéпе**.

цéпе* impf 'со остар предмет, пр. со нож или со секира прави нешто на парчиња' ~ *гу-вăрзáле, мăши и жéна и туríле práво кăзáно, вóда да сă-тóпле. Ќо:-(ќе го) свáрăт, ќо:-изéдăт, а óн вăрзăн. Вăрзăн-ej, жéнă-му стăке óгино. Е, са: зéла дă-цéпе нéкуј дрăфчка* [ПДој,Ник(159)]; ~ *сíтнички дрăфцта устáнуват ду-чикóро ká цéпме дăрва ус-бăлтíа. Нéкуј и ви́кат ципнатíнки. Тúа и-збúрме за-пóтпал* [ПК,2(42)]; – *Рогусот* го берат од *Арџанскиот ѓол'* или од *Еницевардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето (на рогузините) прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се цепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци*, што служат како основа при ткаењето на *ругузините;* кога се ткае *се топат* во вода и *врвците* и *рогузот* што се ткае. *Ругузините* служат на нив да се седе или да се спие; исто така со нив се обложуваат вратите и прозорците зимно време за да се задржи топлината. Имаат *лице* и *опко* [ТГев(352)]; ~ *кăжáл нă–бăлтíата. Бăлтíата кăжáла: "Убви сýј дрăфца си-ј-цéпум, ác né íдум". "Né íји, áма ќи–кáжум нă-кáмно дă-тă-ј-сáбе"* [ВКук(291)].

цéпка* f 'ситно парченце од дрво'~ *а-зăклáх кукóшкăта нă-чикóро; збéр-ги цéпките шо-сă кул-чикóро* [ПК,2(130)].

цéпкичка* f, dem. – в. **цéпка** ~ *цéпкички íма пукрăј чикóро* (пенушка) *дéк цéпме дăрва. Ус-цéпкички си-зăпáл'увме óгино нă-сăбáјле зíмта* [ПК,2(127)]; в. **ципнатинка**.

цéпуве pl. 'стапчиња што не дозволуваат да се мешаат нишките при ткаењето' [ПК,2(127)].

церма f 'вид болест' – кога дел од човечкото тело не реагира, но таа болест не трае долго и сама од себе поминува по 2-3 месеци [ТГев (243)].

цéта pl., zool. 'пци' – обично во клетва: ~ *цéта дă-тă-јáдăт булáки*

(да-ј Боже кучиња да те јадат) [ПК,2(127)].

цéтка f 'направа низ која поминува млекото кога се цеди' ~ *млéкуто ка́ ки-сă-измăлзе сă-цéде сус цéтка, а сúрнуто пá, ка́ ки сă-путсúре сă-цéде сус-цăдáлка* [ПДој(156)]; в. **цатка**.

ци́ pl.'кученца' (sing. ?) ~ *му-вéл'ăт: "Кулкáви цúте пурăстéа? Двé ци́ и иднă-мáчка ти-рóди". А-фăрлúле* (мајката) *при-пáтките тáму, у-крушнíците. – "Фăрлите-му трó лéп, нéка јáде!", му-рéкăл. И тá кóга и-вíшла, му-рéкла: "Гóспуди, шió рéку јáс, тí шió ми дáди"* [ДК, Лип(114)].

цивизлија adj'нешто со кафена (браун) боја, (во случајот облека *џубе)* – од страна на девојката за зетот ќе спремаат материјал за *џубе*, во минатото со *цивизлија буја*, а потоа со затворено-плава [ТГев(154)].

цивúлин* adj, opp. на воен, т.е. граѓански ~ *пругувурí тăкá аднó дéте: "Ас, рăчé, ки-вă-искáрум ут Сóлăн". Е, е, árно, зăмáме рýбите, náите рýби, цивíлните, и тóă, дéте дујдé уд-вéчăрта. "Ут-Сóлăн ки излéзме нăвóнка, вíке, удéјте дудéк ќ-ójте, сáмо зă-рýбите дă-нé вă-фáтăт"* [ПДој,Пат(172)]; ~ *и трăгнáме пéшки, прáво. Цивíлни трăгнáме, ки-пăтýвме дéнцки. Кój ká- ки-нăстрéтне: "Уд-дéк сте брé?"* [ПДој, Пат(172)].

циганка f 'припадничка на ромската заедница' ~ (ричел): *"... тáа дăвójка мéне дă-мă-чýве, дă-мă-глéде читирíјсе дéна, а тí зă-трí дéна дă-гу-зéмши бăкшíжо, и сáкши-пă сíчко дă-ти-кýпум." И цигáнкăта гă-изгурéли уф-ругузúнта. Ду-тáмеј* [ПДој(165)].

ци́ка impf 'вика со кречлив глас' ~ *Тúе нимáле дéца. Рăнéле инă-бíшка. Е, удвичéрта стáрут му-рéкăл: "Утре ќ-ă-зăкóлиме бíшкăта. И јáс ќ-óдăм зă-дăрва, ти ќ-óјши зă-вóда. И бáбăта вóда тáм дă-пăлне нé мóже. Су-ришéто и су дăрмýн нé-сă пăлне вóда. Плáче, чúне, вíка, цúка – нéма* [ДК(Дур),145]; ~ *кă-сиднáле, кă-јáшле, пúле... уфчáрите си-зăспáле. Дéуто излéгăл нáдруф. Фăтúл дă-кáшл'а. Удво кăшл'ájнито нóгу, сă-уплăшúле óфците, избигáле. Бáбăта плáче, плáче, вíка, цúка: "Кă-д-и-субéре óфците?"* [ДК(Дур),145].

цилýфка f 'бакнеж'; сп. изр.: **уд-цилýфка дýпка нé бúве** ~ *óди, шéпи, чúни, áма сè ус-акăл; уд-цилýфка дýпка нé бíве* [ПК,2(205)].

ци́н – ци́н interj 'имитирање на звукот што го испушта птицата *цúнка*' [ПДој(126)].

ци́нка f, zool. ~ *пúле* (птица) *зúмăта шо вúке цúн, цúн, цúн. Знáм óт дрýјсте и вúкăт сúпка. Сúвичка-ј, а тýк úма бéл гердáн* [ПДој(126)].

ци́нке impf 'кога птицата **цинка** пее' ~ *нéкуј и вúкат чúнка. Она сè цúнке. Сè си-прáве: цú, цúн, сáке снéк. Ká ќи зăцúнке, дýр дă-вúјши ќо:-дунéсе снéго. Мăлéчка-ј, жăлтичка-ј* [ПК,2 (127)].

ци́нцарка (и: **цицарка**) f 'вид тиква' ~ *мăлéчкичка, шăрéнка тúквичка зăлúчне, ќи-сја-тýриш нă-врăс пулúцта, нóго árно мирúсе. Она-ј жăлтичка ус-шáрки бéли, зилéнки, чúнши чувéк а-шăрáл. Мóре пó-árно. Она нé сăјаде. Адни-пă сă ус-рóкчта. Тúа сăбéли, крéлуви пóвиќе* [ПК,2(127)]; – во контекстот се присутни две граматички посебности, едната е во врска со редоследот на зборовите – атрибутот е во пост-позиција во однос на именката, што се третира за позајмен образец од балканските несловенски јазици: *ус-шáрки бéли,*

зиле́нки, чи́ниш чувек а-шăра́л; втората посебност е морфолошка: присуство на архаичната множинска наставка за именки од ср, род **-ета**: *~ адни-пă сă ус-ро́кчта. Тиа сă-бе́ли, кре́муви по́вике.*

ципнати́нка* (< цепнатинка – со редукција) f 'деланка' *~ си́тнички дрăфцта устáнуват ду-чико́ро ка́ це́пме дăрва ус-бăлти́а. Не́кој и ви́кат ципнати́нки. Тиа и-збу́рме запо́тпал* [ПК,2(42)]; в. **цепкичка**.

циримо́ња* f 'свечено организирање на нешто' *~ са причу́ло това́ до крај зе́мја, ча та́ја же́на е нај гиздава, еди́н цар са́каши да га ви́ди; и питаите́м-питаите́м најде́ Кулу́фкувата ка́шта, влезе́ нетри, гу прија́ха сос мло́гу радост и мло́гу циримо́ња му чини́ха* [V,PM(12)]; *~ даскалут кату виде владиката, ча носи дете, си зарадува и стана прав на ногите си, гу досрети и му чини млогу циримони* [V,PM(37)]; *~ оти́де Кира Ма́ргу на цáрјут му рече́: "добре́ ми до́јди, цáрју сфáту!" И чини́ха спрăти аде́тут мло́гу циримо́ни. Вечертá на ко́ните, на ме́сто зо́п, алтăни да́ваши* [V,PM,140-141]; *~ приближиха аф селото и отидох аф ка́штата ми, седнаха аф удајата, и сиромахувата мома излезе прет гостут и му рече: "добро дојди!" и му чини неколку циримони* [V,PM(37)].

ци́фка impf 'кога пиле, пр. врапче, испушта глас' *~ Се́де нă-ăнă-плă-ни́нка и сă-чу́де шо́ дă-пра́ве, незна́е де́кă дă-фа́те. Ле́же та́м пудăнă-се́нка, ко:-пу́ле та́му ăну-пи́ле ци́фка нă-ăнă дăрви́че и во́ ко:-сифăрле о́чите, пу́ле та́му ăнă-змиа* [ВВод,Крон(312)].

цифу́н m 'дел од воденицата, долниот дел од *буката* преку која се тера вода до воденичкото коло' [ПК,2(126)].

цица́рки pl. 'моминski гради' [СКук (339)].

ци́це (и: **ци́ца**) impf 1.'смука млеко од млечните жлезди на женски суштества' [СКук(339)]; *~ то́о на́што ну́че ци́це али́с си́вик* (= смок; се верува дека смокот цица млеко) [ПК,2(101)]; [ПДој(126)]; *~ тиа двамина питаитем-питаитем га најдоха дупката и, кога влезоха ф неа, видоха самовилин син, спиши и га цицаши царјувата мома* [V,PM (63)]; *~ бо́листа* **булмăца́** *мăле́чките, бибинта гă-пра́вăт. Имат но́го бăлга́ме* (шлајм), *нă-мо́ж дă-ј испл'у́т и зă-то́о ба́пте ус-пра́с имги-ва́дăт, им-три́ит нă-гра́пчето напле́шките. То́-ј ут-сту́т, а́к измăрзне мале́чкуто о́ши ка́ ци́це* [ПК,2 (26)]; *~ ко́га ки-сă-уја́гне о́фцăта, о́на ки-зи́мă ки-гу-изближе ја́гнето, ки гу-учи́сте и по́сле тре́бă дă-гу-пудо́јши, значи дă-ци́це* [ПДој(156)]; *~ и́сто и кра́вăта тăка́, те́лето тре́бă дă-гу-пудо́јши пăрво, дуде́ка-ј мăле́чко, по́сле о́н ки-ци́це са́мо. Аку не́ са́кăме дă-ци́це тугáј гу-удби́вăме уд-ма́јкăта* [ПДој(156)]; 2. изр.: **удде́вит ма́јки ци́це** (= има голема материјална помош од повеќе места) *~ зă-ву́јк-ти́ ле́сно-ј, он удде́вит ма́јки ци́це; му-но́се де́лт ти, та се́тине дру́кте и ка гле́јши ни́кој нă-мо́ж до:-сти́гне* [ПК,2(303)].

цице́л' adj 'кога нешто е многу солено' *~ рăчо́ко ва́адин би́ше цице́л'* [ПК,2(127)].

Цофа – ж. лич. име запишано во Гевгелиско *~ мори ју́тад иде дајл'ан* (красавица) *Цофа, л'у-л'а-јеее!] Мори, што и веле дилбер* (убавец) *Мито: л'у-л'а-јеее!] Мори јоди Цофо да се л'ул'ме* [ТГев(69)]; *~ до́д-Цо́фа кут-ма́јка-ј, си́т-сă укул-н'áа, и си́нуфто и сна́јте, си-ј-и́ме кут свој ште́рки* [ПК,2(171)].

цо́ха f 'вид ткаенина – чоја' ~ *от та́мо оти́де на мердеве́но на́ ска́лата. Ска́лата и́маши четири́јси басама́ци, посте́лени сѐ со́с цо́ха, и о́ни бе́ха се́каква тјурли́а* [V,PM(123)].

црево n 1. 'внатрешен орган кај човекот (и кај животните) низ кој поминува храната' ~ на празникот *Вилики Питок* домаќинката уште пред да изгрее сонцето во еден сад, измешано ќе свари: малку пченица, малку јачмен, 'рж, пченка, овез, бело просо, малку пипер и малку црвен пипер, измешано, па кога ќе се појави сонцето од оваа мешавина им дава на кокошките, и таа што ќе касне: *и црева ји са чинуват јајца* (т.е. ќе носи јајца во изобилство) [ТГев(58)]; и: **чрево** ~ *и па́к фати то́јнака да ве́ли: "о́х се́стри, излезе́ти да ви́дити, што ни пусна́ха ма́јките ни! Ама ви́а аку не са́кати да излѐзити, а́з ки ги зе́ма бакши́шите и не флѐвам ве́ки не́три аф това́ смардли́во чре́во"* [V,MP,29]; 2. изр.: **црѐ·фта ми-сă-убăрна́а** (= кога некој многу повраќал) ~ *ка́ ќи-ви́дум ґу́бришта пу-дво́ро црѐ·фта ми-са-убрӑшта̄т* [ПК,2(172)]; **кут црева сă** (= се кажува за луѓе што се многу поврзани, може, но не мора врската да е фамилијарна) [ПК,2 (172)]; **и црева се баре карат а кам да са не карме ниje** (= расправијата, кавгата меѓу луѓето, особено меѓу оние што работат заедно, е дел од животот, оттаму и поговорката); во контекстот прави впечаток линеаризацијата: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата *(да са не карме)*.

цреп m 'сад во кој се сади цвеќе; има широка уста' ~ *са́ке нӑ-то́ црѐпо дă-му-сă-прува́ле* (отвори) *не́ка: ду́пка ич не́ исте́чуве во́ота, зӑто́ чимре́е цве́ќето* [ПК,2(89)].

црѐфце* n, dem. – в. **црево** ~ *то́о ја́ган̆то рӑстӑрбу́ш-го, изли́ј-гӑ тӑрбуши́нта, ту́р-ја да сă-сва́ре, ту́р-ги и црѐфцта* [ПК,2(116)].

цреша f, bot. 'овошно дрво со плодови што на пролет најрано зреат', Prunus avium', и: **чурѐша*** ~ *наадна́ чӑпра́шка сă-ре́дат сѐ две́чки чурѐши, пу-две́чки, ка́-ќ сă-нӑпӑлне – то́-ј виша́ло* [ПК,2(31)]; ~ *ста́мбулка та́-ј чурѐша, о́на-ј гулѐма, рупкул'а́ва* (*рупке* кога се јаде), *но́го-ј у́бува* [ПК,2(106)]. – Таневиќ освен *цреша*, од Гевгелиско ги наведува уште следниве имиња на овошки: *смоква, зарзалија* (кајсија), *миндал* (бадем), *калинка, праскавица* (праска), *сирка, лйшмула* и др. [ТГев(350)].

црешар m 'период кога зреат црешните, месец мај'; во Гевгелиско уште се запишани следниве народни називи за месеците: **коложег** 'јануари', **сечко** 'февруари' (сп. изрека: *сечко сече, марта дере, април носе кожи да пурдаве)*, **житвар** 'јуни', **бил'ар** 'јули', **прабражденски** 'август', **бугуројчин** или **груздубер** 'септември', **митровски** или **касим** 'октомври', **листупад** 'ноември', и **гулемјут месиц** или **бужиќов** 'декември' [ТГев(...)].

црӑф* m, zool. – в. **цӑрвик** 1. 'мало животинче, влекач'; 2. изр.: **у–гӑзо цӑрве има** 'многу е немирен' ~ *а́нцак сă-вӑртӣе, ме́стӣо не́ о-фа́шӣе, цӑрве у-гӑзо и́ма* [ПК,2(203)]; сп. клетви: **црве да вариш** (= да имаш тешки рани, со црви) [ТГев(319)]; **цӑрве дӑ-т-ја́дат** ~ *дими́к уфзе́мтӣа дӑ-тӣ-тӣу́ра̄ш, дӑ-тӣ-зӑко́па̄ш и-тӣа́мка цӑрве дӑ-тӣ-ја́да̄т* [ПК,2 (210)].

црӑвче n, zool., dem. – в. **црӑф** ~ *И ут-тро́ите де́на ки-си-по́чниш ки-сидро́биш ли́шче, ки-си-нӑбе́риш ли́с*

ут-цӑрни́цта и ки-си-а-ра́ниш. И о́на то́гин не-мо́ш да-ја́де, мо́ку̀т са́л гу-смӯка на-ли́стут. Ама пу-ида̀-нидел'а ки-по́чне цра́вче да-са̀-пујавуве е́ндрӑчку [ВМег,Стр(317)].

цувиса́н* adj 'умрен' (за животно) ~ *о́де лигну́ва нӑ-пӑтут лиси́цӑта ѓо́а цувиса́на сӑ-чи́не. Пумѝнвӑт риба́рте, м-удѝрӑт две́ стӑпо́ј, ӑ-фӑрл'ӑт нӑ-врӑ-са́мӑрут узго́ра. Она, идна́ пу-идна́ и-спуштӯва пу-пӑтут* (рибите) [ДК,Лип(118)]; ~ *нӑ-дру́гуто де́н па́ ути́шла, па́ лигна́ла нӑ-пӑтут. Пумину́ва риба́ринут. И па́к сӑ-чи́не куту-цувиса́на. Риба́ринут ве́ле: "Ај ма нӑ-же́нтӑ-ми па́ ќи-му-пра́м бу́нда"* [ДК,Дур(143)].

цуре n 'едно од именувањата за машко дете уште некрстено' – новороденчето додека не се крсти не смее да се носи надвор, ниту пак смее да се бакнува, зашто се третира за нечисто; освен *цуре*, го викаат и со други имиња: *ѓупче, шилеже, путфрлено* (ако е машко), *пуже* (ако е женско) [ТГев(113)].

цуцу́лче n, dem. 'собрани перца на купче на главата на птица' ~ *пу́пуниц ej пи́ле, пе́е нӑ-про́лит, кул-Бла́гувиц, о́н-ej шӑре́н, бе́ло-цӑрве́нко, и́ма цуцу́лче нӑ-гла́фта. Пе́е: пу́-пу́-пу́; ку́лку ја́рбица-ј* (< јаребица-е – со редуција и елизија), *а́к тӑ-пра́бие сӑба́јлин нӑ-гла́дин куре́м* (стомак) *ќи-ти-сма́рде дио* (издивот) [ПК,2(92)].

цуцуле́с adj 'нешто издолжено, со врв' ~ *пӑдна́х нӑ-а́јн* (еден) *цуцуле́с ка́мин, си-дупи́х куле́нто; ти́ӑ пӑтлӑ́ане сӑ-цуцуле́сти, не́-сӑ утста́рто се́ме, ти́ӑ-сӑ сја́а до́нцини уд-не́где* [ПК,2(128)].

ц(ӑ) (< 'ќе се') part ~ *нӑ-вра́тта ми-дӑдеа едно́ ма́шко де́те пра́д ме́не; му-дӑде́х ӑдна́ куши́л'а и ӑдна́ кӑ́рпа и ӑдна́ јабу́лка. Уф-пунидѐлникут пусе́стримте ц-сӑ-убле́чат уф-ни-ве́стини фуста́јне, пубра́тимте ус-шӑми́јки (тул'бе́јне) нӑ-гла́вта* [ВГев,С(270)].

цӑдалка f 'порозна крпа низ која се цеди сирењето' ~ *мле́куто ка́ ки-сӑ-измӑ́лзе сӑ-це́де сус це́тка, а си́рнуто па́, ка́ ки сӑ-путси́ре сӑ-це́де сус-цӑда́лка* [ПДој(156)].

цӑрве́н adj 'нешто што ја има бојата на крвта' ~ *ни́ӑ ќи-им да́дме ца́ло (сре́бӑрна па́ра), алтӑ́нче, зӑма́нска па́ра, и цве́ќе и к'и́тк'ичка (кӑрӑмфи́л'че); вӑрза́ни сус цӑрве́н ко́ниц, сус-вӑра́к; бухчӑлӑ́к: куши́л'а, га́шти, ри́за, чивре́ (пӑче́та), чура́пе, вӑркузу́н* [ВГев,М(269)]; ~ *сата каза прешитах, твоје лико не најдех] дур јутидох в Цариград, тамо ти најдех лико;] на две порти стојише, зилен вениц држише] веницут си цветише, бели китки црвени* [ТГев(41)]; ~ *уд мајка рудена на сам ден Благувиц] на сам ден Вилигдин, лудо, сум крстена] сус рујно, благо вино, лудо, сум бајнана] сус бело млеко, лудо младо, пулијана] за тоја сум лудо, бела ем црвена] бела ем црвена, блага шикирлија* [ТГев(97)]; ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлӑто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рӑка* [ТГев(164-165)]; во Солунско: **червен** ~ *кату са и опи́л, оти́де пра́ве на́ тавлаханата, најде́ та́мо четири́јси куби́ли, една́ бе́ла, дру́га черве́на, дру́га жӑ́лта, дру́га цӑ́рна – се́која со́с дру́га боја́ бе́ха* [V,PM,123].

цӑрве́на пра́с – цӑрве́на зе́мна f 'специјална земја со која ги мачкаат

земјените подови' ~ *бúх зъ̆-цъ̆рвéна пръ̆с, ќи-мáжум зимнúко. Цъ̆рвéна пръ̆с нóсъ̆хме ут-кáт Трäкáјна* – име на река [ПК,2(128)].

цъ̆рвéнко adj, dem., n – од 'цъ̆рвен' ~ *пýпуниц ej пúле, пée нä-прóлит, кул-Блáгувиц, óн-ej шäрéн, бéло-цъ̆рвéнко, úма цуцýлче нä-глáфта. Пée: пý-пý-пý, кýлку јáрбица-j, áк тä-прäбúе сäбáјлин нä-глáдин курéм* (стомак) *ќи-ти-слъ̆рде дио* (издивот) [ПК,2(92)].

ц(ъ̆)рвен-перка f, zool. (Skardinius erythropthalmus) *'тá-j дójрäнцка рúба* (со црвени перја)' – освен *црвено-перка* во Гевгелиско и Дојранско се забележани уште следниве називи на риби: *платица* (слична на *црвено-перка*, но поголема), *турна, јегул'а* (односно: *јангула), бубуџан* [ТГев(391)].

ц(ъ̆)рвенчо m 'име на коњ според бојата' (во Гевгелиско, освен *црвенчо* се запишани уште следниве имиња на коњи: *крчо, абдал* (ако се однесува неразумно), *клинкало* (ако потскокнува на една нога), *каскало* и *кл'ускало* (според начинот на трчање), *сивчо, јурук* и др. [ТГев (374)].

цъ̆рвесе (се) pf 'кога на некое место, односно на ткиво, ќе се појават црви' – болното добиче од *шап* не може да оди, криви. Се лекува на тој начин што се земаат десетина влакна од опашот на коњ и со нив се трие местото меѓу папците од копитото, освен тоа на болното место сипаат петрол и катран за да не *црвесе* [ТГев(381)].

цъ̆рвéнка f, bot. 'сорта на пченица' ~ *жúто сéат, ичумéн, рäш, увéс, урóф, лéшта, усáтка – зä чинúцта – жúто. Има цъ̆рно клáс. Бéла-j чинúцта, алма цъ̆рно клáсе. Дрýгто – цъ̆рвéнка* [И,Гг(119)]; во Кукушко: **цъ̆рвéно жúто** [ПК,2(128)].

цъ̆рвик m, zool. 1.' – в. **цъ̆рвук**'; ~ *нúм гä-сéј прéсноóркäта* (наскоро орана нива), *нéк пустóо* (нека причека), *цъ̆рвик ќи-изéде сè* [ПК,2(88)] – во контекстот еднинската форма: **цъ̆рвик** (*ќи-изéде сè*) се јавува со значење на множина; исто и во Солунско: ~ *нúму да си бéрите за вáс стóка на зéмјата, шо гу изидýат цъ̆рвиц и згýра* ('рѓа), *и аралúити шо уткóпуат и крáдат. Да си бéрите за вáс имáњо на нéбито, шо нéма за нéгу нúту цъ̆рвиц, нúто згýра да гу изéди и нúто аралúити да гу уткóпат* [MV,K(282)]; 2. fig. 'слабуњаво дете' ~ *áјн цъ̆рвик-ej, áма јá инáт дä-вúјш* [ПК,2(128)]; 3. изр.: **цъ̆рвик уф-дъ̆рво** 'досадно и перманентно уништување' ~ *сáмо тä-јáде, алúс цъ̆рвик уф-дъ̆рво* [ПК,2(152)] – в. **червие**.

цъ̆рвинáва f 'црвенило' ~ *Кaрá-Тупрáк ej цъ̆рвинáва уд-бýлки, нóго ги-úма, цéлто пóле-j ус-бýлки* [ПК,2(128)].

цъ̆рвинáк m (и: **цъ̆рвинúца**) 'црвена земја' [ПК,2(128)].

цъ̆рвиника f 'кожена болест, ја викаат уште и **црвен ветар**'; се јавува во два вида: *сијна* и *жлäта* (би требало: 'жäлта'). *Сијната* не пушта никаква течност, затоа ја викаат и *сува*, додека *жäлтата* излачува *жäлта* течност. Народот верува дека болеста *цъ̆рвиника* доаѓа од каснување од некои инсекти; се лекува со *чтирасат турлији* (40 видови) лекарства измешани. Споменатава болест треба внимателно да се лекува бидејќи од неа остануваа траги на лицето. Како прв лек се користи земја *цъ̆рвиница* "иловача" од која ќе се направи каша со која се обложува кожата зафатена со *цъ̆рвиника*.

цъ̆рвук m, zool. 'црв' [ПДој,Фур(130)]; во Кукушко: **цъ̆рвик** [ПК,2(9)].

цӑрвӑли adj 'нешто со црв, во случајот **вӑјца** = јадица' ~ *и ствáрно-ј тó:, ни: ká прáвӑхме вӑјци, цӑрвӑлíј вӑјци, ут-пéпӑлта, ти: тýка ни-сӑ-скӑпýвӑт, прӑстуто. Пéпӑлта-ј нóго л'ýта, усóбӑно тáа ут-шипóрӑт пéпӑл, нáј-л'ýта-ј. И дéтто зӑ-еднá нӑдéл'а врéме, о-искáрувӑт ут-кóжста* [ПДој(148)].

цӑрвӑнýш adj 'со нијанса од црвената боја, црвеникав' ~ *вилíгдӑнче ej кíтка,* цути за Велигден (оттаму и називот), *цӑрвӑнýш* цвет има [ПДој(123)]; ~ *áдин цӑрвӑнýш чувéк бúше, áма áj-го и-óн сj-умрéл* [ПК,2 (128)].

цӑрвӑнýша f, bot. 'вид печурка, одозгора бела, а стеблото црвено' [ПДој(123)].

цӑркa[1] impf 'извлекува млеко од млечните жлезди на женски суштества – молзе' ~ *тогáс дjун'á ѓузелú му вели: да флéзиш áф морéту, íмa четирújси кубúли, да зéмиш едúн казáн сос дéвет рачúцки, да ги цӑркаш кубúлите да са кӑпи цáрjут áф оновá мл'áку, тогáс ки гу зéмам цáрjут!* [V,PM,124].

цӑркa[2] impf 'силно вика, со нервоза'~ *Ка гу видéа ученúците шо бéши газáл уф мóрито, са трумаксáле, и вил'áле гиá таласӑм бúле. Исус éмен и викнá на нúх, ем вéли: Елájтисте на ýмот, já-сам. Нúли бéши вéтар сúлин му паднá стрáх, да зафатú да с путунýа, а викá, ем царкá: Афéндо пóможи* [MV,K(267)]; ~ *тúи па шо удúле нáпри, гу кáраа да мóлчи* (да не вика). *Па óн óшти пóвики цӑркаши, ем вéлише: Давúдово сúн, прóсти ли. И застанá Исус да пувéлја да му нóсат кри нéгу. Кá сӑ наближú óн, му питá на нéгу, и му вéли: Шо сáкаш да ти чúнам? И j-óн рéкал: Афéндо да разглéдам?* [MV,K(280)].

цӑрква* f 1.'храм божји за христијаните' ~ *пупӑдúйата чéсто пӑта сӑ-нӑjдувала ус-едúн нújн кумúйа. Пóпут нӑ-мужéл дӑ-гу-никáсе тóа. Цӑрквáта бúла óдмӑн ду-нújнта кýка* – наутро на *Бужúк* рано се станува за да се оди в црква, мајката ги буди дечињата со зборовите: *"Аjде стани, сино! Дедо Бужúк дуjде. Аjде уф цркви ки jодме да гу видме, да на прачесте!"* [ТГев (85)]; ~ *сè сӑ-тӑкшáвум и сè нӑ-мóжум дóм нӑ-цӑрква* [ПК,2(116)]; ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на цӑрквата, хем порӑнчова на жената му: динеска, жену, да сторúш мањци харни, ч'а ки излеземи на трифирúч дур на Карабурун!* [V,PM(166)]; 2. изр.: **вáѓе цӑрква** (= кога во празничен ден се "држи служба" в црква) ~ *óн (пóпут) сéкоа нидéл'а вáѓӑл цӑрква* [ВГев,Ѓав(274)]; **си-најдéл цӑрква дéк дӑ-сӑ-прӑкрӑстиш** (= си нашол од кого да побараш помош; или: пред кого да се пожалиш) [ПК,2(194)]; сп. загатка: **плáна црква дикеле** (= забите в уста) [ТГев(290)].

цӑрквин adj – в. **цӑрквишин** ~ *ним сӑ прави будала, па да служúш служба! Да бúше некуj цркwин адет и учúнте л'уѓе ки а служаа"* [ТГев(215)]; – тие што се залагале да не се слави *'служба'* или *'слава'*, како нешто преземено од српската црква коментирале: тој обичај *"неје забележин ни уф една црквина книга, нити пак уф Ванѓеле"* [ТГев(215)].

цӑрквишин* adj 'нешто што се однесува на црквата'; сп. **црквишно цвеќе** 'цвеќе што најчесто се носи в црква – босилек(?)' ~ *појде лудо с-една риза* (крпа) *грозде] да излájже момa црнајока] да ja носе*

јуф гора зилена] тамо они век да си викуват] пустил'ачут – кујун детелина] изглавито – црквишно ми цвеќе [ВГев,С(271)]; и: **црковишин*** *~ јутад идат три пътника] си ји пите млади Стујан:] "Море добри три пътника] што јидите јуд то село] ки ве питум ем распитум] сакум право да ми речте] Заито чукат камбаните] камбаните црковишни?"* [ТГев(201)].

цъ̆рковниј adj – в. **цъ̆рквишин** *~ понеже сиромахувото дете си научи харно църковниј рет и кату му беши харин гласот, и кату немаха рахат от аскерите, побегнали от талу и отидоха на един грат* [V,PM,40].

цъ̆рлив* adj 'нешто (пр. плод, дрво) изедено од црв' *~ Еј Султо, Султо мори Султано] арам да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавши, леле, на светут] за една ока уреје] за една ока, Султо, уреје] и они сите шупл'иви] шупл'иви, Султо, црл'иви* [ТГев(204)].

цъ̆рна́ва f 'присуство на црна боја, црнило' *~ пу-же́тва вре́ме по́л'то-ј цъ̆рна́ва уд-ча́вки* [ПК,2(128)].

цъ̆рнајок-а* adj 'девојка, младич со црни очи, односно со црн тен' *~ појде лудо с-една риза* (крпа) *грозде] појде младо с-една риза грозде] да излъ̆же мома црнајока] да ја носе јуф гора зилена] талю они век да си викуват* [ТГев(51)]; *~ ду две моми за глидајне] једната је црнојока] а друга је сијнојока] сијнојока чакрѓозли* [ТГев(53)]; *~ извор вода извирала] малка мома налијвшше] ув вода се југледуве] што си веле ем гуворе:] "Варај Боже, мили Боже!] ка сум тенка да висока] јошше да сум црнојока"* [ТГев(348)]; *~ дуни југо, дуни] дуни да не дуниш] ки ти дадум, југо] мома црнајока] Јордана Петрова* [ТГев(142)]; *~ "Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му веле млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене] уф мене има, Тодоре, до три ми алајки] сакиш црнојока, сакиш сијнојока]"* [ТГев(156)].

цъ̆рна́к m 'дете со црн тен' *~ а́к тъ̆-фа́тум цъ̆рна́к и нъ̆-цъ̆рна́ко ќи-ви́јиш а́рънто* (ќе бидеш казнет) [ПК,2(128)].

цъ̆рна ка́шлица f 'голема кашлица' *~ уд-н'а́а уми́раа де́чкъ̆та.* Ја викаат уште: **зиикли́ва ка́шлица** и **мъ̆гъ̆ре́шка ка́шлица** (информаторот знае дека *"Ту́рџте и ви́каа кара́ иксју́р"*) [ПК,2(47)].

цъ̆рне (съ̆)* impf 'се мачка со црна боја' *~ Уф-пуниде́лникут пусе́стриите ц-съ̆-ублечат уф-нивестини фуста́јне, пубра́тиите ус-шъ̆лми́јки (тул'бе́јне) на-гла́вта, игра́ат о́ро, съ̆–цъ̆рнат, ме́чки съ̆-пра́ват, нивестта пулиа́ве на-свекурут и свъ̆-къ̆рвъ̆та* [ВГев,С(271)].

цъ̆рничко adj, n *~ стръ̆лни́че-ј тре́ва, нъ̆-въ̆ро и́ма гуле́м бе́л цъ̆ф, уф-стре́ди и́ма цъ̆рничко. Ста́рте къ̆жу́ват то́о цъ̆рничкуто уф-ста́ро вре́ме зъ̆фъ̆фита́ло но́го, а́ма све́то ка́ о-гу́бе стра́мо то́о цъ̆рничкуто уста́нуве сѐ по́ма́лчко* [ПК,2(107)].

цъ̆рни́чка f, bot. Morus alba 1.'овошно дрво со меки и слатки плодови што освен за јадење се користат и за варење ракија; со лисјата од *цъ̆рничка* ја хранат свилената буба' *~ нъ̆-бу́упта ѝ туру́ваа ут-цъ̆рни́чка гра́нуве* (гранки) *дъ̆-зъ̆ви́е* [ПК,2(35)]; – кога ја окопуваат бавчата со *цъ̆рници* обично благословуваат: *"Госпуд да пувеле пръ̆те* (гранки) *ду небито да израстат! Буба што*

ки гу јаде да не и биде ни стрела ни будеж; кужурци да праве куту кукушкови јајца" [ТГев(333)]; 2. 'плод од црница' [СКук(339)].

цӑрничков adj 'нешто што се однесува на растението *цӑрничка*' (во случајот што следува гранка) ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се вије, ка се крше] куту прчка царничкова] куту гранка миндалова* [ТГев(177)]; – за празникот Колиде, утрото пред *Бужик* децата си приготвуваат *кулидачки* со кои ќе одат по куќите и ќе викаат *Колиде. Кулидачките* ги прават од *цӑрничкова* гранка, тенка и мазна, што од стеблото ќе ја отсечат така што на долниот крај, таму каде што ќе ја отсечат да завршува со *закачка* [ТГев(79)].

цӑрн трӑн m, bot. 'трн што расте високо, како дрво, дава плодови како парички; го викаат и *чалија*' – попладне на *Св. Лазар*, сите селски девојки, големи и мали, и тие што пееле за *Св. Лазар* и тие што не пееле ќе се соберат, ќе излезат надвор од селото ут тука *гу испрашќат Лазар.* По пат пеат лазаренски песни; кога ќе дојдат до одредено место ќе застанат и секоја ќе скине од својата облека некое конче и ќе го врзе на некој *црн трн (чалија)* и тогаш ја пеат оваа песна: *Еј, Лазаре, Лазаре, море младо војниче!] уд гудина сус здраве, па наваќи да дојдиш* [ТГев (48)].

цӑрна метла f, bot. 'растение што се користи како метла'; на ден *Св. Алеуса* жените и девојките рано одат в поле и берат *цӑрни метли* што се користат за метење на дворовите [ТГев(75)].

цӑрни́ца* f, bot. 'овошно дрво' в. **цӑрни́чка** – со лисјата од споменатово дрво се храни свилената буба ~ *ду-три́те де́на ки-а-изро́ши. И ут-три́те де́на ки-си-по́чнши ки-си-дро́бши ли́шче, ки-си-на̀бе́рши ли́с ут-цӑрни́цта и ки-си-а-ра́нши. И о́на то́гин не-мо́ши да-ја́де, мо́ќут са́л гу-сму́ка на-ли́стут* [ВМег,Стр (317)]; ~ *и са́каши да а ви́ди на Исус, кој не́ мо́жиши ут све́тут, о́ти на бо́јут би́ше ќу́с. И си тӑрча́ на́при, да сӑ качи́ на̀вра̀с идна́ цӑрни́ца да гу ви́ди, о́ти у-та́му ки-замѝнши* [MV,K(267)].

Цӑрни́чӑни top. 'име на населба меѓу Дојран и Фурка' ~ *Булува́н на̀це́ло гу-уништи́ле, зна́чи ма̀шко, же́нско, де́ца, сѐ уништи́ле, но́го ма̀ки има́ле. Та́ма̀ не́ма се́га се́ло на̀це́ло-ј уни́штино, ду-Цӑрни́чӑни. Ки-до́јда̀т, же́нта ќа: (< ќе ја) зи́ма̀т, ко́а̀ им сӑ аре́се и-да: не́ма. Уф-буна́рӑ кла́вӑт л'у́јто* [ПДој, Фур(175)].

цӑрнка[1] f, zool. (Cernus capreolus) 'срна' – освен *црнка* (или *срна)* на ловциите во Гевгелиско омилен лов им е уште: *зајцут, дивата бишка* (свиња), *чакал, видра, лисица* [ТГев (385)].

цӑрнка[2] f 'средишниот дел од окото, со него се гледа, обично темен, црн, оттаму и името **цӑрнка** – зеница' ~ *то́-ј уф о́кто на̀пре́ј, шо́-глида́чо, на̀-стред-уф-о́кто, уф-цӑрнка́та-ј* [ПК,2(132)].

цӑрно adj 1. – в. **цӑрӑн** ~ *и баш на сред-село] бајрак диктисаме] бајрак забуделе] укулу бајракут] оро заиграме] наши стари мајки] на крајта си стојат] в црно јубличени] в црно забрадени* [ТГев(348)]; 2. изр.: **куко́шка де́к пе́е, цӑрно сӑ-пи́ше** ~ *ка́-ќ сӑ-де́се не́каа кукоши́ка да̀-фа́те да̀-пе́е, сӑјби́шта гӑ-но́се пра́во на̀-пӑза́ро, гӑ-прудаве, а па́рте ги-да́вӑт на̀-цӑркӑфта, тӑко́ф-ej аде́то;* fig.

се однесува на семејство во кое жената командува и има завршен збор [ПК,2(170)].

цъ̆рно а́ро n 'проклетник, изрод' [СКук (339)].

цъ̆рнодреха f 'жена облечена во црни алишта' ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха цъ̆рнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора триндафилова* [V,PM(20)].

цъ̆рно око* m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња; освен *црно око*, уште: *трандафил* (ружа), *стратур, звезда, бусил'ук, невин, миндер, кäз назли, шебој, пулинско, малока, чингел', цафаќ, анäмчиче* [ТГев(304)].

цъ̆рностренче adj, n ' ноже со црна рачка' ~ *ej што ли си вeле Стујан, млади Стујан: "Мале, мила мале, ти стара душманке] сама што ќи плаќе нивестина мајка, сама што ќи плаќе и ти с неја плаќи!"] Стујан си искара ношче црностренче, си је се прабудел јуф то мало срце] мртав си је паднал крај млада нивеста* [ТГев(99)].

цъ̆рнумýрен* adj, opp. на светол, на рус – со црни очи и црна коса ~ *ýбува, здрáва, цъ̆рнумýрна жéна* [ПК,2(64)].

цъ̆рпи impf 'со некаков сад вади течност, често вода од некаде' ~ *поповата мома отиде да цъ̆рпи вода от бунару, гу најде на Половинмицан тамо, га виде балтиата, га позна, зашто беши тјахна* [V,PM,106]; ~ кога одат на рибарење (станува збор за рибарење во Дојранското Езеро), едниот рибар весла, а другиот *влагýве* (= ја поставува мрежата); за да се плашат рибите *нä курáбо чýкäме сус испóл, сус нéго и сä цъ̆рпе вóта ут курáбо*, рибите ги гонат уште и со *купишче* (долго дрво на кое има прикачено бела крпа) [ПДој(128)].

цъ̆рпне* pf – в. **цъ̆рпи** ~ *спýза-ј уд-óгино пéпäлта сус малéчки жáрчишта; ки цъ̆рпниш ут-шпóрто, мäкáр уфпäпäлáрнико* [ПДој(135)]; ~ *тогáс тóјнака земá двé лáтки* (земјен сад), *вјахнá нá кóн'ут му, отúде; самовúлите спúјаха. И тóјнака сос млóгу скóрос цъ̆рпнá вóда жúва и га докарá на цáрјут* [V,PM,112] – во контекстот има уште еден пример за постпозитивната употреба на атрибутот во однос на именката, што се смета за посебност на балканската јазична алијанса: **цъ̆рпнá вóда жúва**.

цъ̆рцъ̆фáк m, bot. 'трева што се користи за бојадисување, има модар цвет; се користи и за лекување на ревматизам' [ПДој,Пат(123)].

цъ̆рън adj 1.'нешто со темна боја, како онаа на 'саќите' [ПКук(Гъ̆р)]; и: **цъ̆рну** (m) ~ *нäójґъ̆ двé брáвја, äднó цъ̆рну и äднó бéлу. Е тó бúл – зä-цъ̆рнцут äк-сä-фáтиш, димéк, к-óји óшче пóдóлу, пä-зä-тó бéлту äку-сä-чéпниш, ќи-тä-извáде гóре* [ВВод,Крон(306)]; ~ *úма дъ̆лги нóзи и дъ̆лга чóпка, лúче нä-шитъ̆ркäл, пóвиќе-ј бéл, úма и цъ̆рни пéрцта. Сä-ráне ус-жáби* – објаснување за птицата **бáбла** или **бáблäк** [ПК,2 (22)]; ~ *едúн дéн стáнá зарáно, опрéгна óловиту, кинúсал, отúде на нúвата да óри. Едúнојут ól му бéши бјал, дрýгуту цъ̆рно* [V,PM,30] – во двата претходни контекста имаме примери за нарушена конгруенција: **цъ̆рну брав** и: **цъ̆рно ол** (именката во машки а атрибутот во среден род); 2. 'лош' ~ *се излäжа Ванѓелина, удрила на него] си удрила*

Ванѓелино, али не го секла] што си веле ем гуворе Попуво Јуванче:] "Црна кучко, л'ута змијо, јазе ки ти платум" [ТГев(41)]; – во контекстот имаме потврдена употреба на адверсативниот сврзник **али**: *си удрила Ванѓелино, али не го секла* – натаму, во формата на споменатото лично име *Вангелино* (ж. род), употребено како субјект, јасно се наѕира тенденцијата за нефункционирање на категоријата род, особено во појужната регија; 3. 'темен' ~ *зăплăкáла ивдувúца нă-тáа тýрцка грăнúца[– Стáни, стáни Стујáне, дă-вúдиш тфóја ивдувúца.[Цăрнјут грóп сă-утфóри, Стујáн нă-лúбе пругувóри[– Нă-мóжăл, лúбе, дă-стáнăм, тýрцки кýриум мă-пруни́за* [ДК,Лип(157)]; 4. изр., клетви: **цăрна кăрпа дă-вăрѕиш** (= да ти умре некој близок и да бидеш забрадена со црна шамија) [ПК,2(210)]; **сус црно да са пукријиш** (= да ти умре некој од најблиските); исто: **црно да носиш** [ТГев(320)]; **ц'рна земл'а** (земл'а?) **да та глăтне** (= да умреш) [ТГев(320)]; **врата да ти се сус црна врба затворе!** (= да ти пропадне семејството, куќата) [ТГев(320)]; – во контекстот се забележува нерегуларна линеаризација: *да ти се сус црна врба затворе*; заг.: **црно прасе пу рит пасе** (= брич) [ТГев(290)]; **црно мече дрен тресе** (= грозд на лозница) [ТГев(290)].

Ч

ч'а conj 'дека, оти' ~ *татко му си разбол'á мло́гу и приближи́ да у́мри. Кату позна́ са́м ч'а ки у́мри викна́ детето покра́ј не́гу* [VPM (7)]; ~ "*ту́ку ста́ни от ту́ка – му ве́ли еди́нојут – е́ла да и́дими аф мо́јта кӑшта, да се́диш, дур да чи́ниш таксу́л ти́а па́ри! Немо́ј се́диш ту́ка на ха́нот, ча ту́ка е ло́шу ме́сту: и́ма дја́воли хајду́ти*" [V,PM(20)]; ~ *му ве́ли ба́бата на не́гу: "по́стој ту́ка ти́нака! Јазе ки изва́дем же́нски дре́хи да си приме́ниш, ча ни́а и́мали за́кон: мӑш човек не кла́вами не́три аф това́ конак. Ама ти́нака, зашто́ си харин јунак, ке ти зе́мам не́три*" [V,PM(9)].

чабук m 'направа преку која се пуши тутун' ~ *Вангилино, моја прва л'убо] санок ми си на рӑка лижала] дури рӑка, рӑка јутрпнала] дур на можам чабук да запал'ум] снаји ми са чабук запалиле* [ТГев(53)]; и: **чибук** ~ *Вангилино, моја прва л'убо] дур на можам чибук да запал'ум]* [ТГев(53)]; ~ *отидоха по чаршиата, купиха еден такиm руби хубави, го ублекоха њамојут, гу сториха голем базирґанин, му дадоха и еден гол'ам чибук на ренката* [V,PM(127)].

чабуџа́к adv 'сторено на брза рака' [СКук(339)].

чавка f, zool., Corvus monedula 1.'птица со црни перја, голема колку гулаб, грабливка' ~ *ра́чкӑта* (вид инсект) *гă-ја́ат ча́фките, гă-чо́пкӑт и дру́ј-сте пи́лци* (птици) [ПК,2(97)]; ~ *то́ ут стра́, сă-ка́чфа нă-иднă-кру́ша. Гре́дӑт ча́фките. –"Ама́н, бра́те, тӑ-мо́л'ӑм". – "Арно", му ве́ле. Сă-уриву́а. "Ама нă-кра́ј дă-бе́гаш!". Нă-ме́чкӑта му-ве́ле и сă-уриву́а до́лу, си бе́ре ро́шки* [ДК,Лип(119)]; ~ *киркине́с – пи́ле* (птица)*-ј тӑва́, по́-мӑле́чко уд ча́фкӑта, о́н еј си́во, пӑпӑл'а́во – киркине́с сă-ви́ке и зă-чуве́к шо гуво́ре те́нко* [ПДој,Ник(126)]; 2. изр.: **не́ тјо-испијáа ча́фките** (= не си без ум, *а́к сј-о:-да́јш имо́то, ќи-т-сă-сме́ет, не́ тј-о:-испијáа ча́фките (акӑло)* [ПК,2(181)]; сп. клетва: **чавки очи да ти чопкат** (= да умреш со лоша смрт, надвор од кругот на блиски, т.е. без погреб) [ТГев(320)].

чадӑр m 'вид покрив направен од платно' ~ *му вели на катарџиата: "господине, тинака сос еден сахан манџа, што насити фрет аскерут ми, туку сега сакам сос еден чадӑр да покриеш фрет аскерут ми"*

[VPM(79)]; ~ *му вели: "господар мој, царјут ми речи да ти кажа, как не си кадăр тинака цар да дочакаш". Кату чу така му вели: "хем кадăр сам цар да дочакам, хем сос колку аскер да дојди, аф един чадăр нетри мога да ги изберам!"* [VPM(36)]; ~ *и кату излезоха вăнк при ливадите, там фăрли тојнака онова кепету и са чини един гол'ам чадăр штоту ги собра фрет под негу* [VPM(36)].

чадрлија adj 'нешто во форма на раширен чадор' ~ *Димка си е флегла јуф масăр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлăта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче] "Ного ти са мол'ам, кузум баче Митре] ти да ми сушијши сакмалија фустан] горе сакмалија, доло чадрлија* [ТГев(204)].

чаи́р* m 1.'затревната површина, ливада' ~ *си оплáшиха от нéгу, зашто не бéши човéк кату ни́х, амú тój бéши едúн дúв кату жúва чýма: устата му бúла крúва и отворéна, очúте му царвéни, рăцúте му кáту кóси, што косјáт чаúриту* [V,MP,24]; ~ *аку сакаш да га докимасаш, дувечира, кога ке да си лехнити аф чаирите, талу она дека ки спие, аку е лома, утринта ке да е тревата увјахната, пак аку е јунак, тревата ке да е росна* [V,PM(71); 2. fig. 'необработена напуштена нива' ~ *тóо лójсто стăнá чăúр, кáк сă-кóпе, кáк сă-зăштýре* [ПК,2(133)].

ч'áј m 'напиток од растителни состојки' ~ *Дóма ма-фатú дăж'ц'у, јáс сиднáх дóма, са-најáдух зéлник, х'ич' нé-ми-бúш'и слáтук, зéх мăра млéкци, хапнáх и са-најáдух. Рáнуту станáх на-ш'éсти, си-ч'инúх идúн ч'áј, са-напúх* [ВБог,Нег(339)].

чак adv 1.'дури' ~ *Вăлко чтăјáки óти нóгăта јă-фăтúл, сă-упнáл тéгле, тéгле и кýп! – сă-скинáла жúлта и вăлко тăнгăра-мăнгăра сă-тăркăл'ál нă-дóле чак ду-рéкăта и емéн нé сă-удăвúл* [ВКук(286)]; ~ *ут-тóо вáшто кýче úмум ýплак, мé-j-стрáх чак ду-двóро дă-сă-дублú-жум;* сп. iron.: *áска пă уд-нéго нóго сă-бóом* (плашам), *чáк ýплак úмум* [ПК,2(166)]; ~ *тéнкичко кáминче, кá к'-о-мáниш лéте, чáк и свúре* [ПК,2 (31)]; ~ *то: уфчáр имáл бил'ýци: бил'ýк имáл кójне, бил'ýк имáл óфци, бил'ýк имáл крáви, чáкшо и кóзи* [ПДој(143)]; ~ *и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] на куќата, мале, чак ду баџа] и си видех, мале, плăна куќа] плăна куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката) [ТГев(367)]; 2. изр.: **чáк нă-сăрцто ми-дупрé** (= многу ме возбуди) ~ *Сиднáх уф-адúн анџúја сирумáх. Убугатé чувéкут árно, éс лýда глáва, се-зăсăкáх сусцáрската лóма. Мóмта вúке: "Их, áма хýбава прúкăска-а-а-а...! Чáк нă-сăрцто ми-дупрé"* [ВКук(283)].

чакáл m, zool. (Canis aureus) 'диво, грабливо животно од родот на кучето' ~ *утринта отúде бишкáринот да пáси кубилата и жрјáпчинто. Тáм дéка пасјáха, са чинúха óфца сос јáганце, дојдé едúн чакáл, сáкаши да ги изјáди* [V,PM(117)]; ~ *тójнака извадú стрјáлката, фатú да гу тéра чакáлот по баúрот, га куртулúса офцáта сóс јáгнету, и пák вечерот га закарá кубúла сóс жрјáпче нá самовúлата* [V,PM,117]; – освен *чакал* на ловциите во Гевгелиско омилен лов им е уште: *зајцут, дивата бишка* (свиња), *видра, лисица* [ТГев(385)].

чакан m 'метална направа со која се кова, чекан' – сп. сегменти од

материјалниот живот, изградба на куќа, косење: кога ќе биде готов *тимелут* се повикуваат попот, соседите и роднините да присуствуваат на *тимел' клавајне* или *тимел' удирајне*. Тогаш домаќинот и мајсторот се симнуваат во темелот, ќе наместат три камена на крс и ќе удрат *пу еден чакан*, а попот потоа *свети водица* со која ќе го попрска темелот [ТГев(295)]; мајсторот зборува: *"Воја чакан трабуве да са оправи; сус жилезо не са праве, сус бакăр не са праве... или сус сребро или сус злато! Куќа ки са праве, тимел' ки са удре уд сами карагрошуве!"* [ТГев(295)]; ~ *кóга клéпăме* (= остриме коса), *уд-дóл шó-j, нă-н'о: турýв'ме кóста, а уд-гóре шо чýкăме гу-вúкăме чăкáн* [ПДој(123)].

чакмак m 'парче челик со кое се секнува оган со помош на кремен камен и трат' – во народната носија (во минатото) мажите во појасот носеле *риза* (крпа за бришење), *сојка* (ноже што се затвара со поклопче) и кутија за тутун (со *чакмак, кремен и трат)* [ТГев(418)]; ~ *прáнта* (вид печурка, трат) *сă-вáде уд-дăрвата, сă-вáре, ус-н'áа сă-пáле ус-чăкмáк óгин, фăрле úскри и ќи-с-запáле* [ПК,2(87)]; ~ *му вéли на цáрју: "јáзе цáрју, ти са цјáнем на тéбека да ти нóсам дăрви сос 40 мýлинта, áма тéрам да ми направиш дéвет окú едúн чакмáк и дванájси окú édнá балтúа* [V,PM(107)] – нерегуларноста на категоријата род се потврдува и со употребата на една множинска наставка **-и** за именките од сите 3 рода; во случајот именката од среден род 'дрво' во множина се јавува како: **дăрви** *(да ти нóсам сос 40 мулинта).*

чакрѓозли adj 'со зелени очи' ~ *ду две момци за глидајне] једната је црнојока] а друга је сијнојока] сијнојока чакрѓозли* [ТГев(53)]; ~ *"Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му вели млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене] уф мене има, Тодоре, до три ми алăјки] сакиш црнојока, сакиш сијнојока] ил ако сакиш и чакр ѓозлија"* [ТГев(156)].

чалбур m 1.'вид јадење: каша во која има ставено јајца пржени "на око"' – вечерта пред *Чисти пуниделник* кога започнува *Вилигденско пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна и трае долго, дури до утринските часови *куту за запустејне уд сè;* за вечерата обично се спрема: *чорба, чалбур, урдиник, млечник, баница, алва и др.* [ТГев(36)]; 2.fig.'повеќе искршени јајца (на едно место, пр. во сад)' ~ *ми-пáднáа јáјцта чăлбýр сă-чинúа* [ПК,2(134)].

чалдúса pf 'се збудали, се избезуми' ~ *тóо Вáно кá чý сă-чáлдисá* [ПК,2(134)]; ~ *јáзи му бех хизмúкăр, ами дјáволот такá ми дупнá, ми расипá душáта ми, ми чалдúса умут ми и ме пăхна, гу утепáх господáро ми и сос нéговите парú са чинúх млóгу богáт* [V,PM,28].

чáлке impf 1. 'удира нешто, обично со нога, за да отиде подалеку' [СКук(339)]; но и со рака: *малéчко áма кá ме чáлнá, звéздите и видéх* [ПК,2(129)]; 2. fig. 'краде' [ПДој (115)]; ~ *сúно кут-тáткуто, бајá си-чáлке, ама ќи-му-ј-путсéчăт рăчките* [ПК,2(129)].

чалма f 1. 'специјална крпа со која се прицврстувала капата (фесот) во минатото' – кога човек ќе *префрле* педесет години за него се вика

дека е *стар чувек*; ако е многу стар тој во црквата не ја симнува капата околу која во минатото се носила црна *чалма* [ТГев(273)]; 2. изр.: **кăквá глáва, тăквá чáлма** (секој според заслугите) ~ *зă-нéко: вáжно мéсто трибýве ýчен чувéк;* или пак: ~ *ká-ќ că-уднéсиш ти ус-мéне, тăкá ќи-că-уднесýвум и áска ус-тéбе* [ПК,2(172)]; **мăлéчко Тýрче, гулéма чáлма** (= мал, но силен човек, или пак таков се претставува, особено со финансиска моќ) ~ *вíди, вíди, шíо илóт, шíо чýдо пичалúл, а сјáа де!* [ПК,2(179)]; **нéма да му сýкам чáлмăта** Ник; во Дој со блиско значење запишавме: **ни́м ма: ви́ј чáлмăта** (= нема да го уважувам, односно да бидам понизен)]ПДој(137)].

ча́лнин adj 1.'тој што има психички недостаток' [СКук(339)]; 'мрднат' ~ *тóо чувéк ká стóо кут чáлнин, нé знáа* [ПК,2(129)]; 2. 'тој што доживеал мозочен удар, шлогиран' ~ *тóо Мíто óде áлма* (несигурно) *кут чáлнин дé-ј* [ПК,2(129)].

чам m, bot. 'иглолисно дрво, ела' ~ *Нă-трундúро* (= дрво што стои напречно во **курабо**) *íлма скрă-мăтúци; скрăмăтúк е дăрво ут-смрéка, чатáл кăту бýквăта* **Т,** *едúнјо дéл óде прáво нă-гóре, а ут стрáна íлма испýшчăно дéка лéже купúта* (= весло); *купíјте că ут-чáм* [ПДој(128)]; ~ *курáбо-ј широ́к мéтăр и двáјсе, дăлк ej пéт и шéјсăт, вăрхо нă-курáбо că-вúке чилó, ут-стрáнăта нă-курáбо íлма двăнáјсе нугáл'ки уд дăбувo дăрво, дăбо пó трáа, чáло скóро изгнúве* [ПДој(128)] – во контекстот со партикулата 'по' се степенува дејството на глаголот: **дăбо пó трáа** (наместо 'повеќе').

чам сакăс m 'некаква додавка (ја викаат и *бела смола* – веројатно се добива од бор) што се става во комињето за да добие ракијата пријатен мирис и вкус'; освен *чам сакăс* некои во казанот, каде што се вари ракијата, ставаат и *аласон* (семе слично на 'ким'), од што ракијата добива пријатен мирис, а ако се стават неколку капки вода ракијата *(аласонка)* станува бела како млеко [ТГев(354)].

ча́мов* adj 'од дрвото **чам'** (в. таму) ~ *гу земá и гу обесú нá пóјасот, Отúдоха по-натáтак, нájдоха édúн балабáн от тúа чáмовите дăр-ви. И кату гу видé, барлúвојут речé: "брате, éту на мájка лu и вратéното, што и принджáла!"* [V,PM,126] – во контекстот има потврда за тоа дека категоријата род во долновардарските говори не функционира редовно. Како резултат на тоа се јавува само една наставка **(-и)** за множина за сите три рода – во случајот кај имеки од ср. род: **чáмовите дăрви.**

Чамăфта вудиница top. 'воденица во близина на селото Моларци (Кукушко) за жал сега во Грција' ~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вáдăн гáре мúните". Он фăтúл врăска сус тóă пýсто Тудóруво, сус Шýгуво. Нă-зăкăрá ут-тáм, нă-Чáмăфта вудинúца, уф Мурáрци нă-нусú. Спăднá:* (излегоа, се симнаа) *двýјца мурирчéне* [ПД, Пат(172)].

чанáк* m 'глинен сад' ~ *от тáмо киниса да úди на пăтју. Нај-напрет дострјáти едúн грăнчáрин сóс две-трú добúци, нóсиши гăрнита, стóлни, чанáци: отúвáши да ги продáва по пазáрите* [V,PM(126)].

чанба f 'грива'~ *му вели на авџиолиа: "Нивјастата ки вари утри един казан мл'аку; аф мл'акоту ке да тури отровачка, за да утрои*

цара". Затова немој ти е страх! Скини от мојата чанба три влакна да ги вăрзиш на големоју ти прăст [V,PM(47)].

чанта f 'дел од овчарската опрема – *та́-j то́рба, а-но́саа уфча́рто,* за леб и *катăк* (сирење, јајца и сл.)'; *~ о́на-j ут-ко́жта нă-удéрно ја́гне или ја́ре* [ПК,2(129)]; во кожната *чанта* лебот лесно не *упрнуве* (не се суши) [ТГев(418)].

ча́па f 'орудие за обработка на земјата' [СКук(339)]; ги има два вида: **пăрнар чапа** – се користи за корнење на *пăрнаре* (грмушки) и **чапа** за копање (вид мотика) [ПК,2(129)].

чапа́р m, zool. 'бивол на кој едното око му е црно, другото сиво' [СКук (339)].

чапа́те impf 'оди со раширени нозе' [ПК,2(129)].

чапкăн adj 'несериозен, немирен' *~ "Ти да ми направиш бела ли пугача;] тесто ти да месиш сус твојите слăзи".] Кога е чујала Дилка, калеш* (пишува: 'колеш') *Дилка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Ej Митре, Митре, ти чапкăн терзијче] нити твојто биве, нити мојто чине"* [ТГев(204)].

чардак m 1.'големо претсобје на спратот во старите куќи, со покрив, од предната страна отворено' *~ то́-j го́рни путо́н* (претсобје), *нă-чăрдáко му-ви́кăт и анáj* [ПК,2(20)]; *~ чобанот лизна кабачката, и сă собрали по него сичките дјаволи и ги накара чобанот, на нос ч'ас му стореха калдирим от маламо и конаци кату царјувите, и наврăх конаку́т и сторел и еден чардак сè џифаир* [V,PM(177)]; *~ бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пу́л'ăт пукýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре имáја: трџмój, удáj, чăрдáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)]; 2. сточарски термин: *'сенка (чардак)* направена в поле каде што пладнуваат овците'. Покрај *чардакот* се прави *кутар* за овците и *кулиба*, за боравок на овчарите. Односниве објекти се викаат *мандра (*или: *бачило*). Таму ги молзат овците и го потсируваат млекото [ТГев(376)]; 3. 'од даски направено како лежиште, се поставува на високо дрво, оттаму падарот го надгледува полето, нивите, особено лозјата, фактички ги чува' [СКук(340)].

чáре (и: **чајре,** односно **чире**) n 'начин, излез од некоја тешка ситуација, спас'; изр.: **тéрум чарé** (= барам решение) *~ тéрум чарé дă-избéгум, áмă рýбите нé ли-сă испрáтни, куту сја вујни́ците кá ги-испрáштăт. Ни́ă сăфтé кá уддéме, кá нă убличéа, ги-дăдéме нă-адúн анџúă рýбите* [ПДој,Пат(171)]; **дă-си нáјдиш чајрéто** (= да го решиш проблемот) *~ уд-мéне áдин мéсиц ливлéт и́миш дă-си-нáјдиш, кáк знáји дă-знáји, чăјрéто* [ПК,2(73)]; **дрýго чаарé нéмше** (= друг излез немаше) *~ живéјме шýк уд-зóр замáн, дрýго чаарé нéмше* (дел од искажувањето на бегалците од егејскиот дел на Македонија) [ПК,2(73)]; *~ вáа си-рéкла: "Ќи-му-мéтăм нă-ви́а дéцăта, тýка ќи-јáм ину-кулáт лéп. Сéа нéма чáре дрýго". Е, кăтă-дéн му-смиш́ýва, му-прáе, сă-скри́ва, áма нé-сă јáве нă-ни́* [ДК,Лип(116)]; Саќов го предава со две **а:** *нéла дрýго чаарé.*

чарк m 1.'дел од воденицата, коло, во коешто удира водата и го врти каменот' *~ "А, рăчéл, кýло лисúце, ти́, уддéка ти́ă ри́би?" "Е, рăчéла, áска нé фăшчáх гулéми ри́би. Д-о́ли нă-вудинчáро, пуд-думăзлăко, чáрко дéка вăрте, ри́би и́ма јá тăкви́"*

[ПДој(157)]; ~ *пу-н'о: пулинýве во́:та. По́сле уд-бе́нто, пря̆ку-тя̆ра́ко фле́ве* (водата) *у бу́кӑта. Бу́кӑта до́лу те́сна-ј, та́: ся̆-ви́ке пујра́. Ня̆-пујра́та ся̆-турýве е́дно дя̆рво шо ся̆-ви́ке ся̆ва́к. То́: гӑ-зя̆пи́ре во́:та, не́ гӑ-зя̆пи́ре не́го гӑ-ря̆спря̆снуве дя̆-не́ уди́ре ня̆-ча́рго* [ПДој,Ник(171)]; ~ *"дя̆-зна́:т ти́й шо пра́вя̆т мо́сто, дя̆-ти-курди́ся̆т я̆дúн фа́к ут-смо́ква, тя̆-дя̆-тя̆-фа́тя̆т, дя̆-ти-у́дря̆т ку́тéко. Дя̆-зна́:т, вика́л, ти́й вудя̆ни́ця̆та шо гӑ-пра́вя̆т, дя̆-т пу́штя̆т три́ бе́ли ка́мя̆нчя̆та уф-думузлу́ко, уф-ча́рго, дя̆-ви́дши ка ки-вя̆рте"* [ПДој,Ник(166)]; 2. **чарк на ламба** ~ *но́го-ј дибе́л фити́л'о, не́ вя̆рве низ ча́рго* [ПК,2(129)]; 3. 'органите за варење кај човекот' ~ *фати́ да не́ ли ме́ле ча́рго* (имам тешкотии при варењето на храната) [ПК,2(129)]; 4. 'воопшто назабено тркало како дел од некоја машина' [СКук(339)].

чарфилек m, bot. 'вид цвеќе, кај Са-ќов **странниче**' [СКук(339)] – ?, сп. **стра́мниче** – полско цвеќе со бел цвет, во средината има црна точка, се зборува дека таа точка во минатото била поголема, кога кај луѓето имало повеќе срам.

чарчаф (и: **чаршаф**) m 'покривка' ~ *жената му му рече: "да идиш пак тамока; да викниш пак лел'а ли! Ке да излези, та да га закараш от меника кланети, да ти даде нај-малкоту чарчаф* [V,PM,79]; ~ *пукро́ф, то́-ј дибе́л чӑрша́ф, уд-вӑлна и ко́зина ря̆збӑркино* [ПК,2(92)]; ~ *"Но́го бо́цке то́о ира́мо, ня̆-мо́ш дя̆-спи́м бис-чӑрша́ф"* [ПК,2(53)]; ~ *то́-ј исте́нчино уд-но́сне, о́ш ма́лце ки-ся̆-скúне. Пря̆се́нно-ј не́коо кили́мче ли, не́коо чӑрша́ф-ли, ся̆-пря̆зи́рке* [ПК,2(90)].

чаршија f 'место каде што се тргува – има дуќани и пазариште' ~ *"Марије, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови мои дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твои] дек да ги турам, кажи ми?!"* – *"Хеј, море, лудо и младо, тури ги в десна пазуха, слегај се доло в чаршија"* [ТГев(100)]; ~ *ся̆-зя̆стря̆ми́х кӑ о-видéх уф-чӑрши́ита, али́с тя̆пя̆на́рин, кӑ ся̆-ря̆стури́л, ся̆-ря̆звличе́л, дя̆-те́-ј стра́м* [ПК,2(152)]; ~ *ej Димке, Димке, јубава ти Димке!] Димка си јотишла на града Солуна] Димка си е флегла јуф мася̆р чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жля̆та ми камуда* [ТГев(204)]; ~ *купи́ дéсет пари́ се́ме, гу тури́ а́ф една́ то́рба и фати́ да ви́ка по чаршиата, да гу продáва се́мето* [V,PM,154]; ~ *палај* (бараj) *си извор студна вода] копај си бразда длабока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)].

час m 1. 'време (општо)' ~ *от мя̆ра ча́с се́тника дојдé мя̆жо́ ѝ, и тјáнака му ве́ли: "мя̆жу, бра́т-ѝ дојдé ту́ка ли га и́ска кутиата, и ја́зе му га да́дох"* [V,PM,149]: ~ *фя̆рли вя̆жито на вря̆х дя̆рво́то, тури́ от до́л еди́н ко́ш, си качи́ тој на ко́шот, тури јулме́кот на гя̆рлото му, гу пе́рна ко́шот да са обе́си. Си разби́ вя̆рхут и то́ј не си одави. Лу от мя̆ра час се́тника отвори си учи́те* [V,PM,7]; ~ *от мя̆ра час типя̆ра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава* [V,PM,42]; ~ *тогá и то́јнака отговори и ве́ли на жена́ му: "мари же́ну, ја́зика што са чу́дим – не ли потӑнаа ниту кора́бите, ни́ту па́ри ли липсу́ват,*

но сно́ити, кату си ле́гнахми на по́стел'а, от не́колку ча́с ло́шу со́н засони́х [V,PM(30)]; 2. 'временска отсечка, термин, момент' ~ *излезоха де́ветми́на хајду́ти, на собле́коха, на гу земаха си́чкото има́ни... и пари́те инка́р не ги чи́ними ки га дадеми, а́ма на това́ ча́с не́мали* [V,PM(22)]; ~ *цар̀јут пак му вели: "аку не мога јазика от песок да ви чина три педја вăжи, ви давам едѝн чифлик на вас"* (пишува "ваш"). *Дојде часот, станаха они, си отидоха* [V,PM(59)]; ~ *дујде́а крѝ не́го ти́ри сле́пити, и ве́ли на ни́х Исус: Веру́вати, да́ли мо́жам да ви леку́вам? Ве́л'ат на не́гу: Исти́на Го́споди мо́жиш. То́га му фа́ти о́чите на ни́х ем ре́кал: Кату́ ка́к си верува́хти, не́ка сă чи́ни на ва́с. И са̨ упули́ле на та́а ча́с* [M,VK(266)]; ~ *Изваждa сиромаху едѝн карагрош, му дава, и то̀ј да е било мишанлиа ошѝти от тарапканата, и гу позна владиката карагрошут, ча беши негову. И заедно̀ч, онова час отѝде да види неговите карагроши* [V,PM (39)]; ~ *на онова час тихиса и детету талыка, му вели на арнаутите: "зашто гу бијти това умрен човек?" И те му одговорихa: "гу бијли, зашто на длагова на троица по сто гроша"* [V,PM(33)]; 3. adv: 'после' ~ *о́ј-си ти, а́ска ќи-си-до́м ча́с, ка́-ќ сă-удлио́рум;* ~ *по́-ча́с ќи-нами́нум кăд до́д* (постара сестра) *Ра́јна* [ПК,2(127)]; 4. 'приквечер' ~ *нă-мо́жум нă-пла́днина, ќи-до́м ча́с* [ПК,2(127)]; сп.: **зă-ча́с** (= веднаш) ~ *за-ча́с ќа-напра́вле, не́ бе́ри кăсăве́т* [ПК,2(127)]; 5. изр.: **суден час** (= судбоносен момент) ~ *ки са умре, а̀ма не знајме коѝ час);* **ако му е дујден часут – ки умре** [ТГев,248]; **да се најде за тоа час** (= кога ќе дојде крајот – старите луѓе, особено бабите, кога им се ближи крајот од животот, си купуваат нова облека и кондури, сето тоа ќе го стават в ковчег, ќе го заклучат, да се чува *"за тоа час"* – т.е. го спремаат за погреб) [ТГев(249)].

ча́скум adv 'брзо, веднаш' ~ *се́ди де, ча́скум ќи-до́о де́тто;* ~ *ча́скум ќи-би́де ба́ница* [ПК,2(127)].

ч'асту n 'брашно измешано со вода, сол и квас, приготвено за печење леб – тесто' ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ик'е́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на брӑш'ну и сто́ дра́ма ниш'ш'т'е́, пулуви́н ука́ ш'ш'ипи́гдал за-гу-спич'е́ш' ху́бави́ч'ка. С'е́тн'а̨ ина́ ука́ ма́слу, с'е́тн'а̨ за-гу-зам'а́сат ч'а́стуту* [ВБог,Су(342)].

ча́т–па́т adv 'понекогаш' [СКук(339)]; ~ *уф-на́шо* (мисли на место, регија) *и -до́лце уф-Со́лунско, зи́мно вре́ме фа́штӑха кӑшла дӑ-прӑзимлу́ват о́фците, а ни́а пӑ ле́тно вре́ме о́дӑхме ча́т-па́т нӑ-Пи́рин, нӑ-кӑ-шла* (далечно пасиште), *а́ма не́ бис па́ри, трибу́вше дӑ-сӑ-пла́ите* [ПК,2(66)]; ~ *о́дум и уф-гуле́мјо си́н ча́т-па́т, ка́ не́-ќ-о́дум, не́-сум фӑрли́л ка́мин* [ПК,2(181)]; ~ *и́дат ча́т–па́т, уд-но́винта на-гине́жо* – ретко доаѓаат, само на почетокот и на крајот на месецот, т.е. кога е *новина* и кога е *погибел* [ПК,2 (129)].

ча̨та́л m 'расклонето дрво' ~ *нӑ-трундиро и́ма прува́л'ӑно ду́пки ко́лко-ј широ́к кура́бо, де́ка сто́т чивиј̀те, нӑ-ти́ чивиј̀ флев̆ат ду́пките нӑ-трундиро. Нӑ-трундиро и́ма скрӑлйти́ци; скрӑлйти́к е дӑрво ут-смре́ка, ча̨та́л кӑту бу́квӑта* **Т.** [ПДој(128)]; ~ *то́-ј ут-куко́шка, кут-чата́л, фа́тка-ј, ус-не́го сӑ-кӑршăхме. Ак мӑ-излӑји ќи-т-ку́пум*

бăкши́ш, а́к тă-изла́жум ти ќи-ми-ку́пиш. Му-ви́кме и јăдéц и кăрша́ло [ПК,2(55)].

чаѓа́лче n, dem. – в. **чаѓа́л** ~ *гло́к-ej тắрăн ус-три́ чăта́лчита* [ПК,2 (34)]; ~ *тре́вăта нăдда́вка и́ма чăта́лчета, сă-нăдда́ват ади́н на-дру́к* [ПК,2(79)]; во множинската форма **чăта́лчита** е сочувана старата наставка **-лта** за множина кај именките од ср. род, што во повеќе македонски говори е изместена од поновата **-ња**.

ча́тке impf 1. 'удира' ~ *ак тă-чатнум ади́н шамар, ќи-вијш дек сă-рожде лебо;* 2. 'кажува навредливи зборови' ~ *а́ о́на и́ч не́ мо:-ла́ге. Ќо:- на-ча́тке на-чувéк, на́пкум куту ни́што не́ би́ло;* 3.'пука, фрла искри' ~ *ча́ткăт и́скри* (= прскаат искри) [ПДој(118))]; ~ *пăрна́рут* (растение, по ливчињата има боцки) *ко́га го́ре пра́ве пăр-пăр, ча́тке* [ПК,2(95)]; ~ *гла́мните уф-о́гино ча́ткат, не́кој нă-гувóре* (оговара) [ПК,2(95)].

чатма f 'гредица, не дебела' – кога се прави покривот на куќата мајсторите ќе исправат две чатми меѓу кои ќе заврзат коноп и ќе ги закитат со зеленило. Тогаш домаќинот ќе му подаде на најстариот мајстор поклон, а тој ќе го закачи на конопот и ќе извика: "*Хе, на ви пуклон, мајстуре Трајко чурбаџија пуклон ни дунисе; на нашјо сајбиа атăр му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи мирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бирикет*" [ТГев(297)]; во минатото куќите биле мали и примитивно направени од следниве материјали: *камен, плитар* (непечена цигла, керпич), *кал, чатми, миртеци* (греди), *пардии* (леси) и *кирмиди* [ТГев(297)].

чауш m 'вооружено полициско лице' ~ *Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша и толку ут кираџијцки брăчки, чирек празни, чирек пăлни. Тука седа чауш или мулјазим су неколко заптиј* [МЕ,Р(72)].

ча́фка* f, zool. 1.'граблива птица со црни перја, често се среќава во градските населби' ~ *пра́ле шо пра́ле сидна́ле тро́ дă-пучи́нăт. Же́нă-му нă-о́џăта гу-зăбурви́ла са́пуну нă-идну ка́мен и до́шле ча́фки и му-гу-крина́ле. Ко́га ви́шла же́нăта фăти́ла дă-ту́фка* [ДК,Деб(155)]; ~ *ка́ сă-нăфăрли́ли ча́фки нă-та́а ма́ршта* [ПК,2(76)]; ~ *дăрвăта сă-џăрна́ва ут-ча́фки* [ПК,2(101)]; ~ *като-виде́л да ле́тат еди́н бил'у́к ча́фки, се-помоли́л на Бо́га: "Го́споди Бо́же, ви́а да ли да́деш о́фце". И до́р да-је-изре́че лакардију́та, ча́фк'ите стана́ле о́фце* [ВСол,Град(283)]; – во контекстот сврзникот **да** се јавува со интенсионална, декларативна функција, непозната во нормативниот израз, наместо 'дека, оти': **виде́л да ле́тат еди́н бил'у́к ча́фки;** 2. 'расеан човек' ~ *н'о:-гле́јш, али́с ча́фка-ј, та уд-не́го че́киш дă-т-свăрше рăбо́та;* ~ *а́рна зăве́јна ча́фка-ј, ќи-зăги́не не́гдин, се́тне тре́бе да-а-те́рме низ-гра́до* [ПК,2(129)].

чафкин adj 'нешто што е поврзано со чавката' ~ *ут-пи́лците са́мо ча́фкинто ме́со не́ сă-ја́де* [ПК,2 (129)].

чаф(ă)рлига f, zool. 'вид птица' – ловциите во Гевгелиско, освен *чафрлига* ловат уште: *дива гăска, дива патија, слуквар, путпулог* и др. [ТГев,385].

ча́шичка f, dem. – в. **че́ша** ~ *шкýл'уф и нă-шкýл'то а-скăрши́ та́а ýбува ча́шичка* [ПК,2(103)]; и: **чашкичка** – *штăркăло́ва чо́пка* (цвеќе) *тăка́ и ви́кле на-ло́минта сắлза ка́ ќи-да́де се́ме. Оно-j уф-адна́ кут ча́шкичка, ил' па мо́ш сă-ре́че, кут-чу́шка, те́сничка, дắлга, али́с штăркăло́ва чопка* [ПК,2(141)].

ча́шка f, dem. 1. – в. **че́ша** ~ *пăу́ро-j ут-пра́с* (мал глинен сад), *гли-го́сно-j, и́ма че́пче за-пи́јне, ка́-ќ смýкнеш – а́дна гắлтка, а́дна ча́шка пра́ве* [ПК,2(97)]; и: **че́шка** ~ *ка виде́ че́шката, зачудú се: "Бре́j... ри́бăта че́шка изгăлта́ла!" Зе́ме де́тто дă-га-изли́е че́шкăта и та́а се-нăпăлни́ сус-зла́то. Истýрве-гу зла́тто уф-кисе́то и тýрве гă уф-па́звăта* [ВКук(281)]; ~ *де́тто га-да́де че́шкăта. Удри́ла-му ади́н шăлма́р, зе́ла-му че́шкăта – не́-си зă-ме́н! Бе́ге-си де́тто утта́л, стра́х мо́-j да-н гу-залó вăт, а́ко ви́кне* [ВКук(282)]; 2. изр.: **нă-чашка** (покана да се седне, да се пивне, да се поразговара) ~ *сă-ва́ркиш, а́ма аj нă-ча́шка, дă-сă-нăпи́јме де, не́ ќи-живе́јме сто́ гуди́ни* [ПК,2(186)].

че conj 'дека, оти' (сп. во буг. јазик) ~ *мо́лата му-ре́кла: "Не́ си-о́дам зашчо́ ла́мјата ќи-за́тне че́шлата и не́ ќе-и́ма да пи́јме во́да". Де́тто је ре́кло: "Ди́л'му не́ си-о́диш, по́шчи ме се́а ти́ и ка́ ќи-до́јде ла́мјата ка́жи-ми". Като ја-виде́ла че и́де ла́мјата, зафати́ла да пла́че и му-капна́ла на-де́тто една́ сắлза* [ВСол,Град(295)]; и **чи** ~ *има́лу ắдно вре́л'ă ắдăн бе́дăн чул'а́к. Ага́ ути́вăл на-ни́вăтă ви́д'ăл чи-две́ д'ăцá би́јат ắдно ма́лку зми́јчă. Зми́јчăту сă-пумо́лилу на-чул'а́ка дă-гу-утắрве* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *и две́т'ă били́ тру́дни. Пу-пắт'ă ко́нчјăту сă-умури́ло и ка́зăлу на-ма́јкă-си чи-му-јă-мно́гу те́шку. Кубили́ăта му-рекла́: "Те́б'ă ти-јă-те́шку чи-но́сиш ắдăн, ами-ја́ шту-дă-ре́кă ка́то но́с'а три́ма"* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *и ста́наха, навăрви́ха та-оти́духа го́ре ф-планина́та при-зми́јуви пеште́ри, да-си-фл'а́зат фаф-сара́е. И га сл'а́зуха прис-скале́те на-врата́та, чи-ви́деха на-врата́та кла́ден ади́н ка́мен пендесе́т хил'а́ди оки́* [ВДр,ГБ (329)].

чевре f 1 'везено крпче за нос' ~ *Тогај бабата го изважда нос ѓавол от сандăко хем го пита : "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе! Хем ја сам фатил, и ету ми даде и една чевре, што си благодара от мене"* [V,PM,165]; ~ *и тогај Марин изваѓа алтăно и чеврета, хем му вели на Теодорак: "ету господине, тиа не са ли от невеста ти?"* [V,PM,166]; 2. ~ *та́-j кắрпа, сја:-вăрсу́ват же́нте ка́ ко́пат нă-по́л'то зă-се́нка;* 3. ~ *мале́чук чăрша́ф, ме́тро нă-ме́тро, сă-пусте́л'уве нă-ма́ста врắс друк по́гуле́м чăрша́ф; а́с и́мум две́ чиври́на уд-бе́л ве́с, са́ма си-j-визáх на-маши́нта* [ПК,2(129)].

че́до n 1. 'рожба (син или ќерка)' ~ *е́дин ма́ш и же́на нима́ле де́ца. Фто́рата же́на му би́ла на то́а. Ут-пắрвата има́л де́те и мо́ма. "Бо́же, бо́же, вил'а́ле, вра́к че́до да-и́мум, че́до да-ви́дум"* [ВГев,М (268)] – во контекстот како лексичка посебност е употребата на зборовите: **дете**, со значење на 'син', а **мома** со значење на (ќерка): *ут-пắрвата* (жена) *има́л де́те и мо́ма;* ~ *му вели́: "си́нку, една́ мо́ма и́мам. Ела да ти чи́нам зе́т и да ти и́мам кату че́ду; кога́ ќи у́мрам, ти́нака да устани́ш на мо́јто ме́сто цар!"* [V,PM(23)]; ~

Е, вá нúвăта, ричé, вá зéмјăта, вá трéвăта е-нéјна, нéјно чéдо. Кóлку дă-и-трéбиш, кóлку дă-ă-чúниш, тá пák ќи-нúкни. Тó му-ј, нéјно чéдо [ВЕв,Кор(305)]; ~ *ко:-пýле тáму ăну-пúле цúфка нă-ăнă дăрвúче и вó ко:-си-фăрле óчите, пýле тáму ăнă-змúа. И вó извáјќа тó буздугáнут – пáт! Тá мáјкă-му нă-тúа пилúшча ... óде и-му-вéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрум шó ми-уткинá чéăта"* [ВВод,Крон(312)]; ~ *и кató си-отúде, запита-е нéхина стáра мáјка и нéхин си-тáтку: "Кák си-дójде, мúлно чéду? Кák та пýсна клéти змúју?" И т'á хми-рéче: "Има Госпот засичките"* [ВДр,ГБ(327)]; 2. 'младо суштество (дете, младич) во однос на возрасна личност' ~ *пó-стáрте им-вúкат нa пó-млájте чéдо: нă-мóжум тă-рáзбérум шо гувóриш брă чéдо* [ПК(129)]; ~ *влизéл у-двó-рут. "Пумóжи Бóк, нивéсту!" – Дáл Бóк дóбру, стáру! Шо-пáлăш тýкă? – Пýл'ăм кák ткáји, нивéсту, и сáкăм дă-тă-пúтăм, кák ти óде рăбóтта. Алă-кá глéдăм, чéду, нé ти спóре...* [ВВод(309)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, на моличе малечко] мури, јуф килар ќи флезум, ле мале] и оно пу мене:] "Мури, дај ми, дај ми, мила ле додо] пикмешиче и лепче"] – "Мури, не-т сум дода, врашко ле чедо!"* [ТГев,197-198]; 3. изр.: **нa-чéдо мéсто** (= усвоено дете) ~ *си-бúле мăши и-жéна и-синимáле дéца. Испăднáле нa-нúвăта и-си-нáшле еднá жел'ка и си-рéкле: "Кăтóка нéмăме дéца, ќи-си-а-зéвме зa-нa-чéдо мéсто"* [ВМег,Сар(314)]; ~ *"'Зăшó о-сáкиш дă-ти рăбóте?" "Нă-чéдо мéсто, рăчéл, јáс ко:-зúлум. Нéлум, рăчéл, јáс дéца, ки-со:-глéдум кути ти"* [ТГев,277]; **немат ут срце чедо** (немаат свој пород) – ако жената е неротќиња, или ако им умреле децата, сопружниците, кога ќе навлезат во зрело доба, *а немат ут срце чедо,* посинуваат некое дете, ако е машко се вика *пусинук,* а ако е девојче – *пуќерка* [ТГев,277]; клетва (кога се заколнува, пр.: дека ќе ја каже вистината): **жи-ми чедо!** [ТГев,277]; отпоздрав: *"Дај ти Бог добро, чендо!",* како одговор на *"Поможи Бог, дјадо!"* [V,PM,179].

чеза f 'двоколка, служи за превоз на луѓе, не за материјали, ја влечат коњи, вид примитивен фијакер' ~ *му-вéле нă-крáлут: "А бе тáтко, му вéле, aj д-óјме тáли дéк óăт гулéмите, дă-сă-рăшетăме". Имáло идну-кучиáч стáр нă-чéза. А-пригнáле кучúăта – ќ-óдăт. Одăт. Сáка д-óде дă-вúде тáму* [ДК,Ран(132)].

чејлар m 'мајстор што прави кондури' ~ *и-зéл дéцта и и-зaнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тú нa-зaнáт". "Ти шо сакаш?" – му-вéле нa-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'áр дa-сa-ýчам". "Зáнци-го и вó – му вéле цáрут нa-чójкут – нa-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чéјли pl. 'обувки (обично од кожа, а здола ѓон)' ~ *и чýпăта утúшила дóма и му-рéкла нă-тáтку-му: "Дăскăлúцăта сáка дă-тă-зéва тéбе". Тó му-рéкăл "Арно. Јáс кă-ќи-мукýпăм ини-чéјли, ák и-зăбéсе инăш нă-перýнут-му гóре, áко пáднăт тúа чéјлите ут-перýнут, тугáј ќ-ăзéăм дăскăлúцăта"* [ДК,Дур(147)]; ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'áјнте нă-гóсти, а и сил'áјнте зăáтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвáјне. Уд-гулéми ăрчój, чунки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа*

дириџé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе [ДК,Деб(153)].

чéка (и: **чеке**)* impf 1.'во очекување е да се случи нешто' ~ *Пắрвạта рạчéла: "Е, дé-ј жúва и здрáва, да-пурáсне гулéма". Дрýгạта: "Кá ки-пурáсне, тó: шió-ј дójдăн мắши дạ-ј-бúде". Тó гóсто рạчéл: "Тá: мóма énус са-рójце, јáс-сум двáјсе гудúни и-óшче двáјсе да-чéкум, јас сáке да-устạрéм"* [ВДој(277)]; ~ *тă̄-чéкум кутī стýдéна вóда* (= многу си ми потребен) [ПК,2(200)]; ~ *Пóпут вúке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Амáн брé ýлăв пóпе, ми дéк ќă-бúам. Оди вéнчи тúе лýѓе, и-здăрвú чăкáки"* [ВГев,Бог(274)]; ~ *му вéли: "а брé сúнку ету тóлко пари ти остáвам, áма да си отвóриш óчите, зашто́ аку фáтиш, синку, сос пиáнсфо та сетни не ти чáка друго, сáмо да фăрлиш еднó вăжи да си обéсиш"* [V,PM(7)]; 2. 'во очекување да дојде некој' ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва[од рид на рид шетат[л'ута змија бркат, л'ута ми л'утица[сите седат на софра[Јана си ја чекат* [ТГев(328)]; ~ *утрината царјут чекаши да излези зетјут, да му бакни рạ̄ката. И кату не излези зетјут, царјут стана, отиде при негу* [V,PM,50]; ~ *двýјцата брáтја кă гу-чикáле, чикáле, гу-нéлиа. Срéдн'ут гу питáле: "Дéк ќ-óјш јунáче"* [ВГев,Ѓав(274)]; 3. 'во заседа е' ~ *нă-прéслạпо* (ниско место в планина, погодно за поминување) *чéкат лувцúјте дúвич* (диво животно) [ПК,2(88]; 4. 'се надева на нешто добро' ~ *кáпнин* 'исцрпен' *гáаре тóо чувéк, шо чéкиш тú уд-нéго* [ПК,2(57)]; ~ *умýто мé-ј уф-мóмте, сíно нé-нă-пугléднуве, нé пạ нéшто пóфќе дạ-чéкме уд-нéго* [ПК,2(121)]; 5. – во императив 'постој, почекај' ~ *дéтто пáк отíшăл кăде óфцете. Ќелéшăт отíшăл кăде-дéтто и му-речéл: "Сéга јáс на-тéбка ќи-те-јáдам". Дéтто казáло: "Чéкај да-óдăм, да се-помóл'ам на-Бóга"* [ВСол,Град(295)]; ~ *чéки* (или: *чéќ*), *чéки ác ќ-о-нăсáдум нă-нéго* (= ќе му приредам непријатност) [ПК,2(80)]; ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, ле мале] мори, на молче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терум, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме* (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; 6. 'одлага исплаќање на долг (пари)' ~ *тóга падна́* (клекна) *измиќáрот да му сă мóлиши на нéгу ем вéлеши: Афéндо ти сă мóл'ам да ми чéкаш, и сити ки ти и дáдам. И прижал'á цáрот на измиќáрот, да гу пушти́, и сè шо му длăжиши му башладисá* (опрости) [MV,K(267)]; 7. изр.: **празна софра** (= поставено јадење, но без луѓе) – ако домаќинот не е зафатен веднаш седнуваат да ручат. Во противно се чека и *софрата* не се поставува за *да не чека празна* [ТГев(20)].

чéклен m 'рачка на нож' [ДК,Лип (103)].

чéкл'ус m 'влакненца од класот на јачменот'[ПК,2(130)].

чекмáк m 'парче железо, челик со кое се секнува оган' ~ *когá се родú дéте лăшко и са-сабúрат стáрците и млáдите, агá му кладáт íмето, та са-сабúрат фрéт сóехли да-едáт и пúет и благослáвет дéтето на-трепézата, и пúет вúно и такá го-благослáвет: да-е-жúво, да-е-здрáво, и да-нарáсне гол'ámo,*

да-нóси 12 окú балтúа, 3 окú чекмáк [ВДр,Фр(326)].

чекмеџенце n, dem. 'фиока' ~ *карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!] слези се доло јов јудајче] земај си алтăн јотвурче] отвори алтăн чекмеџенце* [ТГев(211)] – во контекстот има уште еден пример кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **алтăн чекмеџенце** – образец позајмен од турскиот јазик.

чела f, zool., Apis melifera 'тенкокрилен инсект којшто цветниот прав го преработува во мед – пчела' ~ *на една страна најде ногу пчели, и едно пиле не ги оставаши на рахат, ги јадиши. Пилету гу вел'ат пингор. Тојнака пилету гу утепа, и куртулисаха от негу пчелите. Тогас челите му дадоха едно перо* [V,PM,96]; ~ *му туриха три оки пикмез, три оки мет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели* [V,PM,97]; ~ *тó:-ej éдна трéва шо мирúсе, чé: л'те шо ги збúрăт. Кóшувуто ги нăмáчкувăт, чéлăта ká ки сă рóе, дă флéзе у нăтре, и мирúсе нă слáтко* [ПДој(120)].

челад f 'потомство, деца', пр. кога некого го заколнуваат да ја каже вистината му велат: **жи-ти чел'ад!** (или: **туку ти младост!; туку ти тоја слăнце!; за бога за душа право да кажиш!**) [ТГев(320)].

челебú m 'титула што Турците ја давале на христијанин големец, односно учен човек' [СКук(339)].

челица f 'вилица' ~ *ká умúре чувéк му-вăрзýват чéлицта* (Кукушко), во Дојранско запишавме: **чéлести** [ПК,2(130)].

чело[1] n 'преден дел од главата, меѓу очите и косата' ~ *"Мамо, мори, мамо и чело ме боле!" – "На челото алтăнче, на глава си фино фехче] на фехче си тепелуче] удузгоре и пискýл'че – хеј, зашто велиш, мила кéрко] чело да те боле"* [ТГев(95)]; ~ *на дрýг хизмикáр речé да зéли двé олóви, дá опрéгни, та да úди да óри, áма едúнојут ол на чéло да го бодé, дрýгио нá кăчут* [V,PM,115]; ~ *вéли најмáлката:: "мéни да ли зéми цáрјувут сúн и да му рóдја двé, еднá мóма и еднó мóмче, момáта да é сóс месинчúна на чéлото и сóс звјáзди нá грендú"* [V,PM,141].

чéло[2] n 'скратена верзија на **чевел**, со измена на родот' ~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа ки-дójде двăнáјсет сáту, му-вéле, тú óдма д-излéји кóа ки-чýкне сáту. И тáа дéка игрáла слýшина сáту стóри: "Дааанг!" И óна ăм уд-бăрзúна, избéгла. Иднóто чéло му-пăднáло нăтре* [ДК,Палј (121)]; во истиот текст се јавува и во форма за ж. род: ~ *а тá чéлта шу-пăднáла тáму, ă нáшăл цáруво сúн. Му вéле: "Кój к-ă-нájде вáа чéлăта шу-прéгач* (предник, дел од женска носија) *лúри ки-му-дáм"*. Во следнава реченица паралелно се јавуваат и двете форми: еднаш од среден потоа од женски род: *вáа гу-зéва тó чéлу, му-мéра нă-кéркă-му – нă-прăстта нé-му влéга чéлăта* [ДК,Палј(121)].

чеп* m 'дел од чешма низ кој истекува водата' ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејужењин] направи чешма шарена] сус дванаесет чепуви* [ТГев(212)].

чéпка* impf 1.'средува дома, односно работи лежерно на ситни работи'

~ *чепкум пу-нешто на-занаато, или чепкум пу нешто низ бахчата, низ-дворо;* 2. 'допира' – в. **чéпне** ~ *ни́м мă-чéпки мă-гắди́шке* [ПДој, Ник(131)] – објаснување за гл. **гắдишке** 'скокотка'; 3. 'развлекува памук, волна со раце' ~ *цéл дéн чéпкум бубáјк* [СКук(340)]; [ПК,2 (130)]; 4. 'се закача' ~ *ним гу-чéпки, и́ма мáстуре, кắшта прáве – јáјце му-сă-пéче нă-гắзо* [ПК,2(168)]; ~ *нóго-нóго ни́м сă-чéпки уз-мене,* или: *сăкắн ни́м гу-чéпки дéтинцто*; 5. 'краде' ~ *тóо нé о-пу́шти уф-кắшти, му-чéпкат рắчките; ~ чу́в-се ут-тáа, бајá си-чéпке* [ПК,2(130)]

чéпкине* n ~ *улавéшка-ј и чéпкинто* (= одделување на зрната од памукот – *бубáјкo* и развлекување волна е бавна работа) [ПК,2(120)].

чепкăни́ци pl. 'измислици, лаги' ~ *дур нé-м сă-слу́шат тáквú чепкăни́ци;* или: *устáв-ги тíа уд-гắс чепкăни́ци* [ПК,2(130)].

чéпне* pf 1.'допре' ~ *нăójгă двé брáвја, ăднó цắрну и ăднó бéлу. Е тó би́л – зă-цắрниут ăк-сă-фáтиш, демéк, к-óјш óшче пóдóлу, пă-зă-тó бéлту ăку-сă-чéпниш, ки-тă-изваде гóре* [ВВод,Крон(312)]; ~ *нóго афи́ф рăбóта* (слаба, несигурна), *тóо нé смéјш до:-чéпниш, на-аднóч сă-скắрше* [ПК,2(21)] – во контекстот одново среќаваме примери за појавата што ја откривме поодамна: присуство на перефективен презент во јужните македонски говори – **на-аднóч сă-скắрше** (наместо: 'скршува'); ~ *и тíа гăлắбто си прăкăжувáле: "Да му-пу́штиме ạднó пéро, дă си-ј чéпне óчте сус нéго, ки-пулéдне". И му пуштýвăт ạднó пéрце, и вóа, алáки, гу-нăјдýве* [И,Гг(114)]; 2. 'зема сосема малку' ~ *чéпни уд-бáнíцта да:-убíдиш кạквá-ј* [ПК,2(130)]; ~ *чипнá кулку и́глин вắăр* [ПК,2(170)]; 3. 'наштети' ~ *ричé Гóспут на нéгови́ти Учени́ци: Ету ви давáх на вáс пувéлата да стắпнити наврắс змíити и скрапи́ити, и наврắс сắто стрáшно уф душмáнити; и ни́што на вáс да нé ви чéпни* [MV,K(312)].

чéпнин adj 1.'допрен, докоснат' [СКук (340)]; 2. 'сосема малку оштетен' ~ *бăрдáко-ј чéпнин ня-мýцкăта;* или: *ня-нéкоо кирфи́а сјо:-чипнáла фустáно; муфéзо нă-двá-трú мéстé мé-ј чéпнин, дáл' уд-мóлци, дáл' ут-шó* [ПК,2(130)].

чéпур m 1.'кога прстите од раката се отворени, најголемото растојание меѓу палецот и средниот прст'; 2. изр.: **педа и чепур** (= мало растојание, се употребува често за малата висина на човек) ~ *шó и́ма áдна жéна – пéда и чéпур, да:-ви́јш, ки-сă-смéјш* [ПК,2(130)];

чéпче n 1.'мал отвор од сад (глинен, дрвен)' ~ *буклúта-ј дắрвăна, збúре кóлку двé кúла, плóска-ј. Има двé чипчúна, аднóто-ј зáткичка, дă-сă-издúше, дă-мóјш дă-пúјш. Вóота ич нé* **сă-тóпле** *уф-тáа* [ПК,2(25)]; ~ *пăýро-ј ут-прắс* (мал глинен сад), *глигóсно-ј, и́ма чéпче за-пíјне, кá-к смýкниш – áдна гắлтка, áдна чáшка прáве* [ПК,2(97)]; 2. 'мало гранче, откршено, пр. од некое цвеќе' ~ *скắршu áдно чéпче уд-мăлóкта* (цвеќе сардела) *и áска дă-с-зафáтул* (да имам) [ПК,2(130)].

чéра adv 'денот што му претходи на денешниот' ~ *усăмнá, пá тáм, нă-аднó мéсто, Жéнцко му вúкăт, ф Жéнцкуто Пóле. И дóшче, ја кýти чéра кá рóсише, тăкá* [ПДој, Пат(172)].

червие n , zool. 'црв' ~ *кату виде жената му, ча тојнака убогатил млогу, фатила да гу јаде кату червие дắрвоту, да кажи на неа как чинил тојнака* [V,PM,81].

черга* f 1.'веленце, постилка од ткаени ленти, исечени од текстилен материјал' [ТГев(20)]; ~ *о́на-ј ткајна ут-пăрта́ле, исе́чни нă-дăл-го, сă-пусте́л'ве на-душиме́* (патос) [ПК,2(78)]; ~ *на́шта, са́а ти ве́л'ум уд-дво́рут ка́ ќи-флéјш – трéм. То́лко и́мше кулку че́ргăта – со́фа, уд ле́ва стра́на. Уф де́снăта стра́на – уда́та. Са́а – ќу́кта: на де́сно со́фа с уџа́к. Го́ре нăврăс бина́та – два́ димини́ка. До́лу – гувеата* [И,Гг(118)]; ~ *г-измијáх штúцте, с-исушúа, сјúа ќи-ј-пусте́л'ум че́ргите* [ПК,2(140)]; ~ *и́мум не́ет* (намера) *дă-тка́м че́рги зă-мо́лта* [ПК,2(78)]; 2. 'овчарска облека со ќулавка, за од дожд' ~ *ви́куме ти́: уфча́рто шо́-ј но́сăт а́ко не́-ј ту́пăно, а́ко-ј пă ту́пăно, а́ко-ј ва́л'ăно ке́пе сă-ви́ке* [ПДој (118)]; 3. изр.: **ма-запа́ли че́ргата** (= му направи голема непријатност) [ПК,2(150)]; ~ *на́јмале́чката ќе́рка ќи-т-јаа зăпа́ле че́ргата, думе́к но́го тро́ше, ил' па-ј не́каа чипăрши́к* [ПК,2(176)].

черке́с-па́лто n 'машка облека, вид палто' [ПК,2(130)].

че́с[1] (в. **час**) m 1. 'временска отсечка – момент, час' ~ *И до́јде Вели́гден, и напра́виха селе́нете хо́ру насе́луту да-са-ве́сел'ат. И сúчките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гúздава́та мо́ма и т'á до́јде. И на-чесá пудý тúхан в'á̀тар, јýди са-свúха сас-в'á̀тар* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *си-кла́де глава́та на скýта хи и хи ре́че: "Л'у́бе, ма́лка мо́ме, мо́е весели́у, на-скýта-ти ма́лку шта задре́мал, та да-гле́даш про́с (sic!) зла́тно пенж'ý̀ра аку да-ви́диш от-на́зи барчúна да-са-подаде́ н'á̀ква ма́̀гла, и на-че́са да-ма-ру́каш"* [ВДр,ГБ (328)]; ~ *Гул'а́мата змúја ... му-гу-да́ла и му-рекла́: "Уш с'á нăта́тăк шта-рăзбúраш изúка на-сúчки жуо́тни, ăма-на-ни́кој не́ма да-ка́зувăш чи-гу-рăзбúраш. Што́м ка́жеш на-н'á̀кој, на-ча́сă шта-умре́ш"* [ВДр,ГБ(329)]; 2. 'навечер' ~ *че́с ки-до́м уф-ва́с* [СКук(340)]; односно 'после' ~ *е́ла че́с, ќ-о́јме на-ло́јсто* [ПК,2(130)].

чес[2] f 1. 'уважување од средината, почит' ~ *му-ви́ка: "Ха́, га́зда, шо́ си-чу́диш?" "Ка́ не́шту дă ми-ја́дă. Ја́ сăм пручуе́н нă-це́л све́т. Ко́а ќи-чу́јăт же́нта ми-бига́ла, кăд о́дăм ја́с. Зна́чи не́мăм ни́кăкво че́с"* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *тогас синот му сос млогу жал остана расчуден, и сичката му кăшта си облечиха на черни дрехи, фати синот му, сос млогу слава и чест гу зарă татко му* [V,PM,7]; ~ *Јо́вăн ути́шăл у-цăркфа дă-г-упúта по́пу, дă-му-ка́же ко́ј-е то́ сити–Јо́вăн шу-то́лку пăти гудúшно му-слу́жăт и шу-и́ма то́лку гуле́ма че́с. Ко́а гу-ви́шăл то́, Јо́вăн сúти Јо́вăн бо́с у-во́дăта викна́л: "Еее, сирума́ сити–Јо́вăн, и ти́ иптéн си-угу́л'ăл"* [ДК,Деб(153)]; ~ *и така отишли на царскиј конак; да излезе царјут дур от вунк портите; го пристретна сос многу чест* [V,PM,169]; 2. изр.: **пра́ве че́с** (= изразува почит) ~ *ка́ сă-клане нивéстта прăт-ку́мо, му-пра́ве че́с, гувéе, адéто-ј тако́ф* [ПК,2(36)].

чесно́к m 'чесен (лук)' [ПДој,Ник(130)].

че́син кра́с 'религиозен реквизит' ~ *мăно́кăр то́-ј че́син кра́с, уф-не́го и́ма тăмăкши́ло. До́нцино-ј уд-гро́бо нă-Ису́с. Мăно́кăро лику́ве уд-о́чи* (т.е. ако некој е погледнат со лоши, злобни очи) – суеверие [ПК, 2(77)].

чест* adj 'густ, збиен, кога нешто е едно до друго' ~ *Они па́ бе́гат. Ко́а дă ви́дат – па́ зад ни́х и́де. Ду́р дă-и-сти́гне гле́дат нăса́ди*

и-стрити́ве ѧдин стáр дéдо. И дéто и-пи́те: "Дéк тăкá брé дéца?" Дéуто бил Гóспут. Ду-чéстата гóра кá дóшле... [ВГев,М(269)]; ~ *вjанал jунак брза којна, да ќи jоде в честа гора] в честа гора лов да лове, лов да лове диви пилци] не са биле диви пилци, тук са биле ми галăбе* [ТГев(51)]; ~ *нóго-j чéс фѧсу́л'о* [ПК,2(130)].

честá́к m 'ситна, густа шума' [ПК,2 (130)].

честин'á́сова* impf 'честита' ~ *отíде бáбата и на кумóт му кáза: ча дjáте ке крăсти, и отíдоха да крăстjат; мăжко и́ме турí кумóт, и сúчки на цáрjу честин'á́сават дjáте* [V,PM, 111].

честит adj в. **честин'á́сова** ~ *питу́ве пá нéкуј: "Тá:-j ли цáрскăта пăлáта?" "Тá-j". И сă-рăзвúкуве: "О-о дóктор, о-о дóктор", вúке. Пá óде, нéкуј адăм фăрл'у́ве, пá вúке. О чуjу́ве пулúцjăта. Оот му-кăжу́вăт нă-цáро. Му-вéл'ăт: "Чистúти цáро, тýкă едúн дóктор нă-пăто вúке"* [ПДоj(148)].

честе (сă)* impf 'по некој повод се дава пијалак или сл.' ~ *сă-свăршúла нéкаа гулéма рăбóта, да-рéчум сă-jзбрáл тит'ýно, сă-jзвршúло жúтто. Тугáj вúкме от-ej кăрчма, зăтóо сă-чéстиме пújме кăрчма* [ПК,2 (172)].

чéсто[1] adv, opp. на 'ретко' ~ *н'ăкуј вр'ăл'ă имáлу идúн цáр. Тój нăмѧл тајфá и за тýс чéсту с'ă мóлил нѧ-Гóспод'ѧ дѧ-му-дáдé бари-идná мóлничкѧ. Ут-мăрѧ сéтн'ă душéл идúн плимѧтúк* [ВБог,Нег(339)]; ~ *кáк да сăм јáзе jýбава[бугáта кăшта на глáва[чéсто мисéjне, пичéjне[мăшките деца дăржájне[чéсто бáници сукájне* [И,Гг(108)]; ~ *у-сéлто имáле ăднó пóп, пă и óн чéсто пăти мă-j-нусúл нéjнте книги дă-му-j-пéj пеáнто дéте* [ВП,К(292)]; – во контекстот се забележува нерегуларна употреба на заменката **нејн** наместо 'негови' со што се засегнати и категоријата род и категоријата број: **ăднó пóп мă-j-нусúл нéjнте книги**.

чéсто[2] n 'сито за пресејување брашно, со ситни, чести дупчиња – оттаму и името' [СКук(340)]; во соседниот струмички говор: **чéстина** – óна-j нóго пó-чéста ут-сúтто.

чéсăн adj 'тој што ги почитува општествените норми' ~ *то: уфчáр имáл бил'ýци: бил'ýк имáл кójне, бил'ýк имáл óфици. Арно áма, сănăójцăт едúн пăт ѓáвуло и дéуто Гóспо. Ѓáвуло му вéле нă-дéуто Гóспо, а то: чувéк, уфчáро бúл нóго чéсăн* [ПДоj(143)].

чéта* f1. 'вооружена формација, обично воена' ~ *уф-сéло Бăбjăни се-сфалú Димúтре Бăбjáнски, диситáр нăчéтта и дуjдé ду-кунáкут шǫ-гǫúмăа, шǫ-бéа Гéгите, сиjмéните шǫ-бéа. Му-викнá Димúтăр дă-с-придáдăт, дă-утвóрăт. Тúе утвурújа óгин* [ВК,(283)]; ~ *тă с-принудújа кумúтте, Апустóл су-чéтта дă и-збéрăт стáăта, дă и-истéпăт Гéгите и дă и-нóсăт уф-нăтре, уф-ѓóлут, дéка бéше Цáм–кулúба* [ВЕв(297)]; 2. изр.: **гă-уткри́ чéтта** (= поткажа, откри некоја тајна) [ПК(Гăрб)].

чете* impf 'преку сетилата за вид – очите, прима некоја содржина означена во напишаното – чита' ~ *вúд'ѧлѧ нѧ-срéт стájатѧ истéгнали, умр'ál мăш. Нѧ-рăките-му имáлу гул'áма книгѧ и нѧ-книгăтѧ бúло нăпúсăну: "Кăтó пручăтéш тăс книга, já штѧ-стáна и штѧ-сѧóжăн'а зѧ-тéб'а". Чéлѧ Мѧрýшкѧ трú днú и трú нăшти* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *jáс, óти тăнтéли плéтăх, ич нé*

мă вирýваа л'ýјто от нé знáм да чéтум [И,Гг(120)]; ~ *"Мú já ти гу пúсмуто, нá ти гу, вúке, тóă пúсмо нă-мéне ми-гу-дăдé". "Ах, вúке, кýчето ниéдин, óн је знăјáл дă-чéте, мójто пúсмо гу-шутнá, óн нăпишá знáчи тúă дăј-нăпрáвиш"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *нă-нéго нé о-фáште бóлис, нóсе пéјна кушýл'а. Пéјна кушýл'а-ј тáа шо стујáла уф-цăркăфта и над н'áа читéл мулúтва пóпо* [ПК,2(188)].

четиријсе num '30+10' ~ *и т'а клáла нóва комат хл'ап. И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там. Гледа – четиријсе души хора, вăрв'ат* [ВДр,ГБ(333)]; ~ *кату са и опúл, отúде прáве нá тавлаханáта, најдé тáмо четирúјси кубúли, еднá бéла, дрýга червéна, дрýга жăлта, дрýга цăрна – сéкоја сóс дрýга бојá бéха* [V,PM,123]; ~ *от тáмо отúде на мердевéно нá скáлата. Скáлата úмаши четирúјси басамáци, постéлени сè сóс цóха, и óни бéха сéкаква тјурлúа* [V,PM(123)].

чéтник* m 'припадник на вооружена група' ~ *чýкăт нă-пóртăта нé утвáра. Ричé: "Дă-стáниш дă-бéгăш, нă-вó врéме нé утвáрăм". Кó и глéда чéтникут зăстанат су-пýшкăта тăкá зăтскрúено* [ВЕв(299)].

четри num '3+1' ~ *мájка му заеднóч фатú хизмикáр за чúфтут и óшти еднóч не пýсна нúту пари, ниту дéте по вăнката... ама не промúнá млóгу врéме, на едúн дéн измрéха чéтри дéца та тéмната нéмаши нúкој утешéние* [V,MP,26]; ~ *кога ки идиш талунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; и: **чéтири** ~ *и зăпóчнувăт áн да-прáвăт мéжду чéтири пăта. И áнут се-нăпрáуве. И зăпóчнувăт чéшмја дă-се-прáве. Напрáви се чéшмјата* [ВК,К(283)].

четроица (и: **четорица**) num ~ *му са поклони и му рече: "ли некеш и меника да дојдам по тебика?" – Ба брате, аку ми милуваш, ела! Ајде са чиниха четроица* [V,MP,44]; ~ *И пак дојдохми близу при урману, ми рече: "ади господине, да флезиме аф то орман двамина и да излезиме четорица"* [V,PM,54].

чéша[1] f 1.'мала стаклена посатка во која се става течност, пр. ракија' ~ *нăтрéтију пăт рúба излувúх, зимáме дă-га-извáрме. Рăстăрбушéјки, н-óж дум еднá чéша. И му вúке мóлта: "Ама што хýбава прúкăска ми-гу-вóриш, тăквá прúкăска нé бих-чýл"* [ВКук(284)]; ~ *мóлчето ќе-си-калéса и побрáтиме – пéт-шéс дýши, ќе-зéла ракúја аф-еднó шпúше, и чéша ќе-нóси, ќе-óди по-кýките да и-кáни родни́ните* [ВЕв,Бар(300)]; ~ *утúде нă-рéкăта, фăрлú вắдичкăта, фатú-си пáк дрýга рúба. И дујдé дóма, пригутвú рúбăта, истăргá-га, рăстăрбуúй-га. Нăјдé вắтре еднá чéша"* [ВКук(281)] – во кукушкиот говор се среќава преглас на **'а'** во **'е'** зад меки согласки (или што некогаш биле меки); во случајот **чеша** место 'чаша'; во гевгелискиот и дојранскиот говор нема преглас: *~ мома вода пије, мале, грло ји билѐје] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова* [ТГев(53)]; *~ Кара́-Џиндéм кăжýве нă-дујнá-ѓузилúјкăта: "Вóа умјáсе нă нáшут чувéк. Тóлко врéме зăгúнин, ама нă-нéго умјáсе". Они туríле адна чáша утрóва, áко дă-гу-пувлáдăт Јарắм–Минăрéто дóло – дă-сă-*

утру́ăт, дă нé сă-дáат жúви [И,Гг(115)]; ~ *óде уф-дру́гăта удáа и ту́кă úсто тăкá: пáк спúе мóла еднá, чáша и прăстăн нă-мá·ста. Гă-испúе во·́та, гу-ту́ре прăстăно и ричéл: "Тáа кé· нă-фтóрио брáт"* [ПДој,Ник(168)]; 2. изр.: **си-испú чáшта** (= се кажува за оној кому му се ближи крајот од животот, но исто така и за оној што имал моќ но веќе заминала, моќта) [ПК,2 (192)]; **уф-чáша до· испúјш** (= се кажува за нешто многу убаво) ~ *сă-пуфáл'уве нă цáрицăта: "Е, вéле, цáрице, уф-нáшио кăвăцú· úмă édно дéте, нé сáмо вéле, шó-j кавéто, и дéтто, дă-гу-вúјш, уф-чáша до· -испúјш* [ПДој(145)].

чеша[2] impf 1. 'ја средува косата со **чешил**' ~ *дурдé бéх млáт и врăтјáх кáминут да мéли водинúцата, бéх хáрин, и ме зóбеа, и ме пóиха, и ме чéшеха, áма сегá остарјáх; ету ме извадúха ту́ка на снегó* [V,PM,138]; ~ *вúка сóс благодарéние: "ако си жéнцку, кéрка да ми си чúниш, аку си мăжку, éла сúн ки ти чúнал!". Тогáс излезé и Ангелúну от прет стáрата самовúла. И когá га вúде самовúла, га фати, га баца́, ката дéн га чéшиши* [V,PM,133] – во контекстот, во формата на женското име *Ангелúну* (< со редукција од 'Ангелино') се потврдува веќе споменатиот аргумент дека во овие говори категоријата род не функционира, зашто имињата од ж. род по правило се јавуваат со финално **-а**; 2. изр.: **сè ус-мéн сă-чéше** (= постојано сум му мета на оговарање) ~ *дéк д-óде сè ус-мéн мó-j маабéто, сè ус-мéн сă-чéше* [ПК,2(192)]; **сă-чéше дéк нé-о-áпе** (= се чувствува непријатно бидејќи згрешил) ~ *ká му-кăжáх шо гуворúл, фашú дă-сă-чéше дéк нé-о-áпе* [ПК,2(198)]; **ти гу-чéшиш, óн квичe** (= *шu му-прáвиш árно, а óн зă-лóшо о-зúме*) [ПК,2(198)]

чешил' m 1.'направа за лична хигиена – за средување на косата' ~ *тóа дéтто, шо сă-рудúло, фăтúло живúни да-јáде. "А дă бéгме, сéстричко", ричéл брáтут. Дă-зéлиш стóмната и чéшил'ут и брúчут – тúă три шéăве"* [ВГе,М(268)]; ~ *мáјкăта бúла мăштéа. Имáла инудéте и инă-чýпа. Мáјкă-му нé-ă сăкáла чýпăта... сăкáла д-ă-зăкóле чýпăта. И му-вéле сéга: "Аj ќи-бéгăме", нă-брáт-му му-вéле. Гузéвăт чéшил'ут и зграна и ýмла* (вид земја). *А-фăрл'а тá ýмăта, сă-чúне кáл* [ДК,Ран(125)] – во контекстот именката **дете** се јавува со значење **син**, оваа лексичка специфичност нашироко е присутна во долновардарските говори; ~ *"У-уу, тóлку слáтко мéсо шу úма, му-вéле, нé-и зăкláме дéцăта д-и-изéјме!?" Дéцăта кă-чýле тáка, нóшкăта стăнýвăт. Дур-дă-стáнăт óни д-ă-нăпрáвăт тáа рăбóта, зéле чéшл'а, бричóј, нужóј су-нú, бéгăт. Он сукóјнут вéтер д-и-стúгне. Фăрл'ăт...* [ДК,Лип(115)]; 2. 'двојно назабено парче ламарина за чешање на добиток' [СКук(340)].

чешин m, bot. 'дел, целинка од главица лук' [ТГев(481)]; в. **чéшле**.

чешле[1] impf 'растресува волна, памук, коса' [ТГев(481)].

чéшле[2] n 'дел од главица лук, чесен' [ДК,Лип(104)].

чéшлăн* adj 'зачешлан, со средена коса' ~ *тúа вáште мóли óдат кут пăрнáрки* (пăрнáр = ниска грмушка со многу ситни гранчиња и лисја), *сè сă нé чéшни* [ПК,2(95)].

чéшма f 'направа од која вода тече' ~ *и-зăпóчнувăт áн да-прáвăт мéжду чéтири пăта. И áнут се-нăпрáуве.*

И зăпóчнувăт чéшма дă-се-прáве. Направи се чéшмата [ВКук(283)]; ~ *вăрв'áли, вăрв'áли и стигнáли ду-ăднă гул'áма кăшта сăс-жел'áзни пóрти. Нă-дóра имáлу чéшма. Марýшка кáзăла нă-мájкă-си: "Мáју, мнóгу ми-сă-пúе óда. Штă-úдă дă-пúјă ут-тăс чéшмă"* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)]; ~ *нéмăло пóнăприт чéшми нă-кýките, úмăло нă-сéлуто чéшма иднá, а кóа се-бéрели нéкои трú дивójчијна утúшле нă-чéшмăта дă-пăлнат вóда* [ВЕв,Кр(301)]; – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот **на** кога укажува на внатрешност, наместо 'во', сп.: *немăло чéшми нă-кýките, úмăло нă-сéлуто чéшма; ~ като се-приближúл до-еднá чéшма, видéл еднá мóма да стóи до чéшмата; је казáл на-мóмата: "Зашчó стóиш тýка?"* [ВС,Град(283)].

Чешма Хан top. 'прифатилиште, примитивен хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

чешмин* adj 'нешто што упатува на направата од која тече вода (чешма)' ~ *синку, тинака, л'у да идиш таму да видиш, дека е мајката на водата, да га сечиш да не иди хич вода на чешмата, та тогас да земиш четиријсите товара баш ракиа та, да га турш аф чешмините курита* [V,PM,42].

чешмичка f, dem. – в. **чешма;** сп. top. **Бабина чешмичка** – во Гевгелиско, над с. *Серменин,* во близина на месноста **Две уши** има камења кои што личат на стадо бели и црни јарци а во средина има камен што личи на баба; под тој камен има извор што се вика **Бабина чешмичка** – сп. ја приказната за бабата Марта која што го налутила Сечко (февруари) и тој ја смрзнал, *шчикурисал* в планина [ТГев,13].

чивија f 1.'направа со остар врв, за различна намена' пр. од голема помош му е на оној што цепи дрва, односно кога треба да се одделат некои работи едно од друго; обично се железни, но ги има и дрвени – клин' [СКук(340)]; ~ *нă-трундúро úма прувáл'ăно дýпки кóлко-ј ширóк курáбо, дéка стóят чивúјте, нă-тú чивúј флéвăт дýпките нă-трундúро. Курáбо-ј ширóк мéтăр и двájсе, дăлк ej пéт и шéјсăт* [ПДој(128)];– *кураб* (= чамец што се движи по Дојранското Езеро); 2. 'дел од запрежна кола' [ТГев (481)]; 3. сп.: **на чивија** 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; освен споменатава (игра) во Гевгелиско има запишано и други називи на детски игри: *брни капа, шук топка, чилик, длăго магаре, на три нози скукајне, ќорува кубила* и др. [ТГев(325)]; 4. ~ *úмa чувúј-чки, тúа сă-дăрвини клинчúна, зă-кóвне нă-пăпýци, ги-путрéбуват кундурцúјте: "ýдри нéкаа чувúа нă-тáа папýцта, дă-н-зéе тăкá"*; 5. изр.: **му-удри́ чувúата** (= му приреди непријатност, го насамари) [ПК,2(178)].

чивирме n 'печено месо на скара, на ражен' ~ *му рекоа на протудраку: "господар наш! Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби". Тој им вели: "Да видими, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирме"* [V,PM(73)]; ~ *И тójнака гу земá кýчинто, да му кáжи нúвата. Кýчито отúде,*

а́ф една́ ду́пка не́три фле́зи, и то́јнака оти́де, удри́ва на о́ловиту да фле́зат а́ф ду́пката. Оло́виту не фле́ваха. Едно́то го зако́ли; фати да гу пиче́, да гу чи́ни чивирме́ [V,PM(127)].

чиви́т m, bot., Indigofera tinctorija 'светло сина боја за бојадисување на волнена преѓа' [СКук(340)]; разредена се става на крај кога се испираат бели алишта – за да бидат убаво бели' [ПК,2(130)].

чивитли́а adj, indecl. 'материја со светлосина боја' [СКук(340)]; ~ *ус-мира́к изнусі́х ади́н чивитли́а куст у́н* [ПК,2(130)].

чиви́т-ца́рно adj 'помодрено место, сино накај црно' ~ *ко́жа уд-о́вца, а-туру́ват на́-у́дрѧнто ме́сто шо те́-ј, о́на ќа-извле́че кра́фта, на-у́дринто ме́сто ќи-оста́не чиви́т-ца́рно* [ПК,2(29)].

чивринти́а f 'летно трло, ограден но непокриен простор каде што се затвораат овци' [ПДој,Ник(126)].

чивре́ n 'вид крпа, служи за покривање, везена по краиштата; крпче за нос'; сп. – дел од церемонијата при свршувачката: ~ *ни́ѧ ќи-им да́дме ца́ло (сре́бѧрна па́ра), алта́нче, за ма́нска па́ра, и цве́ќе и к'и́тк'ичка (кѧрѧмфи́л'че); вѧрза́ни сус цѧрве́н ко́ниц, сус-вѧра́к; бухча́лѧк: куши́л'а, га́шти, ри́за, чивре́ (пѧче́та), чура́пе, вѧркузу́н* [ВГев,М(269)] – во контекстот турскиот збор **чивре́** (крпче, марамче), се објаснува со друг турцизам **пѧче́та;** наместо со содветен македонски (словенски) збор, што зборува за изразеното турско влијание врз македонските говори во југоисточниот дел.

чига́р m 'цигара' ~ (*и́маш, не́маш*) *да́ј а́јн чига́р* [ПК,2(130)].

чига́ро́ва кни́га f 1. 'танка хартија со која се завиткува цигара'; 2. fig. ~ *шо́ купи́ме а́дни уре́е, сафи́ сѧ́рце, а́дна те́нка шл'у́пка али́с чигѧ́ро́ва кни́га* [ПК,2(...)].

чигов* pron 'чив, на кого е' ~ *царскиј син ги пита на трисите девет братќа, им вели: "така, братќа мои, аф таја гора нетри, чиа е таја порта, чигови са тиа конаки?" И они му рекоха: "тиа конаќа са на наша сестра Цѧрнодреха"* [V,PM(52)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **на** во состав на директниот предмет, што се среќава по периферијата, особено на југ: **ги пита на трисите братќа.**

чи́з(ж)ма f 'длабока кондура (до под колената)' ~ *Ца́рут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Гу́птино шусви́ре". "Та шапкѧ́та, му-вели, утриндафил'ут дај-ѧ́". Е, дур зе́вѧт ца́рут дѧ́-му-ѧ́-да́де та́ шапкѧ́та нѧ́-не́го и дава́штем – пррр, сѧ́-сто́ри про́со. Сѧ́-ту́ри то́ про́суто. Он, идно-зѧ́рно у-чи́змѧта му-вле́гѧл* [ДК, Ран(141)]; ~ *ве́ли на нивја́стата: "Ја́зе кожа́та ки га кла́м на една́ стра́на, и да не си ла́ха да га изго́рјат, ча се́тника ки ми те́раш, а́ма ду́р не́ раска́пиш желе́зни чи́јзме, не́ ки мо́жиш да ме на́јдиш"* [V,PM(131)]; ~ *та́тко и ги направи́ чи́зме от желе́зо и ста́п от желе́зо, и тја́нака надја́на чи́змето, зема́ и желе́зни ста́п на ра́ка, кини́са л'убо́вникот да гу те́ра. Шета́ла по́ли и го́ри ма́ра-мло́гу до три́ годи́ни* [V,PM(131)] – од множинската форма **поли** наместо 'полиња' се гледа дека во овие говори родот не функционира, па именката од ср. род во множина се јавува со наставката **-и**, позајмена од другите два рода. Пошироко погледнато се работи за обопштена употреба на множинската наставка

-**и** кај сите три рода, што се наслонува на образец од турскиот јазик.

чиѝз m 'спрема, подароци што невестата ги добива од родителите и ги носи во семејството кај момчето' ~ *нạ-сѝте бухчӑлӑ́ци, нạ-зóлва, нạ-чѝн-му, нạ-вýјку-му, нạ-нéгувут тéтин, нạ-кýмут (по-отsӑ́ди). Ќи-дóạт нạ-читвӑртóкут вéчӑрта. Цáлјут питóк шо-и́мши чиѝз ки-гу-искáрши дạ-гу-глéạт* [ВГев,М(269)].

чиѝр m 'површина со трева, ливада' ~ *Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как пурáстат ни́то сạ лӑ́чат, ни́то прéдат. Ви вéл'ам на вáс óти ни́то Сол... су тóлко цáритина шо имáл ут Бóга сạ размини́ катý на тúа идéн. Или трéвата уф чиѝрут, вáден лúчи, и ýтри си клáл у-фýрнута* [MV,K(264)].

чиј pron 'за директно прашање: чие е нешто, на кого е' ~ *"Ама, јá викáл, ни́ӣ рӑбóта тéрӑме, а гу-видéме тóӑ ичумéн здрéл, гу ижнијáмӑ и ричéме: "Чи́ј е тóӑ ичумéн ќо-* (< ќе го) *ижни́јме зӑ-един ден, зӑ-дӑ-вичерӑме ва вечӑр, пáри нé сáкуме"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *значи нӑпрӑвиле кӑул. Е, чиј ки испадне верно, чиј не-ки-испадне, нӑ-него ки-му-искарат очите* [ПДој,Ник(165)]; ~ *си óде дóма, нӑ-ни́ му-вéле: "Ќи-прáјте гóзба. Јáс ини-дéца ви́ду. Ќ-и-гóстӑм". – "Чи́ј дéца-сӑ?" – "Нӑ-вудинчáрут". Тúа и-жéгна нӑ́тре. "Шó ќи-прáјме?", си-лáфӑт* [ДК(Лип),114] – во контекстот има пример за нефункционирање (барем не целосно) на заменските форми во соодветните падежни остатоци, конкретно употреба на номинативната, субјектната форма **'тиа'** наместо долгата форма за прав предмет 'нив': *тúа и-жéгна нӑ́тре* (наместо 'нив и жегна'); за ова в. во граматичкиот дел.

чијл'а́р m 'мајстор што прави кондури' ~ *и-зéл дéцта и и-зạнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тú нạ-зạнáт". "Ти шо сакаш?" – му-вéле нạ-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'áр дạ-сạ-ýчам". Зáнци-го и вó – му вéле цáрут нạ-чójкут – нạ-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чијл'а́рен m – в. **чијл'а́р** ~ *"Ти шо сакаш?" – му-вéле нạ-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'áр дạ-сạ-ýчам". Зáнци-го и вó – му вéле цáрут нạ-чójкут – нạ-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чијрек m 'четвртина од нешто' ~ *Изважда сиромаху един караграш, и гу позна владиката карагрошут, ча беши негову. И заедноч, онова час отиде да види неговите карагроши. И кога отиде, што да види? Трите чијреци си загубили, един чијрек стоиши* [V,PM(39)]; ~ *"ми дојде на умот: га кладох на врӑх таван'ут. Та от онаа карагроши имаши един сос тарапканофска мишан, ету това је. И сега, кату отидох на таван'ут, не најдох ниту един чијрек от карагрошите"* [V,PM,39].

чикајне n 'начин на ловење птици' – со тој начин *на чикајне* обично ловат *брдски јарбици* и тоа во јули или август кога ќе пресушат скоро сите извори. Сепак ќе се најде некој извор со вода каде ноќе доаѓаат *јарбиците* да пијат вода. Околу изворот се стават *примки* и кога ќе дојдат птиците заглавуваат, односно се фаќаат во *окната* од *примката* [ТГев(388)].

чикано adv 'очекувано' ~ *најстина пӑтникут шо има пумпинато по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му*

испаѓа прид иден "паметник" шо му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 години напред, кога се наоѓаше стридурекут (центарот) *на сăта тогај позната дујна – тука* (станува збор за родното место на Ал. Македонски – Пела) [МЕ,Р (68)].

чики́а f ~ *ма̀ле́чук но́ш шо сă-утво́руве и за̀тво́руве, гă-и́ма и фа́брична и гă-пра́ват нужа́рто* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)].

чикијка f, dem. 'мало ноже што се носи в џеб' ~ *и ба́ба̀та му-испуштѝва идна́ плу́та сѝрејне, две́... –"Пу́шти го́спуди, ба́ба не́мăм дă-мă-пу́ле, де́ца не́мăм дă-мă-пу́л'ăт". Му-спушту́ва вá оше идна́ – му-пăди́не и чики́јкăта нă-ба́ба̀та* [ДК,Лип(117)].

Чики́м top. – во превод од тур. 'излез'; на тоа место се фрла грип (рибарска мрежа) во Дојранското Езеро [ПДој(135)]; сп. и top.: **Орта́ Чики́м** (= среден излез).

Чики́мцка Ре́ка top. 'име на суводолица', проаѓа покрај местото **Бе́јово Чики́м** (= излез на брегот), таму се фрла **грип** (= вид рибарска мрежа) [ПДој(135)].

чики́ч* m 'направа (алат) за ковење' ~ *тогáс то́јнака му ве́ли: "да ми дока́раш, ма́јстори, две́ о́ки л'а́шки и една́ о́ка ви́но, и ја́зе ки зе́мам чики́чот, ки фле́зам а́ф една́ одаја́"* [V,PM,137]; ~ *ту́ри а́дна чувúа и у́дри ус-чики́чо, дă-ви́јш кá к-испа́дне;* кај Саќов: 'зидарски чекан' [СКук(340)].

чикма́к m 'парче челик со кое се удира на кремен камен за да се добие искра, односно оган' [СКук(340)].

чи́ко m 'роднинско име, брат на татко, стрико' – најмалиот брат на татко ми, односно мојот стрико уште не беше женет ~ *и колко са мандале* (дрвце со кое се затвора вратата) *подигнани и колко стројници пуштувани, ни една мома не кандиса да кинисе пу мојут чико* [ТГев (280)]; ~ *трăгна́ме утта́мă. Ас бо́л'ăн га́ре, сă-рăзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш! Ричé: "Де́к к-о́јте* (< ќе одете) *сја́?" Ни́ă ви́кăме: "Ќ-о́јме уф-Бури́зуво, и́мме чи́ко, и́мум бра́т, та́м к-о́јме"* [ПКук,Пат(282)].

чико́р m 'пенушка' ~ *ка̀-дујде́ли ду-ду́пкăта, и лисѝцта еме́н о́п! – скукна́ла и уф-ду́пкăта. Вăл-ко а́ дă-ă-фа́те, ама нă-мо́же. Лисѝцта кла̀де́ла а̀ди́н чико́р нă-вра́тта и вăлко нă-мо́же дă-фле́зе* [ВКук,Пат(287)]; ~ *изва̀ди́х два́-три́ чико́ра уд-ни́-фта* [ПК,2(130)]; ~ *ка́ сă-на̀ддена́* (се набоде) *нă-а́јн чико́р, се́ крӑф сă-чини́* [ПК,2(79)]; ~ *си́тнички дрӑф-ца устáнуват ду-чико́ро ка́ це́пме дӑрва ус-бăлти́а. Не́кој и ви́кат ципнати́нки. Тúа и-збúрме за-по́тпал* [ПК,2(42)]; и: **чăко́р** ~ *ричéл "Бра́вос брă же́но, е́м си-гу-тури́ла дă-сă-ва́ре". Е, удде́л та́мă нă-ме́сто, искăра́л: "Же́но, сă-свăри́л". Гу-бу́те чăко́ро, "сă-свăри́л", вика́л. "Стáни дă-ви́ји, сă-свăри́л, же́но!"* [ПДој,Ник(159)]; ~ *е́днă бăлти́й нă же́нта, уф-кăза́но, а тури́л уф-кăза́но. Е о́н, на́пкунта пукрија́л еди́н чăко́р сус ни́јно јурга́н, ка́ ки до́јде дă-сă у́лáве, зна́чи дă-ре́че ди-ј спúе же́нă-му, а о́н пă чико́р бил* [ПДој,Ник(159)]; ~ *утúдоа уф-плăни́нăта, ăдно́ а́к чинúа, па́к севăрна́а на́зăт. А пак ăдна́ че́та бига́ла сус-дисти́на ду́ши. Они не́ мужа́а дă-испа́днăт, устăна́а нă-**Чико́р*** (top. 'име на место во Ениџевардарско), *ăдна́ кули́пка та́м* [ВЕв(297)].

чико́рче n, dem. – в. **чико́р** ~ **Цắрно ме́че на чико́рче кле́че** (гатанка = лозница со грозје) [И,Гг(122)].

чикула́то n 'десерт чоколада' [СКук (340)]; [ПК,2(130)].

чикуре́се (-сă) pf 'се здрви' – в. **чикуресуве** ~ *сă-чикурисáл дéлт Динúш; áj-го гудúни лéжи чикурéсин* [ПК,2(130)].

чикуре́син adj 1.'многу измрзнат, сторен како **чикор'** (пенушка) ~ *стујáјќи вóнка чикурисáх, чикурéсни ми-са-нójсте;* 2. fig. 'парализиран' ~ *кăжýвăт сă-чикурисáл дéлт Динúш; ај-го гудúни лéжи чикурéсин* [ПК,2 (130)].

чикуре́суве (сă) impf 'се здрвува од студ' [СКук(340)].

чикăлда́к m 1.'дрвце што допира до горниот воденички камен, којшто се врти и се создава силен шум'; 2. fig. 'лице што многу, и често неконтролирано, зборува' [СКук (340)].

чиле́нк m 'собрано сено на ливада' ~ *áк гу субéрме сéнто уд-нăмлúта, уд-чил'нúците, нă-кýп, тáа гă-вúкуме чиле́нк, óна-ј вăртлéста, сивріа, висóка, а áко-ј длăгнăвéста нăпрáвăна, кýпа гă-вúкуме* [ПДој,Ник (122)].

чилиби(а) m 'господин, големец, учен' ~ *чилиби Теодорак сu зарадува, хем ја викна на дивојката: ела тука (Еленку)!" И она отидел, гу бакна рăнката, и тој ја дава един алтин многоценно* [V,PM,164[– во контекстот има убав пример дека теоријата за вокализација на крајниот ер, најавена уште во дваесеттите години од минатиот век од Ј. Иванов, а потоа подржана од повеќе видни слависти (пр. Зб. Голомб и др.) е неодржлива, бидејќи примерите од типот: **она отидел** (што го извлековме од контекстот) упатуваат на една друга појава, прилично раширена во југоисточните говори — нефункционалност на категоријата род (за ова в. во граматичкиот дел); ~ *тогас чилиби Теодорак му вели: "јазе, дјадо, сакам твојта мома да ја везма за мене". Кехајата отговори: "сакин, чилибиа, това лаф ошти еднош да ми го не речеш! Хич мојта мома за тебе е, или јаз перл'ага с тебе да си фатим на што Боже?"* [V,PM,164]; – во контекстот има несоодветен редослед: глаголот и зам. форма се одделени: *това лаф ошти еднош да ми го не речеш!*

чилибила́к m 'господство' ~ *господáрот му велú на бахчеванџúата: "а брé, барлúв човéк, оновá дéте за товá сми харчúли тóлку парú, та тúнака сегá сáкаш да гу кладéш да ти óри и да ти копáј? Товá сегá сакá на нéкоја магазúа да влéзи писáр на чилибилăк"* [V,PM,150[.

Чилибúци pl. ~ *тúа сă цéл минлéт, ги-úма уф-Срýмица. Тá Чилибúива Марúй нóго шо сă-бéл'ше, áдно врéме ни бúше кумшúка* [ПК,2(131)];

чилúк m 1. 'специјално обработено железо од кое се изработуваат ножеви, сечила и сл.' [СКук(340)]; ~ *кá ќи-тýрат нă-бăлтúата чилúк – тó-ј блúзна* [ПК,2(24)]; 2. 'детска игра со две дрвца' ~ *чилúко-ј дăрфце, кул-áдна-двé пéди, ус-нéго си-играáт дéчкăта. Ќо:-тýрăт нă-нéшто пó-висóчко, дă-рéчум нă-кáмин, ќо:-ýдрăт ус-адúн пóгулéм стáп шо о-вúкат* **ма́чка,** *и* **чилúко** *ќи-лéтне дур тáм нéгде. Уф-Стрýмица úма сój* (семејство) *шо сă-вúке Чилúкци* [ПК,2(131)]; [ТГев(134)]; ~ *тогáс цáр Давúд му вéли: "јáзе не знáм. Иди да са пúташ нá мój сúна Соломóн! Ету тáмо от вăнка играи". И тójнака отúде, гу најдé, играúши чилúк; пúта нá дéците, кóи е Соломóн* [V,PM,130].

чило́ (< 'чело' – со редукција) ~ *вăрхо нă-курáбо сă-вúке чило́, úма*

две́ чила́та, ут-стра́на̀та нӑ-кура́бо и́ма двӑна́јсе нугал'ки; кура́бо-ј широ́к ме́тӑр и два́јсе, ме́тӑр и пӗтна́се, дӑлк еј пе́т и ше́јсӑт [ПДој(128)].

чим conj 'штом' ~ *зме́о ка̨жа́л: "Чим си-ти́ по́си́лин, зе́ми еди́н ка́ма̨н, сти́сни-го и уд-не́го не́ка по̨те́че во́да". Ѓўптино наме́сто ка́ма̨н искара́л едно́ па́рче си́рне и гу-стисна́л* [ВГев,Мир(272)]; ~ *и-на́м уз до́бӑр на́чин пушчи́л абе́р дӑ-до́јде, дӑме́к зӑ-дӑ-би́де уф-не́го зе́т. Ца́ро са́ке, не́-са́ке, о́ти сирма́шко де́те, мо́ма̨та чи́м с-јо са́ке, прӑви́ле сва́дба, џимби́ше* [ПДој(153)]; ~ *та́а ка́ сӑ-фтири́ла: "Ка́жи дӑ-ка́жи, пӑри́те уд-де́к сӑ и ни́и то́лко бугати шо сӑ-чини́ме". "Слу́ши, му́р, рӑче́л, то́лко мӑ-прӑ-сили́, чи́м са́киш дӑ-ти ка́жум и ки-ти-ка́жум"* [ПДој(153)]; ~ *"Што-те́-ј, рӑче́л, шо-са́киш, ја́диш, пи́јш, ле́гниш, спи́јш. И са не-зна́јш шо пра́виш, уд-де́к-сӑ пӑри́те, уд-де́к-сӑ. Чи́м сакиш но́го дӑ-зна́јш, на́ ти ку́тео́ко, ста́ни о́ј-си"* [ПДој (153)]; ~ *"Ја́с шу-ти-у́дри, ти́ па́ не́маш ни́што, уздра́ви?" – "Да́ј дӑ-ви́диме, пријӑте́ле, чи́м-е та́ка. Еее, пријӑте́ле, се́а уздрӑве́ла ра́нта, не́ма ни́што". – "Еее, му-ве́ле фи́л'ут, ба́лтӑкут шу-ли-г-у́дри уздра́ви, а́ма шу-ми-ре́чи та́ка шумири́сӑм – то́ не́-сӑ уздра́ви"* [ДК,Бир(150)].

чименлик m 'место со трева, ливада' – овците пред да ги стрижат ги бањат во Вардар со тоа што ќе ги тераат да поминат два-три пати преку реката. Капењето го прават онаму каде што обалата е песковита или *чеменлик* (ливада) [ТГев(375)].

чимичок m 'мала бронка, болешка што се јавува на очниот капак' – го лекуваат на тој начин што ќе го потријат со лук; освен тоа има и празноверие: штом ќе сети дека се јавува *чимичокут* треба три пати да му удри **фӑнга** (лесен удар со трите прста собрани, зврчка). *Чимичокут* "го лекуваат и со баење". Тој што *бае* ги изговара овие зборови: *Чимичоче боди-оче] кој та викна – да та викна] јас ти вел'ум: стан си, јоди.] Ак та најдум утре застра] не ки видиш как да бегиш* [ТГев,232].

чимре́е impf 'не напредува, стагнира' ~ *са́ке нӑ-то́о цре́по дӑ-му-сӑ-прува́ле* (отвори) *не́ка: ду́пка, ич не́ исте́чуве во́ота, зӑто́о чимре́е цве́ќето* [ПК,2(89)].

чин(а) f 1.'жена на братот на таткото, стрина' ~ *на̨-си́те бухчӑлӑци, на̨-зо́лва, на̨-чи́н-му, на̨-ву́јку-му, на̨-не́гувут те́тин, на̨-ку́мут (по-отсӑди). Ќи-до́ат на̨-читвӑрто́кут ве́чӑрта. Ца́лјут пито́к шо-и́лиш чиј из ќи-гу-иска́риш да̨-гу-гле́а̨т* [ВГев,М(269)]; 2. 'возрасна жена' ~ *имиш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтиница] ја ду друга, чино, поскапија] чиница је, чино, ќакличава] ракија је, чино, шпиртил'ава* [ТГев,370].

ч'ина́р m, bot. 'многугодишно растение, јавор' ~ *д'ӑтито̨ о́мо̨с за-да-н'а̨ забави, ца́л о́р'а̨х му-го-бу́тна нагазо́т. То́ о́р'а̨хо̨т фа́ти. Н'и́кна и му-изл'а́зи ут-гра̨бо́т-му, ста́нава идно́ гол'ӑмо дрӑво ко́лко иди́н ч'ина́р* [ВБог,Бал(344)]; ~ *уф-Стру́мица, ду-ка̨за́рма̨та и́ма тӑкви́ чина́ре. Ти́а̨ сӑ-о́ш ут-ту́рцко вре́ме* [ПК,2(131)].

чингел m 1. 'железна направа со остри закачки' ~ *си опла́шиха от не́гу, зашто то́ј бе́ши еди́н ди́в кату жи́ва чу́ма: устата му*

бúла крúва и отворéна, очúте му царвéни, рăцúте му кáту кóси, што косјáт чаúриту, нóктја úмаши кату чингéли [V,MP,24]; ~ *тогáс тój земýва едúн чингéл, отúва на буна́ро, фăрлú чингéл'ут и велú на пападúјката: "пападúјка, далú úмаши пóпот брáда?" – "Ам кáк, брé сúнку, пóп биз брáда бúва ли?"* [V,MP,125] – во контекстот се среќава следнава специфичност: вокативна конструкција се изразува со формата на ном.: *велú на пападúјката: "пападúјка, далú úмаши пóпот брáда?"*; ~ *една дупка нетри, која беши три минарета дăлбока и три врјатина широка. Л'у отиде тамлука царјувата мома и кату здигнала очите и, виде аф чингел'ут имаше обесена една мрăша* [V,PM(62)]; ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи царјувата мома, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; 2. **чингéл (úгла)** 'специјална игла за плетење украси, тантели' [ПК,2 (51)]; 3. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња, покрај *чингел'* во Гевгелиско се запишани уште следниве имиња: *црно око, стратур, звезда, миндер, кăз назли, шебој, пулинско, малока, џафак, анăмчиче* и др. [ТГев(304)]; 4. изр.: **сáке ус-чингéл' дă-му-ј-влéчиш** - зборовите (= се кажува за некој што многу малку зборува) [ПК,2(148)]; ~ *ѓумăрзе дă-прăѓувóре, сé сáке ти дăму-нóждиш маабéт. Кá ки-фáте да-ѓувóре, чéке ус-чинѓéл' да-му-и-вáдиш лáфувто* (зборовите) [ПК,2(206)]; клетва: **ус-чингéл' дăтјó: вáдат** (= мртво да ти се роди бебето) [ПК,2(207)].

чингúа f 'пејачка, танчерка (често со негативна конотација, во смисла на неморалност)' [СКук(340)].

чингилăк m 'безобразие' ~ *ус-чингилăк сáке дă-живéе, ама нă-мóже* [ПК,2 (131)].

чингинé n – в. **чингúа** ~ *а-мăр, чингинé и нă чингинéто, зăтрáј* (замолчи) *се, пукрúј се, пézo* [ПК,2(131)].

чúнго n 'специјална боја што се нанесува на садови за да бидат поиздржливи (емајлирани)' ~ *сăдăве – ут прăс* (глина, земја) *шó сă – бил'ýре, уд чúнго – башкá* (одделно), *и пијáта* (от порцелан). *Тýка пăнúци вúкат, нé вúкат мисýре* (се однесува за садови) [И,Гг(120)].

чинé n 1. 'вилица, чел'уст'; 2. fig. 'умешност да се зборува привлечно и убедливо' [СКук(340)].

чинелúа adj 'тој што сака многу да зборува'; сп. *чинé* 'вилица' [ПК,2 (131)].

чине (сă)* pf 1. 'се стори нешто' ~ *"Брáте, фăрли, рéкла сéстрата, брúчут, дă-сă-чúне óстри кáмăјне, дă-нă-мóж дă-нă-стúгне". Они пá бéгат. Кóа дă вúдат – пá зад нúх úде. "Фăрли, вéле, сéстро, чáшил'ут, дă-сă-чúне гăста гóра"* [ВГев,М (269)]; ~ *Фăрлúла стóмнăта – сă-чинúла вóда – нă-мужáла дă-ј-фтáсе. Прăпл'увáла пá пуминáла вóдта* [ВГев,М(269)]; ~ *"На, гледни, архимандрит! Вадин утре владика ки са чине, нема ни една книга што неје а пијал, ама ете служба не држе. Зашто? Оти не чине, оти неје будала. Да е арно и он ки а држише"* [ТГев,215]; ~ *и му-вúке, ут кá гу-издăлкáле: "дéфо, викáл, сéга кáк дă-гу-чúнуле нă-длăжúна"* [ПДој,НИк(160)]; 2. 'се здоби со некаков статус' ~ *аман море лудо*

младо како да сум јас јубава:] тешка кука́ на мен стоје] кога мен ме зима лудо] куту пиле јас си летах] се пу лозја јас си шетах] бело грозде ја си чопках] ими сега лудо младо] дулакинка ти се чиних [ТГев(349)]; ~ *тога́ отиде́ и Кулу́ф на о́јска, и Го́спод му даде́ ја́кос мло́гу и марифет; са чини́ онбаши́а. От мло́гу му́ндр што бе́ши, ца́рјут гу земá сос не́гу аф една́ трапе́за, јадја́ха кату бра́тка* [V,PM,9]; ~ *Пак царјут, как ги виде, ча са оплашиха фати повике да ги вјаса, за да идат да запрат водите. И они тогас му рекоха на царјут: "аман, царју, ниа сос тебика сакахми да играјли на шака... и затова ти чиниха и цар"* [V,PM,59]; 3. 'се измени, стана поинаков' ~ *но́го изупа́чин сă-чини́л си* (си станал многу лош) [ПК,2(52)]; 4. 'порасна' ~ *на Бога са моле] дож да заврне] берике́т да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте* [ТГев(435]; 5. 'стаса до некоја возраст' ~ *жената му беши прокопсана и родила едно момче, гу нарасла и гу пушташи на скол'уто. И момчету беши изл'алу харну и прокопсану, са чини от двајси и пет години, пак татку му гу не знаши* [V,PM,86]; ~ *"Е, áска не́јсе ла́зăра сум чини́л, е́нус ки-сă-пра́вум мла́т"* [ПК,2(67)] – во контекстот, и во слични случаи, именката *лазар*, наместо со основната определба: лич. име – Лазар, се јавува со изместено значење: 'возраст, години'; ~ *и тојнака отиде един ден на мајка му и га вели: "мале, јаз си чиних от петнајси година јунак, и чуем децата да ми викат авџиоли"* [V,PM,41] – во контекстот крат. зам. форма за прав предмет **га (ја)** се јавува во дативни конструкции: *на мајка му и га вели* (наместо: 'й вели'), натаму предлогот **от** го заменува предлогот 'на': *си чиних от петнајси години;* ~ *от-не́колку годи́ни ме́чката (ме́чето) се-чини́ла ко́лку еди́н би́вол, лиси́цата се-чини́ла ко́лку еди́н вăлк* [ВСол,Град(268)] – во контекстот повторно се јавува проширена употреба на предлогот **от,** наместо 'по': *от-не́колку годи́ни;* 6. 'изгледа, приличи' ~ *мла́т чувéк, о́де пудвéдин, чи́ниш не́кој дéдо дé-ј;* ~ *то́о па́, гле́ј* (гледај) *как о́де, чи́ниш прăту́рин* (како да има хернија, килав) [ПК.2(90]; ~ *шо́ а́рно си-ри́пке дéтинцто; гле́ј ка́ си-пудри́пке чи́ниш а́гăнце-ј* [ПК,2 (98)]; 7. 'се пристори, се камуфлира' ~ *сă-зăвăртуве: "Ба́те, ричéл, ки-ти-иска́рум* (извадам) *о́чите". "Има о́ште, к-о́јме нă-вăлди́кăта, о́на – ричéл – по́-а́рно ги зна́е зăко́нто". И-тăка́ удде́ле нă-вăлди́кăта. И сă-чи́не влăди́ка ґа́вуло, ја́ ти-гу нă-пăто ги-пăрчека́л* [ПДој(165)]; ~ *нă-лиси́цăта и сă–прăјăде́ли ри́би. Лигна́ла нă-ади́н дру́м и сă-чини́ла са́нким у́мрăна. Пу-то́ дру́м вăрве́ли уд-вре́ме нă-вре́ме пăзăрци́* [ВКук (285)]; 8. 'се спреми' ~ *ца́рут нă-ре́дува бăргу дă-се-зе́ва же́нăта, дă-си-изми́е, дă-си-изба́јна, дă-си–чи́ни, дă-ă-дуне́сите ту́ка* [ВЕв,Кр (303)]; односно: 'си приготви' ~ *До́ма ма-фати́ дăж'ц'у, ја́с сидна́х до́ма, са-нај́ду́х зе́лник, х'ич' не́-ми-би́ш'и сла́тук, зе́х мăра мле́кци, хапна́х и са-нај́ду́х. Ра́нуту стана́х на-ш'е́сти, си-ч'чини́х иди́н ч'а́ј, сана́пих* [ВБог,Нег(339)]; 9. 'вреди, кошта (нешто)' ~ *"Сите ко́јне, кут ка́ би́ха, сите изумре́е". И о́н му ве́ле: "До́бро, Бо́к ги да́л, Бо́к ги зима́л. Не́ сум, ве́ле, ја́с ги-дубија́л, не́кој дă-ми-ги-ej дăде́л. Ко́лко пăри*

ти чи́не месе́чието?" [ПДој,143]; ~ *"Јошше сум јас, лудо, мала и малечка] јошше немум азăр дари начинени".] "Мори моме мари, јубава дивојко] колко пари чинат твоји тенки дари?"* [ТГев,199] – во контекстот се забележува проширена употреба на множинската наставка **-и** кај еднослоżните именки: *твоји тенки дари* (м. 'дарови'); 10. 'стекна' ~ *царјут, кога дојде на конаќут, гу најде талу и кату виде, ча от него по-вредин зет чинил, заедноч гу чини цар на неговоту месту* [V,PM,36]; 11. – **(сă)** 'се исполни' ~ *е, си устăна́ла о́на, мо́ра. Гу-гле́де та́лка чуве́ко, шо ки му-гле́де, че́ка да сăми́не, дă-сă-испăлнăт чинăт читири́јсе де́на, дру́го шо ки-му-гле́де нă-у́мрăн чуве́к?!* [ПДој (164)]; 12. 'му се стори, помисли' ~ *мăле́чкичка, шăре́нка ти́квичка за-ли́чне, но́го а́рно мири́се. Она-ј жăлтичка ус-шăрки бе́ли, зиле́нки, чи́ниш чуве́к а-шăра́л* [ПК,2(127)]; ~ *о́н гу-зи́фке, а́ма то́о и́ч не́ сă се́ште, си-чи́не нăсăј му-гуво́ре* [ПК,2(50)]; 13. изр.: **чи́нат лакарди́а** (= си позборуваат) ~ *и́ли ги да гле́дате то́а шо́ ки имăл не́кој, ки му са да́ди па́ на не́гу, и то́а па́к шо не́ма, и то́ шо и́ма, и то́ ки си зе́ли ут не́гу. Да си иде́ле кăд не́гу ма́јка му и бра́тќа му не́гува, и не мужа́ле да му чи́нат лакарди́а за́рди л'у́дите* [MV,K (325)]; **чи́не ко́ч ќи-му-да́дат** (= прави неубави работи надевајќи се дека за тоа ќе биде награден) ~ *чи́ниш ко́ч-о ќи-мо:-да́даа, та́ удде́л дă-кажу́ве* (да кодоши) [ПК,2(60)]; **сургу́н ки ви чи́нат** (= ќе ве прогонат, обично далеку) ~ *ви́и прика́зни ви кажа́х на ва́с, да не́ са пла́шите ут сѐ. Сургу́н ки ви чи́нат на ва́с, туку́ ки до́јде вре́мито, то́ шо ки ви уте́па на ва́с, ки чи́ни курба́н на Бо́га су не́гувата сла́ва* [MV,K(318)]; **пишма́н сă-чини́л шо сă-руди́л** (= така се кажува за човек без волја) ~ *но́го мăрзăли́ф, о-мăрзе шо́ о́де, а не́ па дă-ра́бо́те* [ПК,2(188)]; **чине теслим** (= подари нешто) ~ *Ќи-до́ат на-читвăрто́кут ве́чăрта. Ца́лјут пи-то́к шо-и́мши чиіз ќи-гу-искари́ши да-гу-гле́ат. Уф-пито́кут на-ве́-чăрта, спрути сăбутта, та́ткуто, ма́јкăта, со́јут сăт ќи-сă-збе́ре. Ќи-ти-чи́нат тисли́м ру́ăбта* [ВГев, М(269)]; ~ *тогас господа́ро по́вики си зарадува́ и гу ви́кна зе́тјут му, чини́ тисли́м и пари́те, дванаиси де́лви се́ алтăни, и му рече́: "а́ди се́га́, си́нку! Гле́дај да добии́ши"* [V,PM,153]; ~ *"чујаме да е он арин чувек и оти има една арна бахча, а уф неја една арна трандафилова китка. Нија пак имаме един арин каранфил, па дујдеме да са пугодиме: или ти да ни ја дадиш, или пак нија да ти гу тислим чинме"... ~ се́тни оти́де, му чини́ тесли́м на гимици́ата два́јсите гими́ии, му даде́ и пари́* [V,PM,15]; со исто значење: **алал ми-ј чине** ~ *Уф-пито́кут на-ве́чăрта, спрути сăбутта, со́јут сăт ќи-сă-збе́ре. Ќи-ти-чи́нат тисли́м ру́ăбта, ќи-фăрле та́ткуто ичуме́н и бубаке́рно се́ме уф-куф-че́гут и па́ри. Ми-ј да́ве га́јре, ала́л ми-ј чи́не* [ВГ,М(269)]; тој чин од свадбениот церемонијал, освен: **алал чинувајне** се вика и: **руба прустувајне** [ТГев,167]; **дă-т сă-чи́не ат̆а́ро** (= да ти се задоволат желбите) *"Де́к си-кинисала мури́ ку́мо ли́со?", нă-ме́не пă ми-пăдна́ нă-ăка́ло дă-до́јдум пăр-те́бе дă-т-јă-ви́дăм кӑшшта". "Ими, ăк-са́киш, ку́мчо вắлчо, а́ј д-о́јме, дă-т сă-чи́не ат̆а́ро"* [ВКук(286)] – формата

на предлогот **пăр** (тебе) е добиена со метатеза од < 'при (тебе)' според честата реализација на некогашното вокално р, како **ăр**; сп. 'сăрна', 'вăрне', 'тăрне' и сл.; **тąмáм сą-чинúло** (= дошол одреден термин) ~ *тąмáм сą-чинúло пулýнуши дуjдéле нąрéчниците и пучнáле дą-кąжýват. Пăрвąта рąчéла: "Е, дé-j жúва и здрáва, да-пурáсне гулéма, ýбуф кăслéт д-úма"* [ВДој (277)]; **сă-чúне сиjгúja** (= зеде во заштита некого, се сожали) ~ *тóлко-ли нéма кój дă-сă-чúне сиjгúja зă-тóо дéте* [ПК,2(101)]; **трампа чинихми** (= направивме размена на ствари) ~ *сиромáхот отúде нá долúа му, вéли нá женáта му: "áди жéну, сегá нúа кé да сéдниши на брáтовата ми кăшта: сóс кутúj-ката трáмпа чинúхми"* [V,PM,149]; **да-чúнат лáф** *а.* (= да се разговараат) ~ *му вели: "Дjадо, jазе дojдох при тебека това вечер, мăра да повревиме, лаф да чиниме", Дjадото му вели: "си дошел, брате, тука, алма ако сакаш, сам врjави си"* [V,PM,92]; *б.* (= да се договорат) ~ *óн, кáк си-jе-зéл мăската хóди и jе продáва (мăската от кадúja)! Чéка кадúja ăднó дéн, двằ да хóди Стратин-оца да-чúнат лáф – нéма нúшчо!* [ВСол,К(...)]; **збор чиниха** (= се договорија) ~ *и когá збóр чинúха цáрjут и сиромáхот, цáрjут речé: "óшти ашалúи са, áла нéка да ги уженими, ке да добúат ýм". Кату чу такá зéтjут, си насмéа; цáрjут гу вúде* [V,PM(114)]; ~ *чиниха збор, да плати тjанака парите, да направи тој лагăм от халваџиницата дури на лаловата кăшта под земjата, ката вечир да си иди тој талука, да си хоратуват* [V,MP,56]; ~ *и пáк меѓу нúх збóр чинúха да утсéчат и онúа дветé калáми, да зéмат по едúн аф рăките кату мозráци* [V,PM(144)]; ~ *еднó врjáме úмаши едúн човéк двé сúнови: едúнojу бéши умовúт, другújу барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха меѓу нúхка да си удjáлет имáниту. Фатúха, чинúха двáта збóр, пăрво да дél'ат олóвиту* [V,PM(124)]; сп. варијанта: *а.* **чиниха добар збор** ~ *сос таквиj и други лакардии богатскиj син и кууџиовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата* [V,PM(68)]; *б.* **збóр чúни** (= проговори) ~ *збóр чúни зéтjут, цáрjут по-нáпрет да úди на цáрjувата кăшта на пóвиши* [V,PM(114)]; *в.* **фатили збор да чинат** (= почнале да се разговараат) ~ *му дали едно кајве, и пил, и сега-j фатили збор да чинат. И заеднои Марин му вели: "ах господине Теодораки, много ти жал'ам, хем jазик на тебе! Отдека ja најде таја кахпеа та ja зема за стопаница"* [V,PM,166]; ~ *излезе Јанка вонка на двори] вонка на двори, Јанка, пред зори] с крушово лишче Јанка свираше] сус гора Јанка збор си чинише] Еj, горо, горо, горо зилена...* [ТГев(93)]; **мухабéт да чúнат** (= да се разговараат) ~ *вечерóт кату седjáши мój сос кадúата да збóруват, мухабéт да чúнат аф еднá удajá, дojдóха и двéте му сúнови, да чýjат што врéвjат* [V,PM,*25*]; ~ **пишман са чиних** (= се предомислив) ~ *Лил'ана за рăка ja фашке] и што си веле ем гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте другjут лист] куту за винчајне младенци] оти бах умрин – jужuвех] пишман са чиних не jотидех* [ТГев(214)]; ~ *дjáтето му вéли: "éj господúйне товá пéро гу глéдаши ли? И да гу зéмиш, пишмáн ки си чú-*

нии, и да нé гу зéмиш, пáк пишмáн ки си чúниш" [V,PM,120]; **са чинúха безýмни** (= почнаа неразумно да се однесуваат) ~ *и óни кату видóха, ча тáтко му не знáи да му са кáра, когá чúниха кабаáт, фатúха са чинúха безýмни* [V,PM,25]; **árна сă-чинúла** (= се кажува кога нешто изгледа убаво и се пожелува да не биде фатен од "урок") ~ *máиiăла шо árна* (убава) *сă-чинúла, уд-óчи дă-не ú-ej* [ПК,2(204)]; **нé чини хáрно** (= не требаше така да постапиш) ~ *отиде óниj човéк на кадúата и му вéли: "кади ефéнди, јáзе ... гу најдéх товá човéк тáмо, и ми казá сúчко, што настрадáл от тúа џифаирџúе, нé чини хáрно, што му дадé прáвина на тиа, а на товá сиромáх кривúната"* [V,PM,9]; **не чúни хáз** (= не се согласува, се лути) ~ *вечерóт кату седјáши тój сос кадúата дојдóха и двéте му сúнови, да чýјат што врéвјат. Кадúата, кату не чúниши хáз да úма таквúј мáлки дéца прéт нéгу, зашто удроман'аха óни сéкакви лáфови* [V,PM,25]; **си чиниха беза** (не: 'пеза'?) на светот (= се изложија на потсмев) ~ *дервишино сакаши бабата да га баци и, как га баца, тојнака "тутуш" речи, и си залитиа дирвишино и бабата уста сос уста. Сички си чиниа беза на светот* [V,PM,98]; **ахенг чине** (= се весели) ~ *Тој постојá вăнка портата малку врéме; бáбата отúде нетри, земá жéнски дрéхи едúн такăм, гу примени и гу земá нетри дéка бéха мóмите сóбрани, ахéнг чúнеха* [V,PM,9] – во контекстот имаме пример за беспредлошки додаток за место (*постојá вăнка портата*, наместо *'до портата'*), што се третира за посебност на јазиците од балканската алијанса; **абер да чиниш** (= да соопштиш, да јавиш) ~ *ако ти ја дадат, мила ле мале] поскоро абер да чиниш] мóре да растурам ветки куќи] да направам висок сарај* [ТГев(97)]; ~ *кузум, браче Ристо, ного ти са мол'ам] клајне да му чиниш] мăчин помин пулинувум] ни на леб сум ни на вода] кукá празна растурена] нема никуј кој да пите жива ли сум ил умрена] за тоа ного ти са мол'ам] абер да му чиниш нека дојде* [ТГев(265)]; **чинејте сабур** (= бидете трпеливи, смирени) ~ *Когá си научи женáта му и децáта му, тúдаа и тé на пашáта, му вéл'ат: "пашá ефéнди, нúа татку-на от тéби го úскали, на твójта зéмја са загубú" Тогáс пашáта им вéли: "Сáбур чинéјти, сúнку, јáз пуснáх л'ýди да тéрат"* [V,PM,27]; ~ *тојнака и сторел нает два три пăтја, да ги заколи и двата, алиа пак не кăјдисуваши и чинил сабур да види как ки усумни* [V.PM,87]; **грăмиш са чини** (= загрме) ~ *И пóсле двé-трú сáати грăмиши са чинí на небóто, и падná тéшка мăгла и си заоблачи небóто* [V,PM,24]; **са чини тебдúл** (= се спреми) ~ *са причýло товá до крај зéмја, ча тáја жéна е нај гúздава, едúн цáр сáкаши да га вúди; станá едúн ден са чини тебдúл, вјахнá на едúн кон, отúде на онáја касабá* [V,PM(12)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га уткради, тебдил га чини сос други мăики дрехи и праве га закара кату кýле*]V,PM(35-36)]; ~ *нúа џифаúри ги продадé, земá млóгу пáри, са чинí млóгу богáт, от господáрот му пóвики, и, кату са чини тебдúл сос злáтни дрéхи дојдé на оновá грат* [V,PM(27)]; **азăр дă -j чиниш** (= да ги приготвиш, да ми ги

дадеш) ~ *и вел'ál: Благусувéн си Гóсподи, Бóга нáша Израúлцка, шо си умúл и си давáл и ти, дéти, ки си чúниш Пруфúтин Господúнуф, да ки си óдиш нáпри при Господúновото лúц, да ки си чúниш азăр патúчки нéгуву* [MV,K(322)] – не е сигурно дали во формата **лиц** наместо 'лице' се крие печатна грешка или аналогија од стсл. **ликъ**; ~ *гу-пурдăвáл мéсто уд-дрăмка нă-дрăлка, а пă кóжăта нă-едúн дăп гă-устăвúл и му-кăжáл: "Дăп, рăчéл, пáрте ду недéл'а азăр дă-ми-j-чúниш, áку нé ми-j-дájш ки-тă-сéчум"* [ПДој(161)] – во контекстот во прашална речница наместо вокативна се јавува номинативна форма, што се третира за посебност на балканските јазици: *му-кăжáл: "Дăп, рăчéл, пáрте..."* ; **гу чинúх мúрка по мúрка** (= го убив, го искасапив) ~ *и тогáс ми земá, ми закара аф магазúата, дéка úмат имáниту; сákаши да ми дадé злáту и срéбро. Ама јáзе и нéгу л'у при магазúата гу чинúх мúрка по мúрка* [V,PM(22)]; **зăбица чинú** (= болест во устата, на забите) ~ *áj до:-јáдме то: рúбнико* (јадење, среде има поголема риба, печена, не пржена), *зéр зăбица чинúх* [ПК,2(164)]; **никáх са чини** (= стапи во брачна врска) ~ *тóјнака му вéли: "ej кадúа ефендúа, на мéни алтăни не ми требýват, туку сос женáта никáх са чинúх, не га остáвам"* [V,PM,12]; **чини инкáр** (= порекнува, не признава) ~ *тогас го викнаха Муса отпрет кадиата. Кадиата му вели: "Мусо, алтините да му дадеш на тиа троица уловитни л'уди!" Мус фати инкáр да чини, ч'а а не најди* [V,PM,181] – во редоследот има нерегуларност: глаголот и заменката се одделени со негацијата: *ч'а а не најди* ; **јазăк си чини** (= се стори несреќа) ~ *и на онúа дни си разбрăка на махалата около еден јангин* (пожар). *Де да ја текни на бабата да оди на куконата, плачејке хем молејке вели: "ох, ох! кокона! Јазăк си чини на мене, јаз ако фтесах, пак ти да ме простиш"* [V,PM,165]; ~ *фати да плачи и сос плакани отиде дома вели на Цăрнодреха: ах, жену, на меника млогу јазăк са чини си гу загуби кадроту!* [V,PM,52]; **пăт да ни чине** (= да се истави, да се тргне) ~ *оти не ли кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, мăшика руба] сармалија ли џамадан, ајталија фустан* (што предизвикува страв)*] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] кои* (пишува: 'којн') *ки та виде Злато се пăт да ни чине* [ТГев(94)]; **конáк чинú** (= отседна некаде на ноќевење) ~ *чорбаџúата кату са вăрнаши от хаџилăкот, конáк чинú на чобáнските кăшти, гу вúде момчéту да é млóгу прокóпсану, ги пита на чобáните и му вéли: "господáри, вáшо и товá дјáте?"* [V,PM,147]; **зло чине** (= казнува некого) — во минатото кога се почнувало да се прави куќа, во темелот како *курбан* (жртва) се ставало глава од заклано јагне, овца или теле – кога жртвата ја засидувале ги изговарале овие зборови: *"Кога ваја глава бело видало ки виде, тога и душмајне зло да ни чинат"* [ТГев(296)]; **са чини** (овошјето) (= созреа) ~ *по-гул'áмојут брáт га изjáди смóквата, на по-мáлкојут иштáх му остáна. Му-вéли на по-гол'áмојут: "брáте, јáзика ки остáнам тýка, ки чáкам дýр на дрýгата годúна да си чúнат смóквите* [V,PM,28]; ~ *еднó врjáме úмаши едúн цáр трú*

сúнови, и на двóрот му úмаши еднá јáбалка. Когá си родú гол'áмојут му сúн, тогáс и јабáлката чинú еднá јáбалка [V,PM,134]; ~ *и дојдé врјáме, смóквите рацветúа и чинúха млóгу смóкви* [V,PM,28]; **чине кабул** (= искаже почит) ~ *кату чула така жена му, му вели: "ами, мăжу, да ти кажа и това! Које оно човек, шо ки додjди на мени да ми сака ушниците? Хич чинам кабул јазика чузд човек?"* [V,PM,69]; – кога ќе пристигнат сите гости *на који са надејат,* домаќинот ќе порача: *"Ајде, чинувајте азăр, а тија што ки дојдат понапкум па ки ји чинме кабул"* [ТГев(210)]; **не чини кабул** (= не се согласува) – *"Јазика за мени ти земах, а не за друг". – "Е, мадам така е, и јазика за тебе дојдох, Не чинам кабул, тој стар прафтју да ми налига сос окуто"* [V,PM,37]; **чини каил** (= се согласи) ~ *владиката пак му вели: "ади господине, јазе ке да купја една книга, и за ајлăци Госпот пак ке да печали". И сиромаху кандиса, са чини каил, му баца рăката на владиката и си отиде на дома му* [V,PM...]; **ка ч'ú́н'ими кавýл** (= ќе се обложиме) ~ *му-вилú дирминц'и́јата: "Уттýка на-гóри на-кój удин'и́ца ка-пóш', с'е кусé дирминц'и́ја ка-нáш... ка ч'ú́н'ими кавýл, кój ка-кáж'и пóгол'áма лаж'á"* [ВБог, Бал(344)] – во контекстот честичката **ќе** (за идно време) се јавува како 'ка'; ~ *еден вечер са упи цар-јут и чини каул сос едни богати, ча моретy да гу испие, аку гу не пиј да им даде един чифлик на ним* [V,PM,58]; ~ *на пăтјут гу срете един цăрн арапин, сакаши да му земе нивјастата. Каул чиниха сос негу да са борјат: кој ке надбори, он да земи нивјастата* [V,PM,78]; **ăднó ák чинúа** (= не се задржаа, само sирнаа) ~ *утúдоа уф-плăнú-нăта, ăднó ák чинúа, пák се-вăрнáа нáзăт. А пак ăднá чéта бигáла сус-дистúна дýши. Они нé мужáа дă-испáднăт, устăнáа нă-Чикóр, ăднá кулúпка тáм* [ВЕв(297)] – во контекстот се среќава беспредлошки додаток, што се третира за балканизам: *устăнáа ăднá кулúпка тáм* (наместо 'во една колипка'); **да са чинат рода** (= да се одродат, да станат роднини) – во минатото без стројник не можело да биде свадба. Независно, колку и да се сакаат девојката и младичот, за да стапат во брак, *за да са чинат рода* мора да има *стројник,* тој ја *струјуве* свадбата [ТГев(149)]; **да си чинúми другари** (= да се здружиме) ~ *му вели: "абе, братку, така забладјах по таја гора и кату си најдехми двата дјулгери, да си чинили другари"* [V,PM,87] – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам: **забладјах** (сп. 'блудниот син'); **им чини клајне и здраве** (= поздрав со добри желби) – младоженецот го кани кумот со овие зборови: *"Клајне и здраве имате уд татко и мајка, да знајте оти уф нидел'а ки треба да доите да венчите, и за тоја ви гу пушти воја кулак"* (= подарок: погача, ракија и др. што го испратиле родителите за кумот); на тоа кумот одговара: *" И ти им чини клајне и здраве, и нека се надејат оти без друго, ако ни даде Госпуд здраве и бидуме живи ду нидел'а – ки дојдиме да венчиме"* [ТГев(160)]; **чúниш нă-глéдне ќ-óде** (= се спрема како да ќе оди на средба каде што сака да остави впечаток – обично се однесува на млади и заљубени) ~ *нáшта лóмја ка сé-ј зăмăзнúла, чúниш нă-глéдне*

ќ-óде [ПК,2(72)]; **да чинам хазăр** (= да приготвам) ~ *отúде прет цáрјут, му рече: "цáрју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, алма ако ли даваш за жена твојта мома"... тогас тој му вели на цáрјут: "цáрју, јазе сега ки ида да чинам хазăр л'аков"* [V,PM,35]; – **(са)** ~ *тогас цáрјут му вели: "ела по меника сос жената ти, и некем веки да работиш!" И тој хазăр са чини сос жената му и отúде после цáрјут* [V,PM,64]; ~ *тогас тојнака му рече на цáрјут: "мутлак цáрју, чини каул сос них, л'у на това има колај. Кога ки дојдат да ти викат да идиш да испиши мориту, тинака хазăр да си чиниш"* [V,PM,59]; *да се чине азăр за уф чужда куќа* (= да се приготви невестата за мажачка, т.е. за настап во друго семејство) – сп. од народниот фолклор: штом младоженецот ќе појде да го кани кумот, *свекурут*, деверот и други роднини ќе појдат кај девојката (невестата). Тие ќе понесат и поклони: *кулак* (чиста погача од пченично брашно), *печуво* (риба – *крап* печена во тепсија), *карта* (дрвен сад) *сус вино*. Во минатóто поклонот од младичот бил многу голем: товар леб, буре ракија, буре вино, лубеници, неколку *оки калинки, ґум* (бакарен сад) *пекмез*, потоа *канаваза* (голем глинен сад) *сус маџун* (изрендена тиква варена во *пекмез*, посолена со печен *сусам), канаваза рацели* (големи парчиња од тиква, варени во *пекмез*) и др.; **диван чине** (= се поклонува) ~ *и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] и си видех, мале, плăна куќа] плăна куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката)*] насред куќи, мале, малка мома] малка мома, мале, бела Неда] бела Неда, мале, диван чине* [ТГев(367)]; **рáдос са чини́** (= се израдува) ~ *тóј, л'у отúде при морéту, најдé пăк óниј гимициа, нéгоф побрáтим. Как са познáха тáму, знáите кóлку рáдос са чини́ меґу ни́х* [V,PM,24]; со блиско значење: **сиир да чинат** ~ *и бабата му и рекла: "сину, утри, как да и, хабар ти давам јаз". И така бабата утрината излела с куконата да седи на пенџ'арите, и сиир да чинат* [V,PM,165]; **са чини́ тéмно** (= се стемни) ~ *фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат, за да гу чúни дéф от тáм. И пóсле двé-трú сáати грăмиш са чини́ на небóто, и падна́ тéшка мăгла и си заоблачи небóто тóлку, штóто са чини́ тéмно* [VPM,24]; **гу чинили зăрно по зăрно** (= го одделиле секое зрно) ~ *и дојдоха млогу мрафки, му помогнаха и гу чиниха онова житу зăрно по зăрно, защто мрафките фатиха едниа да носат ичмено, други чиницата, едни рăшта* [VPM,97]; **са чини товар** (= се оптеретува) ~ *неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у, ама он позна, ча они сакаха да га закарат кожата на цáрјут, затова им речи: "побратими немој са чинити товар на меника"* [V,PM,41]; ~ *Господ гу помилува и гу чини толку богат. Тојнака млогу са чуваши, да не кажи на жената му, но тјанака млогу са чинши товар на негу* [V,PM(81)]; **чини зап** (= упорно бара да се изврши нешто) ~ *кату чу така цáрјут, поверува харну, ча тој е негоф син, гу зема заедноч, гу облечи сос царски дрехи и му вели на лалата му: ej лала, ej лала, иди на дома ти да чинши зап*

твојта кубила [V,PM,58]; **чини хизмет** (= помага, пр. кога средува дома) ~ *"ами мале, тој не е момче на зелјата, тој е ангел и, л'у гу видох на душата ми попари. Да имаши един кулај татко ми да гу земи тука, да ни чини хизмет, и сетника как ки му види умот"* [V,PM,56]; ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM(64)]; ~ *и пак стана, отиде на царјут, му вели: пехер мој, јазика пак дојдох. Ча две сестри на зл'а налитјаха, туку пусни и другата ми балдуза, хизмет да ги чини неколку дена* [V,PM(62)]; ~ *при Вилígден шéс днí пóнáпри дуjдé Исус на Витáниа, тáму шо бéши Лáзар, шо умрé, óн шо гу кринá ут умрéшут. Му правíле вечéра тáму на нéгу, па Марíа чíнише измéт* [M,VK(288)]; **чíни пазáр** (= се договори за нешто) ~ *ки íдат или на кадíата, или на хóџата да кáжат, та хóџата тогá ки нájди едúн човéк сóс пáри, ки гу чíни пазáр едúн вéчер да гу ожéни сóс онáја жéна* [V,PM(11)]; ~ *и јаз пазар чиних да ги изл'акувам, да паднат роговиту, да ми даде царјут момата му. И јазе ги изл'акувах, и пак царјут ми га не даваши момата* [V,PM(36)] – во линеаризацијата се забележува следнава нерегуларност: глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: *ми га не даваши момата;* и варијанта: **чинúха пазарлăк** ~ *кáк гу вúде чифýтино јáщету, чá врéдиши, дрýгио дéн му вéли на сиромáхо: "сакăн, на дрýг да ги не дáваш јáщите!" Чинíха пазарлăк по стó грóша еднóто* [V,PM,129]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чинíха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăштата, му дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; со исто значење: **хесап чиниха** ~ *и јунаците седнаха, хесап чиниха сега, как да чинат за ламината керка да га земат. И таму, дека хесап чиниха, ету дојдоха ламините падари* [V,PM,45]; **здрав чувек секуј пăт пари чине** (= првиот услов за било што во животот е здравјето) [ТГев(247)]; **да гу чúни дéф от тáм** (= да го набрка) ~ *такá си оплашíха и си трăгнаха насáм: вúдоха, ча не мóгат да изл'áзат нá глава сос такóф едúн душмáнин; фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат, за да гу чúни дéф от тáм* [V,PM,24]; **сургýн ки гу чúнат** (= ќе го прогонат) ~ *такá му сă рéкле тáтко и мáјка му, зарди му бúле стрáх ут Чифýтите; óти áку му кáжи нéкој за нéго óти Христос, сургýн ќи гу чúнат* [MV,K (259)]; **чúниш вăрзин мó-ј изúќут** (= се кажува за некој што не зборува) ~ *ни лáф нé кажá* [ПК,2(131)]; **до:** (< да го) **чине** (= да го усмрти) ~ *е нáпкумтă, му-сă-удúло пу-нýжда нă-твá дéтăнцуто, а пă-тáа пупăдúкăта, нă-пóпо жéнă-му ричéл: "Лýдо, óднес-о: твá дéте нéк сăрăскáпе". Он рăзбрáл до:-чúне. Удзúдо дéтто, кăлвајки гу-утăпáл* [ПДој,Ник(163)]; **сă-чини** (= се спреми со облека) ~ *Дуjдéме нă-аднó мéсто, тúй пиливáне зăпăлúа адна бýка, сă-убличéа, сă-чинúй. А нáс нă-бéре ли? Пóт, тúй рýбите сúте мóкри. Кá ги-убрăштáме, цéла вéчăр сýши, дулúан излéве уд-ác. Трăгнáме уттáмă. Ас бóл'ăн гáре, сă-рăзбулéх нóго. Шó ти-мóже, ýмри ák сákиш!* [ПКук(282)]; **са чини за ука** (= порасна, дојде време кога треба да оди на училиште) ~

и тој на жената му припорăнчува и вели: "кога детенто ки си чини за ука, да го дадеш на даскал да си учи! Ету ти оставјам, стока, пари" [V,PM,155]; **са чини́ тевди́л** (= се преоблече во друга облека, се измени, за да не го препознаат) ~ *пак от неколку време сетника са чини тебдил пак това дете и отиде прет царју̀т, му рече: "царју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, ама ако ми даваш за жена твојта мома"* [V,PM,35]; ~ *се́тника мома́та гу не земá за ма̀ж, ч'а бе́ши мло́гу гро́зен. И то́јнака ни́шту не чини́, л'у оти́де, земá од дру́гата сло́ква еднá ко́шничка сло́кви, оти́де пак на оновá гра́т, са чини́ тевди́л и фати́л да продáва сло́кви* [VPM,24]; **марифет му чиниа** (= го измамија) ~ *извади от ушите и ушиците, ги даде на оно дјате и му вели: "лудо јуначе, гледај харно да не ги запри ма̀жот ми!" Тогас то̀јнака вели на неа: "как ке да ги оставим на негу? Јазика сакам да му чинам марифет"* [V,PM,68]; **ми чи́ни ризи́л** (= ме посрамоти) ~ *Па што фа́јда и́ма чове́к, а́ку да пуве́ли са̀ти л'у́ди, да ки загу́би не́гувата ду́ша? Оти ко́ј ки ми чи́ни ризи́л ту́ка на зе́мња, и мо́јти прика́зни ту́ка на ва́ ро́да бирбатли́а* (нечиста) *и Чове́шнио Си́н ки му чи́ни ризи́л на не́гу* [M,VK(284)]; ~ *и пу ти́и дни́те напа̀ко́н устана́ те́шка Елисава же́ната му; и са̀ кри́ши пе́т месе́ци, ем ве́леши: Ету така́ ми чини́ Го́спот на мо́јти дни́ и да си чи́нам ризи́л пу л'у́дито* [MV,K (295)] – во контекстот има несоодветна употреба на предлогот **пу**, наместо 'меѓу': *ризи́л пу л'у́дито;* **да си чини кејфо** (= да си направи задоволство, во случајот телесно, полово) ~ *тогас вели на баба му: "бабу, на тебека давам една капа алта̀ни и на керка ти две капи алта̀нки, да ми даде керка ти да си чинам кејфо ми. Тука нема некој да на види"* [V,PM,93]; **чи́не кафпила̀к** (= шири неморал) ~ *на то́а вре́ми, му дунсе́ле на Исус Грамати́цѝти и Фарисе́ити идна́ же́на, а фати́ле ка̀т чини́ла кафпила̀к, и а кладе́ле на не́а уфстре́т* [M,VK (316)]; ~ **чи́не ќо:** (< ќе го) **фа́те Го́спо за̀-бра́та** (= се кажува за човек што се однесува арогантно) ~ *но̄го са̀-би́ше засили́л, чи́нише ќо:-фа́̄те Го́спо за̀-бра́̄та* [ПК,2 (211)]; **хесап чинише** (= правеше сметка, во случајот: планираше) ~ *тогас ламјата му напа̀лна постелката алта̀ни и перница сос злату, оти она хесап чинише, ки гу изјади на Половингѐзјо, пак на неја ки останат алта̀ните* [V,PM,104]; **чи́ниш ка̀ми́л'те му-са̀-ра̀стувари́ли** (= се кажува кога некој покажува голема веселост) – како да му стигнала пратка со камили; сè до почетокот на 20. век трговците од југоисточните македонски градови тргувале со Солун, а стоката ја превезувале со камили [ПК,2(211)]; **чи́ниш пра̀с пле́т не виде́л** (= се кажува за човек што не се сообразува, односно што се однесува несмасно) [ПК,2(211)]; **чи́ни на̀е́т** (= се стреми, се организира нешто да се стори) ~ *на то́̄а вре́ми, до́шал Јо́сиф ӯт Ар... у́мин, разбра́н, и он бе́ши иде́н што че́каши царшти́на̄та Госпо̀ди́нова, чини́ на̀е́̄т' да ӯти́шал на Пила́̄то да му са́ка Ивануа̄та сна́̄га* [MV,K(255)]; ~ *нија су негу така си а уједисаме работта за кинисувајтто уттува, што еменки втасиме на Одеса – изливајне ут пампурот и уливајне уф воднјут*

пампур. Прид прустеч-ката су Питирбург чинила нает да вијме, се шо има по-билижито за видувајне [ME,P(68)]; **са чини́ кифи́л** (= кога некој гарантира за нешто) ~ *и то́јнака ве́ли на́ га́ргите и на какара́ските: "е́, са́кати ме́со, а́ма и́мати пари́?" Па́к вели́ на кру́шата: "кифи́л са чи́ниш ти́нака, кру́шо, за пари́те?"* [V,PM,125]; **са чини фолософ** (= се наобразува) ~ *и кога́ дојде́ де́тето на возрас пет или ше́с години гу пусна́ татко му на учи́лиштето да са учи кни́га, и де́тето си е научи́ло мло́гу, са чини́ кату фило́соф* [V,PM,7]; **сă чи́ни мукае́т** (= покажа интерес, се ангажира) ~ *чу́нки но́гу л'у́ди зафати́ле да си ка́жат мурафе́тут* (мајсторство) *за́рди на́ши рабо́ти разбра́ни, кату́ ка ни и дава́ле на на́с ут кра́ј* (од почеток) *ти́и шо а виде́ле су о́чити да сă чини́ле мукае́ти за ви́и прика́зни* [M,VK(320)]; **сă-чини́л-си смуґуф** ~ *не́мијн, не́-пе́рин, ка́ си-смуґиса́л, нă-чуве́к не́ ли́чиш га́аре* (ве́ќе) [ПК,2(104)]; клетви: **каман и дрво да са чинип** (= да се вкочаниш, да се здрвиш) [ТГев(319)]; **чи́н-сă јо́к** (= бегај ми од пред очите, да не те гледам) ~ *ко́ј-зна́а де́к јо́к сă-чини́ ва́адăн, гу-не́ма на́ми-ниша́н* [ПК,2(32)]; или: ~ *јо́к дă-сă-чи́не и чуве́ко, шо мă-упла́ши́* [ПК,2(55)]; но и: **кăт јо́к сă-чини́** ? (= каде замина, зошто го нема?); поздрав: **чинили здраво живо** (= се поздравиле) ~ *и кату влезе аф гимната, најде́ тамо и дру́ги едни џифаџи́е и му ве́ли: "поможи Бо́г, побра́тими!" – "Дај ти Бо́г добро". Кату чинили здра́во жи́во, са иска́заха се́кој по што ра́бота кинисали* [V,PM,8]; ~ *излези́ сиромахот от зла́тената гимна и оти́де пра́ве на господа́ровата кăшта, чини́ здра́во-жи́во сос господа́рот и му показа́ тефте́рите што ра́бота направи́л на таксиотот* [V,PM,15]; **дă чи́нум збо́гум** (= да се поздравам) ~ *зна́м, а́к сă-чуă, ко́:* (< ќе го) *изго́рăт. Ви́кум: "Вујко, ду-на́ште дă-пу́штиш а́јн* (еден) *чуве́к д-о́де ду-та́мо, дă-ли-зе́ме ру́би нă-ме́не и се́стрăми и же́нта дă-до́ăт ду ту́кă". Зна́чи ла́гум* (сакам, планирам нешто) *дă-чи́нум збо́гум* [ПДој,Пат(173)].

чине́т* adj 'направен, сторен' ~ *он бе́ши иде́н што че́каши царшти́ната Господи́нова, чини́ нае́т' да утиши́ал на Пила́то да му са́ка Ив-увата сна́га. Пила́то са чуди́ да́л си умре́ толко ско́ро; и му-викна́ на у́збаши́јата... да гу купа́ уф гро́бут , што бе́ши чине́то ут ка́мин* [MV,K(255)].

чинênти n 'правење' ~ *пак царју́т вели: "кажи ми, пападика, што тераш, та ако е за чинênти, ки ти кажем, как са чини, ако не, пак ки си вăрниш празна"* [V,PM,88].

чини́ца f, bot. 1.'житна култура, пченица' ~ *Што́ рăбо́тăхме? Ми-што́ рăбо́тăхме: се́ехме се́дби, тит'у́не, бу́ба. Се́дбăта зна́чи тăва́ сиидбăта што́-ј, што́ сă-жни́и, што́ сă-вăрше: чини́ца, ра́ш, ичме́н, уве́с* [ВКук,Шт(289)]; ~ *имаш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтиница] ја ду друга, чино, поскăпија] чиница је, чино, кăкличава] ракија је, чино, итиртил'ава* [ТГев,370]; ~ *а́ма то́јнака оти́де да га ори и да га сеи чиница и, как га ориши, отдол един камин најде един казан алтăни, ги искара и ги закара скрихом* [V,PM,86]; ~ *ут-та́ли, фăрли́ла нă-куко́шиките чини́ца. И фăти́ле дă-сă-ка́рăт куко́шките ко́ј ка́к дă-чо́пнăт. Пăте́ло удде́л, фăти́л: "Ко́, ко́, ко́, ръче́л, си́те*

кукóшки ки-вă-збéрум, áма нă-едúн не-дáм до: (< да го) *чóпне зăрнуто"* [ПДој(153)]; 2. изр., клетва: **да немиш чиница да ти са раздаве!** (= да осиромашиш до таа степен што кога ќе умреш твоите да не можат да купат и да раздадат пченица) [ТГев(320)]; исто: **да немиш свеќа да ти са запале!** [ТГев(320)]; **чини́ц-та уф-у́стта сjáа** (< си ја)**-нóсе** (= се кажува за човек што изгледа многу лошо, како да е пред умирачка) ~ *кá сé-j чинúл тóо Нáсо, чинúцта уф-у́стта сjáа нóсе* (сп.: кога ќе умре човек се раздава пченица) [ПК,2(211)].

чиничáрка f 'нива од која е ожниена пченката' (сп. го називот: **чини́чка** = пченка – во истото село) [ПДој,Фур(123)].

чиничúн* adj 'нешто направено од пченица' ~ *тогáс óн му вéли на нúхка: "да ви кáжа, побрáтими. Товá нéшту е од чинúца зăрно: от таквá чинúца јадjáхми нúа, та затовá живувáми тóлко годúни... сегá, кóлко чинúчиниту зăрну са чúни слáбо, тóлко и човéците са чúнат слáби"* [V,PM,119]; ~ *пинирлúа, тó-j јáдне. Сă-прáве пугáча ус-чинúчно брáшно, сă-избóдуве ус-бунéла и сă-клáве уд-гóре јáјца, сúрне и мáс, сéтне сă-пéче* [ПК,2(84)].

чини́чка f, bot. 'житна култура, пченка' – Гевгелиско (во појужната регија, пр. во Кукушко: **мисирка**); ~ *на Бога са моле] дож да заврне] бериќет да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте*]ТГев(435]; ~ *трéва, цвéто кá ќо:-дáде слăрде нóго. Длăги ги дáве куту сáбји, а слăрдăт. Мúсл'ум цвéто, а плóдо пóсле му стăнýве куту уд чинúчка клáшче, мáл'ка уд чинúчка, рáсте пу-кăрăвăто* – објаснување за називот *змијáнăц* [ПДој,Ник(122)]; ~ *тиă чиничка јаат и пу гоорта жăр–жăр викăт, ного сă-душмане нă-чиничка* – објаснување за птицата **сојка** [ПДој,Ник(126)]; сп. **чини́чка чукајне** – зимно време кога се **мисници** (периодот од Божиќ па сè додека не се запости за Велигден, така се викаат тие денови бидејќи според црквените обичаи тогаш се јаде месо) луѓето, особено селаните често се посетуваат, навечер, меѓу другото и на **чини́чка чукајне;** тоа е еден вид забава во зимските ноќи. Се приготвува вечера и се покануваат момците и девојките од селото, со српови, низ веселба и песни, да ги чукаат зрната од класот на пченката [ТГев(12, 325)]. Во врска пченката, освен **чини́чка чукајне,** во полските работи има уште: *чиничка прашејне* (окопување), *чиничка брајне, чиничка л'упејне, чиничка чукајне* и др. Односниве активности често се вршат колективно (еднаш кај еден домаќин, друг пат кај друг) и тоа се вика: *на заим* [ТГев(327)].

чиничкóв* adj 'нешто направено од пченка' ~ *чиничкóво брáшно* (= пченкарно брашно) [ПДој,Фур(123)].

чинки conj 'бидејќи, зашто' ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'áјнте нă-гóсти, а и сил'áјнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвáјне. Уд-гулéми ăрчój, чúнки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа дирциé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе* [ДК,Деб (153)]; ~ *бизбéли тáму сă-прáвело нúкуј пáзăр, чúнки бúло гулéмо сéлуто* (станува збор за топ. **Тăргувúшче** во околината на с. Дебрец) [ДК,Деб(154)].

чúнки да-му-испáднат – изр., клетва ~ *óн чинúл тóо, óн чинúл вóо, ај чúнки да му испáднат* [ПК,2(131)].

чину́ве* impf 1. 'прави (нешто)' ~ *И ут-три́те де́на ки-си-по́чниш ки-си-дро́биш ли́шче, ки-си-на̏бе́риш ли́с ут-ца̏рни́ца и ки-си-а-ра́ниш. Се́ква нидел'а о́на са̏-сличу́ве, са̏-гулиму́ве, бу́бичка̏та ки-ста́не пугуле́ма, се́ква нидел'а ки-ма-а̏-ме́ни стел'ка̏та. И та̏ка́ ки-си-а̏-чину́виш*]ВМег,Стр(317)]; ~ *му-да̏ди́л еди̏нга̏рс па́ри, му-ричел: "На́ ви́е па́рте да̏-си-ра̏бо́тиш, да̏-ј-чину́виш, да̏-си-ј-бро́јиш, ка̏-ки-та̏-ви́да̏т сна́јте да̏-ви́јиш да́л' не́-к-та̏-са́ка̏т"* [ВМег,Зб (321)]; 2. '(ми) се присторува' – на вториот ден од *Бужи́к* попладне се оди *на сред-село, на саир, на оро;* има *ма̏шко* и *женско*. Во *ма̏шкуто оро* момците скокаат, клекнуваат, се удираат на колената и изводат различни движења; *танчарот* држи в рака марамче и со него замавнува; девојките кога *"ме гледат как играјум, чак и за̏би ме разјадуват, и тоги ли се чинуве оти летум"* [ТГев(88)]; 3. 'кошта, вреди' (во пари) [СКук(340)]; 4. 'употребува' ~ *тимéно-ј зра̏ница, зра̏ница, очину́ват ка́ па̏рка́ждe по́по уфца̏ркафта, ка́ го́ре лири́се на̏-у́ба̏во* [ПК,2(112)]; 5. изр.: **клајне ви чинуваја** (= ве поздравуваа) – кога од страна на младичот доаѓаат блиските да ја уговорат свадбата, домаќините ги поздравуваат со овие зборови: *"Дубре дујдете! – Как сте, што правите, и как сте пу дома?"*; гостите одговараат: *"Дубре најдеме! Арни сме, вија што правите? Арни сме и пу дома, клајне ви чинуваја"* [ТГев(162)]; **абер ми чинуват** (= ме известуваат) ~ *стани ми, стани, тенка Ванѓелино!] којна да напојиш, којна да назобиш] другаре ми врват пу бели друмове] тенки пушки фрл'ат, абер ли чинуват* [ТГев(177)]; ~ *кузум, браче Ристо, ного ти са мол'ам] клајне да му чиниш] ма̏чин помин пуминувл] ни на леб сум ни на вода] кука́ празна растурена] нема никуј кој да пите] жива ли сум ил умрена] затоа ного ти са мол'ам] абер да му чиниш нека дојде* [ТГев(265)]; **чинуве аза̏р** (= приготвува, спрема нешто) – на празник кога ќе дојдат гости прво ги служат со кафе и ракија, а кога ќе пристигнат сите *на који са надејат,* домаќинот ќе порача: *"Ајде, чинувајте аза̏р, а тија што ки дојдат понапкум па ки ји чинме кабул"* [ТГев(210)]; **збор чинуве** (= зборува) ~ *пиле пее пу турски дукајне] с уста пее, с грло збор чинуве]: Не ли е жал, кузум братко Ристо] не ли е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ли е жал оти не ли кажа] тук ме лажа ду девит гудини* [ТГев(199)]; ~ *сос ли́цето мо́ма, сос ли́цето[збо́р чину́ве[ќи те пи́там, ли́це[ќи те пи́там ем распи́там[да́л те ли́че ли́це* [ИГев(107)]; **са̏ чинувум мука̏ет** (= се ангажирам) ~ *јас, ка̏ сум са̏-свикна́ла са́ма, на̏ мо́жул ус чувек. Да̏ и́ме ни́куј зо́р ви́ќе, да̏ та̏ка́. Ја́с са̏ на̏учи́х – ту́к си спи́јам, Ут ка̏-ра̏стури́х, не́ сум зе́ла. Са̏ чину́вум мука̏е́т, и́ште* [И,Гг(120)]; **на неканин гост место му чинуват зад врата!** – изрека (по правило на гости се оди само ако сте поканети, за да не се најдете "зад врата") [ТГев(318)].

чинчике́н ле́п m 'леб направен од пченкарно брашно' [ДК,Лип(103)].

чинчко́ва пуга́ча f 'пченкарен леб Ник, во Дој: **мисиркин ле́б**' [ПДој(118)].

чипижо́к m 'човек со мал раст' ~ *чипижо́к и на̏-чипижо́ко, и о́н ќи-са̏-те́пе* [ПК,2(131].

чипиш m 'кога ќе попорасне младото од коза, во втората година се вика

чипиш' (во третата година ако е машко се вика *прч*, а женското *коза)* [ТГев(374)].

чипи́шка f – в. **чипи́ш**; fig. – за недорасната, млада девојка: ~ *а́јн чипи́ш и о́на мо́ма ќи-сă-ла́ге* (се претставува, се рачуна) [ПК,2(131].

чипну́ве impf 1.'допира, докоснува' ~ *о́ите не́ би́х а чипна́л, о́на зе́ дă ви́ќе* (погрешно пишува: **ве́ќе)** [СКук(340)]; ~ *и ти́ја гắлắбто си прăкăжува́ле: "Да му-пу́штиме а̨дно́ пе́ро, дă си-ј че́пне о́чте сус не́го, ќи-пуле́дне". И му пушту́вăт а̨дно́ пе́рце, и во́а, ала́ќи, гу-нắју́ве, си-чипну́ве а̨дно́то о́ко, – му сă-прăви́дăве* [ДИ,Гг(114)]; 2. 'зема сосема малку' ~ *мо́јте де́ца чу́здо не́ чипну́ват* [ПК,2(130)].

чипрас-диван изр. = исправен како свеќа: – младоженецот кога доаѓа да го кани кумот за свадба, прво три пати ќе се поклони и ќе му ја бакне раката на кумот, потоа ќе поседнат но младоженецот за сето време не смее да седне, туку стои *чипрас-диван*]ТГев(184)]; **чипраз диван чине** (= понизно прави услуга) [ТГев(482)].

чир m 'голема бронка што "собира" гној и многу боли'. *Чирови* има *обични* и *слепи*. *Слепите* повеќе болат. Се лекуваат на следниот начин: се зема главица кромид, се испекува во *спуза* (вруќа пепел со жарчиња внатре), ќе му се додаде малку зејтин и така се обложува *чирот* за побргу *да бере* (гној), да созрее [ТГев(233)]; ~ *шо́ стă-тури́ли ќурси́шта куту-чи́р, стре́т удáа нă-мо́јши дă-пумпи́ниш* [ПК,2(172)]; ~ *кога́ стана́ дјун'á-ѓузели́, еди́нојут обра́з си наду́ кату чи́р, фати́ да ви́ка на халајките и да ве́ли: "това́ ве́чер кату спи́јахми, ма̑ж дојде́ при ме́ни"* [V,PM(123)]; ~ *слипутра́к то́-ј чи́р ус-де́вит ко́жи, но́го-ј гуле́м, но́го ма̑чин, но́го бо́ле* [ПК,2(103].

чирак m 'млад помошник што работи кај занаетчија' ~ *тогаш гнусниот му рече: "това гу рече, л'у тинака инак не можиш да чиниш, туку да му кажиш на тјах, да пуснат еден чирак, тој да пушта, тинака да сучиш"* [V,MP,59]; ~ *де́тето фати́ ве́ки ра́ботата да га го́ни мо́шини саала́м; пе́рвиат писа́р фати́ да зуле́псова на не́гу и са́каши да на́јди вре́ме да гу утру́и. Господа́рот позна́ и заедно́ч гу извади́ чира́к на писа́рат, му даде́ и па́ри сирмае́* [V,PM,153]; ~ *царју́т гу викна Мајдона, му вели: "сега, Мајдон, сичку ли донеси от протудрака, л'у сега сакам самаго протудраку да ли гу докараш, та сетни векu чирак ки ти искарам"* [V,MP,75]; ~ *тога́с гимици́ата му ве́ли: "ма́чката га прода́дох за пе́т стотини хил'а́ди и кали́нката га прода́дох на еди́н ца́р за́ еди́н мил'аун гро́ша и така́ ги докара́х на тајфа́та ти". Тога́с и то́јнака гу извади́ на гимициата чира́к* [V,PM(110)].

чирви́ш m 'софт, течност во јадењето' ~ *а́с са́кум ма́нџа ус-чирви́ши, да мо́ши си-то́пнум* (мацнам) [ПК,2(131].

чирек m 'четвртина од нешто' (во случајот од *ока* = стара мерка поголема од кгр.) – на третиот ден од *Бужи́к* многу луѓе одат в црква и носат *панагија*. Семејствата што тој ден слават носат в црква голема свеќа, еден *чирек шарлаган* и малку памучна преѓа за фитил на црковните кандила [ТГев(90)]; ~ *Мари́а па а зе́ идно́ чире́к ми́ру мирослив но́гу ска̑пу и али́з, измажа́ на но́зити Исусов-а, и а бриши́ла су ко́сата ут гла́ва на но́зите; и ку́ката си мирисува́ла ут ми́ру*

миродија [MV,K(288)]; ~ *Зарди што му-ј парталут* (носија, облека) *на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалцкут и на другсте села удвăда, нашто село га слагат за уд Вардаријата, иако има два саата ду Вардар а пак ду полјта повеке уд иден чирек* [ME,P(72)]; ~ *прику Вардар вăрва друмут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пумину̇вајнто преко не плајкат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват што вăрва за селцка товарена кола 3 гроша и толку ут кираџијцки брăчки, чирек празни, чирек пăлни* [ME,P(72)]; и: **черек** ~ *завáр'ват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвăват ги, тали адăн черéк, тали друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; ~ *С'á чó ќе напрај? И отјува нóа чув'ák, отјува, напăд'н'а черéците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'á, тес харамíето са научíли* [ВДр,Кал(335)].

чире́н* m 'дршка на нож' ~ *уфкăрáх нóжут ду чиренут* [СКук(340)].

чири́ш m 'лепило' [СКук(340)].

чирпăла́с adv 'на парчиња (сторено крш)' ~ *ká ли пăднá стóмнăта чирпăлáс сă-чиní* [СКук(339)]; ~ *ká удрí áн кáмин уф-цáмо сè чírпалáс сă-чиní;* сп. уште: *Гăрците чírпалáс нă-напрăвиа нáс, кукушéне* [ПК,2(131)].

чис adj 1. 'нешто без примеси, квалитетно' ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са улат кого да пуичат] кого да пуичат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *вéли на женáта му: марí жéну, да úдиш на брáтовата ми кăшта, ки си почýдиш... чáшите му бéха от чúсто стрéбро* [V,PM,148)]; ~ *Гóспот Сфúти Дýх, и тúи што му сạ пуклунýат на нéго, трибýа да си пуклунýат су чúсто сăрци и су правúна* [MV,K(257)]; 2. 'оголен, празен' ~ *нăмлúа – кóга сă-кóсе ливáта, што ќа:-исфăркăт трéвăта и мăкáр то: чúсто мéсто дудéка кó:ста фáите пу рéдо и дéк кипулúниш; знáчи: рéт искóсăна трéва нăмлúа сă-вúке* [ПДој,Ник(122)]; 3. 'без нечистотии' ~ *е, лéсно-ј зă-нéго, árна ýка си-фăтú, ќи-си-сфăриле, ус-лéсничко ќи-му-вăрве живóто. И чúс-ќи-с-éј и пáрички ќи-си-úма* [ПК,2(152)]; ~ *и кату са цени на негу това молче, кој пролина приз таму, без да купи халва не си вăрна: от што беши момчету хубаво и чисто* [V,PM,56)]; ~ *ус-пипилóва вóда* (вода во која има измешано пепел) *нúа ăдно врéме пéрăхме, дă-сă-чúсти бéл'те рýби. Пипилóфта вóда нóго-ј л'ýта, óна-ј скăпýве рăцто* [ПК,2(84)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувити Ученúци: Ету јáс ви пýшкали на вáс, кату óфици уфстрéт уф вăлцити, и вúи да сă чúнити крóтки кáкфу злúити и чúсти кáкфу гулýбити* [MV,K(326)]; 4. 'светол' ~ *ричé Гóспот: Свитúло на снáгата и óкуто му. Окуту áку ти и чúсто, сăта снáга ти сфетéна; па áку ти и óкуту лóшо, сăта снáга ти и тéлина* [M,VK(259)]; 5.'морален, чесен' – *И заедноши Марин му вели: "ах господине Теодораки, много ти жал'ам, хелí јазик на тебе! Отдека ја најде таја кахпеа та ја зема*

за стопаница? Толко не можиши тука да најдеш чиста дивојка? [V,PM,166]; ~ *елајте кăд мéне сúти шо си мăчити и тувáр шо нóсити, и-јáс ки ви куртулúсам на вáс. Зевájте јáремут наврăс вáс, да ки си нájдити леснутúа уф вáши дýши, шо и јáримут ли и чúст, и тувáрут ли и лéсин* [MV,K(310)]; ~ *и јóбити бúле прáвини* (правични) *крај Бога, а терáле éм чинúле на сúти повéли и прáвини Господúнцки, óти бúле чúсти. Па нéкој дéти нé му сă чинúло, óти Елисавéт бéши јáлоф, и на гудúните бúле устарéле* [MV,K(269)] – во контекстот има случај што потврдува дека категоријата род во овие говори слабо функционира: придавката *јáлоф* иако се однесува на жена се јавува во форма за м. род – *Елисавéт бéши јáлоф*; 6. 'соодветен, ист (како некој друг)' ~ *чúста мáлка* (за девојка која што личи на мајка си) [ПКук(Гăр)]; 7. 'пченичен (за брашно, за леб и сл.)' ~ *пинúр, тó-ј јáдне. Сă-прáве ус-чúсто* (пченично) *брáшно, прéсно сúрне* (кога нема ставено сол) *и јáјца, сă-пéче, сéтне сă-пупáруве ус-ширбéт* [ПК,2(84)]; ~ *Он утúшал на-Срýма да-налéј вóда. Т'á ситувáри на-кóн'о чúза и алтăните и си-одн'ála думá. Кáк ја вид'ála дрýгата сéсра и маштéа и са-зачудúли. Мájката р'ákла: "Е, марú кéрко, ја ќе-ти-напрáја от-чúсто брáшно питúнки"* [ВСер,Кал(336)]; ~ *мури, ела, ела, Митро ле, ќерко, јуф мајка на госте!] мури, мајка ки ти праве, ле керко слатка ми вичера] мури, сарлија – татлија, ле керко и чиста пугача* [ТГев(197)]; ~ *си засука Ванѓелина скути ем ракаве] си замиси Ванѓелина два чисти кулака] оти ќ-оде Ванѓелина јуф мајка на госте* [ТГев(40)]; ~ *му вéли на дjáтето: "úди да му кáжиш на цáрјут, чéтри окú брáшно чúсту сáм да гу цéи, нéговата царúца да гу мjáси, едúн л'áп да гу чúни"* [V,PM(122)]; сп. уште: *чиста слама* (= пченична слама) [ПК,2(84)].

чи́сте* impf 1.'врши одредена активност за да биде нешто чисто' ~ *нé-ă-сакáле тáа пóмăлéчкăта нивéста. Пóлúчна бúла. И сéă кăдă-ă-зăгúнăт? Дóшло врéме дăтругúсфăт лóзја и óни му-рéкле нă-тá: пóмăлéчкăта итăрва: "Aj дă-тă-пúкниме у-бóчфа дă-ă-чúш* (чистиш)*"* [ВКај,Рак(324); ~*У-кăлúвите нимáло нúкуј. И влéгла бáбăта, учистúла, сè уридúла. И кóа ќи-си-дójăт, пýл'ăт уфчáрите – чúсто, нăмистéно, вичéра правéно. Уфчáрите му-рéкле: "Тú ќисéдиш тýка, ќи-јáш, ќи-пúш, ќи-нимéтиш, ќи-ни-чúш, вичéра ќи-ни-прáш"* [ДК, Дур(146)]; ~ *нă-пăто úма вáксăџúја* (чистач на чевли), *нéк ти чúсте пăпýџто нúм дóјш тăкóф уф-џăркăфта* [ПК,2(30)]; 2. 'лекува (во случајот на кожни болести, односно краста)' ~ *на грáт Самарúна ним да флéзите; тукý удéјтисте пóвики на загубéните óфци уф кýки Израúлцки. Да кáк ки си óдити, да прикажýвати, и да вéлити: ету си наближúй небéсинта цáритина. Бóлни л'ýди да и лекýвати, крáстави да и чúстити* [MV,K(296)]; – **(сă)** ~ *да му викáле, éм веѧ'áле: Исус Пувéлин, и пулúлуј нáс. Ка и видé, ричé на нúх: Удéјтисте, и си кажájтисте на вáс на Попóвити. И ка кинисáле да си утидóа си чистúле (сą лекувáле). Илим идéнјут ут нúх, ká видé шо си лекувá, си варнá и му слáвиши на Бóга* [MV,K(277)].

чистинеси* pf 'пожелува среќа, искажува честитки' ~ *вели на Марин: "добре дојди, господине" – и да му донесе благото ракиа спрăти адето, и пак го спрати дур вунка. И они кату отидоха сите рет на рет, на чилиби Теодорак го чистин'асаха* [V,PM(164)].

чисти пуниделник m *'прв пуниделник и првницут ден уд Вилигденски пос'* – сп. обичај: вечерта спроти започнувањето на *Вилигденско пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна, *кутu за запустење уд сè*, и трае долго, дури до утринските часови (т.е. до *Чисти пуниделник)*, пред да почне вечерата младите во семејството бараат да им опростат постарите (тоа се вика **прочка** – обичај), потоа таткото зема *мутувило* (направа, мотка на која се намотува преѓа) на *мутувилото* врзува конец, а на другиот крај од конецот врзува јајце, со мотовилото го движи конецот, т.е. јајцето пред децата и кој ќе успее да го лапне јајцето во него ќе биде среќата; за вечерата обично се спрема: *чорба, чалбур, урдиник, млечник, баница, алва* и др. [ТГев(36)]; – на *Чисти пуниделник* не е добро првите сончеви зраци да те затекнат в постела, тој ден дури и болниот треба колку толку да се крене. Жените ги мијат сите садови (и земјени и бакарни) *сус пипалова вода.* Стварите се тресат, чистат, главите си ги мијат, со еден збор настојуваат сè *да мирисе на чисто.* Машките уште наутро одат на блиските ридови, *бугуријчане* (од с. *Бугуројца)* на *Куфил'ок* (top.), *стуичане (*од с. *Стујакуво)* на *Рудина* (top), *а бугданчане* (од с. Богданци) на *Пугана* (top.). Тука варат посен грав, а попладне настанува веселба со играње, скокање *на три нози, камен фрл'ајне* и др. На *Чисти пуниделник* навечер се јаде зелје *да си земе крв* (= да му се појача крвта) [ТГев,42)].

чистит adj – се среќава во изрази кога се искажува почит, односно се пожелува среќа ~ *му-вéле: Чистúт цáро, áс шо ки-сáкум нé вăрувум дă-ми-дáдиш, амă ки-си-изáрцум думăта (лафут)* [ПДој, (149)]; сп. обичај: – кога родителите на младоженецот се дојдени кај невестата за да ја уговорат свадбата, присутните благословуваат: *"Ајарлија руднинство!", "Чистит ти сват!",* а сватовците одговараат: *"Амин! Да сте живи. Госпуд да ви даде што ви душа саке! И ти да дучекиш ваја радуст"* [ТГев(163)].

чисто adv 1. 'кога некоја работа се врши **чисто**' ~ *Е, тáму имáло ини-уфчáри, ини-кăлúви. А уфчáрте, шу-óфците пăсéле, бúле нóгу дилéку. У-кăлúвите нимáло нúкуј. И влéгла бáбăта, учистúла, сè уридúла. И кóа ќи-си-дójăт, пýл'ăт уфчáрите – чúсто, нăмистéно, вичéра правéно* [ДК,Дур(146)]; – во секое семејство се знае кој е **урач,** поради тоа и не го викаат по името туку просто: **урач.** *Урачут* си ја гледа само својата работа: воловите да му бидат сити, под нив *да биде чисто,* ралото да му биде добро, *бојнрукут* (јаремот), подвезите, жеглите и др. да бидат исправни [ТГев(326)]; 2. 'квалитетно, убаво' ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам кукá да гледам] на можам думен да вртам] на можам госте да чекам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам* [ТГев(37)]; 3. 'точно' ~ *бýкăта дóлу тéсна-j, тá: сă-вúке пујрá. Нă-пујрáта сă-туруве*

е́дно дъ́рво шо съ́-ви́ке съва́к. То́ гъ́-зъпи́ре во́та, не́ гъ́-зъпи́ре не́го гъ́-ръспра́снуве дъ́-не́ уди́ре нъ́-ча́рго и не́ въ́рте вудни́цта. Ко́га съва́ко съ́-путра́гнуве нъза́ди, тугава ве́ч во́та чи́сто си-уди́ре нъ́-ча́рго [ПДој,Ник(171)] – адверзативниот сврзник **него** 'туку', присутен во контекстот: *не́ гъ́-зъпи́ре не́го гъ́-ръспра́снуве,* во литературниот израз не се среќава; 4. 'сосема' ~ *чи́сто го́ла-ј* (= врз себе нема ништо од облека) [ПК,2(9)].

чисти́то! adv 'се изразува добра желба за среќа и успех' ~ *аирли́ја не́к ве́-ј ра́бо́тта, чисти́то!* (од 'честито' – со редукција) – пожелување кога се почнува некоја важна и нова работа [ПК,2(18)].

чита (са) impf 'се чини, изгледа' ~ *га тури хизмет да чини на царицата и, кату са врапјаши толку време таму, мајка и не можа да га познај, туку една робин'а га позна и вели на царицата: "царица моја, това човек, што прави хизмет тука на нас, мени ми са чита и да е ваша мома!"* [V,PM,36]; и **читај** ~ *царјув син шубехлендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ми са читај да е мо́ма; за јунак са гледа, ама на мома ми мириса"* [V,PM,71]; ~ *от вънк къ́штата имало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту, и тојнака зема мъ́ра л'ашки и едно чокче, са искрил и чукаши л'ашки. И кога дошла ламјата, сос млогу гнев фати да гу бие сос синчките: читаши оити да е тој нетри на врекито* [V,PM(104)] – во контекстот има траги од зачуван назализам (*синчки* < **сънчки** = ситни прачки) и нерегуларна употреба на предлогот **на** кога упатува на внатрешност, наместо 'во': **нетри на врекито**; ~ *тјанака читаши да си нахожда аф таткова и къ́шта. Тогас тојнака га вели: "не си нахождаш, дивојку при таткува ти къ́шта"* [V,PM,72]; од кукушкиот говор Саќов наведува пример во кој коренот е редуциран: *чтам о́ти и ти́ би́ше та́м* [СКук(340)]; ние запишавме (пак во Кукушко: **шта́а** ~ *бе́рум а́ј-го пе́јс гуди́ни, тъ́-сум гу-пичали́ла то́о шо-о-гле́јш, шо́ си-шта́јш тъ́ка́ ли съ́-пиче́ле?* [ПК,2(165)]; ~ *уф-се́каа ма́нца о́на са́ке де-ј-мирди́ја, а́ма не́ да́ват пусе́спримте, шо́ си-шта́а о́на, така́ ќа-* (< ќе ја) *пу́штат, шо́ са́ке да-пра́ве* [ПК,2(192)]; ~ *Лисицта фъти́ла дъ́-ви́ке: "Жи́лта те́глиш, жи́лта те́глиш!" Въ́лко ја́-пушти́л но́гъта и фъти́л ъ́дна́ жи́ла. Лисицта викна́ла: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Въ́лко чтъ́ја́ки о́ти но́гъта ја́-фъти́л, съ́-упна́л те́гле* [ВКук,П(286)]. Заглавниот збор **чита(ј)** претставува архаизам, во македонскиот стандард, со односно значење не се среќава; сп. во рускиот *(считаю, что ты неправ* = мислам дека не си во право); стсл. **чьт-** и **чет-** 'брои, смета'. Во контекстот морфолошка посебност претставува употребата на номинатив место вокатив: *вели на царицата: "царица моја"*, втора граматичка карактеристика претставува употребата на сврзникот **да** со интенсионално-декларативно значење (наместо 'дека)': *ми са чита и да е ваша мома,* наместо: 'дека е ваша мома', и уште една лексичка посебност: употреба на зборот *мома,* со значење 'ќерка', сп.: *да е ваша мома.*

читак m 'разбојник што ги напаѓал карваните (во минатото)' – за обезбедување на карваните што во ми-

натото се движеле на патот кон Солун и назад, најмувале *јасакчија* (чувар) бидејќи патиштата не биле сигурни и се случувало карванот со *кираџии* да биде нападнат од *пл'ачкаши*, разбојници – *читаци* [ТГев(415)].

читвăртóк* m 'четвртиот ден од неделата' – сп. дел од свадбениот церемонијал: во четвртокот, пред свадбата се излагаат даровите ~ *нạ-сíте бухчăлăци, нạ-зóлва, нạ-чíн-му, нạ-вýјку-му, нạ-нéгувут тéтин, нạ-кýмут (по-отсăди). Ќи-дóạт нạ-читвăртóкут вéчăрта. Цáлјут питóк шо-íлиш чиíз ќи-гу-искáриш дạ-гу-глéạт* [ВГ,М(269)].

чити́н adj 'лош' ~ *нóго читíн му-сă-пугудíй чéл'ăтта* (= многу лоши деца има) [ПДој(116)].

чити́ри num 1. '3+1' ~ *Ки сă-искóве уддóле душíле и пóсле нă-ќушíнта ки сă пýшчăт нăгóре дăрва и сă-нăпрáве кути кăшчичка. Кá ке чăтúсиш ус-читúри ќушéта, сă-пукрíве су-трăска* [ПДој(127)]; ~ *абá-j шó гу-зилýват за-кустýн, гу-ткáјле сăс-читúри ногáл'ки нă-рăзбóјут. Абá гу-вíкме то. Вăлнино-нă-вăлнино сă-ткáа* [ПК,2(17)]; 2. изр.: *сáке óчте читúри да-сă-утвó-рăт* (за важните постапки треба сериозно да се размислува) ~ *кá сă-жинýве чувéк сáке* (треба) *óчте читúри да- си-утвóре, зéр жинувáчката нé-j кăрпа. Нă-мóши дă-прáвиш зáкăрпи, óткăрпи* [ПК,2(163)]; в. **четри.**

Чити́ри Пăти́шта top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' ~ *вóјден íма ништáни* (остатоци од минатото) *дéка сéлото бúло у-пóле, тáка шу-íма нúшта шо сă-вíкăт* **Чити́ри Пăти́шта** и др. [ДК,Деб(154)].

читирдéсит num '30+10' ~ *"Ае, јáс нă-тéбе ќи-ти пудăрăм иднă-кфáчка су-читирдéсит пилúна. Зăстáни де-е рéкăта, тáлу нáка, јáс ќ-óдам ќă-дунéсăл"* [ВКај,Бош(326)]; и: **чити́ри́јсе** ~ *тí нéла, рăчé, дă-прăстáниш, тú ки-му-сáкиш нă-нéго злáтнио пăмпóр, шо му бил и читирúјсе, кá ил вíкăт нă-тú бе, шлéпуве. Уткóлку нé ти ги дáде ти рăбóти ки-му-кáјш спулáј-ти, збóгум јáс си óдул* [ПДој(148)]; ~ *прусáркăта-j пúле, лúче нă-врăпчáн, жăлтýнуво-j, пéе нáјнóго кулу Свú-ти-Читирúјсе* – име на празник [ПК,2(89)].

читăрнáјсе num 1.'10+4' ~ *дујдéме уф-Măкрúво, уф-нáшјо чúко. "Ај-гу Пăтăрузлúа". "Здрáво, жúво". "Дујдéте ли?" И сéтне шó ки-живéăл: ут-читăрнáјста ду-шăснáјта гудúна, бéс фăмúл'а. Тéгло. Шо úма, нă-чувéчка глáва сè кú дójде* [ПДој,Пат(174)]; 2. изр.: **óчте читирнáјсе му-игрáат** (= тој што вешто се снаоѓа во животот) ~ *утвóрин, знáа нóго; Ташúа úлма áдно дéте атúк, óчте читирнáјсе му-игрáат* [ПК,2(21)].

чиф m 1. 'нешто што е во пар, два исти предмети што се употребуваат заедно' ~ *ej, болин леже грејин Ил'о на мека постел'а] ej на табла си ране Ил'о два чифта биволе] ej дружијна гу чекат Ил'о на Солун да јоде* [ТГев(38)]; ~ *богатскиј син и куумциовата жена си зал'убиха двата и, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници, да ида јазика да му чинам еден хјунер на твојут мăж, и тој да са почуди, ча за му порачам да ми чини еден чифт ушници"* [V,PM,68], ~ *да идиш на царју, да му тераш четиријси мулита и четиријси чифта хорали празни, ча аку да га земиш момата, сака да товариш и прикиата* [V,MP,43]; ~ *сос онова*

човек му пусна на цáрјут поклон, да му пусни четиријси мулинта и четиријси чифта вречишта, ча ке да товари имáн'ето му [V,MP,49]; 2. 'два вола, што орат заедно, односно влечат кола' ~ *тój земá олóвиту, отúде долúа, на мáјка му казá сúчку; мáјка му заеднóч фатú хизмикáр за чúфтут и óшти еднóч не пýсна нúту пари, ниту дéте по вáнката* [V,MP,26]; 3. изр.: **чифт ми тек** 'игра кога треба да се погоди нешто' [ТГев(481)].

чифлик m 'голем имот на спаија; земјоделски посед' (во турскиот период) [ТГев(481)]; ~ *еден вечер са упи царјут и чини каул сос едни богати, ча морету да гу испие, л'у да стани от спанету ранурану; аку гу не пиј да ил даде еден чифлик на ним* [V,PM,58]; ~ *он, кату имал по селата чифлик, кату на Богарицу, излезе еднош да си рашета по чифлико; излел и на хорото* [V,PM,163]; ~ *лу-ј пуваријна мислите на повичка ут 2200 гудини напред, кога се наоѓаше стридурекут* (центарот) *на сáта тогај позната дујна – тука. Ут сáта тугашна лáскотија* (блесок) *сеа можа чувек тука да најда сáл неколко трага, като во су исчувана има "Пел", узгора е еден чифлик на тримина сајбији* [ME,P(69)]; и: **чифлúк** ~ *Бужано, моме Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифликут] двеста пугони ливади] триста погуна угаре!] там ки се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] кои ти натфрле џилезо тој ки ја земе Бужана* [ТГев(92)]; и: **ч'офлик** 'селско стопанство', се јавува и во микротопономастичката граѓа': ~ *úлаш'а адúн ч'обáнин от-С'áрцкуто пóле, од адúн Ч'офлúк. И тáм на-крáј полéто на-еднá бáрчúна, като си-пас'éше брáвите, и са-неб'éто заóблачи за-да-фáти дáш* [ВДр,ГБ(332)].

чифтели adj 'двоен, удвостручен' ~ *свакрво, дали немам црни јочи за син ти?] ах ми ти, син ти чифтели чапкáн] на мијани оде, рујно вино пије] рујно вино пије пре Марија спије* [ТГев(206)]; сп. **чифте пиштол** 'вид пиштол – при пукањето има двојно дејство' ~ *и што си веле младо јабанџијче, јубаво:] "Седи сус здраве, тенка Малишовко јубава"] па жал му падна на лудо младо јабанџија] па се врнало на мијани да седе – да пије] си испијало чифте пиштоли сребрини* [ТГев(156)].

Чифтéиф* m 'прекар запишан во Ениџевардарско' ~ *архимáндрúтут нá-тýрскáта влáс: "Апустóл Пéткуф е нá-Крушáре, тáка, тáка"... вójскáта спрéмна, нá-ýтруто к-óат ке-гу-чúнáт Апустóл. А му-дáдéле óни уф-јáдéјнито, дá се-успíјáт. Тóде Чифтéивут сус-вýјку-му и цéлто сój шо-бé, тúе и чинúја* [ВЕв (298)].

чифтелија adj 'нешто што носи несреќа'– кога светка и грми луѓето не јадат, а ги бркаат далеку од своја средина мачките и магариња зашто ги сметаат за *чифтелии* (несреќни) [ТГев(432)].

чифýт m – в. **чифýтин** 1. ~ *бéши собóта на та дéн. Вéлеа и Чифýтите на уздравéн: Субóта вá дéн нé ти и простéно да крéниш носúлото* [MV,K(256)]; и **чефут** ~ *на новá врéме úмаше едúн ч'ул'áк от фарисéите úметó-му Никóдимус; тój бéше гол'ám зингúнин мéжду чефýтето та дójде през нáши при Јисýса* [В,ТЕв(326)];

чифýтин m 1.'Евреин' (со негативна конотација) [ТГев(481)]; и: **чавутин**

~ кога детето боледува од *лише* (болест на кожата) се лекува на следниот начин: се зема корен од *камилски трн* (име на растение) ќе се изгори, пепелта ќе се измеша со пресно масло и со тоа се мачка местото болно од *лише. Лишето* го лекуваат и со баење: при баењето жената ги изговара овие зборови: *"Лише пипилише, чавутин утиде на урајне; семе му е пепал; уд лише ништо да не устане. Дуна ветар и гу уднисе"* – суеверие [ТГев(124)]; 2. 'трговец' ~ *харамџиата си отиде, та фати кокошта да снева ката ден по едно јајце. Л'у сневаши кокошта сиромахот земуваши јаицету, гу продаваши на един чифутин за пет пари* [V,PM,129]; 3. fig. 'тој што не сака да троши, скржавец' [ПК,2(10)]; ~ *ич не-си ари ла́фо, то́о чифу́тин не́ да́ве ни́што* [ПК,2(131)].

чифчи́а m 'имоќен земјоделец, тој што имал *чифлик* (во минатото)' ~ *у не́кој се́ло си-би́л ѓдно́ зинги́н чуве́к и има́л но́го де́ца, сино́ви. Арно-ѓма не́чурбаџи́ја, сѓте де́ца не́-ј устѓви́л дѓ-рѓбо́тѓт кѓто-чифчи́ј, ту́ку не́кои уд-ни́х и-пушчи́л дѓзѓфа́тѓт не́која у́ка* [ВЕв,К(292)].

чи́ц – чи́ц interj 'извик за терање кози' [ПДој,Пат(123)] (од истава регија во пунктот Фурка запишавме: **пѓрч – пѓрч**).

чичо́к m, bot. (и: **чичка**) 1. ~ *бо́цки-сѓ ти́а, сѓ-ле́пат пу-о́фцте, кут-ма-ле́чко уре́хче сѓ. Пѓрво сѓ-зиле́ни, се́тне сѓ-чи́нат кафја́ви, сѓ-ису́шат* [ТГев(124)] 2. fig. 'множество од нешто (во случајот од луѓе)' ~ *уфнидел'та, нѓ-цѓркѓфта би́ше чи́чка* (зн.: имало многу луѓе) [ПК,2(131)]; – кај Саќов од истата регија (кукушка): 'бодликав храст, бабин заб' (?)[СКук(340)].

чиши́т m 1. 'образец' ~ *зе́ми-му-гу зѓ-чиши́т, се́тне вѓрни-го;* 2. 'со негативна конотација, нешто за подбив' ~ *нѓ-ста́ри гуди́ни сѓ-пра́ве чиши́т* [ПК,2(131)].

чишитли́а adj 'непредвидлив, опачен': *ка́ сѓ-пугожди́ш ус-то́о чишитли́а чуве́к* [ПК,2(131)].

чишитлѓ́к m 'несериозност, лигавење' ~ *ши́ гу-пра́виш сјаа то́о чишитлѓ́к, уд-де́цта зѓстра́м се, дур не́ ти ли́че;* ~ *ма́ни-ј ти́ѓ чишитлѓ́џи о́лѓн, фа́т-се за-не́каа рѓбо́та* [ПК, 2(131)].

чишму́рка f 'чешма, примитивно направена, каде што истекува некоја водица' ~ *о́на мо́ш де́-ј ут-ко́ра* (од дрво), *мо́ш де́-ј ут-тинки́јчка, пу-н'а́а те́че во́јчка* [ПК,2(132)].

чобан m 'пастир, овчар' ~ *бабата га и страм, пред џарју как да изл'ази. Как отиваха на пѓтју, един чобан излези. Как га виде бабата, речи сос прѓстот да ја пицни. Чобанот извади ножот му, гу сечи прѓстот* [V,PM,98]; ~ *чорбаџи́ата кату са вѓрнаши от хаџилѓ́кот, конѓк чини́ на чоба́нските кѓ́шти, гу ви́де момче́ту да е́ мло́гу проко́псану, ги пита на чоба́ните и му ве́ли: "господа́ри, ва́шо и това́ дја́те?"* [V,PM,147]; ~ *ве́ли на џа́рју: "џа́рју, кога́ да е́, Го́спод земјата ки га расипи от попови и от граматици! Земјата дине́ска са ти́шити от чоба́ни и от безу́мни л'у́ди"* [V,PM, 108].

чобанов adj 'нешто што му припаѓа на чобанот' ~ *"Тутуш" речи тојнака: чобанов прѓст на бабин гѓз си залепи. Чобанот извади ножот му, гу сечи прѓстот, устана на бабин гѓз прѓстот* [V,PM,98].

чобански* adj – в. **чобанов** ~ *чорбаџи́ата кату са вѓрнаши от хаџилѓ́кот, конѓк чини́ на чоба́нските кѓ́шти,*

гу ви́де момче́ту да е́ мло́гу прокопсану, ги пита на чоба́ните и му ве́ли: "господа́ри, ва́шо и това́ дја́те?" [V,PM,147]; ~ *ја извади на една гора зелена на сухо, три година талю без леп гладна, и дрехите и наврăх неа ч'ур'ундисаха. Тогај видела кату чобан чрвек ја донесе еден беневрек чобанска руба и пак невиден си чини* [V,MP, 167].

чо́кле n 1. 'сува гранка'; 2. fig. ~ *мо́ш сă-ре́че и за не́коо сла́бо де́те* [ПК,2(132)].

чокче n 'направа за удирање, ковење' ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту и гу обесил зарди* (наместо) *негу; и тојнака зема мăра л'ашки и едно чокче* [V,PM(104)] – во контекстот има пример за присуството на остатоци од назализам: *телинту.*

чо́мка f 1.*'ти́й ма́ле́чките бăрдăчи́на, шо и́мăт зă-смы́кăне, нă-де́чкăта шо ги-пра́вăт'(?)* [ПДој(120)]; 2.*'та́-ј ча́ша ут-чи́нго, збы́ре кулк че́твăрт; по́вике гу-ви́кăт ты́кăшните'* (се мисли на староседелците во Струмичко). Сп. со исто значење: **по́те** (по старо).

чо́пка f 'клун на птица' [ПДој,Пат (126)]; ~ има *пăпăло́ва* боја со бели перца, има *кăса* шија и *кăса чо́пка, кăси но́зе,* малку поголема од гулаб – објаснување за птицата *врăнишче́* којашто заедно со другите езерски птици доаѓа зиме покрај Дојранското Езеро [ПДој(127)]; ~ голема колку *пил'ка́н* (штрк), шарена (бело со црно), има *кăси жăлти но́зе, жăлта и изви́јна чо́пка* – објаснување за езерската птица *кра́* [ПДој(127)]; ~ *и́ма дăлги но́зи и дăлга чо́пка, ли́че нă-штăркăл, по́вике-ј бе́л, и́ма и цăрни пе́рита. Сă-ра́не ус-жа́би* – објаснување за езерската птица *ба́бла* или *ба́блăк* [ПК,2(22)]; во контекстот среќаваме остатоци од старата множинска наставка **-ѧта**: *цăрни пе́рита,* кај именките од ср. род, од консонантски основи на **-t-**.

чопке* impf 1. 'колве – се разбира дека се однесува на птица'; Таневиќ наведува дека споменатово именување *чопке* се поврзува со човек само кога станува збор за каснување грозје, бидејќи грозјето *са чопке* зрно по зрно, исто како што *чопкат* птиците; освен од Гевгелиско (според Таневиќ) истото го констатиравме при истражувањата во Кукушко (в. кај гл. **чопне**) ~ *аман море лудо лладо како да сум јас јубава:] тешка куќа на мен стоје] мисејне, пичејне сè на мене] кога мен ле зима лудо] куту пиле јас си-летах] се пу лозја јас си шетах] бело грозде ја си чопках* [ТГев(349)]; ~ *рачкăта* (вид инсект) *гă-јаат чафките, гă-чо́пкăт и дрyјсте пи́лци* (птици) [ПК,2(97)]; ~ *кăнаркăта-ј* мала *пти́ца,* **ти́а** *нă-гиингăрто* (растение, вид трн) *сă бе́рат, чо́пкат уд-ни́х* [ПК,2(64)]; 2. fig. 'се закача, префрла' ~ *алиа́н сум ричела ут-таа же́на, сè а́нцак лă-чо́пке;* 3.'се мава, се тепа' ~ *па-с-чупкаа кумши́кте;* 4. сп. клетва: **чавки очи да ти чопкат** (= да умреш сам, да нема кој да те погреба) [ТГев(320)]; в. **чавка.**

чо́пне pf 'откине земе со клун', в. **чопке** ~ *ут-та́м, фăрли́ла нă-куко́ишките чини́ца. И фăти́ле дă-сă-ка́рăт ку-ко́шките ко́ј как дă-чо́пнăт. Пăте́ло уддел, фăти́л: "Ко́, ко́, ко́, ръче́л, сите кукошки ки-вă-збе́рул, а́ма нă-еди́н не-да́м до:* (< да го) *чо́пне зăрнуто, па́ јас ќо:* (< ќе го) *чо́пнул"* [ПДој(153)]; ~ *би́х уф- нерази́нта* (напуштено, *нерезино* лозје)

дă чо́пнум не́коо зắрно [ПК,2(78)]; – гл. *чопне* го забележивме и во следново суеверие: за да се дознае кое пиле ќе биде петел а кое кокошка се прават некои суеверни дејства при што се изговараат овие зборови: "*Ако си петле чопни си пашка, ако си пул'ка – крило си чопни*" [ТГев(402)].

чо́п m 'она со што птицата колва, клун' [ДК,Лип(104)].

чо́пăр m ~ (така се именува) *крáјта нă гýрнăта* (цевката) *дéк истéчуве во̀̄та* (наместо славина) [ПДој(121)].

чóрба f 'течно предјадење, супа' ~ *му вéлиши нá мăјсó и: "íди, мăјко, да ми докáраш нéкоја рíба, да чíнам еднá чóрба, да јáм!". И тóјнака земá мрéжата, отíде нá ézера, ловјáл, ловјáл вездéн* [V,PM,143]; ~ *и тóјнака, кату га закáра рíбата на дóма, пắрво си чиní гróбот. Женáта му рíбата га гóтви чóрба, га чиní, га јáдоха* [V,PM,143]; ~ *мисýрут ej гулéм сắт ут-прắс* (земја) *или ут пăрцулáн, зă-чóрба или јýрт* (кисело млеко) *дă-си-клáвиш* [ПК,2(74)]; – кога се поставува ручек, на трпезата прво се става, како предјадење, *кисала чорба,* а потоа следува едно од овие три јадења: *сарма сус кисала каша, кýфте сус каша, дулма* (полнети тиквици) *сус кисала каша* [ТГев(21)]; – породилката првите дни држи *пирис* (диета), и јаде само: *русник чорба, чорба уд пиле, млечник* (вид пита) и други "благи" јадења [ТГев(109)].

чорба русник m 'вид супа со ситни, суви трошки' ~ кога има некој болен роднина или пријател *са убидуве,* и при тоа се носи *пунуда,* како: *чорба русник, калинка, пуртукал, миндале* (бадеми и др.) [ТГев(228)].

чо̧рбаџи́* (и: **чорбаџиа)** m 'имоќен човек, газда' ~ *и нáпкунце то̀̄ му-кажáл: "Чóрбаџи, гáзда, ák тé-j лắка уд-мéне да-устáвум" – рачéл. – "А, шó ки-лé-j лắка ут-тéбе!" А пă бúл зă-едúн лéпче, зă-едúн лéп, пáри нé, сáмо зă-лéп* [ВДој(278)]; ~ *си óде пák, дéка бил нă кунák, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе. Пумúна едúн дéн-двá, тóа дéтто, шó гу купí, гу-пúте: "шó бе чóрбаџи, ти ни́ јáдиш, ни́ пúш, шó úмиш?"* [И,Гг(111)]; ~ *Тýре двáма стражáре нă-чéимăта, кój ки-рéчи: "ах"! И вắрвăт си хóра нă-гóре, нă-дóле, пúăт, јáăт, нé плáштăт, сáмо прúкăски нă-чурбаџúјата мукăжýвăт* [ВКук(283)]; ~ *"Јáс, áга, нé-знăм лắжа, јáс úмăм дéца, мóра дă-кáжăм úсто, алúскут кá си бéше рắбóтăта". – "Е, Мúцо, чóрбăџи, árно, бýјрум цигáра". И Мúцо фắтú дă-кăжýва* [ВЕв(296)]; ~ *утúва идúн д'ắду на-гул'áмајут брáт прóсјак, му-вилú: "Дáј мắра мл'ắку!" Тóс му-вилú: "Аку úмаш' парắ, да ти дáм мл'ắку". Тóс д'ắдуту вилú: "Ej, Бóж'и, кák б'ắха гáлицă, пák гáлицă да-стáнат!" С'éтн'е тóс ч'урбаџ'úјата гу-вúка д'ắдуту* [ВБог,Вис(340)].

чорбаџијка f 'стопаница, жена на чорбаџија' ~ *симни се ле доло, млада чорбаџијке] уд вишни дивани, акут да ми платиш] акут да ми платиш, што сум ти рабутил] што сум ти рабутил три гудини време] оти ки си јодам на мојут вилијат* [ТГев(156)]; ~ *му вели: "господине, тинака знаиш, дека го закара мој сина. Ти са мол'а да идиш да му кажиш: ки умрими от гладиа. Да ти даде малко харчлăк да на докараш!" Гимициата беши млогу верен и, кату виде чорбаџијката му да му са моли...* [V,PM,108]; ~ *"Седи, Тодор, седи, седи ними си јоди". – "Книга ми је доила, млада*

чорбаџијке] Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене" [ТГев(156)].

чорбаџијцки* adj 'нешто поврзано со чорбаџијата'~ *Хáмалите рéкоа меѓу нíхка: "áјди мóре, да гу издúгнили, хéм пет грóша хамалáк ки зéмили". Чорбаџúјцкото дјáте им вéли: "ој хамáли, јáзе ви дáвам трúјси грóша да гу издúгнити на еднó тезгере жрјáпчето"* [V,PM,120]; ~ *тогáс цáр Давúд му вéли: "јáзе не знáм. Иди да са пúташ нá мój сúна Соломóн! Ету тáмо от вáнка игráи". И тójнака отúде, гу најдé, игráиши чилúк* (детска игра со 2 стапчиња); *пúта нá дéците, кóи е Соломóн* [V,PM,130] – во контекстот именката од ср. род 'дете' во множина се јавува со наставката **и-** *(дéците),* карактеристична за именките од другите два рода, што укажува дека категоријата род во југоисточните говори се губи; втора граматичка посебност е присуството на предлогот **на** во конструкција што се однесува за прав предмет: *пúта нá дéците.* Интересно е дека множинската форма ***дéците*** се употребува во говорот на немакедонското население, еве пример од кај Циганите на скопската населба Шуто Оризаре: *... нека јадат дециτе; ~ еднó врјáме еднó чорбаџúјцко дјáте останáло сирák от тáтко, отúваши на скóл'ýто, са учаши книга, Едúн дéн са заоблачú небóто, та от гóре паднá на земјáта еднó жрјáпче* [V,PM,120].

чоре impf 'стои' – мајката најмногу време е со детето, таа го учи *да лазе, да седе, да чоре.* Кога го учи да стои мајка му зборува: *"Чор, дете! Чор, дете, чор...!"* А кога ќе почне да чекори: *"Дуби, дуби за чиста пугача!"* и *"Шати, кути – шати, кути"!* [ТГев,129].

чубáнин* m 'тој што пасе стока, овци' – в. **чобан** ~ *сáлу чул'áкą дéту рăзбúрал изúкą нą жуóтните рăзбрáл и кáзăл нą-уфчáра дą-нидуú тăз óфца. Сéтне кáзăл нą-чубáнинą дą-му-зăкóл'ą ăднó јáгн'а* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *ката ден тој отиваши крај морету да пасе овците. На крај морету имаши еден гол'ам камин, та истом по ручокот хождаши чобанинот, седјаши на камино да ручјаши* [V,PM(169)]; ~ *úмаш'а адúн ч'обáнин от-С'árцкуто пóле, од адúн Ч'офлúк. И тáм на-крáј полéто на-еднá бáрчúна, катó си-пас'éше брáвите, и са-неб'éто заóблачи за-да-фáти дăш* [ВДр,ГБ(332)]; – в. **чобан**.

чубанска гудина f – *Ѓурѓевдин* се држи за почеток на годината зашто на тој ден се склучуваат договори пр. за чување на говеда, овци. Тој договор трае до *Митровдин,* кога почнува зимата, тогаш на овчарите, говедарите и измиќарите им се приредува вечера и им се исплаќа заработувачката. Со односниов термин завршува *чубанската гудина* (односно *воловарската* и *измиќарската*) и од тогаш селските говеда се пуштаат в поле *ајлана* (без чувар) бидејќи е собран сиот полски *бериќет* (род) [ТГев(77)].

чубрика f, bot. 'трева што убаво мирисе, се става во јадење, се користи и за чај' ~ *твојата душа се леје] куту снегут на слăнце] куту ледут јуф вода] куту каранфил на слана] куту чубрика на роса!* [ТГев(98)].

чу́ва (и: **чуве)** impf 1.'стражари' ~ *имáл ąднą-цáр трú синóви. Имáл и áднą ăбóлку. Кáтą-гудúнą прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко:–удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăјдувáле издéну. Ет тó гулéмиут утúшăл áднą-гудúна дă-гу-чýва, árну-ăмą сă-*

успа́л [ВВод,Крон(311)]; ~ *кӑ-дуjдо́л нӑ-тре́тта̨ гуди́на̨, то́ ма́луту муре́кӑл: "Jа́с ќ-о́м, ќи-гу-чу́вӑм ва́ гуди́на!" – "Аj-бе́, ти ќи-о́jи, бе́гӑj на́кӑ, ќӑле́шу!"* [ВВод,Крон(311)]; ~ *Но́сат-гу при чорбаџи́jата. Што́м гу-виде́, таа услубо́жда ги, нӑ-стражарто ил кӑжу́ве: "Не́ма дӑ-чу́вите нӑ-че́шлата, свӑри́ј се". И то́зи стра́х-му е дӑ-се́дне, се бо́е* [ВКук(284)]; 2.'пази' ~ *ти́ си-ста́р, ја́с-сум е́нус ила́т, шо ќи-нӑ-ча́л'ӑме, па́ нӑ-ме́не ќи-сӑ. Што́м не́лиш ни́куј, ти́ӑ па́ нӑ-ме́не ќи-сӑ, не́го ти́ кути ста́р ги-чу́ви ти́ӑ пӑри́* [ПДој(145)] – во контекстот е присутен интенсионално-декларативниот сврзник **него**: *не́го ти́ кути ста́р ги-чу́ви*; во истиот контекст се забележува посебност и во линеаризацијата: кратката заменска форма има препозитивна употреба во однос на глаголот во императив: *ги-чу́ви;* ~ *гу-тури́ли вӑлко дӑ-ј чу́ве о́вцте* (= кога на нечесен ќе му се довери важна работа) [ПК,2(158)]; ~ *Господ гу помилува и гу чини толку богат. Тојнака млогу са чуваши, да не кажи на жената му, но тјанака млогу са чиниши товар на негу* [V,PM(81)]; ~ *кога бе́х ја́с су ни́х на сфе́тут, ја́с а чу(в)а́х* (пишува: 'чуах'), *иде́н уд ни́х не́ си загина́, туку загубе́нито си́н* [MV,K(261)]; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Много ми си малечук сино. Не си, сино, још те сам за пат да једиш! Кој ки ми те гледе, који ки ми те чуве?"* – тажни зборови со кои мајката се одделува од умрениот син [ТГев(263)]; 3. 'одгледува, се грижи, храни (пр. дете, старец, односно домашно животно)' ~ *чу́вум бибе́к* (бебе), *вӑрза̨ни ми-сӑ рӑ̨цто* (спречен сум), *нӑ-мо́ж дӑ-до́jдум* [ПК,2(156)]; ~ *то́лко гуди́ни мо:-јадеше скӑрничката* (го искористуваше, му земаше пари), *сја́а не́ј̀ке до:-* (< да го)-*чу́ве* [ПК,2(176)]; ~ *чи́ниш о́т сӑ-тре́сиш нӑт си́но, ка́ ко: (< ќе го)-пура́сниш ќи-тӑ-чу́ве ? – Е, ее, ка́ не́, ду́шта уф-ко́шница ќи-мја́-но́се* [ПК,2(160)]; ~ *чува́ла ма́јка си́н кӑјмитли́а, си́н кӑјмитли́а, си́н питими́ја* [ПК,2(64)]; ~ *ма́чката фа́ште ми́ше, зӑ-то́о а-чу́вме* [ПК,2(124)]; 4. 'пастри, штеди' ~ *чу́вум ут-сѐ пу-не́што дӑ-сӑ-на́јде зӑ-зо́р зӑма́н* (кога ќе има голема нужда) [ПК,2(165)]; ~ *то́о шо́ гу-чу́ве кӑтӑ́ко, шо́ гу-јаде пу-ма́лце* [ПК,2(66)]; ~ *г̄уле́м думаќи́н-е́ј, не́ п̄ро́ше, но́г̄о чу́ве, уд-аднопо̄ две́ п̄ра́ве* [ПК,2(203)]; 5. 'сместува, складира' ~ *ра́клӑта-ј кут-сӑндӑ́к, кулку ма́ста-ј, и́ма две́ вра́тички. Уф-н'ӑа си-ј-чу́вӑхме сӑ́дуфто и ле́бо* [ПК,2(97)]; ~ *уф-ко́таро* (вид амбар) *а-чу́вме мисирката ка́-ј куба́ци* (клас од пченка со несронати зрна); 6. 'се труди нешто да биде во ред' ~ *му ве́ли на ара́пинот: "да му да́ваш да ја́ди, што са́ка!" Па́к на́ жрја́пчето храна́та му би́ла: стафи́ди, ми́гдали, орја́хи, ле́шка и дру́ги таквии. Ара́пинот седја́ши покра́ј жрја́пчето, гу чу́ваши мо́шни* [V,PM,120]; ~ *Ва́но, а́рно дӑ-ми-чу́виш де́тто* [СКук(340)]; ~ *по́мнум е́ште ка́ мӑ-нуси́а нӑ-Со́лун. Тугаj но́гу сӑ-гувори́ше зӑ-Го́це Де́лчуф. Иjше уф-на́с, ни́а̨ гу-чу́вахме. Е, тугаj, ка́-с зӑпӑли́ Кӑли́ново, та́тко но́го jӑде́ ку́те́к ут-Ту́рцте* [ВК,Мал(289)]; – кога има мртовец в куќи мора некој цела ноќ да бдее, да биде буден, барем еден член од семејството (во минатото суеверието одело до таму што се верувало дека ако нема кој

да го чуве преку ноќ мртовецот може да се повампири и да избега) [ТГев(253)]; 7. – **(са)** 'внимава (на себе)' ~ *ка́ си наближи́ Исус и кажа́ на ни́х, е́м ве́ли: Ми си да́л на ме́н се́коа пуве́ла на не́бито и пу зе́мнјата. Удејтисти ви́ки, и си прикажува́јти на са́то и́нсан, и да и крӑстити на ни́х на Та́тко му и́мито; е́м да и у́чите на ни́х да си чу́ват* [MV,K(290)]; ~ *и тјанака тогас му вели: "ами јазе кога ти вел'ах на тебика да са чуваш?" И тојнака вели: "ами как да чинам жену? Јазика са чувах, ама ветерот ми гу зема"* [V,PM,52]; ~ *"това́ со́н ло́шу е – едно́ де́те и́мали, мо́жи и това́ да ни у́мри". И така жена́та му влезе́ на мло́гу гајл'а́ и остана́ла чу́дна. Га ви́де мӑжо и́, ча са чу́ди, па́к га порӑча: "сакӑн же́ну, мло́гу да са чуваш да не ка́жиш на не́кој"* [V,PM(30)]; 8. 'исполнува' ~ *Исус ричé: Да не́ утепаш, да не́ бӑркаш су дру́га же́на, да не́ кра́диш, да не́ чи́ниш испа́т на кри́во; да и́маш тимја на та́тко ти и на ма́јка ти. Ве́ли на не́го мла́дјот: Си́ти ви́а а чува́х ут мла́дус* [MV,K(268)]; 9. 'почитува' ~ *за́рди то́а ви пи́змат* (измачуваат) *сфе́тут на ва́с. Не и по́гуле́м излика́рут ут а́гата не́гуво. Аку ми трӑчка́ле на ме́не, и на ва́с ки ви трӑчкат, аку ми а чува́ле ла́фот ми, и на ва́шо ки а чу́ат* [MV,K(296)]; 10. изр.: **чу́ва скри́шна лакӑрдја** (= држи тајна) ~ *ама која́ же́на мо́жи да чу́ва скри́шна лакардја аф сӑрцето ѝ? Така́ и тја́нака га чува́ лакардја скри́шна от ра́ну-ра́ну до ручо́кут* [V,PM(30)]; ~ *и то́јнака, кату чу́ така́, позна́, ча же́ната му каза́ на ма́јка ѝ, па́к ма́јка ѝ на та́тка ѝ. И си оти́де чове́кот. Ету же́ните ко́лку мо́жат да чу́ват скри́шни рабо́ти* [V,PM(31)]; **сја́а чу́ве ко̀-шта** (= се носи внимателно кон проблемите) ~ *гле́де дӑ-не́ зӑга́зе не́што* (да не настрада), *дӑ-не́-гре́ше* [ПК,2(194)]; **зӑ-јурне́к** (за образец) **-ли ќо̀-чу́виш** (= се кажува на оној што претерано се грижи и чува нешто) [ПК,2(165)]; сп. поговорки: **Чуви се! Биганува мајка бело носе, а Стујанува сѐ црно** (= постапките треба да ни бидат одмерени и внимателни) [ТГев(247)]; **здраве не са купуве!** (= има работи што немаат цена, што за никакви пари не може да се купат, како што е здравјето, затоа *трабуве да са чуве)* [ТГев(247)]; благослови: на *Бӑдни вечар* домаќинот благословува: ***"Ка е арну Госпуд нека даде! Сус здраве Бужи́ќ да прачекме, сус здраве да гу испратме, сус здраве и Нова гудина да прачекме; Госпуд здраве и кӑсмет да даде, уд лошо да на чуве. Дубре са субраме, што субраме да кирдосме. Здра ми си!"*** [ТГев(83)]; – од истата регија уште еден благослов: ~ ***"Да на чуве (Госпуд) уд лоши работи. Да на живеје и уд гудина ду воја ден. Сус радуст па да гу прачекме!"*** [ТГев(305)].

чува́л m 'голема торба, вреќа' ~ *сл'а́ва, нара́н'ува ги, напӑл'н'а ги в чува́л, парите. Напӑл'н'а ги в чувал и отива на ти́клата: "Ач авра́м, капа́ авра́м"* [ВДр,Кал(334)]; ~ *С'а́ чо́ ќе напрај? И отјува но́а чув'а́к, отјува, напӑл'н'а чере́ците, зима ги ӑв адӑн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'а́, тес харами́ето са научи́ли* [ВДр,Кал(335)].

чув-де́н m, bot. ~ *та́-ј ди́ва ки́тка, по́лска ки́тка. Искару́ве а́дна гла́вичка, цвӑфте бе́ло, и́ма мӑле́чки листи́чка. На́ј-га-и́ма уф-го̀рта,*

дéцта га-искóпуват, сја:-нóсат дóма [ПК,2(132)] – во контекстот се забележува степенување на глаголот **има** со честичката за суперлатив 'нај': *нáj-га-úма уф-гó:рта;* во Дојранско запишавме: **чúф-дéн** 'цвеќе што цути во рана пролет, вид качунка, има бел цвет' [ПДој(123)].

чувéк m 1. 'машко суштество од ро̀дот на homo sapiens' ~ *дéтто трăгнá нă-гурбéт. Ут-дéн нă-дéн мóмта се-усéште. Слугúните вúкат: "Цáрскăта мóма тéшка". Ут-чувéк нă-чувéк нă-бăштá-j сечý. "Аку-j тéшка, вúке цáрут, ки-а-зăкóл'ум"* [ВК(282)]; ~ *нă-Вăрвáраák-тă пулéзе дóма* (ако ти дојде) *нéкуј árин чувéк, шо úма árин пóлис, цéла гудúна ки-тивăрве лéсно рăбóтта и нă-тéбе и уф-кăшти* [ПК,2(87)]; ~ *Човéците спúјаха. Тójнака фатú кубúлите ги размени́, ги вăрзá úнак, и на човéците му размени́ калпáците: твójут калпák турú на мójа глáва, мójут калпák турú на дрýга глáва* [V,PM,123]; и: **ч'ул'ák** ~ *и фнéтре фаф-пештерéта, тáм му-б'éше кăштата, штото бéш'е од-адúн кáм'ан излопáн фрéт кăштата, и бé пригиздéна фнéтре сăс-с'ákакви прилигúа* (sic!), *штóто не-мóж'а ч'ул'ák да-отберé направáта-хи* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *и сéтне момáта са-огодú за-едúн дрýк от-сéлото и са-ожéни и породú до трú сúна, штóто сегá ч'ол'ák кату тјáх нéма на-јунáсту, штó са-вр'ádни да-дúгат ду-пéтстóтин окú* [ВДр,ГБ(329)]; 2. изр.: **не устанал чувек гајри** (= се кажува за човек што е премногу "истрошен", што изгледа многу лошо) [ТГев(248)].

чувéче n, dem. 'зеница' ~ *тó-j уф óкто нăпрéj, шió-глидáчо, нă-стред- уф-óкто, уф-цăрнкăта-j* [ПК,2(132)].

чувéчки* adj 'нешто што се однесува на човек' ~ *кạ-си-лафéле тạкá мéчкта, лисúцта и зájцут, нạ-мéчкта му-прилúрсáлу нéшту нạ-чувéчку мéсу. Та: а-испạлáла вудинúцта и најдéла-и пугулéмте брáткја и и-изидéла* [ВМ,Тр(319)]; ~ *сă вạрнá па óн да и кạлнá на нúх, и ричé: Нé знáште шио дýша нóсити вúи, óти Човéшнуо Сúн нé дујдé да загýби чувéцки дýши, тукý да уткúни* (спаси) [MV,K(329)]; ~ *трáгуве шио сă, ут шió сáке нéка-j дúра сă-вúке: чувéчка дúра, гувéцка дúра или уд зájц дúра* [ПДој,Ник(131)]; и: **човéцкиј** ~ *лáмјата са чинú кату жéна и нá нéгу му вéли: "ej, човéцкиј сúн, сáм ли јáдиш?" И тójнака га вéли: "нé ти знáм оти си глáдна! Ела да јáдиш!"* [V,PM, 144].

чýвăне n 'кога на нешто се внимава, се пази' ~ *сéко: лáндра* (= ограден простор во Езерото) *úма* 2-3 *лувúшча, тú: сă кулúби, слýжăт зăсéдăне и зă-чýвăне ут-пúл'ците. Кулúбăта úма сój, сój ги–вúкăме тú: шио сă дăбуви кóлуве, сă-зăбójцăт уф-зéмăта пуд вó:та и пóсле ки сăнăрéдăт кути кăшча* [ПДој(127)].

чýдба f 1.' нешто несекојдневно необично' ~ *да кák испаднáле óни, ету му дунсóа идéн човéк глýх, шио гу фáкиа уф нáдвур. И на тóа чáс испаднá лошутúата уф нéгу, си збурýва глýхут; и сă чудú сăто инсáн, ем вел'áле: Дýри сéја не а видóми таквá чýдба* [MV,K(266)] – во контекстот се забележува нерегуларна, проширена употреба на предлогот **уф** наместо 'од' ~ *на тóа чáс испаднá лошутúата уф нéгу;* ~ *уфчéра вéчăр уф-нáска шió óро, шио пéсни, шио чýдба бúше;* ~ *на ш̄óа врéми, уш̄идé на г̄рóбош̄; и*

са навиде́ да ӣледа́, си биӣа́, да са чу́диши за ва́ чу́дба [MV,K(252)]; *~ му рече́ Исус: Ни́то он има́л гре́х, ни́то та́ткото, ни́то ма́јка му; туку́ да си чи́ни били́ чу́дба Господи́нова на не́го* [MV,K(...)]; *~ ду́ри се́га не́ трибу́аши да си леку́ва ут ва вăрзва́ништо на де́нот уф су́бута? Ка́ и ве́лиши ви́а ла́фови о́н, сă пустрами́ле си́ти шо би́ле та́мо су не́го; и сăто инса́н сă радува́ле за си́ти ви́а чу́дби* [MV,K(278)] – во југоисточните говори големата носовка по правило се рефлектирала во **ă** во присутниот исклучок **субута** се работи за црквенословенизам; 2. 'голема непријатност' *~ шо́-ј то́о путрисила́к* (измачување) *ут-те́бе, шо́-ј та́а чу́дба* [ПК,2(93)]; *~ кăквó сăнсăле́-ј* (род, потекло) *то́о, каква́ чу́дба сă-пугуди́, ко́ј зна́а* [ПК,2(109)]; *~ ка́ о-зăпăли́а Кăли́нуво а́с та́ми би́х. Вујчи́на и́мум уф-Кăли́нуво. Туга́ј стана́ та́а чу́дба. И на́ште те́пат и Ту́рцте те́пат. Адно вре́ме Ту́рцте по́сустрăши́а. Се́тнăн зăпăли́а не́колку ду́ши та́ми, уф-Кăли́нуво... са́мо де́ца шо-ј згурее уф-кắштте* [ВКук,Мал(289)]; 3. 'штета' *~ ва́адăн чу́дба нăпрăви́х, зăгуби́х па́рте вăрина́ќин-се утпăза́ро* [ПК,2(132)].

чудбина f – в. **чу́дба** 1. (= нешто несекојдневно) *~ полјто и планијнте така сă рăсфăрлени спроти Постол шо гу прават ногу тифиричлија и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулја сăто поле су зилинилото му, су сăта му села и курији изредени кату бели и цăрни баљки уф стредин на чудбина гулемата зилена рамнина су блатто* [ME,P(71)].

чу́де (сă)* impf 1. 'се грижи' *~ муви́ка: "Ха́, га́зда, шо́ си-чу́диш?" "Ка́ не́шту дă ми-ја́дă. Ја́ сăм пручу́ен нă-це́л све́т. Ко́а ќи-чу́јăт же́нта ми-бига́ла, кăд о́дăм ја́с. Зна́чи не́мăм ни́кăкво че́с"* [ВЕв, Кор(305)]; *~ тогас дјадото му вели: "да питаш на слăнцето и за мојут казан, ча забравих дека гу имам зариин". От таму киниса и утиде крај морету; са чудиши, как да мини приз морету* [V,MP, 99] – во контекстот има уште еден пример за архаичната форма на гл. конструкција: *има (нема) + гл. придавка* во која придавката се сложува со предметот на кој се однесува: **гу имам зариин** (казанот) место 'гу имам зариино'; *~ ама Кулу́ф не́маши ке́ф, зашто от не́гу погол'а́м има́л покра́ј не́гу. Фати́ха мо́мите да му пра́ват шакă и да са учал'ат на не́гу, а́ма то́ј се́ кахăрли́а, сѐ са чу́диши* [V,MP, 10]; *~ Кату гу ви́де жена́ му така́, гу пи́та и му ве́ли: "е́ј ли́ăжу, што то́лку са чу́диш? Дали́ ти потăнаа кура́бите или пари не́маш?" Са́нким тја́нака ти́а лакăрдии ги ве́лиши на не́гу кату на шака́* [V,PM(30)]; 2. 'мисли, размислува' *~ идно́ вра́м'а сă-бắли три́ бра́та сирумаси, н'ă сă им'а́ли ра́бута, сă-ч'у́д'аха ш'о́ да-пра́јат. Иди́н д'е́н' тра́гнуват тру́шцата да-по́јат на-ра́бута* [ВБог,Вис(340)]; *~ што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; *~ жената как гу ви́де јунако́т, фати́ да гу ви́ка: "ско́ру тăрчи, бра́тку, да ли отемниш от та́с дошма́нка змија!" Кату чу́ така́ јунако́т, кату́ арсла́н хри́пна на вра́х змиата.*

Тогáс онáја женá от рáдос са чу́диши, што да чи́ни [V,MP,23]; ~ *сă-чу́де кáк дạ гу убúе, дạ му а зéме дујнá-ѓузилíјката. Фáшќăт дạ игрáат на тáбла. Тáткуто ричéл: "Кój ќи-пáдне, ќи-му-ј искáрше óчте"* [И,Гг(114)]; 3. 'се двоуми, односно се труди да одгонетне нешто' ~ *и са случи, пашáта са разбол'á и умрјá. Пóсле са чу́деа, кóго да кладáт пашá* [V,MP,27]; ~ *áрно си-тăргнáл ус-тáа жéна, нă-крáј ќи-тă-извáде, ќи-сă-чу́диш шó тé-ј нăјдéло* (иронично: ќе стигнете до никаков крај) [ПК,2(178)]; ~ *урáчут сă-чудúл – чудúл и си-рéкăл нă-у́мут: "Ај дă-вúдме и вó мурафéт нă-дéуту" и зăурáл тăкá, кá му-кăжáл стáрицут* [ВВ од(309)]; ~ *нóго чăпкăн мóма бúше тáа, áма сјáа мáлта ѝ сă-чу́де* [ПК,2(132)]; ~ *и сă-чу́дăт: "кój дă-сă-пу́шче у-ду́пкăта?" Е-áј сă-лăфúле дă-сă-пу́шче тó гулéмшут. "Аку дóе рéт дă-úма дóлу нéшчу – рéкăл гулéмшут – јáс кă-ă-зăтрéсăм фăртóлăта"* [ВВод,Крон(311)]; ~ *и тугá девójката стáна да си úде на-сéлуту и са-ч'у́деше дáл да зéме н'áшту, и си рéче: "Сегá нéка са-кóртолúсам* (спасам) *и сéтне пák шта-са-вăрна"* [ВДр,ГБ(329)]; 4. 'внимава' ~ *кадроту му гу дади на мăжо ѝ, му рече: "кој час ке да загуби кадроту, тога ке да загуби и неа". И тојнака са чудаши млогу да гу не загуби кадроту* [V,MP,10]; ~ *вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи мóжиш. Тóга му фáти óчите на нúх ем рéкал: Катý кák си верувáхти, нéка сă чúни на вáс. И сạ упулúле на тáа чáс. И пувел'á на úх Исус, ем ричé: Чудájтисте нéкој да нé пикáса* (забележи) [M,VK(266)]; 5.'му се чини нешто необично и со особен интерес го следи' ~ *на тóа врéми, стáна Пéтро, утúдé на гróбот; и сạ навидé да гледá си бигá, да сạ чу́диш за вá чу́дба* [MV,K(252)]; 6. – **(са)** 'се восхитува (на нешто)' ~ *áдна снáга шó úма, дă-сă-чу́диш* (на убавината) [ПК,2(104)]; ~ *излезé от жрјáпчето, гу вăрзá и отúде нá цáрјут, му са поклонú и му дадé перóто дáр. Цáрјут, кák гу вúде перóто, са чу́деше на гиздавúната* [V,MP,121]; односно 'кога човек е изненаден' ~ *и приказу́ваха на сúчки тáа прикáжна, и са чу́деха какво́ чу́до са и чинúло* [V,MP,145]; ~ *о-пúтум чувéко, нé знáа нúшто, збúре мúшки* (ги собира рамениците, изненаден е), *сă-чу́де* [ПК,2(164)].

чу́ден* adj 1. 'загрижен, замислен' ~ *тогáс женá му му вéли: "вáрај, мăжу, товá сóн лóшу е – еднó дéте úмали, мóжи и товá да ни у́мри". И така женáта му влезé на млóгу гајл'á и останáла чу́дна* [V,PM(30)]; ~ *динеска јазе, кога станах рано, излезох по дворут мој да си шетам, и от пред меника паднаха две-три карагроша, и затова млогу чуден останах"* [V,PM,38]; ~ *пак рибите му вел'ат: "ти, баштју, ако ходиш на дома ти, молими на жена ти да не кажиш, што си видел!" Тогај стана чобанино, собрал офците, отишел на дома му много ч'уден и ж'ален* [V,PM,169]; 2. 'необичен' ~ *најстина пăтникут шо има пуминато по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му испаѓа прид, се наоѓа прид иден "паметник" шо му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 гудини*[ME,P(68)]; ~ *му вéлиши нá мăжó ѝ: "úди, мăжо, да ми докáраш нéкоја рúба, да чúнам еднá чóрба, да јáм!". И тóјнака зелá мрéжата, отúде нá ézера, ловјáл, ловјáл вездéн, не можá да фáти дрýга, сáмо еднá*

чу́дна ри́ба со́с вла́кна, со́с пер'у́шки [V,PM,143]; – сп. обичај, односно верување: овошката што не раѓа треба да се *пустраме,* името на празникот *Велика Сăбута* треба да се појде в црква и да се понесе едно јајце. Кога ќе си дојде дома јајцето треба да се врзе за една гранка од дрвото, ама така што никој да не виде. Утредента, в недела треба да се повикаат луѓе и да им се каже: *"Чудин асилат – чудин род!"* Овошката ќе се посрамоти и идната година ќе роди [ТГев(350)].

чудноваѓ adj 'необичен, чуден' ~ *чудновáто нéшчо* [ПДој(130)].

чу́до n 1.'нешто необично' (во случајот: непријатност – в. **чу́дба)** ~ *и ошти речта не доречи, падна вогин от небету и са запали чиницата. Кату виде така тојнака, заедноч му фтекна, ча неговут кăсмет не чини. И кога отиде на дома, каза на жената му и на брата му чудото* [V,PM,86]; ~ *ха-тувáр'ąха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-јáхна д'ăдуту и трăгнáха да-си-пójат. Нóс кóн', шу-јáхаш'и д'ăдуту, пáдна на-пăнт'ут, пукнá кóн'ут. С'éтн'ą вилí д'ăдуту; "Какó чу́ду стáна ту́с?"* [ВБог,Вис (340)]; ~ *и приказýваха на сúчки тáа прикáжна, и са чу́деха какво́ чу́до са и чинúло* [V,MP,145]; 2. изр.: **за чудо** (= нешто силно изразено, големо) ~ *л'у гу виде лалавата жена и керка, фатиха да си радуват и да гу бацуват, за чуду џимбиш са чинише меѓу них* [V,MP,57]; ~ *ут-кá о-искупáме тит'у́но но́го путкăрá* (напредна, порасна), *сјáа дă-му-зăвăрне áдно дóхче, чу́до ќе-ј (тит'уно)* [ПК,2 (190)];со исто значење: **чудом са чудеа** ~ *царјув син просрја рăка да га фати и л'аставичка летна по небото. Тогас царјув син приказа на сички, за кој лав не е одревила три година, и сички чудом са чудеа* [V,MP,73] – во контексот среќаваме нерегуларна употреба на предлогот **по** наместо 'кон': *и л'аставичка летна по небото.*

чу́е* pf 1.'слушне' ~ *И удéќи ту вóдата, ету сă чинí уф мóриту нóгу* (голем) *пóтрис, дури кáикут ќи си удáвиши уф далгáтити, па óн стíшши. И утíдуа Учиníцити нéгуви, да гу разбудúле ем му вéлеа: Афéндо, да ни чýши, éту ки загíними* [MV,K(297)]; ~ *нăсăбáјле, áк нé си јáдăн, áк чýји дă-пéе штăркăло, пиликáно, гугýтката или пă пýпиңо, вúкме отé-ј прăбúл. Ак тă-прăбúи, тóо дéн рăбóтта нéма дă-ти-вăрве* (нема да биде успешна) [ПК,2(89)]; ~ *дéтто трăгнá нă-гурбéт. Утдéн нă-дéн мóлита се-усéите. Слугíните вúкат: "Цáрскăта мóма тéшка". Ут-чувéк нă-чувéк нăбăштá-ј се-чý. "Аку-ј тéшка, вúке цáрут, ки-а-зăкóл'ум"* [ВКук(282)]; ~ *цáрут вúке: "Кáк? Мójта мóма вóнка нé излéзе и тувá да–стáне!" И вúкăт двá џинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткáрат тáлу, дéк нé пéăт пéтли; íлито дă-нé-ј чýăт* [ВКук(280)]; — на *Бăдни вечар* ако некое дете плаче ќе му речат: *"Ама ја гу дедо Божúќ пузад врата! Ако та чује, ки санал'уте, па утре не ти донесуве ништо"* или *"Ја го дедо Бужúќ иде сус криво магареңце; ки ти дунесе: бобо, дулама, папуци, фес сус пискул'. Ако не молчиш, ка ки чује оти плаќиш, ки са нал'уте и не ти дунесуве ништо"* [ТГев(84)]; ~ *"... árно áма, тáа излăжá-ме, зимá-ми чéшкăта, ударí-ми адúн*

шамја́р, е́с бе́х мно́го бугја́т, стана́х сигја́ сирумја́х". Кажја́ му мо́мта: "Тја́ква при́кајска не́-бих чу́л" [ВКук(284)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за нарушена конгруенција: субјектот во ж. – *мо́мта*, а предикатот (л-фор.) во м. род – *не́-бих чу́л;* 2. 'разбере' ~ *зна́м, а́к сă-чуă, ќо́* (< ќе го) *изго́рă̄т. Ви́кум: "Ву́јко, ду-на́ште дă-пу́штиш а́јн* (еден) *чуве́к д-о́де ду-та́мо, дă-ми-зе́ме ру́би нă-ме́не и се́стрă̄-ми и же́нта дă-до́ă̄т ду ту́кă". Зна́чи ла́гум* (сакам, планирам нешто) *дă-чи́нум збо́гум* [ПДој,Пат(173)]; ~ *а́к не́ ка́же шо ќи-чу́у, о́н бо́лин ќе́-ј. Нă-не́го кукошка му-ри́е* [ПК,2(170)]; изр. – пожелување: **чу́л-те Го́спо** (= молба кон Бога да ја слушне желбата) ~ *ка́м- де́-ј* (добро би било) *кӯш ка́ ви́киш, чу́л-ш̄е Го́сп̄о* [ПК,2 (211)].

чуж(з)ди* adj 1.'она што не е свое, што е туѓо' – кога во селото има слава и панаѓур се чекаат гости и од други села, па спремајќи се ќе речат: *"Море да сме сами, кои му гледе оти нешто нема, или нешто е кусо? Ама ќи дојдат чужди л'уѓе па уд них срамота. Ќи на пракажуват дудек ќи са живи!"* [ТГев(217)]; ~ *ти́ па и́ч не́ ме́сиш нă-ма́јк-ти, чи́ниш чу́здаси* [ПК,2(120)]; ~ *ку́лк а́јн но́кут чу́здш шéј* (работа, ствар) *не́јкум* [ПК,2(132)]; сп. дел од свадбениот обичај: – кога роднините на младоженецот ќе појдат невестата да ја канат *за уф чужда куќа* (куќата на семејството каде што ќе се мажи), двајца *побратими* на младоженецот, едниот со *паурче* со ракија, другиот со *карта* со вино ќе појдат *од куќа до куќа да калесуват*, или барем кај оние *на кого му сос тоја човек врве лакардија* (т.е. со кого домаќинот има добри односи) [ТГев(165)]; – на младата невеста, до година дена не ѝ замераат ("ѝ гледаат низ прсти") ~ *"Нека ѝ е прустено! Уд чужда е куќа! Не е пураснана уф нас, па да знаје пу ќејфут да ни чине"* [ТГев(165)]; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки дучеке? Кустадине, мили сино! Оти ми са нал'ути сино, си устави мајка и татко, да си јодиш уф чужди свет"* [ТГев(263)]; ~ *пак кадија́та му ве́ли: "а бре́ ти́нака не си кадă̄р сам се́бе си да хра́ниш, а́ми как ке да хра́ниш таква́ една́ же́на бео́фка?" Тогáс Кулу́ф каза́ една́ лажа́: ej море кадија, немој ми гле́даш ме́ни тинака така́, зашто сам ту́ка на чу́зда земја* [V,PM,(12)]; 2. изр.: **шо́ (зăшо́) бру́шиш** (чука, соборува, бере) **чу́зди кру́ши?** (= зошто се мешаш во туѓи работи?); со блиско значење: **нă-чу́зди о́гин ни́м ду́ј** (= туѓата непријатност не ја засилувај) [ПК,2(186)]; **чу́зда во́шка го-ј пулăза́ло** (= се збогатил со туѓа помош); ~ *са́м дă-напра́ве ш̄о́лкува кăш̄а не́-м-сă-виру́ве, чу́зда во́шка го-ј-пулăза́ло* [ПК,2(211)].

чуз adj 'туѓ' – в. **чужди** ~ *да ка́к ки изва́ди ви́и о́фци, о́ди о́н па́напри; и о́фците о́дат пу не́го, о́ти лугу зна́јат гла́сут. Или на чу́з не́ о́дат пу не́гу, туку́ бе́гат ут не́гу, о́ти не гу зна́јат на чу́здуто глас* [MV,K(318)].

чуздиве́рин* adj 'тој на кого христијанската вера му е туѓа' ~ *на ви́а и пушти́ Исус, ел му кажа́ на ни́х, и ве́ли: На чуздиве́рни на пă̄т ним си уде́јте, и на гра́т Самари́на ним да фле́зите; туку́ уде́јтисте по́вики на загубе́ните о́фци уф ку́ки Израи́лцки* [MV,K(296)].

чуздина f 'надвор од татковината, туѓина' ~ *а́ма то́ј, л'у излезе́ от ко̣н'ут, заедно́ч земá дисáкот и тефте́рите, му дадé хесáпјут на господа́ро му, кату как требу́ваши. Тогáс господа́рот му вели́ на јуна́кот: "да ти пи́там јуна́че, сега́ три годи́на на чуздина́ как си полина́?"* [V,PM(23)] – од контекстот излегува дека во југоисточните говори глаголот **излезе** се јавува со значење: 'се симна' ~ *а́ма то́ј, л'у излезе́ от ко̣н'ут, заедно́ч земá дисáкот*; ~ *ричé Го́спот ва́а прика́зна: Иде́н човéк си кла́л ниéт* (решил) *да си о́ди уф чуздина́, а вика́ на измика́рите, и му а дадé на ни́х има́нито му* [MV,K(270)]; ~ *сади́ ло́за, и загради́ окулу на не́го, и а купá на не́го и́зба, и а прави́ ку́ла, и му дадé на јарами́ити, и си ути́де пá пу чуздина́* [MV,K(269)]; ~ *о́на се́-ј дертли́а* (има хронична болест), *де́к мо́же д-о́де пу-чуздина́* [ПК,2(38)] – во двата последни контексти наместо очекуваната употреба на предлогот **на** среќаваме 'пу': **ути́де пá пу чуздина́**... **д-о́де пу-чуздина́**; ~ *жената му, кату чу така, фати, гу пригăрна, и така и момчету познал татка му оно час. Оштѝ едноч не остави маж и да иди на чуздина да работи* [V,PM(88)]; ~ *јазика ти милувам, и затова ти вел'ам да идиш аф селото ти на братовата ти кăшта. Ониа, как ки ти видат сега, ча от чуздина идиш, млогу богати ке да ти дават момите му* [V,PM(85)].

чу́к–чу́к interj 'звук од удар' ~ *á-бре, á-бре, стигнáх ду Го́лăк, ду-Чăнăкли́ă. Тóă би́ше кути-вýјко не́што, уд-дéкă мáјка. Нă-врáтта: чу́к-чу́к, ко́лко шо фăти́х зă-кл'учáркăта тóă го́тув би́л. "Ти ли си Ил'о?" "Ас-сýм". "Е кáк е тá· рăбóта?" Ви́кум: "Тăкá и-тăкá, тóă другáро, ви́кум, о-изгуби́х"* [ПДој,Пат(173)].

чу́ка[1] f 'мал рид, могила' [СКук(340)]; ~ *е-е, тáмка на̣-чу́кта-ј на́што ло́зе* [ПК,2(132)] – се употребува покрај **ту́мба**.

чу́ка*2 impf 1. 'удира со рака или со некој предмет врз нешто' ~ *и ви́ка: "Ej, То́мо, То́мо... То́мо бé! Aj-бé, é̜л, крáвăта ми е бóлна нéшто, сá дă-ви́диш". Дă-гу-извлéчăт, сéга дă-дójде, óти тóј пу́шка и́ма... чу́кăт нă-пóртăта нé утвáра* [ВЕв(299)]; ~ кога одат на рибарење, едниот рибар весла, а другиот *влагу́ве* (= ја поставува мрежата); за да се плашат рибите *нă курáбо чу́кăме сус испóл* (некаков сад), *сус нé̜го и сă цăрпе во̀та ут курáбо*, рибите ги плашат уште и со *купи́шче* (весло) [ПДој(128)]; ~ *гóстето ќе-вечéрат, ви́но ќе-пи́јат, ќе-и́грат, ќе-лудýват – óро и́грат. Цéла нóќ тăпанут ќе-чу́ка, до-понедéлникут на-ручóк* [ВЕв(301)]; ~ *три јувр̀јаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бишти тузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го бишли, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)]; 2. 'крши' ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту, и тојнака зема мăра л'ашки и едно чокче, са искрил и чукаши л'ашки* [V,PM,104]; 3. 'сече' ~ *кру́шата, кату кру́ша, как да вре́ви, и о́н, кату барли́в што бéши, фати́ со́с балти́ата да чу́ка на кру́шата, да га осјáчи* [V,PM,125]; 4. 'со чукање дроби нешто, прави да биде ситно' ~ *уф-дăрвăна пăни́ца, уф-н'áа чу́кме лу́к зă-тăрто́р* (чорбесто јадење со

лук, киселина и евентуално кисело млеко) [ПК,2(69)]; ~ *издъ́лбино дъ́рво шо чу́кме уф-не́го уріс, пипе́р, шо́ са́киш. Дибе́ко мо́ш дъ́-би́де и ут-милезо* [ПК,2(38)]; 5. 'пере со чукање со пиралка' — една недела пред празникот (панаѓурот), на кола ќе натоварат јоргани, душеци, перници и черги и сето тоа ќе го однесат на Вардар и ќе *ги чукат и низ вода пуминуват* [ТГев(218)]; 6. 'се **чука** млеко со *чурило* во бутимот (дрвен сад), за да се одделе маслото од матеницата' ~ *бу́тимо-ј напра́вън уд-дъ́ски, израбо́тън, по́сле съ-туру́въ уф-не́го мле́куто и съ-чу́къ ус чури́ло, съ-ви́къ тъ́ка́ дъ́рвуто шо́ съ-чу́ка* [ПДој(156)]; 7. 'ги чукаат класјето од пченка за да се одделат зрната' ~ *ус-ко́пъјне ќа:-чу́кът чинѝчкъта* (пченка) [И,Гг(119)]; 8. 'бере плодови со чукање (удирање) по гранките' ~ *и-пукъну́ва съ́те зъ́јци. Му-ве́ле лисѝцъта: "Е, нъ-фил'ан ме́сто и́ма инъ-кру́ша. Ќи-до́јте ќ-ъ -чу́къме". Съ-суберва́т съ́те зъ́јци, гре́дът. Му-ве́ле: "Ја́с ќи-съ-качъ́м го́ре ќ-ъ-чу́към"* [ДК,Лип(118)]; – уште еден случај на употреба гл. **греде** што претставува архаизам, отсутен од стандардот не само на македонскиот туку и од другите јужнословенски јазици; в. во словенечкиот; ~ *чу́ке, субо́руве уддъ́рвуто јабу́лки, кру́ши, сли́ви: висо́ко-ј, зе́ми а́јн пъ́рт, избру́ши-ј ти́а нъ-висо́кто* [ПК,2(25)]; 9. 'чука, звони камбана' ~ *јутад идат три пътника] си ји пите млади Стујан:] "Море добри три пътника] што јидите јуд то село] ки ве питум ем распитум] сакум право да ми речте] Зашто чукат калбаните] калбаните црковшини?"* [ТГев(201)]; **ки-чу́киш бъ́ръба́но** (= ќе дадеш јавно соопштение, што ќе го кажува селскиот (односно градскиот) тапанџија со чукање на барабанот; се разбира дека станува збор за едно одминато време, некаде до средината на 20-от век) ~ *"Сто́кът Бо́к гъ́ дъ́де́, Бо́к гъ́-зе́ а́мъ́ са: нъ́-ти́й сјурма́сте шо ја:п к-ил-да́дум?" – "Ле́сна ръ́бо́та-ј та́а та́те, ръ́че́л. Утре-ј уф-Стру́мица пъ́за́р. Кимъ́-но́сиш ти нъ́-пъ́за́ро, ки-чу́киш бъ́рабъ́но"* [ПДој(144)]; ~ *о-но́съ́т де́тто, о-къ́жу́вът. "Ја, ръ́че́л, то́-ј де́тто". "До́бро, ръ́че́л, у́тре. Ва: ве́чър сум ту́ка, не́ изле́вум ни́къде. Ки-чу́киш бъ́ръ́бъ́но, уф-ба́ните дъ́ не сме́е ни́кој дъ́-фле́зе, усве́н цъ́ро"* [ПДој(148)]; **типаниту чукаха** (се слушаат звуци од тапани) ~ *кату приближи на касабата, чуј типани, сфирки кату на сфатбата, ама типаниту чукаха кату наж'ал'ани* [V,PM,163] – во *типани* големата носовка е нерегуларно заменета со **и** ; 10. изр.: **но́го (не́) му-чу́кат** (= за своите постапки многу не размислува) ~ *да́л' мо́же ил' нъ́мо́же, о́н ќи-с-зе́ме, но́го не́ му-чу́кат* [ПК,2(183)]; **у-а̨ва́н во́да чу́ке** (= се занимава со споредни работи) ~ *ръ́бо́ше, ама уд-ръ́бо́шта не́ма шича́лба* [ПК,2(203)].

чукало n 'специјално направено дрвце со кое *са чуке* на тапанот' – свадбата завршува приквечер кога во дворот на младоженецот се игра *шарено оро* (во него играат мешано машки и женски) на крај свекорот што игра напред го внесува орото дома и тоа е знак дека свадбата завршува, свирките престануваат а тапанарот го фрла во висина *чукалото* зборувајќи: *"Ваја гудина винчајне – ду гудина критејне"*. И ако *чукалото* падне *бутурник* (т.е.

исправено) значи дека новороденчето ќе биде машко, ако пак падне *калăп* (т.е. хоризонтално) ќе биде женско – суеверие [ТГев(189)] – во контекстот среќаваме присуство на гл. именка од перфективен глагол: *винчајне, критејне* што не е познато во литературниот израз, но е раширено во јужните, егејски говори. Во споменативе говори исто така констатиравме, како што е нагласено, присуство на перфективен презент; возможно дека и двете појави се во некаква корелација.

чука́рка f 'мала височинка, рид' – в. **чу́ка** [ПК,2(132)].

чу́кин adj 'ситно исецкан, здробен' ~ *чу́книнто* (повреден мускул) *дéк тé-j, нăлóж-сjо чу́кин крумúт и сóл'* [ПК,2(69)].

чу́кне* pf 1. – в. **чу́ка** 1. ~ *и тогá фатúи ги двéте мнýки, ги зачукнá, и двéте мермéр ги чинú. Бáбата га земá, и нéја гá чукнá, га утепá. Тогáс му вéли на цáрјут: "тáја ти е женáта!"* [V,PM,143]; 2. 'закове' ~ *дóбро áма, мăрувáјки-гу, знáчи, сă-спуштúл дéфо уф-нéтре, до:-*(< да го) *мéрăт тăмáн. Кá му-чýкне дистúна кирфúј узгóре и дéфо нéтре фáтен* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот има уште еден случај со употреба на перфективен презент: **ка́ му-чу́кне** (наместо: 'чукнува'); 3. 'тропне' ~ *ус-кýчăто сáмо сиживăјáл и ус-пáтките сă-рăнúл. Едно врéме лишúцăта нămирисáла, дујдéла и чукнáла нă-врáтта. "Шо ýбуво мирúсе", рăчéла* [ПДој(154)]; ~ *шáтајки дујдéл на-нéко: пристáнишче, испаднáл уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка свáтé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл на-врáтта* [ВД(277)]; сп. суеверие: – ако некој од соседите ја забележил бабицата кога доаѓа кај породилката тогаш од него ќе се побара и ќе се земе некоја работа со која породилката ќе ја *чукнат* три пати со верување дека пороѓајот ќе се одвива успешно [ТГев(105)]; 4. изр.: **сјáа чýке глáфта** (= притиснат е од проблеми што тешко се решаваат) [ПК,2(194)]; ќи **чýкне сáту** (= ќе настапи закажаното, одредено време) ~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа ќи-дójде двăнáјсет сáту, му-вéле, тú óдма д-излéјш кóа ќи-чýкне сáту* [ДК,Палј(121)]; **да:-чýкниш ќи-киníсе** – (= ќе тргне, се кажува за богата куќа, убаво подредена со многу намештај и сл.) [ПК,2(161)];

чукнá тăпăно изр. (= кога некој ќе раскаже на повеќе луѓе она што требало да биде тајна – фразата произлегува од аргументот дека во минатото со чукање на барабан се соопштувале новости) [ПК,2(150)]; како продолжение (и потврда) на претходното: **нé чукнáа тăпăнто** (= не е толку итно, *шó сă-вáркиш* (се брзаш) *тóлко, нé чукнáа тăпăнто, íмја врéме óште)* [ПК,2(182)]; **чукнá зóро** (= рано наутро, кога ќе се зазори) [ПК,2(150)].

чу́книн adj 1. 'удрен, повреден мускул' ~ *чýкнинто дéк тé-j, нăлóж-сjо чýкин крумúт и сóл'* [ПК,2(69)]; 2. fig. 'збудален, тој што имал мозочен удар' ~ *áj-го дéк сă-влéче кут-чýкнин* [ПК,2(18)].

чукну́ва* impf – в. **чукне** ~ *тогáс му велú на сиромáхо: "éту такá да чúниш и тúнака! Штó да сákаш, да га чукнýваш сóс прăчката и да вéлиш да ти искáрува нéшто, и пák да га вéлиш: зáпри! И óна ке да си запúра"* [V,PM(88)]; ~ *пóсле нéко: минýта му-вéле дéуто: "Оди, вéле,*

зúми фăлцá:нто". И то: дéте óде, пá чукнýве нă-врáтта. Цáро, една шăкá пăрú му-дáве [ПДој(145)].

чукăлдăрвиц m, zool. 'шарена птица со остар и јак клун со кој ја пробива кората од дрвјата барајќи црви' [ПК,2(132)].

чукăн adj 'штроен, кастриран' (за овен) – кастрирањето се врши со чукање на тестисите, оттаму и називот); сп. *кусéм* 'овен што ги води овците, *то:-j чýкăн, кýске*' [ПДој(125)]; ~ *брáви – ти: сă чýкăни кóчуве, нé сă зă-прúплот* [ПДој(125)].

чул m 1. 'вреќа'; 2.'парче волнена материја што се става на грбот на коњот да го чува од студ' [ТГев (105)]; ~ *ус-чýлуве а-пукрíвме стóкăта, да-нé измăрзне*; 3. 'парче од вреќа, широко околу 30 см., се користи за правење балиња кога се калапи тутунот' [ПК,2(132)]; 4. изр.: **áрн'о: кóјн и пуд вéтќо: чýл сă-пузнáве** (= лошата облека не може да го сокрие убавото тело) [ПДој(137)]; ~ *ká нé-j ýбуф кóјно и áрин чýл да-му-клáји пáк н'óо бúве* [ПК,2(152)].

чулáк adj 'сакат' ~ *тó-j чувéк шúо мó-j рăкта сąкáта: áj-гу óш ej-жúф чулáкта Кóл'о, уд-нáшто-j* [ПК,2 (132)].

чулашник* m 'парче, материјал' – изведенка од *чул* 'вреќа' ~ *сјакла една парча, тури и зготви. Извадила една парча, фăрлила на чулашникот. Дојде и тојнака, га пита: дали и јала. Тјанака рече: "јадох"* [V,MP, 62].

ч'улéшти adj 'нешто што се однесува на човек – човечки' ~ *нúкој ни сá е покáчил на небéто, садă новá шту слéзе ут небето, человештија син, дето е на небéто та катý Мојсéа как подúгна земéта на пýстинáта такá тр'абóва дá са подúгне и ч'улéштија син* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *и фнéтре фаф-пештерéта, тáм му-б'éше кăштата, штото бéш'е одадúн кáм'ан излопáн, и бé пригиздéна фнéтре сăс-с'ákакви прилигúа* (sic!), *штото не-мóжа ч'ул'áк да-отбéре направáта-хи, óти ни-е-ч'улéшта нáправа* [ВДр,ГБ(328)].

чум adv 'зошто' ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам думен да вртам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да ткајум.] Чунки си мала малечка] чум ти је тоја белилце] чум ти виčилце на веќи] чум ти герданче на гуша* [ТГев(37)]; ~*"Ká сáкиш дă-с бúјме у кóпи (копија) или дă сă-бóрме?" – "А, рéкăл, чум ме е у кóпи!" "Ќи-гу-фáтум, си-прăмúсл'ăве, ќи-м гу-скúнум врáтут куту нą кукóшка"* [И,Гг(113)]; ~ *"Ти да ми направиш бела ми пугача;] тесто ти да месиш сус твојите слăзи".] Кога е чујала Димка, калеш* (пишува: 'колеш') *Димка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Ej Митре, Митре, ти чапкăн терзијче] прави как што знајиш, чум ти је пугача на слăнце* (пишува: 'слăнцу') *печена"* [ТГев(204)].

чума f 1.'некаква многу опака, заразна болест, која во минатото, според народното предание, можела и цело село да сотре'. Народот ја замислувал како баба облечена во партали која оди од село в село и во кого таа ќе погледне тој во моментот е мртов, *устрелин;* ~ *и они гу тегл'áха и гу земáха нétри аф гимúата. И л'у го вúдоха, сúчки штó бéха аф гимúата, си оплáшиха от нéгу, зашто не бéши човéк кату нúх, амú тój бéши едúн дúв кату жúва чýма* [V,MP, 24]; 2. ~ *чýма, тá-j лóша трéва, испáќе ду-сáм кóрно нą-тит'ýно, нą-пипéро.*

Гу-сăáне кóрно. Дáве сúни кúткички [ПК,2(132)]; 3. изр.: **чума да та згоде!**, или: **чума да та удре, лек да не најдиш!** [ТГев(240)]; **чума да та смете!; чума да та земе!** [ТГев(319)] – тоа се тешки клетви што жените ги упатуваат кон оние што им нанеле зло [ТГев(240)].

чумéн m, bot. Hordeum 'јачмен' ~ *тáмо имáло двé брáтка. Онúа брáтка имáли две кóни, кóните ги назóбеха и, как клáтјаха кóните глáвите, му пáждаше чумéнут от тóрбите* [V,MP,116]; ~ *Бишкáринот га фати бúшката, га вăрзá за шúата. Утринтá бишкáринот стана́, глéда бúшката га нéма. Тогáс бишкáринот киниса по дúрата, да га тéра бúшката, га најдé тáмо при онúа двéте кóни, јадјаши чумéн* [V,MP,116]; ~ *царјут го викна дјатенто, хем мо вели: "ету, ако можиш това жито на един ден да го уделиш, секој зăрно по зăрно, и куп пшеницата башка и чуменат башка можиш за господар твој да земиш мојта мома"* [V,PM,157].

чумлéк m ~ *тó-ј јáдне, сă-прáве нă-фýрна уф-гăрне, ил' па уф-дăлбóко тéнџăре. Сă-клáве: глáва (мóже уд-óфца, мóш уд-бúшка), сéтне и лýкче и мăгдăнóс, сéтне сă-пукрúве ус-кăпáк, а кăпáко сă-зăмáжува ус-тéсто дă-нé испáѓе пáрта. У-фýрнăта стóо цéла нóш* [ПК,2(132)]; кај Саќов: 'пача од животински ситнеж' [СКук(340)].

чумул'áфка и **чучул'ан** f 'перца собрани на купче на главата на птица' ~ *тó-пúле, зúмта пéе: чúј-сум-сúн, а лéтто: чúј-сум зéт. Мăшкуто úма чумул'áфка нă-глáфта; тáа чумул'áфка нéкуј а-вúкат чучул'áн, ил' па кукýлче* [ПК,2(133)].

чумули́га f 1. 'летало, змај' ~ *дéцта прáват чумулúга, тóо нé-ј фăр-тýна* (змај), *чумулúкта сă-прáве уд-вéсници, óна-ј пóдрýга ут-фăр-тýнта;* 2. 'џумка' ~ *ká сă-чукнáх уд-áдно дăрво глéј кóлкува чумулúга ми-стăнá;* сп. од истата регија и: **чумул'áфка**.

чýм(н)ка f 'преѓа навиткана на вретено' [СКук(340)].

чум(н)ки[1] 1. conj 'штом' (за услов) ~ *петли пејат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тимнина[да не ти згазум детинце.[Чумки си аџик за мене[дил имиш мирак пу мене[камо ти којна сус тебе?!* [ТГев(328)]; ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам дулен да вртам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да ткајум.] Чунки си мала малечка] чум ти је тоја белилце* [ТГев(37)]; 2. 'зашто, бидејќи' (причински) ~ *Али тоа што трчише не саке да застане, да ја земе. "Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф аралијата, него трче ли, трче. На аралијата му паднало криво и си рекал: "Ај, анасăни! Така и така вија греуве не ми са прустуват, чунки не са един, не са два"* [ТГев(147)]; ~ *му вели на негу: "е, чунки си нал толку карагроши, сега требува да ми ги дадеш!". Он му вели: "што да ти дам владика! Јазе га расипах карагрошите, л'у да ти дам един ~ тавил"* [V,MP, 40]; ~ *бáбата му вéли: "а брé сúнку, сегá, зашто́ си чинúл цáрјув зéт, три днú мéни ми забравú!" Чýнки брáтите са умјáсаха, и кучúнтата са умјáсаха и кóните* [V,MP, 144]; ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'ájнте нă-гóсти, а и сил'ájнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвájне. Уд-гулéми*

ăрчо́j, чу́нки ут-стра́ сă-бе́га – ут стра́м не́ сă-бе́га, до́шăл ду-то́а дирџие́ – че́jли нă-муже́л дă-си-ку́пе [ДК,Деб(153)].

чу́мкин adv 'божем, како да' ~ *а нă мо́мăта чу́мкин и́ сă-зăăрăса́ло прă-де́тто. С-jо: сăка́ла о́ише уд-мăле́чки. И та́м сă-зăăрăса́ле по́вике* [ПДоj(155)].

чунки part 'зарем' (прашално) ~ *"Марijче, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови моји дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твоји] дек да ги турам, кажи ми?!"* [ТГев(100)].

чу́нкш interj 'извик да застане магарето'; од истата регија и: **чу́jт** [ПК, 2(132)]; [ПДоj(126)].

чу́па f 1. ~ *ко́за биз руго́ве* [ПК,2 (133)]; 2. 'девојка' ~ *и о́на гу зăл'уби́ла о́дма. Две́те би́ле а́рни. Сиднува чу́пăта та́му сега. Му-ве́ле нă-кра́лут: "Зăшо́ мă-са́кăш ти́: зă-же́на и́се зă-изми́ка́рка?". Му-ве́ле: "Тă-са́кăм, а́ма...", си-бе́ре ми́шките* [ДК,Ран(131)] – во контекстот се забележува присуството на сврзникот **исе** наместо 'или': *мă-са́кăш ти́: зă-же́на и́се зă-изми́ка́рка?*; ~ *и му-пу́шта нă-џа́рут ăбе́р о́пи чу́пăта у́лира* [ДК(106)]; ~ *ме́не ăк-мă-зе́ва, ки-му-ро́дам две́ де́ца: идно́ – чу́па су-звезда и су-мишчи́на нă-че́лто* [ДК,Лип(113)] – кајларскиот говор се јавува како преоден меѓу источните и централните егејски говори, оттаму и присуството на лексемата **чупа** којашто сепак главно се поврзува со леринскиот говор.

чупкул'а́ф adj 'со остар врв, шилест' ~ *ма́н-гу мăр, ус-то́о чупкул'а́фjо но́с, чи́ниш ки-т-прăбо́де* ('боцне'); сп. **чо́пка** [ПК,2(132)].

чура́п m 1.'плетен дел од облеката со кој се покрива ногата' ~ *ни́ја ки-им да́дме џа́ло (сре́бăрна па́ра), алтăнче, зама́нска па́ра, и цве́ке и к'и́тк'ичка (кăрăмфи́л'че); вăрза́ни сус џăрве́н ко́ниц, сус-вăра́к; бух-чăла́к: куши́л'а, га́шти, ри́за, чивре́ (пăче́та), чура́пе, вăркузу́н* [ВГ,М (269)]; ~ *стана́ све́курут, гу-кладе́ ни́jнут ниша́jн прăт та́тко, стана́ та́тко – на́шут гу-кладе́ прăт-све́курут. Дунсе́а дупл'а́н (мамудиа) и два стамбола* [ВГев,М(270)]; ~ *уф-се́чко ка́ фăти́ а́дна пуле́дица дă-нă-мо́jи дă-нăста́пиш нă-зе́мита, нă-чура́пе о́даа л'у́jто* (луѓето) [ПК,2(92)]; во Енице-вардарско е забележана формата, со преглас, како во Кукушко: **че́реп** ~ *мо́мчето ке-и-ку́пи ти́ја рабо́ти: чере́пи ке-ку́пи, папу́ци, ке-ку́пи покрива́ло – по-о́чите му-го-ту́рват на-неве́стата, да не́ се-гле́да* [ВЕв,Бар(300)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **по** наместо 'на': *по-о́чите му-го-ту́рват;* 2. изр.: **утвури́ла а́дна у́ста али́с чура́п** (= се кажува за жена што постојано и само таа зборува) [ПК,2(133)].

чура́пна (и́гла) f 'специјална игла за плетење чорапи' [ПК,2(51)]; постои и: **чура́пна пле́тка** (начин на плетење) ~ *та́-j пра́ва пле́тка, пр. блу́:ста ме́-j чура́пна пле́тка* [ПК,2 (133)].

чурбул'аф adj 'јадење во кое има повеќе софт'; сп. *чорба* – на *софрата,* ако јадењето е *чурбул'аво,* прво се стават лажици и леб; цел леб не се става, туку ќе се исече на онолку *филии* колку што има луѓе што ќе јадат [ТГев(288)].

чурбаџи́а m 'богат, заможен домаќин' ~ *сă-кăчу́вăт го́ре на куна́кут. Да гу-ди́гнăт пирде́то вике – па́ не кăжу́ве, туку ми́гу но́jзте на чурбаџи́ата испа́ѓе прăт џа́рут. Му-пра́ве а̨дна́ тимина́ и му-кăжу́ве*

[И,Гг(111)]; ~ *имáло едно врéме ѧдúн чурбăцúа. Тóа чурбăцúата имáл ѧдно дéте и адна́ мóма. Имáл стóка нóго, арцúј (ураче на јарја – úсполица, нúви, зéмја)* [И,Гг(110)] – во југоисточните, долновардарските говори лексемата **мома** го покрива значењето 'женско дете, ќерка', додека на север, пак во источните, пр. во струмичкиот, **мома** значи 'девојка'.

чуре́к m 'слатка тестенина, вид слаткиш' [СКук(340)]; ~ *тáј пугáча, а-прáвѧт прăд-Вилúдин, ѧ-прóчка* (тогаш си простуваат луѓето еден на друг), *зѧ-трúмурто* (тридневен пост). *Чуре́ко сă-нóсе ѧ-армáсăнте. Сă-прáве уд-ýбуво чúсто брáшно, а уд-гóре-ј нóгу ýбуво ѧшáрна ут-сáмто тéсто. Ѧмáжна-ј ус-шарлáн, а сéтне-ј ѧсóл'на ус-шикéр* [ПК,2(132)].

чуре́ша вишна* f, bot., Prunus cerasus 'овошно дрво со плодови слични на црешни, но накиселуваат' [ПК,2(133)].

чури́ло n 1. 'дрвена направа, матало, погодна за разбивање на млекото во бутимот (дрвен сад), за да се оддели маслото од матеницата'; ~ *тóо-ј дăрвуто шо стóо уф-бýтимо, ус-нéго сă-бúи мăтнúцта* [ПК,2(133)]; ~ *шо чýкăт мăтăнúца* [И,Гг(121)]; ~ *бýтимо-ј нăпрáвăн уд-дăски, изрăбóтăн, пóсле сă-турýвă уф-нéго млéкуто и сă-чýкă ус чурúло, сă-вúкă тăкá дăрвуто шó сă-чýка* [ПДој(156)]; 2. fig. 'неуредна девојка, жена' ~ *зăчéш-сă, нúм óди кут-чурúло; ~ пóтăргни-се, шó си зѧстѧнáл ѧ-срéт удáа кут-чурúло* [ПК,2(133)].

чурктúсе* pf 'изгние, се расипа' ~ *јадéјте-ј тúѧ јабýлки, зéр фѧтúли дѧ-чурктéсат* [ПК,2(133)].

чурли́н m 1. 'име на вол што има прави рогови' (во Гевгелиско освен *чурлин* се среќаваат уште овие имиња на волови: *јајман* – тој што има рогови како на коза; *лигач* – вол што при орањето легнува; за вол што има господско однесување: *челеби, деспот, папас ефенди, оџа ефенди;* според бојата: *шарко, сивчо, црвенчо, арап* итн.); 2. 'име на птица' [ТГев(482)]; ~ *тó-пúле, зúмта пéе: чúј-сум-сúн, а лéтто: чúј-сум зéт. Мăшкуто úма чумул'áфка ѧ-глáфта; тáа чумул'áфка нéкуј а-вúкат чучул'áн, ил' па кукýлче.* Сп.: *уф-нáшта мáла úма пăрлúон* (прекар) **Чурли́нци** [ПК,2(133)].

чуру́к* adj 'нешто со лош квалитет, негодно за употреба' ~ *ех, нă-ýтруто пак гу-пýшта: дă-óдиш дă-ми-зéвăш уд-нáјдóлнуто мéсо. Вó óди купýва пá глáви и изúци. "А-бá, кá ти-кăжáј, ричé, и вчéра глáви, изúци, нáј-чуру́кут мéсу дă-ми-зéвăш"* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *сúте зăбе ми-сă-чуру́к* (расипани); fig.: ~ *нóго чуру́к свéт ј-тóо; сè кá úде свéто-ј пóчуру́к* [ПК,2(133)].

ч'ур'ундисе pf 'се расипа, иструли' ~ *и Бог ја извади на една гора зелена на сухо, три година тамо без леп гладна, и дрехите и наврăх неа ч'ур'ундисаха* [V,MP, 167] – в. **чуру́к**, **чурктисе**.

чучул m, zool. ~ *то-ј кут врăпчан, нă-глафта има чумул'афка...*

чучул'а́н m, zool. 1. 'врабец со цуцка на главата' [ПДој,Фур(126)]; 2. 'перца собрани на купче на главата на птица' ~ *тó-пúле, зúмта пéе: чúј-сум-сúн, а лéтто: чúј-сум зéт. Мăшкуто úма чумул'áфка ѧ-глáфта; тáа чумул'áфка нéкуј а-вúкат чучул'áн, ил' па кукýлче* [ПК,2(133)]; Саќов во Кукушко запишал: **чучул'бан** ~ *сúвичко-ј, úма кукýл' нă-глáфта* – 'чучулига'; в.: **цуцу́лче;**

– (од истава регија, во пунктот Патарос: **пи́шко**).

чу́ш – чу́ш interj 'извик за терање магарињa' [ПДој(126)]; – (од истава регија, во пунктот Фурка запишавме: **у́јш – у́јш**).

чу́шка f 1. 'лута пиперка' [ДК,Емб (104)]; [ПДој,Пат(123)]; 2. 'шишарка од афион'; исто така 'мешунка од грав или грашок'; сп.: *афио́но-ј уф-чу́шка, фасу́л'о па́к ej уф-чу́шка* [ПК,2(133)]; 3. 'отсечено парче од кората на лубеница од горниот крај каде што е поврзана со коренот' – болеста **саска** (водена болест) народот ја "лекува" со **чушка** од лубеница пресечена на Бадни-вечер, со тоа што *чушката* ќе ја изгорат и пепелта ќе ја измешат со вода и болниот ќе ја пие (суеверие) [ТГев (228)].

чӑдӑ́р m 1.'платнена покривка за од дожд, шатор' ~ *е, во ца́рут дӑ́-би́де, дӑ́-мӑ́-зе́ва ме́не, ја́с нӑ́-а́скирут ќи-му-тка́јӑм ину-чӑ́дӑр – це́л а́скер дӑ́-гу-пукри́е* [ДК,Лип(113)]; 2. bot. 'вид печурка, пораснува поголема од другите, ја има во шумите' [ПДој(123)].

чӑкӑ́ӑр interj 'шкрипење што се создава кога се затвара врата' ~ *Са́кум дӑ́ не́ мӑ́-ви́дӑт дру́гите. Исту́м пред дӑ́ си-ле́гнӑт, чӑкӑ́ӑр та́а вра́тта, испӑ́дна́ чуве́ко пу-мо́чӑне. Ка́ сӑ́-пувӑрна́, мӑ́-гле́де. "Уддек дуjде́ сја: ту́ка?" Зна́м, а́к сӑ́-чуӑ, ќо́:* (< ќе го) *изго́рӑт* [ПДој,Пат(173)].

чӑкти́се (сӑ́) pf 'се збудали' ~ *уду́ка* (следење, учење) *сӑ́-чӑктиса́ло де́тто*; ~ *ака́ло ми-сӑ́-чӑктиса́ утка́сӑве́те* (грижи) [ПК,2(133)]; и: **чӑкӑ́лди́се** ~ *уф-ни́хка ка́ ќи-фле́јш дӑ́-чӑкӑ́лди́сиш; уд-да́ските дӑ́-бли́јш* [ПК,2(175)].

чӑкӑ́рли́а adj 1.'неубаво зрел плод, обично за лубеница' ~ *шо́ сја:-скина́л чӑкӑ́рли́а, не́ гле́јш се́мките и́ сӑ́-бе́ли;* 2. fig. 'млад, несозреан' ~ *уста́в-ги, о́ште сӑ́-чӑкӑ́рли́ј;* 3. 'поднапиен' ~ *ти́ па́-си чӑкӑ́рли́а* (со исто значење: **зӑшӑ́рӑн**) [ПК,2 (134)].

чӑ́лан m 'глужд на дрво', во солунската регија запишавме: **сӑ́к** [ПК,2(134)].

чӑ́лӑнли́во (дӑ́рво) adj 'дрво со многу **чӑла́не** = глуждови' ~ *ич не́ сӑ́рӑбо́те то́о дӑ́рво, но́го-ј чӑ́лӑнли́во* [ПК,2(134)].

чӑ́лги́и pl. 'група свирачи на народни инструменти' ~ *е-е, ка́м-гу то́о вре́ме, Штифа́н ка́ ќа:-ду́јнеше чӑ́лги́:та, ка́-ќ зӑ́чу́ќаа тӑ́пӑнто. Шо о́ришта би́а, шо́ маабе́т укубе́т би́ше* [ПК,2(133)].

чӑ́лгӑ́ци́а m 'член на свирачка тајфа (**чалгации**)' [СКук(340)].

чӑ́лди́суве (сӑ́) impf 'појавува знаци на ненормалност' [СКук(340)].

чӑ́лиа f, bot. 'вид трн, расте голем како грмушка' ~ *ка́ бе́гӑхме, а́дна же́на ут-Але́ксуво гу-устави́ ма́ле́чкуто ду-кӑра́-чӑли́јте* (станува збор за прогонството на македонското население од Кукуш и Кукушко, за време на Втората балканска војна јули 1913 г.; да повториме, за да не се заборави: мајката го оставила покрај патот едното дете за да ги спаси другите две).

чӑло́к m, bot., Melissa oficcinalis ~ *ли́стто му-сӑ́ кут нӑ́-купри́ва, и́ма аргувӑнли́ј ки́тки́чки, си́тнички, кут у́стичка сӑ́-утво́рувӑт* [ПК,2(134)]; ~ *то́:-ej е́дна тре́ва шо мири́се, че́л'те шо ги зби́рӑт. Ко́шувуто ги нӑ́ма́чкувӑт, че́лӑта ка́ ки сӑ́ ро́е, дӑ́ фле́зе у нӑ́тре, и́ мири́се нӑ́ сла́тко* [ПДој(120)].

чӑло́се* pf 'удри некого по глава' ~ *ка́ ма-чӑ́ло́са пу-гла́:фта, а́нгел'то си-ј видех* [ПК,2(152)].

чӑлти́к m, bot. 'оризова арпа' [ПК,2 (134)].

чăлăм m 1. 'важност, настојување да се претстави во повисока форма, да се пофали дека е нешто повеќе' ~ *нé от тóпле, туку зă-чăлăм о-нóсе* (станува збор за модерна облека) [ПК,2(134)]; 2. кај Саќов: 'настојување лесно да се излезе од некоја тешка положба' [СКук(340)]; 3. изр.: **нóго фăрке чăлăме** (= се прави важен, изигрува недостапност); со блиско, односно исто значење: *тăкóф бíше и-мáтку-му, ного чăлăме прудáвше* [ПК,2(189)]; **ќо:-нạчé-кум нă-чăлăмо** (во погоден момент, кога не очекува ќе го изиграм) ~ *ќо:-нạчéкум нă-чăлăмо, ќо:-изл'ýпум кут вáрено јáјце* (во игра ќе му ги земам парите) [ПК,2(134)].

чăлăшкáн adj 'тој што е работлив, што се грижи за работите' ...

чăлăштúсуве impf 'се труди, работи внимателно' [СКук(340)].

чăмпáс m 'кичур, оставен перчин коса за украс' (кај мажите) [СКук (340)].

Чăнăклúй top. 'име на село на североисток од Кукуш'~ *á-бре, á-бре, стигнáх ду Гóлăк, ду-Чăнăклúй. Тóй бíше кути-вýјко нéшто, уддéкă мáјка. Нă-врáтта: чýк-чýк, кóлко шо фăтúх зă-кл'учáркăта тóй гóтув бúл. "Ти ли си Ил'о?" "Ас-сýм". "Е кáк е тá: рăбóта?" Вúкул: "Тăкá и-тăкá, тóй другáро, вúкул, о-изгубúх"* [ПДој,Пат(173)].

чăпáре (сă) impf 'се набодува' ~ *сă-(нă)чăпăрúх áдин тăрăн, áј-го двá дéна нă-мóжум дă-кинúсум; ~ нúм óди бóса дă-нé сă-нăчăпáриш нéкуј тăрăн* [ПК,2(134)].

чăпáте* impf 'кога некој оди со раширени нозе' ~ *шó чạпáтиш алúс пăтăрóк* (домашна птица, шатор) [ПК,2(96)].

чăпчáк m 'сад од кој се пие вода и сл.' ~ *"ќи-нáјдиш мéсу, ăнă-бúвăл úли тéле, ќи-гу-зăкóлиш, ќи-гу-удéриш, мéсуту ќи-гу-клáји бáшкạ, тá кóжта ќă-нăпóлниш вóда... ко-ќи-рéчăм – крáк! ăнă-чăпчáк вóда ќи-ми-тýриш дă-сă-нăпúăм"* [ВВод, Крон(312)].

чăпăратка f 'гранка, дрво што се расклонува на два симетрични крака' ~ *то-ј зă-путпирне кошуфто ка о-туварувиш мăгарто, ка нема кој ти пумогне* [ПК,2(134)]; и: **чăпăрáшка** се користи како дел на *рудáно* (домашна направа за предење, чекрк)' [ПДој(134)]; ~ *наадná чăпрáшка сă-рéдат сè двéчки чурéиш, пу-двéчки, ká-ќ сă-нăпăлне – тó-ј вишáло* [ПК,2(31)]; – *кăднáска íмла áдна фăмúлија сă-вúкăт Чăпăрáткуфци, пă и ти трéбе дознáјш Чăпăрáткăта Блăгој* [ПК,2 (134)].

чăпăрлúф adj 'стап со боцки, бодликав' ~ *áк зúм* (земам), *áјн чăпăрлúф стáп дă-тă-пудбérум, ќивúјци áрăнто* [ПК,2(134)].

чăпăрóк m 1.'растојанието од врвот на палецот до врвот од средниот прст, кога прстите се раширени'; кај Саќов (од Кукушко) 'педа' (?) ~ *мóјут чăпăрóк е 20 сăнтúма* [СКук(340)]; 2. fig. 'човек со мал раст' ~ *вúј-го мăрú áјн* (еден) *чăпăрóк-ej и-он ќисă-сúле* [ПК,2(135)].

чăпăршăк adj 'несериозен, немирен' ~ *нóго чăпăршăк бúше, тă си-издé глáфта ráно, ráно* (настрада) [ПК,2(135)]; кај Саќов (од Кукушко) 'умопобркан' [СКук(340)]; ~ *нáјмạлéчката кéрка ќи-т-јаа зăпáле чéргата, димéк нóго трóше, ил' па-ј нéкаа чипăршăк* [ПК,2(176)]; ~ *имáло двýјца бráте и еднá мáјка. Гă-гледáле нă-рéт мáјка-му. Дóбро áма, то: пó-мăлéчкио мáлко чăпăршăк бúло* [ПДој(161)] – во контекстот се среќава проширена

употреба на кратката заменска форма **му** од еднина во множина: *гъ̀-гледа́ле нъ̀-ре́т ма́јка-му* (место 'мајка им').

чъ̀рлъ̀к m 'јаглен од дрва во кои има останати парчиња неоформени како јаглен' [СКук(340)].

чъ̀рчо́ре impf 1.'кога птица (врабец) испушта пријатен глас' ~ *и не́ко: пил'а̀нце фа̀ти́л дъ̀-чъ̀рчо́ре: Е, рачѐл, то́о чувѐк киниса́л го́сте дъ̀-бъ̀рке, а дъ̀-о́де го́ре пут-то́: дъ̀рвуто дъ̀-ви́де ко́лко пъ̀ри́ и́ма, д-о́де дъ̀-си-ги-зе́ме*]ПДој(153)]; ~ *връ̀пча́но* (врабецот) *чъ̀рчо́ре;* 2. ~ *не́што ка́ съ̀-пъ̀рже и о́н чъ̀рчо́ре,* или *че́шмъ̀та ка́ те́че пу-ма́лчко ви́кме от чъ̀рчо́ре* [ПК,2(135)].

чъ̀рчъ̀ве́ n 'рамка на прозорец' [ПДој (119)].

чъ̀сту́ве impf 'подарува, односно плаќа пијачка на некого' ~ *а́ко-ј увъ̀рда́ ки о́де уф-ка:въ̀не́то, тъ̀-чъ̀сту́ве нъ̀-те́бе, нъ̀-ме́не* [ПДој(116)].

чъ̀тво́рка f 'запрежна кола со 4 тркала (во минатото имало и со 2)' [ПДој(128)].

чъ̀ти́се* pf 'направи дрвна конструкција на кров од куќа' ~ *Ки съ̀-иско́ве удло́ле души́ме и по́сле нъ̀-ку́ши:нта ки съ̀ пу́шчът нъ̀го́ре дъ̀рва и съ̀-нъ̀пра́ве кути къ̀шчичка. Ка́ ке: чъ̀ти́сиш ус-чити́ри ку́ше́та, съ̀-пукри́ве су-тръ̀ска* [ПДој(127)].

чъ̀тмъ̀ли́а adj 'нешто што се истакнува со својата јакост, во случајот *веќи*' (сп.: **чатма** 'гредица') ~ *ву́јк-ти би́ше а́јн мъ̀ркат* (црномурен) *чувѐк ус-чъ̀тмъ̀ли́а ве́жди* [ПК,2(76)].

чъ̀тти́суве impf 'се досетува, угодува правовремено' [СКук(340)].

чъ̀тъ̀р-пъ̀тъ̀р adv 'сака-не сака, волно-неволно' ~ *чъ̀тъ̀р-пъ̀тъ̀р ки-ми-пла́тиш* [СКук(340)].

Џ

џа́ба[1] m 'џелат, тој што извршува смртна пресуда' ~ *му-ве́ле: "Слу́шај бе́! Утре, му-ве́ле, ќи-сă-бе́сăм. Ако не́ пругувóриш, у́тре ќи-сă-бе́сăм. Шó се́а, нă-бису́л'ка". И вóа пáк "М-м-м". Нă-дру́гјут де́н тó џа́бăта ќ-ă-бе́се кра́лцкăта ќе́рка. Ама ле́па би́ла та́. Нă-бису́л'кăта ă-но́сăт* [ДК,Ран(129)].

џа́ба[2] adv 'купено (продадено) по ниска цена, по бесценица' ~ *џа́ба си-гу-купи́л нă-ко́јнут* [СКук(323)] – во контекстот директниот предмет се јавува во придружба на предлогот **'на'**, што се третира за ароманско влијание; 2. 'нешто некорисно, без резултати' ~ *џа́бе те́-ј шо и́диш!* [ПК,2(136)].

џа́га f 'голема пила со која се сечат трупци' [ПК,2(136)].

џаде и **џăдѐ*** n 'државен пат, состојбата му е релативно добра' (станува збор за минатото) ~ *се́лто не́ма Ту́рци, и́ма две́ста ку́ки, не́ма Ту́рци, ни́ не́кăй дру́гă ве́ра. Се́лто пăрво би́ло нă-џăде́то зă-Вăла́ндăво, сă-вика́ло Анпита, а́ма о́пи сă-дили́ло пу-ту́рско гу-нăриче́ли фăрта́ли* [ПДој,Фур(174)] – станува збор за селото Фурка (покрај патот Гевгелија, Дојран); ~ *Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут укиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша. Тука седа чауш или муљазим су неколко заптиј. Пăтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* (багажот). *На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора* [МЕ,Р(72)] – станува збор за периодот пред Балканските војни; top. –патот што од Стојаково (Гевгелиско) водел до Солун а го користеле *арабаџиите* (превозници) го викале *Џаде* (top.), тој пат бил убаво одржуван; но *кираџиите* користеле и друг пат (скратен) иако недобар, со нерамнини [ТГев (427)].

џак* m 'горна облека, *копоран* од чоја' – за младиот зет спремаат: *џубе* 'горна облека поставена со јагнешка кожа'; му спремаат и *барнавези* (панталони), појас, *џак* и *купринна* (свилена) *дулама* (кошула) [ТГев(154)].

џа́м m 1. 'прозорец' ~ *се-бе́рели не́кои три́ дивó́јчијна утúшле нă-че́шмăта дă-пăлнат вó́да. Кóа глида́ле, нă-џа́рут сúнут нă-џа́мут се́ди* [ВЕв,Кр

(301)]; ~ *му-ве́ле: "К-о́дăм нăде́јна, же́но, дă-про́бăм, да-ви́јме иднăи". Ко́га о́де пу-пе́сукут – нăо́жца џа́мут, нăо́жца... Гу-ви́шила ва́а ут-пинце́рта. А-утфуру́ва пинце́рта* [ДК,Ран(134)]; ~ *Господ му даде по едно, по едно три деца. Царјут чини една кула висока сос џамови и ги затвори нетри аф кулата сос една парамана и трите деца* [V,MP, 50]; 2. 'стакло' ~ *Кăра́јанăвта ку́ќа би́ше тăква́: кă ќи-фле́јши уф-ку́ќта, нă-де́сно и́ма уда́јка (за-го́сте), на пра́во тре́лче. Го́ре со́фа и́ма, уџа́к* (огниште) *и́ма, пут со́фта до́лу дуби́цте си-ј вăрзу́вăт. Ко́ј ло́же кла́ве џа́л на димини́кут, ко́ј не́ – гу-фра́ске ве́тăрут* [И,Гг(119)]; ~ *му-уста́ва иднă кắрпа вăрза́на у-ба́смите унăтре. Па́ о́де нă-же́нта му-ве́ле: "Же́но ла, во́јден иднă-кắрпа устăви́ла вăрза́на". И ă-зе́вăт кắрпăта ă-утфуру́вăт. Шо́ ќи-ви́ăт унăтре: идну-џа́л па́рче, иднă-ра́ка пе́сук* [ДК,Ран(134)]; ~ *Тогас отиде таинџиата му докара на децата месу сос кокали. Как јадоха, фăрли един кокал едното дете, скарши џалут* [V,MP, 50].

џамадан m 'горна машка облека - елек со слободни, отворени ракави' ~ *оти не ли кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, ма́шка руба] сармалија ли џамадан, ајталија фустан* (што предизвикува почит)*] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] који* (пишува: 'којн') *ки та виде Злато се пăт да ни чине* [ТГев(94)].

џамала f 'маскарада' – кога селаните ќе завршат со вршењето на житото селските младичи прават *џамала*. Џамалата се игра ноќе. Момците си спремаат посебна облека, специјални капи, звонци и др. Се облекуваат колку што може почудно, ќе се исцрнат по лицето за да не се препознаваат и околу 8 часот почнуваат да играат по куќите. Ќе изиграат едно оро две и откако ќе ги даруваат со јачмен, пченица и др. одат во друга куќа – во контекстот приближните броеви се разделени со именка: *ќе изиграат едно оро две.* До зора така шетаат и играат по куќите. Околу полуноќ прават *починка* на сред село. Тука ќе донесат крупна слама, ќе запалат оган и ќе поседат околу него и пеат; потоа ќе продолжат со играњето [ТГев(343).

џамаларин m 'учесник на новогодишна маскарада' – *џамаларите* се облечени многу смешно; некои го имаат облечено кожувот наопаку, околу половината имаат опашено јаже на кое имаа закачено десетина *џангар-(л)аци* (големи звонци), па кога ќе почнат да играат и да се вртат се кренува голема ѓурултија, просто човек да оглувне [ТГев(343).

џамбаз m 'тој што се занимава со купување и продавање на коњи'; кај Саќов од кукушкиот говор: *'тăрговец* на жив добиток' [СКук(323)] ~ *и тојнака са чини џамбаз и продавал кон'ут. И тјанака, как гу виде, гу позна и заедноч са одлипи от пенџерата и му седна на скутут* [V,MP(53)].

џами(ј)а f 'верски објект во кој муслиманите се молат' [ТГев(482)]; ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царјут. Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос ма́јж ме докара!" Тогај царјут зема лалата, отидоха на џамиата да си поклонат на Моамета* [V,PM(173)]; ~ *а о́н сирума́, нима́ше рудни́ни д-о́де и дă-му-гре́дăт у го́сти, а и нима́ше*

џӑмпа, бӑрем дӑ-сӑ-пукло́не. Ко́га и-пуле́ше сил'а́јните ка́ко сӑ-бе́рӑт и си-о́дӑт пу-го́сти, нӑ-џӑрква, но́гу ме́рӑк му-устӑна́ло [ДК,Деб(153)] – во лексичкиот архаизам – гл. **греде,** присутен во јужните македонски говори како и во словенечкиот, односно во северните јадрански острови, се потврдува теоријата дека некои јазични посебности што се јавуваат по периферија на Балканскиот Полуостров, се резултат на преселбите кои биле присутни и нтензивни (поопширно за ова в. во уводните статии од првиот том од Речникот).

Ца́м–кули́ба top. 'име на место во Енице-вардарско' ~ *тӑ-с-принуди́ја кулпи́тте, Апусто́л су-че́тта дӑ и-збе́рӑт ста́ӑта, дӑ и-исте́пӑт Ге́гите и дӑ и-но́сӑт уф-нӑтре, уф-ѓо́лут, де́ка бе́ше Ца́м–кули́ба, ка́ си му-ви́каа* [ВЕв(297)].

џамрија adj 'дете што не сака да јаде, односно што јаде малку и затоа е слабуњаво' – дете што наскоро по раѓањето ќе почне да цица се вика *јастелито,* а она што тешко се привикнува на цицањето се вика *џамрија* [ТГев(106)]; во Дојранско (Пат): **џимри́а** [ПДој(116)].

џан m 'душа, душичка' (за милосливо обраќање: *џан дивојко*) [ТГев(482)].

џан-џин m 'страотно, напрегнато затишје, нема жива душа' ~ *ка́ прӑ-пука́а пу́шките, це́лто се́ло џа́н-џи́н сӑ-чини́* [СКук(323)]; сп. ~ *фле́зум до́ма – џа́н-џи́н;* уште: *џа́н-џи́н то-појна́р* (ѓаволот и душата играат топка) [ПК,2(136)].

џангал m 'чекор' ~ *кату чу така букосвиец, земал един камин и гу махнал; падна каминот покрај нихна бӑрзоходеца, бӑрзоходец си разбуди и заедноч киниса, на две џангали гу пристига ламиниут бӑрзоходеца* [V,MP, 46].

џангӑра́к (и: **џӑнгарла́к**) m 'метална направа (од месинг) со која се прави шум – голем звонец' ~ *џӑнгӑра́к е то́ӑ што дрӑнке, дӑ-мо́же дӑ-о́дӑт пу-не́ӑ о́фците, дӑ-ги-во́де. Џӑнгӑра́к сӑ-туру́ве нӑ-та́а о́фца што о́де нӑпре́ди сѐ* (секогаш) [ПДој(156)] ~ *џангара́ко дрӑнке* (= звонецот зуни) [ПДој,Пат(125)]; сп. обичај: – *џамаларите* се облечени многу смешно; некои го имаат облечено кожувот наопаку, околу половината имаат опашено јаже на кое имаат закачено десетина *џангараџи* (големи звонци) [ТГев(343);

џангаракче (и: **џӑнгӑр(л)а́че**) n, dem. – в. **џангарак** ~ *вратејке, вратејке, пак излезе на друмот, идејке каде џатенто кату пезадром, вӑрзал на ногата му едно џангаракче* [V,MP(155)]; ~ *џмпа́ло не́коо де́те, сидна́ло ду-не́каа кру́шка. Сӑ-зӑкӑчи́ло кру́шкӑта зӑ-џӑнгӑрла́что* [ВК,Иц(291)]; ~ *ги-дуридпл сите тпа, ги-јзридпл и ду-кру́шкӑта дујде́л то́о де́те, ду-бӑлтпа́та, бӑлтпа́та нӑ-кру́шкӑта: та́ка–ту́к, та́ка–ту́ка, де́тто си-зе́ло џӑнгӑ-ра́что* [ВК,Иц(292)].

џангарашка f – 1. в. **џангӑра́к** – на кравата што се отелила ќе и врзат за опашот црвен конец, а на телето околу врат ќе му врзат заплетен дебел конец од бела и црвена преѓа за да не може некој да ги урекне. Некои на конецот ќе обесат *џангарашки* [ТГев(373)]; 2. 'играчка за бебе, свечка' ~ *ка́ к-о̨ји нӑ-пӑза́ро ку́пи а́дна џӑнгӑрла́шка за̨-бе́нто* [ПК,2(137)]; 3. fig. 'некој што многу зборува (обично за жена)' ... 4. изр.: **нӑ-би́шка џӑнгӑра́шка, тӑ-ј нӑ-не́го тӑкво́ не́што** (= не му прилега таква облека, како што не прилега на свиња да се обеси звонец) [ПК,2 (183)].

ца́нка (сли́ва) f, bot. ~ *жа̏лта сли́ва, здре́е уф-же́тва вре́ме, о́на-j ме́ка, сӑ-путре́бува зӑ-рацки́а. Та̀:-j ца́нкува рацки́а, но́го-j ме́ка, сӑ-пи́и ус-во́дна ча́ша. Сjа́а фа̀ти́а же́нте дӑ-ва́ра̀т кумпо́̀т уд-ца́нките* [ПК,2 (136,138)].

ца́нум part 'за потенцирање' ~ *jутад иде, цанум, лудо младо] лудо младо, цанум, нежинено] си застана, Трено, са записли:] "Дали китки, цанум, да наберум] или прстин, цанум, да и земум] или лице цанум да цал'увам?"* [ТГев (172)]; ~ *кату фати мајка ѝ да си разја́ждa, зашто́ керка́ ѝ не са́каши да га ка́жи скри́шната лакардиа, тога́с ке́рка и́ га ве́ли: "ца́нӑм, ли́ла ма́ле, сно́шти мӑжот ли со́н засони́л ло́шу"* [V,MP(31)]; ~ *ца́нум се́га же́на сум нӑ-те́бе, ка́к дӑ не́ ми-ка́jши? И де́тто се излӑжува, иска́рве че́шкӑта ут-па́звӑта, нӑпӑлне гӑ вода – се-нӑпӑлнуве сус-зла́то* [ВКук(282)] – во текстот посвојноста се изразува со формите на лич. заменка: *же́на сум нӑ-те́бе,* наместо со зам. придавка 'твоја', освен тоа има уште и пример за присутноста на перфективниот презент: *иска́рве че́шкӑта ут-па́звӑта, нӑпӑлне гӑ во́да* (место: 'напӑлнуве'); ~ *И што веле Арапине, ем гуворе, цанум: "Дали знајши ил не знајши, Попово Јуванче] оти сум ти јас заптисал сѐ бели друмуве?"] Што му веле, Ванѓелино, Попуво Јуванче:] "Јас пак дуjдех да заминум, црна Арапино] и да видум, леле цанум, што срце ти имиш!"* [ТГев(40)]; – се случува некој слободоумен верник во врска со постењето вака да реагира: *"Што има цанум, оти чувек ки мрсе! – Да утепиш чувек, да уткрадиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ки апнум месо или млеко па ки згрешум! Сакале попуве па а правиле воја работа"* [ТГев(308)]; ~ *jузела је момa, цанум] ду две мали столни] она да си jоде, цанум] на новата чешма] ка се заврте, цанум] и лудо ду неја, цанум* [ТГев(40)].

ца́са (са)* impf – в. **цаска (са)** ~ *сjа́ то́ӑ, извя̆рзани ти́ӑ, то́ӑ избя̆га́л, бе́га и ин-ви́ке о́ти авци́jте а́j-ги-дуjде́ле. Е, се́а ти́ӑ нӑ-тӑка́ сӑ-ца́сӑт, нӑ-ва́j сӑ-ца́сӑт, нӑ-си́те па́шките ин-скина́ле* [ПДоj(158)].

цаска (са) impf 'се истава остро, се отргнува' ~ *и тjанака си разбудила, са цаскаши млогу за да си откини от негу, ама никак не можа да чини, л'у фатила да му са моли на царскиj син* [V,PM(52)]; ~ *ни́м мӑ-ца́ски за-фуста́но, ки-м-jо:-ски́ниш* [ПК,2(136)].

цасне (си) pf – в. **цаска (са)** ~ *" влези аф сандя̆ко да ти закл'учам и да си цасниш, да докимашимн, да видимн, дали са чини сандя̆кот jаку!" Така протудраку са исламн, влезе аф сандя̆ко, гу закл'учи Најдон от вунка и му вели: "цасни си, протудраку, да видимн!"* [V,PM(76)]; ~ *ца́сн'а:* (повлечи ја, затегни ја) *за-та́а кацара́та* (парче коса), *дӑ-ви́jш ка́ ки-заmо́лче* [ПК,2(136)] – во југоисточните говори некогашното вокално **л** се реализира како 'ӑл' (вя̆лна, жя̆лт), во контекстот сре-ќаваме исклучок: **заmо́лче**, што веруваме повеќе е резултат на фонетски погодности, отколку на влијание од соседните говори; ~ *Тогас другарите му гу вразаха за една топола, от jадови ги земаха заинциту та отидоха на селото. От мя̆ра час сетника Половингя̆зjу, кату са цасна еднои, га извади тополата от корин* [V,PM(104)]; ~

и, тóй зéл лóсто дй-гу-кйлве нй-вйлко, óти тáм бил, пуд чáрго. Е тóй, нй-тйкá сй-цáсни, нй-вáј сй-цасни, пашкáта му-сй-скинала, вода пйлйн кýпо, не излеве, едвај избйгал [ПДој(157)] .

цáснин adj 'бесен, немирен' ~ *кýптéн цáснина бíше, нúм гй-зúли, кúзагáзии* [ПК,2(136)].

цафáќ m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња: освен *цафáќ* има уште: *трандафил, црно око, стратур, звезда, невин, миндер, кáз назли, шебој, пулинско, малока, чингел', анáличиче* [ТГев(304)].

цвáрке impf 'кога течност (вода, крв) под силен притисок излегува од некаде' [ПДој,Ник(129)]; ~ *дéк данагáјши цвáрке вóда; ~ кá цвáркнá крйф, ój а-зáпри áк мójши* (= кога потече крв никако да престане) [ПК,2(136)].

целат* m 1. 'тој што извршува смртна пресуда' ~ *царјут като гу виде пйрстенот, гу позна и му вели на човека: "скору младоту халваџиче да ми гу докарати тука!" Човекот отиде и му вели на џелати: "варај џелати, скору царјут гу сака младоту халваџиче при негу!"* [V,PM (57)]; ~ *и кога дојде оно ден за да гу обесат, гу извадиха вáнка, гу закараха близу вáжету. Му вели на џелатите: "ви са мол'а, џелати, да ли оставите да си турам водата"* [V,MP(66)]; 2. fig. 'тој што лошо се однесува, односно што измачува некого'...

цемдéн m 'пекол' ~ *вáшта кáшта е ду џелдéнут дилéко* [СКук(323)].

цемден таши Nitrat d'argent 'средство што во минатото се користело за лекување на болест на очите' – турц. [ТГев(245)]; лекот во минатото (пред Балканскисте војни 1913 г.) го увезувале од Солун, освен тоа увезувале уште: *сулфато* (лек против маларија, кинин), *рачиново* (рицинус), *сабур* (лек против нервоза), *нанеја* (мента), *благ калин* (сумпор), *ѓок таши* (модар камен) и др. [ТГев(414)] (во споменатиот период во Гевгелија немало аптека).

ценабетлер m 'погрден израз, неранимајко' ~ *бело просо пак са тракалише на наќи на ваќи, и ка му са бактиса слушаќи, наеднаш застана, фати да и гледа сите криво и им риче: "Мулчејте, мулчејте, ајнаџи ценабетлер"* [ТГев(342)].

ценабет adj 'тој што се задева, што ги предизвикува другите' – кога кумот ќе пристигне пред куќата на младоженецот, домаќинот треба да го пречека со длабок поклон, има *ценабет* кумови што бараат од младоженецот поклонот да го повтори до 15 пати и дури тогаш ќе влезе дома [ТГев(170)]; ~ *тогас тојнака му вели: "ах, братку, как да ти кажа? Таја ценабет жена беши залудјала, дур да отвори паницата, и как га отвори побегналу оно шеј от нетри"* [V,MP,65]; ~ *му вели на царјут: "царју, таја ценабет мојта жена не можа да дотрај та га отворила паницата". Тогас царјут му рече на сиромаху: "ади сега, побратими, да идиш пак аф гората да сечеш дйрви"* [V,MP(65)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за проширената употреба на множинската наставка **-и** кај именките од ср. род: **да сечеш дйрви** (м. 'дрва'), односнава наставка како да станува универзална за сите 3 рода.

цеп m 1.'дел од облеката, како мало торбиче во кое се стават

пари и други ствари' ~ *о́де па́ пра́ ста́рио. Му-ве́ле: "Та́тко, са:-са́, ве́ле ду́пло па́рите. Џа́ро ми да́дé ус-една́та шака́, а па џа́рицата ус-дветé, ве́ле, ми-да́дé. Ми на́пална́ џе́бувуто па́рí"* [ПДој(145)]; ~ *на́ мужа́л д-а́с нагле́де на-не́го – то́лко шо би́ло ли́чно ка́мя́нчто. Си гу кла́ве ув-џе́бут и си-рабо́те па́к. На́пкум дујде́ло вре́ме, заминá́ло* [И,Гг(110)]; ~ *уф-џебо пра́бијна пара нелиум, а сакум ус-другаре уф-кавине да́-флезум* [ПК,2(189)]; ~ *ут-та́м са́-сле́зе, ни́куј не́ гу-за́пре́л. Оде та́мика, си-зе́ме о́јгин, за́пале ка́нди́лто, изба́рше ти́й ка́рвишта, зе́ме, ги-се́че у́шите уд-ла́мја́та, си-ј бу́тне уф-џе́бо и ни́кумя́ ни́што* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот среќаваме нерегуларен остаток од падеж од заменката 'никој': *и ни́кумя́ ни́што;* 2. изр.: **с-јо:-па́лне џе́бо** (= се богати – со негативна конотација) [ПК,2(150)]; **ле́ва ра́ка, де́син џе́п** (= крадење) ~ *напра́ви́ гуле́ма ка́шта сѐ ус-ле́ва ра́ка, де́син џе́п* [ПК,2(174)]; **да́лбо́к мо́-ј џе́бо** (= богат е) ~ *за́-те́јко* (татко) *ви́каа: на́-Глигор да́лбо́к мо-ј џе́бо, за́то́о си́н-мо виздéн ej-шéн* [ПК,2(160)]; **истрисе́е-му џе́буфто** (= му ги зедоа сите пари што ги имаше) [ПК,2(167)].

џи́бре n 'изгмечено грозје од кое е извлечен сокот, останато за варење ракија' ~ *буа́л'ка́та-ј кут ко́пан, ус-н'а́а ба́ркат џи́ба́рто шо-ј зарáкија* [ПК,2(25)] – во контекстот, во членуваната зборoформа **џиба́рто** е евидентиран уште еден случај кога вокалот во група со сонант, особено со **р** се антиципира, сп.: **џиба́рто** < џибрето (можеби на тоа повлијаел изговорот на вокалното **р**, кое многу често се реализира како **ăр**).

џивизлија боја f 'ореова (заправо кестенова) боја' – се добива со варење на лушпи од ореви и при што се додава *стипса* [ТГев(357)].

џивре n 'летно време кога е голема горештина, воздухот трепери а ветер не поддунува – омарнина' [ДК,Лип(105)].

џивџа́н m, zool. 'врабец' – в. **џивџо́р** [ПК,2(136)].

џивџо́р m, zool.1. 'вид врабец' [ПДој, Фур(126)]; 2. fig. 'зборливо детенце' ~ *де́чка́та сă али́с џивџо́рчта, са́мо да-ј-слу́шиш ка́ фа́штат да-па́рка́жуват* [ПК,2(136)] – во контекстот, во лексемата **џивџо́рчта** се зачувала старата множинска наставка кај именките од ср. род: **-ѧта** [ПК,2(136)]; в. **џивџа́н**.

џие́р (и: **џе́ер** m) 1. 'внатрешен орган од човек или животно' ~ *то́-ј ут-Ту́рците, ни́џа дро́п ви́ка́хме. Има џа́рăн, и́ма и бе́л дро́п* [ПК,2(136)]; ~ *на женáта га ве́ли: "на́ ти пет стоти́ни гро́ша, да га зако́лиш кокошта́!" И о́на, бе́з да си разчу́ди га закла́. Децáта дојдо́ха и тріте от скол'у́то. Еди́ноју ја́де главáта, дру́гио ја́ди са́рцето, тре́тото ја́ди џие́ро* [V,PM,129]; ~ *тогáс фати́ са́м, гу зари́ на дирви́шинот, си земá се́тни от та́мо сичко, и се́стра му га земá и га закарá на конáките. Кату га ви́де џа́рјут и момá́та, мло́гу га аресá, а́ма не зна́иши ча му бе́иши от џие́рот* [V,MP(142)]; 2. изр. **ја запали нетре на џиерит** (= почувствува возбуда) ~ *и калеко и лизнал космиту, му и дошел тајчинту, го играи конот му и сос тешката бозлугана расипал много фиданчита. Тогај го виде најмалката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерит* [V,MP(159)]; **сј-о:-ја́де џие́ро** (= живее во големи нервози) ~ *за́-ни́што сј-о:-ја́диш*

џиéро, дéтто ќи-си-уздăрвéе кутунúшто [ПК,2(195)].

цил'а́ f 'лак за кондури' ~ *буја́ залáскăне на-пăпýџте* [ПК,2(136)]; кај Саќов со пошироко значење: 'лак за лакирање различни предмети' [СКук(323)].

цил'а́тин m 'извршител на смртна пресуда' ~ *флизé елéн вјáсна на цáрот, и вéли: Сáкам да ми дáдиш наврăс дúското глáвата Ивáнова. И цáрот си прижал'á, óти закăлнá сприту гóстити, и а пуштúл џил'áтин цáрот пувéла да гу дунéсат глáвата* [MV,K(330] – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот **на**, овој пат наместо 'кај': *флизé елéн вјáсна на цáрот; ~ И они гу оставиха. Влезе аф халету да си турни водата, си сотвăрза рăџите и, кату излезе вăнка сос еден јумрук утепа еден џелатин* [V,MP(66)]; в. **џелат**.

џилезин 1. adj 'нешто направено од железо' *(џилезо)* ~ *ýтре ќá ќ-сă бóрте пák, ќá ќи-устáăвте, ќá ќи-киníсе тóа нăнáки дă си óде и тú пу-нéго ќ-óји. Кă-óде, нă лóж дă-сă зăвăрте óн со тáа џилéзнăта куџýл'а да-тă вúде* [И,Гг(113)]; 2. изр.: **блáгăта дýма џăлéзна пóрта утвóруве** (= убавиот пристап и срдечниот однос често овозможуваат успех) [ПДој(137)]; сп. варијанта: **áрн'о: лáф џилéзни пóрти увóруве** ~ *димéк, árно дăгувóриш ус-лéсно ќи-т-сă-свăршúве рăбóтта* [ПК,2(152)].

џилезо n 1.'тежок метал од кој се прават секири, копачки и др.' ~ *Бужано, моле Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифликут] двеста пугони ливади] триста погуна угаре!] тали ки се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] кои ти натфрле џилезо тој ки ја земе Бужана* [ТГев(102)]; – објаснување за називот *дибек:* ~ *издăлбино дăрво шо чýкме уф-нéго урúс, пипéр, шó сáкиш. Дибéко мóш дă-бúде и ут-џилéзо* [ПК,2(38)]; ~ *џилéзо нă-нójсто сă-турувáли уф-зáтвурто* (се мисли на пранги, во дијалектот: **букаи**) [ПК,2(25)].

џилелце n 'графит' – во минатото кога не можело да се купи боја за коса жените се снаоѓале на тој начин што земале специјални *бубол'ки* (шишарки) од некој вид растение; *бубол'ките* ќе ги испекле во глинен сад., ќе ги истолчиле измешани со парче графит, па сето ќе го замешале со ракија за да се стори каша, потоа кашата ќе ја ставиле на оган да врие и кога малку ќе се олади ја ставале на косата, која што ќе добиела црна боја; односнава активност ја викале: *буја клавајне* или *растăк згазувајне* [ТГев(137)].

џилéп m ~ *тúџ сă-пáри шо му-сă-плáштат нă-гáздата нă-пáсиштто* [ПК,2(136)].

џилéтка f 'облека, вид џемпер на раскопчување' ~ *а-нóсат и лăјштo и жéнте... íмум нóго прéдништа, ќи-сплéтум адна џилéтка* [ПК,2(136)]; [ПКук,2(88)].

џил'óсуве impf 'премачкува со лак, лакира' [СКук(323)]; ~ *и-лăске пăпýџто* (зн. чевлите) [ПК,2(136)].

џим m 'мерка за површина на земја = 200 м. кв.'; *леа (леја)* = 400 м. кв. [ТГев(379)]; има и поголеми мерки: *погун* = 1.600 м. кв. [ТГев(379)].

џимби́ш (и: **џумбýш**) m 1. 'голема веселба' ~ *"Јáс, рăчéл, úли парú и да-ублéчум и ди-ј кýпам сăто". Уддéле у-дукáнто, нăкупúле, сприлúле. Извикáле сéлто, нăправúле édна вéчер џимбúш, стăнýват уд-*

нạдел'та си-óдáт [ВДој(277)] – во контекстот именката **село** се јавува со значење на 'селани', освен тоа предлогот **уд** е употребен наместо 'по' ('во'): *стạнýвạт уд-нạдел'та си-óдáт; ~ цáрут ко:-виде́ óти жúви и здрáви сă-врăтúạ синóвите и дивójки лúчни си-дунцéạ, прáве ăнă-свáдбạ нă-сăте. Л'ýјту шọ-бúле нă-свáдбăта сă-нăјáле, сă-нăпúле, глéнди* (sic!) *прăвúле, дăмéк, цумбýши* [ВВод,Крон(313)]; *~ сус радуст тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оґин да са навале! Сус радуст госте да прачеке, сус радуст госте да испрате! Да биде плăна песни и цумбуши* [ТГев(296)]; *~ и-нáм уз дóбăр нáчин пушчúл абéр дă-дójде, дăмéк зă-дă-бúде уф-нéго зéт. Цáро сáке, нé-сáке, óти сирмáшко дéте, мóмăта чúм с-јо сáке, прăвúле свáдба, цимбúше* [ПДој(153)]; 2. fig. 'расправија' *~ кá ки-дóо снáата шо цимбúше к-úма дạ-вúјте* [ПК,2 (136)]; 3. изр.: **цимбúш чúнат** (= се веселат) *~ га вéл'аха: "е, марú дивójку, штó сéдиш тýка сáма, не пýшташ брáта ти да ти докáра от Чингú-дидлибéја мéтлите да ти úграт тýка, цимбúши да ти чúнат?"* [V,PM,142].

цимбишлúа adj *~ тó-ј чувéк шо сáке нóго да-сă-висéле: ного цимбишлúа бúше нáш Трăјáн* [ПК,2(136)].

цимрú adj 'тој што слабо се храни, односно многу го пребира јадењето' [ТГев(482)]; [СКук(323)]; *~ нóго мисă-цимрúј дéцта, нúшто нé јáдат* [ПК,2(136)].

цимрúнки pl. 1. *~ тúạ шо устáнуват кá тóпле бúшкăта, тúạ сă-цимрúнки. Они сă-јáдат ус-кạчạмák;* во истата регија и: **цумéрки**; 2. fig. 'мала, ситна женичка' *~ áдна цимрúнка - áма шо дéца изрудú* [ПК,2(136)].

цинглештисува (са) impf 'се расправа' *~ му вели: "а бре, зашто ногите си клаваш аф сенката и главата на слăнцету?" Тогас Дели-Димо му вели на негу: "ej гиди, побратими де, ногите требува човек да има на ихтибар". Богатиот фати сос негу да са цинглештисува* [V,PM,66].

цинго n 'материја, емајл со што се премачкани садовите што се користат за јадење' *~ мúсăта* (бокалот) *мóж дé-ј ут цúнго, ут-прăс глигóсна, мóж-де-ј ут-сăрчá* (стакло) *и ут-пăрцулáн* [ПК,2(73)]; кај Саќов, од кукушкиот говор: *~ нáшта кăшта е пукрúјна ус цúнго* (!!!!?) [СКук(323)].

цинде́м m 1. 'пекол'; 2. fig. 'нешто далечно и неизвесно' *~ мла́де́жо удде́ уф-цинде́мо* (= младите отидоа преку океаните во туѓина); *~ дéк цинде́м сă-чинú вáадăн, цéл дéн тă-нéма;* или: *чúн-сă-цинде́м дạ-н-тă-глéет óчте-ми;* или: *фạтú цинде́мо, гу-нéма нáм-нишáн* [ПК,2 (136)]; сп. клетва: **óди пу-цинде́мо** (= оди по ѓаволите, во неповрат) [ПК,2(187)].

циндимóсе (сă) pf 'се изгуби, го снема' *~ јóк стáши, збéр-си-партáл'то, циндимóси се. Кá нé тă-слýше дéтто, мáшко-ли, жéнцко-ли, кúму-рéчши тăкá* [ПК,2(136)].

цинл'áт (и: **цăнл'áт**) m 'жесток човек, крвопиец' [СКук(323)]; *~ Нạ тéбе – ричéл цáрут, трú дéна мимлéт. Ако нă-мójши дạ дáјши цуáп* (одговор), *цăнл'áт кúи тă-кóл'ăт. Си óде пák, дéка бил нă кунák, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе* [И,Гг(111)]; – сп. **целат**.

цúнс m 'род, потекло, колено' *~ тú ут кój цúнс си нă Кукýши?* [СКук (323)] – во контекстот се среќава пример за проширената употреба на предлогот **на**, во случајот наместо

'во'; ~ *кој зна́а што џи́нс е то́о* [ПК,2(137)].

џинџи́а m 'чаробник' ~ *рече́ да не́ си оба́вет и ги зема́ со́с марифе́т, на една́ ада́ ги фӑрли́. Та́мо и́маши еди́н дервиши́н и би́л то́ј мло́гу џинџи́а. Дирвиши́нот, кату излезе́ на ада́та да си ше́та, ги најде́, и дветé тиа близа́нчета плача́ха* [V,PM,141].

џипане n 'оружје' ~ *ва е причуената турџка ангарија. Нејќа да се забрава оти ва е сал царџката ангарија, и то не е сӑта, като џипането бадива што му са носа уд едно место на друго* [ME,P(73)]

џирит* m 'метално копје' ~ *И еден царјув син беши млогу талимџиа: талим имаши на кавгата и на играчката. Еден ден кату излезоха на едно поли сос млогу бегови да играјат џиритите* [V,PM,70].

џифаир m 'скапоцен камен' ~ *отвори си учи́те и прогледна́ на гори каде́ дӑрвоту и, кога́ виде́ ха́рно, дӑрвоту е би́ло хрално́, хем е било пълно сос драгоцени... ка́мини... са беха истури́ли млогу џифаири* [V,PM,7]; ~ *отвори́ то́јнака врата́та, вле́зоха не́три си́чки и, кога́ видо́ха, се́кој си позна́ имӑниту и си гу зема́: алтӑни, сре́бро, џифаи́ри и́маши та́мо без бро́ј* [V,PM,22]; ~ *чобанот лизна кабачката, и собрали по него сичките џјаволи и ги накара чобанот, на нос ч'ас му стореха калдирим от маламо и конаџи кату царјувите, и наврах конаќут и сторел и еден чардак се џифаир* [V,PM,177].

џифаирџи́а m 'тој што продава скапоцени камења' ~ *и кату влезе аф гимиата, најде́ тамо и дру́ги едни џифаирџи́е и му ве́ли: "поможи Бо́г, побра́тими!"* [V,PM,8]; ~ *тогáс Кулу́ф казá една́ лажá: "ej море кадиа, немој ми гле́даш ме́ни ти́нака така́, зашто́ сам ту́ка на чу́зда зе́мја, Да зна́еш че ми е татку ету фала́н от Шам, којто е прӑв џифаирџи́а"* [V,PM(12)]; ~ *така́ Кулу́ф оти́де на кадиата, му вели́, ка́к са чини не́говата ра́бота, и то̆ј ги викна́ они́а двата џифаирџи́и да ги сӑди* [V,PM(8)].

џифт m 'два еднакви предмети, парен број' – сп. суеверие: кога жената ткае жиците што излегуваат од брдото се викаат *руjак*. Ако *руjакут* е парен број *(џифт)* значи дека жената (што ткае) ќе роди женско дете, а ако е непарен *(тек)* ќе роди машко [ТГев(365)] (формата *џифт* наместо очекуваната 'чифт' е преземена од Тановиќ).

џиџа́нка f 1.'светликаво парченце од искршен порцелан или стакло' ~ *сӑ-прӑсичéх уд-а́дна џиџа́нка;* 2. fig. 'негувано лице' ~ *то́о убра́зо ин-е́ј џиџа́нка; тако́ф ин е́ј убра́зо на-ти́а мо́ми, ил' па же́ни, што сӑ-пра́ват но́го, сӑ-пу́драт, сӑ-бе́л'ат, али́с анӑми* [ПК,2(137)].

џиџи́не pl. 'ситни, светликави парченца од искршено стакло или порцелан со кои децата си играат' [СКук (323)].

цо́м – во изразот: **цо́м сӑ-чини́** (= во паника побегна) ~ *Го́џе кӑ гу-искара́л нӑ-рувел'ут, си́чките Ту́рци цо́м сӑ-чини́ли* [СКук(323)]; *цо́м сӑ-чини́, пуд-дӑрво, пуд-ка́мин о-не́ма* [ПК,2(136)]; в. **цинде́м**.

цо́рке impf 1.'подбутнува со ногата нешто' ~ *цо́рн'-о то́о ка́мино по́ нӑ-стра́на;* или: ~ *што о-цо́ркиш, наве́т-се, ди́гн'-о;* 2. 'пие на брзина' ~ *цурна́-ли, цурна́-ли?* [ПК,2(136)].

цо́рнина adj, f 'немирна, несериозна' ~ *но́го цо́рнина би́ше мале́чка, та сjа́а не́ зна́м каква́-j* (зн. 'не била сериозна, достоинствена како

девојка'); ~ *ус-та́а џо́рнина на̣јдé да-сă-ра̣спра́виш* [ПК,2(136)].

џохап m 'одговор што задоволува' ~ *вел'ајке така: "чујте, сел'ани, от џарју̀т има повелиа, на тој сиромах никој ништу да не чини лошу, ниту една кокоши да му не си загуби, зашто сетника џохап не можи да даде на џарју̀т!"* [V,MP,33]; и: **џуа́п** (со редукција на неакцентираното **о** > **у**) [СКук(323)]; ~ *"На̣ тéбе – ричéл џа́рут, трúи дéна мимлéт. Ако нă-мо́ји да̣ да́ји џуа́п (одговор), џӑнл'а́т ќи тӑ-кол'ӑт. Си о́де па́к, дéка бил нă куна́к, сă-у́ме, сă-чу́де, ни ја́де ни пúе* [И,Гг(111)]; ~ *а́дна-ро́нкуфка-ј* (мала), *а́ма а́дна упчéкнина шо́-ј, нă-мо́ји да:-на̣дгувóриш. На̣-сто́ ду́ши џуа́п да́ве* [ПК,2(123)]; ~ *ричé Го́спот на мо́ј Го́спот: сéди си на дéсно ми, ду́р да и намéстам душма́ните узду́ло уф но́зите тфо́и. Аку гу ви́ка Да́вид на нéгу Го́спот, ка́к ки му би́ди нéгово сúн? И нéкој* (заменските форми 'некој' и 'никој' во овие говори се мешаат) *нé можá уд ни́х да му да́дат џуа́п на нéгу* [MV,K(270]; односно: **џа́п** ~ *И глéде, та́тку-му сă-у́ме. О-зă̆ва́руве дéк сă-у́ме, мувéле: "Та́те, шо́ сă-у́миш?" Е, ка́к нé ки-сă-у́мум бе сúнко!? Сто́кӑта Бо́к гă̆ дӑдé, Бо́к гă-зé а́мă са: нă-тúй сјурма́сте шо џа́п к-им-да́дум?* [ПДој(144)].

џуапчи́ка f 'жена што може во различни ситуации и со секого да се справи' ~ *н'а́а зна́ји ти ка̣ква̀ џуапчúка-ј, на̣-сто́ ду́ши џуа́п да́ве* [ПК,2(137)].

џубé n 'надворешна долга (зимска) облека (женска и машка), поставена од внатре со јагнешка кожа' ~ *уф-нидéл'та са̣ба́алинта ќи-до̀ат сфа́тă̆ве. Нивéстта ќи-ј-прӑчéка̣ нă-вра́тта, ќи-ј-прӑсéе сфа́тă̆фтто сус-учумéн, шиќéр и бубă̆кéрно сéме. Они но́сат на̣-нивéстта џубé, ка̣-ублéчат* [ВГев,С(270)]; – од страна на девојката за зетот ќе спремат материјал за *џубе*, во минатото со *џивизлија буја*, а потоа со затворено-плава [ТГев(154)]; ~ *Пéтро, ка слушá шо и Да́скалот, си ублúчé џу́бету, о́пи би́ло го́лин и си пушти́* (влезе на брзина) *уф мо́рито* – суфиксот **-ин** во овие говори се среќава пофреквентно, сп. **го́лин** (м. 'гол'). *Па дру́зите Учени́ци дуј̀де́ле су ка́икот; не́ би́ле дале́ко ут су́хуто* (брегот), *туку́ две́ста аршúна* (стара мерка за должина, помала од метро) [MV,K(338]; ~ *невéстата ќе се-преме́не со̣с-џубé – като ви́ја длӑ́гите па́лтофци ту́а што но́сат у-ва́с; ќе-се-преме́ни со-фустáн и коши́ул'а* [ВЕв,Бар(300)] – во контекстот именка од ср. род (палто) во множина се јавува со наставката -овци, што обично оди со роднински иминьа: **па́лтофци,** наместо 'палта'.

џузда́н m 'паричник' [СКук(323)].

Џума-бал'а top. 'населено место во Пиринска Македонија' (Горна Џумаја) [ТГев(482)].

џуме́рт adj 'дарежлив, opp. на скржав', в. **увӑрда́** [ПДој(116)]; ~ *то́о шу-да́ве, шу-чéсте, шо́-ј но́го увӑрда́* [ПК,2(119)].

џура́ f 'последната ракија што истекува од казанот кога се вари, таа е со слаб квалитет' [ПДој(119)]; ~ *о́на-ј кúсла, н'а́а би́ве* [ПК,2(137)]; – в. **упӑши́на**.

џурџа́н m, zool. 'вид врабец'– в. **џивџо́р** и **џивџа́н** [ПК,2(137)].

џӑзге (и: **џӑжге**) impf 'шум што се создава кога до вжештено железо ќе допре нешто влажно' ~ *нă-то́о о́гино не́што џӑзге, са́ке* (треба) *дӑ-ви́ји шо́-ј* [ПК,2(137)].

ца̀ле́зно ра́ло n 'плуг' [ПДој(121)].

ца̀лези́на pl. 'пранги' ~ *на̀-за̀тврни́ците ин-кла́ват ца̀лези́на* (на нозете) *да не́ бе́гат* [ПК,2(137)] – се разбира дека се однесува на едно минато време.

ца̀мба́ска f, fig. 'вешта жена, снаодлива, итроманка' ~ *та́а ца̀мба́ска-ј, ни́кој на̀-мо́же ус-н'а́а* [ПК,2(137)]; – во Струмица има преселничко семејство од Кукушко со прекар: **Ца̣мба́хци**.

ца̀мба̀зла̀к m 'трговија со коњи' ~ *Ца̣мба́хци живе́јаа ус-ца̀мба̀зла̀к, си́те то́о ра̣ботаа* [ПК,2(137)].

ца̀мла̀к m 'витрина' (обично во продавница, во минатото во куќите немало) [ПДој(134)]; ~ *уф-ца̀мла̀ко на̀-дика́но сто́јше дла̀го вре́ме, сѐ не́што и́лше* [ПК,2(137)].

ца̀ма̀лар m 'маскиран маж со закачени звонци врз него, со чудна облека, наопачки облечена; *ца̀ма̀ларите* одат во групи и пеат обредни песни' [СКук(323)]; в. **цамаларин**.

ца̀нго́ре* impf 'кога се слуша шум од звонец или од нешто слично – зуни, звечи' ~ *на́ ти́-ј ти́ја си́тни па́ри, сти́ге* (доста) *ли-ца̀нгури́ја уф-це́бо; мо́ши са̀-ре́че о́ти ца̀нго́ра̀т и но́жуве, ла̀жи́ци, та̀кви́ рабо́ти* [ПК,2(137)]; ~ *по́пут му-ве́ли на̀-де́јтто: "Ка́жи-ми си́нко, што̀-ј то̀ зи́нга̀р – ви́нга̀р?" То́га̀ј де́јтто му-удгувори́л и му-ве́ли на̀-по́пут: "Де́до по́пе, про́сти-ми а́ма то̀ не́-ј ни́шчо, зи́нга̀р – ви́нга̀р ќи-си ка́жи ко́га не́кои синџи́ри и-ца̀нго́ра̀ме у ра̀ка"* [ВЕв,К(293)].

ца̀нгуре́суве impf 'расправа нешто не важно' ~ *сѐ-ј пу-сука́ко и сѐ о́на ца̀нгуре́суве, не́ма дру́г што̀ зна́а, са́мо о́на-ј една́* [ПК,2(137)].

ца̀нда́р m 'полицаец' ~ *Ко́ј ка́- ки-на̀-стре́тне: "Уд-де́к сте бре́?" "Ми, бижа́ници сме-ни́ќа, на̀-адни та̀рго́вци ка̀ра́ме сто́ка, за̀-па́ри. Не́ ни са̀-пла́ште на̀-па̀мпу́ро, та̀ка́ ки-с-о́јме, пе́ш. За̀мина́ме Ку́куш, ка́ .стигна́ме Крундѝрската кури́ја, гле́дме гра̀ци ца̀нда́ре ус за̀га́ре* [ПДој,Пат(172)].

ца̀нфе́с m 'штоф од свила, блеска од едната страна (лицето)' [СКук (323)].

ца̀ртке impf 'има пролив' ~ *це́л де́н ца̀ртке то́о де́тто, гу-скина́ ме́ут, са́к* (треба) *са̀-но́се на̀-до́ктур* [ПК,2 (138)].

ца̀ртли́ф adj 1. – в. **ца̀ртке**; fig. **ца̀ртли́во ја́ре** 'дете што често има пролив'; 2. 'мек плод, при притисок испушта сок, течност' [ПК,2(138)].

Ш

ша́ап interj 'звук од удар' ~ *ќи-тъ́-у́че, у́че; кък да-съ́-чи́ниш ко́јн, кък дъ́-съ́-чи́ниш мъ́гáре, кък дъ́-съ́-чи́ниш ку́че... Ти: "Не́ знáм!" ќи-ве́лиш. Он ќи-тъ́-у́дре идну шъ́мáр, иднъ́ шл'ъ́къ́ни́ца. Ако тъ́-у́дре. "Не́ нъ́у́чи" – му ве́ле. Ша́ап, иднъ́ шлъ́къ́ни́ца м-удúра* [ДК,Ран(140)].

ша́ве impf 'полека се движи, нечујно' ~ *кръ́да́что* (**кръ́дач** 'крадец') *шáвът на-ве́чър* [ПК,2(139)]; ~ *мра́фте ги- не́ма сјáа дъ́-шáвът, а́ма ле́тто нъ́-мо́јш уд-ни́х ја́дне дъ́-уста́виш нъ́-мигда́но* (отворено место, непокриено) [ПК,2(192)]; в. **шъ́варе**.

ша́вне pf 'се помести, мрдне'– в. **ша́ве** ~ *на́съ́рн'-о:* (погледни, sирни) *дъ́-ви́јш шо пра́ве, ич о-не́ма дъ́-ша́вне* [ПК,2(139)].

шаит m 'тој што сведочи' [ТГев (482)].

шаитин m 'сведок' - в. **шаит** ~ *на не́го му бе́ши жи́вот, и жи́вот му бе́ши ви́дело на л'у́дите; и ви́делот сфе́ти на темни́ца и темни́цата не́ гу пузнаја́ле. Дојде́ чувек ут Го́спот, и́мито му-бе́ши И.... Во́а дојде́ шаи́тин, да ни ка́жи за ви́делот* [MV,K,251].

шајка f 'превозно средство за на вода, кајак' ~ *ка бе́гихме* (1913 г,), *мо́сто нъ́-Сру́ма би́ше на-ша́јки* (провизорен мост, бидејќи вистинскиот бил срушен) [ПК,2 (139)]; ~ *не ли е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ли кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече] јутад иде шајка шилширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)]; ~ *и кату гу ви́доха от дале́ку, гу пожали́ха, ча са́каши* (постоеше можност) *да си ода́ви. Тога́с гимци́ата рече́ на това́ грамати́к: "господи́не да пу́сними една́ шајка сос едно́ въ́жи, да гу зе́мими това́ чове́к!"* [V,MP, 24]; ~ *чове́кот, кату ви́де ша́јката, вле́зе аф не́а, и они гу тегл'а́ха и гу земаха не́три аф гимци́ата. И л'у го ви́доха, си́чки што́ бе́ха аф гимци́ата, си оплаши́ха от не́гу* [V,MP, 24]; ~ *тогај сам Ил'о изл'ази от корабјут, влезе в златна шајка да јутиде на кралицата на гости* [V,MP,172].

шајтанѓо́с m 'итрец, полн со ѓаволштини' [СКук(340)]; в. **шъ́јта́н.**

ша́јъ́к m 'дебел волнен штоф' ~ *нъ́врък чура́путо съ́-но́съ́т о́ни, ги пра́вът по́вике ус ша́јък, ду-ту́ка*

фáичăт óни (информаторот со раката укажува на глуждовите) – објаснување за називот **кăлчýне** [ПДој,Ник(136)].

шака f 'долниот дел од раката, со прстите, дланка' ~ *кá ќи-j нạпăлниш двéте 'шáки ус-урíс, бóп ил' бíло шó, вíкме: зéх áјн грăс* [ПК,2(35)]; ~ *цăфте бéли-жăлтиníкави кíтки, кулку шáкта кá тé-j рăшíрна. Сéтне дáве плóт – малéчки тупчíнка, пăрво сă-цăрвéнки, сéтне станýват цăрни* – објаснување за растението **бозăл** [ПК,2(24)]; ~ *кá-ќ сj-a:-збéриш шáкта, да:-стíсниш, то:-j јумрýк: "áк тă-ýдрум áјн јумрýк, ќи-рăзбéриш áрăнто"* [ПК,2(55)] – во контекстот има случај кога вокалот во група со сонант се редуцира и се антиципира: *áрăнто* (наместо 'арното'); ~ *кá-ќ сj-a-збéриш шáкта, дă-си-стíсниш прăстто, тó-j буфтаníца* [ПК,2(27)]; ~ *Сạ-дọгọвọрíле óти пóјунак ќе-бíде тóа шо ќе-искáре пóвеќе вóшки удглáафта. Змéо ạ-пикнáл рáкта уфглáафта и искарáл нéколку вóшки. Ѓýптино пăк искарáл цéла шáка* [ВГев,М(272)].

шакă f 'смешка, шега' ~ *ама Кулýф нéмаши кéф, зашто от нéгу погол'áм имáл покрáј нéгу. Фатíха мóлите да му прáват шакă и да са учáл'ат на нéгу, áма тój сé кахăрлíа* [V,MP, 10]; ~ *Кату гу вíде жená му такá, гу пíта и му вéли: "éj мăжу, што тóлку са чýдиш? Далí ти потăнаа курáбите или пари нéмаш?" Сáнким тјáнака тíа лакăрдíи ги вéлиш на нéгу кату на шакá* [V,PM(30)]; ~ *Пак царјут, как ги виде, ча са оплашиха фати повике да ги вјаса, за да идат да запрат водите. И они тогас му рекоха на царјут: "аман, царју, ниа сос тебика сакахми да играјми на шака"* [V,PM,59].

шал* m 'дел од облеката за завивање односно покривање (пр. на коса)' ~ *дéцăта сéдиа су-мóмите, прáва смéшки, пéсни пéиа, мóлити вéзиа тáму, а изгутвýвăа нивéстăта, тáм шáлува, рáзни пригáча, прикíјăта, чурéпи плéтиа и пóсле трéбиа жíто, бăлгýр* [ВЕв,Кор(306)].

шам m 'свилена материја' ~ *облечи се, Като, бела кụшул'ка] бела ти кụшул'ка, Като, морово јелече] врз јелече, Като, шам ти кутнија] шам кутнија, Като, уд триста гроша]* [ТГев(156)].

шạмáр m 'удар со дланка по лицето на некого' ~ *Нạ-измикáро, нạ-тавá дéтто, мó-j мăка óти óде нă-сирмáшките дạ-убéрạве. И-тạкá, газдạта си-вạчạрáл, а óн удíл у-тимíјạта гу-ужджирáл пу-áјн шạмáр* [ВДој,Н(278)]; ~ *кạжувáл: "Мé-j мăка, викáл, зạшó дạ-крáде пу-сирмạштíј. Нé-j árна та: рạбóта. Ка ќо:-зéме шéјо, ка ќо:-укрáде му-ужджúрам пу-áјн шạмáр"* [ВДој,Н(278)]; ~ *и вó му-ричé: "Шó мóри ти прáвиш? ... нă-мéн дă-мистрăмýвăш – фрáс, трáс, иднó шăмáр. Ии! Ти ми-тéпăш, да-а нéма, гу-устăвí, бигá, си-утíди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *дéтто га-дáде чéшкăта. Удрíла-му адúн шăмáр, зéла-му чéшкăта – нé-си зă-мéн! Бéге-си дéтто уттáл, стрáх мó-j да-н гу-залóвăт, áко вíкне* [ВКук (282)].

шамијка f 'крпа со која жените си ги врзуваат косите, а мажите *ус-шăмíјки (тул'бéјне)* си забрадуваат ушите' ~ *глава преврзала Руша с белоградска шамијка* [ТГев(38)]; ~ *шамијка бела, вапцана* (фарбана)*] Ленка на Јосиф таксана* (ветена) *] ох, ох, јаврум аман, ох] они уд гудина ки се земат*]ТГев(142)]; *му-дăдéх ạднá кушýл'а и ạднá кăрпа*

и а̑дна́ јабу́лка. Уф-пуниде́лникут пусе́стримите ц-сă-ублéчат уф-ниве́стини фустáјне, пубра́тилте ус-шăми́јки (тул'бе́јне) на-гла́вта [ВГ,С(271)]; в. **шăми́ја**.

Шамлија top. 'име на место покрај реката Галик' [ТГев(482)].

шан m 1.'достоинство, гордост' (?); 2. изр.: **шано му-падна** (= повредена му е гордоста - иронично) *~бре́, шо-му-сă-кăжа́ло, ӣă сă-л'у́ӣе, шáно му-ӣаднáл* [ПК,2(212)].

шандан m 'црковна направа на која се палат свеќи – свеќник' ~ *На царјувата керка таин докарували, и тјанака кога спиеши, тој гу изјаваши таинју. И две шандани туриши на царјувата керка: едно златно на главата и, второ сребрено на носите ѝ* [V,PM,102] – во контекстот се забележуваат две морфолошки посебности: прво да ја споменеме нарушената конгруенција: именката од машки а атрибутот од среден род – *шандан златно и сребрено,* втората посебност е во несоодветната употреба на предлогот **на,** што се јавува наместо 'кај': *две шандани туриши на царјувата керка,* наместо 'покрај' кај царјувата...'.

шап m 'болест кај добитокот' (обично кај копитарите) – болното добиче од *шап* не може да оди, криви, т.е. се *шчипчуве,* на устата непрестано има пена, а изметот многу смрди. Се лекува на тој начин што се земаат десетина влакна од опашот на коњ и со нив се трие местото меѓу папците од копитото, освен тоа на болното место сипаат петрол и катран за да не *црвесе* [ТГев(381)].

ша́пка f 'цвет' (во контекстот станува збор за цвет од трендафил) ~ *он сă-сто́ри идну-ја́стреб. А бре́ - у бре́, а бре́ – да́п нă-тринда́фил'ут. Г-убуко́ли* (не: убиколи?) *не́го. "Е, му-ве́ле, ами кă-д-ă-ски́ниле? Ша́пка! Кă-д-ă-ски́ниле?"* [ДК,Ран(141)]; ~ *Идни-пе́сни, идну ќима̑не́, ина̑-га̑га – сфи́ре. Ца́рут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Ѓу́ттино шу-свѝре". "Та шапка̑та, му-веле, ут-тринда-фил'ут дај-ă". Е, дур зе́ва̑т ца́рут да̑-му-ă-да́де та́ шапка̑та на̑-не́го и дава́шитем – пррр, сă-сто́ри про́со. Сă-ту́ри то́ про́суто* [ДК, Ран(141)]; ~ *Е, а́ла та́ ба́ба̑та му-ре́кла та́ка: "Шо́ ќи-збо́рниш – сѐ тринда̑фи́ли д-изле́га̑т уд-у́стта". Та́ шо збурва́ла – сѐ тринда̑фи́ли, ша́пки ле́пи, ле́пи... Де́уто де́ уде́л – сѐ пруда́ва̑л* [ДК,Палј(122)].

шапки pl. 'пуканки' - ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало,* т.е. не ги откинува сите *шл'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало* [ТГев(347)].

ша́пче n 'сад за пиење вода' [ДК,Лип (105)].

шапша́л m 'глупак, неразумник' [СКук(340)].

Шарафин (и: **Серафим**) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

ша́ре* (сă) impf 1.'нанесува боја, прави нешто да биде шарено' [ТГев(57)]; ~ *ма̑ле́чкичка, ша̑ре́нка ти́квичка за-ли́чне, но́го а́рно мири́се. Она-ј жа̑лтичка ус-ша́рки бе́ли, зиле́нки, чи́ниш чуве́к а-ша̑ра́л* [ПК,2(127)]; – опис на една сосема мала, шарена тиквичка (посебен вид), се вика *цинцарка*; 2.'со притисок од нешто шарено врз тесто, остава траги релјефни' ~ *па̑ску́рник, то́-ј да̑рвино ка̑па́че, ша̑ре́но, ус-не́го сă-ша̑ра̑т па̑на̑гији́те* (лепче што се носи в црква) [ПК,2(95)]; 3. изр.:

ѝ-ша́рӑт о́чте (се кажува за жена, девојка со неморално поведение) ~ *шо́-гивинди́јчка-ј та́а, пу-о́чте сӑ-гле́де. Та́-ј не́каа же́на шо-ј ша́рӑт о́чте пу-дру́зи ла̀́же, не́кӑшто́вница* [ПК,2(34)].

шарен (и: **ша̀рен**) adj 1. 'кога нешто не е еднобојно' ~ *мори на та л'ул'ка Назла̀м Сирма. Л'у-л'а-је] мори јубличена шарен фустан, л'у-л'а-је] мори, шарен фустан јун басмаси. Л'у-л'а-је. Мори јутад иде Калеш Андон. Л'у-л'а-је* [ТГев(69)]; ~ *три девојке сусам берат[песма пејат спрутив мене[жал ми падна, џан девојко![си искарах шарен кафал[си засвирех спурти нихка* [ТГев(338]; ~ *го́рскӑта ја́рбица-ј ша̀ре́на (по́лскӑта си́ва)* [ПДој,Ник(126)]; ~ *пу́пуниц ej пи́ле, пе́е нӑ-про́лит, кул-Бла́гувиц, о́н-ej ша̀ре́н, бе́ло-џӑрве́нко, и́ма цуцу́лче нӑ-гла́фта. Пе́е: пу́-пу́-пу́, ку́лку ја́рбица-ј* (< јаребица-е – со редукција), *а́к тӑ-пра̀бие сӑба́јлин нӑ-гла́дин куре́м* (стомак) *ќи-ти-сма̀рде дио* (издивот) [ПК,2(92)]; 2. 'предмет што има украсни, релјефни детали' ~ *место брке да кундисе] арисал место биндисал] насрет село на мирата] на таја трева зилена] крај тија чешми шарени] крај тија води студени* [ТГев(98)]; ~ *кинисала мома, ле џаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да измије, ле џаним] глава да измије, коса да раскаче* [ТГев(196)]; ~ *палај* (бараj) *си извор студна вода] копај си бразда длӑбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)]; 'со притисок остава траги релјефни' ~ *пӑску́рник, то́-ј дӑрвино ка̣па́че, ша̀ре́но, ус-не́го сӑ-ша́рӑт пӑнӑги́јте* (лепче што се носи в црква) [ПК,2(95)]; 3. 'тој што има дамки по лицето, по кожата' [ДК,Лип(103)]; 4. изр.: **шарено теле уф ластини леже** (загатка = лубеница) [ТГев(290)]; **не́-си ут-ша̀ре́нта кра́ва** (се кажува за човек што бара за себе да има повеќе и поубаво) ~ *зӑшо́ дӑ-т-да́ат нӑ-те́бе по́вике и по́а̀рӑнто, ти́ не́-си ут-ша̀ре́нта кра́ва* [ПК,2 (181)].

шарено оро n 'оро во кое играат мешано машки и женски' – свадбата завршува приквечер кога во дворот на младоженецот се игра *шарено оро* на крај свекорот што игра напред го внесува орото дома и тоа е знак дека свадбата завршува, свирките престануваат а тапанарот го фрла во висина *чукалото* зборувајќи: *"Ваја гудина винчајне – ду гудина критејне"* [ТГев(189)].

ша̀ре́нук* adj, dem. – в. **ша̀ре́н** 1. ~ *та́-ј ша̀ре́нка, мале́чичка, ре́тко мо́ш сӑ-сре́тне ту́ка* (објаснување за називот *и́нска куко́шка)* [ПК,2(52)]; *тӑрна́рка* ~ *то́-ј пи́ле, кулк адна ја́рбица-ј, ша̀ре́нко-ј* [ПК,2(117)] – опис на птицата *тӑрна́рка* .

ша́рка f 1.'црта нанесена на нешто (пр. на материја, или слика), во боја што се разликува од основната боја' ~ *миса́л'ут* (ткаена крпа) *ej тка́ин су ша́рки, уф-не́го сj-о-зӑви́вме ле́бо и си-но́сме рӑчо́ци нӑ-по́л'то* [ПК,2(73)]; ~ *ма̀ле́чкичка, ша̀ре́нка ти́квичка за̣-ли́чне, но́го а́рно мири́се. Она-ј жа̀лтичка ус-ша́рки бе́ли, зиле́нки, чи́ниш чуве́к а-ша̀ра́л* [ПК,2(127)] – опис на посебен вид тиква – *џинџарка;* 2. изр.: **то-ј ут-шаркӑта нӑвонка гааре** (= кога нешто, пр. барање, ги надминува прифатените норми) [ПК,2(139)].

шарлага́н (и: **шарла́н**) m 'производ што се добива со мелење на *сусам* (односно од друга маслодајна култура, пр. од *сончоглед*) – зејтин'. Сп. опис како се добива *шарлаган – сусамут* се носи на воденица (специјална) кадешто се пече во фурна и кога ќе се олади се мele со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *саламура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пифтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган. Тараунот* некои го викаат и *таан* [ТГев(359)]; ~ *чуре́ко сă-но́се на-а̨рма́сăнте; та-ј пугача, сă-пра́ве уд-у́бувo чи́сто бра́шно, а уд-го́ре-ј но́гу у́бувo на̨ши́рна ут-са́мто те́сто. На̨-ма́жна-ј ус-шарла́н, а се́тне-ј на̨ со́л'на ус-ши́ке́р* [ПК,2(132)]; сп. начин како се прави ориенталното јадење: *ама́м бајалду́* ~ *сă-пра́ве ус-цъ̆рни патлиџа́не, ус-но́го лу́к и ус-мъ̆гдъ̆но́с. Сă-пули́ве ус-но́го шъ̆рла́н и сă-пече. Уд-то́о ја́дне ама́мо бајалдиса́л* (му се слошило) *јадеј́ки, от било ного убувo јадинто* [ПК,2(19)]; — на третиот ден од *Бужи́к* многу луѓе одат в црква и носат *панагија.* Семејствата што тој ден славаат носат в црква голема свеќа, еден *чирек шарлаган* и малку памучна преѓа за фитил на црковните кандила [ТГев(90)]; – *шарлаганот* учествува и во лекувањето на рани од изгорено: треба да се измеша малку *шеќер*, малку *шарлаган* и малку *кана*, смешата се загрева на оган, потоа (откако ќе се олади) се става на раната [ТГев(238)].

шаренило* n 'нешто што се јавува во повеќе различни бои' ~ *сăта тија планини су сăта му градиште, села, манастира, курији и др. работи, су сăта поле шо гу имат упашано като су зунка, су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи турлиј шаренила* [ME,P(71)].

шати-кути – изр.: тоа се кажува кога мало дете почнува да оди, т.е. кога заодува [ТГев(482)].

ша́ф m 'коњ исправен на задните нозе' [СКук(340)].

ша́фир m ~ *то́-ј де́виро шо о́де ус-нивёстта* (на свадбата) [ПК,2 (139)].

шафле impf 'кога некој зборува неразговетно, кога не може јасно да ги изговара гласовите' – се лекува така што се подига јазикот и со остар брич се пресекува онаа тенка жиличка што го врзува јазикот со непцето [ТГев(127)].

шафол' m 'мала порција за слатко' [ТГев(427)].

шашо m 'тој што се однесува неконтролирано'; со исто значење: *истрисен* односно *абдал* [ТГев(227)].

Шашово бунарче top. 'кладенец на патот од с. Стојаково до с. Спанчово (кон Солун)' – во минатото, до Балканските војни патот го одржувал *Шашо* (муслиман од с. Богородица) и оттаму останало името на кладенецот. Имало уште: *Шашово јаворче, Шашова Чешма* [ТГев(482)].

шашардисуве* impf 'кога некој некого го "зачарува", односно крајно го вознемирува' – кога некој ќе *наиде на самовили,* тие обично го *шашардисуват и забрауве сè* и тогаш тие можат да го водат каде што ќе посакаат [ТГев(309)].

шапти́са pf 'се збуни' ~ *оти́доха наедно́ сос не́гу аф една́ висо́ка го́ра: та́мо ли́у бе́ха магази́ите на*

девет̣ја хајду́ти. И кога́ му отвори хајду́тинот магазии́те, што да ви́ди грама́ти́кот? Шашти́са сос то́лку има́ни, што и́маши аф они́а магази́и [V,PM(21)]; ~ *пак тој ја забави кралицата нетре в гилиата, шашти̣са и, га изл'ават горе на трифери̣ч, кога гленда кралицата – градот си загуби, сал мори гленда* [V,PM(172)].

швакну́ве impf 'се занесува, станува неразумен' [СКук(340].

шебој m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која покрај *шебој* садат различни цвеќиња: *црно око, стратур, кӑз назли, пулинско* и др. [ТГев(304)].

ше́дба f 'прошетка' ~ *едно́ врја́ме и́маши две бра́тќа, изле́зоха да са ше́дба ше́тат; отидоха аф баи́рот, та́мука најде́ли две́ ко́рини смо́кви* [V,PM(21)] – проширената употреба на бројот *две* (форма за ж. род) и кога се однесува на машки, сп.: *две́ ко́рини*, проф. Конески ја објаснува како влијание од грч. јазик; ~ *тога веки мајка му киниса та отиде на царјуви конаци, сос млогу страх стојала таму и пак, биз да кажи на царју ништу, са вӑрна. На онова час царјут излези по двору, да си шедба шета, и га виде* [V,PM(88)].

ше́исет num '50+10' ~ *се-нӑружа́а не́кој ше́исет ду́ши и му-дӑдеа пу́шки. дӑ-се-бра́нӑт а́ко до́јде Вӑ́ндо, о́тн о́ни ут-се́лӑто бе́а кӑ́ту издајници. Се-свӑ́ли́ја до́ле и утидии́ја гу-фӑ́ти́ја Ди́ме Та́пувут* [ВЕв(299)]; ~ *сӣтана́ Пе́ӣро, утиде́ на гро́боӣ; и са́ навиде́ да гледа́ са́ваноӣ шӣо бе́ши са́мо; да си биг̃а́, да са́ чу́диши за ва́ чу́дба. И ви́и две́ би́ле шо уди́ле на ӣа́а де́н на се́ло шо бе́ши ше́јсеӣ ми́ли дале́ко* [MV,K(252)].

шеј* m 1.'работа, предмет, ствар' ~ *то́а де́тто, шо сӑ-руди́ло, фӑти́ло живи́ни да-ја́де. "А да̣ бе́гме, се́стричко", ричел бра́тут. Да̣-зе́мши сто́лната и че́шил'ут и бри́чут – ти́а̣ три ше́а̣ве"* [ВГ, Мач(268)]; ~ *а пӑ та́тку-ми пред две́ де́на ути́де, бе́ше риба́р, дӑ-и-кре́вӑт ше́ива шо̣-и́ма́ше та́му, дӑ-не́ и-пу́стӑт во́ӑта* [ВЕв(297)]; ~ *"на ти това кесе и това кепе, дар од меника". Типӑра стана детету, му вели на старио: "харну, деду, ми ги даваш тиа шеови на меника, ами да ти питам , што да га чинам?"* [V,PM(33]; ~ *ка̣жува́л: "Ме́-ј ма́ка, вика́л, за̣ши́ да̣-кра́де пу-сирма̣шти́ј. Не́-ј а́рна та: ра̣бо́та. Ка ко:-зе́ме ше́јо, ка ко:-укра́де му-уждирам пу-а́јн ша̣ма́р"* [ВДој,Н(278)]; — трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не и устане на некој шеј*, зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа [ТГев(104)]; сп. опис на настанот *свршувачка:* при свршувачката родителите на девојката и на младичот меѓусебно ќе разменат подароци, т.е. *ќе разменат ништан;* во бовчалакот од девојката има повеќе работи за свршеникот, свекорот, свекрвата и најблиските: кошули, гаќи, *ризи* (пешкири), *пачети* (крпи), свилени *кавраци* (шамии), чорапи. По неколку дена свекрвата ја повикува *армасницата* (свршеницата) да дојде *да дипле шејве* (да ги редат стварите) што биле закачени на јажето да ги гледаат жените. На враќање, кога ќе ја испратат на свршеницата ќе и подарат повеќе овошје и слатки работи, оти не е добро *да се испрате сус празни рӑце* [ТГев(153)]; 2. 'долна облека' ~ *да́ј-ми ше́јве да-с-ублечум* [ПК,2(139)].

Шеј-Хани top. 'име на место на половина пат меѓу Стојаково и Солун, таму имало *ан* каде што ноќевале кирациите, покрај р. *Галик*' (станува збор за периодот пред Балканските војни) [ТГев(423)]; сп. *шеј* 'работа, ствар, пр. дел од облека'.

шејтан m 'погрден збор, ѓавол' – родителите се шегуваат со децата и додека се мали ги нарекуваат со различни имиња: *шејтан, вулувар, урачо мој, даскале мој;* кога ги грдат: *урсус, куче ниедно, криш врат, акни, пукни, гебер* и др. [ТГев(129)].

ше́јче n, dem. – в. **шеј** ~ *ни́м дă-бе́риш но́го кăсăве́т, ше́јчито те́-j спа́стрино* (наместено на сигурно место) [ПК,2(105)].

Шемата Са́бута f 'така се вика саботата пред *Сирната недела,* кога се држи **мăртвин** – **Умрело дете за баничка**' (зборот **шемата** има значење 'немир, расправија') [ТГев (32)].

шен adj 'весел, расположен' ~ *ше́н дă си, ку́ме* [СКук(340)]; ~ *ва́адăн сум ше́н, лăжум ќе́рка* [ПК,2(139)]; ~ *кумши́кта ва́адин це́л де́н кăткăди́се* (гласно се весели), *но́го-j ше́н, ко́j зна́а шо́-j то́о* [ПК,2(66)]; ~ *зăте́јко* (татко) *ви́каа: нă-Глиго́р дăлбо́к мо-j це́бо, зăто́о си́н-мо виздéн ej-ше́н* [ПК,2(160)].

шенли́а adj 'расположен' – в. **ше́н** ~ *шенли́а-j га́здата не́што, нă-а́рно де́-j* [ПК,2(139)].

шенли́к m 'весела расположба' [СКук (340)].

ше́нпа f 'дланка со отворени прсти на раката; шепа' ~ *и му ве́ли: "јуна́к, ми́лин си́нку, ти́нака това́ добро, што ми направи́ на ме́ника, ја́зе не́мам со што да гу пова́рна". И јуна́кот са благодари́ от та́ја ре́ч, извади́ една́ ше́нпа алтăни, даде́* [VPM,7]; ~ *И тојнака, кату фăрли џиритут, га провали стомната, и, без да сака, фати жената да плачи Как га виде тојнака, ча плачаши, извади од пазвата му една шенпа пари* [V,PM,70]; ~ *тојнака му вели: "што да ти помн'а цару? Јазе сам гувидарскиј син, и пак да ме чини некој таков поклон и таков чест, и да имах, ке да му дадох една шенпа алтăни!" Кату чу царјут таков одговор, си усрамоти* [V,PM,95].

ше́рза f 'превозно средство, такси' ~ *на́м дур-дă-că-нăја́дне до́јди ре́јзут. Му-бе́ге. Ми, са́ ни́е шо́ ки-пра́јне? Му-ве́л'ăм: ки-о́јте нă-тилифо́нут, ки-пу́штте дă-до́јде ше́рза, дă-тă-зе́ве* [ВМ,Цăр(319)].

шерăни́га f, bot. ~ *та́-j ки́тка, că-ло́зе пу-зе́мната, цăфте бе́ло и цăрве́но, си́тничко* [ПК,2(139)].

шес num '5+1' ~ *дојде́ вре́ме, роди́ла едно́ мо́мче и спрăт ту́рскиј за́кон му турили името Кулуф. И кога́ дојде́ де́тето на возрас пет или ше́с години гу пусна́ татко му на учи́лиштето* [VPM,7].

шестотина num '500+100' ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ми беши страх от тиа аскерите, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам: на тиникиа да ги турја, ке да ги најдат"* [V,PM,39] – во контекстот среќаваме пример за проширената употреба на предлогот **'на'** кога упатува на внатрешност, наместо 'во': *на тиникиа да ги турја;* втора посебност претставува употребата на множинската наставка **-и** кај именки од ср. род: *шестотина парчи* (наместо 'парчиња') – веќе рековме дека ваквата проширена (или поточно: обопштена) употреба на множинската наставка **-и**, може да се смета за позајмен образец од тур. јазик.

шета (и: **шете**)* impf 1. 'оди, се движи' ~ *имáло édно врéме нéкуј тăргóвац кój шạтáл уд-грáт нạ-грáт. Шạтájќи дуjдéл нạ-нéко: пристáништче, испạднáл уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна* [ВДој(277)]; ~ *и така киниса и отиде аф гората, шетал млогу вреле гладин без л'ап, без вода жадин, и на толко време не излезе прет негу никаков дивик; и не можиши веки да траи* (издржува, поднесува) *от гладиа* [V,PM,83]; ~ *Иван и Тúна устанáле при дéуто. Он са-трудúл дạ-им-ги-зạмéне рудúтạл'то. Кạ-напăлнúл Иван усумнájсе гудúни, бúл нóгу сил'ăн ирген. Он сéкуј дéн шạтáл пукрáj Вáрдар пу-зạлéнте ливáди* [ВДој(277)]; ~ *ут-тáлка, é, сéга тéрат кój-е. Уддéле пá нạ-тó: ạрамúјта. Пá дạ-сạ-пúтат. Он ин-кạжáл: "Сjá:, дúми тạквá-j рạбóтта, туварéјте édна кạмúла пáри. Ка-шéтте нạúс сéлто"* [ВДој,Н(276)]; – сп. обичај: ~ *нă-Прóчка* (празник кога помладите одат кај постарите и бараат да им ги опростат евентуалните грешки), *вéчăрта úма адéт: нă-мутувúлка* (домашна направа, се користи при ткаењето) *ќи-сă-вăрзе вáрно јајце, сусáл álва и тáткуто ќ-а-шéте мутувúлкăта; кăнáло ус-álăфта и јáјцто сă-мáат, а дрýјсте шо сéдăт укул сóфăрта зéет, д-олáпнăт јáјцто-ли, álвăта-ли. Е, нă-тó му вúкме, тáа вéчăр: нúй лáнцкиме. Нă-Прóчка адéт нé-j* (< ни е) *дă-лáнцкиме* [ПК,2(67)]; 2. 'се разонодува' ~ *óди, шéти, чúни, áма сè ус-акăл; уд-цилýфка дýпка нé бúве* [ПК,2(205)]; ~ *нă-пăквú куп вáска, шо сă-шéпе цéл дéн, ус-ạрáм вé-j лéбо шо-јáјпе* [ПК,2(205)]; ~ *дăнéска шéте, ýтре шéте, и сус-цáрската мóма се-рăзгувáрăт. Днéс се-рăзгувáрăт, ýтре се-рăзгувáрăт и флúзăт уф-аднá грăдúна, дéка нéма нóго нарóт* [ВКук(281)]; ~ *тога веки мајка му киниса та отиде на царјуви конаци, сос млогу страх стојала таму и пак, биз да кажи на царју ништу, са вăрна. На онова час царјут излези по двору, да си шедба шета, и га виде* [V,PM(88)]; 3. 'се изживува (со негативна конотација)' ~ *тáа фăп, ут-пáри ăздисáна. Фăтúла дă-сă-ублéкфа, дă-излéга, дă-си-пýле дрýзи мăжи, дă-си-шéта. Тó нé-гу испýл'ва úч дéка лéже* [ДК,Палј(123)]; ~ *нéкаа мóма-ли, жéна-ли шо шéте нóго, знáјш пу-тăквú рăбóти, тáа-j кут рăзбукúна бúшка* (кога се оплодува бишката, свињата се вика дека *сă-бýка)* [ПК,2(67)]; 4. 'лази некаков инсект по телото' ~ *нạ-вéчăрта уф адúн јургáн ќи-спúјте, нạ аднá пéрница. Ама тă апáло, шитáло, нéма дạ мăрдниш úч: куту двé дăрва ќи-клáјш – мăрдат дăрвата?* [И,Гг(112)]; 5. 'се движи со одредена цел' ~ *му рече на татко му: "тати, јазика сакам да ида да си шетам твојта замја, да видам, дурде дăржи сăнăрот"* [VPM,51] – на редакторот на Зборникот (на Верковиќ) не му било познато дека во периферните македонски говори под влијание на балканската јазична алијанса се среќава беспредлошки додаток за место. Па оттаму случајот во контекстот: *да си шетам твојта земја* (м. 'по твојата земја') го третира за грешка (оваа специфичност досега се поврзуваше со западното наречје, примерот, ги има повеќе, потврдуваат дека беспредлошкиот додаток за место, како и други балканизми се познати и во југоисточните мак. говори; ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји*

фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва[Од рид на рид шетат[л'ута змија бркат, л'ута ли л'утица [ТГев(328)]; ~ *и тојнака тогас му вели на цар-јут: "да ти кажа, царју! Преди три години бех шетал на курбет, хекимџилăк чинал"* [V,PM,36]; 6. 'оди некаде за да прави зло' ~ *тúа дéнуве (уд-Бужúк ду-Вудúци), стáрте вúкăт кăркóнџăлто* (ѓаволи) *шитáли, зă-тóо и-вúкăт пугáни дéнуве* [ПК,2(91)]; 7. 'оди по нужда' ~ *Сиромахут му вели на владиката: "господине владика, фчера мојто дете кату плачаши на дворут падна от неботу един караграш. И пак динеска јазе, кога станах рано, излезох по дворут мој да си шетам, и от пред меника паднаха две-три караграша"* [V,PM, 38]; 8.'гостува' — сп. обичај: на вториот ден од *Бужúк* в црква одат само старци и баби, откако ќе заврши црквата во групи од 5-6 души одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). Тој ден секоја куќа се спрема да ги дочека *шетачите* (гостите). *Гостинската соба*, каде што ќе ги сместат гостите е покриена *сус шарени черги*, покрај ѕидовите има наместени *перници*; уште од *тремот* (претсобје) гостите ќе речат: "*Ристос са роди! За ного гудини!"* [ТГев(88)]; 9. изр.: **си-шéте гăзо** (= не работи, си губи времето) ~ *другáрто дудéк сă-мăчаа, пичáл'аа ти-си-шéтше гăзо, сјáа нéк ти сă-смéе свéто* [ПК,2(194)]; сп. загатка.: **гладна кучка низ гора шете, па гладна си дома иде** (= секира) [ТГев(290)].

шетач m 'гостин' — на вториот ден од *Бужúк*, откако ќе заврши црквата во групи одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). Тој ден секоја куќа се спрема да ги дочека *шетачите* (гостите) [ТГев(88)].

шеќерл'еме n 'заразна болест кај свилената буба' – болеста е опака, ако се загнезди во некоја куќа лесно не заминува, бактериите се опасни. Селанецот мисли дека оваа болест доаѓа поради променливата температура во собата каде што е семето од свилената буба. Луѓето ја лекуваат на тој начин што лисјето со кои се храни бубата се попрскува со негасена вар и секој ден во собата палат сумпор [ТГев (412)].

шиа f 1.'дел што телото го поврзува со главата – врат' ~ *и кату влéзоха на градó, видé едúнојут побрáтим, дéка продáваши нéговите драгуцéни кáмини, и заеднóч Кулýф гу познá и гу закачи* (го зграпчи) *за шиáта* [V,PM,8]; ~ *и тój нúкнува и му вéли: "тýри гу брáте, ти са мóл'а нá врăх шиáта ли!" Тогáс тój велú на женáта му: "áх, жéну, нé е нáш јáгнето, л'у ли гу дадé да гу закáрам на дјáвола"* [V,MP, 147]; ~ *Онúа брáтќа имáли две кóни, кóните ги назóбеха и, как клáтјаха кóните глáвите, му пáждаше чулé-нут от тóрбите, от тáму јáдјаши бúшката. Бишкáринот кáк видé га фати бúшката, га вăрзá за шúата* [V,MP(116)]; ~ *јáзе ки вúкнам еднóч, тéнака ке да излézат да ми гóн'ат, и кáк ке да ми дрăпет да ми хáпјат на ýстите му ке да си залипјáт. Тогáс тúнака да ги фáтиш да ги скúниш по еднó влáкно от шúата"* [V,MP(124)]; 2. изр.: **нé пу-врáт, пу-шúа** (= се кажува за да се потенцира дека нема разлика меѓу едно и друго нешто, т.е. дека не е точно кога некој го тврди обратното) [ПК,2 (139)]; **свúј-мо: шúита** (= немој

да го штедиш, казни го) ~ *ка́ нѐ тӑ-слу́ше, сви́ј-мо: ши́ита кутнӑ-врӑпча́н* [ПК,2(192)]; со исто значење: **стӑпни му-нӑ-ши́ита** ~ *на̀тӑко́в стӑпни му нӑ-ши́ита, та-и́ч не́-му-сӑ-ми́сли* [ПК,2(195)].

шибој m , bot. 'вид цвеќе, многу убаво мириса' ~ *у́ф-градина ал-шибо̀ј] Илија и Шинка едѝн бо̀ј* (иста висина) *] ох, ох, јаврум аман, ох!] они уд гудина ки се земат*[ТГев(142)]; – во контекстот предлогот **уд** (од) се јавува наместо 'по': *они уд гудина ки се земат;* в. **шебој.**

шиви́к adj 'пргав, жив, подвижен, работлив' [СКук(340)].

шигурта́ f 'сигурност, осигуровка' [СКук(340)].

ши́е* impf 1. 'со игла вовира конец во некоја материја' ~ *ба́бӑта ви́ка: "Ку́ти, ку́ти, ку́ти! На́, на́! На́ тро́ ко́ски дӑ-ја́дии!" Де́дуто ве́ле: "Ку́чка ја́де, ку́чка ви́ка!" – "Шо́ та́ка ве́лии, бе де́до?", му-ве́ле. – "Е, ва́ пу́ста мӑки́на шу-ши́е ми-сӑ-рӑси́пи"* [ДК,Дур(146)]; 2.'од материјал прави облека' ~ *са́ке дӑ-ши́м но́ф фуста́н, то́о га́ре* (веќе) *сӑ-скӑпа́ (скина́)* [ПК,2(103)]; ~ *ца́рут гу-упиту́ва си́нут да́ли сӑ-нау́чӑл зана́т. На́јгул'е́мто де́те му-ве́ле де́к сӑ-нау́чӑл ма́лце. "Мо́јии – му-ве́ле ца́рут – да̀-ми-ши́јии адна-ру́ба"* [ВКај,Ран(270)]; сп. празноверие: кога се шие нешто на облека што не е симната од телото треба парче конец да се стави в уста, "за да не си го сошие умот" [ТГев(249)]; 3. изр.: **ти́ дек ши́јш, а́ска сӑ-му́шкум** ~ *а́с ѓи-зна́м по́викѐ уш-ше́ш ши́а рӑбо́ши, по́ра́но уш-ше́ш сум и-прӑува́л* [ПК,2(199)].

шиини n 'занаетчиска дејност кога се приготвува облека и сл.' ~ *И с неколко дена дојдоха даскалите на Солун И тој зела от терзиите рубиту, зема и даскалите, ги занеси на Богариово, припорӑнче да ја научат армасницата сичко – от готвии, от шиини, от врева* [V,MP(164)].

ши́јн* adj 'нешто направено со шиење' ~ *мо́ж де́-ј ши́јн, мо́ж де́-ј пле́тин. Гу-но́сӑт и мӑ́шките и же́нцките* [ПК,2(44)] – се однесува на облеката елек; и: **шијан** ~ *Кога е чујала Димка, калеш Димка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Еј Митре, Митре, ти чапкӑн терзијче] прави как што знајш, чум ти је пугача на слӑнце печена] и на мене фустан биз конци шијано"* [ТГев(204)].

шике́р m 'бела, тврда супстанца со благ вкус; се добива од шеќерна репа, односно шеќерна трска' ~ *Чуре́ко сӑ-но́се на̀-арма́сӑнте. Сӑпра́ве уд-у́буво чи́сто бра́шно, а уд-го́ре-ј но́гу у́буво наши́рна утса́мто те́сто. На̀ма́жна-ј ус-ша̀рла́н, а се́тне-ј наса́л'на ус-шике́р* [ПК,2(132)]; ~ *нӑ-Бла́гувиц* (име на празник) *нӑ-мӑле́чките мо́мички им-ду́пат у́шичките, дӑ-им-кла́дат убе́чки. Нӑ-то́о де́н мо́мичките сӑзау́чуват дӑ-ме́сат. Дуде́к ме́сат ма́јките им-со́л'ат шике́р уф-те́стто. Пра́вӑт бла́га пуга́ча* [ПК,2(23)]; ~ *Ниве́стта ќи-ј-прӑсе́е сфа́тӑфтто сус-учуме́н, шике́р и бубӑке́рно се́ме. Они но́сат на̀ниве́стта цубе́,* [ВГев,С(270)]; ~ *мле́чникут-ej ја́дне, сӑ-пра́ве усмле́ко, шике́р и ја́јца, ут-стра́нта и́ма кра́шник* [ПК,2(74)]; ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ике́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ма ниш'ниш'те́, пулуви́н ука́ ш'имги́дал* [ВБог,Су(342)].

шикирлија adj 'нешто засладено, сп. *шикер*' ~ *уд ма̀јка рудена на сам ден Благувиц] на сам ден Вилигдин,*

лудо, сум крстена] сус руjно, благо вино, лудо, сум бајнана] сус бело млеко, лудо младо, пулиjана] за тоjа сум лудо, бела ем црвена] бела ем црвена, блага шикирлиjа [ТГев(97)].

шикирци́а m 1.'тој што прави и продава слатки, бонбони' [СКук(340)]; 2. ~ *уф-Сру́мица и́ма фа̨ми́л'а Шикирци́ци. Тиа би́а едно вре́ме, са́мо о́ни пра́ваа шики́ер, бумбо́не, лӑку́м, таквы́ рӑбо́ти* [ПК,2(139)].

шикирци́jница f 'слаткарница' [СКук (340)].

ши́кла f, bot. 'семка од шишарка на иглолисно дрво, таа се jаде' [СКук (340)].

ши́книн adj 'тој што се однесува чудно, ненормално' [СКук(340)]; ~ *о́став-го, н'о̆-гле́диш це́л еj-ши́книн* [ПК,2(139)].

шикну́ве impf 'исплашува, односно изгонува птици, ги тера да фркнат' [СКук(340)]; ~ *шикну́ви-j пи́лците, да̨-не́ ри́ат уф-та́хтите* (мала леа за расад); во односнава регија со исто значење: ~ *и́шни-j кукоши́ките, сѐ исчупка́а мере́цките* [ПК,2(139)].

шикосин* adj 'материја извезена со срма, со убав изглед' (?) ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се виjе, ка се крше] куту прчка царничкова] дури на кojн не си вѓаjе] на зинѓиjи не си стрпке] дури узда не си држе] седло му е шикосано] узда му е позлатена* [ТГев(177)].

Ши́л'а (<**Василка**) – ж. л. име запишано во Кукушко ~ *нă-Вăрва́ра* (празник) *са́кум Ши́л'ка дă-мă-пуле́зе, о́т и́ма ле́сна пулизи́а. Димéк ле́сна ин-еj-но̆́кта* (ногата), *убуво ки-ни-оде* [ПК,2(166)]; ~ *та́а сна́а-ти мăр Ши́л'о це́л де́н ви́се пу-вра́тте, ка́ не́ сă-стрăму́ве* [ПК,2(154)].

шилеже n 1.'така се вика младо машко jагне, на 2 години' (ако е женско: *звиска)*; 2. fig. 'мало, уште некрстено дете' – новороденчето додека не се крсти не смее да се носи надвор, ниту пак смее да се бакнува, зашто се третира за нечисто и го викаат со различни имиња; освен *шилеже,* уште: *ѓупче, путфрлено* (ако е машко), *пуже* (ако е женско) [ТГев(113)]; 3. 'нежно, слабуњаво дете' ~ *и́мум до́ма а́дно шиле́же, ни́што не́ апи́не* (каснува) [ПК,2(139)]; – детето што *не вирeje* (не напредува) се лекува со баење, или *"гу фрл'уват на зора":* во сабота рано наутро *прajасина жена* (таа што престанала да раѓа) ќе го изнесе детето надвор и кога зората ќе забели три пати ќе го подигне во вис, ќе се сврте кон исток и ќе рече: *"На ти зоро болно шилеже – дај ми здраво"*; утредента ќе го однесат детето в црква, ќе го остават на земја и свештеникот со причеста ќе помине над него [ТГев(123)].

ши́ло n 'метална направа со остар врв, служи за отворање дупки'; сп. гатанка: *Ши́ло би́ло* (погрешно пишува 'боло'), *пу го́ра о̨ди́ло, трӑн не́ устăви́ло* (= брич) [И,Гг(122)].

ш'ими́гдал m 'крупно мелено брашно, гриз' – се користи кога се прави *баклава:* ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ики́ер, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ма ниш'ш'и́те, пулуви́н ука́ ш'ими́гдал* [ВБог,Су(342)].

шиминдифе́р m 'железница, воз' [СКук(340)].

шимшир m, bot., Buxus sempervirens 'декоративно растение со ливчиња што останууваат зелени и преку зима' ~ *то́-j нӑjjа́ко дӑрво, ра́сте но́го пуле́чка. Ра́сте кут бу́нче, ус-*

сúтни лúхчита-ј. Да-стáне дăрво, трéбе тóлко врéме кулку дạ-устăрéе чувéк [ПК,2(139)] – во контекстот е присутна архаичната наставка за множина кај именките од среден род -ата: *сúтни лúхчита.*

шимширов* adj 'нешто направено од дрвото шемшир (во случајот *толчник* со кој се удира кога се толче лук)' ~ *óн éј ут-шимшúрóво дăрво* (чукалото, толчникот), *ус-нéго сă-чýке лýк* — се среќава и со пошироко значење – кајче направено од шемшир: ~ *"Не ми е жал , кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутад иде шајка шимширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)].

шинан (и: **шинин**) adj 1.'изместен зглоб, односно местото каде што има изместен зглоб' – се лекува така што на тоа место се става жолчка од јајце, што се посипува со пепел и со крпа се стегнува. *Шинувајнето* може да биде на половината, на вратот, на раката или ногата (таму каде што има зглоб) [ТГев(126)]; 2. иронично за некој што е мрзлив: ~ *сéдни-си, óт сă-шинá уд-рабóта, димéк нạ-бужéм ej-шúнин* [ПК,2(139)]

шине (са) pf'кога ќе се измести зглоб' – се лекува така што со прстите полека се мести и се става жолчка од неварено јајце, таму каде што ќе се скине жолчката се мисли дека таму е *шинано*, тоа место се посипува со пепел и со крпа се стегнува. Односново лекување се вика *јајца капајне* [ТГев(126)].

шиник m 'дрвена мерка за жито, собира околу 10 кгр.' ~ *ним стој Перло, на брегут] брег са роне, ки падне!] – "Кам да паднам, да јумрам] да не гу земам млад Јумер] Јумер си јоде на аскер] кутал пари ки си носе] шиник вошки ки донесе"* [ТГев(369)].

Шинка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)]; ~ *уф-градина ал-шибој] Илија и Шинка един бој* (иста висина)*] ох, ох, јаврум аман, ох!] они уд гудина ки се земат* [ТГев(142)].

шинувајне n 'чинот на изместувањето на зглобот од своето место' – *шинувајнето* може да биде на половината, на вратот, на раката или ногата (таму каде што има зглоб). [ТГев(126)].

шипка f, bot., Rosa canina 'растение од родот на розите, но диво, со мали цветови, расте како грмушка'; сп. *сăрбугăзúца – тó-ј шúпка, ут тúй дúвите трăндáфиле* [ПДој,Ник (124)].

шира f 'сок од грозје, благо вино' – сп. како се прави вино: кога ќе се собере грозјето се тура во *груздуберско (или груздарско) курито* каде што прво ќе се исече со мотика а потоа се гази со нозе. Кога добро ќе се изгази тогаш *се точи шира* од која се вари *пекмез,* а останатата *шира* заедно со *кумијната* ја оставаат во коритото да *преврие* и да стане вино [ТГев,354].

ширбет m 'засладена течност од шеќер во вруќа вода' ~ *отиде гнусниот, направи аф една чаша един л'ак куту ширбет. Отиде, вели на царицата: "царицу моја, на ти това ширбет, ми гу даде царјут да гу пији!"* [V,РМ(61)]; ~ *тăтлúа сă-прáве ус-прéсно сúрне, бéло брáшно, јáјца. Сéтне сă-пупáре сус ширбéт. Сúрăнто сáке дé-ј ептéн прéсно, биз ич сóл'* [ПК,2(117)]

– во контекстот се присутни две посебности, едната граматичка – употреба на перфективен презент: *сéтне сă-пупáре,* втората лексичка: употреба на глаголот **саке,** со значење 'треба': *сúрăнто сáке дé-j прéсно.*

ши́ре impf 1. 'прифаќа, сместува нешто на широка основа, во случајот во отворот (устата) од вреќа' ~ *и уддéл пóпо нă-бăцáта. То: ши́ре сус врéjкăта, брáт-му мăрýве сус-кýтлăта* [ПДој,Ник(161)]; 2. – **(сă)** 'кога нешто зафаќа широк простор' ~ *и ка ки-дójде у-тóплуто врéме укулу-Велúгдин, ки-пóчне тó дą-сą-рóе,... и нáм ут-тá кăпúнта ки-си-клáвиш на-сéлто, ки-си-скúниш лúс, ки-клájш тó óдма, ки-сą-нąлéпе и ти ки-си-ши́риш* [ВМег,Стр(317)].

ширлаан m 'растителна мрснотија, зејтин' ~ *от тáмо пак киниса ошти натáтак, на пăтjу најдé едúн ширлаанцúја, товарí едúн товáр ширлаáн, отúваши да гу продáди. Му вéли: "а бé ширлаанцúја, дáj ми еднá парá да ти чúнам еднá кајдúа сóс свúрката ми!"* [V,PM(126)]; ~ *и когá фатí ширлаанцúата да скáка хóро, кóн'ут игráши, кáминиту и дăрви игрájаха, мéховиту сос ширлаáно падnáха на зéмја, са тýрна ширлаáнот, кóн'ут побéгнал* [V,PM, 126]; од контекстот ќе извлечеме уште еден пример за проширената употреба на наставката за множина **-и** кај именки од ср. род: *кáминиту и дăрви игрájаха* (наместо 'дрва') и: **ширлага́н** ~ *тогáс женáта му вéли: "ох мăжу, хáрно си земáл рúбата и ми вéлиш да гóтва мăра, а другáта да га насóл'а, áми кáту нéмами нúту сóл, нúту пипéр, нúту ширлагáн"* [V,PM(17)]; в. **шарлан.**

ширлаанцúја m 'човек што изработува и продава *ширлаáн* (= зејтин)' ~ *от тáмо пак киниса ошти натáтак, на пăтjу најдé едúн ширлаанцúја... Му вéли: "а бé ширлаанцúја, дáj ми еднá парá да ти чúнам еднá кајдúа сóс свúрката ми!"* [V,PM(126)]; ~ *о-тáмо грăнчáринот и ширлаанцúата отúдоха на кадúата, даваџúи са чинúха, сáкаха имáниту от барлúвиjут. Кадúата му вéли на барлúвоjу: "заштó си чинúл такá тúнака, брé хаирсúз, му расúпа имáниту на тúа л'ýди?"* [V,PM (127)].

широк* (и: **ш'ăрóк**) adj 1.'пространен, што зафаќа голем простор' ~ *пол'е, пол'е широко] ф тебе бил'ки секакви] мирисл'ави, jубави] пол'е, пол'е широко] мома jоде за вода] биќар jоде по неја* [ТГев,368]; ~ *но сега иди на царjут да му кажиш, да ти даде четирицсе товара баш-ракиа, та да кинисаш, синку, да идиш праве л'у под гората има широки ливади* [V,PM(42)]; ~ *и тоjнака на Бога са прiмоли и киниса, отиде праве пот гората, најде широки ливади и при ливадите чешмата* [V,PM(42)]; ~ *самовилин син, кату га зема царjувата мома га закара аф една дупка нетри, која беши три минарета дăлбока и три врjатина широка* [V,PM(63)]; во Солунско: **ш'ăрóк*** ~ *и тáткуму тугáс му-дáди дувáта и му-р'éч'и: "Брăкај ш'ăрóка з'ém'a, Маќедунúја т'ą ни-з'éва т'éб'ą!"* [В,Бог,Сух(343)]; 2. изр.: **и́ма ширóка рăка** (= има големи можности) ~ *имáло éдно врéме еднá сирумáшка фамúл'а. Тáткуто умрéл, имáле éдно дéтăнце, устанáл сирáче. Пă кумúнj бúле ус-цáро. Играjájки, то: сирумáшкуто дéте ма:нáл кáмăн, нă-цáрско: сúн ма* (< му ја)*-скăпáл глáвăта. Цáро, нéли кути цáр, íма ширóка рăка* [ПДој(154)]; **ширóк**

чувéк 'миролјубив' ~ *нé сă-л'ýте, нé сă-кáре, си-глéде сéбито, ширóк чувéк* [ПК,2(34)]; со исто значење: **ширóка дýша** ~ *нéкуј шо нé зăви́дуве, сáке дă-тумóгне нă-чувéк* [ПК,2(212)]; сп. уште: **ширóко мо-ј укул-врáто** (= се кажува за некој што живее спокојно и удобно) ~ *сја: нăридúл рăбóтичкаша, си-нăридúл дóма, úма пáри, нéма гајлúна* [ПК,2(212)]; **тáа мójта-ј длăга и ширóка** (= кога во некои случувања има неочекувани детаљи) ~ *нéма шó дă-ш кáжум, ша́а мójша-ј длăга и ширóка, крáјша нé и сă-глéде* [ПК,2(199)].

ширóп m 'сироп – во случајот: растворен и варен шеќер со вода (шербет)' ~ *ја-зваж'дали т'éнџ'ирáта сăс-ширóпу, ја-турнувáми нă-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тали с'éтн'а да-јид'éли* [ВБог,Су(342)]; во Гевгелиско: **ширбет**, сп.: на оние што постеле **тримере** (т.е. што гладувале три дена) по причесната им се дава малку ракија, потоа малку пченица со **ширбет** (засладена вода), малку **сарлија** (слатка пита) со малку леб [ТГев(14)].

ширóчук* adj, dem. 'opp. на тесен'; сп. ~ *тéгувăц – úсто-ј то: трéва, ширóчки лúста дáве. Кá ко:-путрăгниш óдма куту кóнци сăчинýвăт; лúсто сă-турýве нă-рáни, да:-тéгле гнójта* [ПДој,Н(122)].

шитајне n 'прошетка' – лете кога ќе созреат *лубаниците, дињите*, грозјето и смоквите, младите (девојките и младичите) во неделите одат на *шитајне* по бостаните и лозјата за да се честат со овошје [ТГев(323)].

шитýрка f 'жена што сака многу да шета, т.е. да не седи дома' ~ *óна сéгде убúжде* [ПК,2(140)].

ш'йч'кај* pron 'сиот' ~ *иднó врăл'а сă-бăли трú брáта сирумáси, н'ă сă ил'áли рáбута, сă-ч'ýд'ахa ш'ó да-прáјат. Идúнајут брáт гул'áмајут нáва на-пăнт'ут д'е хóж'даха инăја гáлица млóгу; вилú: "Т'éс гáлица да-стáнат с'è óфцă да-дáл на-шúчкајут инсáн* (луѓе) *мл'ăку!"* [ВБог,Вис(340)]; *стр'ăднајут брáт утúва пóнадóл, нáва двá чéш'ла, си-вилú: "Ej Бóж'и Гóсподи, т'éс чéш'ла, иднáта да-стáни вúну, дрýгата да-стáни ракúја да-дáл на-* (пишува: 'ка') *ш'úчкајут инсáн!"* [ВБог,Вис(340)]; *~ ја-дус'ăкуха тапс'áта, гу-завúрат мáслуто, с'éтн'а ја-пул'áват ш'úч'ката тапс'á* [ВБог,Су(342)].

шиш m 1.'телче или тенко дрвце на кое се наденуваат парченца месо и така се печат на отворен оган'; 2. изр.: **нă-шúш гу-вăрте** (= го измачува, го малтретира) ~ *нóго гу-јстизáве, живóто мо-ј куту нăжáр до:-пéче* (се однесува на лош газда или лоша жена) [ПК,2(186)].

шишáрка* f 'мешунка во која стојат зрната од некој вид зеленчук, пр. од грашок' ~ *бизéл'-ej зилинчýк, уф-шишáрки му-сă-зăрăнта, зăлéни, мéки, у-мáј гу-úма, сă-прáве ус-мéсо* [ПК,2(23)]; – во долновардарските говори, најзабележително во кукушкиот, вокалот во група со сонант, ако не е под акцент, се редуцира и многу често се антиципира, конкретно во контекстот: **му-сă-зăрăнта** (наместо: 'му-сă-зăрнăта'); ~ *дúвăта рéпа-ј кут-синáпо, уф-мăлéчки шишáрки, кут-фасýл'о, цăфте жăлто, úма гулéми лúста* [ПК,2(38)].

ши́ше n 'сад од стакло за ставање течности, со мала уста' ~ *мóмчето ќе-си-калéса и побрáтиме – пéт-шиéс дýши, ќе-зéма ракúја аф-еднó ши́ше, и чéша ќе-нóси, ќе-óди по-кýките да и-кáни родни́ните* [ВЕв,Бар(300)];

~ **бинлắк**-*ej гулéмо шúше, уд-дéсит кúла, за-ракúа, за вúно, плéтно уд-вóнка ус-рóгус, а мóши и ус-вăрбóви пăрчки* [ПК,2(23)]; ~ *гóстето ќе-вечéрат, вúно ќе-пúјат, нéкој шúше ќе-скăршат, ќе-úграт, ќе-лудýват – óро úграт. Цéла нóќ тăпанут ќе-чýка, до-понедéлникут на-ручóк* [ВЕв(301)]; ~ *кату беши л'атуска, богатиот сос молите му си легна на дворут, пак тојнака кату носиши шише сос мăртва вода га напрăска мломата, га зема и трăгна сос вечир да си иде* [V,PM(72)] – во контекстот среќаваме несоодветна употреба на предлогот **сос** наместо 'преку': *га зема и трăгна сос вечир да си иде.*

шишенци n, dem. – в. **шúше** ~ *на пăтјут утивајке излези едно младо јуначе, жива вода носиши аф едно шишенци; мломата га спрăсна малку* [V,PM,41]; ~ *пák дјáдото му вéли: "кák ки влéзиш, л'у нéтри от пóртата úма еднá чéшма жúва вóда. Ти са мóл'а, нá ти и еднó шишéнци, да нал'áиш мăра вóда да ми докáраш"* [V,PM,122] – во контекстот има потврда за нерегуларната употреба на предлозите во југоисточните говори, конкретно наместо предлогот 'зад' се јавува **от**: *нéтри от пóртата úма чéшма.*

Шúшива Чéшма top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' ~ *вójден úма ништáни* (остатоци од минатото) *дéка сéлото бúло у-пóле, тáка шу-úма нúшта шо сă-вúкăт Шúшива Чéшма и др.* [ДК,Деб(154)] – во говорите што ги истражуваме заменките 'некој' и 'никој', 'нешто' и 'ништо' се мешаат, односно се употребуваат несоодветно, сп.: *тáка шу-úма нúшта шо сă-вúкăт* (наместо: 'има нешта').

шишири́са* pf 'изгуби контрола во однесувањето' ~ *му-вéле нă-тó измикáрут: "К-ă-зéвăш, к-ă-зăнéсиш нă-плăнúнăта и тáму утéпај-ă! Дунéси ми сăде óчите". А чýпата кóга ă зăнéсле тáму ă-пуштúле у-плăнúнăта. Е óна шишириса́ла дéк д-óде. И óде у-инă-кăлúва. Нăтре инă-дýпка* [ДК,Дур(144)].

шишку m 'дебелко' ~ *едно време имаши един јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши един трончу шишку, дибел кату бăчва* [V,PM(66)].

шкéп m 'шал' ~ *тó-ј свúлин, тéнук, гу-нóсат пó-млájте жéни на-гýшта, ил'-пă сă-зăбрáждат* [ПК,2(140)].

шкéмбе* n 'внатрешен дел од организмот во кој се вари храната' ~ *бáба вúкме и нă-шкéмбито ут-стóкăта* [ПК,2(22)].

шкéто n 'варено потсолено месо без никакви додавки' [СКук(340)].

шкúте* impf 'не се задржува дома, постојано е по патишта – скита' ~ *клупутáр* (уличар) *и нă-клупутáро, цéл дéн скúтиш пу-пăтишта, нé фáштиш нéкаа рăбóта* [ПК,2(59)]; ~ *кулишúкта а-зимáли ѓáвул'то, си-запустúл кăшта, áнцак шкúте* [ПК,2(157)].

шкúтник m ~ *шкúтник, рăшитáр, Ајт Пăрáшика и-вúкăт нă-нéкаа жéна шо шéте нóго* [ПК,2(18)].

школја f 'институција каде што се наобразуваат деца, училиште' ~ *тој как виде коџ'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж". Утрината си разбуди, гленда, дјатенто излева от удајата, си уму, ч'а ки ходи на школја* [V,PM,163].

школа́гелé – изр., пожелување: 'лесна да е работата. Бог нека помогне' [СКук(340)].

шко́нто n 'сума одбиена (повлечена) од главнината' [СКук(341)].

шкрапла f, zool., Euhorpio europaeus 1.'мало животинче со осум нозе – скорпија'; 2.fig. 'висока слаба жена, но со негативна конотација, во смисла: *ло́ша – али́с шкра́пла*' [ПК,2(140)].

шкре́ва f, bot., Hedera helix 'бршлен', називот се употребува паралелно со **брӑшли́ка** [ДК,Лип(104)].

шкрипчи́на pl. ~ *тúа-сă на-разбо́јо, сто́от уф-адни́ шо ви́сат, и-ви́кле мо́лички* [ПК,2(140)].

шкри́п–шкри́п onom. 'го имитира звукот што се создава при ткаењето на разбој' ~ *"Ајде си́нку, утсе́гă сè тắка́ дă-си-о́рӑш" – му-риче́л де́уту и си-зăмина́л. Кă-нắближи́л ắдну-се́лу, зắчу́л уд-ắдна́ ку́ј́кӑ шкри́п–шкри́п уд-не́кој ра́јзбој* [ВВод(309)] – во контекстот имаме беспредлошки додаток за место, што се третира за влијание од балканската јазична алијанса: **кă-нắближи́л ắдну-се́лу** (место: 'до ắдну селу').

шку́л'ắф adj *'то́о шо не́ мо́же дă-фа́ште а́рно'* (предметите му па-ѓаат од раце) [ПК,2(68,140)]; ~ *шку́л'уф и нă-шку́л'то а-скắрши́ та́а у́бува ча́шичка; ~ дắржи а́рно, не́ кут ску́л'уф, шо́ ки-зе́мши сè ки-скắршиш* [ПК,2(103)].

шку́мне pf 1.'кога некој неочекувано, се сети и почне да прави нешто' ~ *ва́ӑдин нă-млӑде́жо шо-ќ -му-шку́мне то́о пра́ве, не́ слу́ше ни-мла́јка ни-та́тко;* 2. 'кога некој изненадно, без јавување ќе замине за некаде' ~ *ти́ па́ му-шкумина́ нă-не́где* [ПК,2(178)].

шл'ӑке impf 'удира со отворена рака, шамара' ~ *мо́ре да-ви́јш ка́ и шл'а́ке де́ца* [ПК,2(140)].

шл'а́мке impf 'се слуша шум кога јаде' [СКук(341)]; ~ *не́ шл'а́мки то́лко, сă-слу́ше дур во́нка, са́ке сă-у́чиш нă-ре́т* [ПК,2(140)].

шл'а́фке impf 'зборува било што, несериозно, навредува' ~ *шо́ шл'а́фке на́ та́а?; ~ не́ шл'а́фки но́го, зе́р а́к ти-ста́нум ќи-ви́јш де́к сă-ро́жде ле́бо* [ПК,2(140)].

шлеме n 'највисокиот дел од покривот на куќа' [ТГев(304)].

шле́шка f 'мешунка од зрнести растенија (грав, грашок и сл.)'; в. **шă̆шăра́шка** [ПДој,Пат(123)].

шли́пка f 'тенка зелена прачка' ~ *ак-зе́м а́дна шли́пка, тј-о-шша́рум гắрбо, ќи-са́кши, та и ќи-пи́тиш да́л' и́ма о́ште* [ПК,2(140)].

шл'у́пка f 1.'лушпа од јајце, од орев и сл.' [СКук(341)]; ~ *шо́ ку-пи́ме а́дни уре́е, сӑфи́ сӑрце, а́дна те́нка шл'у́пка али́с чигăро́ва кни́га* [ПК,2(...)]; ~ *стăргачки сӑ ти́ӑ шл'у́пките шо́-ј чи́стиме уд-ри́јбте* [ПК,2(22)]; ~ *збе́ри-ј ти́ӑ шл'у́пки, да не́ сӑ-збу́рат му́јте пу-ни́хка* [ПК,2(140)]; 2. 'листови со кои е покриен класот од пченка' – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало*, т.е. не ги откинува сите *шл'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало* [ТГев(347)].

Шл'опинци top. 'име на село во Гевгелиско' [ТГев(483)].

шл'ăкăни́ца f 'удар со раширена рака, шамар' ~ *ќи-тă-у́че, у́че; кăк да-сă-чи́ниш ко́јн, кăк дă-сă-чи́ниш мăга́ре, кăк дă-сă-чи́ниш ку́че... Ти: "Не́ зна́м!" ќи-ве́лиш. Он ќи-тă-у́дре и́дну шăма́р, и́днă шл'ăкăни́ца. Ако тă-у́дре". И де́тито то́ гу-прифа́ти* [СК,Ран(140)].

шми́те impf 'скита без работа' ~ *пу-це́л де́н шли́те, до́ла не́ сă-зăвӑртуве* (задржува) [ПК,2(140)].

шми́тла f 'скитничка' ~ *дéка-j пá тáа шми́тла, уф-кăшти нé застáнуве* [ПК,2(140)].

шмăга́л'ка f 'плитка обувка, пандофла' [СКук(341)]; ~ *óбуј áдни смăгáл'ки марú, ним óди бóса пу-двóро* [ПК,2(140)].

шмăркe impf 1.'шумно пие или срка' ~ *шмăркни адна гăлтка, сáмо да:-убúдиш*; 2. **шмăркум инфúе** 'бурмут' (вовлекувам прав од тутун со смукање) [ПК,2(140)].

шмăркл'о n – погрдно: ~ *шмăркл'о и нă-шмăркл'ото* (тој што мрсолите ги вовлекува со шмркање – мрсолко) [ПК,2(140)].

шмăркл'уфца f – погрдно 'мрсулка', в. **шмăркл'о** ~ *дéка-j нáјде тáа шмăркл'уфца* [ПК,2(140)].

шо[1] adv 'зошто' ~ *шúо си-зăстăнáл нă-пéкта; мă-фатú пýкта пéк, кá ќи-с-јóдум кój знáа?* [ПК,2(84)]; ~ *шúо óји тăкóф скăрнил'áф, гăби ќи-фáтăт дă-ти-рáстăт пу-тéбе* [ПК,2(103].

шо[2] conj 'дека' ~ *му рéкле Ученúцити: Афéндо, áко зáспа, ки си разбýди. И ричé Исус за умрéшут; па óни си ýмиа* **шо** *му вéли за сóнот* [M,VK(284)]; ~ *ричé: Истúна вéл'ам на вáс, шио ни́кој Профúтин нé-j áрин уф нéгувуто сéло* [M,VK(325)]; ~ *на тóа врéми, кá а чý Исус шио гу фатúле на Ив., си утúди на Галилéа. И а уставú на Назарéт, да си дујдéл и седнá на Капернáум* [MV,K(308)]; ~ *ричé вúки Марúа на Исус: Афéндо, да бéши тýка, мójо брáт нé умúраши; тукý и сéга знáм* **шо** *кóлку ки сáкаш ут Гóспот, ки ти дáде Гóспот* [M,VK(280)]; ~ *му вéлиши на нúх: Шо Човéшиуо сúн ки си придáди на човéцкити рăци, и ки му утéпат на нéгу* [M,VK(285)].

шо[3] adv 'колку' ~ *шúо спóт сă-истурú вáадăн уд-мéне?* (= колку многу се препотив) [ПК,2(105)]; ~ *Мостут икиматут му гу дава на прикупувача. Тука седа чауш или мулјазим су неколко заптиј. На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку лиллет вăрвише пу воја пăт, шио кола, шио камили, шио којна* [ME,P(72)].

шо[4] pron – 1. релативна зам., indecl., ~ (таа трева, се-вика) **пúивиц:** *рáсте уф-жúтто, áк нé сă-исчúсте кáк сă-смéле, лéбо шио ќо-јáјш тă утúиве, сè-т-сă-спúи* [ПК,2(84)]; 2. изр.: **шó-j пúшино ќи-дójде** (= често пати судбината ги одредува животните патишта) [ПК,2(212)]; **шó пл'ýјш ним блúжи** (= *нé о-пугáзуви лáфо шио-сјо:-дáл, áк си-чувéк нé ќо:-пугáзиш; íма нóго дýши шио-пл'ý:п о-блúжап*) [ПК,2(212)]; **нă-шо акăл си** (= каков ти е планот, што мислиш да правиш); со блиско значење: **нă-шó нéет си** (= што очекуваш, какви планови имаш) [ПК,2(186)].

ш'óгуд'а pron 'ништо' (било што) ~ *нанив'ăстата ú-вилú д'ăдуту: "Пóт'* (оди) *у-дрýгата кăшта да-дунис'éш' мáнџа!" Нив'ăстата вилú: "Н'émами ш'óгуд'а". И вилú д'ăдуту: "Пóт' да-вúдиш"!* [ВБог, Вис(341)]; ~ *ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тами с'émн'а да-јид'émи; тр'абýваши да-бíши'и халúс баклавá, ни на-книгата писáна и такá ш'тóгуд'а ни вúд'ахми* [ВБог,Су(342)].

шóфăр m 'возач на моторно возило (камион, автобус)' ~ *ус-áјн шóфăр си-j-вáдат óчите* (живеат интимно), *сјáа о-фăтú агранóмо, пу-цéл дéн ej уф-агранóмсвуто* [ПК,2(193)].

шпијона́ш m 'тој што кодоши, шпион' [ПДој(130)].

шпијунлу́к m 'шпионажа' ~ *таквѝ-сă, и та́тку-му ут-шпијунлу́к живе́јше, са́мо ги-мӑ́чăт л'у́јто зăрди не́го* [ПК,2(140)].

шпио́нин m 'шпион' – в. **шпијона́ш** [ПК,2(140)].

шпиртил'ава (ракија) adj 'ракија во која има спиритус' ~ *имиш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтинија] ја ду друга, чино, поскăпија] чиница је, чино, кăкличава] ракија је, чино, шпиртил'ава* [ТГев,370].

шпи́рто n 1.'направа во која има мали дрвца со фосфорни глави и со кои може да се запали оган' ~ *јăс, ве́ле, сум ста́р, а́ма о-гле́јш то: нă-висо́куто, та́м и́ма е́дно дă̆рво, нă дắрвуто и́мă пу́шка, и́ма ве́ле и фишиклíј; ка́ ки па́дниш, ръ̆че́, нă-до́лу уф-лива́јте, та́м и́ма, ки тă-прăсре́тнăт две́ кучи́јна. Шпи́рто, ръ̆че́, и́мниш?* [ПДој(147)] – во контекстот среќаваме прашална реченица без партикулата 'дали, ли': *Шпи́рто, ръ̆че́, и́мниш?*; оваа специфичност се третира како позајмен образец од балканската јазична алијанса; 2. 'силен алкохол, спирт' [СКук(341)].

шпиртоло́к m 'метална направа во која се става спирт, којшто при потреба се пали и се создава оган' ~ *а́дно вре́ме бугáтте Турки́ни ва́раа каавé н-а́дни ла́мбички ус-шпи́рто, ка́ о́даа нă-вонка, на-тифири́ч, та́а ла́мбичка а-ви́каа шпиртоло́к* [ПК,2(140)]; Саќов во Кукуш запишал: **шпиртуло́ќ** [СКук (341)].

шпиртóсин adj 1.'нешто, пр. мал влекач ставен во спирт' [СКук(341)]; 2. fig. 'се кажува за мн. слаб човек' ~ *ко́жа и ко́ска сă-чини́л, али́с шпиртóсин* [ПК,2(140)].

шпóрăт* (и: **шпóро**) m 'метална домашна направа во која се пали оган, се користи за загревање на просториите, но и за готвење' ~ *сă-ре́дăт ко́рте, се́каа ко́ра сă-пупăрске ус-си́рне, ма́с и ја́јца, за́адно ръ̆́змăтни. Тăка́ сă-ре́де пăлна типи́ја, сă-пе́че уф-шпо́ро, мо́ш и пуд-вăрши́к* [ПК,2(22)]; ~ *спу́за-ј уд-о́гино пе́пăлта сус мале́чки жа́рчишта; ки цăрпниш ут-шпо́рто, мăка́р уф-пăпăла́рнико* [ПДој(135)]; ~ *и ствáрно-ј то:, ни: ка́ пра́вăхме вă̆јци, цăрвăлíј вă̆јци, ут-пе́пăлта, ти: ту́ка ни-сă-скăпу́вăт, пръ̆́стуто. Пе́пăлта-ј но́го л'у́та, усо́бăно та́а ут-шпо́рăт пе́пăл, на́ј-л'у́та-ј* [ПДој(148)]; ~ *та́-ј си́тна жа́р шо па́ќе ус-пе́пăлта ут-шпо́ро ил'-пă уф-ти́а кăту́фте* (место покрај огништето) *шо би́а а́дно вре́ме* – објаснување за називот *спуза* [ПК,2(105)].

шта part 'за образување на идно време' ~ *једнắч като́ си-л'у́беше ги́здавата девójка, и си-кла́де глава́та на ску́та хи и хи ре́че: "Л'у́бе, ма́лка мо́ме, мо́е весели́у, на-ску́та-ти ма́лку шта задре́мам"* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *туга́ девójката ста́на да си и́де на-се́луту и са-ч'у́деше да́л да зе́ме н'а́шту, и си ре́че: "Сега́ не́ка са-ко́ртоли́сам* (спасам) *и се́тне па́к шта-са-вă̆рна"* [ВДр,ГБ(329)]; и: **ше** ~ *"Ам, казва, жено, дај малко л'ап, каа,* (казва ?) *ше ида на пазар!" – "О-о, ше идеш на пазар!", казва* [ВДр,Кал(333)].

шта́а impf 'претпоставува, знае дека е така' ~ *ác шта́м о́ти о́н ти́е-ј нăкува́л* (наклеветил), *са́мо о́н зна́а ка́-ти-сă, шо́-ти-сă ръ̆бо́ште* [ПК,2(199)]; и: **счи́та**, в. **чита (са)**.

штаве impf 'обработува кожа со помош на стипца (безбојна, кристална супстанца)' [ПК,2(106)].

штавил m, bot. Rumex 'растение со големи лисја, служи во исхраната

на луѓето – штавеј' [ТГев,483]; во кукушките села ја имаме констатирано и како *лападец*.

шта́вна adj, f 'овчја кожа, обработена, спремна да може да се користи' ~ *пустъ̆кúа – кóжа уд-óфца, шта́вна, ка́-j студéно си-сéдши нъ̆-н'áа; нъ̆-пустъ̆кúj сéдът Тýрцте уф-цъ̆мúшта ка́ съ̆-клáнът* [ПК,2(93)].

шта́ло* n 'покриена и заградена просторија за затворање на говеда – штала' ~ *áска уф-куликтúво рабутúх уф-шта́лто* [ПК,2(140)].

ште impf 1. 'сака' ~ *чул'áка пáк кáзъ̆л на-уфчáра дá-ни-гу-кóл'а. Нájсéтне си-рéкъ̆л на-умá: "С'á къ̆кóту зéме, нéка гу-зъ̆кóл'а". Женáта глéдъ̆ла и са-чýдила зъ̆штó тъ̆j мъ̆жъ̆́хи ни ште да-кóл'а с'áку jágне* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *му-реклá: "Шта-ми-кáжеш с'á зъ̆штó ма-свáли ут-кубúлъ̆та, зъ̆штó ни-úскъ̆ше да-са-издуí нъ̆з-óфца и зъ̆штó избúръ̆ше тъ̆j jágнетъ̆та. Тú крúеш н'áшту и ни-штéш да-ми-кáжеш"* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *са-евú адúн чол'áк на-окнóто и рукнá: "Побрáтим'е, нá-ти за-захмéте и за-мл'ákуто, штóто ма-хрáнеше. И фъ̆рли прос* (sic!) *окнóто аднá зашúена тóрба и штéше саóри* (сабори?) *къ̆шта́та, като фъ̆рли тóрбата* [ВДр,ГБ(333)]; – заглавниот збор претставува остаток од ст.сл. гл. **хъ̀тѣ̀ти**; исто значење среќаваме и во гл. форма **иска** (= сака): – *"А ми от де, мари чедо, нали немате пари!?"* – *"Ами иска да иде, мајо, на пазар'а"* [ВДр,Кал(333)]; 2. изр.: **нъ̆-штé съ̆рце** (= кога човекот е гладен) ~ *тúа áпуве съ̆-пúит нъ̆-штé съ̆рце* [ПК,2(186)].

ште́вер m. bot. Rumex 'зелјесто растение, со големи и долги лисја, се користат во исхраната на човекот – штавел' [ДК,Лип(104)]; во селата од Кукушко запишавме: **ла́пъ̆диц**.

ште́ди* impf 'економисува' ~ *ká дуjдéше ут-Кукýшко, уд-дóлце, тýкъ̆шните* (староседелците) *ни-съ̆-смéjаа óти сме прáвúли нóго кáтъ̆к, димéк сме штидúли шу-вúкат сjáа, ѓóо сме jъ̆дéли бáница ус-лéп* [ПК,2(41)].

Ште́мница top. 'име на село во Кукушко' ~ *Jác съ̆-вúкум Динúш Гóце Мúтруф, рóдин ил'áда óсумсто дивéjсе дивéтта гудúна уф-сéло Штéмница. Имше и дрýзи сéла, тýрцки бúа. Имше ъ̆днó съ̆-вúкше Кърá-мутлúja, Сърдумлúа, Jъ̆нú-малé* [ВК,Шт(288)].

ште́рка* f 'женско дете во однос на родителите' ~ *иднó врáми úмаши иднó папýле и иднá бáба. Папýл'то úмаши удóл у-кáштта-му иднó дукáнче, úмаши и трú штéркu* [ВЛаг,Aj(338)]; ~ *иднóш најгул'áмата штéрка флизé у-дукá-нът и къ̆-го-видé тáквó прáзън, мнóго си-нажалú, и му-вéли натéjко-j: "Тéjко, зашó тóлко прáзън дукáн, и зашó-си тóлко нажáлън?"* [ВЛаг,Aj(338)]; во Дојран запишавме **шчерка**: ~ *стáни Пéтро, стáни шчéрко[ójгин дъ̆-нъ̆вáлиш, вичéра дъ̆-прáвиш] ки-ни-дójдът гóсте Пéтро, нájлóшите Týрци[дéвът лúри ми сáкът шчéрко Пéтро* [ПДоj(155)]; ~ *сáма съ̆-пугудúла мóмъ̆та; а излъ̆жува бáбъ̆та: "Тъ̆кá шчерко, унъ̆кá шчéрко, бъ̆шчá-ти мъ̆-пушчú", то:, дрýгото, а-зилýве, а-нóсе* [ПДоj(155)]; ~ *цáрицъ̆та съ̆-пуфáл'уве и нъ̆-шчеркá-и óтиýбуво ка:вé върúл сúно нъ̆-къ̆въ̆цú:та, а и дéтто бúлоýбуво, млáдо, зъ̆-жъ̆нýвъ̆не* [ПДоj(145)]; ~ *му вéле стáрио нъ̆-дéтто: "Ајде, вéле, вá: дън вáри ка:вé, áла нъ̆-цáрувъ̆та шчéрка ки-вáрши, нé нъ̆-цáрицъ̆та* [ПДоj(145)]; во долниот тек на Вардар, во Гевгелиско и Солунско: **ќерка** ~ *като чýл цáрът чé je-*

отепа́ле ла́мјата ре́кăл: "Викна́јте-го то́, што ја-утепа́л (пишува: *утепа́ле*) *ла́мјата". Като оти́шăл де́тто при-ца́рăт ре́кăл: "Ја́скă ја-утепа́х" . И ца́рăт му-ја-даде́л ќе́рката-му* [ВСол,Град(295)]; – младата невеста кога дошла во куќата кај мажот ѓакала да се врати, зашто видела дека има *навијано кросно,* т.е. дека треба да ткае, останала дури кога свекрвата рекла: *"Та магарешка ќерка што гу е навијала и ќи гу ткаје. Ти за таа работа ним се коси!"* (= не се нервирај) [ТГев(362)]; изр.: **ти ве́л'ум што́рко, се́т-се сна́о** ~ *димек свăкăрвăшта зă не́каа рăбоша н'áа-нăка́рува сна́аша, гă-нăка́рува дă-свăрше што́ркаша, а́ма сна́аша а́к-е́ј дусшли́ва, ќи-сшáне она дă-свăрше* [ПК,2(199)].

што́рна f 'откриена голема дупка со вода' ~ *и тамо в царскио двор имаши една што́рна, што наливаха вода оттамо царските л'уди* [V,PM(156)]; ~ *рече еден ден на неговата пезодрома да пои да налеи вода. Стана и пезодромот, зема една стомна, отиде да нал'аи от што́рната вода* [V,PM(156)].

што́та f 'загуба' ~ *зă-ма́ндрите на́јло́ши е Дубрува́но* (име на ветар што дува во Дојранско), *о́н ду́: ут Кру́ша* (име на планина), *ут Су́рл'ăво, по́гуле́ми дăлги́ пра́ве, ги-рăсту́руве ма́ндрите* (ограден простор во Езерото за полесно ловење риби), *ле́сите ги суде́руве и тăка́ ри́бите избе́гувăт. По́-ра́но но́го што́та пра́више, ти́: гуди́ни не́ ду́:* [ПДој(129)].

што́к* m 'војнички нож, што се става на пушка' ~ *ти́е се́а што бе́а та́му уф-се́лăто, што и фăти́ја пе-чес дýши и-субра́а. Же́нте су-кăнди́л'ките све́тăт (кăнди́л'ки = ламби). Они су-што́кýви тăка́ и-измушка́а ти́е, и-утипа́а* [ВЕв(299)].

што́кма f 'облог' ~ *му-ве́ле: "Са́ка дă-прăгува́ре кра́лцăта ќе́рка су-те́бе ве́чер". Му-ве́ле не́мјут пу не́мцки: "Арно, ќи-сă-скла́диме. Ќи-кла́јме што́кма". Шо́ што́кма-му е нă-то́ не́мјут? – "Ако не́ пругува́рăм, му-ве́ле, ја́ска во́ ни́што* (нешто) *ќи-му-гу-да́м"* [ДК,Ран(129)].

што́пе* impf 1. 'кога со притискање на мал простор, од две страни се допира на кожата' ~ *ли́лико-ј но́ќно пи́ле, о́н-ej го́л, но́го што́пе. Гу-фа́јкăт зă-ле́к, зă-не́каа бо́л'ка* [ПК,2(68)]; 2.'кога инсект во кожата на човек убризгува некаков мал отров што предизвикува србење' ~ *Ѓуптино кажал оти ногу убаво спијал, само што цела ноќ го штипало нешто. Змео се-зачудил и си-помислил оти Ѓуптино е стварно ного силан* [ВГев,С(272)]; ~ *тăхтăба — о́на уф-што́ците живе́е, но́го што́пе, а́к тă-што́пне ќи-т-нăпра́ве бужу́ре, бужу́ре* [ПК,2(117)].

што́пке impf – на *Иновдин* (< Иванов ден) момците и девојките одат в поле за да му *што́пкат врх* (= ги откинуваат врвовите) на памукот, да се разграни и почне да цвета, жените на тој ден, наутро рано берат различни лековити билки: *сарацалива, уд срце, уд треска* [ТГев(72)] – в. **што́пе**.

што́пне pf 'кога инсект ќе убризга отров' – в. **што́пе** ~ *тăхтăба — о́на уф-што́ците живе́е, но́го што́пе, а́к тă-што́пне ќи-т-нăпра́ве бужу́ре, бужу́ре* [ПК,2(117)].

што́пул'ка f 'вид инсект, поголем од мравка, штипе (оттаму и името) [СКук(341)]; ~ *та́а-ј удго́ре кăфија́ва, ба́ја-ј гуле́мка, а́к тă-што́пне, мију́ре, мију́ре ќи-т-нăпра́ве;* со исто значење и **же́гавица** ~ *о́на ка́-ќ-тă-же́гне* (штипне), *сăлде мију́ре, мију́ре ќи-ста́ниш* [ПК,2(140)].

шти́ица f 1.'безбојна кристална супстанца, стипса' [СКук(341)]; ~ *та́-j зъ̆-въ̆пци́ло* (бојадисување) *и зъ̆-штáвне ко́жи;* 2. fig. 'скржавец' ~ *що́ штѝпца (чувéк)-ej то́о, дъ̆-знájш сáмо* [ПК,2(140)].

штир f, bot. Amaranhus 'едногодишно растение служи во исхраната на свињите' [ТГев(483)]; ~ *то́-j трéва зъ̆-би́шките зъ̆-рáнне, а и о́фците гъ̆-jáдът* [ПДоj, Ник(123)].

штири́ца f ~ *тáа що нé ро́жде, жéна би́ло, крáва би́ло* [ПК,2(140)].

штиркини́ка f 'невистинска ќерка, доведена или затекната, паштерка' [ПДоj,Пат(123)].

Штифан (и: **Стифан**) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев (114)].

шти́ца* f 1. 'тенко и плоско изрежан дел од стеблото на дрво – даска' ~ *уф-зимни́ко си-чу́въ̆хме зиму-ви́ште, ръ̆кúа, ви́но. Зимни́ко-j бис шти́ци, гу-мáжъ̆хме ус-цъ̆рвéна зéмна* [ПК,2(47)]; 2. 'полица' ~ *нарéди-j сáдуфто на-шти́цта уф-кáшти;* 3. **шти́ци** pl. 'под, патос' ~ *г-измијáх шти́цте, с-исушúа, сjúа ќи-j-пустéл'ум чéргите* [ПК,2(140)].

штjува (< си-утива) impf ~ *дава хи мулето, штjува на пазар', напазáр'ува, накупóва на децáта jад'áне пешúн!... и им купува дрехи да са облекат* [ВДр,ГБ(333)].

што¹ (и: **шчо**, односно **шо** и: **чо**) conj 1.'дека' ~ *ќе-кáже: "Дóтко, мóмата, да му-ja-дáдеш на-фил'áн човéк, óти ли-пушти́ стрójник". Кá ќе-кандúса тáтко-му, стрójникут ќе-дóнсе абéр на-кýката, што ќе-му-а-дáдат мóмата* [ВЕв,Ба(277)]; ~ *мајка му му вели: "кажи ли синку, какво засонил си?" – "Не ти кажувам". Фатила мајка му, гу и била; фати дjатету да плачи. Дojде татко му, гу најде, што плачаши* [V,PM(101)]; ~ *тогáс тójнака велú: "мари жéну, кáк да му са кáрам, што ли са ли́ли сúчки"* (со условна нијанса) [V,PM(25)]; 2. 'иако' ~ ... *и вели: "да видиш, џанăм царица и моја керко, тованака пепељаров син два пăтја пусна га мајка му, зема нашут ахтар". И таквиј алтăни јазика, што сам цар, немам* [V,PM,49].

што² adv 1.'зошто' ~ *тогáс и женáта гу познá и му вéли: "аман мóја дýша Кулýф, тúнака ли си тýка, што дójди? Ах мóја дýша, ти са мóл'а ошти еднóч да не ми остáвиш сáма!"* [V,PM(11)]; 2. 'колку' ~ *Гóспут дạ гу прóсте, ќи-рéчше: "Jác нé знáм бáăпта а питájте, óна сè знáе". Ус-мájкạ-ти, Гóспут да а прóсте, шó нóго живéахме* [И,Гг(119)]; ~ *и богатио и му дал толку, што поиска златаринот, хем му порăнч'а: "ама да го стории д'уш'ун дajап"* [V,PM(168)]; 3. изр.: **да-ве-ви́дам шчó пáри врéдите** (= колку сте силни) ~ *дéтто jерéкăл на-мéчката, на-вăлкăт и налисúцта: "А да-ве-ви́дам сéга шчó пáри врéдите!"* [ВС,Град(295)]; **што срце ти имиш** (= колку си храбар) ~ *И што вели Арапине, ем гуворе, џанум: "Дали знајиш ил не знајиш, Попово Јуванче] оти сум ти јас заптисал се бели друмуве?"] Што му вели, Ванѓелино, Попуво Јуванче:] "Јас пак дуjдех да заминум, црна Арапино] и да видум, леле џанум, што срце ти имиш!"* [ТГев(40)].

што³ (и: **шо, чо**) pron – прашална заменка ~ *шо бăркиш?* (= што бараш); ~ *С'á чó* (што) *ќе напрај? И отjува нóа чув'ák, отjува, напăд'н'а черéците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'á, тес харамúето са научúли* [ВДр,Кал(335)]; ~ *фати*

татко му да го пита: "што си ти на таја жена?" Он одговори: "јаз и сам син на неа". – " Ами кам татко ти?" – "Татко ми јазе го не знам" [V,PM(163)] – во контекстот има неправилна линеаризација (во однос на нормата): глаголот и зам. форма ќе разделени со негацијата: *и јазе го не знам.*

што́м (и: **шо́м**) conj 'кога ќе се исполни некаков услов' ~ *ти́ си-стáр, јáс-сум éнус млáт, шо ки-пăчáл'ăме, пá нă-мéне ки-сă. Штом нéмиш нúкуј, тúй пá нă-мéне ки-сă, нéго ти́ кути стáр ги-чýви тúй пăрú* [ПДој(145)]; ~ *и стражáрто фáштăт-гу. Имкăжýве: "Дéк ки-мă-нóсте?" "Небój-се, при чурбамúјата ки-те-нó-симе". Нóсат-гу при чорбамúјата. Штóм гу-видé, таа услубóжда ги нă-стражáрто* [ВКук(284)]; ~ *тúја кинисáле дă-óдăт пу-пăтут, и то: сă-пупратúло пу-нúх. Шóм гу-дукимă сáле дéка úде и пучнáле дă-мájăт су-кáмејна пу-нéгу зă-дă-сă-вăрне нáзăт* [ВМ,Тр(318)]; ~ *штóм кăтó фл'ála и пóртите сă-зăтóрили. Мájкăтă устăнáла вăнка. Марýшка устáнăлă фнéтре. Мájкăтă зăвúкăла ут-вăнка, а пăк пóртите нисă-утóрили* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *иднудéн Нăстрăдúн умá утúшăл кăјкумшíйата дă-пусáка ăрăнúа* (голем бакарен сад) *зă-дă-испére жéнă-му. И шчóм сфăрше рăбóта ки-му-ă-вăрне* [ДК,Деб(154)].

што́ф m 'дебел материјал од кој се прави облека' ~ *шó купúх адúн кабá* (груб, дебел) *штóф íч нé-м-сă-арéсе* [ПК,2(172)].

штракајне n 'палење оган со кресnување на кремен камен со челик' – кога ќе се вселат во нова куќа домаќините првиот оган го палат со *штракајне.* Наутро пред да запејат првите петли домаќинот и домаќинката се симнуваат в двор и целата куќа ќе ја *упашат сус коницă.* Тоа го прават со цел куќата да биде недостапна за лоши работи [ВГев,С(301)].

штра́ке* impf 1. 'свечи' ~ *зáстани, ним штрáки ус-óтвурто* (клучевите); 2. 'намига – го затвара и веднаш го отвара окото' ~ *шó áнцăк штрáкиш ус-óкуто* [ПК,2(141)].

штрипти́се (сă)* pf 1.'се уплаши' ~ *кá викнá цéлта сă-штрипти́сах;* 2.'кога механизмот на факот ќе се откачи' ~ *фáко сă-штрипти́сá, сé-ј фатúл нéкуј мúши* [ПК,2(141)].

штрипти́син adj 1. 'кога механизмот на факот е откачен'; 2. fig. 'исплашен' ~ *шó мă-глéдиш кут-штрипти́син* [ПК,2(141)].

шту́бил' m ~ *тó-ј úзвур, гулéмо дăрво бýтнино уф-зéмнăта, уд-нéго испáѓе вójчка, дé-ј чúста, зă-пúјне. Шту́бил'о-ј дăлбóк кулку мéтро* [ПК,2(141)]; ~ *штубăл сă-вúке úзвуроák сă фáте уф нéко: дăрво издăлбăно, дă-сă-бýтне и ут тýка дă-тéче* [ПДој(129)].

шту́е (сă)* impf 1. 'кога се оплодува животно (одреден вид)' ~ *зájците сă-шту́:т, кучúнта сă-шту́:т, вăлците сă-шту́:т и мачките сă шту́:т* (но добиците: *сă-вóдăт*) [ПДој (125)]; 2. изр.: **зájцте ќи-сă-шту́ут уф-н'áа** (= се кажува за голема куќа, но со мало семејство, без наследници) [ПК,2(141)].

шту́кне* pf 1. 'побегне' ~ *лéле-е-е, кă–им–сă-зăпăлúли нóвте пáшки, кăим-букнáли куту бóрна! Амáн, киизгóрăт! Лисúците штукнáла нéгде, а вăлците ăдúн пу-ăдúн прáво уфрéкăта сă-бăпнáли* [ВКук,Пат(288)]; 2. 'пропадне в кал' ~ *штукнах уф-батако, сă-нăпрăвих за-нигде;* 3. '(се) збудали' ~ *акăло ќи-ми-штукне ут-кăсăвете* (грижи) [ПК,2(141)]; –

поради ограниченият материјал со кој располагал, Саќов погрешно заклучил: "се јавува само во 3 л. аор.: **штукна ми** = "заборавив во моментот, ми излезе от умот", што противречи на примерите од погорниот контекст [СКук(341)].

шту́книн adj 'тој што се однесува несериозно, неконтролирано' [СКук (341)].

штукну́ве impf 'се занесува' – в. **штукне** 3. [СКук(341)].

шту́рӑт (сă) pl. impf 'се оплодуваат' ~ *сă-шту́рат за́јците, лиси́ците, кучи̇́нта и вӑ́лците* [ПК,2(141)]; в. **шту́е (сă)**.

штӑрбл'а́к m – в. **штӑрбуф** [ПК,2(8)].

штӑрбул m 1. 'штрбло' – в. **штӑрбуф;** 2. изр.: **пусмија́л-сă ӑрбул на̄-штӑрбул** (= се посмеало искршеното грнче на нечија уста што нема заби) – иронија: кога нечија неуспешност се користи за прикривање на сопствените слабости [ПК,2(190)].

штӑрбуф adj 'тој што нема заби' [СКук(341)]; ~ *но́го-ј штӑрбува, на̄-мо́жум дӑ-гă-пузна́м;* сп. пог.: **штӑрбла ба́ба на̄-два́ зӑ́ба** [ПК,2 (141)].

штӑркал m, zool. 'голема, барска птица со долг клун и долги нозе, доаѓа на пролет а си заминува наесен, ја викаат уште и **пиликан**' – народот верува дека девојката нема да се мажи таа година, ако *нашите* срце (ако е гладна, ако не каснала ништо), го слушне клепетењето на штркот, цвркутот на ластовичките, кукањето на *кукот* (кукавица) и затоа штом ќе се дигне од постела треба да касне нешто. "*Да апнум за кук, ластавичка или штркал да не ма прабијат*" [ТГев(145)]; сп. слично објаснување за истото суеверие: ~ *на̄-сắба́јле, а́к не́ си ја́дӑн, а́к чу́јш дӑ-пе́е штӑркắло, пилика́но, гугу́тката или па̄ пу́пинцо, ви́кме от-те́-ј прӑви́л. Ак та̄-прӑви́ш, то́о де́н рӑбо́тта не́ма дӑ-ти-вӑ́рве* (нема да биде успешна) [ПК,2(89)]; – празникот *Питровдин* е средина на летото и се мисли дека секој *жнтвар ду тој ден треба да дужниje*. Поради тоа секој брза до *Питровдин да* ја заврши таа работа, ако сепак некој остане по тој ден да жние тогаш го исмеваат со зборовите: "*А, он јаде вадан штркал*" [ТГев(73)]; ~ *ли́че на̄-штӑркắл, по́вике-ј бе́л, и́ма и цӑрни пе́рцта. Сă-ра́не ус-жа́би* – објаснување за птицата **ба́бла** или **ба́блӑк** [ПК,2(22)].

шт(ӑ)рклеве* impf 'кога говедо ќе го нападнат инсекти, посебен вид муви и тоа ќе почне неконтролирано да трча' [ТГев(483)].

штӑркли́ца f, zool. ~ *та́-ј му́у шо́ о́де пу-гуве́·та. Она ка́ ќи-заста́не на̄-гуве́·то* (на задникот), *то́ ќи-фа́те, да-тӑрчке кут-бе́сно, И зачуве́к сă-ви́ке:* **о-фӑти́ штӑркли́цта,** *ка́-ќ-ма́·-ду́не* (замине) *на̣-не́где. Се́тне бӑрќ-о·: а́к си не́мши рабо́та* [ПК,2(141)]; **гу-фӑти́ му́ута** ~ викме и **штӑркли́цта** *гу-фа́ти́, ко́ј-зна́а де́к ќи-фа́те ва́адин. Ка́ ко·* (< ќе го)-*фа́те му́ута, за́прјоо* (задржи го) *ак мо́јш* [ПК,2(158)].

штӑркắло́ва чо́пка f, bot. 'растение, цвеќе' ~ *тӑка́ ѝ ви́кме на-мо́минта сӑ́lsa ка́ ќи-да́де се́ме. Оно-ј уф-адна́ кут ча́шкичка, ил' па мо́ш сă-ре́че, кут-чу́шка, те́сничка, дӑ́лга, али́с штӑркắло́ва чопка* [ПК,2(141)].

шу conj 'дека, оти' – декларативно ~ *сă-ка́чфа то́, дрӑ́се. Тугáј ина̄-ме́чка гре́де удна́ка. Кри́вјут ка̄-ви́жва ме́чкӑта, тӑ́н-гӑ́н, тӑ́н-гӑ́н, пуле́ка, пуле́ка сă-тикну́ва у-ина̄-кӑпи́на. А сле́пјут шо́ зна́? То́а слу́ша удго́ре шу-мла́ска ме́чкӑта, шу-ја́де кру́ши* [ВКај,Тр(274)].

шубе́ n 1. 'грижа' ~ *така́ о́ниј ве́чер са коношти́сали ха́рно два́та. Утрина́та па́к бабата гу примени́ сос же́нски дре́хи и гу извади́ вӑнка от портата, и па́к му рече́: кога́ са́ка, да и́ди без шубе́* [V,PM,9]; ~ *кату закл'учи портите, отиде на дуќанот му да работи без шубе, пак дјатету пот земјата сос лагӑмот отиде праве аф куумциовата кӑшта* [V,PM,68] – во долновардарските говори често се среќава нерегуларна употреба на предлозите, во случајот предлогот **сос** се јавува наместо 'преку, низ': **пот земјата сос лагӑмот отиде**; ~ *сиромахут кату кабаатлија са куниши, немаши што да отговори, пак човекот царскиј му даде малку тарос да отговори без шубе* [V,PM,65]; 2. 'сомнеж' ~ *"И сега, кату отидох на таван'ут, не најдох ниту еден чијрек от карагрошите". Сиромахут отиде на брата му, сос млогу мундрина му вели: "брате, на владиката му си загубиха толку карагроши, хем има на нас два та шубе"* [V,PM,39]; 3. изр.: **влезе на шубе** (= се посомнева) ~ *лалата, кату чу така влезе на шубе, да не гу изгони негу царјут и да земи на неговоту месту авџиолиата* [V,PM,41]; ~ *га вели: "жену, да ти кажа, динеска дојде едно младо јуначе, ми докара еден чифт ушници јурнек, да му чинам еден чифт на негу кату твојте, и бил'а на млогу шубе влезох"* [V,PM,69]; со исто значење: **ш'убе му зема** ~ *и о́ни му вел'а́т: "това́ дја́те, хаџи́а, не́ и на́ш, л'у́ го најдо́хми а́ф гора́та после една́ ме́чка, гу зема́хми и ни́ја гу прокопса́хми." Тога́ на́ него ш'убе́ му зема́, позна́, ча́ са́м това е молче́то, што́ о́н гу фӑрли́* [V,PM,69] – во контекстот има уште една потврда (од многуте) дека категоријата род не функционира во југоисточните говори, изразено во несоодветна конгруенција: *това́ дја́те, не́ и на́ши.* Сп. изр.: **излези от шубе** (= му се врати довербата) ~ *вечерта куумциата, кату затвори дјуќанот. Си отиде дома си; портите, как ги беше оставил закл'учени, така пак ги најде, и излези от шубе* [V,PM,69].

шубејли́а adj 'тој што во сè нешто се сомнева' [СКук(341)]; ~ *то́о што и́ме шубе́: си-и́мум шубе́ утто́о чуве́к, бо́лин-ej уд-о́хтика, дă-н ги-зăра́зе де́чкӑта* [ПК,2(141)].

шубехлендиса (са) pf 'се зачуди, се посомнева' ~ *царјув син шубехлендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ми са читај да е мома; за јунак са гледа, ама на мома ли мириса"* [V,PM,71]; ~ *оти́де на по́пот му ве́ли: "да́ј ми, по́пе, ва́што ки́ло да ме́рими, да ме́рими ма́лко про́со-пари́!" И по́пот сега́, кату чу́ от барли́воју про́со-пари́, шјубехлендиса и оти́де, са качи́ на врӑх кирами́дите, от димини́кот да гле́да* [V,PM,125].

шубејлиндисуве impf 'се сомнева' – в. **шубехлендиса** [СКук(341)].

шубăрлӑк m 'суви лисја со ситни гранчиња' [СКук(341)].

Шу́гуво top. 'име на село во Кукушко, за жал сега во Грција'~ *адин де́н ви́ке, пла́днина би́ше: "Ајде, ричé, ва́дăн га́ре ми́ните". Он фӑти́л врӑска сус то́ă пу́сто Тудо́руво, сус Шу́гуво* (имиња на села на североисток од Кукуш). *Нă-зăкăра́ утта́м, нă-Ча́мӑфта вудини́ца, уф Мура́рци нă-нусй. Спӑдна́ двујца мурирче́не* [ПД,Пат(172)].

шуи́ш* m 'свадбен подарок' ~ *уф-пундéлникут пу-сва́дбăта рудни́нте ут-*

кӑт нивéстта гу-нóсӑт шуи́жут уф-мóмчто и нивéстта, тóо сӑ-ви́ке пугя̆зéј [ПК,2(91)]; ~ *тó-ј бӑкши́жо шió о-нóсле нă-сва́дбите. Шшу́ш и суи́ш: нóго ши́јуш збра́те вúа нă-сва́дбӑта* [ПК,2(107)].

шу́ка–шу́ка impf 'гледа, одбира' ~ *Е, óде ба́сли дéка прудáва. Му-вéле: "А бе кӑури́н, сфа́ли-ми тúа тупój ба́сла!" Му-сфа́л'ува кӑу́ринут. Шу́-ка-шу́ка, шу́ка-шу́ка нé зéва. Дéсет тупój му рӑшукýва, стӑну́ва – бéга* [ДК,Ран(134)].

шук топка f 'детска игра со топка, ја играат машките деца'; Таневиќ од Гевгелиско, освен *шук-топка* наведува и други машки игри: *длӑго магаре, топарлак албар, на три нози скукајне, топка крijајне* и др. [ТГев,325].

шу́л'ка f 'женско бебе, сèуште некрстено' [ПК,2(141)].

шу́л'ко n 'машко дете наскоро родено' ~ *лӑшко, лӑле́чко, а́к нé-ј крӑстӑно* [ПДој,117]; Саќов: формата **шул'ко** ја третира како вокативна: 'обраќање кон уште некрстено дете' [СКук(340)]; но во погорниот пример името не е во контекст на вокатив.

шу́ма* f 1. 'планина' ~ *(та́ткуто) уф-кӑшчӑта дунцéл мла́да жéна. И óна гутви́ла пла́нуве ка́к да гу лӑче дéцӑта, óти сӑка́ла дӑ се услубóде уд-ни́х. Еди́н дéн Ти́на и Ива́н ... гӑ-нӑпушчи́ле та́ткувӑта кӑшча и удде́ле уф-шу́мата* [ВДој(276)]; ~ *то: уфча́р има́л бил'у́ци: бил'у́к има́л кój не. Оде ѓа́вуло кӑде куjна́ро ка́к па́се уф-шу́мӑта ко́:јнто. Си́те гu... изуми́рӑт ко́:јнто* [ПДој(143)]; 2. 'суви лисја' ~ *типил'а́нка, та́-ј бóлис пу-тит'у́но, ли́стуфто му-стӑну́ат ку́т ус-пе́пӑл пусо́л'ни. Стӑну́вӑт те́нки, кут-шу́ма сă-дро́бă̆т* [ПК,2(84)]; ~ *оно час змиата виде, на пӑтjу идиха едни л'уди, и му вели на човека: "покриј ми тука аф тиа шуми нетри, да не ми видат тиа л'уди"* [V,PM,80]; ~ *ве́ли на сиромáхот: "не́ ми гу да́ваш това́ мóлйче на ме́ника? Вúа и така́ и така́ ки гу харúсати, ба́ри да́jти гу на ме́ника!" На пӑтjут najдé аф гора́та една́ дӑлбóка jа́ма, гу фӑрли́ та́мо. Аф jа́мата и́маши шу́ми, момче́то не́ си уби́ло* [V,PM,145]; 3. 'суви стебла од пченка'~ *а-ижни́х шу́мта за̨-дубúйте, за̨-зимувúите* [ПК,2(141)]; ~ *чини́ха еди́н но́в ихă̆р и еди́н и́маха. Ги удри́ха добúйту, фати́ха да фле́-ват на ве́ткио ихă̆р. При но́вију ихă̆р има́ло една́ шу́ма от мисúрка, о́лот га хрӑсна*]V,PM(124)] – во контекстот има една фонетска посебност, карактеристична за крајните југоисточни говори: елизија на иницијалното **в-** од секвенцата **во-**: *о́лот га хрӑсна;* 4. 'исечени гранки со лисја за храна на добитокот' [ПК,2(140)]; 5. 'даб' ~ *шумо́вте дӑрва сӑ-на́jарни* (за затоплување) [ПК,2(10)].

шу́мка f 1.'ситни гранки и лисја' – в. **шума** 4; 2. 'дрво даб', сп. *шумо́во дӑрво – то́-ј дӑбувӑ дӑрво* [ПДој(124)]; 3. 'обвивката, лисјата на кочанот од пченката' ~ *не́к систо́о кубáко* (клас од пченка) *уф-шу́лкӑта, и́нак ско́ро ки-устӑре́е* [ПК,2(140)]; 4. изр.: **по шумка по тӑнка** (= изр.: *пуд дӑрво пут камин* = секаде) ~ *вели на мајка му: "дека са тиа моите другари, што утепаха заинцитту, л'у и ми вӑрзаха за тополата?" Тогас отиде по шумка по тӑнка, ги најде другарите му и сичките ги истепа, фрет ги исклава* [V,PM,105].

шумла́к m 'зашумено место но со ситни работи, со грмушки' [ПК,2(8)]; ~

де́к ќ-о́јш пу-то́о шумлъ́к; со исто значење и: **урмъ́нлъ́к** [ПК,2(141)].

шумо́ле impf 'се слуша слаб шум' ~ *сушéц-ej зъ́ледúн снéг, сúтни кут прóсини зъ́рна: слýши, въ́рне сушéц, он шумúле* [ПК,2(109)].

шуп m 'гранка со остар врв, шип' ~ *му вели: што имаш милички ми зет, што ли ти боли? Тогас зетјут му вели на царјут: "ах царју, сношти засоних, ча бех аф среду моретy. и таму беши изл'алу един шуп* (не: 'шип'?) *кату губерна игла и на врăх иглата едно јајце и јазе на врăх"* [V,PM,50].

шупе́л'ка f 'носница, ноздра' [ДК,Ем (103)].

шупе́л'ке impf 1. 'собира (зема) она што некој има' [СКук(341)]; ~ *тóо дéте шупил'кáјќин, шупил'кáјќин, ќи-грáбне нéшто* (ќе украде); 2. 'се вртка, губи време' ~ *цéл дéн сă-шупéл'кум нис кăшти, нúшто рабóта нéма на-мигдáн* [ПК,2(140)].

шуплив* adj 1. 'кога некој плод, во случајот орев, останал празен, неквалитетен' ~ *Ej Султо, Султо мори Султано] арам да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавиш, леле, на светут] за една ока уреје] за една ока, Султо, уреје] и они сите шупл'иви* [ТГев(204)]; ~ *сúчките урéе излизéа шуплúви* [СКук(341)]; и: **'цăрвујадин'** ~ *тóо дăрвуто цéлто-j шуплúво, цăрвујадно сè о-издéли цăрвито;* 2. fig.: ~ *дă-сă-нăвúде тóо мójo кăсмéт шó-j тóлко шуплиф* [ПК,2(142)].

шупне pf 'остави' ~ *ми-сă-зăмăрсú прéдăнто, нă-мóжум до:-рăзмăрсум, ко: -шýпнум гáаре;* сп. ~ *тáа тáфта а-најдéх зашýпна уф-мутвáко, сја:-зéх* [ПК,2(141)].

ш'ýпнова impf 'потерува' ~ *лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'éлата; кугá да-усăмн'и да-а-нáјди; л'у фатú да-усăмн'ава, стáна, фáш'та пип'éлот му-клáва сéдлото, го-јáхна, и го-ш'ýпнова ...*

шупóте* impf 1.'зборува тивко, скоро нечујно' – понекогаш зад шепотењето се крие лоша намера: *шупутéјќи ус-тóо ус-ун'óо ги-рăскăрá л'ýјто* (луѓето) [ПК,2(142)]; 2. 'кога нечиј ангажман надвор не ги донел очекуваните резултати' ~ *тáтку-ти тă-пушти́ ут-сéлто* (да завршиш нешто, а не) *дa сидójдши шупутéјќин, биз-нúшто* [ПК,2(142)].

ш'уре m 'роднина, брат на жената' (во други говори: *шура*) ~ *дојде врјаме, сакаши да са ужени ш'уре му, та дојде баба му, пехера му, да гу кани на свадбата. На негу заедноч му фтекна, што му речи дјадоту* [V,PM,93].

шут adj 1.'животно без рогови' [СКук (341)]; 2. изр.: **ém шýто, ém ругáто** (= кога неквалитетот се прикрива со нешто нереално) ~ *ém нé гу знáа, ém сă-фáле* [ПДој(138)].

шутáрка f, bot. 'пченица која на врвот нема ситни влакненца (во дијалектот **усил'**)' ~ *чинúца биз-усúл', шýта-j* (оттаму името **шутáрка**), *гóла-j, óт нéма усúл'* [ПК,2(142)].

шýтке impf 1. 'фрла, отстранува нешто невнимателно' ~ *Он, викáл, шо сăкá нáс дă-нă-пугýбе, и трýјцăта брáте, а нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуме жúви и óн ќ-óде мéсто нáска". И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нătăкá* [ПДој,Ник(160)]; 2. – **(сă)** 'се мавта неорганизирано' ~ *цéл дéн сă-шýткум нис-пазаро, дa-мă-пúтиш зашó, и áска нé знáм* [ПК,2(142)].

шутлáк m 'искршен глинен сад, често се користи како саксија и сл.' ~ *скăршин бăрдáк, стóмна. Уф-*

шутла́ците кукóшките пи̏ат вóда, жéнте сéет ки́тки [ПК,2(142)].

шутли́ф adj – в. **шут;** изр.: **ém шутли́во, ém будли́во** (кога виновникот не ја признава грешката и уште се заканува) [ПК,2(142)]; ~ *ém н'óо би́ве, ém нé гу-умéе за-ни́што, ém гувóре* (приговара, става забелешки) [ПК,2(162)].

шутне pf 'фрли' – в. **шу́тке** ~ *"Ми́ ја́ ти гу пи́смуто, на́ ти гу, ви́ке, тóй пи́смо нӑ-мéне ми-гу-дӑдé". "Ах, ви́ке, кýчето ниéдин, óн је знӑ́јал дӑ-чéте, мójто пи́смо гу-шутна́, óн нӑпиша́ знáчи ти́й дӑ̀йнӑпрáвиш"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *утпéпӑл лéп дӑ-мисúла, нӑ-жéнӑ-му пишáл, кучúна-ли, мáчки-ли, шо дé-ј, дӑ-зӑклáл, шо нé сӑ-јáде. Тóй фӑтúл: дӑ́рц, дӑ́рц, гу-судрáл пи́смуто, гу-шутнáл* [ПДој,Ник(158)].

шу́тнин* adj 1. 'фрлен' ~ *тó-ј шу́тнино, зéм-сјо* [ПК,2(142)]; 2. 'девојка оставена од младичот' ~ *шу́тнина-ј шóм шéте сáма...*

шу́то adv 'кога нешто не е во ред' ~ *шу́то ми е* (= ми недостасува нешто на кое сум свикнат) [СКук(341)]; ~ *биз-мóмте* (ќерките), *нóго ме-ј шу́то* (чувствувам празнина) [ПК,2 (142)].

шушéл'ки pl. 1. 'суви јаболка или сливи исечени на парчиња' ~ *кá ќи-пáдне снéк и шушéл'ки ќи-јáјме;* 2. fig. 'ништо' ~ *дуньe шушел'ки* (зн.: ништо не донел) [ПК,2(142)].

шу́шка f 1. 'мешунка, пр. од грав, грашок, таму стојат зрната' [ДК, Емб(104)]; ~ *изгóри-ј ти̏а шу́шките, да нé прáват ѓу́бре низ двóро* [ПК,2(142)]; 2. изр.: **ни-шушка** (= ни малку, ништо) ~ *уф-амбаро нема ни шушка* [ПК,2(182)]; ~ *ќ-им дáм шу́шки, кá нéмум ни́што* [ПК,2(142)].

шу́шке* impf 1. 'прави лесен шум'; 2. – **(се)** 'се движи неорганизирано, се мота' ~ *Лисúцта... ги-убисúла рúбите нӑ-тӑвáно и пá си-излизéла дӑ-бӑ́рке нéкуј дрýк килипýр. Сӑ-шушкáла тýка-тáм, и éт-ти-о вӑ́лко прӑ́д нé:. "Дéк си-кинисáла мурú кýмо лúсо?"* [ВКук,П(286)] – во контекстот се забележува двојно присуство на вокативна форма: освен кај именката и кај атрибутот: Дéк си-кинисáла **мурú кýмо лúсо?**

шу́шл'о n 'слаб, исцрпен, непретставителен' ~ *кӑкóф шу́шл'о бúше, сјáа сӑ-збрá* [ПК,2(142)].

шушуке impf 'зборува тивко, таинствено – шепоти (со негативна конотација)' ~ *сè ус-нéго шушýке. Шó нé ќи-шушýке кá мо-ј куту мáша, сúте рӑ́бóти му-ј-вӑ́рше* [ПК,2 (175)].

шчепчуве (се) impf – болното добиче од *шап* не може да оди, криви, т.е. се *шчипчуве,* на устата непрестано има пена [ТГев(381)].

шчикуресе (са)* pf 'се скочани' ~ *ка си дуна сечко* (народен назив за м. февруари) *еди̏н ветар и дош, ка си зафати една лапавица, хеј море, хеј, чувек уд студено уф-мишиjи дупки да са напике. Бабата сусе кози и јарци бише таман на среди на пӑтут. Ка а фати пуледишта и она и јарци са шчикурисаа и кои̏ дек си бише там си устана* [ТГев,13].

шӑвáре impf 'кога некој се движи тивко за да не биде забележан' ~ *шӑвáрӑт ти̏й тáмка, нé знáм шо ки-бúде; шӑвáрӑт нӑ-гóр нӑ-дóл* [ПДој(117)].

Шӑдрӑвáно top. 'сега чешма, порано имало **шадрӑвáн** (водоскок)' [ПДој (220)].

шӑ́ин m, zool. 'граблива птица, јастреб' ~ *óн вӑ́рве, лéте нóго сúлно* [ПК,2 (142)].

шӑ̀йтáн m 1. 'митолошко суштество, ѓавол'; 2. fig. 'итрец' ~ *ус-тóо*

шăjтáн ни́м фáшти рабóта; шăjтáн-ej, ни́куj нă-мóже ус-нéго [ПК, 2(142)]; в. **шejтáн**.

шăjтăнлăк m 'итроштина, ѓаволштина' ~ *уф-нéго кóлко да-сáкиш шăjтăнлăк* (полн е ѓаволштини) [ПК,2(142)].

шăмáк m, bot. ~ *тó-j куту трăска, сáмо шó-j пó-мек. Он рáсте висóк на-влáжни мéста; ус-нéго сă-пукрíват тăрла, плéмни, пичáла* (летна кујна, шупа) [ПК,2(142)].

шăмúа f 'крпа за врзување на косата' ~ *кóа ки-стúгнеа дóмa, ду-зéтут, тúе шо-бéа су-кójна, кóли, си-вăртиа, ă-вăртиа нивéстăта укóлу óгинут. Нă-свикăрвăта ки-зéвăа ки-му-ă-изгóриа шăмúăта, нă-сфéкурут кáпăта* [ВЕв,Ил(307)]; ~ *кăврáко-j куприíнна шăмúja зă-зăбрăдувне. Ускăврáко нé сă-зăбрáдуват ýште, сáмо кóста. Жéнте кăврáко гу-нóсат кá сă-прăмéнувăт* (ка се облекуваат во чисто, во ново) [ПК,2(63)]; ~ *му-дăдéх ríза нa-свéкурут, нă-свăкăрвта шăмúa. Нa-врáтта ли-дăдéа еднó мăшко дéте прăд мéне; му-дăдéх aднá кушýл'а и aднá кăрпа и aднá jабýлка* (во случајот некогашното вокално **л** е заменето со 'ул', наместо очекуваното 'ăл') – несомнено дека се работи за лабијализација [ВГ,С(271)] – опис на дел од свадбениот церемонијал.

шăмúче* n, dem. – в. **шăмúа** ~ *и вúja си-извăдúле шăмичúјнăта, им-дуjдéла кăрфта дă-ă-познáăт óти им е мájка, и извăдúле шăмичúјнăта, ă-избришáле, ă-бăкнáле. И вúja стражáрите "фап"! "Зăштó вúja не-ă-пл'ујнýвăте?"* [ВЕв,Кр(302)].

шăмăндýрка f ~ *тáа сă-клáве уфкăндúлто. Она-j áдно тинкúно крăхче, низ-нéго пумíнве áдно кóнче, тó-j фитúл'что* [ПК,2(142)]; кај Саќов (пак од кукушкиот говор): 'свеќичка, што се става во кандило, полно со зејтин' [СКук(341)].

шăмăтá f 'гужва, караница, немир' ~ *кăд-вáс снóшти кут-кá-сă-тéпше нéкуj, стăнá аднá ѓурултúă, шăмăтá шó бúше тáа рăбóта?* [ПК,2(43)].

шăпýрка f 'меур' ~ *лéбо-j шăпýрки, шăпýрки, а и тéстто станýве шăпýрки, шăпýрки* [ПК,2(142)].

шăрвéта* f 1.'дел од женската облека со која се завиткува, покрива косата, шамија' ~ *кăрпа за-зăбрáждине, зă-сéнка – кá кóпат жéнте, áко-j тéнкичка, тáа уд дóл шо сăвăрзýве, сă вúке* **муфéс** [ПДој(117)], ~ *Нивéjсти иднó врéме и-прáва, нăнáшти мéста, тýа гóре, ут-Илициву нă-гóре, су-шáрoве или сăгúа му-свúкăше рýвуто нă-нивéjсти, су-кăлпáк нéкуj, тýа су-пýлуви, зилéни шăрвéти* [ВЕв,Кр(307)]; 2. 'крпче за нос' [СКук(341)].

шăрлăгáн гýли pl., bot. 'плодот им е дел од коренот како компирот' ~ *óни сă кут-кулпúро, рáстат пудзéмта. Кýлк ájн jумрáк-сă, цăфтат жăлто, пураснуват висóко. Ги-клáват уф-кúсло и сóл' за-зúмно врéме* [ПК,2(142)].

шăрлăгáник m ~ *тó-j ут-тинкúа сăт, уф-нéго сjо:-чувáли шăрлáно* [ПК,2 (142)].

шăрлăнцинá f 'работилница во која го мелеле семето од сончоглед или сусам и се произведувал зејтин' [ПК,2(142)].

шăшúк adj 'тој што гледа настрана, кривоглет' [СКук(341)]; ~ *óчите му сă шăшúк;* и adv.: *шăшúк глéде* [ПК,2(142)].

шăшиклúа adj 'кривоглед' – в. **шăшúк** ~ *нă-тóо дéтто мó-j-шăшиклúа, шăшиклúф* [ПК,2(142)].

шăшкáн adj 'збудален' ~ *устáв-го тóо шăшкáн;* ~ *шó сă-прáвиш шăшкáн, кój тă-знáа* [ПК,2(143)].

шăшăрáшка f 'мешунка од зрнести растенија (грав, грашок и сл.)' [ПДој(123)].

шäшäрмá f 'неред, расправија' ~ *стана́ а́дна шäшäрмá, уф-шäшäрма́та изби́га́х* [ПК,2(142)]; ~ *зар тоа може да помине без присила, без милиција, без затвори, без тепање, без зверства, без сите грозотилаци, што го красат животот и во среќно време, а камо ли кога е таква "шашарма"* [Мац,КДЗ(170)].

ă

ăбóлку n, bot. 'овошно дрво што дава убави сочни плодови, зрее наесен' ~ *имáл ạднạ-цáр трú синóви. Имáл и áднạ ăбóлку. Кáтạ-гудúнạ прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко:–удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăjдувáле издéну* [ВВ,Крон(311)].

ăвлúа f 'градина' ~ *А, брă, ричé, гуспудúн – тúја имáле тóгăj кăту гóспови* (господа?) –, *лáj-га* (**лаги** = мисли), *úмăм иднá ăвлúа, сéкуј пăт а-трéбам ут-трéви, ут-тăквúа, пá úма* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *му-вéле, вóлут: "Слýште вáка. Јáс нă-мóјто гáзда двáјсет гудúни му-óра, му-рăбóта; му-пурáсти и дéца и ину-дрýго. Ето сéга устáри, мă-пуштúа у-ăвлúйăта, мă-тóкмe дă-мă-зăкóле, нéма прáво"* [ВКај,Бош(300)].

ăлúскут adv 'вистински' ~ *"Мúцо, кáжи, ти-си дóбăр чувéк, кáжи-ми алúскут кá бéше тá рабóта". – "Јáс, áга, нé-знам лăжа, јáс úмăм дéца, мóра дă-кáжăм úсто, алúскут кá си бéше рăбóтăта"* [ВЕв(296)].

ăмбар m 'направа од дрво во селските дворови во кои се чува жито, пченка' ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пýл'ăт пу-кýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни; уднáдруф имá-ја: гулéми двурój, ăрój, пујáти, кучúни, плéмни и гулéми ăлбáри* [ДК,Деб(154)].

ăрблăк m 'скршена стомна од која се чува долниот дел, може да послужи како саксија' [СКук(341)].

ăргáт* m 'наемен работник што работи на надница' ~ *е, грéде цáрут д-инăпóе кójнăта – а вúжца чýпата. Лéпа – слăнце грéе. Му-вéле нăăргáтте: "Ќ-ójте, тáм úма úнă-тупóла. Ќ-ă-пáдните тá тупóлта, úма úнă-чýпа"* [ДК,ЛИп(115)]. – Во повеќе случаи сонантот **р** се јавува како катализатор што ја забрзува редукцијата на соседниот глас **а** во **ă**, се добива групата **ăр**, што во овие говори се јавува како континуант на некогашното слоговно **р**.

ăр-мăр interj 'изразува незадоволство' ~ *живóто гу-пумúнáа кут-кýчто и мáчто, сè сус-ăр, сè сус-мăр* [ПК,2(171)].

ăртилéрија f 'далекуметни оружја'; ~ *Тýрците и прăвúја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулúбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулúбăта, нăгóлут сус-вójскăта, удрú ăртилéрија дă-бúе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут се-вúка* [ВЕв(297)].

ăрăнúа f 'голем бакарен котел за перење алишта' ~ *идну-дéн Нăстрăдúн умá*

утúшăл кăj-кумшúăта дă-пусáка ăрăнúа зă-дă-испéре жéнă-му. И шчóл сфăршe рăбóта ќи-му-ă-вăрне [ДК,Деб(154)]; ~ *Нăстрăдúн уџá клáл у-ăрăнúăта идну-мăлéчко кóтле и зájно су-кóтлито му-ă-вăрнáл ăрăнúăта. Кóга вúшăл кумшúăта у-ăрăнúăта úма и мăлéчко кóтле, că-зăчýди* [ДК,Деб(154)].

ъскéрин m 'војник' ~ *идну-дéн Нăстрăдúн уџá стрéтнăл нă-пăту идну-ăскéрин су-иднă-гулéма тóрба нă-рáмо. Оџăта г-упитáл ăскéрину: "Шо нóсиш, бре ăскéрче, у-тá гулéма тóрба?"* [ДК,Деб(156)].

ъфукат m 'тој што застапува, што брани пред суд' ~ *чóику ýм нéмăл у-глáвăта шчо ќи-прáве. Ќи-му-óдăт сăти пáри. Тугá нúкуј гу-пужăл'áле, му-рéкле: "Сáмо Нăстрăдúн уџá мóже дă-тă-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнăл Нăстрăдúн уџá, димéк кăко ăфукáт* [ДК,Деб(156)].

ъџăмăлăк m 'грешка како резултат на наивно однесување' ~ *Зéва ину-гулéм кáмен. Змéут глáва инá, кулкáва гулéма! Ќи-г-ýдре. И вó – а гулéмуто кáмен – тáап нă-пáшкăта, му-ă-скинýва пáшкăта. Змéут скóкна, пап гу-фáти, г-упăлти, гу-фăрли тáка, нáка. Чéка дéуто дă-си-дójде – гу-нéма, чéка – гу-нéма. – "А, си вéле, нăпрáj дéтто никуј ăџăмăлăк"* [ДК,Ран(142)].

ъшчúа* m 'гостилничар' ~ *димéк, тúа двé јáјца, шу-и-изéшăл, ќи-си-л'упéле пилúна, пилúнăта ќи-пурăстéле кукóшки и că-сóбрăл идну-исáп шу-нéму стигнáл цéлју гурбéт. И тáка чóику нé плáшча, а ăшчúăта сáкăл, а рăбóтта стигнáла ду-укумáту* [ДК,Деб(155)].

ъъ–ъ part 'за потврдување, да' [ПК (Гър)].

Одбрани граматички прашања

КОН РАЗГРАНИЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО СОЛУНСКО

1.1. Во минатиот, односно предминатиот век, во услови кога не постоела македонска држ̀авност, а тоа значи дека не постоеле ниту званични културни институции, македонските дијалекти ги истражувале странски слависти, главно од словенските универзитетски центри, но и пошироко.

Иако испитувачите, по правило биле квалификувани луѓе, специјалисти од висок ранг, коишто го отвориле прозорецот меѓу македонската јазична стварност и светската лингвистика, сепак во нивните истражувања често недостасува комплетност, имено поради фактот дека не биле родени говорители на македонскиот јазик. Впрочем овој недостаток добро го почувствувал и еден од првите (и временски, но и по значење) Ватрослав Облак, кога во Воведот на своето познато дело „Македонски студии“ запишал: „Пред сѐ се интересирав за гласовните особености на јазикот, бидејќи севкупниот инвентар на формите на еден дијалект туѓинецот и при подолг престој не може да ги согледа; во тој поглед неговите студиите ќе бидат непотполни...“[1]. И навистина односново реално согледување на Облак се потврдува со следниов случај од неговиот монографски труд: лексемата *вѫ̄тук* го објаснува

[1] В. Облак, *Македонски сѫ̄дии*, Љубљана, 1994, с. 27.

погрешно: како направа 'совалка' (= додаден дел кон разбојот, парче дрво како развлечен круг, во кој се става цевка на која се намотува преѓа што дијалектно се вика **ва̀тук** = јаток; фактички се работи за дел од преѓата што се вткајува). Слични превиди забележивме и кај М. Малецки, во инаку значајното дело за говорите во Солунско[2], името тој турскиот збор **аралӑк** што значи 'тесен меѓупростор, цепнатинка' го објаснува како 'балкон' - веројатно на 'балконот' имало таква цепнатинка, и при објаснувањето од информаторот дошло до забуна, натаму зборот **банда** (исто така во „Речникот") го објаснува како назив за слика, украс од ткаена материја што се става на ѕидот, најчесто над креветот, а вистинското значење е: група свирачи на дувачки инструменти - веројатно на споменатиот украс имало извезено таква група свирачи. А. Поп-Стоилов од друг аспект се осврнува на проблемот, имено во статијата „На гости во Зарово и Висока" тој ја упрекнува тогашната македонска интелигенција (иако малубројна) за неактивност и лежерност: „... одамна душата ми ја бранува мислата дека ние...", главно во Македонија, секогаш очекуваме богатствата во нашата сопствена куќа да ги откријат и проучат туѓинци"[3].

2.1. Како што често се случува во животот некоја одредена случајност може да отвори нови патишта и можности од било која сфера. Така во една обична дописка од солунското село Висока до весникот „Сӑветник" која што имала за цел да ѝ соопшти на јавноста за националното будење на Македонците од односнава регија, т.е. за настојувањата на населението да се ослободи од присуството на грчкиот владика Неофит, односно од употребата на грчкиот јазик во црквите и училиштата. Со цел да го истакнеме сфаќањето што се јавило кај Македонците од Солунско за значењето на народниот (маi̯чинъ) јазик уште

[2] M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem)* Słownik, Kraków, 1936, c. 4, 6.

[3] А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* Софија, 1979, с. 11, од студијата „На гости в Зарово и Висока"(1900).

во средината на 19 век, кога, и покрај противењето на грчкото свештенство, успеале да го воведат во училиштата, ќе претставиме краток извадок од оваа дописка, од која исто така се забележуваат одредени дијалектни посебности: *"Чендата ны на еднъь г҃одинъ озг҃орѣ се научиха пр҃ѣзъ маи̑чинъ си езикъ. толко, колко во дължината на толкоти̑ъ по̑минали г҃одини не можиха никакъ да напрендвати̑ъ по̑ рънковоти̑ството на г҃ръцкото ученје*".[4]

2.2. Во односната дописка на повид се повеќе лексички единици со зачуван назализам што упатува не само на една петрифицирана состојба од развитокот на јазикот, туку и на аргументот за поврзаноста на јазикот на светите браќа Кирил и Методи со македонските говори во Солунско; сп. примери со (он): пънтътъ по кои-то вървеше; Лънгандина; пънтовалтемъ по селата се мънчеше; и ви даде на рънка иродето; а не за го земите вие на рънци; не се опитала за това нѣшто и първъ пънтъ.

Се разбира дека паралелно (во истиов текст) срекаваме и примери со остатоци од носовката од преден ред (ѧ): гленда се дописникътъ ви бѣше заборавилъ; чендата ны на една година озгорѣ; заштото ке грендѣл владиката; Неофит глендаштемъ постоіанството; нито видѣли вѣстници на маічин си ензикъ.

За високиот степен на случаи со зачувани траги од назализам многу репрезентативно зборуваат примерите во кои по образец на споменативе случаи се јавува неоргански назализам: сѣ енвиха в Ц/градъ; лънжливо преставуваха; цѣло село му обенвуваме; не можиха никакъ да напрендватъ и др.

2.3. Споменатиов напис од с. Висока со своите архаични јазични посебности го привлекол вниманието на славистите, проф. М. Хатала 2 год. по објавувањето го препечатил (текстот) во загрепското списание "Književnik"[5] со што во науката се потврдила теоријата на В. Јагиќ за македонското потекло на старословенскиот јазик.

---

[4] В. *„Съвети̑ник"*, г. 1, бр. 29 (7.10.1863), цит. од А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* с. 51.

[5] В. "Književnik", II (Zagreb, 1865), 471-474.

3.1. Посебностите на говорите во Лагадинско заинтригирале повеќе слависти, да ги споменеме: А. Шопов, којшто 1885 под псевдоним Офејков во софиското „Периодическо списание“ пишува за јазичните посебности на селата Висока, Сухо и Зарово од областа Богданско (Солунско)[6]. Една година подоцна на оваа тема (во истото списание) пишува и охриѓанецот Кузман Шапкарев. Подоцна (1898) А. Поп-Стоилов исто така во „Периодическо списание“ се објавил со нов момент од фонетиката на дијалектот во Богданско со статија за рефлексацијата на стсл. глас „ери“ (ы) во ъ и при тоа ќе истакне дека тоа претставува „еден од суштествените признаци, со кои што се решава прашањето за татковината на Кирило-Методиевиот јазик. Сега веќе, продолжува Поп-Стоилов, никој не се сомнева дека првите богослужбени книги пишувани од светите браќа Кирил и Методи се пишувани на солунското наречје“[7].

До кој степен се изделуваат говорите во Богданско од другите македонски говори, па и од соседните, многу сликовито ни претставува А. Поп-Стоилов во споменатата статија „На гости во Зарово и Висока“ преку разговорот што го имал со кирацијата којшто го превезувал до селото: „Господине - ми одговори кирацијата - ти и самиот слушна дека нашиот говор не е да се зборува пред свет. Јас сум кирација, одам на многу места, никаде не зборуваат како во нашето село, штом ќе почнам да зборувам по наше почнуваат да ми се смеат. Затоа и се трудам да се одучам од него (од родниот говор) и да зборувам како што зборуваат на други места“[8] (8).

4.1. Зимата 1891/92 г. В. Облак направил дијалектолошка екскурзија во Солун и соседните села : Ново Село, Градобор, Бугариево, Ватилак и Вардаровци. Во Солун го истражувал говорот од селото Сухо (Солунско), а од sидари

[6] А. Шопов, в. „Периодическо списание“, XVII (1885), с. 321-322.

[7] А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* Софија, 1979, с. 14, од статијата „Рефлекси от старобългарския изговор на ы в новобългарските наречия“.

[8] А. Поп-Стоилов, в. фус. 3, стр. 14.

(мајстори) од Дебарско собирал дијалектен материјал од селата Клење, Галичник и Обоки.

Резултатите од односниве истражувања беа објавени посмртно од Виенската академија на науките под редакција на В. Јагиќ ("Macedonische Studien", 1896). Оваа книга на В. Облак несомнено има голем придонес за дефинитивната победа на "Македонската теорија" на Јагиќ во врска со татковината на старословенскиот јазик.

4.2. За време на Балканските војни (1912/13 г.) Ј. Иванов како војник имал можност да ги посети селата Зарово, Сухо и Висока во Лагадинско и при тоа успеал да забележи важен дијалектолошки материјал што го обработил и го објавил во угледното париско славистичко списание "Revue des ètudes Slaves"[9]. Во споменатава студија освен што дава историски податоци за Богданско, Ј. Иванов ги разгледува и остатоците од назалните гласови во сушковисочкиот и заровскиот говор (дава список на зборови и изрази во кои се содржат овие старословенски гласови) и завршува со текстови и обрасци .

Новина кај него е дека укажува на постоењето на „зачуван **краен ер**" во Богданско во зборформи (најчесто придавки) што завршуваат на 2 или 3 согласки. Односново тврдење на Ј. Иванов беше прифатено од повеќе истражувачи на југоисточните македонски говори, во не така дамнешно време и од угледниот американски славист со полско потекло Зб. Голомб, иако во меѓувреме се јавија нови објаснувања, пр. од Ст. Романски во статијата „Лажни остатоци од краесловниот ер ..."[10], тој појавата ја објаснува како остатоци од сложената придавска промена, т.е. го оспорува тврдењето дека се работи за „зачуван краен ер". Последно објаснување за односнава појава, што се разликува од претходните, е од авторот на овој реферат,

[9] Ј. Иванов, *"Un parler bulgare archaique"* во сп. "Revue des ètudes Slaves", t. II, Paris, 1922, 86-103.

[10] Ст. Романски, *Мними остатъци от Краесовен ер в един български говор в Македония,* сп. Македонски преглед, III, София 1927, кн. 1, с. 23-32.

имено низ богатство од примери се укажува дека се работи за резултат, последица од друга појава (морфолошка): мешање на родовите опозиции, односно рушење на категоријата род што, има зафатено големи размери во односниве говори[11].

4.3. Полскиот славист Мјечислав Малецки во триесеттите години од XX век доаѓа во Солунско и во селата Сухо и Висока вршел дијалектни истражувања. Резултатите од таа работа планирал да ги презентира преку една комплетна студија за односниов говор, од која за жал поради прераната смрт објавил само 2 дела: Текстови и Речник[12], а третиот дел - Граматика, дополнително во поново време го објави неговиот студент Зб. Голомб[13]. „Во одзивите и оценатa на двете книги на Малецки со право се истакнува неговата способност да ги улови и најсуптилните нијанси во артикулацијата на гласовите. Неговите записи се апсолутно комплетни и само како такви можеле на Голомба да му послужат за неговиот извонреден опис на дијалектот"[14].

Меѓу работите со кои се служевме во обработката на темата за споредби и разграничувања на говорите во Солунско ќе го споменеме и „Кулакиското евангелие"[15] „искарано" (= приготвено) како што пишува на првата стр.: „на *тувашно збор на Вардариа*" - станува збор за еден од најјужните македонски дијалекти, селото Кулакија се наоѓа малку југозападно од Солун , на самата утока на р. Вардар. Делото е настанато во почетокот на седмата деценија од 19 век, го има „*искарано*" Евстатиј Кипријади,

[11] К. Пеев, *Повторно за „лажните остатоци" од **крајниот ер** во југоисточните говори,* Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел, Скопје, 2002 г., с. 397-404.

[12] M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem)* część I, Teksty, Kraków, 1934; część II, Słownik, Kraków, 1936.

[13] Зб. Голомб, *Два македонски говори (на Сухо и Висока во Солунско),* MJ, г. XI-XII, Скопје 1960, с. 113-182; MJ, г. XIII-XIV, 173-275.

[14] Б. Видоески, *Мјечислав Малецки како славист и испитувач на македонските дијалекти,* МАНУ, Свечен собир посветен на Мјечислав Малецки, Скопје 1977, с. 14.

[15] A. Mazon, A. Vaillant, *L'èvangèliaire de Kulakia un parler slave du Bas-Vardar,* Paris 1938.

а транскрибирано и објавено од француските слависти А. Вајан и А. Мазон. Се работи за евангелски текст пишуван на солунски дијалект со грчко писмо. А. Вајан во предговорот, разгледувајќи го јазикот на Евангелието направил комплетна студија за овој долновардарски говор. "Многу прашања, било фонетско-фонолошки, било граматичко-структурални, во односнава студија се така обработени, што можат да послужат и како база за споредби, односно како модел при разрешување на одделни проблеми поврзани со македонската дијалектолошка наука".

5.1. Одделните прашања од говорите во Солунско, вклучувајќи го и аспектот на "десловенизација", со мотивација за регионално разграничување, освен од споменатите извори, ќе ги разгледаме и со материјали од 2 села. И двете се наоѓаат северозападно од Солун, првото се вика Градобор (или Гърдобор - локално), а го истражував лично со бегалци од односново село, според Тематскиот прашалник, приготвен од Б. Видоески, со околу 3.000 позиции. Говорот на ова село го истражувал исто и В. Облак и во "Воведот" на своите "Македонски студии" објаснува дека во Градобор (при дијалектните истражувања) се задржал само кусо време и дека анкетирањето го вршел во извонредно тешки околности. Оттаму нашите истражувања (не само за потребите на рефератов) ги замислуваме како настојување за дополна на белешките на Облак, исто така како можност за следење на евентуалните промени што се случиле во говорот на селото во период од 80 години, бидејќи, како што рековме, Облак бил во Солунско во почетокот на деветтата деценија од 19 век, а јас анкетите ги вршев кон крајот на седмата деценија од наредниот век.

5.2. Второто село чиј дијалект го разгледуваме - Ватилак, се наоѓа исто така северозападно од Солун. За време на Втората балканска војна (јули 1913) селото било уништено, а населението прогонето од страна на грчката солдатеска, така што според пописот извршен по Војната населбата се води како напуштена, комплетно без жители. Впрочем во споменатава војна голем број села во

Долновардарско, особено на отсечката Солун - Кукуш биле уништени[16].

Говорот и на ова село го истражувал проф. Облак, но и односниве анкети не се комплетни, така што се надеваме дека споредбите што ќе ги вршиме со еден текст од истово село (Ватилак) ќе бидат корисни во смисла на комплетирање на дијалектната слика на даденава регија. Се работи за автобиографски белешки од еден заможен македонски сточар што ги издиктирал некаде во почетокот на XX век, значи релативно близу до терминот кога Облак го собирал материјалот. Овој текст многу подоцна на страниците на „Македонски преглед" го објавил Љ. Милетиќ[17].

6.1. Осврнувајќи се кон разграничувањето на македонските говори во Солунско ќе тргнеме од аргументот дека: „Изоглосите на солунското огниште со двата свои снопа - малешевскиот и лагадинско-разлошкиот - источната дијалектна област ја разбиваат на три дела во правецот Југ - Север[18]". Ваквото разграничување набележано од Б. Видоески се базира врз покомплетни сознанија за македонската дијалектна ситуација, отколку што ги имал Облак и оттаму мислиме дека поделбата што тој ја прави разгледувајќи ги говорите во Солунско како: а) *Дијалект на Сухо* и б) *Дијалект на северната околина на Солун,* би било подобро првиот дел да гласи: а) *Дијалект на источната регија во Солунско* (со репрезентат говорот на Сухо), а вториот дел: б) *Дијалект на западната регија во Солунско.* Како потврда за ова ќе го споменеме аргументот дека говорот на с. Кулакија во основа се совпаѓа со особеностите на говорите од селата Ново Село, Градобор, Бугариево и Ватилак, што Облак ги третира како дијалект на северната регија (пр. со развојот на ѣ, со континуацијата на (он) и ѧ,

[16] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, т. I, Скопје 1987, с. 7-22; *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел,* т. I, Скопје 1999, с. 9-27.

[17] Л. Милетичъ , *Изъ живота на българитѣ в Солунско*, „Македонски преглед", VIII, София 1932, с. 65-98.

[18] Б. Видоески, *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија,* MJ, Скопје, г. XIII-XIV, с. 105.

односно со замената на вокалот ы, со акцентските модели и сл.). Споменатото село (Кулакија) не може да се третира како говор на север, туку како говор на запад од Солун, бидејќи се наоѓа на истата линија, или дури малку на југозапад.

Во неможност да се врши анкетирање на теренот границата меѓу овие две зони во Солунско ќе биде условна и треба да ја лоцираме на појасот што се протега малку источно од реката Галик .

6.2. Иако се забележуваат разлики внатре во самата источна регија, меѓу одделни пунктови, такви разлики се констатирани во развојот на одделни фонеми, пр. резултатот ă за стсл. ы (ери) е карактеристичен за северниот дел од источната регија (т.н. Богданско) за селата Зарово и Висока (сп. *влăкó вăj* м. 'вие'), постојат и др. регионални посебности, впрочем за нив пишува М. Малецки[19], но повеќе се оние црти што ги обединуваат овие говори како источни и со кои се спротивставуваат на втората (западна) група говори .

Таков е случајот со акцентот којшто со одредени посебности, пр. со подвижноста ѝ дава забележлива „боја" на говорите источно од реката Галик. Споменатава подвижност низ парадигмата може да се следи како кај именските зборови така и кај глаголите, сп. примери кај именките - еднослоѓни (м.р.): *дăмт̄ - дамбó(т̄), гл̄ác - гл̄асóт̄*, исто кај именки од ж. р. *пéш - пишт̄á;* кај двосложни од ж.р. на -а: *брáда - брадáт̄а - брадúт̄е,* во ср. р. : *крúлу - крилóт̄у - крилáт̄а,* но кај др. тип именки имаме поинаква подвижност: *чéнду - чéндут̄у - чиндáт̄а.*

Кај глаголите подвижниот акцент го забележуваме во следниот тип: *бéра - бир'éш - бир'é; дăржа - драж'úш - драж'ú.*

6.3. Западната регија што ја претставуваме со селата Кулакија, Градобор, Ново Село, Ватилак и др. имаат друг

[19] M. Małecki, *O zróżnicowaniu gwar Bogdańska w pd.-wschodniej Macedonji,* Lud słowiański, A III, z.I, Kraków 1933, A 90-131.

тип на акцентирање, имено акцентот е слободен, може да падне на било кој слог од зборот, на било која морфема, но посебноста е во тоа дека е парадигматичен, т.е во парадигмата не се менува. Исто така акцентска специфичност со која западната регија се изделува од источната е тоа што стариот акцент на отворена ултима се повлекол на вториот слог, сп. *же́на, гла́ва, ре́бро,* исклучок, т.е. случаи со акцент на отворен краен слог среќаваме во туѓите зборови, сп. примери од Кулакија: *ашикире́* 'очигледно', *бајá* 'многу', *башкá* 'одделно', *сифте́* 'првпат' и др.

7.1. Меѓу посебностите, на фонетски план, како диференцијални заслужува да се споменат: развојот на носовките, на големиот и малиот *ер,* на *ери,* на *јат* и др .

Во врска со континуацијата на *(он)* Конески ќе забележи: „Бидејќи најмногу траги од некогашниот назален изговор наоѓаме во нашите јужни говори (Костурско, Солунско), каде што во ред случаи имаме секвенци од вокал и назален консонант за некогашните носовки (*дăмбо, гренда, пенда)*, би било логично да претпоставиме дека процесот на деназализација се ширел постепено следејќи го правецот север - југ, така што најдоцна ги зафатил јужните говори“[20].

7.2. Сепак треба да се одбележи дека Облак во одредени фонетски ситуации развојот на назалноста, поправо нејзиното разлагање го гледа со еден степен понатаму, односно со резултат на вокално *м* и вокално *н,* тој нагласува: „Овој дијалект (станува збор за с. Сухо)... припаѓа кон оние јужномакедонски дијалекти коишто го задржале назализмот во висок степен... *(он)* станало *ъм, ън, ...ѧ* се развило во *ем, ен; ъм, ън* во нагласени слогови поради целосно апсорбирање на *ъ* следните сонанти *м, н,* поминуваат во вокални *м* и *н;* во ненагласени слогови *ъ* можело да се развие во *а*“[21].

---

[20] Бл. Конески, *Историја на македонскиот јазик,* Скопје 1967, с. 44.

[21] В. Облак, в. фус. 1, с. 41-42.

Бројот на случаи во кои носовката *он* се реализира како вокални *м, н* е многу поголем: *змӣ, ӣнӣ, ӣнӣишӣа, мндру, мнч, ӣмӣу, рмӣ,* наспрема примерите во кои носовката не е акцентирана и резултатот е двокомпонентен *ам, ан: гламбок, голамби, камӣина.*

За развојот на носовката *ен (ѧ)*, исто така изделува два резултати: *ем, ен* и вокално *н.* За првиот случај Облак ги наведува следниве примери: *женӣва, гренда, чендо,* а за резултатот вокално *н: знӣ, знӣуфци, свнӣец, гувндари* и др.

Веднаш треба да потенцираме дека ваквиот резултат (вокални *м* и *н*) за развојот на носовките во говорот на Богданско (т.е. во источната регија во Солунско) не е нотирана во трудовите од другите истражувачи ; и Поп-Стоилов, и Малецки, и Голомб и Видоески за носовката *он* пред лабијален консонант наведуваат *ăм, ăн.* Аналогно е претставен и развитокот на носовката од преден ред *ен (ѧ).*

Различното поимање на работите веројатно треба да се објасни како резултат на различната лингвистичка наобразба, бидејќи временската дистанца меѓу истражувањата на Облак и Малецки од 40 год. не би можело да ги предизвика односниве промени.

7.3. Она во што се сложуваат Облак и Малецки (како директни истражувачи) е дека чувањето на назалниот елемент во Лагадинско (за Облак само преку селото Сухо) е дека присуството на остатоци од назалниот изговор во односнава регија е толку силно изразено што се јавува и во случаи за кои нема историска обусловеност, таков неорганski назализам најчесто се јавува на местото од *сек. ер,* и на др. места, сп. кај Облак: *мнгла, лнжив, бăнчва;* кај Малецки: *лăнжа, лăнжица, мăнгла.*

8.1.На север (во источната регија), од с. Зарово, А. Поп-Стоилов освен остатоци од назалните гласови исто така презентира и примери со неорганski назализам: пра̀ѧт убрънчѣ за̀ бънчва (од бъчѣва); длънгу като̀ вънжи (од длъго); ним вằрваш, тä лънджа̀ (од лъгати); лънджи́цата̀-і уд-дръв8, лънджича́рник (од лъжица), мънгла па́дна̀, мънгли́чаву вра̀ми (од

мъгла), стънклуту сä здруви́ (од стъкло). Од истото село за неорганski назализам за ѧ е регистриран само случајот: пнтéл на буни́шти (од пѣтелинъ).

8.2. Како преоден говор од Лагадинско на север кон Кукуш го земаме говорот на с. Негован што го истражувал Б. Видоески. Иако се наоѓа многу близу до Зарово тој не ги споделува неговите (или поточно лагадинските) црти . Ве-ќе споменавме дека се разликува во однос на акцентот, а таа различност се потврдува и во континуацијата на носовките, имено овде редовен рефлекс за *он* е темниот полувокал (така е и пред лабијална согласка): дъп, зъп, зъблу́, клъбу, ръка. Исклучоците се реткост: блаⷩдéіа и мъⷩдаⷬр за *он*, односно: глиⷩдáлу, éⷩдру, чéⷩду, мисичи́ⷩа за ѧ.

9.1. Говорите од западната солунска регија, на запад од р. Галик се вклучуваат во општомакедонската замена за носовките, имено он се рефлектирало во вокал без траги од носовост, пр. од крајната јужна точка, Кулакија: *са наблуди́, гулу́б, мучени́ц, голéмому́ченицъ, ра̏ка, скапи́а, су́буша* и др. Оваа посебност се шири регуларно (без исклучоци) на север, пр. од Ново Село: *да̏ш. да̏бо́во, ва̏глин, га̏ло́ш, га̏ло́би* (во др. села *га̏ла̏ш*), од Градобор: *са̏ди, ва̏жи, ша̏ш, га̏ла̏ш, ра̏ка;* исто така и во позападните села кон Енице-Вардарско, сп. од Вардаровци: *за̏би, ша̏ш, да̏ш, га̏ска, са̏дба* и др.

Отсуството на назализам во западната регија е одразена и во континуацијата на ѧ: *же́ша, че́ду, кле́ша, ези́к* (Ново Село), *че́до, јша̏рва, за́јц, ме́сиц* (Ватилак), *зе́ш, ше́ш* (Вардаровци).

Зборувајќи за развојот на носовките во селата од западната регија од Солунско, проф. Облак истакнува (тој ги третира како северни): „Тука ринесмусот се задржува само во следните примери: *зъмба* (Ново Село, Ватилак), *енза (гу фаши енза), кленза* (една детска игра) (Ново Село)“ („Мак. студии“, с. 45). Првиот пример *зъмба* (со измена *з* во *s*) го споменува и Д. Иванов во студијата за гевгелискиот говор[22] - *sъмба* 'парче железо со остар врв за отворање

[22] Д. Ивановъ, *Гевгелийскиятъ говоръ*, София 1932, с. 73.

дупки на железо или кожа'. И едниот и другиот направиле превид бидејќи се работи за позајмица од турскиот јазик *zimba* 'средство за отворање дупки'[23].

2003

[23] А. Н. Баскаков и др. *Турецко-русский словарь,* Москва 1977 с.946.

ЗА МАЛКУ ПОЗНАТОТО КАЛКИРАЊЕ НА СЛУЖБЕНИ ЗБОРОВИ ВО ЈУГОИСТОЧНИТЕ ПЕРИФЕРНИ МАКЕДОНСКИ ГОВОРИ

„...примањето на еден сврзник значи нешто повеќе од примањето на некој полнозначен збор, зашто сведочи за сфаќање на мислата на туѓиот речничен склоп“ (Б. Конески, Историја..., 121).

„...најчесто калкираат луѓе што познаваат два или повеќе јазици, како и оние јазични средини во коишто билингвизмот ги зафатил пошироките слоеви на народот“ (О. Јашар-Настева, MJ, XIII-XIV, 111).

1.1. Македонскиот јазик, тоа е општопознато, претставува периферија на словенскиот јазичен свет, а говорите што ги истражуваме – долновардарските претставуваат истурен пункт од споменатава словенска (и македонска) општност кон византиската сфера. Ваквата детерминираност на овие говори условила интересот на славистите кон нив да се појави многу оддамна, или поконкретно: тој може да се следи уште од крајот на минатиот век и порано, почнувајќи, главно, со проф. Ватрослав Облак.

1.2. Словенските племиња од тој дел на Македонија дошле во контакт со грчкиот јазик уште со самото доселување

на Балканот (VI век), но истражувањата укажуваат дека тие трпеле влијание не само од соседните грчки дијалекти, со кои биле во непосреден допир скоро 15 века, туку и од влашкиот и особено од турскиот јазик.

За ова наоѓаме објаснување во демографската ситуација во Долновардарско, каде што, според статистиката на К'нчов[8], кон почетокот на XX век, односот на македонското население кон грчкото и турското барем во одделни регии изнесувал приближно 1 : 1 : 1; присуството на влашкиот елемент, иако не толку изразен, сепак бил доволно силен.

2.1. Уште од претходните истражувања е констатирано дека во долновардарските говори во голема мера се присутни заемки од грчкиот и од турскиот јазик, навлезени во различни тематски подрачја што се во корелација со различните манифестации од животот на луѓето. Во таа смисла указателен е податокот што го дава З. Голомб за говорите во Солунско, имено дека „...туѓите зборови (главно турски и грчки...) претставуваат 40% од сите зборови дадени во речникот на Малецки..." треба уште да се потцрта дека освен чисто лексичките заемки поврзани со влијанијата на стопанската, општествената и духовната култура, се јавуваат заемки од граматки карактер, што несомнено е резултат на двојазичноста и тријазичноста на словенското население (мажите!) во македонските села (особено во јужна Македонија)"[2].

3.1. Зборувајки за контактите на долновардарските дијалекти (дури и пошироко) со грчкиот и турскиот јазик треба да одбележиме дека тие контакти резултирале не само со директно позајмување на лексички единици, туку прави впечаток и големиот број случаи на калкирање, во кои се позајмува само внатрешната форма, содржината.

---

[1] В. Кънчовъ, *Македония, етнография и статистика*, София, 1970. (К'нчов македонското население го прикажува како бугарско).

[2] Зб. Голомб, *Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)*, MJ, XIII-XIV, кн. 1-2, с. 262.

Присуството на калките, како и на позајмени службени зборови, претставува сериозна потврда за постоење на јазична интерференција, кога говорителот престанува да биде во можност да ги држи одвоено карактеристиките на својот јазик (говор) од оние на јазикот од кој позајмува (грчки или турски). Поинаку речено „за да може да се калкира, т.е. за да може да се преведе значењето на зборот или изразот, потребно е тоа да се свати. А за ова пак, нужно е познавање како на туѓиот јазик, така и на мајчиниот. За калкирање, како што истакнува Унбегаун, е потребен билингвизам. Од ова произлегува понатаму, најчесто калкирале луѓе што познаваат два или повеќе јазици, како и оние јазични средини во кои билингвизмот ги зафатил пошироките слоеви на народот".[3]

4.1. Проф. О. Ј. Настева успеала да издвои нешто околу 400 збороформи и изрази во македонскиот јазик, калкирани од турскиот. Некои од нив ги пронашла имено во материјалите од дијалектите што се предмет на нашиов интерес – долновардарските.

Во првата група таа ги разгледува изведените калки во кои се зема содржината (значењето) на одделен збор и се преведува, пр. зборот *невестулка* 'ласица', изведено според турскиот назив *gelincik*, а ова од *gelin* 'невеста' (Воден), *невестул'ка* (Серско); *вечерно пиле* 'лилјак' според *gece kuşu* (тур. *gece* 'ноќ' и *kuşu* 'птица') – забележан во материјали од Солунско, с. Висока; во соседното село Сухо е регистрирана заемката *гиџе-кушу*.

4.2. Освен изведените постојат и семантички калки, нив ги разгледува во втора група. Специфично за нив е дека нема создавање на нов збор, туку се работи за проширување на регистарот на значењата на одделна лексема и тоа спрема образец од зборот што се јавува со исто основно значење во јазикот од кој се калкира. Конкретно зборот *дете* освен со основното значење во

[3] Оливера Јашар-Настева, *Македонските калки од турскиот јазик*, МЈ, XIII-XIV, с. 109-171.

јужните говори го среќаваме и со значење на 'син', а тоа второ значење се развило според образец од турскиот јазик во кој лексемата *çocuk* освен 'дете' значи и 'син', сп. пр. од Кукушко: *кумшúкта имáла аднó дéте и две мóми* (имала еден син и две ќерки). Изгледа ваквото проширено значење на зборот *дете* се јавува комплетно во јужните (егејски) говори македонски, О. Ј. Настева наведува пример (според А. Мазон) од Леринско: *Бéше éден тáтко и éдна мáјка. Имáја éдно дéте и éдна чýпа* (Мазон, с. 116)[4], и од Корчанско: *Bjë ena žena, imješe dvjë čeleti ena čipa i eno djëte* (Documents, 188)[5].

5.1. Сето ова е познато и може да се најде во извесни студии од областа на македонистиката, она што останало незабележано, поради суптилноста на проблемот, е дека освен позајмување на службени зборови среќаваме и нивно калкирање, а тоа значи дека се позајмува само нивната внатрешна страна, а не самите зборови (т.н. надворешна страна). Ваквото калкирање секако треба да се третира како резултат од постоење на многу висок степен на јазична интерференција, кога оној што позајмува е комплетно билингвален и го меша внатрешното устројство на својот роден говор (во овој случај македонските говори во Долновардарско) со јазикот од кој позајмува – грчкиот.

5.2. Во врска со моделот или образецот при калкирањето, независно дали се работи за изведени, семантички или фразеолошки калки, „некои лингвисти сметаат дека за поголемиот број калки што се употребуваат во европските јазици како модел послужил грчкиот јазик од кој преку латинскиот тие се распространиле понатаму. Талгрен, на пример, констатира дека приличен број такви калки се наоѓаат дури и во финскиот"[6].

Се разбира дека во јужните периферни македонски говори, кои што (како што рековме) скоро 1.500 год. живеат

[4] A. Mazon, *Contes slaves de la Macédoine sudoccidentale,* Paris, 1923.

[5] A. Mazon, *Documents, contes et chansons slaves de L`Albanie du sud,* Pariz, 1936.

[6] Оливера Јашар – Настева, види MJ, г. 13-14.

во симбиоза со соседниот грчки јазик, позајмувањето (и калкирањето) е поизразено, па во тој контекст го гледаме калкирањето и на службените зборови. Меѓу аргументите што довеле до тоа, освен споменатиот многувековен контакт, треба да се земе предвид дека тоа влијание доаѓало од една средина којашто во економски, но и во културен поглед била повисоко поставена.

7.1. Појавата за која зборуваме – калкирање на службените зборови, според грчки образец, репрезентативно е изразено кај зборовната група предлози. До зачестената употреба на поодделни предлози во овие дијалекти се дошло не само поради познатото пренебрегнување на падежните наставки што следувало по губењето на деклинацијата, туку и со проширување на „регистарот на значењата", преземајќи функции од други предлози според употребата („проширена") на соодветниот предлог во грчкиот јазик.

7.2. Предлогот *въ*, во долновардарските говори обично *уф*, *у* или *аф*, многу често го среќаваме во конструкции (и реченици) коишто отстапуваат од нормата имено поради присуството на споменатиот предлог наместо предлогот *на*. Механизмите на ваквото функционирање на *во* се непознати или малку познати. Причините за ова треба да се бараат секако во неговата ограничена употреба (со такво значење) исклучиво во јужните говори, оние што биле во допир со грчкиот, што не е случај, на пр. со специфичната (и дијалектна) употреба на предлогот *на*, којшто сепак зафаќа пошироки ареали, на пр. присуството во акузативни конструкции се јавува скоро континуирано во западната и јужната македонска периферија[7], почнувајќи од Скопје, па преку Дебар и Костур сè до Солун.

7.3. Неочекувани се случаите (примерите) во кои предлогот *уф, у, аф* ја покрива основната употреба на предлогот *на*: да означува положба врз горната површина

[7] Г. Цыхун, *Типологические проблемы балканославянского языкового ареала*, Минск, 1981; К. Тошев, *Неколку иновации и доразвивање на некои предлози во градскиот струшки говор*, Прилози, МАНУ, Одделение за општествени науки, I, 1970, с. 105–112.

на предметот: *приближи́ при неа, тури́ ухо́то му аф мо́мин курем от гори* (Вер, 29); – *да стӑ́пнити уф узго́ри уф зми́ити* (Кул, 292); – *за ве́зми ви́лата у рӑ́нка́та, за распила́ј сно́питу у враш'и́луту* (Мал, 66).

Објаснување за ова треба да бараме во калкирање на грчкиот предлог ε᾽ις кој што ја покрива употребата и на предлогот *на* и на предлогот *во*. Паралелна употреба на предлозите *на* и *во* забележуваме и во случаите кога се јавуваат наместо предлогот *кај: ка ути́шле уф пра́сити, си тарча́ло сӑ́то бил'у́к* (Кул, 265); – *царју́т пусна хабер на зета му да дојди аф царју́т* (Вер, 49); исто така: *калеко и утишел на еден царски бахчеванџија* (Вер, 159); – *дујде́ на Ису́с̀ иде́н мла́до де́ти* (Кул, 268).

8.1. И до сега беше познато дека во западното наречје (но и во Долновардарско) предлогот *од* го проширил регистарот на својата употреба: освен што ги изместил старите предлози изъ и съ, се јавува и како „граматички показател на односот на припадност во конструкција што го заменува стариот посесивен генитив – датив... И мегленороманскиот и ароманскиот познаваат генитив со *de (di);* аром. *h'il'a di amira* 'ќерката на царот'. Посесивни конструкции со α᾽π᾽ο (од) познаваат и северните грчки говори. Овие конструкции се раширила веројатно под романско влијание (тие биле познати веќе во вулгарниот латински)"[8]. Сп. примери од Солунско: *баш на Араплија имаше едно тӑ́рло от галичани* (Ват, 91); – *а пак нашто село беше от една голема ханумка* (Ват, 71); – *ка умракна́ вики, ве́ли стопа́нут ут ло́зито* (Кул, 315).

8.2. Освен ова, би се рекло калкирање на поширок (балкански) план, во говорите во Долновардарско среќаваме и други случаи на „внатрешна деривација" на предлогот *од*, кога под влијание на грчкиот јазик тој ја покрива употребата на неколку други предлози. Ова несомнено стои во врска со аналогната употреба на грчкиот предлог α᾽π᾽ο, којшто има многу широка употреба и се јавува со значење на: 'од', 'за', 'низ', 'во', 'до' и др. Прво ќе илустрираме

[8] Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1981, с. 131.

за случаите кога *од (ут)* се јавува место предлогот 'за': *фъ̀рли ина́ хо́ртума да съ̀ вра̀зам ут кра̀сту да м'а ꙗ'а́сниш'* (Мал, 53); – *а з'е́ва ма́јка-и ут ранка́та, з'е́ва идин пъ̀нт'... утѝват, утѝват* (Мал, 52); – *да гу фати́ ут гъ̀рклја́нут, ки му уда́виши* (Кул, 268); сп. – *си́ти л'у́ди сака́ле да се фа́тат ут не́гу* (Кул, 224).

Ваквата употреба на *од (ут)* е прилично раширена, освен во споменативе материјали од с. Сухо (Висока), Кулакија ја наоѓаме уште во биографските белешки на Т. Кехаев[9] од с. Ватилак: *си фанах от каикот и излегох...вонка от Вардар* (87), натаму во Зборникот од Ст. Верковиќ: *тогај го зева нас дунја ѓузели от рънката, гу изваѓа вунка* (162).

8.3. Друг пример за калкирање на предлогот *ут (од)* – кога позајмил уште една внатрешна страна од грчкиот предлог ἀπό (ништо помалку интересен од претходно споменатиот случај), е кога се јавува во служба на предлогот 'низ'. Примерите што успеавме да ги изделиме се многубројни и од различни извори така што претпоставката за евентуални печатни грешки не може да се третира за аргументирана. Сп.: *пруминаха ут мръ̀ч'ува́та, исл'а́ха па́к на сф'ꙗти́лу* (Мал, 59); – *една́ какара́ска на бе́лијут о́л му фл'ази от уста́та му, та му изл'ази от гъ̀зот* (Вер, 30); – *то́а шо не фле́ва ут вра́та уф ма́ндрата* (Кул, 319).

8.4. Ќе завршиме со примери во кои *од* се јавува наместо предлогот 'по' (се разбира пак со калкирање од грчкиот јазик): *ут иди́н саха́т' гл'е́нда, н'е́ма да съ̀ кла̀тни н'а̀фту ут трит'а́* (Мал, 70); – *ут д'е́вит' мъ̀сница за до́јди за ж'е́н'енти, за ве́зма аргати́ту и стръ̀пуве́ту.*

Во повеќе примери овој предлог (со споменатава употреба) се јавува во придружба на прилогот 'сетне': *ут мръ̀ва вр'а̀м'ꙗ с'е́тн'ꙗ гу гл'е́дат и́ди наса́м съ̀с ко́н'у* (Мал, 59). Освен време покажува и простор: *го извлече от одајата, го таркал'а от скалите надолу* (Ват, 95).

1998

[9] Л. Милетичъ, *Изъ живота на Българите въ Солунско*, Македонски преглед, VIII, София, 1932, с. 65-98.

КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ДИЈАЛЕКТЕН ЈАЗИК[1]

– врз материјалите од Кулакиското евангелие –

1.1. Селото Кулакија се наоѓа во Солунско, непосредно до утоката на реката Вардар и секако претставува една од најистурените македонски точки на допир со византиска сфера. Од овој терен потекнува познатото *Кулакиско евангелие*[2], коешто претставува изборно евангелие, преведено на локален говор, или како што пишува на уводната страница: „...искарано[3] на тувашно збор на Вардариа". Текстот настанал во текот на 1863 г., пишуван е од Евстатиј Кипријади, со грчки букви, но – како што рековме – на долновардарски говор. Многу подоцна, француските слависти А. Мазон и А. Вајан го транскрибирале текстот и во четвртата деценија од нашиов век го напечатиле во Париз, во едицијата: Библиотека на балкански студии.

2.1. Споменатиов текст ни презентира еден македонски говор изложен на силно влијание на балканската јазична алијанса. Логичко објаснување за ова наоѓаме, меѓу дру-

[1] Види: К. Пеев, *За заменскиот систем во јужните македонски говори*. Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, МАНУ, 1988, с. 113-126.

[2] A. Mazon et A. Vaillant, *L'évangéliare de Kulakia, un parler slave du Bas-Vardar*. Bibliothèque d'études bálkaniques VI, Paris 1938.

[3] Придавката *искаран* со основно значење 'изваден' овде ја среќаваме со фигуративно значење: 'приготвен'.

гото, и во некои статистички податоци. Конкретно, само половина век по настанувањето на Евангелието (преводот), според етнографските податоци на К'нчов од почетокот на веков, селото веќе било погрчено[4]. Впрочем, и не само Кулакија, и другите солунски села, вклучувајќи го и самиот град, според споменатата статистика, имале население со изразито мешан етнички состав: процентуално изразено, македонското население во однос на другите националности, земени заедно (Грци, Турци, Власи и Евреи) изнесувало еден спрема пет. Тоа значи дека во Солунско постоеле сите услови за билингвино па и полилингвино население, имено мешањето на јазиците било толку напреднато, што нашиот (македонскиот) говорител престанал да може да ги држи одвоено особеностите на двата, односно на трите јазика, што претставува битен фактор за појава на јазична интерференција. При тоа, по сè изгледа дека доминацијата на турскиот елемент била особено изразена овде, бидејќи освен што биле во мнозинство, Турците исто така претставувале класа којашто господари административно-политички, економски и војнички.

3.1. Општата тенденција во развитокот на нашиот јазик за редуцирање на морфемите во деклинацијата на заменскиот систем во различните дијалекти различно е изразена. „Во источните говори процесот на изместување на старите падежни морфеми ги зафатил и долгите форми на личните заменки, така што во индиректниот објект се установила веќе обичната предлошка конструкција со *на*: *на мене* (м. мене), *на вас* (м. вам) и др. Во западното наречје се забележува процес на навлегување на долгата форма за акузатив и во сферата на индиректниот предмет: *нас ни* (спрема: нас не), *вас ви* (спрема: вас ве), *нив им* (спрема: нив ги). Се слуша и обратна замена: *ним ги* и сл."[5]

3.2. Познатата проширена употреба на кратката заменска форма *му* (како знак за индиректен објект, независно

[4] В. Кънчовъ, *Македония, етнография и статистика*, София 1970. К'нчов македонското население го прикажува како бугарско.

[5] Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1982, с. 146.

од родот и бројот), регистрирана во југозападните, делумно и во централните говори, ја среќаваме и во материјалите од Кулакиското евангелие: *тóга му фатú* (наместо 'им фати') *óчите на нúх, ем рéкал* (266); – *áку пруштáвати на л'ýдити кабаáтут му* (наместо 'кабаáтут им') (282).

Важно е да се истакне дека овде, освен тоа, наоѓаме примери во кои споменатава дативна форма *му* влегува и во сферата на директниот предмет (еднина и множина), односно „паѓа в очи дека кај преведувачот на Кулакиско евангелие понекогаш е пореметено чуството за корелација меѓу одделни типови зависност и нивните експоненти"[6]: *и му лекувá на бóлните л'ýди* (266); – *и сăти шо бéа на сóбăр, óчити му имáле упулéни кăт нéгу* (291); – *и ки му утéпат на нéго* (267); – *падná уф гăрдити, му гушнá* (281); – *распитáа на Пилáту, да му скăршат нóзити, и да му крéнат* (295); – *ка му слушáле Ученúцити нéгови* (269); – *úлим óфците нé му слушáле на них* (319); – *и ки му прибéрам на нéгу сус мéне* (319); – *Как му слушá Исус, сạ чудú* (265); – *му си развикá идéн ут измикáрите, му пúташи шо ки бúдат вúа* (289).

„Се чини дека во говорот на Кулакија *му* (заменката) прераснува во универзален сигнал на објектска врска било да се работи за директен било за индиректен објект, било во еднина било во множина"[7], сепак, првичниот (регуларниот) модел за изразување на директниот објект уште егзистира, понекогаш дури и паралелно со новиот (во иста реченица); сп.: *и гу фатúа арамúите, и му субликóа на нéгу* (277); – *да гу фатú ут гăркл'áнут, ки му удáваши* (268).

3.3. Интересен, поточно речено индикативен аргумент за тезата дека во Кулакија уште кон средината на минатиот век е забележано нивелирањето на падежните остатоци и кај заменките, претставуваат и случаите кога кратката заменска форма за директен објект за ж.р. *ја* (овде *а*) ја

[6] С. Тополињска, *Од синтаксата на македонските евангелија*, Прилози – 2, Одделение за лингвистика и литературна наука, МАНУ, Скопје 1989, с. 148.

[7] С. Тополињска, види фуснота 5.

проширила својата функција, аналогно на заменката *му*, па освен за женски се јавува и за машки род и за множина, а поретко дури се вклучува и во дативни конструкции; сп.: *дáрут шо а зéхти, па дáр да а дáвати* (323); – *дуjдé Марúа (Магдалена) и дрýгата Марúа, а гледáа грóбут* (289);– *и Господúнова рăка бéши наврас нéгу, и а чýваши* (322); – *ка испаднáле на сýхуту, а глéдат óгин запалéна* (338); – *úдат кад нéго, а нóсиа идéн фатéн на носилóто* (283); – *óти он а дрăжиши кéсито и пáрити* (288); – *и а пуштúл на нúх на лóзиту* (315); – *jáс а чýах на нúх су úмито сфój* (261); – *и на тúи óфци а вúка на úмито* (319); – *на вúа дванадесет а пуштúл Исус, и му пувéл'а на нúх* (323); – *па jараџúите а зéле на измúкáрите* (269); – *извадú двé цéли (цéло* 'вид монета'*), му а дал на пúтропот* (277); – *сúти вúа а чувáх ут млáдус* (268) – *а слýшиши нéгувúти прикáзни* (292); – *и шо ки нájдиш сиромáси, крúви, слéпи, лóши, árни, záиси а вáка* (273).

3.4. Како што рековме, во проширената и нерегуларна употреба на кратката заменска форма за директен објект, ж.р., *(j)а* треба да ги вклучиме и случаите во кои таа се јавува во дативни конструкции: *рéчи а на нéа ... да ми пумáга* (292); – *гуворú Исус да а ричé на неа* (292).

Во примерот што следува, клитичката форма за директен објект **а**, во истата реченична конструкција се јавува во служба на двата предмета (прав и неправ), а освен тоа, во почетокот ја среќаваме дативната заменка за женски род *ù* во функција на директен објект (м. 'го'): *рéкал: Вá ки чúнам: ки ù расúпам амбáрут, да ки а прáвам пóгулém ... да ки а рéчам на дýша ми* (177).

До која степен има нерегуларности во деклинацијата на заменскиот систем, односно до која степен тој е опфатен од силна корозија во говорот на село Кулакија ќе илустрираме уште со неколку примери: *чáшата шо пúјам jáс, ки гу пúити* (286); – *и му а давáле на нéгу книга ут Профúтин ... и ка гу утфурú книгата, а нашăл на местото шо бéши писáно* (291) – *и ка гу затфорú книгата, и а му дадé на измичúата* (291); – *нé гу пуштú пу л'ýдито да и*

сăди на л'ýдито, туку да си утки́нат (292); – *ка испадна́ то́а измика́рот ут та́мо, а на́шал идéн ут измика́рито шо бéа за́ино ... да гу фати́ ут гăркл'а́нот, ки му удáваши, ем му вéлеши* (268); – *то́а па́к шо не а милу́ва на мéн* (319); – *прика́зната шо слу́шите, нé-j мо́а, туку ут Та́тко ми шо ми а пушти́л на л'ýдите* (320).

4.1. Второто прашање од заменскиот систем што сакаме да го анализираме е иницирано од фактот дека во материјалите од Кулакиското евангелие многу се чести примерите во кои наместо очекуваните форми на „повратната" заменка 'себе' ги среќаваме формите на личните заменки: *да си раздéл'ат лáфови меѓу них* (262); – *ем вел'áле мигу них* (255). Оваа ситуација е регистрирана и пошироко за Солунско (Лагадинско) од проф. З. Голомб: „освен *că<sę* и *си<si* проклитичко-енклитички акузативни и дативни форми, сите други форми на првобитната „повратна" заменка се загубиле ... старата заменка *с'éб'а* е застапена од соодветните форми на личната заменка"[8].

Оваа специфичност зафаќа повеќе ареали во југоисточните македонски говори[9], меѓутоа треба да истакнеме дека во соседниот воденски говор В. Думев го споменува присуството на „повратна" заменка 'себе', но со член и со именска функција: *на́j-ми́лу нéшчу нă-сéкуj чувéк е сéбту-му*[10].

4.2. Во споменатиов контекст треба да додадеме дека и посвојноста често, не секогаш, се изразува со „личните" посвојни заменки, наспрема „повратните": *já сам али́з офча́р а́рин, и зна́м мóити óфци* (311); – *áку не пруштáвати сéкуj на нéгово́то брат уф сăрцито ва́ша* (268); – *и гу качи́ на нéгууто дуби́ток и гу носи́ на спита́л'а* (277); – *дýри на са́моро́ден нéгуво Син му а да́л за них* (292).

Покрај ваквите случаи, припадноста да се изразува со „лични" посвојни заменки, среќаваме и примери во кои

[8] З. Голомб, *Два македонски говора на Сухо и Висока во Солунско*, сп. „Македонски јазик", XIII - XIV, с. 198.

[9] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, I, Скопје 1987, с. 208.

[10] В. Думевъ, *Воденскиятъ говоръ*, сп. „Македонски Прегледъ", XIII, София 1943, кн. 4, с. 54.

истите односи се изразуваат директно со предлогот *на* + форма од личните заменки: *áку пруштáвати на л'удити кабаáтут му на ни́х* (м. 'нивен') *и тáтко му* (м. 'им') ... *ки и пруштáва на вáс* (282); – *тáтко му на нéгу* (м. 'негов') *му дуjдéл Светáго Дух* (322); – *шо му вéл'ат Пéтрос, и Андреа брáт му на нéгу* (322).

4.21. Сепак иако ретко во функција на посвојност ќе ја сретнеме и „присвојната" заменка: *jáс а чýах на ни́х су и́мито сфój* (261); – *и кажувáх сфójто и́ми на л'ýдито* (261). Ако за овие форми може да се каже дека функционираат наспоредно со „личните" посвојни заменки, сепак има други случаи што сведочат дека пишувачот на Евангелието немал усет за правилна употреба на заменката 'свој': *чéдо и ти сé су мéни, и сăти шо са мој, свóи са* (м. 'твои') (281).

4.3. Во врска со изразувањето на посвојноста и поранешните истражувачи на Кулакиското евангелие го истакнуваат следниов момент: „... во Кулакија привлекуваат внимание конструкциите со редуплицираните експоненти на посвојност, сп. XV/26 *брáт ти дуjдé тфój*; – XV/27 *тáтко му нéгув испаднá*[11]. Веруваме дека има основа оваа поставка да биде проширена како: општа редупликација на заменските форми независно дали изразуваат посвојност или пак се вградуваат во индиректниот предмет; сп.: *и му западнá при нéгу ду нозити му, му вéлиши* (279); – *тоа си нал'ути стопáнот, му ричé на измиќáрут му* (278); – *му си молиши да му оди уф кýќата му* (276); – *му си навидé главáта му* (293).

Разгледуваните случаи наложуваат извесна асоцијација со слични примери од турскиот јазик. Се разбира дека не се работи за комплетно отсликување на појавата, туку за едно општо придржување на сличен модел во турскиот јазик, конкретно за една плеонастичка употреба.

Овде би можеле да се приклучат и негираните императивни форми во кои среќаваме две клитики од

[11] С. Тополињска, види фуснота 6, с. 145.

„повратната“ заменка, едната во проклиза, а втората инкорпорирана (и видоизменатa) во наставката: *илим за вá ним си радувájтиси* (292).

4.4. Во Кулакиското евангелие, во врска со употребата на кратките заменски форми како експоненти на посвојноста, на формален план е присутна уште една специфичност, позната и од другите југоисточни говори[12]. Се работи за состави со роднински имиња, кога зборот кому му се препишува припадноста е субјект во реченицата и во таквите состави место очекуваната кратка форма *си* од „повратната“ заменка, се јавуваат кратките форми од личните заменки: *милýва, дéтито или кéрка му повики* (м. 'ќерка си') (263).

5.1. Навлегувањето на неодредената заменка 'некој' во семантичкиот круг на одречната 'никој' е познато и од други материјали што се однесуваат на југоисточните говори[13]. Од Кулакија: *толку гудини шо ти работам, и нéкој пăт, не ти расипáх кéфут* (281); – *сăто имáн'о си гу дадé пу икимџиити, не можá да си лекýва ут нéкуј* (276). Сп. уште: *дéца дáли имати ништо за јадéни* (227).

6.1. Она што предизвикува интерес, и што е регионално маркирано за југоисточните говори, претставуваат случаите во кои го среќаваме стандардниот редослед и во формите на императивот; сп. пр. од Кулакиското евангелие: *и а-звадéјти данáкут ранéтито, заклájти гу* (281) – значи во првиот пример кратката заменска форма е во проклиза во однос на императивот, а во вториот (во истава реченица) заменката доаѓа по глаголот. Повеќе вакви случаи среќаваме во Зборникот на Шапкарев, забележани во Кукушко: *Как си му чинúл, такá óди, го спастри*; – *а сéга óди на брáт тú, го вúки и нéго*; – *нека пúтиме трýица дýши, и ако рéчат да ме изéдеш, тугај ме изéди*[14]. Наведовме повеќе примери од еден соседен говор, бидејќи се работи за еден необичен

[12] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, I, с. 209.

[13] Б. Конески, *Македонскиот XIX век*, Скопје 1968, *Јазични белешки за приказните од Солунско од Збирката на Верковиќ*, с. 168.

[14] К. Шапкарев, СбНУ, IV, 352, 361.

феномен, а дека не е превид ни потврдува и примерот од монографијата Гевгелискиот говор: *јас ќи дăржум, ти ел'-гу-зáкули.*

1995

ОДЗИВИ НА СТРАНСКИ И ДОМАШНИ СЛАВИСТИ ЗА ДИЈАЛЕКТНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА ПЕЕВ (НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК)

Во неможност да ги задоволиме барањата на Македонците од дијаспората ''Речникот на македонските говори од југоисточниот егејски дел'' (I-VI том) *да биде преведен на англиски јазик, се определивме да претставиме дел од искажувањата на познати лингвисти во кои со критички поглед се оценува работата врз Речникот. Исто така на сублимиран начин, е претставен дел од богатството на народниот јазик во Долновардарско и пошироко со јасна цел: на тој начин да се зачува македонската реч од Солунско, Кукушко, Воденско, Серско, и за идните генерации, зашто очигледно е дека кај третата генерација мајчиниот збор полека тоне во заборав.*

Reviews and recensions
on Professor Kosta Peev's work by Macedonian and foreign linguists

Academician Blazhe Ristovski
Excerpt from the article "Monumental work in Macedonian Linguistics", "Utrinski vesnik" (Morning news) 28 January 2000.

I evaluate Professor Kosta Peev's monumental work with great respect; of a devoted and passionate scholar who has spent his lifetime to the resurrection of an organic part of a historical ethno-cultural subject – the south-eastern dialectal varieties of the Macedonian language spoken in the Aegean part of Macedonia – which relentlessly is fading away and dying out... The Macedonian folksongs and folk dances are disappearing; the Macedonian word can be hardly heard in the areas of Salonica, Kukush, Seres, Kavala and Drama; the Macedonian whisper is being choked in the countryside of Lerin and Kostur.

In the introduction the author surveys... the demographic changes that took place in the lower Vardar region and presents the basic characteristics of the almost extinct Macedonian regional colloquial speeches of Kukush, Salonica, Ser, Voden, Enijevardar, even the southern Gevgelian, putting the emphasis on the lexical layers with a special stress on the specific phenomena on its, phonological and morphological structure and syntax... Dr. Kosta Peev became a well known dialectologist with his research work in the field of Southern Macedonian dialects. He became a member of the team working on the "Macedonian Dialectical Atlas", and

was a member of the team of workers of international research projects organized by the Linguistic Department of the Macedonian Academy of Sciences and Arts, i.e.: The Slavic Linguistic Atlas and the Carpathian Dialectological Atlas. Familiar with the Slavic languages, Peev has carried out his research work in the field of Slavic Dialectology with competence, with a special emphasis on the South Macedonian areal. His numerous dialectological studies published at home and abroad, particularly with his monographic series in two volumes on the Kukush speech he has become well known dialectologist among the scholarly world. Now he has made a new start in presenting the dialectical lexical wealth and has started a new furrow in an unplowed field.

Academician Bozhidar Vidoeski
Excerpt from a recension

The study and the presentation of the dialectal wealth of the Macedonian regional colloquial speech of almost two decade's duration represents an important segment of the science of language, particularly in the Slavonic world (the work on the national atlas, the Slavonic linguistic atlas and the Carpathian Dialectical Atlas). However, the presentation of the lexical wealth of the regional colloquial speeches, in dialectal dictionaries, somehow, leggs behind. In this respect, Professor Kosta Peev's works represent a pioneering work in our country, even more so, the published monograph series on the Macedonian linguistic area; the lexis has been presented in a limited scope – as a variant of the literary standard, and now we are faced with a serious attempt for a complete presentation of the lexical wealth of the South-Eastern Macedonian speeches.

Academician Ivan Dorovski,
Slovnik makedonských nařeči, Slovanski jýh, r. 2. Brno 2020,
Excerpt from a review

The dictionaries of respective dialects are of particular importance, since some of those dialects are disappearing irretrievably under various conditions.

In this respect, the Dictionary of south- eastern Macedonian speech varieties represents an important contribution to the preservation of the local speeches from complete oblivion. The two volume dictionary which professor Peev, a devoted scholar and B. Vidoeski's student, has already presented to the Macedonian and European public: dialectologists, lexicologists, etymologists and linguists in general. The author had started his thorny path and painstaking work with the study on the Doiran dialect (1979) and the two volume monograph series on the Kukush Dialect (1. 1988, 2. 1989). In this way the author has prepared a terrain for theoretical and scholarly treatment of the linguistic material.

Academician Zuzana Topolinjska
Excerpt from a recension

The dictionary represents a part of the project "Macedonian Dialects in the Aegean part of Macedonia", under the auspices of the Macedonian Academy of Sciences and Arts.

I evaluate Professor Kosta Peev's work as a high achievement. It represents an important document which critically elaborates the lexical wealth of the south-eastern Macedonian speech. Such a work does not exist in the Slavic science of language and its great importance is based on the fact that the material comes from a dialectal varieties of speech which nowadays are not alive any more in their source region; they could be heard only from the mouths of a small number of migrants representative of the oldest generation,

scattered around the Balkan countries. The related varieties of speech are represents of the south-eastern periphery of the Slavic linguistic world and as such are very important not only for the Macedonian science of language but even broader for the general linguistic theory; namely many archaisms have been preserved here, unknown in other languages of the Slavic South, however, present in the Slavic North (Polish, Russian and others). This situation enables us to reconstruct the old migrations of the Slavic tribes and the amount of similarity among them; at the same time it is a question of a territory that had undergone many kinds of interference by non Slavic languages (Latin, Aromanian, Greek, Turkish...) so it broadens our knowledge of the mechanisms of the language interference.

The lexical material in Peev's "Dictionary" will be of enormous value for the workers on the future Macedonian Etymological Dictionary, as well as, for the Slavic Etymological Dictionaries which are in progress; also it will find its place in the commentaries to the lexical maps of the Linguistic Atlas.

Dr. Katarina Ballekova,
Peev, K.: Dictionary of Macedonian Speeches in the Southeastern Aegean part [T. 1. 1999, T. 2. 2002]; Slavica Slovaca r. 37, Bratislava 2002. Excerpt from a review

The dialectology and the Slavistics in general have been enriched by the valuable monographic series in which the Macedonian dialectologist Kosta Peev has analyzed the linguistic phenomena characteristic to the Macedonian dialects within the linguistic enclave on the periphery of the south Slavic languages, at the same time an alphabetical dictionary has been constructed of the Macedonian dialects of the south-eastern part [present Greece]...

The presented and analyzed material, undoubtedly, is of great cultural and historical importance, since it scholarly and exhaustively confirms the cultural identity of the Slav people at the southmost periphery of the homogeneous Slavic world.

Prof. Dr. Tome Gruevski
Excerpt from an interview on Macedonian National Television

I have been following Professor Peev's work and the results almost for two decades, more exactly, since 1988 when his monograph study "The Kukush speech" was published by the Publishing house "Studentski zbor" (Students' Word). Its publication went on for months because the work had to be carried out manually. Five or six years ago we had started editing his voluminous project "Dictionary of the Macedonian speech in the South-Eastern Aegean part". Its importance has been confirmed in many Slavonic journals (Bratislava, Brno, Ljubljana) As a person who had an opportunity to follow the realization of the project, I would like to explain the complexity of the computer word processing of the material.; In order to render the phonetic data more precisely Peev in his phonetic transcription uses about 100 symbols and signs as well as seven different forms for the vowel variations of the vowel sound, so it is safe to say, that such a project requires a team work of experts.

Dr. Joseph Shalert,
Professor at the University of Toronto
Excerpt from his launching speech
(Macedonian news, No. 2. 2006)

The language of the Macedonians from Aegean Macedonia is of a particular historical significance since it represents a confirmation of the language of the holy brothers Cyril and Methodius. The publications the "Kukush speech" and the "Dictionary of the Macedonian speech in South-Eastern Aegean Macedonia" in three volumes, has not only broadened the etymological wealth of all related languages but also did a great service to the Macedonian people for saving the valuable language material from falling in oblivion.

Professor Dr. Alenka Shivic-Dular
Slavic Review, Vol. 49. Ljubljana
An excerpt from a review

Kosta Peev's works in the field of the linguistic varieties of the Macedonian speech range at the top of the Macedonian science of dialectology, and with his lexicographical works stands at the top not only in the Macedonian, but also in the Slavic dialectological lexicography. With the publication of the Dictionary, the dialectal material will be at the disposal to the broader devoted audience and specialists not only in Macedonia but also abroad. The work is most welcome to the needs in the research work in the field of the linguistic and historical problems (such as the historical lexicology, the etymology etc.).

The Dictionary is among the most important projects in the field of contemporary Macedonian dialectological lexicography, and the lexicography of the Slavic languages in general; among the other things, it presents the lexical corpus as a whole, of the border speeches of the southmost part of the South Slavic territory because the planned scope of the registered corpus, judging by the first volume, in which on 328 pages it contains 3366 words (A-D), is very large.

Professor Dr. Vera Smole,
Filozofska Fakulteta "Jezikoslovni zapiski" 12/1, Ljubljana 2006.

The specific characteristics of this Dictionary, better to say, of these speech varieties, is in that, that they have lost their authentic area in which they were used, so their territorial distribution and internal differentiation is a self evident reconstruction (excluding the written records of older dialectological studies), accomplished by means of interviews and inquiries of informants who live outside the authentic place; i.e. it is a dictionary of dialects that do not exist

anymore. At the same time they are speech variants in which in the course of the investigation is registered not only the actual state, but, with the assistance of the archaisms, an effort is being made to attest the dialectal basis of the language of the holy brothers Cyril and Methodius, as a result of which they have attracted and are still attracting the interest not only of the linguists at home but of those abroad as well. Beside the fact that the Dictionary contains rich lexical and phraseological material, to some extents it is almost encyclopedic; beside this two, factors are also important:

1. The extensive work of the author, together with the voluminous monograph on one of the speeches of this areal, i.e. the Kukush speech, represents a magnificent monument to the Macedonians, who in 1913 were driven out of their native villages in Aegean Macedonia and were scattered all over the world, and

2. Professor Dr. Kosta Peev almost a third decade has carried out this voluminous work, consulting the data of the general project.

Almost 30 years of data revising, registering, computer word processing and the work on the dictionary entries, to one who does not feel stricken by the destiny of his Countrymen who remained homeless, all that effort would be an unacceptable sacrifice to him. To these 1000 pages, maybe would not look a lot, but to all those who have worked in that area everyday, know that in spite of the solutions that the present day computers offer for some of the problems, would admire the author's perseverance, patience and relentless endeavor. How much effort and how many difficulties accompanied his work, however, thanks to the support of his closest and dearest all those years to whom the author expresses his gratitude, in a way they had contributed to the realization of the great project.

The above mentioned achievement, to someone may look just listing details, however, it is a fact that they are of a key value for the creation of the work which one could wish to see it at its end, to the last letter of the Macedonian alphabet. So the Macedonians will get their most voluminous dialectal dictionary, while those who are dealing with problems on comparative grammar, or etymology will be provided with an extensive material from the southern borderline of south-Slavic languages.

I. E. Jakushkina
General Slavic Linguistic Atlas
Materials and researches
Sbornik Nauchnih Trudov 2005-2205 Moscow

Kosta Peev – a distinguished Macedonian dialectologist has dedicated his entire life in the study of the Macedonian extinguished speeches in the south-eastern part, which once existed in Northern Greece in the vicinity of Salonica, Kukush and Doiran, today preserved only in places where there are compact settlements of migrants from those areas, on the territory of present day Macedonia and Bulgaria, - speeches with tragic fate, reflected in the destiny of their speakers. Peev was at the very source of the largest dialectological projects in Macedonia – The Macedonian Dialectical Atlas, and The Slavic Linguistic Atlas, however, his basic interest was focused to the work on the project "The Macedonian Dialects in Aegean Macedonia" sponsored by his teacher Bozhidar Vidoeski. Within the framework of the project Kosta Peev did research work on various aspects of the language system of the dialectal group in question and has composed monograph series of two speech varieties of the south-eastern-type – The Doiran (Peev 1979) and the Kukush (Peev 1988, 1989) compiled with the help of speakers, migrants from Aegean Macedonia who now live in the area around Lake Doiran and Strimica. The Dictionary of the south-eastern speeches in Aegean Macedonia is a major lexicographic work of the regional Macedonian lexis. To this edition, preceded the dictionaries not as large as this one of related south-eastern speeches: the dictionary on the speeches of the villages Suho and Visoka in the vicinity of Salonica (A. Malesky 1936), contribution to the Kukush speech (Cakov 1967), and the dictionary of Balkanisms in the dialects of Aegean Macedonia (Budishevska 1983).

Peev's dictionary represents a complete collection of common vocabulary of two groups of the south-eastern speeches: those of Salonica and Voden (lower Vardar region) and the Aegean part of Ser-Lagadin speeches comprising not a large territory of the South-Eastern part of present Macedonia (Gevgelia and Doiran),

also comprising a wide territory of Northern Greece, north and east along the Vardar and the Struma rivers.

Being situated on the periphery of the Slavic language continuance, the above mentioned speeches, on one side, have preserved many archaic elements not characteristic for the other Macedonian speeches, on the other, they developed many innovations, Balkan traits to which contributed the heterogeneous population in Aegean Macedonia.

The scholarly treatment of the lexical material by the author could be described as semantic. Many lexical entries prove the author's effort not juts to "register" the lexical item, a procedure which, unfortunately, is employed in many dictionaries in dialectical lexicography, but also to expound its semantic component which almost in an identical form, very often, is unique for each dialect (cf. the lexical entry *крυф* by detailed analysis of the semantic structure, is presented in various contexts and phraseologisms.

The Dictionary, no doubt, is a continuation of the tradition of ethno-cultural dialectal lexicography in whose concept it is not only an abstraction of the collected material but it represents an "encyclopedia of popular life" by the means of word presents the culture of the related region and offers the reader a possibility to feel the spirit of the ethnic culture.

All this is possible, first of all, by the character of the dictionary, which includes, to a large extent, terminology of popular culture. The author as if he were in constant dialogue with the reader, very often, making comments on the phonetic characteristics of the sentence material pertinent to the lexical items in it, the grammatical dimension and their usage, geographical distribution and history. To the first volume of the dictionary an extensive introduction is included which elicits the demographic situation in Aegean Macedonia. The dictionary evokes an enormous interest to the reader, the documented proof of the events that caused a sharp cut off of the Slavic population in the respected region in the first half of the twentieth century, which, then, constituted one third of the entire population (two thirds of which were Greeks and Turks). The author renders evidence of eye witnesses on the mass destruction of

Macedonians during the Second Balkan War (1913) in the towns east of Vardar: Kukush, Seres, Lagadin and the neighboring settlements, as well as the escape and the suffering of the Macedonian population from Pirin Macedonia.

Translated by:
Dr. Vladimir Cvetkovski, Skopje and
Chris Stefov, Toronto

КРАТЕНКИ

А,БТР – Л. Андрейчин и др. , *Български тълковен речник,* София 1963.

БМ – Ст. Бојковска – Максимовска, *Дијалектни текстови од Мегленско,* Македонистика, бр. 5, Скопје, 1992.

Б(М,В,СД,К) – Т. Бицевски, *Македонски народни песни од Мегленско,* Македонско народно творештво, 6, Скопје 1985; *Македонски народни песни од Воденско,* Македонско народно творештво, 8, Скопје 1989; *Македонски народни песни од Серско и Демирхисарско,* Македонско народно творештво, 13, Скопје 1997; *Македонски народни песни од Кукушко,* Македонско народно творештво, 9, Скопје 1989.

Б,ОГ – П. Бицевски, *Орловото гнездо,* Скопје 1996.

В (V,K,S) – W. Budziszewska, *Słownik bałkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej* Warszawa 1983 (V – Воден, K – Кукуш, S – Солун).

ВГ,БЕР – В. Георгиев и др., *Български етимологичен речник,* София,1971...

В,СД – Б. Видоески, *Говорот на селата Плевна и Горно Броди, Драмско,* МАНУ, Прилози XXII, 2, 1992.

V,PM – P. Lavrov a J. Polívka, *Lidové povídky jihomakedonské z rukopisů St. Verkovičových.* V Praze, 1932, s. IV-596. VM,ESJč – V. Machek, *Etymologický slovnik jazika českého a slovenského,* Prag, 1957.

Г,ДМГ – Зб. Голомб, *Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско),* Македонски јазик, Скопје, XI-XII, кн. 1-2, с. 113-182, XIII-XIV, кн. 1-2, с. 173-276.

ДВ – В. Думевъ, *Воденскиятъ говоръ,* МакПр, XIII, с.8–42.

ДК – В. Дрвошанов, *Кајларскиот говор*, Скопје, 1991.

ДС (Ч) – С. Давкова, *Лексиката на говорот на с. Чифлицик* (Демирхисарско), магистерска дисертација, машинопис, Скопје 1997.

ИГ – Д. Ивановъ, *Гевгелийскиятъ говоръ,* София, 1932.

КЕ – М. Карамфиловски, Еницевардарскиот говор, докторска дисертација, машинопис, Скопје 1995.

ЛС(К) – Веселинка Лаброска, *Говорот на с. Кула* (Серско), магистерска дисертација, Скопје 1997.

MS,t,s – M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Sołuńskiem), I Teksty,* Kraków 1934; *II Słownik,* Kraków 1936;

МЕ(В) – Б. Ристовски, *"Вардар". Научно-литературно и општествено-политичко списание на К. П. Мисирков,* Скопје, 1966.

MV,K – A. Mazon et A. Vaillant, *L`évangéliaire de Kulakia un parler slave du Bas - Vardar,* Paris 1938.

МС(В) – Л. Милетичъ, Изъ живота на Българитѣ въ Солунско, МакПр, VIII, София, 1932.

МЕ(Р) – Бл. Ристовски, Раните ракописи на К. П. Мисирков на македонски јазик, Скопје, 1998.

О,СРЯ – С. Ожегов, Словарь русского языка, Москва 1963.

ПД – К. Пеев, Дојранскиот говор, Македонистика, 2, Скопје 1979.

ПК,I,II – К. Пеев, Кукушкиот говор I, 1988; II, 1989.

ПК(Гр) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Грбашел, Кукушко.

ПК(Кр) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Крецово, Кукушко.

ПК(М) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Моларци, Кукушко.

ПК(Мут) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Мотулово, Кукушко.

ПК(Грам) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Грамадна, Кукушко.

ПГ(К) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Коњско, Гевгелиско.

ПГ(С) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Стојаково, Гевгелиско.

ПД(Ник) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Николич, Дојранско.

ПД(Пат) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Патарос, Дојранско.

ПД(Ф) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Фурка, Дојранско.

PS, ERHSJ – P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1971...

Р,ДГ – Ст. Романски, Долновардарскиятъ говоръ, МакПр, кн. 1, София 1932.

РМЈ – *Речник на македонскиот јазик* I, II, III, Скопје 1961...

РСХКНЈ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика,* Београд, 1959...

СК – Д. Сакъов, *Принос към речника на кукушкия говор,* Българска диалектология, III, София 1967.

ТГ – Ст. Таневиќ, *Српски народни обичаји у ґевґелијској кази*, Српски етнографски зборник, XL, Београд, 1927.

УЕ – Д. Угриновски, *"Народни обичаи од Енидевардарско"*, машинопис.

Ф,ЭСРЯ – *Этимологически словарь русского языка*, Москва 1986...

ШГ,1(К,Д) – К. Шапкарев, Сборник от *български народни умотворения,* т. 1, София, 1968 (К – Кукушко, Д – Дојранско).

ШГ,5(С,К,Д) – К. Шапкарев, *Избрани дела,* V, Скопје, 1976 (Г – Гевгелиско, С – Солунско, К – Кукушко, Д – Дојранско).

ТРАНСКРИПЦИЈА

ă. – Со овој знак го предаваме "темниот вокал" независно од неговото потекло.

ạ, , ọ. – Точката под вокалот го означува полуредуцираниот изговор: *ạ* клони кон *ă,* кон *и, ọ* кон *у.*

а:, е:, о:. – Должината на вокалите ја означуваме со знакот : (две точки) поставен од десната страна до буквата.

ä. – Со овој знак го обележуваме широкиот изговор на вокалот *е.*

л'. – Овој знак го означува полумекото *л.*

н'. – Со овој знак се означува мекото *н'.* Во крајната југоисточна периферија, пр. во Лагадинско консонантите си имаат свои меки парници што ги претставуваме на истиот начин – со надреден знак од десната страна на буквата (*д - д', з – з', т – т'* и сл.).

л̣. – Со овој знак се означува вокалниот изговор на *л.*

р̣. – Овој знак го означува вокалниот изговор на *р.*

СОДРЖИНА

Уводни страници 7

Речник

Т 19
Ќ 117
У 125
Ф 233
Х 269
Ц 291
Ч 309
Џ 373
Ш 385
ѓ 415

Одбрани граматички прашања 417

Кон разграничувањето
на македонските говори во Солунско 419

За малкупознатото калкирање на службени зборови
во југоисточните периферни македонски говори 433

Кон историјата на македонскиот дијалектен јазик
– врз материјалите од Кулакиското евангелие 441

* * *

Одзиви на странски и домашни слависти за дијалектните истражувања на Пеев (на англиски јазик) 449

Коста Пеев
РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

Дизајн на корица:
Игор Настевски

Графика:
Македонски градски мотив, Ѓорги Ачески

Техничка коректура:
Виолета Шукуловска

Печат:
БОРОГРАФИКА

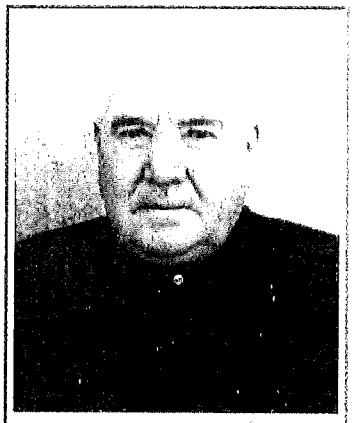
Тираж:
300 примероци

Издавањето на Речникот беше помогнато од Филолошкиот факултет „Блаже конески“ - Скопје

ИНФОРМАТОРИ
за теренскиот дијалектен материјал

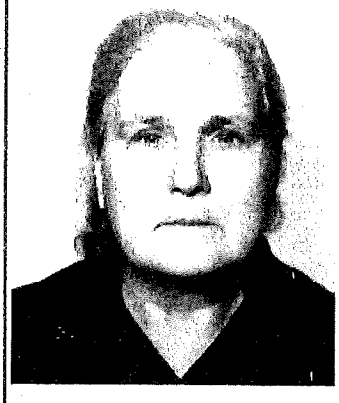
Василка Ичова Комарова (1910-1986) од с. Грбашел. По погромот на Кукушко 1913 г. живеела во Струмица.

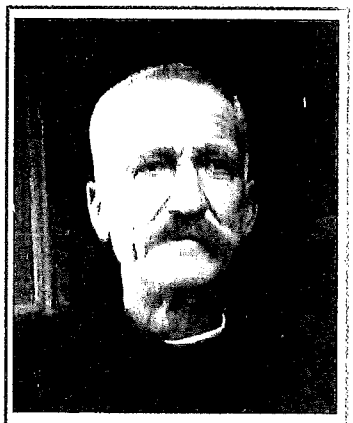
Аспарух Гошев, роден 1903 год. во с. Амбар Ќој, Кукушко. По погромот од 1913 год. живеел во с. Турново, Струмичко.

Вангел Арапов, роден 1901 год. починал 1987. По уништувањето на родното село пребегал во с. Секирник, Струмичко.

Светла Т. Богоева, родена 1906 год. во с. Коџомарлија. По бегањето од родното место (1913 год.) живеела во Струмица.

Анастас Христов, роден 1895 год. во с. Градобор. По уништувањето на Кукушко 1913 год. живеел во с. Секирник, Струмичко.

Милан Гонев, роден 1906 год. во с. Ниманци. По Балканските војни пребегал во Струмичко, с. Еднокуќево.

Анастас Јанев, роден 1900 год. во с. Моларци. По погромот на Кукушко 1913 год. пребегал во Струмичко, с. Борисово.